

52. MSKN

52. Międzynarodowe Seminarium Kół Naukowych w Olsztynie

„Przepływ informacji gwarancją rozwoju nauki”

TOM 2

AKTUALNE PROBLEMY BADAWCZE NAUKI EKONOMICZNE I POLITYCZNO-PRAWNE

nauki ekonomiczne | nauki polityczno-prawne

**Aktualne problemy badawcze.
Tom 2.
Nauki ekonomiczne i polityczno-prawne**

Redakcja naukowa
dr Magdalena Golińska-Konecko
dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Korekta i redakcja
Aleksandra Radziszewska

Projekt okładki
Kaja Żabińska
Wojciech Cylka

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe FNCE
© Copyright by texts Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydawnictwo Naukowe FNCE

**e-ISBN: 978-83-67786-69-0
Poznań 2023**

KOMITET ORGANIZACYJNY:

Główny koordynator Seminarium: dr Magdalena Golińska-Konecko

Organizator Seminarium: Studenckie Koło Telewizyjne ZOOM

Współorganizator: Studenckie Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi
CREATIVE

Koło Aktywizacji i Wspierania Animatorów KAWA: dr Izabela Szatrawska,
koordynatorka: mgr Sabina Sokołowska

Koło Naukowe Leśników: mgr inż. Ewa Chećko

Koło Naukowe Parazytologii „Vermis”: dr n. biol. Katarzyna Kubiak, koordynatorka:
dr n. med. Katarzyna Jezierska-Woźniak

Naukowe Koło Biochemii i Biotechnologii Zwierząt: dr hab. Marzena Mogielnicka-
Brzozowska, prof. UWM, koordynatorka: mgr inż. Aleksandra Cichowska

Naukowe Koło Hodowców Trzody Chlewnej: dr inż. Dorota Bugnacka,
koordynatorka: mgr inż. Nicoletta Neuman

Naukowe Koło Młodych Konstruktorów: dr inż. Paweł Pietkiewicz

Studenckie koło Naukowe ZZL CREATIVE: mgr Magdalena Łada, koordynatorka:
Katarzyna Krysztofiak

Studenckie Koło Naukowe Higieny Żywności i Toksykologii: dr n. wet. inż.
Magdalena Polak-Śliwińska

Studenckie Koło Naukowe Mykologów: dr hab. Anna Biedunkiewicz, koordynatorki:
mgr Kamila Kulesza, Urszula Grykin

**Studenckie Koło Naukowe Technik Obrazowania w Diagnostyce Chorób Małych
Zwierząt:** prof. dr hab. Andrzej Rychlik

Studenckie Koło Naukowe Technologów Przetwórstwa Surowców Roślinnych:
dr hab. inż. Małgorzata Tańska, prof. UWM

Studenckie Koło Naukowe Towaroznawczej Oceny Sensorycznej: dr inż. Marta
Czarnowska-Kujawska, dr inż. Anna Gątorska

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych CASUS: dr Monika Giżyńska,
dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Studenckie Koło Naukowe Prawa Wyznaniowego FIDES: dr hab. Justyna
Krzywkowska

Studenckie Koło Medioznawcze #UWMedialni: dr Dominika Mysłak

Patronat honorowy:

Rektor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego dr. hab. Jerzy Przyborowski, prof. UWM
Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego Gustaw Marek Brzezin
Starosta Powiatu Olsztyńskiego Andrzej Abako
Samorząd Studencki UWM

Patronat medialny:

TVP Olsztyn
Radio Olsztyn
TV Kopernik
MADE IN Warmia & Mazury
Radio UWM FM
Telewizja Kortowo
Wiadomości Uniwersyteckie

Sponsorzy i partnerzy:

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Lista recenzentów	11

SEKCJA NAUK EKONOMICZNYCH

Noela Bednarek Rola bliźniaczej transformacji w kształtowaniu zachowań nabywców	15
Natalia Brzezińska, Kamila Okroj Personal branding jako skuteczne narzędzie budowania pozycji na rynku pracy	28
Dominika Gąska, Marta Szulga Postawy i zachowania konsumentów względem aplikacji mobilnych sklepów stacjonarnych na podstawie aplikacji „Biedronka”	44
Kamil Gomulski Rola teorii i metod w praktyce rachunkowości zarządczej	64
Gabriela Handziak, Patryk Macuga Shockvertising, czyli reklama szokująca	73
Wojciech Kielbik Czy wynagrodzenie zmienne może chronić przed inflacją? Studium przypadku firmy handlowej z branży budowlanej	94
Agnieszka Lulińska Digital marketing jako szansa dla branży weterynaryjnej. Możliwości kreowania wizerunku w zawodzie zaufania publicznego	109
Adrian Piotr Płocharczyk Charakterystyka postaw społecznych dotyczących kryptowalut	121
Julia Rochon, Anna Skibowska Dlaczego edukacja finansowa jest ważna dla młodych ludzi?	135

Klaudia Ruszczyk Deinfluencing – znaczenie i specyfika nowego trendu w mediach społecznościowych	145
Wojciech Sordyl CSR a zrównoważony rozwój. Podobieństwa czy różnice?	158
Magdalena Sawczuk, Zuzanna Czech Transport ponadgabarytowy drogowy w Polsce	174
SEKCJA NAUK POLITYCZNO-PRAWNYCH	
Aleksander Durczyński Instytucja przysposobienia osoby dorosłej w wybranych formach ustrojowych...	191
Magda Kroc Administracyjnoprawne aspekty uznania dłużnika za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych.....	204
Filip Hałas Apt anger – Its place, value and risk.....	219
Igor Rapicki Przyczyny historyczne problemów z państwem prawa w Ameryce Łacińskiej.....	228
Martin Tolksdorf Upadek prawa jako powód i usprawiedliwienie zjawiska samosądów na przykładzie III Rzeszy	243
Milena Natalia Musiał Prawo do decydowania o swoim życiu osobistym a zakaz sterylizacji kobiet w Polsce	258
Kacper Kostrzewa Transformacja ustrojowa w Polsce a funkcje prawa karnego – wybrane zagadnienia	265
Mateusz Dąbrowski Konstytucja Francji z 1791 roku – kres <i>ancien régime</i>	277
Gabriela Weronika Tybuś Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego, a idea demokratycznego państwa prawnego	285

Wiktoria Anna Woźniak

Plagiat a inspiracja na przestrzeni różnych form ustrojowych w Polsce (analiza ustaw o prawie autorskim z 1926 r., 1952 r. i 1994 r.) 298

Alicja Cendrowska

Administracyjnoprawne aspekty czynności materialno-technicznych podejmowanych w rejestracji stanu cywilnego obywateli Ukrainy pozostających na terytorium Polski..... 304

Katarzyna Wasilewska

Analiza wybranych zamachów samobójczych z wykorzystaniem internetu..... 319

Lena Ciemnicka

„Dorosły głos dzieci” – rozwój emocjonalny przez podstawowe środki przekazu jako prewencja przyszłych czynów kryminologicznych i suicydalnych 329

Marta Zakrzewska, Łukasz Żółciński

Instytucje prawa rzymskiego we współczesnych ustrojach – zagadnienia wybrane 337

Izabela Wichowska

Potencjalny ustrój na Księżycu 350

Magdalena Król

Konsultacje publiczne w rządowym procesie legislacyjnym 361

Alicja Ziemińska

Fetal alcohol syndrome(fas) and legal responsibility: The impact of alcohol consumption during pregnancy and the issue of the definition of live birth in Polish law..... 374

Zofia Grabarczyk, Katarzyna Różańska

Włos jako dowód w sprawach karnych 385

WSTĘP

Szanowni Państwo,

Organizatorem 52. Międzynarodowego Seminarium Kół Naukowych było Studenckie Koło Telewizyjne „ZOOM” z Wydziału Humanistycznego UWM w Olsztynie pod opieką dr Magdaleny Golińskiej- Konecko, natomiast organizatorem wspomagającym było Studenckie Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi „Creative” z Wydziału Nauk Ekonomicznych pod opieką mgr. Magdaleny Łady.

W tegorocznej edycji projektu wzięło udział 180 studentów i doktorantów z uczelni wyższych w Polsce. Obrady odbywały się w 13 sekcjach tematycznych, obejmujących swoim zakresem niemal wszystkie dyscypliny naukowe UWM w Olsztynie.

Mam przyjemność oddać w Państwa ręce monografię, będącą zbiorem artykułów przygotowanych i zaprezentowanych przez Uczestników 52. Międzynarodowego Seminarium Kół Naukowych „Przepływ informacji gwarancją rozwoju nauki”, które odbyło się na Uniwersytecie Warmińsko- Mazurskim w Olsztynie w dniach 26-27 czerwca 2023 r. Twórcami tych prac są studenci i doktoranci uczestniczący w 52. MSKN.

Tomy niniejszej publikacji zawierają najlepsze prace z zakresu nauk humanistycznych, społecznych, ekonomicznych, polityczno-prawnych, biologicznych, medycznych, nauk o żywności i o zdrowiu, nauk weterynaryjnych i zootechnicznych, nauk technicznych oraz nauk rolniczych, leśnych i ochrony środowiska.

52. MSKN nie mogłoby się odbyć bez zaangażowania kilkudziesięcioosobowej grupy nauczycieli akademickich UWM w Olsztynie. Gorące podziękowania kieruję więc do osób zaangażowanych w sprawną organizację poszczególnych sekcji, w tym kół naukowych, członków komisji, recenzentów nadsyłanych prac, Pełnomocników Dziekanów ds. Kół Naukowych.

Szczególne podziękowania należą się Prorektorowi ds. Studenckich dr hab. Sławomirowi Przybylińskiemu, prof. UWM oraz Pełnomocnikowi Rektora ds. Kół Naukowych dr. hab. Adamowi Okorskiemu, prof. UWM za wsparcie, życzliwość i zaangażowanie w organizację tegorocznego MSKN.

Dziękuję również wszystkim uczestnikom 52. MSKN, którzy wytrwale pracowali naukowo.

Mam nadzieję, że monografia, którą Państwu przekazuję, będzie nie tylko materialnym śladem zrealizowanego projektu, lecz okaże się również ciekawą i inspirującą lekturą.

dr Magdalena Golińska- Konecko
Przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego
52. Międzynarodowego Seminarium Kół Naukowych

LISTA RECENZENTÓW

TOM I

Sekcja nauk o zdrowiu

dr Katarzyna Jezierska-Woźniak
dr Joanna Korycińska
dr inż. Małgorzata Kuśmierczyk
dr Katarzyna Kubiak
dr Hanna Szymańska

Sekcja nauk biologicznych

dr hab. Beata Kurowicka
dr Elżbieta Ejdys

Sekcja nauk o żywności

prof. dr hab. inż. Katarzyna Majewska
dr hab. inż. Joanna Klepacka, prof. UWM
dr hab. inż. Renata Pietrzak-Fiećko, prof.
UWM
dr hab. inż. Małgorzata Tańska, prof.
UWM
dr inż. Joanna Ciborska
dr inż. Anna Gątorska
dr inż. Lucyna Kłębukowska
dr inż. Joanna Łuczyńska
dr inż. Beata Paszczyk
dr inż. Magdalena Polak-Śliwińska
dr inż. Adam Więk

Sekcja nauk rolniczych, leśnych i ochrony środowiska

prof. dr hab. Zbigniew Sierota
prof. dr hab. Jadwiga Wyszowska
dr hab. Piotr Bórawski, prof. UWM
dr hab. inż. Zdzisław Kaliniewicz, prof.
UWM
dr hab. Agnieszka Kosewska, prof. UWM
dr hab. Adam Okorski, prof. UWM
dr inż. Marek Garbowski
dr inż. Beata Płoszaj-Witkowska
dr inż. Wojciech Rejmer
dr Anna Zawadzka
mgr inż. Ewa Chećko

Sekcja nauk weterynaryjnych

prof. dr hab. Andrzej Rychlik
dr hab. Zenon Pidsudko, prof. UWM
dr hab. Rafał Strzeżek, prof. UWM
dr hab. Michał Załęcki, prof. UWM

Sekcja nauk technicznych

dr hab. inż. Maciej Neugebauer
dr inż. Wojciech Miąskowski
dr inż. Paweł Pietkiewicz

TOM 2**Sekcja nauk ekonomicznych**

dr Kamil Decyk
dr Zbigniew Nasalski
dr Magdalena Raczyńska
dr Karol Wojtowicz
mgr Apolonia Jaskólska
mgr Kornelia Szmit

Sekcja nauk polityczno-prawnych

dr hab. Justyna Krzywkowska
dr hab. Edyta Sokalska
dr Magdalena Debita
dr Agnieszka Gilewska
dr Monika Giżyńska
dr Agata Opalska-Kasprzak
dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz
dr Marek Paszkowski
dr Joanna Słyszewska
dr Piotr Wojnicz
dr Krystyna Ziółkowska

TOM 3**Sekcja nauk humanistycznych**

dr Miłosz Babecki
dr Grzegorz Kała
dr Elżbieta Klimus
dr Katarzyna Kodeniec
dr Dominika Kotuła
dr Dominika Myślak
dr Magdalena Żmijkowska

Sekcja nauk społecznych i pedagogiki

dr hab. Krzysztof Szatravski, prof. UWM
dr Małgorzata Stańczak
dr Iwona Staszkievicz-Grabarczyk
dr Izabela Szatravska

**SEKCJA NAUK
EKONOMICZNYCH**

Noela Bednarek

Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi „Creative”

Opiekun koła: mgr Magdalena Łada

Wydział Nauk Ekonomicznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROLA BLIŹNIACZEJ TRANSFORMACJI W KSZTAŁTOWANIU ZACHOWAŃ NABYWCÓW

Wstęp

Zielona transformacja i cyfrowa transformacja to odrębne pojęcia odnoszące się do zmian w obrębie rozwoju sfery społecznej, gospodarczej i technologicznej. W ostatnich latach zaobserwowano, że oba te zjawiska stały się wobec siebie komplementarne.

Rozwój doktryn zielonej transformacji

Pojęcie zielonej gospodarki, które ściśle powiązane jest z koncepcją zrównoważonego rozwoju, rozwinęło się stosunkowo niedawno. W 1972 roku Klub Rzymski po raz pierwszy użył tego sformułowania w raporcie „Granice wzrostu”¹. Określenia „zielona gospodarka” natomiast użyto po raz pierwszy w 1989 roku w raporcie „Blueprint for a Green Economy”, w którym ekonomiści zaznaczyli, jak ważną rolę spełnia ekonomia w kształtowaniu i umacnianiu polityki ekologicznej i zrównoważonego rozwoju². Zielona gospodarka uznawana jest za alternatywną dla dominującego obecnie modelu gospodarczego, który pogłębia nierówności, zachęca do marnotrawstwa, powoduje niedobory zasobów i generuje powszechne zagrożenia dla środowiska i zdrowia ludzkiego. Zielona gospodarka ma na celu zmniejszenie zagrożeń środowiskowych i niedoborów ekologicznych przy jednoczesnym promowaniu zrównoważonego rozwoju

---

¹ Niemcy Ochrona klimatu | Klub Rzymski Club Granice wzrostu (deutschland.de) [dostęp: 10.06.2023].

² D. Pearce, A. Markandya, E. Barbier, *Blueprint for a Green Economy*, London 1989, s. 1, <https://doi.org/10.4324/9780203097298>.

bez degradacji środowiska. „Zielona gospodarka wpływa na wzrost poziomu dobrobytu ludzi i równości społecznej, jednocześnie redukując zagrożenia środowiska naturalnego i niedobór zasobów naturalnych³”.

Transformacja cyfrowa dotyczy wykorzystania zaawansowanych technologii cyfrowych w celu modernizacji i ulepszenia różnych dziedzin życia. Obejmuje ona wprowadzenie nowych technologii, procesów i modeli biznesowych w celu zwiększenia wydajności, doskonalenia jakości usług, zwiększenia konkurencyjności i lepszego zaspokojenia potrzeb klientów. Transformacja cyfrowa dotyczy wielu sektorów, w tym biznesu, edukacji, opieki zdrowotnej, rządu i usług publicznych. Może dotyczyć wdrażania sztucznej inteligencji, analizy danych, chmur obliczeniowych, Internetu rzeczy (IoT) i automatyzacji procesów. Celem transformacji cyfrowej jest stworzenie bardziej efektywnego, innowacyjnego i zorientowanego na klienta środowiska opartego na nowoczesnych technologiach cyfrowych. Występuje wiele zamiennych określeń na gospodarkę cyfrową: nowa gospodarka, e-gospodarka, gospodarka sieciowa, gospodarka oparta na wiedzy⁴. Gospodarka cyfrowa składa się z trzech głównych elementów: usieciowienia społeczeństwa, transformacji cyfrowej i gospodarki opartej na danych⁵. W raporcie Międzynarodowego Funduszu Walutowanego z 2018 roku stwierdzono, że cyfryzacja w kontekście gospodarki jest włączeniem danych i Internetu w procesy produkcyjne i produkty, nowe formy konsumpcji w kontekście gospodarstw domowych i sektora publicznego, tworzenie kapitału, przepływy ponadgraniczne i finanse⁶. „Członkowie gospodarstw domowych intensywnie korzystając z technologii cyfrowych, zyskują dostęp do nowych informacji, usług, produktów i treści cyfrowych. Proces spowodowany jest między innymi dynamicznym rozwojem technologii mobilnych oraz platform. Powoduje to zmiany zachowań konsumenckich⁷”. Internet umożliwia dostęp do wielu nowych usług jak opieka zdrowotna, edukacja, usługi finansowe. Konsumentci korzystający z Internetu pozostawiają dane, z których korzystają przedsiębiorstwa. Tworzą i rozwijają swoje oferty, często oferując nowe e-usługi za darmo, co działa na konsumentów zachęcająco. „Można stwierdzić, że dane stały się swego rodzaju nowym zasobem, a nawet nowym czynnikiem produkcji⁸”. Konsumentci pozostawiając swoje

³ K. Żak, *Green Economy – W drodze do nowego globalnego standardu biznesowego*, Katowice 2015, s. 174.

⁴ E. Radomska, *Rozwój gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego w aspekcie dynamicznych zmian w otoczeniu zewnętrznym na przykładzie Wielkiej Brytanii*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019, nr 1 (64), s. 119.

⁵ 1. K. Boratyńska, E. Cieślak, E. Kacperska, K. Łukasiewicz, A. Milewska, *Gospodarka cyfrowa we współczesnym świecie – kraje*, Warszawa 201.

⁶ IMF, *Measuring the Digital Economy*, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2018/04/03/022818-measuring-the-digital-economy> [dostęp: 29.06.2023].

⁷ M. Chądryński, K. Gruziel, E. Kacperska, T. Klusek, M. Utzig, *Polska w dobie cyfryzacji*, Warszawa 2021, s. 8–9.

⁸ M. Chądryński, K. Gruziel, E. Kacperska, T. Klusek, M. Utzig, *Polska w dobie cyfryzacji*, Warszawa 2021, s. 8–9.

prywatne dane w sieci, stają się jednocześnie cyfrowym konsumentem i producentem danych, co dało początek określeniu „prosument”. Jest to osoba, która jest zarówno wytwórcą i odbiorcą dóbr i usług.

Cyfryzacja stała się także nieodłącznym elementem przemysłu. Na skutek kształtowania się nowej fazy rozwoju zwanej Czwartą Rewolucją Przemysłową powstała koncepcja Przemysł 4.0, która polega na połączeniu przemysłu i Internetu w celu: obniżenia kosztów, poprawy wydajności, rozwinięcia asortymentu oferowanych usług i produktów. Dzięki sztucznej inteligencji oraz automatyzacji procesu produkcji producenci dostarczają klientom dobra i usługi spersonalizowane według ich zachowań i preferencji. Sztuczna inteligencja (AI) wykorzystuje w czasie rzeczywistym dane wytwarzane przez cyfrowych konsumentów. Kluczowymi technologiami wykorzystywanymi w ramach koncepcji Przemysł 4.0 są: systemy sieciowe, inteligentne produkty i użytkownicy. Rozpatruje się je w kontekście przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Członkowie gospodarstw domowych korzystają z bezprzewodowych sieci komputerowych (Wi-Fi), bezprzewodowej radiowej komunikacji krótkiego zasięgu (Bluetooth), smartfonów i tabletów, systemów grzewczych i oświetleniowych, kamer internetowych, robotów pomagających w wykonywaniu codziennych obowiązków, inteligentnych domów, sieci społecznościowych, wirtualnych sklepów itd.⁹

Obie transformacje, zarówno zielona, jak i cyfrowa, istotnie wpływają na przyszłość społeczeństwa. Zielona transformacja ma na celu ochronę naszego środowiska i zasobów naturalnych, podczas gdy cyfrowa transformacja dąży do poprawy efektywności, jakości życia i rozwoju innowacji. Istotne jest, aby obie transformacje były równoległe i wzajemnie uzupełniały się w osiągnięciu zrównoważonego rozwoju w erze cyfrowej.

Nieustający postęp technologiczny i rozwój gospodarki cyfrowej według J. Piereguda napędzany jest przez następujące czynniki: Internet Rzeczy oraz Internet wszechrzeczy, wszechobecna łączność, aplikacje oparte na chmurze obliczeniowej, analityka dużych zbiorów danych, automatyzacja, robotyzacja, wielokanałowe i wszechkanałowe modele dystrybucji produktów i usług¹⁰.

W związku z rozwojem cyfryzacji pojawiła się nowa koncepcja smart living. „Obszar smart living to bardzo szerokie pojęcie, na które składają się m.in. kategorie związane z inteligentnym zarządzaniem i funkcjonowaniem w mieście (smart city), pracą (smart work place), przemieszczaniem się (smart transport), domem (smart home). (...) Termin smart living jest bardzo szeroki, nie ma jednej, obowiązującej definicji. (...) choć trzonem pojęcia jest hasło smart łączone głównie z technologią i internetem, to o smart living musimy myśleć w szerszym kontekście i pamiętać, że celem wdrażania tej idei nie jest technologizacja każdego obszaru naszego życia, a raczej stworzenie

⁹ Industry 4.0 – Summary report, 5/2015, s. 5, <https://www.cenit.com> [dostęp: 19.06.2023].

¹⁰ J. Pieregud, *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy* [w:] *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, J. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieregud (red.), Europejski Kongres Finansowy, Gdańsk 2016.

bezpiecznej, efektywnej, energooszczędnej, spersonalizowanej, ekologicznej i lepiej zarządzanej przestrzeni życiowej (przy czym rozumiana jest ona bardzo szeroko: jako przestrzeń domu, środowiska pracy, funkcjonowania w mieście czy obszary związane z transportem). Idea smart living wymaga zatem otwartości nie tylko na nowe technologie, ale także przedefiniowania niektórych obszarów życia czy nawet stosunków społeczno-ekonomicznych. Jak podkreślają eksperci, smart living to koncepcja, która dąży do jak najlepszego, inteligentnego i efektywnego zarządzania środowiskiem i obszarami, w których funkcjonujemy”¹¹.

Termin „konsumenci” odnosi się do ludzi lub podmiotów, które korzystają z produktów lub usług oferowanych przez przedsiębiorstwa lub organizacje. W kontekście transformacji cyfrowej, konsumenci stają się coraz bardziej związani z technologią, korzystając z różnych platform, urządzeń mobilnych, aplikacji internetowych i mediów społecznościowych w celu zaspokajania swoich potrzeb i oczekiwań. Konsumenci posiadają coraz większą wiedzę, są bardziej świadomi swoich wyborów i oczekują spersonalizowanych, łatwych w użyciu i wygodnych doświadczeń zakupowych. Konsumenci podejmując decyzje zakupowe, mają zaktzywizowane cele (CACIOPPO P., 1982). Klient wybiera produkt, który spełni co najmniej jeden cel. Osiągnięcie celu może być działaniem zamierzonym lub wynikającym z nieświadomej intencji nabywcy (BARGH i in., 2001). Jeden produkt może spełnić zarówno cel funkcjonalny, środowiskowy, jak i psychologiczny.

Wyniki badań i dyskusja

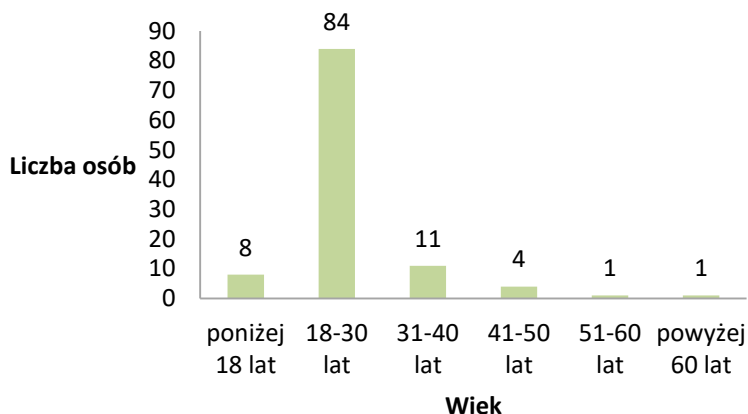
Badania ankietowe zostały przeprowadzone w formie kwestionariusza ankietowego drogą internetową na próbie 109 respondentów.

Zdecydowaną większość ankietowanych osób stanowiły kobiety, których udział w badaniu wynosi aż 66%. Udział mężczyzn to pozostałe 34%. Opiniodawców podzielono na 6 grup wiekowych. Najliczniejszą grupę ankietowanych, czyli 84 osoby, stanowiły osoby w wieku 18-30 lat. Jest to około 77%. Kolejno, przedział 31-40 lat reprezentuje 11 osób, czyli około 10% wszystkich badanych. Poniżej 18 roku życia wzięło udział 8 osób, co stanowi około 7,3%. Grupa 41-50 lat reprezentowana jest przez 4 osoby, czyli około 3,7%. W grupach powyżej 51 roku życia wzięły udział 2 osoby, czyli łącznie około 1,8%.

Najliczniejsza grupa ankietowanych zamieszkiwała w miastach do 99 tys. mieszkańców i stanowi 31% ankietowanych. Drugą najliczniejszą grupę stanowili mieszkańcy wsi i jest to 29% osób. Następnie wystąpiły osoby z miast w przedziale 100-499 tys.

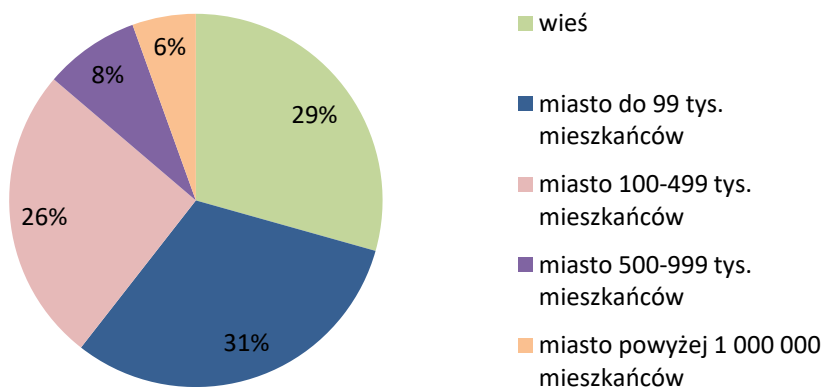
---

¹¹ M. Jaskulska, M. Trapp, *Główne wnioski [w:] Smart living*, red. N. Hatałska, Infuture Hatałska Foresight Institute, Gdańsk 2019, s. 6.

Rys. 1. Podział respondentów ze względu na wiek

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 2. Podział respondentów ze względu na miejsce zamieszkania

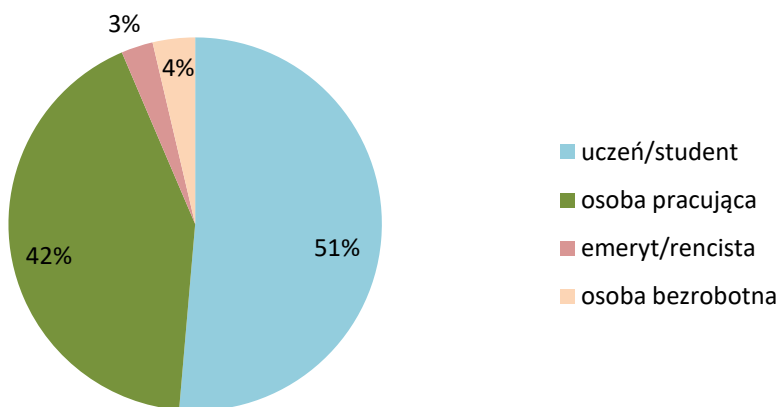
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

mieszkańców (26%), z miast w przedziale 500-999 tys. mieszkańców (8%) oraz z miast powyżej 1 000 000 mieszkańców (6%).

Ponad połowa ankietowanych osób to uczniowie i studenci, którzy stanowią 51% ankietowanych osób. Osoby pracujące to 42% wszystkich ankietowanych. Następnie osoby bezrobotne, które stanowią 4% oraz emeryci i renciści – 3% wszystkich badanych.

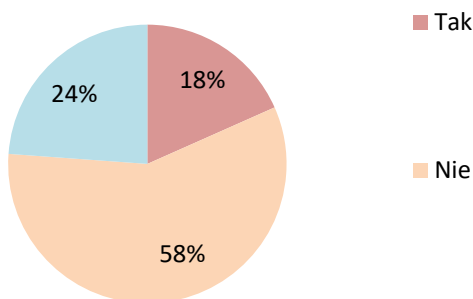
Ponad połowa ankietowanych osób (58%) nie zna pojęcia „bliźniacza transformacja”. 24% osób nie jest pewna, czy dobrze rozumie to pojęcie i 18% wie, czym jest bliźniacza transformacja.

Ponad połowa osób, czyli 60%, wie czym jest zrównoważona konsumpcja. 24% osób nie wie, czym jest zrównoważona konsumpcja. 16% ankietowanych stwierdziło, że nie ma pewności, czy dobrze rozumie, czym jest zrównoważona konsumpcja.

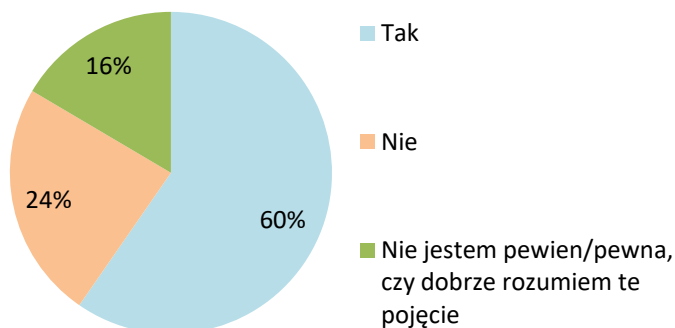
Rys. 3. Podział respondentów ze względu na status zawodowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

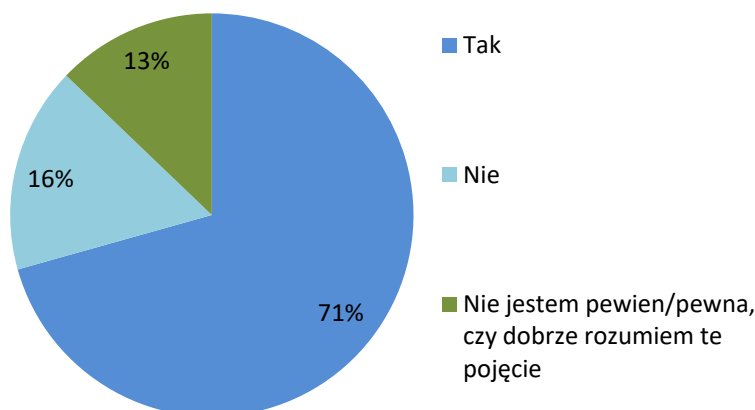
Rys. 4. Znajomość pojęcia „bliźniacza transformacja” przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 5. Znajomość pojęcia „zrównoważona konsumpcja” przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 6. Znajomość pojęcia „technologia smart” przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

71% ankietowanych osób rozumie pojęcie technologii smart, 16% nie zna tego pojęcia. Natomiast 13% nie jest pewna, czy dobrze rozumie to pojęcie.

63% ankietowanych osób stwierdziło, że stosuje zasady zrównoważonej konsumpcji tj. konsumpcji, która uwzględnia wpływ decyzji zakupowych na środowisko naturalne i społeczeństwo. 37% osób nie stosuje się do wyżej opisanych zasad.

Najczęściej określanym powodem, przez który konsumenci nie stosują zasad zrównoważonej konsumpcji, jest brak potrzeby (17 osób) oraz przyzwyczajenia (16 osób). 12 osób stwierdziło, że stosowanie zasad zrównoważonej konsumpcji wiąże się ze zbyt wysokim kosztem. Dla 3 osób jest to zbyt duży wysiłek.

Tabela 1. Podział respondentów ze względu na czynniki powodujące niestosowanie się do zasad zrównoważonej konsumpcji

Czynnik, który powoduje niestosowanie się do zasad zrównoważonej konsumpcji	Liczba osób
Brak potrzeby	17
Zbyt wysoki koszt	12
Zbyt duży wysiłek	3
Przyzwyczajenia	16
Żadne z powyższych	5
Inne	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

Przykładów działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji jest wiele. Zdecydowanie najczęściej wykorzystywaną czynnością jest segregacja śmieci, którą stosuje 60 osób. 55 osób oszczędza wodę i energię, 49 ankietowanych stosuje torby wielokrotne-

go użytku. 34 osoby używają produkty „z drugiej ręki”, czyli produkty, które wcześniej miały innego właściciela. 26 osób unika plastikowych opakowań. 23 osoby wybierają ekologiczne technologie np. fotowoltaika i pompa ciepła, wybierają transport zbiorowy lub ekologiczne środki transportu, wdrażają koncepcje no waste, czyli świadome ograniczanie produkcji odpadów, oraz kupują produkty przyjazne środowisku. 17 osób kupuje lokalne produkty oraz 16 osób ogranicza spożywanie mięsa.

Tabela 2. Podział respondentów ze względu na przykład działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji

Przykład działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji	Liczba osób wykonująca działanie
Segregacja śmieci	60
Oszczędzanie wody i energii	55
Wybór ekologicznych technologii np. fotowoltaika, pompa ciepła	23
Wybór transportu zbiorowego lub ekologicznych środków transportu	23
Wdrażanie koncepcji no waste (świadome ograniczanie produkcji odpadów)	23
Stosowanie toreb wielokrotnego użytku	49
Unikanie plastikowych opakowań	26
Ograniczanie spożycia mięsa	16
Kupowanie produktów przyjaznych środowisku	23
Kupowanie lokalnych produktów	17
Korzystanie z produktów używanych („z drugiej ręki”)	34
Żadna z powyższych	0
Inne	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

52 osoby stosują zasady zrównoważonej konsumpcji, ponieważ chcą dbać o środowisko naturalne. 37 osoby znają zagrożenie wynikające z nieekologicznej konsumpcji. 9 osób nie zastanawiała się nad tym. 6 osób stosuje te działania, ponieważ jest to modne. 4 osoby mają inne powody.

42 osoby stwierdziły, że stosowanie zasad zrównoważonej konsumpcji wpłynęło pozytywnie na ich życie. 17 osób stwierdziło, że nic w ich życiu nie uległo zmianie. 7 osób nie ma zdania na ten temat oraz 2 osoby stwierdziły, że stosowanie zasad zrównoważonej konsumpcji wpłynęło negatywnie na ich życie.

51% ankietowanych osób nie korzysta z technologii smart, co stanowi większość. 49% osób korzysta. Najczęściej określanym czynnikiem powodującym niekorzystanie z technologii smart jest brak konieczności stosowania, co stwierdziły 23 osoby. Następnie wymieniana jest zbyt trudna konfiguracja urządzeń z technologią smart (18 osób), brak zaufania i przywiązanie do produktów tradycyjnych (13 osób). 7 osób stwierdzi-

Tabela 3. Podział respondentów ze względu na powody stosowania zrównoważonej konsumpcji

Powody stosowania zrównoważonej konsumpcji	Liczba osób
Chcę dbać o środowisko	52
Znam zagrożenia wynikające z nieekologicznej konsumpcji	37
Jest to modne	6
Nie zastanawiałem/am się nad tym	9
Inne	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

Tabela 4. Podział respondentów ze względu na ogólny wpływ stosowania zasad zrównoważonej konsumpcji na życie

Ogólny wpływ stosowania zasad zrównoważonej konsumpcji na życie ankietowanej osoby	Liczba osób
Pozytywny	42
Negatywny	2
Nic się nie zmieniło	17
Nie mam zdania	7
Inne	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

ło brak chęci do zmian oraz obawę przed utratą prywatności. 3 osoby stwierdziły, że produkty z technologią smart stanowią zbyt wysoki koszt. 2 osoby nie rozumieją istoty technologii smart.

Tabela 5. Podział respondentów ze względu na czynniki powodujące niekorzystanie z technologii smart

Czynniki powodujące niekorzystanie z technologii smart	Liczba osób
Brak zaufania	13
Przywiązanie do produktów tradycyjnych	13
Brak chęci do zmian	7
Brak zrozumienia istoty technologii smart	2
Obawa przed utratą prywatności	7
Brak konieczności stosowania	23
Zbyt trudna konfiguracja urządzeń smart	18
Zbyt wysoki koszt	3
Żadna z powyższych	3
Inne	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

33 osoby stwierdziły, że korzyścią wynikającą ze stosowania technologii smart jest wygoda. Dla 32 respondentów jest to oszczędność czasu. 25 osób stwierdziło, że korzystne jest oszczędzanie energii. Dla 17 ankietowanych jest to poczucie bezpieczeństwa, dla 16 – oszczędność pieniędzy, dla 12 – komfort psychiczny.

Tabela 6. Podział respondentów ze względu na korzyści ze stosowania technologii smart

Korzyści ze stosowania technologii smart	Liczba osób
Poczucie bezpieczeństwa	17
Oszczędność energii	25
Komfort psychiczny	12
Wygoda	33
Oszczędność czasu	32
Oszczędność pieniędzy	16
Żadna z powyższych	0
Inne	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

37 respondentów stwierdziło, że korzystanie z technologii smart wpłynęło pozytywnie na ich życie. 11 osób stwierdziło, że ich życie nie uległo zmianie. 1 osoba stwierdziła wpływ negatywny, natomiast 3 osoby nie potrafią określić faktycznego wpływu stosowania tych technologii na komfort ich życia.

Tabela 7. Podział respondentów ze względu na ogólny wpływ korzystania z technologii smart na życie

Ogólny wpływ korzystania z technologii smart na życie ankietowanej osoby	Liczba ankietowanych
Pozytywny	37
Negatywny	1
Nic się nie zmieniło	11
Nie mam zdania	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

64% respondentów stwierdziło, że świadomość wpływu produktów na środowisko naturalne wpłynęła na ich postrzeganie marek i produktów. Ponadto, 51% respondentów stwierdziło, że świadomość wpływu produktów na środowisko wpłynęła na zmianę ich nawyków zakupowych.

35 respondentów wybiera produkty ekologiczne oraz produkty niezbędne dla życia codziennego. 27 osób wybiera produkty będące wcześniej w obiegu tzw. produkty „z drugiej ręki”. 26 osób podejmuje racjonalne decyzje, nie sugerując się swoimi emocjami w chwili podejmowania decyzji. 25 osób wybiera produkty w opakowaniach

podlegających recyklingowi. 18 osób wybiera produkty od lokalnych sprzedawców oraz produkty energooszczędne. 10 osób kupuje produkty z technologią smart. 2 osoby wskazały na odpowiedź „inne”.

Tabela 8. Podział respondentów ze względu na zmianę nawyków zakupowych

Zmiana nawyków zakupowych osoby ankietowanej	Liczba osób
Wybieram produkty ekologiczne	35
Wybieram produkty w opakowaniach podlegających recyklingowi	25
Wybieram produkty energooszczędne	18
Jeśli mogę, wybieram produkty „z drugiej ręki”	27
Wybieram produkty od lokalnych sprzedawców	18
Podejmuję racjonalne decyzje, nie pod wpływem emocji	26
Kupuję produkty, które są mi niezbędne	35
Kupuję produkty z technologią smart	10
Żadna z powyższych	0
Inne	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwestionariusza ankiety.

Wnioski

Bliźniacza transformacja opiera swoje założenia na zastosowaniu zaawansowanych technologii cyfrowych, takich jak sztuczna inteligencja (AI), uczenie maszynowe i analiza danych, do transformacji procesów biznesowych i interakcji z klientami. Bliźniacza transformacja może mieć znaczący wpływ na kształtowanie zachowań nabywców poprzez spersonalizowaną ofertę, która zapewnia poczucie bezpieczeństwa, wygodę oraz oszczędność czasu, energii i pieniędzy.

Jednym z najistotniejszych aspektów bliźniaczej transformacji w kształtowaniu zachowań konsumentów jest zdolność do gromadzenia, analizy i interpretacji danych dotyczących klientów. Pozwala to przedsiębiorstwom na lepsze zrozumienie swoich klientów, ich preferencji oraz nawyków zakupowych i oczekiwań. Na podstawie tych danych mogą tworzyć bardziej spersonalizowane oferty.

Bliźniacza transformacja może również wywierać wpływ na proces podejmowania decyzji marketingowych. Poprzez analizę zdobytych informacji i prognozowanie zachowań klientów, przedsiębiorstwa mogą efektywniej planować swoje działania marketingowe, takie jak kampanie reklamowe, strategie cenowe i promocje. Dzięki temu mogą dostosować swoje działania do potrzeb i preferencji klientów, co może przekładać się na większą skuteczność działań marketingowych.

Ponadto, bliźniacza transformacja może wpływać na zachowania nabywców poprzez usprawnienie procesów zakupowych. Dzięki technologiom cyfrowym, takim jak sztuczna inteligencja, chatboty, wirtualni asystenci itp., przedsiębiorstwa mogą dostarczać bardziej intuicyjne, wygodne i spersonalizowane doświadczenia zakupowe. To z kolei może wpływać na zachęcanie klientów do zakupów, zwiększenie lojalności i powtarzalność zakupów.

Z przeprowadzonych badań wynika, że respondenci nie znają terminu „bliźniacza transformacja”, jednakże większość wie, czym jest zrównoważona konsumpcja oraz technologie smart. Ponad połowa ankietowanych osób stosuje zasady zrównoważonej konsumpcji w życiu codziennym. Najczęściej podejmowanymi przez nich działaniami są segregacja śmieci, stosowanie toreb wielokrotnego użytku oraz oszczędzanie wody i energii. Opiniodawcy, którzy nie stosują zasad zrównoważonej konsumpcji, stwierdzili, że głównym powodem jest brak potrzeby i ich przyzwyczajenia. Respondenci, którzy stosują się do wyżej wskazanych zasad, chcą dbać o środowisko naturalne i stwierdzili, że ma to pozytywny wpływ na ich życie codzienne.

Większość respondentów, która nie korzysta z technologii smart, stwierdziła, że głównym powodem jest brak konieczności stosowania tychże technologii. Jednakże respondenci, którzy korzystają z technologii smart, odnoszą korzyści w postaci wygody, oszczędności czasu oraz oszczędności energii. Większość z tych osób odnotowała pozytywny wpływ technologii smart na życie codzienne.

Ponad połowa respondentów stwierdziła, że świadomość wpływu produktów na środowisko naturalne wpłynęła na ich postrzeganie marek i produktów. Ponadto, 51% respondentów opiniodawców stwierdziła, że świadomość wpływu produktów na środowisko wpłynęła na zmianę ich nawyków zakupowych. Zmiany te najczęściej mają charakter wyboru produktów ekologicznych oraz produktów niezbędnych do życia, produktów używanych tzw. „z drugiej ręki”. Konsumenci nie biorą pod uwagę emocji podczas procesu podejmowania decyzji, skupiają się na racjonalnych pobudkach. Ważną kwestią stały się również ekologiczne opakowania podlegające recyklingowi. Jednakże, produkty z technologią smart nie są jeszcze popularnym wyborem wśród nabywców.

Podsumowując, bliźniacza transformacja odgrywa istotną rolę w kształtowaniu zachowań nabywców poprzez personalizację, analizę danych, usprawnienie procesów zakupowych i lepsze zrozumienie klientów.

Bibliografia

- Boratyńska K., Cieślík E., Kacperska E., Łukasiewicz K., Milewska A., *Gospodarka cyfrowa we współczesnym świecie – kraje V4*, Warszawa 2021, s. 14.
- Chądzyński M., Gruziel K., Kacperska E., Klusek T., Utzig M., *Polska w dobie cyfryzacji*, Warszawa 2021, s. 8–9.
- Gajewski J., Paprocki W., Pieriegud J., *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Gdańsk 2016, s.11–12.

- IMF, *Measuring the Digital Economy*, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2018/04/03/022818-measuring-the-digital-economy> [dostęp: 29.06.2023].
- Industry 4.0 – Summary report, DLG-Expert report 5/2015, https://www.cenit.com/fileadmin/dam/Corporate/PDFs/2015_5_Expertenwissen_E.pdf [dostęp: 29.06.2023].
- Jaskulska M., Trapp M., *Główne wnioski* [w:] *Smart living*, red. N. Hatalaska, Gdańsk 2019, s. 6.
- Pearce D., Markandya A., Barbier E., *Blueprint for a Green Economy*, London 1989, s. 1, <https://doi.org/10.4324/9780203097298>.
- Radomska E., *Rozwój gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego w aspekcie dynamicznych zmian w otoczeniu zewnętrznym na przykładzie Wielkiej Brytanii*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019, nr 1 (64), s. 113–146.
- Żak K., *Green Economy – W drodze do nowego globalnego standardu biznesowego*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2015, s. 174.

THE ROLE OF THE TWIN TRANSFORMATION IN SHAPING CONSUMERS BEHAVIOR

Abstract: Twin transformation is a contemporary phenomenon of digital and green transformation, which have become complementary to each other. Modern technologies have become indispensable to achieve the Sustainable Development Goals. This article discusses the research problem of determining the role of twin transformation in shaping consumer behavior. The research method used in the research described in this study is a survey. The survey was conducted on a random sample of people, without age restriction and regardless of place of residence, gender and professional status. Both in the case of adherence to the principles of sustainable consumption and the use of modern technologies, respondents stated that it had a positive impact on their lives. The vast majority of respondents changed their perception of brands and products, being aware of their impact on the environment, but only half of them changed their shopping habits. As a result of the conducted research, it was found that the twin transformation has an impact on consumer behavior on the market.

Keywords: twin transformation, consumer behavior, personalization, artificial intelligence, innovations

Natalia Brzezińska

Kamila Okroj

Koło Naukowe HR

Opiekun: dr inż. Agnieszka Jarosik-Michalak

Wydział Biznesu

Uniwersytet WSB Merito w Gdańsku

PERSONAL BRANDING JAKO SKUTECZNE NARZĘDZIE BUDOWANIA POZYCJI NA RYNKU PRACY

Wstęp

W dzisiejszych czasach studenci stają przed ogromną konkurencją na rynku pracy. Wielu pracodawców oczekuje od kandydatów na dane stanowisko wysokich kwalifikacji oraz imponującego CV. Oznacza to, iż bez wcześniejszego rozwoju zawodowych umiejętności i solidnej prezentacji własnego doświadczenia, szanse na pokonanie bardziej doświadczonych rywali są minimalne. Aby wyróżnić się i zdobyć przewagę na rynku pracy, studenci decydują się na rozwijanie swoich kwalifikacji i zdobywanie doświadczenia już podczas studiów. W tym celu z pomocą przychodzi pojęcie personal branding. Studenci dostrzegli w nim możliwość budowania rozpoznawalności i osiągnięcia wysokiej pozycji zawodowej, co z kolei zwiększa ich szanse na znalezienie wymarzonej pracy. Personal branding staje się narzędziem, które umożliwia studentom wyróżnienie się spośród innych kandydatów. Dzięki systematycznemu budowaniu marki osobistej, tworzeniu unikalnego wizerunku i aktywnemu promowaniu swoich osiągnięć, studenci mogą przyciągnąć uwagę pracodawców i zyskać reputację wartościowego pracownika. To właśnie wyróżnienie i zdolność do skutecznego samoprezentowania stają się kluczowymi czynnikami sukcesu na dzisiejszym konkurencyjnym rynku pracy.

Definiowanie i geneza pojęcia personal branding

Termin personal branding zagościł w Polsce stosunkowo niedawno. W literaturze z zakresu marketingu jest on używany na określenie strategii tworzenia marki osobistej poprzez własne nazwisko. Najczęściej dotyczy to strategii stosowanej zwłaszcza przez osoby publiczne, głównie polityków, dziennikarzy, aktorów, sportowców, ludzi nauki oraz menedżerów¹. Niemniej jednak analizując definicję oraz działania w personal branding, zauważono, że dotyczy on również każdej osoby fizycznej, szczególnie osób działających na rynku pracy.

Personal branding polega na budowaniu własnej marki, poprzez zarządzanie swoim wizerunkiem. Działania te są przemyślane i w pełni świadome. Przekazując określony komunikat i angażując w to starannie dobrane narzędzia, oczekuje się określonej reakcji zwrotnej ze strony określonej grupy odbiorców. Najwięcej o personal branding mówi się w odniesieniu do osób działających w branży rozrywkowej i politycznej. Dzięki takim działaniom budowany jest wizerunek osoby, który jest wykreowany w sposób rzetelny i zaplanowany. Podjęcie odpowiednich działań z zakresu personal branding, zapewnia rozpoznawalność osobistej marki, a tym samym wzmocnienie pozycji na rynku². Zwłaszcza w obecnych czasach zdominowanych przez nowe technologie komunikacyjne, szybkie zmiany zachodzące na rynku pracy i nowe formy pracy personal branding jest ważnym czynnikiem sukcesu zawodowego³.

Termin personal branding po raz pierwszy został użyty na określenie procesu promowania własnej marki w 1997 roku przez T. Petersa w artykule zatytułowanym *The Brand called you*⁴. Zdaniem autora, „niezależnie czy tego chcemy, czy nie, celowo i świadomie, czy zupełnie przypadkiem i «przy okazji», jesteśmy własnymi markami”⁵. Jest to pojęcie rozpowszechnione szczególnie w anglosaskiej tradycji biznesu do budowania wizerunku. W Stanach Zjednoczonych konsultanci wizerunkowi budujący reputację osób publicznych są nieodłączną częścią ich sukcesu. W Polsce natomiast zadania z zakresu branding personalnego – ciągle jeszcze traktowane jako nowość – najczęściej są świadczone (jeśli w ogóle się je realizuje) przez wyspecjalizowane w działaniach na rzecz marketingu politycznego agencje PR⁶.

Samo zjawisko wywodzi się z USA. Personal branding jest tam podstawą funkcjonowania każdej jednostki na rynku pracy, liczy się indywidualne podejście do tematu, nie ma żadnych skonkretyzowanych zasad prowadzenia własnej kampanii. Sukces

¹ A.B. Strawińska, *Historia i definicja terminu personal branding. Zarys problematyki*, [w:] *Socjolekt - idiolekt - idiosyl: historia i współczesność*, U. Sokółska (red.), Białystok 2017, s. 365–386.

² <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-na-czym-polega-personal-branding>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

³ I.D.H. Shepherd, *From Cattle and Coke to Charlie: Meeting the Challenge of Self Marketing and Personal Branding*, “Journal of Marketing Management” 2005, nr 21, s. 589–606.

⁴ <https://www.fastcompany.com/28905/brand-called-you>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

⁵ A.B. Strawińska, *op. cit.*

⁶ *Ibidem*.

przeprowadzonych działań w zakresie budowania marki własnej zależy od konkretnego i konsekwentnego przeanalizowania osoby i jej otoczenia. Należy dokładnie poznać zachowanie danej osoby, jej charakter, wady, zalety, preferencje, a także specyfikę prowadzonych przez nią czynności. Każdy człowiek jest bowiem poddawany obserwacji, np. klientów czy opinii publicznej, a każde jego zachowanie poddawane jest szczegółowej analizie. Warto rozróżnić pojęcie personal branding od manipulacji. Kreowanie własnego wizerunku nijak ma się do fabrykowania faktów, czyli zwykłego oszustwa⁷.

Budowanie marki osobistej

Zjawisko budowania marki osobistej bardzo dobrze wpasowało się w czasy bieżące i stało się pojęciem szeroko rozumianym. W związku z powyższym wyszczególniono jego dwa obszary, wewnętrzny i zewnętrzny. Podział ten miał służyć w uproszczeniu rozumienia pojęcia, jakim jest marka osobista. Personal branding wewnętrzny odnosi się do doskonalenia i kształtowania umiejętności, jak i nabywania wiedzy i doświadczenia, aby zwiększyć swoje kompetencje i konkurencyjność na rynku pracy. Przykładami takich działań mogą być szkolenia, webinary, kursy, konferencje i seminaria. Budowanie własnego wykształcenia pozwala bowiem stworzyć solidny fundament przystosowania się do warunków panujących w globalnym świecie⁸. Rozwijanie kompetencji pozwala na samodoskonalenie i jest istotne, aby marka osobista zaistniała w świadomości otoczenia jako spójna. Wewnętrzna jedność jest bardzo ważnym krokiem na drodze do rozwoju osobistego i wzmacniania swojej uczciwości, solidności, wiarygodności, przejrzystości oraz charyzmy osobistej⁹.

Personal branding zewnętrzny traktuje o kreowaniu marki osobistej w aspekcie widocznym dla otoczenia. W jego zakres można wliczyć dbanie o wizerunek zewnętrzny poprzez dostosowanie ubioru do okazji oraz dbanie o profesjonalizm i estetykę biznesowych portali społecznościowych. Za przykład takiego portalu można podać LinkedIn. To największa na świecie sieć profesjonalistów, licząca ponad 630 mln użytkowników z przeszło 200 krajów, z czego 2,7 mln w Polsce. Średnia liczba aktywnych użytkowników w miesiącu przekracza 303 mln, z czego 40% odwiedza ten portal codziennie¹⁰. Stworzony w ten sposób wizerunek zawodowy powinien być zgodny z normami i oczekiwaniami branży docelowej. Daje to poczucie autentyczności, spójności i profesjonalizmu jednostki na rynku pracy. Równie ważne są media społecznościowe,

⁷ <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-na-czym-polega-personal-branding>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

⁸ A.B. Strawińska, *op.cit.*, s. 370.

⁹ H.K. Rampersad, *TY- marka inna niż wszystkie. Sztuka autentycznego brandingu osobistego*, Gliwice 2010, s. 188.

¹⁰ <https://pl.linkedin.com/pulse/dlaczego-linkedin-7-powod%C3%B3w-dla-kt%C3%B3rych-warto-si%C4%99-tu-na-ku%C5%82agowski>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

które ze swoją strukturą ideologiczną i technologiczną, dają ludziom możliwość promowania się jako marki w stosunkowo tani i skuteczny sposób¹¹.

Zauważyć można, że personal branding wewnętrzny od zewnętrznego różni się zakresem swojego zasięgu i ukierunkowania. Budowanie marki osobistej związane jest z dużą aktywnością na wielu polach, od rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie specjalizacji zawodowej, poprzez szlifowanie kompetencji komunikacyjnych, na samej komunikacji kończą¹².

Każdy człowiek ma markę, bez względu na to czy buduje ją świadomie, czy też nie¹³. Budowanie marki osobistej prowadzi do większej satysfakcji zawodowej, w pełni zależnej od postrzeganej szansy na zatrudnienie¹⁴. Należy jednak pamiętać, że jest to długotrwały proces, który różni się w zależności od osoby¹⁵.

Ponieważ każda aktywność na rynku pracy wiąże się z możliwością poniesienia porażki, personal branding wymaga wysokiego poziomu motywacji wewnętrznej do działania oraz znajomości technik samomotywacji. Nieodłącznym etapem procesu brandingu jest ponadto kontrola efektów podjętych działań, czyli pomiar siły marki osobistej¹⁶.

Studenci na rynku pracy w Polsce

Rynek pracy definiowany jest jako ogół procesów, instytucji oraz czynników wpływających na rekrutację, zatrudnienie i zwalnianie pracowników. Mówiąc inaczej, jest to rynek, na którym towarem jest praca¹⁷. Z rynkiem pracy nierozdzielnie związane są dwa pojęcia: podaż pracy, czyli zasób siły roboczej, pracowników oraz osób poszukujących zatrudnienia oraz popyt na pracę, czyli zapotrzebowanie na pracowników zgłaszane przez pracodawców. Zapotrzebowanie na rynku pracy uzależnione jest od tego, w jaki

¹¹ I. Karaduman, *The Effect of Social Media of Personal Branding Efforts of Top Level Executives*, "Procedia- Social and Behavioral Sciences"2013, volume 99, s. 465, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.515>.

¹² A. Walczak-Skałecka, *Marka osobista jako przejaw aktywności przedsiębiorczej*, [w:] *Aktywność przedsiębiorcza w perspektywie indywidualnej i organizacyjnej*, E. Mieszajkina, M. Sobka (red.), Lublin 2023, s. 159.

¹³ A.B. Strawińska, *op.cit.*, s. 371.

¹⁴ S. Gorbatow, S.N. Khapova, E.I. Lysova, *Get Noticed to Get Ahead: The Impact of Personal Branding on Career Success*, "Frontiers in Psychology"2019, volume 10, s. 1, doi: 10.3389/fpsyg.2019.02662.

¹⁵ M. Sidor-Rządkowska, *Employer branding vs personal branding*, "Organizacja i kierowanie"2019, nr 2, s. 47.

¹⁶ K. Wojtaszczyk, F. Maszewski, *Różnorodność metod zarządzania marką osobistą*, [w:] *Sukces w zarządzaniu kadrami. Różnorodność w zarządzaniu kapitałem ludzkim – podejścia, metody, narzędzia. Problemy zarządczo-psychologiczne*, M. Stor, A. Fornalczyk (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 349, Wrocław 2014, s. 458.

¹⁷ <https://ewl.com.pl/zapotrzebowanie-na-ryнку-pracy-na-jakie-zawody-bedzie-najwieksze-zapotrzebowanie-na-krajowym-ryнку-pracy/>, [dostęp:12 czerwca 2023].

sposób kształtują się względem siebie popyt na pracę i podaż pracy. Na polskim rynku pracy, w większości branż i zawodów, mamy od kilku lat do czynienia z większym popytem na zatrudnienie niż podaż pracowników. Dla pracodawców oznacza to brak możliwości zaspokojenia potrzeb kadrowych na lokalnym rynku pracy¹⁸.

W obecnym świecie, można zaobserwować szereg zmian w praktyce prowadzenia przedsiębiorstw. Szereg specjalistów dziedzin ekonomicznych i HR przewiduje, iż „firmy będą bardziej koncentrować się na utrzymaniu swoich kluczowych zespołów, które z trudem odbudowały po pandemii, niż na ich powiększaniu. Pracodawcy bardziej skupią się też na sprostaniu presji płacowej i innym presjom kosztowym niż na inwestowaniu w rozwój zespołów”¹⁹. Ma to bezpośrednie przełożenie na ilość ofert pracy dostępnych na rynku. W marcu 2023 r. do urzędów pracy zgłoszono 96,9 tys. wolnych miejsc pracy i aktywizacji zawodowej, tj. o 2,9 tys. ofert (3,1%) więcej niż w lutym 2023 r. i o 43,7 tys. (31,1%) mniej niż w marcu 2022 r.²⁰. Zaobserwować zatem można tendencję zwyżkową w odniesieniu do miesięcy z bieżącego roku, jednakże znaczny spadek do roku uprzedniego. Z danych GUS wynika, że stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce w marcu 2023 r. wyniosła 5,4%. W porównaniu z lutym 2023 r. spadła 0,1 pp., a w porównaniu z marcem 2022 r. – o 0,4 pp. W końcu marca 2023 r. w urzędach pracy było zarejestrowanych 846,9 tys. bezrobotnych, tj. o 17,9 tys. (2,1%) mniej niż miesiąc wcześniej i o 55,2 tys. (6,1%) mniej niż w marcu 2022 r.

Słowem, które najlepiej opisuje sytuację na rynku pracy w mijającym roku, jest niepewność²¹. Jednak po przeanalizowaniu podstawowych wskaźników ekonomicznych można zauważyć polepszenie się sytuacji w odniesieniu do poprzednich miesięcy bieżącego roku. Pozwala to na wysnucie wniosku o dalszym polepszaniu sytuacji w najbliższej przyszłości.

Raport badawczy przeprowadzony w marcu 2022 roku przez SW Research w ramach Programu Kariera Polskiej Rady Biznesu pod tytułem *Student w pracy*²², który dotyczył studentów na rynku pracy wykazał między innymi, iż: większość badanych studentów (78%) studiuje w trybie stacjonarnym. Częściej niż co trzecia (36%) osoba badana studiuje na pierwszym roku. Większość badanych (78%) odbyło kiedykolwiek staż lub praktyki. Podobny odsetek (79%) pracował choćby przez jakiś czas poza

¹⁸ <https://ewl.com.pl/zapotrzebowanie-na-ryнку-pracy-na-jakie-zawody-bedzie-najwieksze-zapotrzebowanie-na-krajowym-ryнку-pracy/>, [dostęp: 12 czerwca 2023].

¹⁹ <https://strefabiznesu.pl/jakie-trendy-beda-dominowaly-na-ryнку-pracy-w-2023-roku-eks-pert-pracodawcy-skupia-sie-glownie-na-sprostaniu-presji-placowej/ar/c3-17172343>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

²⁰ https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/Rynek_pracy_maj-2023.pdf, s. 6, [dostęp: 13 czerwca 2023].

²¹ <https://strefabiznesu.pl/jakie-trendy-beda-dominowaly-na-ryнку-pracy-w-2023-roku-eks-pert-pracodawcy-skupia-sie-glownie-na-sprostaniu-presji-placowej/ar/c3-17172343>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

²² <https://www.programkariera.pl/wp-content/uploads/2022/06/Program-Kariera-Student-w-pracy-2022>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

swoją branżą. Zgodnie z wykształceniem, w swojej branży, pracował nieco częściej niż co drugi badany (54%). Wybór pracy poza branżą podyktowany był głównie kłopotami w pogodzeniu studiów z pracą (44%) oraz brakiem ofert pracy we własnej branży (41%). Studenci wskazują, że w pierwszej pracy lub podczas pierwszego stażu/praktyk mogli liczyć na jasną listę zadań do wykonania (40%), zadania odpowiednie do zakresu umiejętności (36%), opiekuna pracy/praktyk (32%), jasny i wcześniej znany plan pracy/praktyk (31%) oraz szkolenia (30%). Szansę na dalsze zatrudnienie w firmie otrzymywało 28%, taki sam odsetek dostawał rozwijające zadania. Co jedenasta osoba (9%) nie spotkała się jednak wówczas z żadnym z elementów umożliwiających lub ułatwiających pracę. Wśród korzyści z pierwszej pracy/stażu/praktyk na pierwszym miejscu badani wymieniają możliwość zarobienia pieniędzy (48%). Na drugim miejscu plasuje się możliwość wpisania do CV/zdobycia referencji (39%), na kolejnych zaś poznanie branży (36%), zdobycie doświadczenia potrzebnego w kolejnych pracach (33%) oraz poznanie swoich słabych/dobrych stron (30%). Najbardziej popularnymi formami szukania ofert staży/praktyk/pracy są strony z ofertami pracy, typu pracuj.pl (45%), media społecznościowe (38%) i znajomi (36%). Studenci korzystają również ze strony internetowej firmy oferującej staż (27%), promowania firmy na uczelni (25%) i aplikacji mobilnych (23%). Za najbardziej skuteczne formy studenci uważają strony z ofertami pracy (28%), a w dalszej kolejności znajomych (13%)²³.

Analizując przytoczone wyniki badań *Student w pracy* można zauważyć iż, wchodząc na rynek pracy studenci spotykają się z dużą konkurencją, o której świadczy problem z otrzymaniem pracy w branży zgodnej z wykształceniem. Sam staż nie gwarantuje przewagi rynkowej, a kwestia pogodzenia pracy z studiami stanowi dla studentów problem. Dalsze wnioski badania zahaczają o personal branding, który studenci praktykują już na etapie studiowania.

Na podstawie analizy raportu nt. preferencji pracodawców względem umiejętności swoich potencjalnych pracowników młodego pokolenia stworzonego przez Centrum Analiz Stowarzyszenia Koliber²⁴ prawie co drugi pracodawca najbardziej ceni sobie posiadane doświadczenie zawodowe. Wskazuje to na ogromną wartość, jaką są praktyki i staże zawodowe – od jak najmłodszych lat. Niemal podobną częstotliwość pojawiania się miały wymagania dotyczące znajomości pakietu MS Office oraz dobrej znajomości języka angielskiego. Należy je uznać za powszechny standard – właściwie prawie niezależnie od branży. W młodym pokoleniu umiejętności te na szczęście rozwinięte są przynajmniej na podstawowym poziomie.

Wielokrotnie pojawiała się również umiejętność pracy pod presją czasu, co ma szczególne znaczenie w przypadku stanowisk, dla których istnieje ściśle określony czas reagowania lub przygotowania produktu finalnego. W co dziesiątym ogłoszeniu poja-

²³ <https://www.programkariera.pl/wp-content/uploads/2022/06/Program-Kariera-Student-w-pracy-2022.pdf>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

²⁴ <https://raport.koliber.org/>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

wia się także prawo jazdy kat. B. Za dosyć istotną uznawano przy rekrutacji działalność potencjalnego pracownika w organizacjach studenckich. Ważne było również zdobyte doświadczenie praktyczne, przebyte szkolenia, a nawet wiedza zdobyta w sposób samodzielny (bez formalnego wykształcenia w danym kierunku). W wielu przypadkach pracodawcy byliby skłonni zatrudnić osobę po technikum – wszystko oczywiście jednak jest uzależnione od sektora oraz konkretnych stanowisk.

Zależnie od branży wskazywano na konieczność posiadania dedykowanych umiejętności. W IT była to znajomość JavaScript, Python czy JAVA, w księgowości wykształcenie MBA i rozeznanie w systemach podatkowych, a w branży prawnej np. ukończenie prawniczego kursu języka obcego czy uprawnienia mediatora. Porównanie ogłoszeń o pracę z wynikami badań ankietowych pokazało, że korelują one ze sobą w sposób harmonijny, a wskazywane w obu miejscach pożądane cechy pracowników są generalnie tożsame. Najistotniejsze kompetencje zatrudnianych osób oscylują tym samym wokół czterech głównych grup: kompetencji miękkich, języków obcych, zdobytego doświadczenia oraz wykształcenia formalnego i dodatkowych umiejętności²⁵.

Metodyka badań

Celem badań było ustalenie, czy personal branding jest skutecznym narzędziem w budowaniu pozycji na rynku pracy. W ramach realizacji badań wyszczególniono następujące problemy badawcze:

- Czy studenci w Polsce znają pojęcie personal branding?
- W jaki sposób studenci budują swoją markę osobistą?
- Czy obecność w social mediach pomaga w budowaniu wizerunku na rynku pracy?
- Czy budowanie relacji biznesowych z otoczeniem w ramach personal branding ułatwia znalezienie pracy?
- Czy studenci otrzymują pracę za pośrednictwem kanałów biznesowych i społecznościowych?

Do pozyskania informacji na powyższe pytania przeprowadzono badania sondażowe za pośrednictwem formularza internetowego Google. Arkusz posiadał trzy sekcje, które miały za zadanie wydzielić grupę tematyczną pytań. Pierwsza sekcja pełniła funkcję kontrolną grupy badanych. Sekcja druga miała postać właściwą, w której zadawane było respondentom 15 pytań odnośnie do personal branding, kanałów biznesowych, rynku pracy i pojęć pokrewnych. W sekcji trzeciej znajdowały się pytania dotyczące metryczki. Badania przeprowadzono w II kwartale 2023 roku. Formularz skierowano do studentów uczelni wyższych w Polsce. Łącznie udział w badaniu wzięło 113 osób, z czego 15 ankiet zostało wyłączonych do dalszych analiz, gdyż wypełniły

---

²⁵ <https://raport.koliber.org>, [dostęp: 13 czerwca 2023].

je osoby nieposiadające statusu studenta. Grupę badanych w głównej mierze prezentowały kobiety (65,3%), mężczyźni stanowili 34,7% badanych. Dominującym zakresem wiekowym wśród respondentów był przedział 18-24 lata (59,2%), a drugim z kolei rozpiętość od 25 do 30 lat (28,6%). Znacznie mniejszym udziałem była grupa ankietowanych w wieku od 31-36 lat (9,2%). Jako miejsce studiowania uczestnicy badania najczęściej wskazywali województwo pomorskie (35,7%), drugie i trzecie najczęściej udzielane odpowiedzi oznaczały kolejno województwo mazowieckie (9,2%) oraz wielkopolskie i małopolskie (każde po 8,2%). W badaniu udział wzięli studenci zarówno I i II stopnia (kolejno 36,1% i 33%), studenci jednolitych studiów magisterskich (8,6%) oraz studiów II stopnia, podyplomowych i studiów MBA (po 6,2% każde). Przeważająca ilość osób badanych wykazuje aktywność zawodową (85,7%), a pozostała część nie pracuje (14,3%).

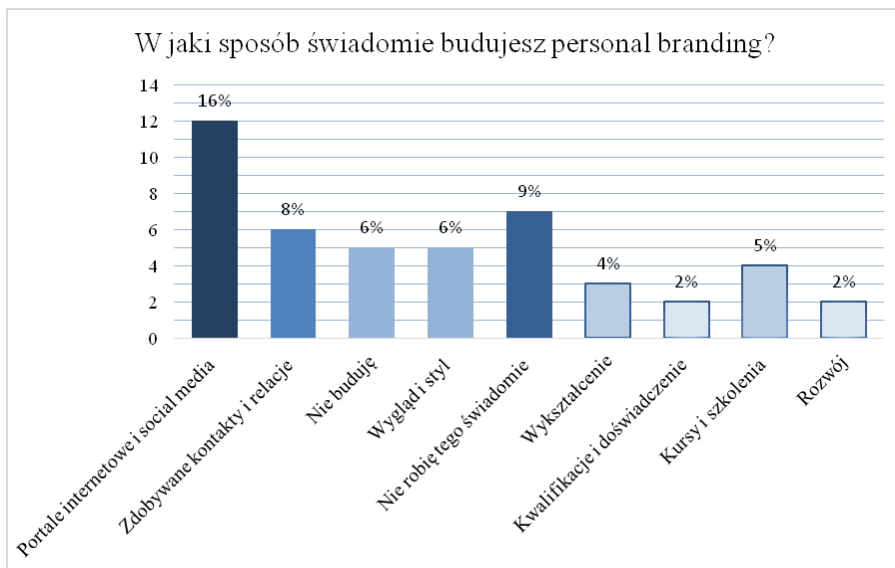
Analiza wyników badań

Jako iż przedmiotem badań było sprawdzenie, czy personal branding pomaga w budowaniu pozycji na rynku pracy, pierwsze pytanie w kwestionariuszu ankiety dotyczyło znajomości tego pojęcia. Znaczną przewagę uzyskała jednoznaczna odpowiedź „Tak” (50%), zaś drugą z kolei była odpowiedź „Tak, ale nie wiem na czym polega” i uzyskała (30,6%). Jedynie 29,4 % respondentów zadeklarowało się że nie znają pojęcia personal branding. Takie odpowiedzi sugerują, że młode osoby kojarzą pojęcie personal branding, choć nie do końca wiedzą, jak budować własny wizerunek.

W dalszym etapie badań autorki artykułu chciały dowiedzieć się, czym według nich jest personal branding. Respondenci mogli zaznaczyć jedną z przedstawionych definicji bądź wpisać własną odpowiedź. Każda z dostępnych opcji uzyskała podobną liczbę wskazań. Zdaniem 33,7% badanych to wizerunek, który człowiek świadomie kreuje, pomaga w zdobyciu pracy. Odpowiedź, że jest to strategia marketingowa inwestowania w budowanie reputacji i zwiększanie swojej wartości na rynku pracy, za pomocą Internetu i relacji biznesowych zaznaczyło 32,7% studentów. Z kolei 27,6% uznało, że personal branding polega na budowaniu własnej marki poprzez zarządzanie swoim wizerunkiem. Tylko 6% respondentów nie była w stanie zaznaczyć, czym według nich jest personal branding. Takie odpowiedzi jasno pokazują, że jest to pojęcie bardzo szerokie i może być różnie interpretowane przez młode osoby.

W nawiązaniu do wcześniejszej analizy definicji marki osobistej opartej na opinii studentów, gdzie ponad dwie na trzy osoby znają to pojęcie, zaznaczyć trzeba, iż ma to przełożenie na mniej bądź bardziej świadome działania kreujące wizerunek na rynku pracy. Zaobserwować można, że największa część ankietowanych jako sposób świadomego budowania personal branding wskazała obecność i prowadzenie biznesowych portali internetowych, zwłaszcza takich jak LinkedIn czy Instagram bądź własny blog. Kolejną najczęściej przedstawianą odpowiedzią było sformułowanie, że nie robią tego

świadomie. Dużą liczbę wskazań uzyskało także zdobywanie kontaktów i nawiązywanie relacji oraz wygląd i styl. Jedynie 5% respondentów nie buduje swojego personal branding. Odpowiedzi uzyskane od respondentów przedstawiono na wykresie 1.

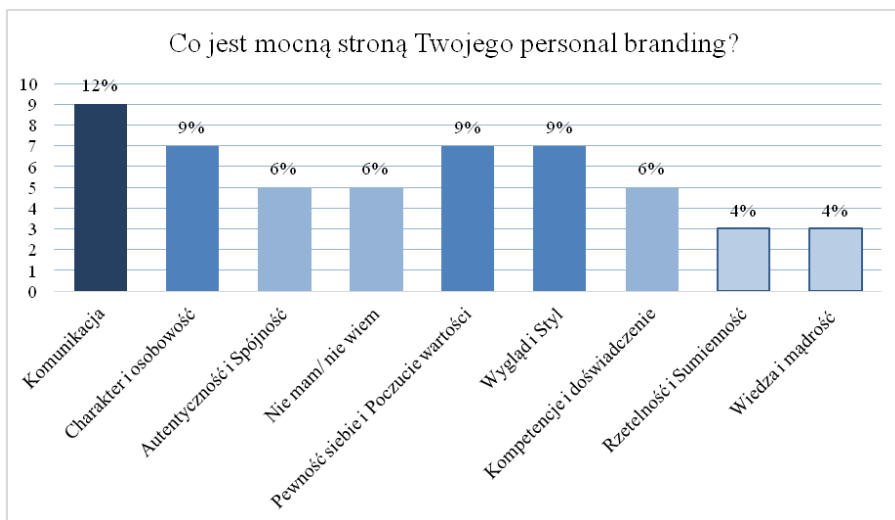

Rysunek 1. Sposoby na budowanie personal branding przez studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż studenci są świadomi swoich mocnych stron i potrafią wykorzystać je do kreowania swojego wizerunku. W tym celu stosują różnego rodzaju działania, które pozwalają im na budowanie silnej pozycji na rynku pracy. Najczęściej udzielaną odpowiedzią na pytanie dotyczące mocnych stron ich personal branding była komunikacja, która w sposób bezpośredni pozwala stworzyć i utrzymać relacje zawodowe. Do często wskazywanych odpowiedzi zaliczono także: charakter i osobowość oraz pewność siebie wraz z poczuciem wartości, jak i wygląd i styl. Takie odpowiedzi wskazują, że zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne są niezbędne, aby zaistnieć w świecie biznesu. Należy zaznaczyć, że respondenci postawili także, choć w mniejszym stopniu na autentyczność i spójność, kompetencje i doświadczenie oraz rzetelność i sumienność. Procentowy rozkład odpowiedzi badanych osób zaprezentowano na rysunku 2.

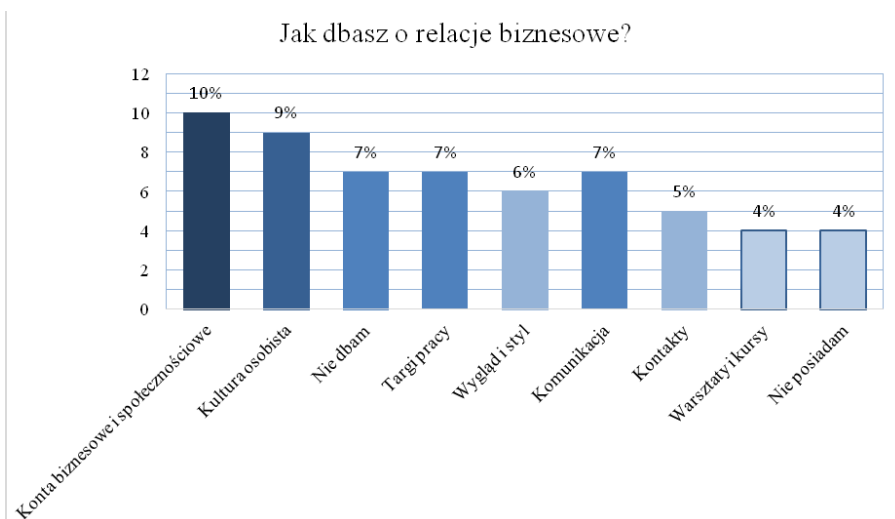
Bardzo ważnym aspektem w budowaniu marki osobistej na rynku pracy jest stworzenie sieci kontaktów. Z tego też powodu, studentów zapytano, w jaki sposób dbają oni o relacje biznesowe. Najczęściej wskazywaną odpowiedzią była obecność i aktywność na portalach biznesowych (10% respondentów), jak i społecznościowych, co ukazuje rysunek 3. Często udzielaną odpowiedzią była też kultura osobista (9%), komunikacja

Rysunek 2. Mocne strony personal branding z zdaniem ankietowanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania.

i targi pracy (każde po 7%). Studenci wskazywali także na wygląd i styl (6%) oraz na utrzymywanie istniejących i nowych kontaktów poprzez spotkania (5%). Zaznaczono również warsztaty i kursy (4%). Odpowiedzi „nie dbam” udzieliło 7% ankietowanych, zaś odpowiedzi „nie posiadam” 4% ogółu badanych. Z uzyskanych wyników zaobser-

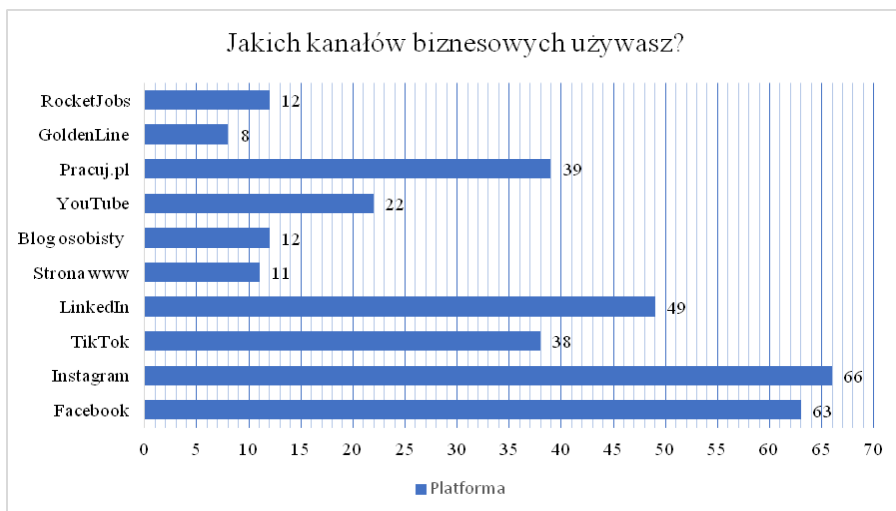

Rysunek 3. Dbanie o relacje biznesowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań własnych.

wować można pewną tendencję odnośnie do portali internetowych. Przewijają się one najczęściej jako forma promowania swojej marki osobistej.

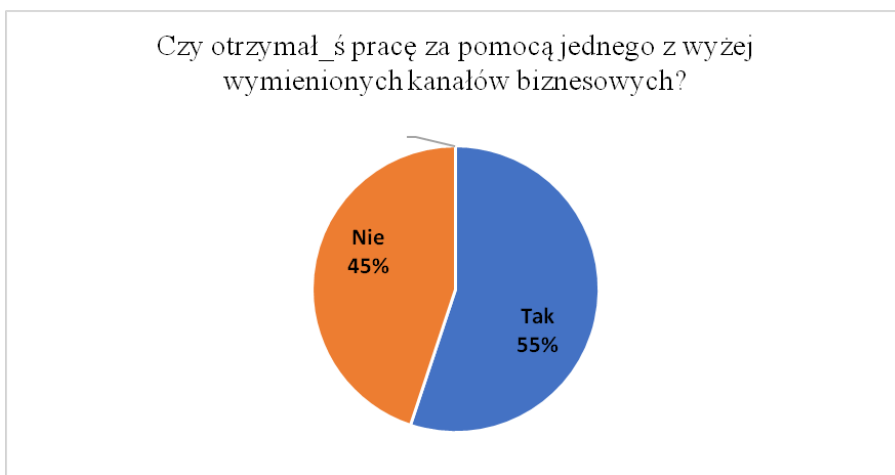
W kwestionariuszu uwzględniono także pytanie o stosowane kanały biznesowe przez studentów. Było to pytanie z możliwością wielokrotnego wyboru. Na 98 odpowiedzi w znacznym stopniu przewyższały odnoszące się do portali społecznościowych, w tym Instagrama (66%) oraz Facebooka (63%). Wpływ na to może mieć wzrastający trend użytkowania wyżej wymienionych mediów społecznościowych do celów biznesowych. Coraz większa ilość firm przenosi swoje działania marketingowe do tych platform oraz używa ich jako komunikatorów z klientami, ale również potencjalnymi pracownikami. Studenci stosują także w ramach zaprezentowania swojej osoby, platformy z zamysłu stricte biznesowe, czyli LinkedIn oraz pracuj.pl. Cieszą się one dużą popularnością nie tylko wśród pracujących i/lub poszukujących pracy studentów, ale i starszych użytkowników Internetu. Duże zainteresowanie wśród badanych budzi także aplikacja TikTok. Widnieją na niej coraz częściej konta biznesowe firm, które korzystają z jej funkcji udostępniania krótkich filmików przystępnych dla odbiorców. Dzięki temu kanałowi pracodawca, jak i pracownik są w stanie zbudować wizerunek jako atrakcyjny biznesowo. Na liście odpowiedzi znalazł się również YouTube. Poprzez udostępnianie filmików o dłuższym czasie trwania niż u poprzednika, którym był TikTok, pracownik ma większe szanse na wykazanie się wiedzą i kompetencjami w dziedzinie, której dotyczy dany filmik, co umożliwi mu zbudowanie pozycji specjalisty i znawcy tematu. Na podobnym poziomie ilości odpowiedzi występują platformy RocketJobs, GoldenLine oraz blog osobisty i prywatna strona www. Rozkład odpowiedzi studentów na pytanie dotyczące użytkowania kanałów biznesowych przedstawiono na rysunku 4.

Rysunek 4. Kanały biznesowe stosowane w budowaniu marki osobistej

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania.

Sposobem na weryfikację skuteczności powyżej wymienionych kanałów biznesowych było pytanie, czy ankietowany otrzymał pracę za ich pośrednictwem. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że nieco ponad połowa respondentów otrzymała pracę za pośrednictwem tych kanałów (55%), zaś 45% badanych odpowiedziało, że nie (zob. rysunek 5). Taka liczba odpowiedzi sugeruje, że obecność na kanałach biznesowych może pomagać w znalezieniu pracy. Jeżeli treści na nich umieszczane są przemyślane i spójne, mogą zainteresować potencjalnego pracodawcę i skutkować znalezieniem wymarzonej pracy.

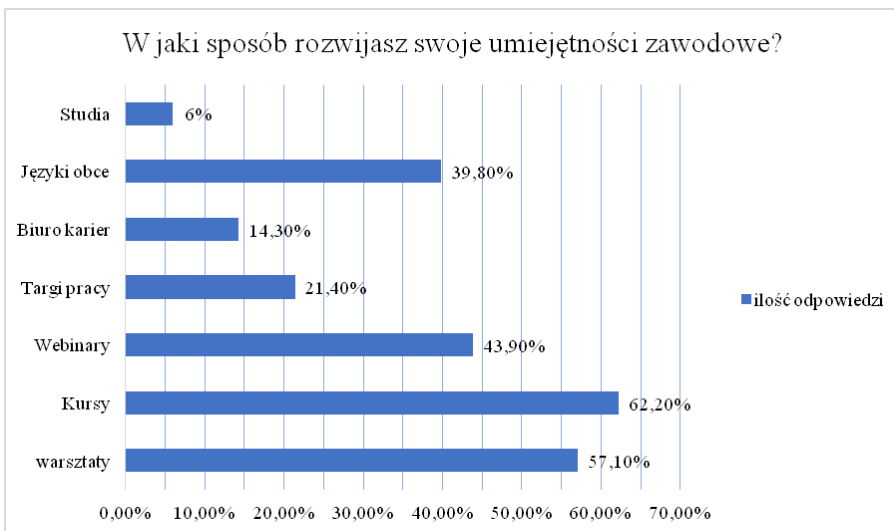
Rysunek 5. Znalezienie pracy za pomocą kanałów biznesowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania.

W gronie kanałów, przez które najczęściej studenci otrzymywali pracę, prym wiodła platforma pracuj.pl, uzyskując 40% odpowiedzi. Następnie na zbliżonym poziomie występowały kanały Facebook (26,2%) oraz LinkedIn (23,1%). W dalszej kolejności były to Instagram (13,8%) oraz TikTok i YouTube z tym samym wynikiem (6,2%). Kategoria zbiorcza „inne” uzyskała również znaczącą ilość odpowiedzi (20%).

Ze względu na fakt, iż kanały biznesowe dają szansę na kontakt na poziomie pracodawca-pracownik i w relacji odwrotnej, zbadano ponadto udział pracodawców kontaktujących się z potencjalnym pracownikiem. Z wyników przeprowadzonych badań ustalono, że w prawie połowie przypadków to właśnie firma kontaktowała się z ankietowanymi w celu zaproponowania pracy (46,9%). Nie dziwi zatem odpowiedź na kolejne pytanie: „Czy według Ciebie obecność w mediach społecznościowych wpływa pozytywnie na postrzeganie marki własnej?”, ponieważ aż 83,2% odpowiedziało twierdząco. Studenci mają zatem świadomość, że obecność w social mediach i na portalach biznesowych pomaga im w kreowaniu wizerunku profesjonalistów i ekspertów, i jest pozytywnie odbierana przez potencjalnego pracodawcę.

Grupa badana została również zweryfikowana pod kątem rozwoju swoich umiejętności zawodowych w celu budowania swojej marki osobistej. Najwięcej badanych studentów uczęszcza na kursy (62,2%) oraz warsztaty (57,1%) lub webinary (43,95). Dość duża liczba osób stawia na naukę języków obcych (39,8%). Mniejszym zainteresowaniem cieszyły się targi pracy (21,4%) oraz biuro karier (14,3%). Studia osiągnęły jedynie wynik 6%, co w porównaniu z powyższymi odpowiedziami jest wynikiem bardzo niskim. Odpowiedzi respondentów umieszczono na rysunku 6.

Rysunek 6. Sposoby na rozwijanie umiejętności zawodowych studentów

Źródło: opracowanie własne na bazie badań własnych.

W nawiązaniu do wyników raportu *Student w pracy*, przeprowadzone badania potwierdzają, że znajomość, w stopniu co najmniej komunikatywnym, języka angielskiego (86,7%) jest dziś niezbędna na rynku pracy. Warto zatem kreując swój wizerunek w mediach, wskazywać na znajomość tego języka poprzez np. przedstawianie prezentowanych treści w języku angielskim lub dołączenie linków do ciekawych artykułów branżowych w tym języku. Wśród innych języków obcych studenci wskazywali na znajomość języka: niemieckiego (33,7%), hiszpańskiego (22,4%), ukraińskiego (9,2%), włoskiego (8,2%) oraz rosyjskiego (5,1%) i japońskiego (4,1%).

Z uzyskanych wyników badań jasno wynika, że znacznie ponad połowa ankietowanych nie korzysta z pomocy innych osób w zakresie budowania swojego wizerunku (62,9%). Pozostałe osoby zaznaczyły jednak, że korzystają z usług mentora (18,6%), coacha (12,4%), stylisty (11,3%), fotografa (14,4%) bądź profesjonalnego studia (2,1%). Choć tylko nieliczni korzystają z pomocy specjalistów w zakresie budowania marki osobistej, to można się spodziewać, że jest to obszar, który z pewnością będzie się

rozwijał. Zjawisko to jest popularne w krajach zachodnich, gdzie unormalizowało się w świadomości ludzi. Obecnie z usług ekspertów korzystają głównie osoby publiczne czy menedżerowie, ale w przyszłości ze względu na ciągłą presję konkurencyjności na rynku pracy wysoce prawdopodobne stanie się powszechne sięganie po pomoc osób trzecich w budowaniu personal branding.

Dyskusja

Przeprowadzone badania potwierdziły, iż studenci kojarzą pojęcie personal branding. Nawet jeśli zjawisko nie jest im bliżej znane (bliskie), to są w stanie wpasować się w zakres, który obejmuje tworzenie marki osobistej. W związku z tym potrafią w sposób bardziej bądź mniej świadomy umiejętnie posługiwać się swoimi mocnymi stronami w relacjach biznesowych. Co więcej, respondenci mają świadomość, że obecność w social mediach i na portalach biznesowych pomaga w kreowaniu wizerunku profesjonalistów i ekspertów. Z tego względu grupa badana może wykazywać większe skupienie na rozwoju umiejętności oraz zwiększaniu zakresu wiedzy w celu udowodnienia i potwierdzenia swoich kompetencji, mimo wchodzenia na rynek pracy. Dzięki swoim mocnym stronom studenci są w stanie zaznaczyć swoją obecność w świecie biznesowym i uzyskać ofertę pracy za pośrednictwem kanałów biznesowych.

Podsumowanie

Personal branding jest skutecznym narzędziem w budowaniu silnej pozycji na rynku pracy, ponieważ ma on na celu uatrakcyjnienie marki danej osoby w porównaniu z konkurencją, budowanie reputacji, zaprezentowanie osiągnięć w określonym obszarze czy branży. Aktywność studentów w social mediach jest istotnym warunkiem do zbudowania sieci kontaktów i prezentacji własnej marki. Można za ich pośrednictwem promować swoje osiągnięcia, umieszczać wartościowe treści oraz udostępniać swoje pomysły i dzielić się wiedzą, co pozwala na zwiększenie zasięgu swojej grupy docelowej.

Rozwój osobisty i wizerunek zewnętrzny musi być spójny i autentyczny. Personal branding polega na wyrażaniu swojej osobowości, wartości i kompetencji. Ważne jest, aby to, z czym jesteśmy identyfikowani, było spójne z tym, jak inni nas postrzegają.

Inspiracją do budowania marki osobistej powinny być osoby, które osiągnęły sukces. Takie osoby stanowią dowód na to, że osiągnięcie swoich celów i marzeń jest możliwe. Przyglądanie się ich historii kariery może dostarczyć pomocnych informacji i zyskać wiarę we własne możliwości. **Również** pomoc ekspertów z zakresu budowania wizerunku może być korzystna dla zbudowania swojej marki. Zmniejsza to ryzyko popełnienia błędu w trakcie kreowania personal branding, wpływa pozytywnie na markę osobistą, zwiększa szanse na postrzeżenie jej jako atrakcyjnej dla potencjalnego pracodawcy.

Bibliografia

- Gorbatow S., Khapova S.N., Lysova E.I., *Get Noticed to Get Ahead: The Impact of Personal Branding on Career Success*, "Frontiers in Psychology" 2019, volume 10, s. 1, doi: 10.3389/fpsyg.2019.02662.
- Karaduman I., *The Effect of Social Media of Personal Branding Efforts of Top Level Executives*, "Procedia- Social and Behavioral Sciences" 2013, volume 99, s. 465–473, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.515>.
- Rampersad H.K., *TY: marka inna niż wszystkie. Sztuka autentycznego brandingu osobistego*, Onepress, Gliwice 2010.
- Shepherd I.D.H., *From Cattle and Coke to Charlie: Meeting the Challenge of Self Marketing and Personal Branding*, "Journal of Marketing Management" 2005, 21, s. 589–606.
- Sidor-Rządkowska M., *Employer branding vs personal branding*, "Organizacja i kierowanie" 2019, nr 2, s. 43–52.
- Strawińska A.B., *Historia i definicja terminu personal branding. Zarys problematyki*, [w:] *Socjolekt - idiolekt - idiosyl: historia i współczesność*, pod red. U. Sokólskiej, Białystok 2017.
- Walczak-Skałecka A., *Marka osobista jako przejaw aktywności przedsiębiorczej*, [w:] *Aktywność przedsiębiorcza w perspektywie indywidualnej i organizacyjnej*, E. Mieszajkina, M. Sobka (red.), Lublin 2023, s. 157–164.
- Wojtaszczyk K., Maszewski F., *Różnorodność metod zarządzania marką osobistą*, [w:] *Sukces w zarządzaniu kadrami. Różnorodność w zarządzaniu kapitałem ludzkim – podejścia, metody, narzędzia. Problemy zarządczo-psychologiczne*, M. Stor, A. Fornalczyk (red.), „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 349, WUE we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 454–462.

Strony internetowe

- <https://ewl.com.pl/zapotrzebowanie-na-ryнку-pracy-na-jakie-zawody-bedzie-najwieksze-zapotrzebowanie-na-krajowym-ryнку-pracy/>, [dostęp: 12.06.2023].
- <https://pl.linkedin.com/pulse/dlaczego-linkedin-7-powod%C3%B3w-dla-kt%C3%B3rych-warto-si%C4%99-tu-na-ku%C5%82agowski>, [dostęp: 13 czerwca 2023].
- <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-na-czym-polega-personal-branding>, [dostęp: 13.06.2023].
- <https://raport.koliber.org/>, [dostęp: 13.06.2023].
- <https://strefabiznesu.pl/jakie-trendy-beda-dominowaly-na-ryнку-pracy-w-2023-roku-ekspert-pracodawcy-skupia-sie-glownie-na-sprostaniu-presji-placowej/ar/c3-17172343>, [dostęp: 13.06.2023].
- <https://www.fastcompany.com/28905/brand-called-you>, [dostęp: 13.06.2023].
- https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/Rynek_pracy_maj-2023.pdf, s. 6, [dostęp: 13.06.2023].
- <https://www.programkariera.pl/wp-content/uploads/2022/06/Program-Kariera-Student-w-pracy-2022>, [dostęp: 13.06.2023].

PERSONAL BRANDING AS AN EFFECTIVE TOOL FOR STRENGTHENING A POSITION IN THE LABOUR MARKET

Abstract: A strong position in the labour market might be created thanks to an efficient and skilful social media management. It gives you a significant advantage over your competitors and is an indicator of success in the business sector. It is worth noting that a good personal brand management influences name recognition among hundreds of other names. A study carried out among university students in Poland shows that the use of personal branding increases the chances of getting a job and entering the labour market. It describes how Generation Z, which is the most computerised group, builds a personal brand in social and business media as well as is aware of the effectiveness of these activities. Through the analysis of effective patterns and marketing tools which were used the authors draw a conclusion that clearly sets the course of action for students in the area of job seeking.

Keywords: personal branding, students, social media, labour market.

Dominika Gąska

Marta Szulga

Naukowe Koło Towaroznawstwa Cargo

Opiekun: dr inż. Natalia Żak

Wydział Zarządzania i Nauk o Jakości

Uniwersytet Morski w Gdyni

POSTAWY I ZACHOWANIA KONSUMENTÓW WZGLĘDEM APLIKACJI MOBILNYCH SKLEPÓW STACJONARNYCH NA PODSTAWIE APLIKACJI „BIEDRONKA”

Zmiany zachowań konsumentów we współczesnej gospodarce

Współczesny handel detaliczny to sektor o znaczącej roli w polskiej gospodarce, dlatego też wprowadzane w jego strukturze innowacje mają znaczący wpływ na jej kondycję oraz rozwój. Jednocześnie innowacje stają się podstawowym filarem oraz stymulatorem konkurencyjności i efektywności funkcjonowania przedsiębiorstw tego sektora. Ich rozwój widoczny jest w różnych obszarach działalności rynkowej. Obserwowany obecnie wzrost roli i znaczenia konsumentów w handlu detalicznym powoduje, że to ich potrzeby, oczekiwania, jak i zachowania zakupowe mają zdecydowany wpływ na rodzaj i charakter wdrażanych innowacji. Dlatego też w tej grupie szczególne miejsce przypada innowacjom marketingowym, które związane są z produktem, oferowanymi cenami, dystrybucją i sprzedażą (w tym obsługą klientów i ich wsparciem np. kredytowaniem) oraz promocją i komunikacją rynkową.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych przykładów innowacji marketingowych występujących w różnych obszarach działań sieci handlowych w Polsce. Konsumentem jest każda osoba fizyczna, która zawiera transakcję prawną w celach, które w przeważającej mierze nie są związane z działalnością gospodarczą ani samozatrudnieniem. Dotyczy to przede wszystkim umów zawieranych w celach prywatnych. Ale pracownik, który na przykład kupuje odzież roboczą lub samochód do pracy, również występuje w roli konsumenta. Umowa dotyczy działalności zawodowej, ale nie działalności zawodowej prowadzonej na własny rachunek. W przypadku umowy, która za-

wierana jest zarówno w celach komercyjnych, jak i niekomercyjnych, zależy to od celu nadrzędnego. Taki przypadek ma miejsce na przykład wtedy, gdy właściciel małej firmy kupuje samochód, którego używa zarówno jako samochodu rodzinnego, jak i dostawczego. Jeżeli dominuje prywatny cel użytkowania, kupujący występuje jako konsument¹.

Współcześni krytycy i futurologi, którzy zajmują się tą kwestią, zwykle projektują jedną z dwóch bardzo różnych „postindustrialnych” przyszłości: albo rozwój w kierunku społeczeństwa usługowego, albo w kierunku alternatywnego społeczeństwa samozatrudnionego. Z jednej strony w społeczeństwie usługowym nastąpiło nasycenie towarami wytwarzanymi przemysłowo i dobrami konsumpcyjnymi, a potrzeby przesunęły się na usługi świadczone za pośrednictwem rynków lub publicznie. Wiąże się z tym wzrost liczby pracowników w sektorze usługowym, którzy wydają się być zadowoleni, mają więcej czasu wolnego oraz doświadczają mniejszej presji na środowisko spowodowanej produkcją. Z drugiej strony, w społeczeństwie alternatywnym konsumuje się mniej dóbr wyprodukowanych przemysłowo, a więcej wytwarza się w sposób zdecentralizowany, niezależny, poza rynkiem, na użytek osobisty². Wiąże się z tym malejące znaczenie wielkoskalowej produkcji przemysłowej i centralnych usług państwowych, być może ma się wtedy mniej czasu wolnego, ale jest większa satysfakcja z działalności pozazawodowej oraz bardziej przyjazne dla środowiska korzystanie z dóbr materialnych i zasobów. Obecny rozwój nie przemawia jednak ani za jedną, ani za drugą projekcją. Wręcz przeciwnie, można zaobserwować szereg zachodzących procesów zmian konsumpcji, które można opisać na czterech poziomach: poziom wyposażenia gospodarstw domowych w kapitał rzeczowy lub trwałe dobra konsumpcyjne; poziom technicznego poziomu produkcji gospodarstw domowych; poziom domowych umiejętności konsumentów; oraz poziom nowego trzeciego sektora poświęconego produkcji pozarynkowej. Trendy na wszystkich czterech poziomach oddalają się zarówno od społeczeństwa usługowego teorii melioracyjnych społeczeństw przemysłowych, jak i od społeczeństwa dobrowolnej prostoty teorii odwrotnych³. Dobra konsumpcyjne coraz częściej przybierają charakter wymagających maszyn i środków produkcji, co powoduje konieczność organizowania czynności domowych – od zaopatrzenia i eksploatacji po utylizację i wymianę dóbr trwałego użytku i konsumpcyjnych – w formie pracy, przynajmniej wtedy, gdy jest to efektywne, technicznie i ekonomicznie odpowiednie wykorzystanie⁴.

¹ M. Al-Noorachi, red., *Współczesne wyzwania marketingowe – wybrane zagadnienia*, Łódź 2014; .M. Bałkowiec *Social WiFi: innowacje w akcjach promocyjnych sklepów Intermarché*, 2015, <http://retailnet.pl/2015/10/14/105299-social-wifi-innowacje-w-akcjach-promocyjnych-sklepow-intermarche/>

² Ibidem.

³ M. Sławińska, *Innowacje marketingowe w działalności przedsiębiorstw handlowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2015, Vol. XLIX, 1 SECTION H.

⁴ K. Reformat, B. Bilińska-Reformat, *Wiedza na temat zachowań klientów jako podstawa budowy strategii marketingowych przedsiębiorstw handlu detalicznego*, *Handel Wewnętrzny w Polsce 2011-*

Wymóg odpowiedniego pod względem technicznym i ekonomicznym użytkownika oznacza, że konsumenci muszą przez całe życie uczyć się kompetentnego obchodzenia się z coraz bardziej złożonymi technicznie towarami konsumpcyjnymi. Muszą kompetentnie planować swoje długoterminowe potrzeby, czasami quasiprofesjonalnie, w zależności od możliwości zarobkowych i oczekiwań, i przekształcać je w zakupy, muszą finansować i zarządzać, a także muszą generalnie, a czasami nawet wysoko specjalizować poszczególne zakłady i systemy towarów konsumpcyjnych, które identyfikują, utrzymują i usuwają operacje krajowe⁵. Fakt, że chodzi o zarządzanie systemami towarów, a nie dużą liczbą pojedynczych towarów – wystarczy na przykład pomyśleć o sprzęcie narciarskim pięcioosobowej rodziny w okresie pięciu lat.

Jak pokazują porównawcze badania budżetów czasu, czas pracy kobiet w gospodarstwie domowym nie zmniejszył się zauważalnie ani poprzez zmniejszenie czasu pracy zawodowej, ani poprzez kapitalizację gospodarstw domowych (Uusitalo, 1980). Można przypuszczać, że przeniesienie działalności produkcyjnej i dystrybucyjnej z gospodarki rynkowej i publicznego systemu zaopatrzenia do gospodarstw domowych i wynikająca z tego presja na profesjonalizację, przy bliższym przyjrzeniu się, pochłania również coraz większą część „czasu wolnego” męskiego gospodarstwa domowego członków i zwiększa chęć konsumentów do wykonywania prac domowych oraz kompetencji do dalszej zmiany, zastępując dobra materialne własną pracą. Odpowiednia automatyzacja i informatyzacja produkcji gospodarstw domowych napędzana przez system produkcyjny, zwłaszcza w obszarze AGD i RTV oraz w sektorze transportu, będzie z kolei wymagała nowych, nadrzędnych działań dyspozycyjno-informacyjnych⁶.

W neoklasycznej literaturze mikroekonomicznej strategia marki i związana z nią komunikacja komercyjna – zwłaszcza reklama – były często przedstawiane jako narzędzia antykonkurencyjne. Ponieważ te nieco przestarzałe poglądy nadal odgrywają rolę w opinii publicznej, w tym miejscu wymagany jest krótki przegląd rozwoju odpowiednich teorii ekonomicznych, który pokazuje, dlaczego te teorie opierają się na błędnych przesłankach. Ponieważ pierwsze modele doskonałej konkurencji były statyczne i zakładały swobodną i doskonałą informację, nie mogły nawet wyjaśnić istnienia komunikatów handlowych. Rolę branding i komunikacji handlowej można było wyjaśnić dopiero za pomocą pierwszych modeli konkurencji niedoskonałej⁷, które pozwoliły na bardziej realistyczne potraktowanie niedoskonałego charakteru informacji. Ponieważ jednak modele te również postrzegały gospodarkę jako coś statycznego i nie uwzględniały efektów uczenia się, doprowadziły do wniosku, że marki były jedynie instrumen-

---

2016, Warszawa 2016.

⁵ Ibidem

⁶ *Beacon: przewodnik po muzeum i kupon rabatowy w jednym. Czy przyjmie się w Polsce?* (2015), <http://stylzycia.newsweek.pl/beacon-co-to-takiego-i-do-czego-sie-go-uzywa>, artykuły,364514,1.html. [dostęp:28.06.2023]

⁷ Ibidem.

tem oddziaływania na konsumentów, których postrzegano jako całkowicie biernych. Zgodnie z tym spojrzeniem na rynek, celem brandingu jest przede wszystkim ograniczenie konkurencji poprzez nieelastyczne ceny popytu (tj. konkurentów z rynku poprzez cenę i wzmacnianie lojalności wobec marki, a tym samym zwiększanie barier wejścia na rynek, ponieważ nieznanymi dostawcy mogą ustanowić swoje marki na rynku jedynie po wyższych kosztach⁸.

Aplikacje mobilne jako forma promocji sprzedaży

Karty lojalnościowe jako forma promocji sprzedaży dla sieci handlowych, to temat szeroko dyskutowany wśród konsumentów w związku z obecną sytuacją związaną z koronawirusem. Kwestia ta wymaga rozwiązania, ponieważ działalność detaliczna nadal nie została w pełni przywrócona. Detaliści od pewnego czasu starają się uatrakcyjnić ofertę dla swoich klientów. Jednak ważny jest również współdziałanie drugiej strony w postaci zakupu. Promowanie sprzedaży kartami stałego klienta jest ważne w sklepach ze względu na wzrost zysków⁹. Budowanie i zdobywanie lojalności klientów wiąże się z nasyceciem rynku, jeśli firma ma ograniczone możliwości pozyskiwania nowych klientów. Jeśli firmy działają na wysoce konkurencyjnych rynkach, trudno jest im utrzymać długoterminowe pozytywne i przyjazne relacje ze swoimi klientami. Największy problem pojawia się przy różnicach, gdy silną zachętą jest niska cena przy zakupach. Z tym faktem spotykamy się najczęściej i obecnie głównie w Internecie. Laštovičková twierdzi, że aby firma mogła zatrzymać klienta, wykorzystuje programy lojalnościowe. Do tej metody utrzymania klienta konieczne jest najpierw jego dobre poznanie, poznanie jego potrzeb, pragnień. Dowiedz się, co ma konkurencja i wykorzystaj dogłębną analizę, aby stworzyć najlepsze warunki na rynku¹⁰.

Dlatego głównym zadaniem przed promocją sprzedaży w stylu kart lojalnościowych jest dla firmy poznanie pragnień i potrzeb jej klientów. Jednak sama oferta detalicznego programu lojalnościowego nie gwarantuje lojalności klienta, przede wszystkim ze względu na duże podobieństwo poszczególnych programów lojalnościowych. Program, który oferuje firma, działa głównie na zasadzie nagradzania klienta za jego lojalność. Działanie to opiera się na strategiach marketingowych, które wpływają na opinie klientów na korzyść firmy. Chociaż ta metoda wydaje się być bardzo korzystna, po-

⁸ B. Reformat, *Geolokalizacja, jako nowe wyzwanie dla podmiotów handlu detalicznego w Polsce*, „Handel Wewnętrzny” 2016, nr 2, s. 355–363.

⁹ B. Reformat, *Innowacje w budowaniu przewagi konkurencyjnej organizacji handlu detalicznego*, Katowice 2015.

¹⁰ P. Bryła, red. *Marketing regionalnych i ekologicznych produktów żywnościowych. Perspektywa sprzedawcy i konsumenta*, Łódź 2015.

mimo dużej ilości podaży ze strony konkurencji, nie jest odpowiednia dla wszystkich, a zwłaszcza dla małych detalistów¹¹.

Analiza aktualnej sytuacji w firmie jest odpowiednia do ustalenia konkurencyjnej oferty i poprawy relacji z klientami. Dokonano jej za pomocą analizy potrzeb i pragnień klientów oraz badań programów lojalnościowych przeprowadzanych przez konkurencję¹². Analiza została przeprowadzona w formie ankiety marketingowej. Jednak chcąc wywrzeć wpływ na klienta, konieczne jest zidentyfikowanie strategii, które wpłyną na

Tabela 1. Analiza porównawcza sieci handlowych pod względem oferowanych programów lojalnościowych

SIEĆ	KARTA LOJALNOŚCIOWA	PUNKTY	NAKLEJKI	NATYCHMIASTOWE ZNIŻKI	PREZENTY ZA ZAKUPY	APLIKACJA MOBILNA
		✓	✓	✓	✓	✓ X ZNIŻKI
		✓	✓	✓	✓	✓ X ZNIŻKI
		✓	✓	X	X	✓ ZNIŻKI
		✓	X	✓	X	✓ X ZNIŻKI
		X	✓	✓	X	✓ X ZNIŻKI
		✓	X	✓	X	✓ ZNIŻKI
		✓	✓	X	X	X
		✓	✓	X	X	X
		✓	X	X	X	X
	X	X	✓	X	✓	✓ X ZNIŻKI
	X	X	✓	X	X	✓ ZNIŻKI
		✓	X	X	X	X
		✓	X	X	X	X
	X	X	X	X	✓	X
	X	X	✓	X	X	X
	X	X	X	X	X	✓ X ZNIŻKI

Opracowanie: One!

Źródło: M. Sławińska, red. *Handel we współczesnej gospodarce. Źródła i przejawy innowacyjności*, „Zeszyty Naukowe” 2011, nr 175,

¹¹ J. Chwałek, *Kierunki innowacji w handlu*, „Handel Wewnętrzny” 2014, nr 2, s. 87–102

¹² Ł. Izakowski, *Pierwsza w Europie wielofunkcyjna aplikacja mobilna w katowickim centrum handlowym*, <http://evigo.pl/15014-pierwsza-w-europie-wielofunkcyjna-aplikacja-mobilna-w-katowickim-centrum-handlowym>

myślenie i zachowanie klienta na korzyść firmy. Rubeš stwierdza dalej, że jednak nie każda strategia jest użyteczna w Czechach i skuteczna dla klientów i ich lojalności. Fedotova twierdzi, że jednym ze sposobów pozyskania danych niezbędnych do zapewnienia wsparcia sprzedaży jest ocena macierzowa. Zastosowano trzystopniową klasyfikację, a mianowicie „niski poziom”, „średni poziom” i „wysoki poziom”¹³.

Wśród sieci handlu detalicznego w Polsce najbardziej wyróżniają się programy lojalnościowe sieci Biedronka i Tesco, łączone jednocześnie z możliwościami pozyskania rabatów. Podmioty te wprowadzają je na tyle często, że ich stali klienci praktycznie w każdym tygodniu mogą liczyć na oferty skierowane bezpośrednio do nich (spersonalizowane)¹⁴.

Oprócz przedstawionej tendencji polegającej na dynamicznym łączeniu programów lojalnościowych sieci handlowych z akcjami rabatowymi, można dostrzec wprowadzanie przez te podmioty handlu detalicznego tzw. dynamicznego modelu cen. Rozwiązanie to uwzględnia zmienność popytu w czasie i wymaga odpowiedniego sposobu komunikowania klientom (uzasadnienia) danego poziomu cen i uzyskania ich akceptacji. Dotyczy to przede wszystkim takich kwestii jak: oferowanie wybranych produktów po danej cenie w określonym czasie tylko dla klientów, którzy zarejestrują się w danym sklepie online, promocji „warunkowych”, które zostaną wprowadzone w przypadku spełnienia określonych warunków, niezależnych od klientów oraz zakupów grupowych¹⁵.

Aplikacje na telefony przygotowały największe sklepy w Polsce – Lidl, Biedronka, Carrefour, Tesco czy Kaufland. Każda z nich poszła nieco inną drogą, jeśli chodzi o podejście do użytkownika oraz oferowane możliwości. Przedstawiamy odpowiedzi na najważniejsze pytania, które warto sobie zadać przed instalacją wybranych aplikacji. Niewątpliwą przewagą aplikacji mobilnych nad witrynami RWD jest szybkość działania, co stanowi pierwszy ważny czynnik „user experience”. Wynika to z kilku rzeczy. Między innymi z tego, że aplikacje mobilne tworzone są w znacznej większości przez osoby kompetentne, dobrze znające się na swojej pracy i z dużym doświadczeniem, natomiast responsywne strony internetowe (inne nie mają już racji bytu) przygotowane są nierzadko przez wyczynionych „specjalistów”, którzy zanim dojdą do bycia profesjonalistą, muszą popełnić wiele błędów. Po drugie – aplikacje mobilne przechowują ustawienia danych użytkownika lokalnie na telefonie. Natomiast aplikacje internetowe pobierają dane z serwerów. Pod względem wydajności wrażenia użytkownika będą najlepsze w przypadku korzystania z natywnych aplikacji mobilnych. Żeby jednak ze wspomnianej aplikacji skorzystać, trzeba najpierw ją pobrać i zainstalować na swoim urządzeniu, a to może stanowić zasadniczą barierę wejścia. Zakładając jednak, że aplikacja oferuje wystarczająco atrakcyjne benefity, które zachęcą do instalacji i minimalizują ryzy-

¹³ D. Grewal, *Innovations in Retail Pricing and Promotions*, „Journal of Retailing”, No. 11, s. 43–52.

¹⁴ Wiktor J.W., *Komunikacja marketingowa. Modele, strategie, formy przekazu*, Warszawa 2011.

¹⁵ M Sławińska, red., *Handel we współczesnej gospodarce. Nowe wyzwania*, Poznań 2016.

Tabela 2. Rodzaje, istota oraz przykłady programów lojalnościowych łączonych

Rodzaj programu lojalnościowego	Istota programu	Przykład działania
Karta stałego klienta	<ul style="list-style-type: none"> – jedna z pierwszych form przywiązywania klientów do konkretnej sieci handlowej; – oferuje ją większość sieci handlowych w Polsce; – jej podstawową funkcją jest zbieranie punktów, które można wymieniać na nagrody lub bony na kolejne zakupy; – korzystanie ze zniżek na wybrane produkty, dzięki czemu klienci mogą natychmiast kupić wybrany produkt taniej, pokazując swoją kartę lojalnościową; – odkładanie środków pieniężnych, które można wykorzystać przy kolejnych zakupach 	<ul style="list-style-type: none"> – karta Clubcard sieci handlowej Tesco; – „Po2jemy Rabaty” sieci Piotr i Paweł; – karta dyskontu Biedronka oraz sieci Polomarket; – karta Skarbonka hipermarketu Auchan
Nagrody za naklejki	<ul style="list-style-type: none"> – za określoną kwotę wydaną na zakupy każdy klient sieci otrzymuje naklejkę; – za ustaloną liczbę naklejek klient sieci otrzymuje prezent lub dużą zniżkę na wybrany z jej asortymentu produkt 	<ul style="list-style-type: none"> – sieć handlowa Carrefour oferująca zniżki na zakup ręczników Karla Lagerfelda; – sieć Kaufland oferująca za 10 naklejek (każda za zakupy za 10 zł) klientom 50% rabatu na zestaw garków lub noży; – sieć handlowa Intermarche oferująca za 5 naklejek (każda za 100 zł) poślacany naszyjnik marki Yes
Aplikacje mobilne	<ul style="list-style-type: none"> – nie są typowym programem lojalnościowym, bo nie zawsze wiążą się z materialnymi korzyściami; – sieci handlowe, które mają swoje aplikacje mobilne, stawiają głównie na łatwość wyszukiwania aktualnej oferty lub adresu sieci handlowej 	<ul style="list-style-type: none"> – w przypadku hipermarketu E. Leclerc, jego stali klienci mają udostępnioną wyłącznie dla nich aplikację mobilną zawierającą przepisy kulinarne; – sieć Carrefour, Kaufland i Zabka oferując rabaty i promocje dostępne wyłącznie poprzez dedykowane aplikacje mobilne na smartfony klientów sieci

Źródło: M. Sławińska red., *Handel we współczesnej gospodarce. Nowe wyzwania*, Poznań 2016.

ko odinstalowania tuż po pobraniu, z jej publikacją wiążą się zwykle liczne korzyści – zarówno dla konsumentów, jak i dla biznesu. Z aplikacją “Twoja Biedronka” można¹⁶:

- przeglądać aktualną ofertę Biedronki,
- poznawać więcej informacji o produktach z oferty,
- tworzyć listy zakupowe,
- otrzymywać listy zakupowe z serwisu online,

¹⁶ <https://innpoland.pl/>.

- wyszukiwać pobliskie sklepy,
- odkrywać inspirujące przepisy kulinarne,
- udostępniać informacje o wybranym produkcie,
- zsynchronizować ofertę z profilem na www.biedronka.pl.

Yanosik i Biedronka na terenie całego kraju przeprowadzili testy innowacyjnego rozwiązania, które może odmienić handlową rzeczywistość w Polsce. Kierowcy korzystający z aplikacji Yanosik w trybie nawigacji byli lepiej poinformowani o lokalizacji sklepów sieci Biedronka oraz dowiedzieli się, w jakich godzinach mijane placówki były dostępne dla klientów. Takie rozwiązanie może pomóc odnaleźć się kierowcom w obecnym chaosie związanym z zakazem handlu w niedzielę¹⁷.

Duża społeczność zgromadzona za pośrednictwem aplikacji to dobre narzędzie do publikowania różnego rodzaju treści. W przypadku współpracy z siecią Biedronka to także spore ułatwienie dla kierowców, którzy w wygodny sposób mogli sprawdzić, w jakich godzinach otwarty jest sklep oraz czy jest czynny w nadchodzącą niedzielę. Wystarczyło mieć włączoną aplikację Yanosik w trybie nawigacji. Przejeżdżając obok sklepu Biedronka, który brał udział w testach, wyświetlała się ikona na mapie oraz miniatura w prawym górnym rogu ekranu. Po kliknięciu w jedną z nich pokazywały się

Rysunek 1. Wspólna aplikacja Yanosik i Biedronka

Źródło: <https://innpoland.pl/>.

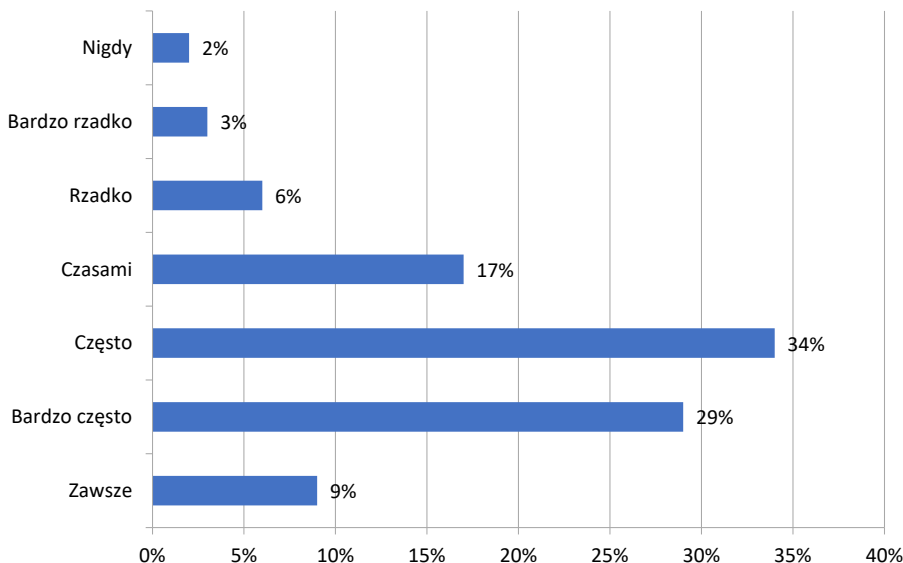
¹⁷ <https://innpoland.pl/>.

informacje o odległości do sklepu i godzinach jego otwarcia w poszczególne dni tygodnia. Dodatkowo widoczny był przycisk pozwalający na uruchomienie nawigacji. Kierowca mógł zatem nie tylko dowiedzieć się o dostępności sklepów, ale także sprawnie dotrzeć do celu. W związku z wprowadzeniem zakazu handlu w wybrane niedziele, panuje duże zamieszanie wśród konsumentów. Między innymi dlatego postanowiliśmy wprowadzić rozwiązanie, które usprawni informowanie klientów o zamknięciu sklepów. W badaniach brało udział około 700 sklepów Biedronka z całej Polski¹⁸.

Badania własne

W badaniu ankietowym przy wykorzystaniu autorskiego kwestionariusza ankiety, wzięło udział 200 osób. Badanie było przeprowadzone w pierwszym kwartale 2023 roku. Badanie wykazało, że jedynie 9% ankietowanych korzysta z aplikacji sklepowych zawsze. Osoby, które nigdy (2%) bądź bardzo rzadko (3%) korzystają z aplikacji sklepowych stanowiły 5% ankietowanych. Powyższe dane przedstawia wykres 1.

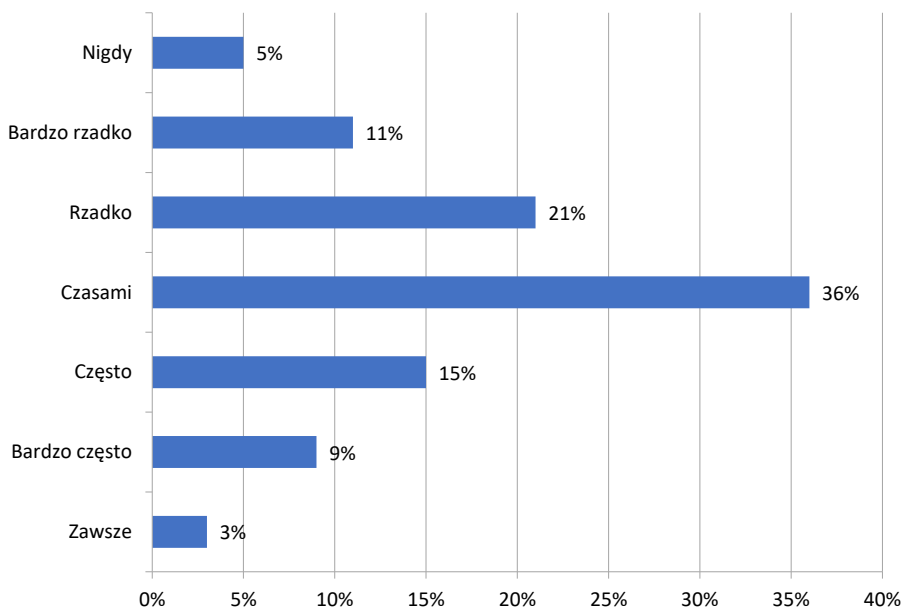
Ankietowani zadeklarowali, że czasami korzystają również z aplikacji „Biedronka” – 36% ankietowanych. Natomiast częste (15%) i bardzo częste (9%) korzystanie z aplikacji zadeklarowało 24% osób. Powyższe dane przedstawia wykres 2.

Wykres 1. Jak często korzysta Pan/Pani z różnego rodzaju aplikacji w sklepach?

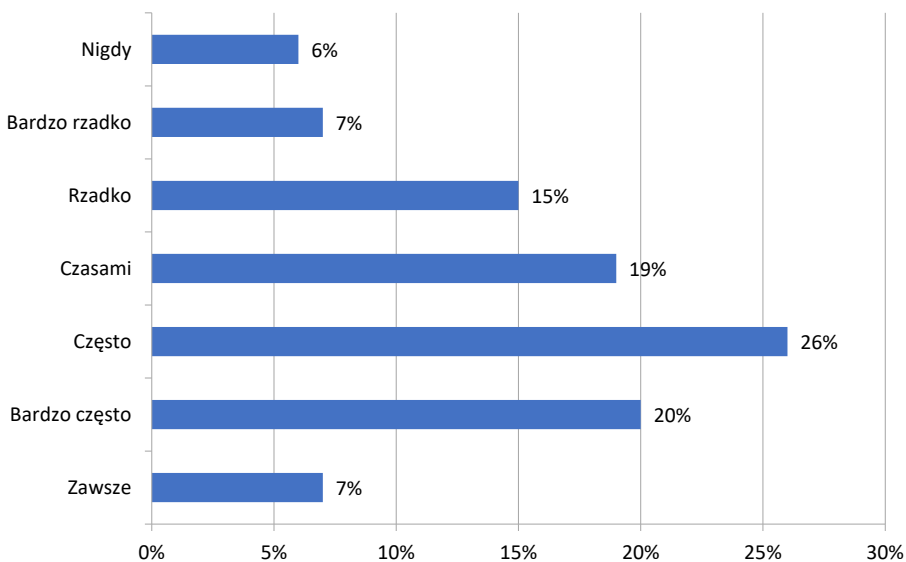
Źródło: opracowanie własne.

¹⁸ <https://innpoland.pl/>.

Wykres 2. Czy korzysta Pan/Pani z aplikacji „Biedronka”?

Źródło: opracowanie własne.

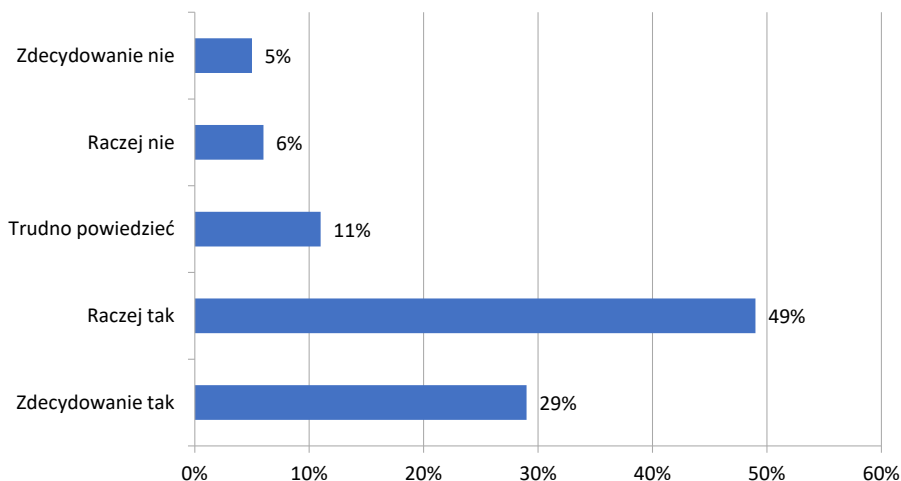

Wykres 3. Czy korzysta Pan/Pani z programów lojalnościowych w większej ilości sklepów?

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani korzystają również z aplikacji lojalnościowych w innych sklepach. Do częstego (26%) i bardzo częstego (26%) korzystania z nich przyznało się 52% osób. Jedynie 7% osób korzysta rzadko z aplikacji, a 6% osób przyznaje, że nigdy nie korzystało z aplikacji lojalnościowych. Powyższe dane przedstawia wykres 3.

Zdaniem 49% ankietowanych oferta z aplikacją „Biedronka” jest korzystna. Dla 6% osób aplikacja z ofertą „Biedronka” nie jest korzystna. Powyższe dane przedstawiono na wykresie 4.

Wykres 4. Czy Pana/Pani zdaniem oferta z aplikacją „Biedronka” jest korzystna?

Źródło: opracowanie własne.

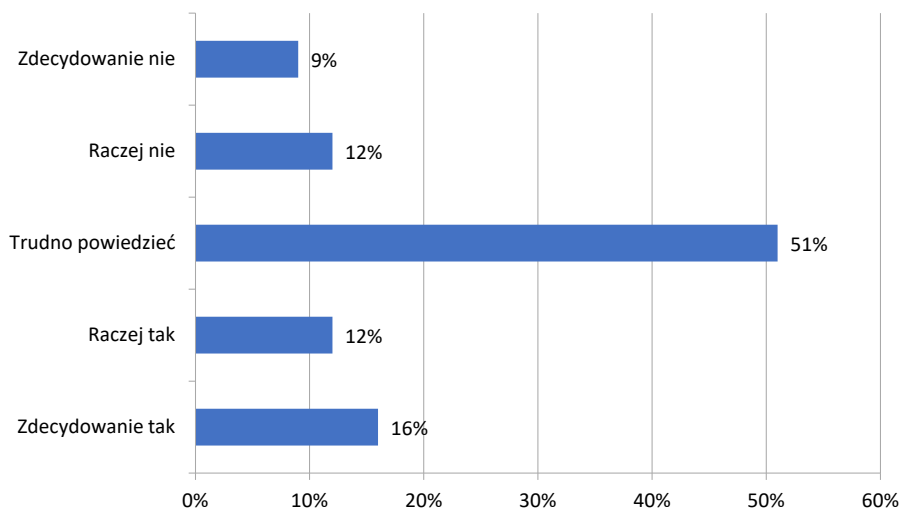
Według 28% badanych oferty aplikacji w innych sklepach są korzystniejsze niżeli Biedronki. Odmiennego zdania jest 21% badanych, a ponad połowa (51%) ma problem ze wskazaniem korzyści płynących z korzystania z aplikacji. Powyższe dane przedstawia wykres 5.

Według 84% badanych aplikacje w sklepach obniżają ceny produktów. Odmienne zdanie wskazywało 9% osób, które wzięły udział w badaniu. W przypadku 7% badanych zaobserwowano problem w określeniu, czy aplikacje obniżają ceny produktów. Powyższe dane wskazuje wykres 6.

Zdaniem 51% badanych korzystanie z aplikacji nie utrudnia zakupów. Natomiast odmiennego zdania jest 21% ankietowanych (14% i 17%). Jedynie 2% badanych osób nie jest w stanie jednoznacznie stwierdzić, czy korzystanie z aplikacji utrudnia robienie zakupów.

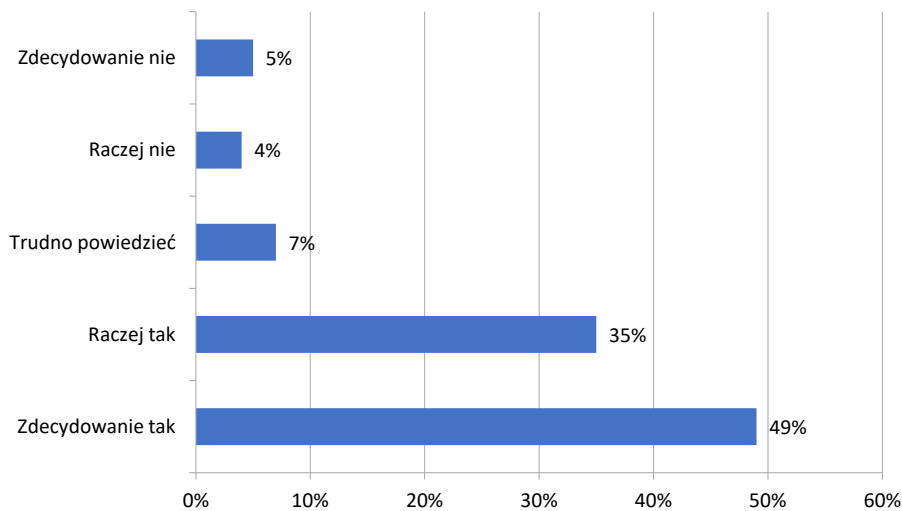
Aplikacja jest stale udoskonalana zdaniem 71% ankietowanych, odmiennego zdania jest 26% badanych. Powyższe dane przedstawia wykres 8.

Zmiany w aplikacjach są oceniane bardzo dobrze przez 23% badanych osób. Natomiast złe zdanie na temat aplikacji lojalnościowych deklaruje 1% ankietowanych.

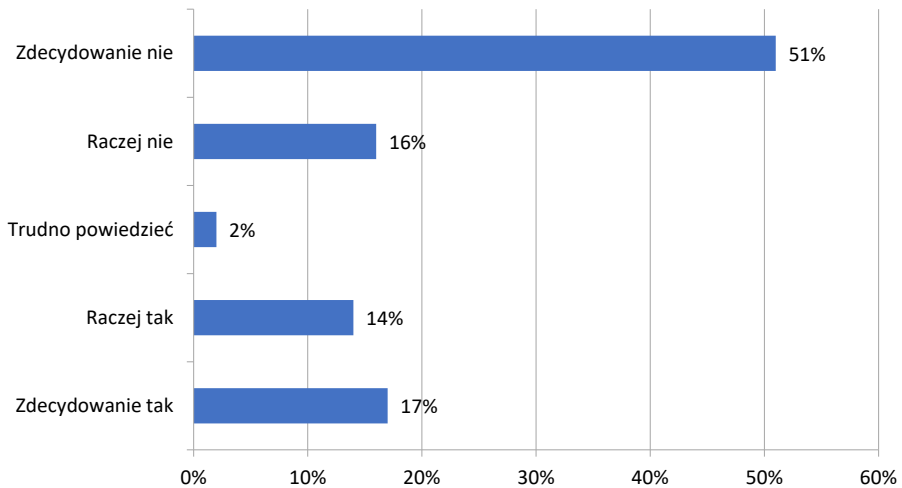
Wykres 5. Czy Pana/Pani zdaniem oferty aplikacji w innych sklepach są korzystniejsze?

Źródło: opracowanie własne.

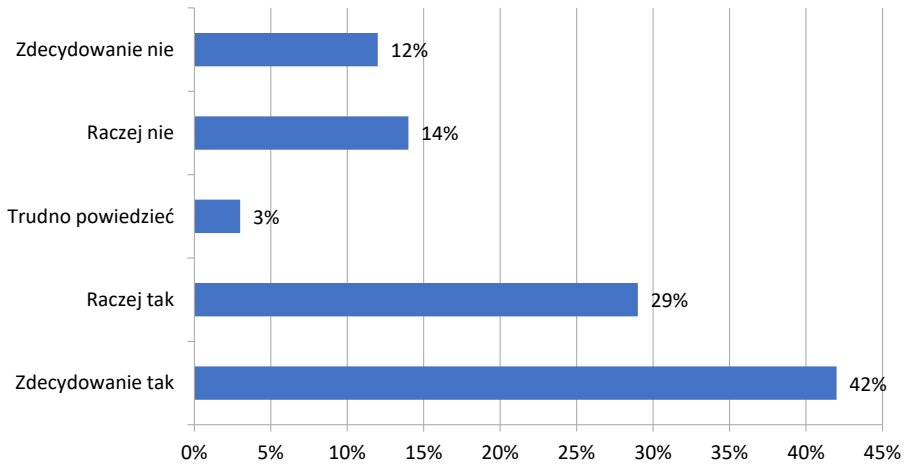
Wykres 6. Czy aplikacje w sklepach obniżają ceny produktów?

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 7. Czy korzystanie z aplikacji utrudnia Panu/Pani zakupy?

Źródło: opracowanie własne.

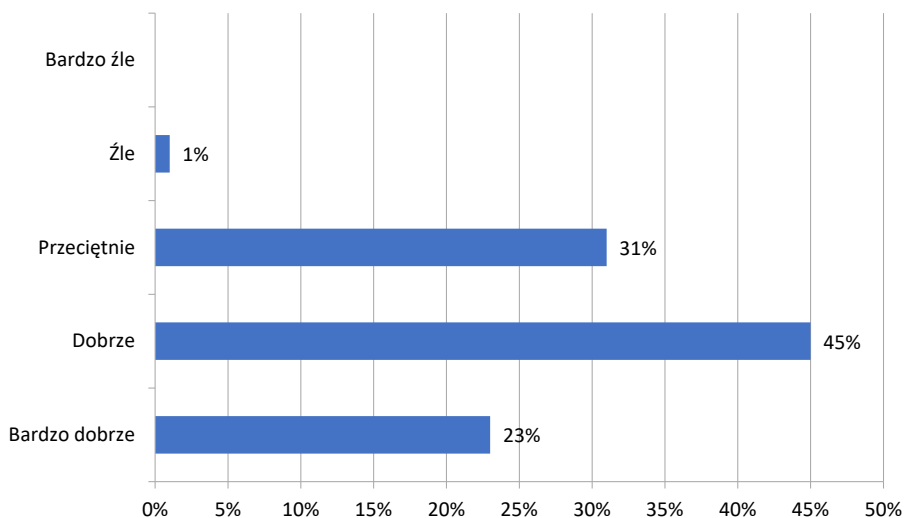
Wykres 8. Czy aplikacja jest stale udoskonalana?

Źródło: opracowanie własne.

Żaden z ankieterowanych nie ocenił aplikacji bardzo źle. Powyższe dane przedstawia wykres 9.

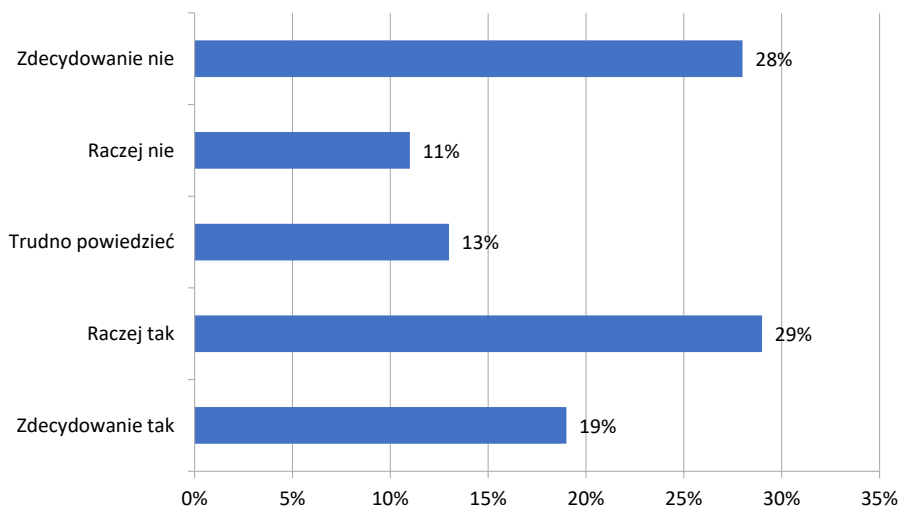
Zdaniem 48% ankieterowanych programy lojalnościowe stale będą się rozwijać. Według 39% ankieterowanych rozwój programów lojalnościowych nie będzie możliwy. Powyższe dane przedstawia wykres 10.

Wykres 9. Jak ocenia Pan/Pani zmiany w aplikacjach?

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 10. Czy Pana zdaniem programy lojalnościowe będą się w najbliższym czasie rozwijać?

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski i podsumowanie

Badane osoby korzystają z aplikacji sklepowych, w tym również z aplikacji „Biedronka”. Zdaniem ankietowanych oferta z aplikacją „Biedronka” jest korzystna. Zdaniem ankietowanych, oferty aplikacji w innych sklepach są korzystniejsze. Aplikacje w sklepach obniżają ceny produktów. Zdaniem ankietowanych programy lojalnościowe stale będą się rozwijać. Wśród badanej grupy zauważono korelację pomiędzy chęcią korzystania z omawianej aplikacji „Biedronka” a wiekiem, a także płcią. Mianowicie kobiety są dużo bardziej skłonne do korzystania z tej aplikacji. Konsumenci przywiązani do aplikacji i programów lojalnościowych bardzo chętnie z nich korzystają i oczekują spersonalizowanych ofert. Tak jak w przypadku aplikacji „Moja Biedronka” oczekują codziennie na „shake”, aby wylosowała im się przeznaczona dla nich oferta specjalna. Po przeprowadzonych badaniach zaobserwowano chęć oraz korzystanie z aplikacji oraz programów lojalnościowych przez większą część biorących udział w badaniu konsumentów i wykorzystywanie przez nich ofert spersonalizowanych oraz wszystkich możliwości, jakie oferuje im aplikacja.

Bibliografia

- Al-Noorachi M., red. *Współczesne wyzwania marketingowe – wybrane zagadnienia*, Łódź 2015, Bałkowiec M., *Social WiFi: innowacje w akcjach promocyjnych sklepów Intermarché*, <http://retailnet.pl/2015/10/14/105299-social-wifi-innowacje-w-akcjach-promocyjnych-sklepow-intermarche/>.
- Beacon: przewodnik po muzeum i kupon rabatowy w jednym. Czy przyjmie się w Polsce?* (2015), <http://stylzycia.newsweek.pl/beacon-co-to-takiego-i-do-czego-sie-go-uzywa-artykuly,364514,1.html>.
- Bryła P., red., *Marketing regionalnych i ekologicznych produktów żywnościowych. Perspektywa sprzedawcy i konsumenta*, Łódź 2015.
- Chwałek J., *Kierunki innowacji w handlu*, „Handel Wewnętrzny”, 2014, nr 2.
- Ekspert do spraw innowacji (2014), Małopolska Agencja Rozwoju Regionalnego, Departament Zarządzania Projektami i Programami, Kraków. E-piotripawel.pl w całej Polsce, <https://www.e-PiotriPawel.pl/start/aktualnosci/ID/302>
- Grewal D., *Innovations in Retail Pricing and Promotions*, „Journal of Retailing”, 2011, No. 11.
- Izakowski Ł., *Pierwsza w Europie wielofunkcyjna aplikacja mobilna w katowickim centrum handlowym*, <http://evigo.pl/15014-pierwsza-w-europie-wielofunkcyjna-aplikacja-mobilna-w-katowickim-centrum-handlowym/>
- Reformat B., *Innowacje w budowaniu przewagi konkurencyjnej organizacji handlu detalicznego*, Katowice 2015.
- Reformat B., *Geolokalizacja, jako nowe wyzwanie dla podmiotów handlu detalicznego w Polsce*, „Handel Wewnętrzny”, 2016, nr 2.
- Reformat B., Bilińska-Reformat K., *Wiedza na temat zachowań klientów jako podstawa budowy strategii marketingowych przedsiębiorstw handlu detalicznego*, *Handel Wewnętrzny w Polsce 2011-2016*, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktury, Warszawa 2016.

- Reformat B., Kieźel M., *Geolocation as a Marketing Innovation in Communication and Determinants of Its Application in Polish Sector of Retail Trade and Retail Banking*, The proceedings of the LCBR European Marketing Conference, ed. Lupcon Center for Business Research, 2015, ISSN 2190-7935
- Sławińska M., *Innowacje marketingowe w działalności przedsiębiorstw handlowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, 2015, Vol. XLIX, 1 SECTION H, Lublin.
- Sławińska M. red., *Handel we współczesnej gospodarce. Źródła i przejawy innowacyjności*, „Zeszyty Naukowe”, 2011, nr 175,
- Sławińska M., red., *Handel we współczesnej gospodarce. Nowe wyzwania*, Poznań 2016.
- Wiktor J.W., *Komunikacja marketingowa. Modele, strategie, formy przekazu*, Warszawa 2013.

Abstrakt: Konsumentem nazywana jest osoba fizyczna dokonująca czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą bądź zawodową. Najbardziej charakterystyczną cechą, a zarazem najistotniejszą, jest brak powiązania pomiędzy dokonywaną czynnością, a prowadzoną przez niego działalnością zawodową. Nie wyłącza to jednak uznania za konsumenta przedsiębiorcy, który dokonuje czynności prawnej jako osoba prywatna. Pro-gramy lojalnościowe oraz aplikacje w urządzeniach mobilnych umożliwiają różnym firmom ciągle angażowanie się w promocję oraz wywierają wpływ na konsumenta. Firmy stosujące te programy i aplikacje dzielą się użytecznymi treściami oraz nagradzają użytkowników, którzy są wierni marce. Aplikacje, które budują przywiązanie do marki, dają możliwość tworzenia bazy danych, weryfikacji informacji o każdym konkretnym kliencie i optymalizacji działań marketingowych. Biznes programów lojalnościowych ma wgląd w historię zakupów klienta. W badaniu ankietowym przy wykorzystaniu autorskiego kwestionariusza ankiety wzięło udział 200 osób. Badanie było przeprowadzone w pierwszym kwartale 2023 roku. Wśród badanej grupy zauważono korelację pomiędzy wiekiem, a chęcią korzystania z omawianej aplikacji „Biedronka”, jak również silną korelację związaną z płcią użytkowników. Mianowicie kobiety są dużo bardziej skłonne do korzystania z tej aplikacji. Konsumenty przyzwyczajeni do aplikacji i programów lojalnościowych bardzo chętnie z nich korzystają i oczekują spersonalizowanych ofert. Tak jak w przypadku aplikacji „Moja Biedronka” klienci każdego dnia oczekują oferty specjalnej. W wyniku przeprowadzonych badań zaobserwowano chęć korzystania z aplikacji oraz programów lojalnościowych przez większą część biorących udział w badaniu konsumentów. Ankietowani wykorzystują chętnie oferty oraz wszystkie możliwości, jakie oferuje im aplikacja.

Załącznik

Kwestionariusz ankiety

Płeć

Mężczyzna

Kobieta

Wiek

18-25 lat

26-35 lat

36-45 lat

46-55 lat

Więcej niż 55 lat

Wykształcenie

Podstawowe

Zawodowe

Średnie

Wyższe

Miejsce zamieszkania

Obszary wiejskie

Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców

Miasto od 21 do 50 tys. mieszkańców

Miast od 51 do 200 tys. mieszkańców

Miasto powyżej 200 tys. mieszkańców

1. Jak często korzysta Pan/Pani z różnego rodzaju aplikacji w sklepach?

Zawsze

Bardzo często

Często

Czasami

Rzadko

Bardzo rzadko

Nigdy

2. Czy korzysta Pan/Pani z aplikacji „Biedronka”?

Zawsze

Bardzo często

Często

Czasami

Rzadko

Bardzo rzadko

Nigdy

3. Czy korzysta Pan/Pani z programów lojalnościowych w większej ilości sklepów?

Zawsze

Bardzo często

Często

Czasami

Rzadko

Bardzo rzadko

Nigdy

4. Czy Pana/Pani zdaniem oferta z aplikacją „Biedronka” jest korzystna?

Zdecydowanie tak

Raczej tak

Trudno powiedzieć

Raczej nie

Zdecydowanie nie

5. Czy Pana/Pani zdaniem oferty aplikacji w innych sklepach są korzystniejsze?

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Trudno powiedzieć
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie

6. Czy aplikacje w sklepach obniżają ceny produktów?

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Trudno powiedzieć
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie

7. Czy korzystanie z aplikacji utrudnia Panu/Pani zakupy?

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Trudno powiedzieć
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie

8. Czy aplikacja jest stale udoskonalana?

- Zdecydowanie tak
- Raczej tak
- Trudno powiedzieć
- Raczej nie
- Zdecydowanie nie

9. Jak ocenia Pan/Pani zmiany w aplikacjach?

- Bardzo dobrze

Dobrze Przeciętnie Źle Bardzo źle

10. Czy Pana zdaniem programy lojalnościowe będą się w najbliższym czasie rozwijać?

 Zdecydowanie tak Raczej tak Trudno powiedzieć Raczej nie Zdecydowanie nie

Kamil Gomulski

Koło Naukowe Analiz Rynku Finansowego

Opiekun: mgr Wojciech Kaczmarczyk

Wydział Finansów

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

kamil.gomulski@edu.uekat.pl

ORCID: 0000-0002-4346-9410

ROLA TEORII I METOD W PRAKTYCE RACHUNKOWOŚCI ZARZĄDCZEJ

Wstęp

Ludzie od wieków dążą do zdobycia i poszerzenia wiedzy o otaczającej ich rzeczywistości. Wiedza naukowa, rozwijana dzięki nauce ma zastosowanie często również w praktyce działalności człowieka, w tym oczywiście w działalności gospodarczej. Jednakże, często może być trudno zastosować teorie naukowe w praktyce gospodarczej. W szczególności w praktycznych dziedzinach nauki ważne jest również stosowanie metod, które umożliwiają wykorzystanie zgromadzonej wiedzy. Celem niniejszej pracy będzie dyskusja nad rolą takich rodzajów wiedzy w praktyce zastosowania rachunkowości zarządczej.

Wiedza to w szerokim rozumieniu zbior informacji o dowolnych zdarzeniach. Rozważania dotyczyć będą przede wszystkim wiedzy naukowej, która dopuszcza jedynie możliwość poznania empirycznego i racjonalnego (co odróżnia ją od wiedzy potocznej). Wiedza naukowa dostarcza wiedzy pogłębionej oraz metodycznie uzasadnionej. Od wiedzy naukowej oczekuje się stawiania oraz rozwiązywania różnych i złożonych problemów nie tylko praktycznych, ale również takich o czysto teoretycznym charakterze¹. Naukowa wiedza o zarządzaniu powinna zatem rozwiązywać zarówno praktyczne, jak i teoretyczne dylematy dotyczące realizacji funkcji zarządzania w organizacjach. Próbując znaleźć wyjaśnienie zagadnienia zawartego w tytule pracy, zacząć należy od określenia, jak mogą być rozumiane teorie oraz metody w naukach o zarządzaniu.

---

¹ W. Skarbek, *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Piotrków Trybunalski 2013.

Teoria organizacji i zarządzania oparta jest o paradygmaty, kategorie, pojęcia i relacje, które tworzą warunki do modelowania jakościowego i ilościowego. Teoria służy zbudowaniu podstaw merytorycznych nauk o zarządzaniu. Liczba teorii naukowych w naukach o zarządzaniu rośnie, a na ich podstawie buduje się praktyczne struktury organizacyjne oraz sieci informatyczne, umożliwiające praktyczne rozwiązywanie problemów w organizacjach².

Metoda w szerokim rozumieniu jest natomiast sposobem postępowania, które ma prowadzić do rozwiązania danego problemu oraz osiągnięcia określonego celu. Składa się ona z poszczególnych powtarzalnych etapów³. Z uwagi na aplikacyjny charakter nauk o zarządzaniu bardzo istotne jest nie tylko odkrywanie i ujawnianie danych prawidłowości, lecz również zdolność do ich praktycznej aplikacji w różnorodnych organizacjach⁴. Takie właśnie praktyczne zastosowanie metod zarządzania analizowane będzie w niniejszej pracy. Naukowe ujęcie metod prowadzenia danych procesów zarządzania jest równie istotne, jak formułowanie nowych teorii dotyczących tego zagadnienia.

Celem pracy jest dyskusja na temat roli teorii i metod w zarządzaniu w kontekście rachunkowości zarządczej, jako subdyscypliny nauk o zarządzaniu. W pracy omówiona zostanie struktura rachunkowości i jej miejsce w systematyce nauk o zarządzaniu, a także rola teorii i metod w rachunkowości jako nauce oraz w rachunkowości zarządczej. Analiza krytyczna obejmie wybrane krajowe i zagraniczne prace naukowe dotyczące teorii oraz praktyki rachunkowości zarządczej, a także prace z zakresu nauk o zarządzaniu. Pozwoli to również na odniesienie rachunkowości zarządczej do teorii zarządzania.

Rachunkowość zarządcza w systemie rachunkowości

Rachunkowość definiowana jest jako „szczególny rodzaj jednostkowej ewidencji gospodarczej, stanowiący system ciągłego w czasie ujmowania, grupowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w pieniądzu i bilansujących się ogólnych i szczegółowych danych liczbowych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej jednostki gospodarującej”⁵. Definicja ta jest wciąż aktualna – mimo licznych zmian w systemie społeczno-gospodarczym istota tego systemu ewidencyjnego jest wciąż taka sama. Teoretycy rachunkowości zwracają również uwagę m.in. na ściśle określony przedmiot rachunkowości, wyodrębnione metody przetwarzania i analizy danych, dostarczanie

² W. Grudzewski, Z. Wilmonska, *Od teorii do praktyki. Czy zarządzenia jest nauką czy sztuką?*, „Organizacja i Kierowanie” nr 1, 2017 s. 11–45.

³ H. Schuman, *Metoda i znaczenie w badaniach sondażowych*, Warszawa 2013.

⁴ J. Rybicki, E. Dobrowolska, *Perspektywa multiparadygmatyczna w naukach o zarządzaniu – konsekwencje dla rozwoju teorii i metodologii badań*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2019, vol. 7, no. 2, s. 67–85.

⁵ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1969, s. 5.

danych liczbowych niezbędnych do zarządzania finansami⁶. Współcześnie, podkreśla się znaczenie rachunkowości jako systemu gromadzenia danych ekonomicznych, umożliwiającego przetwarzanie i prezentowanie informacji zainteresowanym podmiotom. Rachunkowość powinna również dostarczać informacje, które mogą być wykorzystywane w procesie podejmowania decyzji⁷.

Rachunkowość – jako nauka o charakterze interdyscyplinarnym łączy w sobie zarówno obszar Ekonomii i Finansów, jak i Nauk o Zarządzaniu i Jakości⁸. Tradycyjnie rozumiany podział rachunkowości wyodrębnia rachunkowość finansową, której zadaniem jest dostarczanie zewnętrznym użytkownikom informacji w formie zstandaryzowanych sprawozdań finansowych, oraz rachunkowość zarządczą, która skupia się na dostarczaniu informacji do użytkowników wewnętrznych, a w szczególności do osób odpowiedzialnych za zarządzanie⁹. Do wyjaśnienia tematu istotne jest również zdefiniowanie procesu zarządzania.

Zarządzanie to proces polegający na planowaniu, podejmowaniu decyzji, organizowaniu, przewodzeniu i kontrolowaniu. Jest on realizowany dla osiągnięcia celów danej jednostki. Jego sens polega na sprawnym i efektywnym wykorzystywaniu ograniczonych zasobów¹⁰. Do sprawnej realizacji procesu zarządzania wykorzystywać można wiele różnorodnych narzędzi, a jednym z nich może być rachunkowość zarządcza.

Rachunkowość zarządcza wywodzi się z wykorzystywania danych tworzonych przez system rachunkowości do wewnętrznych potrzeb jednostki. W szczególności dane te miały wspierać zarządzanie kosztami i kontrolę przebiegu procesów w jednostce. Współcześnie, rachunkowość zarządcza jest definiowana jako „system pomiaru, gromadzenia, analizowania i komunikowania istotnych decyzyjnie informacji finansowych i niefinansowych o działalności podmiotu gospodarczego i jego otoczeniu, które służą wspieraniu menedżerów i innych pracowników w formułowaniu, wdrażaniu i kontroli jego strategii w celu trwałego i długookresowego tworzenia przez ten podmiot wartości dla jego interesariuszy”¹¹. Takie podejście skupione jest na roli rachunkowości jako narzędzia praktycznego wsparcia wewnętrznych interesariuszy jednostki. Możliwe jest zatem indywidualne dobranie potrzebnych metod w zależności od specyfiki danej jednostki. Do prawidłowego zastosowania informacji konieczne jest całościowe ujęcie danych procesów w jednostce, przy uwzględnieniu wpływu otoczenia i ewentualnych sprzężeń zwrotnych. Sytuuje to rachunkowość zarządczą jako element podej-

⁶ W. Brzezina, *Ogólna teoria rachunkowości*, Częstochowa 1998.

⁷ J. Pfaff (red.), *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, Warszawa 2020.

⁸ T. Czaplą, E. Walińska, *Rachunkowość z perspektywy nauk o zarządzaniu i jakości – głos w dyskusji*, w: „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” Vol. 45, Nr. 3, 2021 s. 29–50.

⁹ M. Jones, *Management Accounting*, Chichester 2006.

¹⁰ J. Rokita, *Myślenie systemowe w zarządzaniu organizacjami*, Katowice 2011,

¹¹ A. Szychta, *Definicja rachunkowości zarządczej w ujęciu ewolucyjnym*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 513, s. 393.

ścia zgodnego z teorią myślenia systemowego¹². Podejście to powinno kłaść nacisk na procesy w organizacji jako całości, którą można porównać do maszyny. Każda część organizacji musi działać łącznie z pozostałymi, aby całość funkcjonowała sprawnie¹³. Toteż rachunkowość, jako system informacyjny, obejmuje całość procesów gospodarczych, jakie zachodzą w jednostce.

Teoria i metody rachunkowości zarządczej

Rachunkowość może być rozpatrywana w trzech aspektach:

- jako teoria rachunkowości (nauka rachunkowości), powstająca dzięki badaniom naukowym, będąca zbiorem zasad regulujących praktykę rachunkowości,
- jako praktyka rachunkowości (praktyka księgową), związana z rzeczywistością dokonywaną ewidencją operacji gospodarczych przy użyciu odpowiednich metod,
- jako polityka rachunkowości, zawierająca regulacje prawne dotyczące rachunkowości, zarówno narzucane przez władzę, jak i wewnętrzne regulaminy¹⁴.

W przypadku rachunkowości zarządczej polityka rachunkowości ma znacznie mniejsze znaczenie, gdyż stosowanie tych narzędzi jest fakultatywne i zależy od woli każdej jednostki gospodarczej. Można jednak powiązać wybrane przez jednostkę wewnętrzne regulacje dotyczące rachunkowości zarządczej z tzw. mikropolityką rachunkowości¹⁵ – ale z uwagi na brak wpływu tych regulacji na sporządzane sprawozdania finansowe zagadnienia te są bliższe praktyce rachunkowości.

Ponieważ teoria rachunkowości nie jest jednolita, nie została stworzona ogólna teoria rachunkowości. Rola teorii w rachunkowości może być różnie rozumiana. W ujęciu perspektywnym jest to sposób tworzenia nowych standardów i regulacji prawnych determinujących funkcjonowanie rachunkowości w przyszłości. W ujęciu deskryptywnym teoria rachunkowości ma na podstawie funkcjonujących już rozwiązań wypracować opisy konkretnych zjawisk z praktyki. Oba podejścia mogą oczywiście się przenikać, wskazując na ewolucyjny charakter nauki rachunkowości¹⁶. Do najważniejszych zadań teorii rachunkowości zaliczyć należy:

- objaśnienie dziedziny podlegającej teoretycznemu opisowi,
- pomiar wielkości charakteryzujących badane zagadnienie,
- umożliwienie prognozowania rozwoju zjawisk,
- stworzenie narzędzi przekształcania rzeczywistego funkcjonowania rachunkowości¹⁷.

¹² Ibidem.

¹³ J. Rokita, *Myślenie systemowe w zarządzaniu organizacjami*, Katowice 2011.

¹⁴ B. Micherda (red.), *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje*, Warszawa 2014.

¹⁵ W. Brzezina, *Ogólna teoria rachunkowości*, Częstochowa 1998.

¹⁶ B. Micherda (red.), *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje*, Warszawa 2014.

¹⁷ M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości – podstawa nauk ekonomicznych*, Kraków 2014.

Tak rozumiane zadania teorii rachunkowości wiążą się zarówno z podejściem prospektywnym, jak i deskryptywnym. Jako iż teoria ma być również narzędziem przekształcania rzeczywistości, to może (i powinna) mieć ona wpływ na praktykę rachunkowości. Takie połączenie może służyć poprawie błędów i ulepszaniu przyszłego funkcjonowania praktyki rachunkowości w jednostkach gospodarczych.

W badaniach z zakresu rachunkowości podstawą powinno być studiowanie problemów merytorycznych dotyczących funkcjonowania rachunkowości. Badania te nie powinny opierać się jedynie na analizie regulacji prawnych i standardów rachunkowości¹⁸. Współczesne badania naukowe dotyczące rachunkowości zakwalifikować można do trzech głównych podejść badawczych:

badania głównego nurtu, skupiające się na funkcjonowaniu rachunkowości w praktyce. W podejściu tym najczęściej stosuje się podejście pozytywistyczne, a badania oparte są na analizach empirycznych,

- badania interpretacyjne, których celem jest ukazanie oraz wyjaśnienie społecznej natury oraz skutków stosowania danej praktyki rachunkowości,
- badania krytyczne, odnoszące się do szerszych uwarunkowań organizacyjnych funkcjonowania rachunkowości przy zanegowaniu roli badań empirycznych, jako silnie obciążonych procesem wartościowania¹⁹.

Tak rozumiana teoria rachunkowości odnosi się przede wszystkim do nurtu pozytywistycznego, a wynikiem badań ma być poznanie już funkcjonujących mechanizmów rachunkowości.

Sformułowanie nowej teorii rachunkowości zarządczej, która jest ugruntowana w praktyce, wymaga wykorzystywania podejścia indukcyjnego. Podejście takie pozwolić może na opracowanie twierdzenia wyjaśniającego dany aspekt badanego zjawiska. Teoria taka powinna być również poddana weryfikacji na podstawie danych empirycznych. Tym samym niezbędne jest zastosowanie podejścia dedukcyjnego, które umożliwia weryfikację i doskonalenie danej teorii²⁰. Tak opracowane teorie stają się później źródłem hipotez do dalszych badań empirycznych. Sama teoria nie służy jednak bezpośrednio wprowadzaniu danych rozwiązań w praktyce gospodarczej. Niezbędne jest zatem opracowanie metod postępowania w danej sytuacji, które stać się mogą narzędziami rachunkowości zarządczej.

Metoda rachunkowości w podstawowym znaczeniu to „sposób gromadzenia i grupowania informacji liczbowych w rachunkowości”²¹. Jest to bardzo szerokie podejście i dotyczyć ono może zarówno teoretycznych metod rachunkowości (takich jak me-

¹⁸ J. Dobroszek, M. Masztalerz, *Rachunkowość zarządcza/controlling – przegląd publikacji w „Zeszytach Teoretycznych Rachunkowości” za lata 2010-2020*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2021, Vol. 45, Nr 2, s.13–31.

¹⁹ B. Micherda (red.), *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje*, Warszawa 2014.

²⁰ M. Łada, *Ugruntowane teorie o rachunkowości zarządczej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 344, s. 323–331.

²¹ S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1969, s. 10.

toła podmiotowa, bilansowa, grupowania, wyceny), jak i praktyk funkcjonowania rachunkowości. W niniejszej pracy metody rachunkowości zarządczej analizowane będą w aspekcie praktycznym.

Do podstawowych metod rachunkowości zarządczej stosowanych w praktyce gospodarczej zaliczyć można:

- budżetowanie i kontrolę budżetową,
- analizę koszt-wielkość sprzedaży-zysk,
- kształtowanie kosztów produktów,
- budżetowanie kapitałowe,
- zróżnicowane systemu rachunku kosztów, m.in. rachunek kosztów docelowych, rachunek kosztów standardowych, rachunek redukcji kosztów, rachunek kosztów działań²².

Wybór stosowanych metod rachunkowości zarządczej zależy od indywidualnych potrzeb jednostek, a w szczególności osób nimi zarządzających. Metody te stanowią mogą rozszerzenie analizy sytuacji finansowej przedsiębiorstwa. Zakres ich stosowania może obejmować zarówno okres bieżącej działalności przedsiębiorstwa (metody stosowane na poziomie operacyjnym), jak i dłuższy okres (obejmujący metody stosowane na poziomie strategicznym). Szeroki zakres stosowania tych metod wskazuje na ich dużą użyteczność w wielu elementach procesu zarządzania jednostką. Właściwy wybór i zastosowanie metod w praktyce warunkuje skuteczność takich narzędzi.

Metody rachunkowości zarządczej mogą być również rozumiane jako tzw. dobre praktyki rachunkowości zarządczej. Dobre praktyki polegają na tworzeniu oraz stosowaniu wiedzy typu *wiedzieć co* („know-what”) oraz *wiedzieć jak* („know-how”). Nacisk jest tutaj kładziony na użyteczność wiedzy w praktycznym działaniu. W odróżnieniu od teorii rachunkowości zarządczej istotnego znaczenia nie ma zatem wiedza typu *wiedzieć dlaczego* („know-why”)²³.

Dobre praktyki rachunkowości zarządczej podzielić można na dwie zasadnicze grupy. Pierwszą z nich są dobre praktyki tworzone przez przedsiębiorstwa. Taki rodzaj metod dominował w zarządzaniu w okresie przedteoretycznym, ale również obecnie wiele przedsiębiorstw stosuje takie praktyki. Tworzone one mogą być metodą prób i błędów – a szersze zastosowanie znaleźć mogą te praktyki, które przyniosły wymierne korzyści jednostce. Taki sposób pozwala odpowiedzieć na potrzeby praktyki rachunkowości zarządczej, zanim powstaną teorie naukowe odpowiadające danemu zagadnieniu. Oczywiście, wraz z upowszechnieniem takich praktyk są one badane przez naukowców i z czasem na ich podstawie tworzone są nowe teorie. Przykładami takich, wypracowanych początkowo przez przedsiębiorstwa, praktyk są koncepcje *Six Sigma*, *Just in Time*,

²² A. Piosik, *Zasady rachunkowości zarządczej*, Warszawa 2006.

²³ J. Mielcarek, *Teoria rachunkowości zarządczej a dobre praktyki*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, tom 62 (118), 2011, s. 179–196.

czy *Lean Production*²⁴. Opracowane na podstawie doświadczeń praktycznych teorie to jednak w gruncie rzeczy naukowy opis metod rachunkowości zarządczej.

Dobre praktyki rachunkowości mogą jednak powstawać bezpośrednio dzięki nauce rachunkowości – a wypracowane przez naukowców teorie odpowiadają na te zagadnienia, których rozwiązania nie zostały w dobry sposób opracowane przez praktyków. Nowe teorie są stosowane w praktyce dzięki zaufaniu praktyków do logiki wywodów naukowców i właściwemu uzasadnieniu wyboru danych rozwiązań, zgodnie z metodologią nauki rachunkowości. Przykładem takiego rozwiązania może być zrównoważona karta wyników, upowszechniana w praktyce od lat 90. XX wieku. Ta metoda pomiaru wyników przyjęła się w przedsiębiorstwach, które to zaczęły dalej rozwijać tę metodę, stosując wybrane własne dobre praktyki²⁵. Takie połączenie teorii oraz praktyki pozwala na dalszy rozwój całej gałęzi nauk o zarządzaniu, jaką jest rachunkowość zarządcza.

Podsumowanie

Analizując przywołaną literaturę, w przypadku rachunkowości zarządczej większe znacznie mają opisane metody i dobre praktyki. Współczesne przedsiębiorstwa częściej korzystają z tradycyjnych praktyk rachunkowości zarządczej niż z nowotworzonych teorii dotyczących tego zagadnienia. Istnieje luka pomiędzy tworzonymi teoriami a praktycznym zastosowaniem narzędzi rachunkowości zarządczej²⁶. Lukę tę analizować można dwojako:

- jako niedostatek teorii rachunkowości względem stosowanej praktyki – nie wszystkie stosowane w gospodarce rozwiązania z zakresu rachunkowości zarządczej znajdują swoje odzwierciedlenie w teorii rachunkowości,
- jako brak praktycznego zastosowania rozwiązań obecnych w nauce rachunkowości – nie każda, nawet słuszna teoria, jest wykorzystywana w praktyce gospodarczej²⁷.

Dla właściwego funkcjonowania teorii i praktyki rachunkowości powinno dążyć się do redukcji tych luk, aby w pełni móc wykorzystać zarówno dokonania praktyków, jak i teoretyków rachunkowości.

Podsumowując, teoria rachunkowości zarządczej powinna uściślać, definiować i klasyfikować istniejące w praktyce rozwiązania. Naukowcy mogą również tworzyć nowe rozwiązania. Aczkolwiek, aby były one skutecznie wprowadzane w praktyce gospodarczej, powinny mieć one formę metod (dobrych praktyk), a nie stricte naukowych te-

²⁴ J. Mielcarek, *Teoria rachunkowości zarządczej a dobre praktyki*, w: „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 2011, tom 62 (118), s. 179–196.

²⁵ Ibidem.

²⁶ J. McLellan, *Management Accounting Theory and Practice: Measuring the Gap in United States Businesses*, in: „Journal of Accounting – Business & Management” vol. 21, 2014 pp. 53–68.

²⁷ P. Quattrone, *‘We have never been Post-modern’ – On the Search of Management Accounting Theory*, „European Accounting Review” 2009, Vol. 18, No. 3.

orii. Z uwagi na praktyczny charakter związanej z wykorzystywaniem rachunkowości w procesie zarządzania największe znaczenie mają jednak metody i narzędzia, dzięki którym można upowszechniać rozwiązania służące rozwojowi jednostek gospodarczych. Aczkolwiek współlistnienie teorii i praktyki w rachunkowości zarządczej może (i powinno) prowadzić do rozwoju obu tych form wiedzy o tym narzędziu zarządzania.

Niniejsza praca stanowi wyłącznie próbę syntezy wiedzy na temat roli teorii i metod w rachunkowości zarządczej. Temat ten jest wart przeprowadzenia dalszych pogłębianych badań, w szczególności badań dotyczących stopnia wykorzystania poszczególnych metod w praktyce przedsiębiorstw.

Bibliografia

- Brzezin W., *Ogólna teoria rachunkowości*, Częstochowa 1998.
- Czapla T., Walińska E., *Rachunkowość z perspektywy nauk o zarządzaniu i jakości – głos w dyskusji*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2021, Vol. 45, Nr 3.
- Dobija M. (red.), *Teoria rachunkowości – podstawa nauk ekonomicznych*, Kraków 2014.
- Dobroszek J., Masztalerz M., *Rachunkowość zarządcza/controlling – przegląd publikacji w „Zeszytach Teoretycznych Rachunkowości” za lata 2010-2020*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości” 2021, Vol. 45, Nr 2.
- Grudzewski W., Wilmowska Z., *Od teorii do praktyki. Czy zarządzenie jest nauką czy sztuką?* „Organizacja i Kierowanie” 2017, nr 1.
- Jones M., *Management Accounting*, John Wiley&Sons, Ltd, Chichester 2006.
- Łada M., *Ugruntowane teorie o rachunkowości zarządczej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 344.
- McLellan J., *Management Accounting Theory and Practice: Measuring the Gap in United States Businesses*, „Journal of Accounting – Business & Management” 2014, vol. 21.
- Micherda B. (red.), *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje*, Warszawa 2014.
- Mielcarek J., *Teoria rachunkowości zarządczej a dobre praktyki*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 2011, tom 62 (118).
- Pfaff . (red.), *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, Warszawa 2020.
- Piosik A., *Zasady rachunkowości zarządczej*, Warszawa 2006.
- Rokita J., *Myslenie systemowe w zarządzaniu organizacjami*, Katowice 2011.
- Rokita J., *Zarządzanie Przedsiębiorstwem*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce – Zarząd Główny, Warszawa 2003.
- Rybicki J., Dobrowolska E., *Perspektywa multiparadygmatyczna w naukach o zarządzaniu – konsekwencje dla rozwoju teorii i metodologii badań*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, 2019, vol. 7, no. 2.
- Schuman H., *Metoda i znaczenie w badaniach sondażowych*, Warszawa 2013.
- Skarbak W., *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Piotrków Trybunalski 2013.
- Skrzywan S., *Teoretyczne podstawy rachunkowości*, Warszawa 1969.
- Szychta A., *Definicja Rachunkowości zarządczej w ujęciu ewolucyjnym*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 513.
- Quattrone P., *‘We have never been Post-modern’ – On the Search of Management Accounting Theory*, „European Accounting Review” Vol. 18, No. 3, 2009.

THE ROLE OF THEORIES AND METHODS IN THE PRACTICE OF MANAGEMENT ACCOUNTING

Abstract: Management accounting is derived from the use of data created by the accounting system for the internal needs of the entity. In particular, these data were to support cost management and control of economic processes in the unit. Today, management accounting is a set of all tools for practical support of internal stakeholders of the entity using accounting data.

The aim of the article is to discuss the role of theory and methods in the practice of management accounting. The work attempts to answer the question whether knowledge in the field of management accounting should be in the form of scientific theories or practical methods. An analysis of domestic and foreign literature in this field was made.

The analysis of the literature on the subject leads to the conclusion that the theory of management accounting should specify, define and classify solutions existing in practice. Scientists can also create new solutions. However, in order for them to be effectively implemented in economic practice, they should take the form of methods (good practices) and not strictly scientific theories. Due to the practical nature of using accounting in the management process, however, the most important are the methods and tools that make it possible to disseminate solutions for the development of business entities. However, the coexistence of theory and practice in management accounting can (and should) lead to the development of both forms of knowledge about this management tool.

Keywords: management accounting, accounting theory, accounting methods.

Gabriela Handziak

Patryk Macuga

Koło Marketingowe

Opiekun: mgr inż. Joanna Brandys

Wydział Nauk Stosowanych

Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Krakowie

SHOCKVERTISING, CZYLI REKLAMA SZOKUJĄCA

Wstęp

Reklama to nieodłączny element marketingu mix, który towarzyszy konsumentom każdego dnia. Odpowiedzialna jest za promocję produktów i usług. Dzięki reklamie dane przedsiębiorstwo lub marka zwiększa swój zysk, jak również świadomość swojego istnienia na rynku. Przedsiębiorstwa chcąc zwiększyć zainteresowanie swoimi produktami, coraz częściej sięgają po sposoby, które wzbudzają skrajne emocje. Taki rodzaj działań przyczynił się do powstania reklamy szokującej.

Reklama szokująca (ang. *shockvertising*) to taki rodzaj reklamy, który wzbudza wiele kontrowersji i wywołuje silne emocje u odbiorców. Wykorzystanie elementu szoku w reklamie, poprzez prowokacyjne obrazy i kontrowersyjne tematy, pozwala na wyróżnienie się treści reklamowych na tle standardowych reklam oraz lepsze zapamiętanie reklamowanego produktu lub usługi przez konsumentów. Tego rodzaju strategie marketingowe przyczyniają się do zwiększenia świadomości marki wśród odbiorców.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie zagadnień związanych z reklamą szokującą i podstawowe ich omówienie oraz przedstawienie wyników badań dotyczących shockvertisingu i jego wpływu na decyzje zakupowe konsumentów.

Istota i znaczenie reklamy

Reklama jest terminem uniwersalnym i uwzględnia szeroki wachlarz pojęć. Zaczynając od zwykłej kartki pocztowej poprzez szyldy sklepowe, ulotki reklamowe i kończąc na reklamach telewizyjnych i banerach internetowych. Postrzeganie znaczenia reklamy jest różne i zależy przede wszystkim od obszaru, do którego się odnosi. W ścisłym

ujęciu reklama ma postać komercyjną i postrzega się ją głównie w pojęciu ekonomicznym. Natomiast w szerszym pojęciu wzbudza zainteresowanie wśród prawników, psychologów, socjologów, kulturoznawców, jak również politologów¹.

Według Amerykańskiego Stowarzyszenia Marketingu (ang. *American Marketing Association*) reklama to każda płatna forma nieosobowego przedstawienia i popierania towarów, usług lub idei przez określonego nadawcę². Natomiast według definicji prawnej, zgodnie z art. 4 pkt 17 ustawy o radiofonii i telewizji (u.r.t.), reklamą jest każdy przekaz pochodzący od nadawcy, zmierzający do promocji sprzedaży albo innych form korzystania z towarów i usług, popierania określonych spraw lub idei albo osiągnięcia innego efektu pożądanego przez reklamodawcę, nadawany za opłatą lub inną formą wynagrodzenia³.

Reklama ma za zadanie informować, zachęcić do zakupu oraz stworzyć i utrwalić wizerunek marki, jak również jej produktów w świadomości konsumenta. Oznacza to wykorzystanie wszelkiego rodzaju mediów w celu informowania klienta o produkcie lub usłudze oraz skłonienie go do określonej czynności. W rezultacie czego reklama skłania ku sobie produkty (lub usługi) i konsumenta oraz wpływa na ich wzajemne relacje⁴. P. Kotler wskazuje jednak, że lepszym rozwiązaniem dla przedsiębiorstw byłoby, gdyby przeznaczają więcej pieniędzy i czasu na zaprojektowanie wyjątkowego produktu, a mniej na próby psychologicznego manipulowania percepcją poprzez kosztowne kampanie reklamowe. Wskazuje również, że im produkt jest lepszy, tym mniej musi się wydawać na jego reklamę⁵.

Zarówno ogłoszenie reklamowe, jak również kampanie reklamowe powinny mieć sprecyzowane cele. Ze względu na rodzaj prowadzonych strategii marketingu mix można je określić w sposób następujący:

- rozpowszechnianie wiadomości przed pojawieniem się produktu na rynku przez udzielanie informacji poprzez wszelkiego rodzaju media,
- pomoc przy wprowadzaniu nowych produktów na rynek oraz przekonywanie konsumentów do odnoszonych przez nich korzyści z ich posiadania,
- tworzenie u nabywców świadomości istnienia oraz zalet produktów,
- wyjaśnienie nabywcom inicjatyw przedsiębiorstwa, informowanie o dodatkowych cechach i funkcjach użytkowych oferowanych produktów oraz zmianach cen,
- pomaganie konsumentom w uzasadnieniu decyzji zakupu i skłanianie do powtórzenia zakupu,
- przekonywania klientów, którzy znają produkt, do zakupu,

¹ A. Suławko-Karetko, R.R. Romański, *Reklama zewnętrzna w procesie inwestycyjnym*, Warszawa 2010, s. 1.

² R. Nowacki, *Reklama*, Difin, Warszawa 2006, s. 39.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 poz. 1722.

⁴ A. Suławko - Karetko, R.R. Romański, *Reklama...*, op.cit., s. 5.

⁵ P. Kotler, *Marketing od A do Z*, Warszawa 2004, s. 164.

- przypominanie o korzyściach płynących z posiadania produktu i sposobie jego użycia,
- tworzenie pozytywnego wizerunku firmy⁶.

Cele reklamy są zależne przede wszystkim od celów marketingowych. Ze względu na zróżnicowanie celów zastosowania reklamy oraz przyjętej strategii działania można podzielić je również na dwie grupy:

1. cele ekonomiczne:

- cele związane ze wzrostem dochodów – dotyczą wzrostu sprzedaży w porównaniu do poprzedniego okresu, utrzymywania sprzedaży na tym samym poziomie oraz zdobywania nowych rynków,
- cele nastawione na obniżkę kosztów, na które składają się m.in. kierowanie popytem oraz ułatwienie sprzedaży,

2. cele psychograficzne (społeczne):

- cele związane z przedsiębiorstwem – zwiększanie znajomości firmy, budowanie lub poprawa jej wizerunku, przedstawienie wizji przedsiębiorstwa wobec rynku oraz społeczeństwa,
- cele związane z nabywcą – informowanie, nakłanianie oraz przypominanie w celu wywołania zainteresowania produktem oraz jego zakupem, budowanie lojalności konsumentów wobec przedsiębiorstwa, jego produktów oraz marek,
- cele związane z produktem – rozszerzenie znajomości produktu i marki oraz kształtowanie wizerunku produktu poprzez reklamowanie jego cech, właściwości i użyteczności⁷.

Powyższe cele mają wyraz w użyteczności reklamy i jej budżecie oraz powinny być dostosowywane w zależności od reorganizacji celów przedsiębiorstwa, celów strategii marketingowej oraz sytuacji rynkowej⁸.

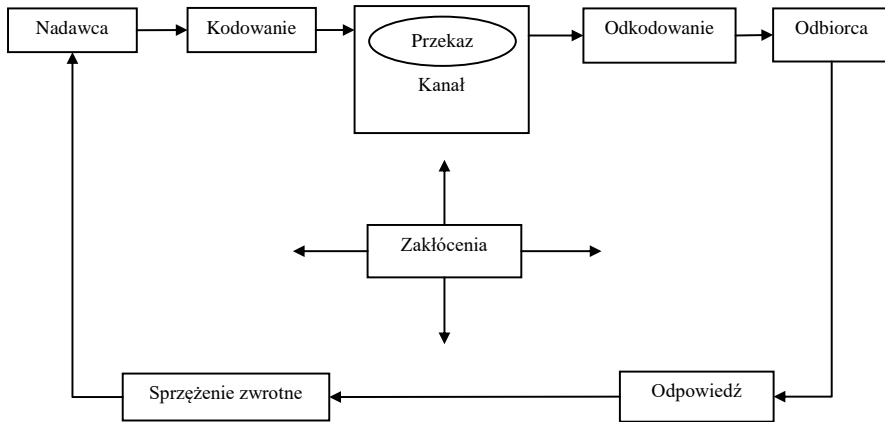
Reklama jest jednym z instrumentów umożliwiających realizację procesu komunikacji marketingowej. Pełni bowiem rolę pośrednika pomiędzy przedsiębiorstwem a konsumentem. Firma jako nadawca przekazuje zakodowaną informację o produkcie w odpowiedniej formie poprzez reklamę do odbiorcy. Po przyjęciu wiadomości jest ona rozszyfrowywana przez konsumenta. Następnym krokiem jest odpowiedź odbiorcy przy sprzężeniu zwrotnym, czyli reakcja na odebrany komunikat nadawcy. Informacja zwrotna oznacza zrozumienie i przyswojenie komunikatu. Powyższy proces przedstawia rysunek 1.

Powyższy schemat pozwala zrozumieć, jak ważne jest konstruowanie reklamy zgodnie modelem AIDA, tak aby w sposób właściwy realizowała swoje cele i funkcje w procesie komunikacji marketingowej. Model AIDA charakteryzuje sposób oddziaływania

⁶ E. Michalski, *Marketing. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2017, s. 368.

⁷ R. Nowicki, *Reklama*, op.cit., s. 41–42.

⁸ E. Michalski, *Marketing....*, op.cit., s. 368.

Rysunek 1. Model procesu komunikacji

Źródło: <https://www.badania-satysfakcji-pracownikow.pl/baza-wiedzy/o-organizacjach/komunikacja> [dostęp: 26.05.2023].

reklamy na konsumenta oraz przedstawia i wyjaśnia psychologiczne podstawy jej działania. Nazwa modelu pochodzi od akronimu angielskich słów:

- Attention – zwrócenie uwagi,
- Interest – zainteresowanie,
- Desire – pożądanie,
- Action – działanie.

Rolą reklamy jest więc wyróżnienie się na tle innych przekazów reklamowych oraz przyciąganie uwagi potencjalnego klienta, następstwem czego jest zainteresowanie konsumenta produktem oraz zwrócenie uwagi na jego główne cechy. Ostatni element ma wywołać reakcję konsumenta na reklamę, czyli spowodować zakup produktu⁹.

W komunikacji marketingowej reklama wyróżnia się szerokim zasięgiem i częstotliwością, wysokim stopniem ekspresji, potrafi przyciągnąć uwagę odbiorcy oraz jest łatwa w realizacji. Podstawą do wyznaczenia wyżej wymienionych cech jest spełnienie przez reklamę następujących funkcji:

- funkcja informacyjna – informuje odbiorców o nowych produktach lub usługach, ich cechach, miejscach dystrybucji, cenach i warunkach sprzedaży,
- funkcja wspierania sprzedaży – ma ona na celu przekonać konsumenta do argumentów nadawcy, skłonić do określonego działania oraz przekonać do zakupu produktu, jak również ukształtować lojalność wobec marki i oferowanych przez nią produktów,
- funkcja edukacyjna – uczy konsumentów nowych sposobów zaspokajania potrzeb, poprzez informowanie ich o pojawiających się nowych produktach na rynku oraz

⁹ https://mfiles.pl/pl/index.php/Model_AIDA [dostęp: 26.05.2023].

nakłania do korzystania z nich przez wyróżnienie dodatkowych korzyści z nimi związanych,

- funkcja konkurencyjna – jest odpowiedzią na przekazy reklamowe konkurentów w celu podwyższenia atrakcyjności własnych produktów, jak również zaburzenia kampanii reklamowych konkurentów¹⁰.

Charakterystyka reklamy szokującej

Nastrój, który odczuwa konkretna osoba w danym miejscu i czasie, wpływa na postrzeganie oraz zapamiętywanie przez nią otoczenia. Pozytywny, jak i negatywny nastrój informuje człowieka o sytuacji, w jakiej się znajduje. Wnioski te sprawiły, że firmy zaczęły wprowadzać do reklam emocje, które mają duży wpływ na postrzeganie i ocenę reklamowanych produktów przez odbiorców.

Pozytywne emocje w reklamie sprawiają, że konsument ukierunkowuje zasób swojej uwagi na szersze bodźce. Nieistotne jest to, czy źródłem pozytywnych emocji jest sam przekaz reklamowy, czy też coś innego. W tych warunkach odbiorcy postrzegają bodźce istotne oraz mniej istotne. Wprowadzenie konsumenta w pozytywny nastrój wpływa na efektywność przekazu reklamowego.

Rola negatywnych emocji w reklamie jest nieco bardziej złożona, ponieważ nastrój negatywny wyraża potrzebę zmiany. Z powodu własnego dyskomfortu, konsument szuka sposobu na wyeliminowanie tego, co niepożądane. Oznacza to, że odbiorca, jeśli źródłem nieprzyjemnych emocji będzie reklama, skupi się na niej. Źródła negatywnych emocji są więc tym, co przyciągają uwagę widza. Nie zawsze mogą one wywrzeć określony skutek, jednak zdecydowanie bardziej zapadają w pamięć.

Konkretne emocje negatywne mogą zmniejszać lub zwiększać moc sugestii treści reklamowych, ponadto inne stany emocjonalne mogą pojawiać się zupełnie nieoczekiwanie. Dowodzą tego poszczególne badania, gdzie przekazy reklamowe, których zadaniem było wywołanie u odbiorcy poczucia winy, powodowały także złość, a przekazy, których celem było wywołanie smutku, wywoływały dodatkowo lęk.

Reklama, która chce wywołać u odbiorcy lęk, powinna nie tylko wskazywać na zagrożenia, ale również podać przyczynę negatywnych uczuć oraz sposób na wyeliminowanie ich. Jeśli brakuje choć jednego z tych elementów lub nie jest zachowana ich kolejność w kampanii reklamowej, reklama posługująca się lękiem jest dużo mniej skuteczna.

Głównym celem reklamy jest wpłynięcie na decyzje zakupowe konsumentów. Przedsiębiorstwa bardzo często odwołują się w swoich kampaniach reklamowych do uczuć odbiorcy. Firmy w celu promocji swoich marek i produktów świadomie wykorzystują tzw. reklamę szokującą, która dzięki swojej formie oraz treści w niej użytej jest

¹⁰ R. Nowacki, *Reklama*, op.cit., s. 39–40.

sprzeczna z istniejącymi w danej grupie społecznej normami etycznymi i obyczajowymi¹¹. Istnieje kilka sytuacji, które mogą uzasadnić użycie treści niezgodnych z ogólnie przyjętymi normami. Są to:

- marka wchodzi na rynek jako nowy konkurent, dysponuje niskim budżetem oraz nie ma wiele do stracenia,
- w procesie komunikacji z odbiorcą ma zostać poruszony istotny problem społeczny,
- marka zamierza zwrócić się do konkretnej grupy odbiorców,
- dana firma chce zaznaczyć, że jej produkty nie są przeznaczone dla wszystkich konsumentów.

Reklama szokująca, inaczej nazywana shockvertising, to rodzaj reklamy, który w swoich treściach prowokuje i szokuje opinię publiczną¹², poprzez elementy kontrowersyjne wzbudza silne zainteresowanie daną marką lub reklamowanymi produktami u odbiorców¹³.

Shockvertising korzysta z treści powszechnie odbieranych za szokujące, skandaliczne czy oburzające. Opiera się przede wszystkim na wzbudzaniu silnych emocji u odbiorców danej reklamy. Reklamy szokujące najczęściej wywołują u ludzi emocje, takie jak: strach, oburzenie, złość, smutek, zaskoczenie, rzadziej są to pozytywne emocje takie jak radość. Taki rodzaj kampanii reklamowych może negatywnie wpłynąć na wizerunek danej firmy, dlatego częściej wykorzystuje się ją w kampaniach społecznych (akcje przeciw aborcji, sprzeciw wobec wykorzystywaniu dzieci w wojnach lub przeciwdziałanie testom na zwierzętach przy produkcji kosmetyków), niż w kampaniach komercyjnych¹⁴.

Głównymi instrumentami wykorzystywanymi do kreacji reklamy szokującej jest fotografia i film. Najczęściej tego typu reklamy przedstawiane są na billboardach oraz plakatach, które swoją treścią przyciągają uwagę odbiorcy, pozostając w jego pamięci na długo. Wynika to z faktu, iż mało kto jest w stanie przejść obojętnie obok plakatów, które w sposób szokujący reklamują dany produkt lub markę¹⁵. Jednym z przykładów shockvertisingu w Polsce są plakaty marki Adrian, która zajmuje się produkcją rajstop. W swoich kampaniach, poprzez promocje własnych produktów, zwraca uwagę na aktualne problemy społeczne i polityczne w Polsce i na świecie. Przykłady plakatów marki Adrian przedstawia ilustracja 1.

Promocję produktów, z wykorzystaniem reklamy szokującej, przedstawia się również za pomocą krótkich spotów reklamowych wyświetlanych w mediach społecznościowych lub Internecie, rzadziej w telewizji. Taki rodzaj strategii marketingowej

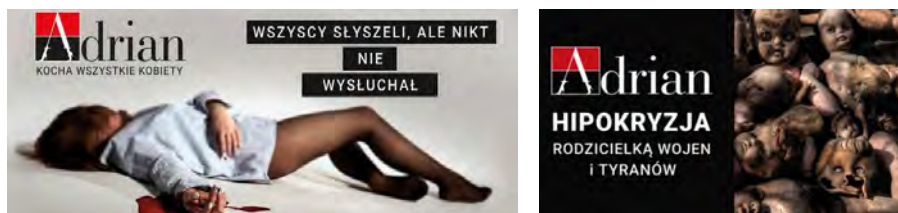
¹¹ M. Grębowiec, *Reklamy kontrowersyjne i ich wpływ na podejmowanie decyzji nabywczych przez konsumentów*, „Zeszyty Naukowe Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing” 2010, nr 3 (52), s. 446–447.

¹² <https://commplace.pl/blog/shockvertising-czy-reklama-moze-prowokowac/> [dostęp: 26.05.2023].

¹³ <http://firmowo.com/shockadvertising/> [dostęp: 26.05.2023].

¹⁴ <http://firmowo.com/shockadvertising/> [dostęp: 26.05.2023].

¹⁵ <https://www.ostro-video.pl/shockvertising-jak-dzialaja-reklamy-ktore-szokuja-i-czy-przynosza-efekty> [dostęp: 26.05.2023].

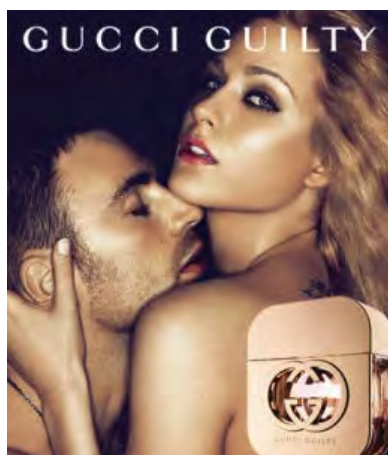
Ilustracja 1. Kampanie reklamowe marki Adrian w latach 2021-2022

Źródło: <https://www.proto.pl/aktualnosci/adrian-z-kolejna-kontrowersyjna-kampania-porusza-temat-samobojstw> [dostęp 26.05.2023]; <https://www.wirtualnemedi.pl/arttykul/fabryka-rajstop-adrian-reklamuje-sie-zdjeciem-zmasakrowanych-lalek-chowanie-dzieci-pod-kloszem-jest-bledem> [dostęp: 26.05.2023].

pozwała na przekaz treści reklamowych do większej grupy odbiorców oraz na szeroki zasięg globalny.

Obszarami tematycznymi używanymi w reklamach szokujących są m.in.: erotyka, śmierć, przemoc oraz elementy religijne. Erotyka wykorzystywana w reklamach kontrowersyjnych należy do tych elementów, które najbardziej przyciągają uwagę odbiorców. Dotyczy to przede wszystkim mężczyzn, ale również kobiety zwracają uwagę na erotyzm lub intymny nastrój użyty w reklamach. Wielu twórców reklamy zgadza się, że taki obszar tematyczny, użyty w przekazach reklamowych, pozwala zwiększyć jej skuteczność, powodując wzrost zainteresowania reklamowanymi produktami i wywołać chęć ich posiadania.

Najprostszym sposobem, na użycie motywów związanych z seksem w reklamie, jest pokazanie atrakcyjnych kobiet, rzadziej mężczyzn, w reklamach lub ukazywanie poca-

Ilustracja 2. Reklama marki Gucci

Źródło: <https://perfumowakraina.wordpress.com/2016/03/31/seks-w-reklamach-perfum/> [dostęp: 26.05.2023].

łunków, czy też wykorzystanie przekazu, który charakteryzuje się zmysłową, erotyczną atmosferą. Przykładami produktów reklamowanych za pomocą elementów erotyki są kosmetyki, biżuteria lub bielizna. Twórcy takich reklam często ukazują temat w sposób dwuznaczny, balansujący na granicy moralności, etyki i obowiązujących norm społecznych. Przykładem reklamy szokującej z użyciem elementu erotyki jest reklama perfum marki Gucci przedstawiona na ilustracji 2.

Element śmierci w reklamach to prawdopodobnie największe tabu w kampaniach marketingowych. Próby zastosowania tego tematu w reklamach komercyjnych są najczęściej wycofywane z przestrzeni publicznej w obliczu skandalu. Emocje, które towarzyszą odbiorcy reklam z użyciem śmierci, to przede wszystkim oburzenie i niesmak. Istnieją jednak nieliczne przypadki reklam komercyjnych, w których zostały użyte tego typu elementy i nie nakazano ich usunięcia. Należą do nich m.in. reklamy wspomnianej już wcześniej marki Adrian lub reklamy nowozelandzkiej marki odzieżowej Superette (ilustracja 3)¹⁶.

Ilustracja 3. Element śmierci w reklamie

Źródło: <https://marketingprzykawie.pl/artykuly/reklamowe-pietno-na-udach/> [dostęp: 26.05.2023].

Jednym z tematów użytych w treściach reklamowych, który również wywołuje wiele kontrowersji, jest nawiązanie do religii. Przedstawienie treści religijnych w reklamie jest kolejnym sposobem na przyciągnięcie uwagi konsumentów. Twórcy reklam szokujących doskonale zdają sobie sprawę, że wystarczy użyć nawiązania do powszechnie znanego symbolu religijnego, aby wywołać silne emocje u odbiorcy. Co ciekawe, religijne nawiązania mają również swoje granice. Trudno spotkać bowiem

¹⁶ M. Grębowiec, *Reklamy...*, op.cit., s. 447–449; M. Koszembar-Wiklik, *Motywy erotyki, śmierci i przemocy w reklamach – o manipulowaniu emocjami odbiorcy i przesuwaniu granic społecznego „tabu”*, „Naukowy Przegląd Dziennikarski” 2015, nr 2, s. 72–80.

kampanie reklamowe, które w sposób humorystyczny lub wręcz szyderczy nawiązują do islamu. Natomiast nawiązania do religii chrześcijańskiej są dość powszechne w reklamowych treściach¹⁷.

Analiza wyników badań ankietowych

Celem badań było określenie wpływu reklamy szokującej na decyzje zakupowe konsumentów. Materiał badawczy zebrano za pomocą badania ankietowego, przeprowadzonego na grupie 171 respondentów. Kwestionariusz składał się z 18 pytań, w tym 4 pytań metryczkowych, które miały scharakteryzować badanych i 14 pytań merytorycznych, w których pytano między innymi o rodzaj odczuwanych przez respondentów emocji podczas wyświetlania przykładowych treści reklamowych oraz ich wpływ na zachowania rynkowe ankietowanych. W badaniach wzięło udział 91 kobiet (53,2% respondentów) i 75 mężczyzn (43,9% respondentów), natomiast pięciu ankietowanych nie chciało udzielić odpowiedzi na temat swojej płci (2,9% badanych). Pod względem wieku największą grupę respondentów stanowiły osoby w wieku 18–26 lat (50,3% respondentów), natomiast najmniejszą osoby powyżej 35. roku życia (24,6% ankietowanych) – tabela 1.

Tabela 1. Rozkład respondentów ze względu na płeć i wiek

Cechy społeczno-demograficzne	Płeć			Wiek		
	kobieta	mężczyzna	bez odpowiedzi	18–26 lat	27–35 lat	>35 lat
Procentowy udział respondentów	53,2%	43,9%	2,9%	50,3%	25,1%	24,6%

Źródło: opracowanie własne.

Wśród badanych największą grupę stanowiły osoby z wykształceniem średnim z maturą (53,2% respondentów), zaś najmniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem zawodowym lub średnim bez matury (5,8% badanych). Ze względu na miejsce zamieszkania najwięcej respondentów deklaroowało zamieszkanie w mieście powyżej 50 tys. mieszkańców (56,7% ankietowanych), natomiast najmniejszą grupę stanowiły osoby zamieszkujące w miastach liczących do 50 tys. osób (7% respondentów) – tabela 2.

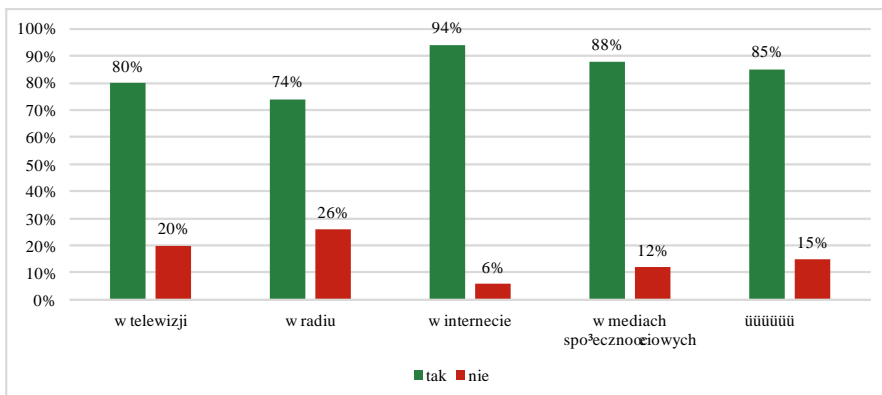
¹⁷ <https://marketerplus.pl/klient-wstrzasniety-nie-zmieszany-przeblad-kontrowersyjnych-reklam/> [dostęp: 26.05.2023].

Tabela 2. Rozkład respondentów ze względu na wykształcenie i miejsce zamieszkania

Cechy społeczno-demograficzne	Wykształcenie			Miejsce zamieszkania		
				wieś	miasto (wg liczby ludności)	
	średnie/ zawodowe	średnie z maturą	wyższe		do 50 tys.	ponad 50 tys.
Procentowy udział respondentów	5,8%	53,2%	40,9%	36,3%	7%	56,7%

Źródło: opracowanie własne.

Respondentów zapytano, czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy spotkali się z reklamą w telewizji, radiu, Internecie, mediach społecznościowych oraz na billboardach – wykres 1.

Wykres 1. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy spotkał/a się Pan/Pani z reklamą w telewizji, radiu, mediach społecznościowych oraz na billboardach?

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość respondentów spotkała się ze wszystkimi formami przekazu reklamy. Najczęściej ankietowani spotykali się z reklamą w Internecie (94% respondentów), równie często respondenci wskazywali, że widzieli reklamę w mediach społecznościowych (88% badanych). Najmniej respondentów wskazywało, że spotkali się z reklamą zasłyszaną w radiu (74% ankietowanych).

Respondenci zostali również zapytani o to, czym według nich jest reklama szokująca. Co drugi badany definiował reklamę szokującą jako wyjątkową taktykę, w której reklamodawcy używają prowokacyjnych tematów tabu i obrazów, aby przyciągnąć uwagę opinii publicznej oraz dlatego, że wzbudza ona silne uczucia związane z daną

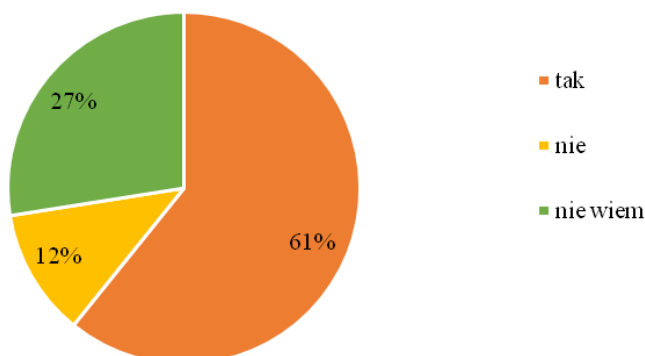
reklamą (53% respondentów), zaś co czwarty ankietowy wskazywał, że shockvertising to reklama z wykorzystaniem motywów powszechnie uważanych za ryzykowne, szokujące, wzbudzające mieszane uczucia (27,5% respondentów). Natomiast jedynie 19,3% badanych określiło reklamę szokującą jako reklamę wykorzystującą tematy takie, jak segregacja rasowa, przemoc domowa oraz inne tematy, które wywołują silne emocje u odbiorcy, często balansując na granicy dobrego smaku. Odpowiedzi respondentów przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy według Pana/Pani jest reklama szokująca?

Źródło: opracowanie własne.

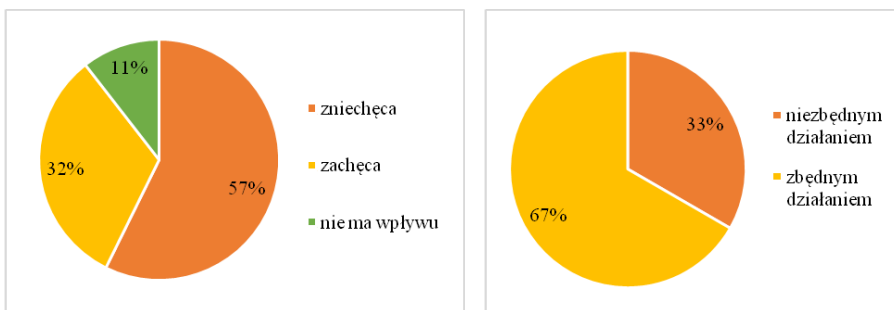
Respondenci mimo iż na ogół trafnie definiowali reklamę szokującą, to nie potrafili stwierdzić, czy kiedykolwiek spotkali się z tego typu reklamą (tak odpowiadał co trzeci ankietowany – 27%). Równocześnie ponad połowa respondentów (61% badanych) deklarowała, że spotkała się z takim przekazem – wykres 3.

Wykres 3. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy spotkał się Pan/Pani z reklamą szokującą?

Źródło: opracowanie własne.

W pytaniu czy reklama szokująca wpływa na odbiorców w porównaniu ze standardowymi przekazami reklamowymi, ponad połowa badanych (57% respondentów) wskazała, że tego typu przekaz reklamowy zniechęca odbiorcę, co przekłada się na odpowiedzi respondentów w następnym pytaniu, w którym 67% respondentów odpowiedziało, że szokowanie w reklamie jest według nich działaniem zbędnym – wykres 4.

Wykres 4. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Jak Pana/Pani zdaniem reklama szokująca wpływa na jej odbiorców, w porównaniu do standardowych przekazów reklamowych? oraz Według Pana/Pani szokowanie w reklamie jest:

Źródło: opracowanie własne.

Po części pytań ogólnych nastąpiły pytania bardziej szczegółowe, w których przedstawiono respondentom kilka wybranych przykładów reklam szokujących, a następnie pytano, jakie emocje wywołała u nich dana reklama oraz czy zachęciłaby ich do zakupu danego produktu lub usługi. Ankietowanych poproszono o wybór maksymalnie

dwóch odpowiedzi, a do wyboru mieli emocje takie jak: radość, smutek, strach, wstręt, złość, zaskoczenie, oburzenie, była również możliwość samodzielnego podania stanu emocjonalnego, jaki pojawił się u respondenta po kontakcie z danym przekazem reklamowym.

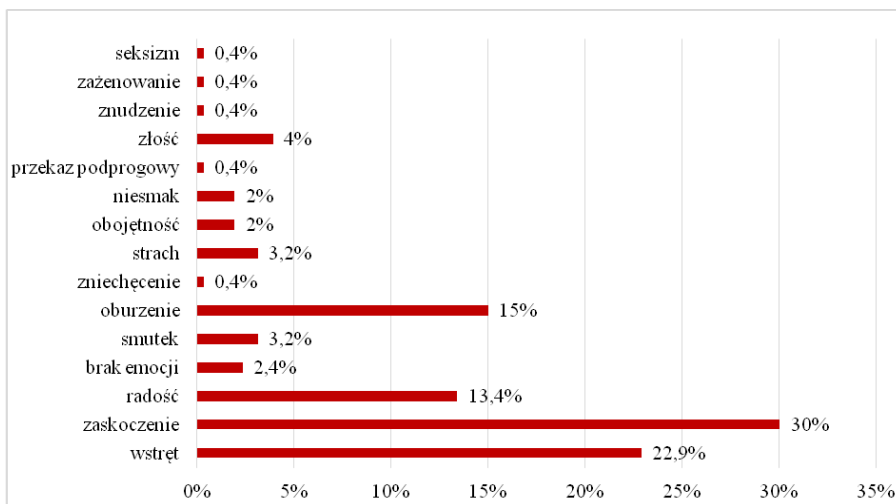
Pierwszą reklamą szokującą przedstawioną w badaniu była reklama marki Burger King – ilustracja 4.

Przedstawiona reklama najczęściej wywoływała u badanych emocje, takie jak: zaskoczenie (30% respondentów) oraz wstręt

Ilustracja 4. Reklama marki Burger King

Źródło: <https://finanse.wp.pl/te-reklamy-oburzily-caly-swiat-6115774643791489g/11>.

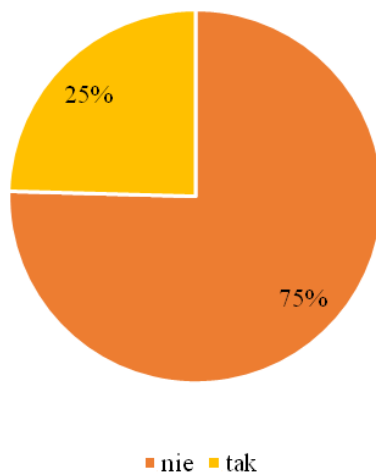

Wykres 6. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Proszę określić jakie emocje wywołuje u Pana/Pani ta reklama (proszę zaznaczyć max. 2 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

(22,9% ankietowanych). Rzadziej wywoływała u respondentów złość (4% badanych) lub strach (3,2% respondentów) – wykres 6.

Na pytanie, czy przedstawiona wyżej reklama zachęciłaby do zakupu przedstawionego produktu, zdecydowana większość respondentów odpowiedziała przecząco (75% badanych) – wykres 7.

Wykres 7. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy ta reklama zachęciłaby Pana/Panią do zakupu przedstawionego wyżej produktu?

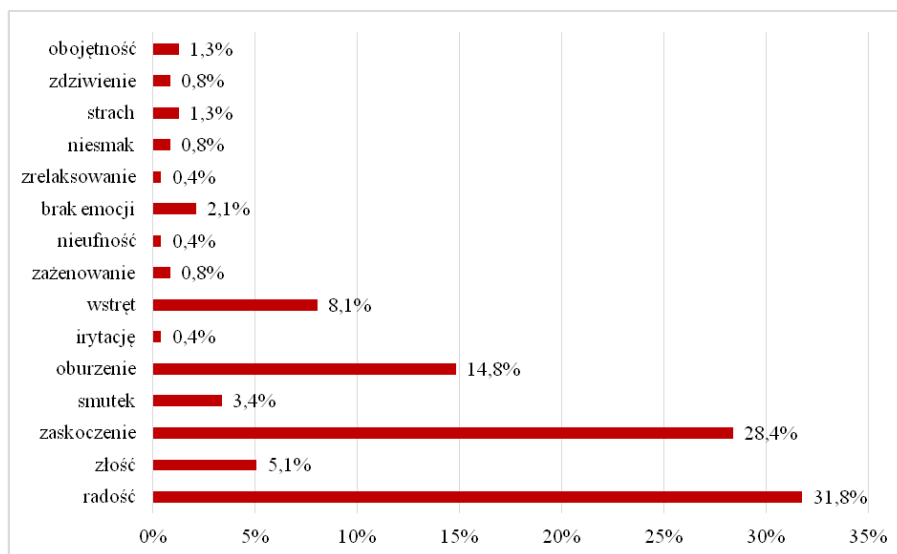
Źródło: opracowanie własne.

Następnie przedstawiono respondentom spot reklamowy NPZ (ilustracja 5). Krótki film zachęcał odbiorców do zakładania rodziny, wzorując się na królikach, czyli wysokiej reprodukcji potomstwa.

Ilustracja 5. Kadry ze spotu reklamowego Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020

Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=Rixb93zvfFM>.

Wykres 8. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Jakie emocje wywołała u Pana/Pani ta reklama? (proszę zaznaczyć max. 2 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

Reklama ta najczęściej wywoływała u badanych radość (31,8% ankietowanych) oraz zaskoczenie (28,4% respondentów), jednak pojawiły się również silne negatywne emocje, takie jak: oburzenie (14,8% ankietowanych) oraz wstręt (8,1%). Natomiast 2,1% badanych osób wskazało, że reklama ta nie wywołuje u nich żadnych emocji – wykres 8.

W kolejnym pytaniu przedstawiono reklamę marki Benetton (ilustracja 6). Była to jedna z reklam kampanii reklamowej tej marki z roku 1989 zrealizowana przy współpracy z włoskim fotografikiem, Oliviero Toscanim. Wspomniana kampania miała na celu nie tylko promocję produktów, ale również podjęcie działań przeciwko dyskryminacji rasowej.

Ilustracja 6. Reklama marki Benetton

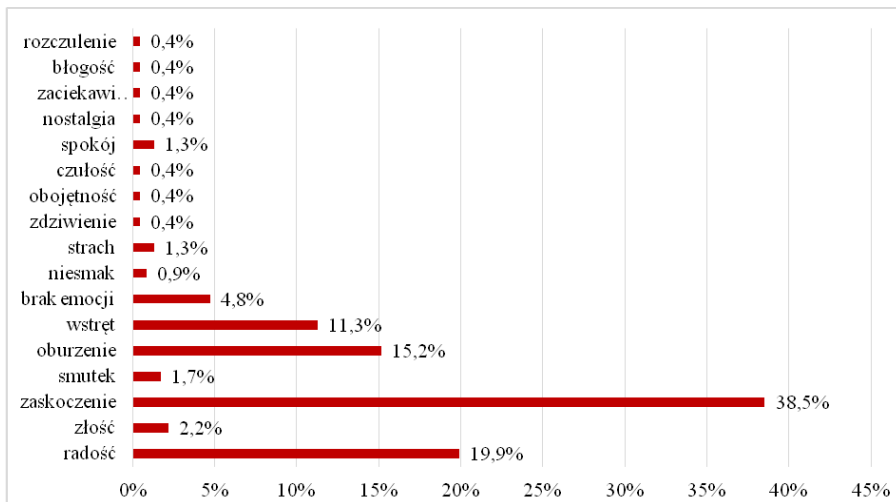
Źródło: <https://www.ostro-video.pl/shockvertising-jak-dzialaja-reklamy-ktore-szokuja-i-czy-przynosza-efekty>.

Na pytanie jakie emocje wywołuje przedstawiona reklama, najczęściej respondenci wskazywali na zaskoczenie (38,5% badanych), prawie co piąty ankietowany wskazywał na radość (19,9%), jednak mimo iż respondenci często wskazywali emocje pozytywne, 26,5% odpowiedzi dotyczyło emocji negatywnych, takich jak wstręt, czy oburzenie – wykres 9.

W pytaniu, czy powyższa reklama zachęciłaby do zakupu produktów danej marki, ponad połowa respondentów wskazała, że nie (66% ankietowanych) – wykres 10.

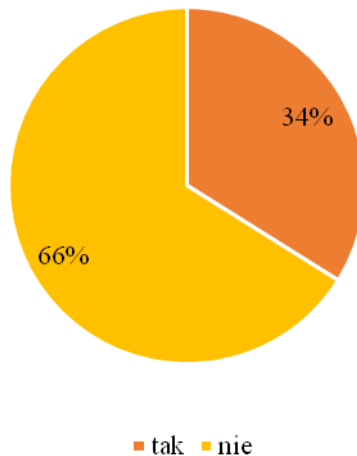
Następny przedstawiony spot reklamowy pochodził od hodowli „Biały kot” (ilustracja 7), w którym zachęcano do zakupu rasowego białego kota. Użyte w spocie hasła w sposób dwuznaczny nawiązywały do rasizmu i faszyzmu. Występowały w nim zwroty takie jak: „Biała rasa. Czysta krew” oraz „Sprawmy, by Europa była biała”.

Reklama ta wywoływała u ankietowanych skrajne emocje pozytywne i negatywne. Co piąty respondent wskazywał radość (20,9%), jednak zdecydowana większość ankietowanych odczuwała emocje takie jak: zaskoczenie (22,5%) lub oburzenie

Wykres 9. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Proszę określić, jakie emocje wywołuje u Pana/Pani ta reklama? (proszę zaznaczyć max. 2 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

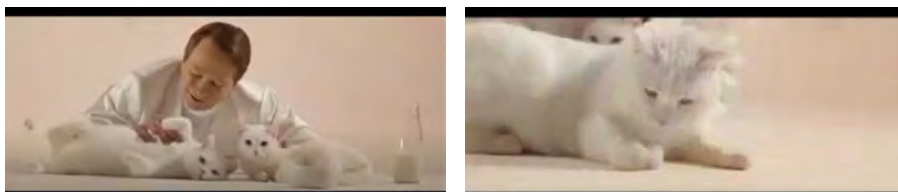
Wykres 10. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy ta reklama zachęciłaby Pana/Panią do zakupu produktów reklamowanej marki?

Źródło: opracowanie własne.

(20,9% badanych), a 2,4% ankietowanych wskazało, że reklama wywołuje u nich strach – wykres 11.

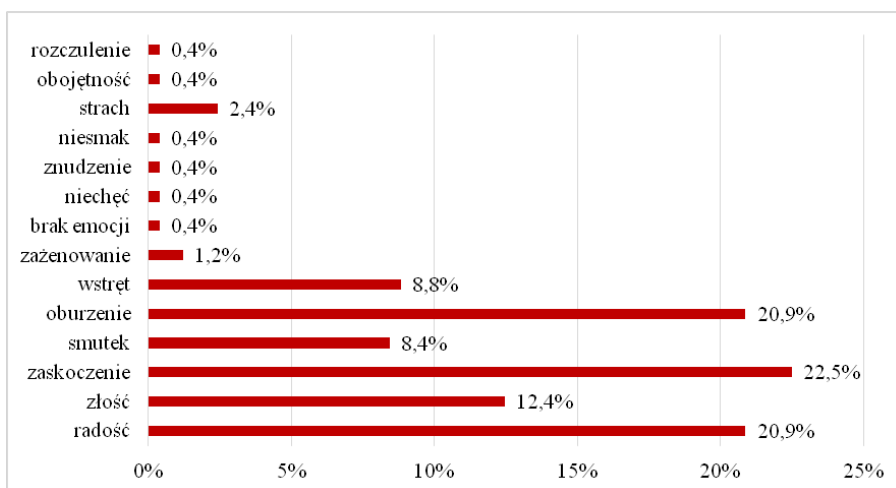
Emocje wywołane u ankietowanych, przez reklamę hodowli, sprawiły, że co trzeci respondent (74%) nie został zachęcony do zakupu – wykres 12.

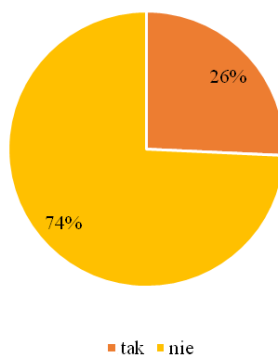
Ilustracja 7. Kadry ze spotu reklamowego hodowli „Biały kot”

Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=n_KGt8O1WS4.

Wykres 11. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Proszę określić, jakie emocje wywołała u Pana/Pani ta reklama? (proszę zaznaczyć max. 2 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 12. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy ta reklama zachęciłaby Pana/Panią do zakupu?

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnia przedstawiona reklama dotyczyła napojów energetycznych marki Devil (ilustracja 8). Firma Waterius (właściciel marki Devil) w 2017 roku stworzyła kampanię reklamową z reklamami o podobnej treści. Niemalże od razu po publikacji reklam fundacja Twoja Strawa złożyła przeciwko producentowi napoju energetycznego pozew za opublikowanie treści określanych jako niezgodne z dobrymi obyczajami. W 2018 roku sąd w Lednicy wydał orzeczenie, że producent napoju energetycznego naruszył dobre obyczaje i znieważył godność drugiego człowieka oraz nakazał firmie przeprosić za opublikowane treści, a także wypłacić 60 tys. złotych na cele charytatywne.

Ilustracja 8. Reklama produktu marki Devil

Źródło: <https://www.wirtualnemedi.pl/arttykul/devil-otworzy-kazda-ci-puszke-reklamy-napoju-uprzedmiotawiaja-kobiety>.

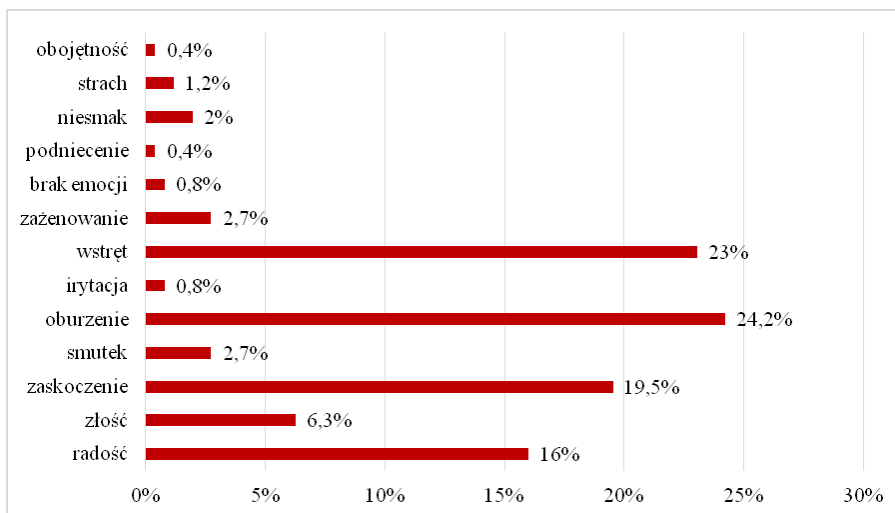
Co trzeci respondent wskazywał, że przedstawiona reklama wywołuje u niego negatywne emocje, m.in.: oburzenie (24% badanych), wstręt (23% ankietowanych), a także złość (6,3% respondentów) i zażenowanie (2,7 %) – wykres 13.

Podobnie jak w przypadku wcześniej przedstawionych reklam, reklama napoju marki Devil w przeważającej ilości odpowiedzi (76% respondentów) nie zachęcałaby badanych do zakupu reklamowanego produktu.

Podsumowanie

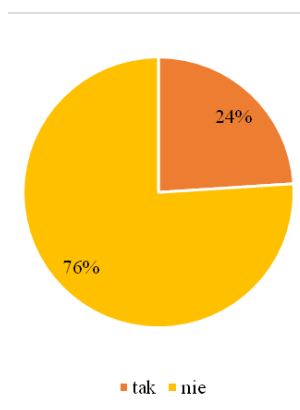
Stosowanie przekazów reklamowych o dużym nasyceniu emocjonalnym jest, z punktu widzenia ich twórców, ryzykowne. Zbyt silne bodźce mogą zniekształcić ideę przekazu, skupiając uwagę odbiorcy na elementach drugorzędnych. Przekazy takie mają charakter indywidualny, nie można więc do końca przewidzieć, czy będą oddziaływać na danego odbiorcę w sposób zamierzony przez nadawcę.

W wielu przypadkach wykorzystywanie elementów, które silnie oddziałują na psychikę, wywołuje dyskusję, czy reklama jest etyczna, a nawet szkodliwa społecznie.

Wykres 13. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Proszę określić, jakie emocje wywołuje u Pana/Pani ta reklama? (proszę zaznaczyć max. 2 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 14. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy ta reklama zachęciłaby Pana/Panią do zakupu wymienionego wyżej produktu?

Źródło: opracowanie własne.

Teza ta odnosi się także do reklamy kontrowersyjnej. Zamysł powstawania takiego rodzaju przekazów reklamowych bazuje na odwoływaniu się do emocji. Bardzo często są to emocje negatywne, takie jak: strach, smutek, obrzydzenie, itp. Takie formy komunikacji z konsumentem świadomie występują przeciw panującym w danym społeczeństwie stereotypom i uznanym normom.

Emocje związane z kontrowersyjnymi przekazami reklamowymi są także potęgowane wskutek częstego pojawiania się w nich motywów seksualnych czy też symboli religijnych, a więc tematów niezwykle intymnych i indywidualnych.

Badania ankietowe przeprowadzone na zróżnicowanej grupie respondentów pozwalają na wyciągnięcie wniosków, że używanie elementu szoku w reklamie i wywołanie dzięki temu silnych emocji u odbiorcy wpływa negatywnie na decyzje związane z zakupami u konsumentów. Tym samym można zakładać, że osiągnięcie celów sprzedażowych jedynie dzięki kampaniom bazującym na szokowaniu może nie przynieść przedsiębiorstwom spodziewanych, wymiernych efektów.

Reklamy szokujące wywołują u odbiorcy silne emocje takie jak wstręt, oburzenie, zaskoczenie, złość oraz radość, jednak konsumenci nie chcą kupować reklamowanych w ten sposób produktów, co poza spadkiem sprzedaży, może też przyczynić się do pogorszenia wizerunku marki.

Bibliografia

Monografie

- Kotler, P., *Marketing od A do Z*, Warszawa 2004.
Michalski, E., *Marketing. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2017.
Nowacki, R., *Reklama*, Warszawa 2006.
Suławko-Karetko, A., Romański, R.R., *Reklama zewnętrzna w procesie inwestycyjnym*, Warszawa 2010.

Czasopisma

- Grębowiec, M., *Reklamy kontrowersyjne i ich wpływ na podejmowanie decyzji nabywczych przez konsumentów*, „Zeszyty Naukowe Polityki Europejskiej, Finanse i Marketing” 2010, nr 3 (52).
Koszembar-Wiklik, M., *Motywy erotyki, śmierci i przemocy w reklamach – o manipulowaniu emocjami odbiorcy i przesuwaniu granic społecznego „tabu”*, Politechnika Śląska, „Naukowy Przegląd Dziennikarski” 2015, nr 2.

Akty prawne

- Ustawa o radiofonii i telewizji, tekst jedn. Dz.U. z 2022 poz. 1722.

Netografia

- <http://firmowo.com/shockadvertising/>
<https://commplace.pl/blog/shockvertising-czy-reklama-moze-prowokowac/>
<https://finanse.wp.pl/te-reklamy-oburzyly-caly-swiat-6115774643791489g/11>
<https://marketerplus.pl/klient-wstrzasniety-nie-zmieszany-przegląd-kontrowersyjnych-reklam/>
https://mfiles.pl/pl/index.php/Model_AIDA
<https://perfumowakraina.wordpress.com/2016/03/31/seks-w-reklamach-perfum/>

https://www.badania-satysfakcji-pracownikow.pl/baza-wiedzy/o-organizacjach/komunikacja?fbclid=IwAR2aXum2kNIMF-tzcwbU9N7jik_NftOnqYODY2vyIWtIH3uaXhZglQpWTkY
<https://www.ostro-video.pl/shockvertising-jak-dzialaja-reklamy-ktore-szokuja-i-czy-przynosza-efekty>
<https://www.ostro-video.pl/shockvertising-jak-dzialaja-reklamy-ktore-szokuja-i-czy-przynosza-efekty>
<https://www.proto.pl/aktualnosci/adrian-z-kolejna-kontrowersyjna-kampania-porusza-temat-samobojstw>
<https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/devil-otworzy-kazda-ci-puszke-reklamy-napojow-uprzedmiotawiaja-kobiety>
<https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/fabryka-rajstop-adrian-reklamuje-sie-zdjeciem-zmasakrowanych-lalek-chowanie-dzieci-pod-kloszem-jest-bledem>
https://www.youtube.com/watch?v=n_KGt8O1WS4
<https://www.youtube.com/watch?v=Rixb93zvfFM>

SHOCKVERTISING

Abstract: This article aims to introduce the concepts related to shock advertising, a basic discussion of shockvertising, as well as to present the results of research related to shock advertising and its impact on consumers' purchasing decisions.

Survey research conducted on a diverse group of respondents allows us to draw conclusions that the use of the shock element in advertising and thus evoking strong emotions in the recipient has a negative impact on consumers' purchasing decisions. Thus, it can be assumed that achieving sales targets only thanks to campaigns based on shocking may not bring the expected, measurable effects to enterprises.

Shocking advertisements evoke strong emotions in the recipient, such as disgust, indignation, surprise, anger and joy, but consumers do not want to buy products advertised in this way, which, apart from a decrease in sales, may also contribute to the deterioration of the brand image.

Keyword: advertising, shockvertising, emotions in advertising, promotion, brand

Wojciech Kielbik

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

ORCID 0000-0001-7692-382X

CZY WYNAGRODZENIE ZMIENNE MOŻE CHRONIĆ PRZED INFLACJĄ? STUDIUM PRZYPADKU FIRMY HANDLOWEJ Z BRANŻY BUDOWLANEJ

Wstęp

Na przestrzeni trzech ostatnich dekad pracodawcy, jak i pracownicy przyzwyczaili się do funkcjonowania w warunkach stabilnej, stosunkowo niskiej inflacji. Jednak okres 3 ostatnich lat, kiedy to doszło do splotu globalnych wydarzeń takich jak: pandemia Covid-19, zaburzenia w dostawach nośników energii i wojna w Ukrainie, zmienił tę sytuację. Przedsiębiorcom rosnąca inflacja dała się odczuć w postaci obniżenia popytu konsumenckiego, zaburzeniami w dostawach surowców, wzrostem kosztów logistyki i energii. Pracownicy zaś spadek wartości nabywczej pieniądza odczuli w postaci rosnących cen dóbr i usług. Jednocześnie, obie grupy zostały postawione przed wyzwaniami związanymi z destabilizacją na rynku pracy. W takich warunkach zazwyczaj rosną oczekiwania płacowe pracowników, które ciągną za sobą wzrost kosztów dla przedsiębiorców. Warto jednak zadać pytanie: czy w zaistniałej sytuacji sposób wynagradzania pracowników może zminimalizować negatywne skutki inflacji zarówno dla firm, jak i zatrudnionych w nich pracowników? Przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule jest szczególna grupa pracowników, tj. przedstawiciele handlowych, których głównym zadaniem jest realizacja celów sprzedażowych. Celem artykułu jest wskazanie potencjalnych zalet premii prowizyjnych dla pracowników sprzedaży, które oparte są na idei zarządzania wynikami, w przeciwieństwie do powszechnej preferencji gwarantowanej płacy podstawowej oraz omówienie potencjalnych implikacji wynagrodzenia prowizyjnego dla ogólnych wyników firmy, utrzymania pracowników i konkurencyjności na rynku. Przedstawiony przypadek pokazuje skuteczność zarządzania wynikami w kształtowaniu właściwych postaw pracowników sprzedaży, ale także wpływ takiego rozwiązania na zwiększenie korzyści finansowych pracowników. Autor zwraca również uwagę na to, w jaki sposób powiązanie wynagrodzeń z cena-

mi sprzedaży produktów firmy może złagodzić negatywne dla pracowników skutki spadku wartości nabywczej pieniądza w warunkach wysokiej inflacji. Artykuł kończy się zaleceniami dla organizacji rozważających podobne strategie wynagradzania, podkreślając znaczenie dobrze skonstruowanego systemu wynagrodzeń jako istotną część zarządzania wynikami organizacji.

Wpływ inflacji na kształtowanie wynagrodzeń pracowników

1. Kształtowanie systemów wynagrodzeń

W praktyce, a także w literaturze, można spotkać wiele różnych podejść do kształtowania systemów wynagrodzeń. Najczęściej spotykany tradycyjny podział to wynagrodzenia w systemach: godzinowym i akordowym¹. Chcąc uzyskać motywacyjny charakter wynagrodzenia, współcześni menadżerowie odchodzą od jednoskładnikowej płacy stałej w systemie godzinowym czy akordowym na rzecz systemów uzależnionych od wyników osiągniętych przez pracownika. Płaca uwarunkowana sytuacyjnie oznacza „wypłaty stanowiące dodatkowe wynagrodzenie finansowe powiązane z wykonaniem, kompetencjami, wkładem, umiejętnościami i/lub doświadczeniem”². W koncepcji tej poza płacą podstawową uwzględnia się zróżnicowanie pozycji uczestników organizacji i ich względną wartość dla firmy (tzw. zasada elitaryzmu) oraz pozycję na rynku pracy. W ramach tego podejścia pracownicy otrzymują dodatkowe premie za: wyniki, wkład w rozwój, posiadane kompetencje czy umiejętności. W skład całości wynagrodzenia, rozumianego jako spójny pakiet korzyści stanowiącego skuteczną motywację dla pracownika mogą także wchodzić składniki pozafinansowe, o czym szerzej piszą Juchnowicz, Kinowska i Rostkowski³. Poza jednym rozwiązaniem w postaci nagrody z zysku, premie te nie są bezpośrednio powiązane z wynikami finansowymi firmy. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku firm zatrudniających handlowców. Dla tych grup powszechnie stosowany jest system prowizyjny, który jako stałą podstawę przyjmuje określone prawnie wynagrodzenie minimalne lub inną, wyższą kwotę jednakową dla wszystkich członków zespołu, część zmienna zaś wyrażana jest jako ustalona wartość procentowa od wartości obrotu lub marży w ujęciu kwotowym realizowanych przez pracownika w miesiącu. Dodatkowo system ten jest często wzbogacany o dodatkowe premie niezwiązane z wynikami sprzedaży jak np. premie za: za prawidłowe wykonywanie codziennych zadań, wysoki poziom obsługi klienta itp. System ten jest chętnie

¹ J. Liszka, *Budowa systemu wynagrodzeń – Teoria i praktyka*, Warszawa 2020.

² M. Armstrong, *Armstrong's Handbook of Performance Management: An Evidence-Based Guide to Delivering High Performance*, London 2009, s. 23.

³ M. Juchnowicz, H. Kinowska, T. Rostkowski, *Skuteczne systemy wynagradzania w biznesie i sektorze publicznym*, Warszawa 2021, s.27.

stosowany przez przedsiębiorców, ponieważ poza aspektami motywacyjnymi, pozwala przesunąć pewną część kosztów wynagrodzeń z pozycji kosztów stałych na pozycję kosztów zmiennych⁴. Z punktu widzenia pracownika obarczony jest jednak ryzykiem wystąpienia szeregu czynników, niezależnych od efektywności wykonywanej przez niego pracy, a mających krytyczny wpływ na prawdopodobieństwo uzyskania wysokich obrotów firmy tj. koniunktura rynkowa, konkurencyjność firmy, preferencje klientów, jakość zarządzania. Biorąc pod uwagę powszechność awersji do ryzyka w kontekście możliwości poniesienia strat, opisaną przez Kahnemana⁵, system uzależniający wysokość wynagrodzenia od szeregu czynników nacechowanych w pewnym stopniu losowością wystąpienia trudno uznać za jednoznacznie motywujący dla wszystkich pracowników firmy. W prawdzie niektórzy autorzy w literaturze z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi piszą o zjawisku grywalizacji jako nowoczesnym narzędziu motywacyjnym, jednak ich badania skupiają się głównie na działach handlowych⁶⁷. Wynika to także z prowadzonych badań cech osobowościowych osób podejmujących pracę handlowca, wśród których daje się zauważyć wyższą skłonność do podejmowania ryzyka spowodowaną wyższą potrzebą osiągnięć⁸⁹.

2. Wpływ inflacji na wartość wynagrodzeń

W warunkach wysokiej inflacji pracownicy odczuwają dewaluację wartości swojej pracy. Dewaluacja ta jest spowodowana inflacją mierzoną jako roczna zmiana procentowa wskaźnika cen¹⁰. W literaturze ekonomicznej zjawisko to postrzegane jest także jako spadek płacy realnej¹¹. Z punktu widzenia pracownika najbardziej istotnym i najczęściej podawanym jest wskaźnik CPI (ang. Consumer Price Index) obrazujący wzrost cen konsumenckich. By zrekompensować straty, pracownicy oczekują podwyżki stanowiącej w istocie rewaloryzację ich płac. Wysokość wzrostu płac odnoszona jest najczęściej w tym przypadku do podawanego przez GUS wskaźnika inflacji. Dla pracodawcy, z punktu widzenia maksymalizacji rentowności, w kontekście rosnącej inflacji istot-

⁴ M. Bourne, P. Bourne, *Zarządzanie wynikami firmy. Podręcznik Menedżera*, Gliwice 2013.

⁵ D. Kahneman, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Poznań 2012.

⁶ J. Woźniak, *Grywalizacja jako potencjalne narzędzie w systemach wynagradzania handlowców*, „Zeszyty Naukowe WSES w Ostrołęce” 2016, nr 3/22.

⁷ S. Łebkowski, *Poradnik: Grywalizacja jako element dodatkowej motywacji handlowców*, Warszawa 2015.

⁸ D. C. McClelland, *Human motivation*, Glenview, IL: Scott Foresman 1995.

⁹ W. Klinkosz, *Metodologiczne problemy badania motywacji osiągnięć na różnych kierunkach studiów*. [w:] *Opisowa metodologia badań psychologicznych. Studia i przykłady*, Stachowski, R., Zeidler, W. (red.), Warszawa 2007, s. 162–189.

¹⁰ F. S. Mishkin, *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Harper Collins, New York 1995.

¹¹ U. Kalina-Prasznica, *Leksykon polityki gospodarczej*, Kraków 2005.

ne jest śledzenie bieżącej relacji pomiędzy CPI jako jednego z wyznaczników wyce-ny wytwarzanych dóbr i usług a PPI (Producer Price Indeks) – wskaźnika wzrostu cen producentów, który w Polsce odnosi się do cen produkcji sprzedanej. W interesie przedsiębiorców, dążących do maksymalizacji zysków, jest minimalizacja kosztów, w których wynagrodzenia pracowników stanowią istotną pozycję. Zatem w praktyce, przedsiębiorcy wykorzystują stopy wzrostu cen, zestawiając je ze stopami wzrostu kosztów działalności jako proste narzędzie do księgowego pomiaru efektywności działalności. Jest to jedna z wielu powszechnie opisywanych w literaturze ekonomicznej wskaźnikowych metod pomiaru efektywności¹².

Wyniki prowadzonych analiz brane są także pod uwagę przy konstruowaniu systemów wynagrodzeń. W tym ujęciu, przy wysokiej stopie wzrostu cen sprzedaży produktów i usług, korzystnym dla pracodawcy będzie jak najdłuższe utrzymywanie stopy wzrostu płac na poziomie zerowym lub możliwie najniższym. Biorąc pod uwagę, że przy płacy stałej inflacja będzie miała negatywny wpływ na jej realną wartość, warto zastanowić się, czy ten właśnie system nie jest obciążony ryzykiem poniesienia większych strat. Przyjmuje się, iż inflacja na poziomie nieprzekraczającym 5%, nazywana „pełzającą” zgodnie z klasyfikacją podawaną w literaturze¹³, jest zjawiskiem powszechnie akceptowanym w gospodarce. Przy inflacji na takim poziomie przedsiębiorcy nie są skłonni w żaden sposób łagodzić jej skutków rewaloryzacją wynagrodzeń. Również skutki inflacji skategoryzowanej jako „umiarkowana” w zakresie 5%–10% nie skłaniają przedsiębiorców do poszukiwań takich rozwiązań. W obu przypadkach nie daje się również odczuć nacisków pracowników czy związków zawodowych na pracodawców nakierowanych na takie działania. Dopiero przy wystąpieniu inflacji znacznie przewyższającej 10%, określanej mianem „galopującej”, obserwatorzy rynku pracy informują o naciskach pracowników i idącymi za tym propozycjami pracodawców, mającymi postać np. wypłacenia pracownikom premii rekompensującej skutki inflacji, w wysokości rocznej stopy inflacji opublikowanej przez GUS. Przyjmując, iż zaproponowana premia będzie miała tę samą co wskaźnik inflacji wysokość procentową ich rocznego wynagrodzenia, zrekompensuje ona wyłącznie część poniesionych przez pracowników strat. Realna stopa zwrotu dla pracowników będzie w tym przypadku bliska zeru, co oznacza poniesioną przez nich stratę. Dlatego w tym przypadku łatwo dają się zauważyć oczywiste korzyści po stronie pracodawcy. W przypadku systemów wynagrodzeń uzależnionych w części od wyników sprzedaży w ujęciu wartościowym, ryzyko poniesienia strat przez pracowników będzie znacznie mniejsze. Istnieje także możliwość, iż w niektórych przypadkach (przy dużym udziale części prowizyjnej w całości wynagrodzenia) zmienna część wynagrodzenia zrekompensuje pracownikowi stratę poniesioną w wyniku realnego obniżenia się jego części stałej. Wynagrodzenie pro-

¹² R. Wilczyński, *Pomiar efektywności a cele przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2014, nr 803, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia* nr 66,

¹³ S. Owsiak, *Podstawy nauki finansów*, Warszawa 2002, s. 194–195.

wizyjne jest naliczane jako stała wartość procentowa od wartości realizowanej przez pracownika sprzedaży. Wartość sprzedaży będzie więc rosła przy utrzymaniu tej samej ilości sprzedawanych jednostek produktów wraz z każdą podwyżką ich cen sprzedaży. Dlatego stopa procentowa wzrostu wynagrodzenia pracownika będzie miała taką samą wartość jak PPI sprzedawanych przez niego produktów. Dodatkowo, w odróżnieniu od powyżej opisanego wynagrodzenia stałego, okres kapitalizacji rekompensaty w tym przypadku będzie tożsamy z okresem bieżącej wypłaty wynagrodzenia, co stanowi dodatkową korzyść. Kolejną szansą uzyskania dodatkowej korzyści będzie zaistnienie sytuacji, w której wskaźnik PPI dla danego przedsiębiorstwa osiągnie wartość o wiele wyższą od CPI. Ma to miejsce w wielu przypadkach na rynkach dóbr, gdzie popyt napędzany jest przy wysokiej inflacji chęcią ulokowania przez konsumenta oszczędności w towarach stanowiących zabezpieczenie przed utratą wartości w czasie np. rynek nieruchomości. Przy dużym popycie, przedsiębiorcy funkcjonujący na tym rynku z łatwością podnoszą ceny oferowanych dóbr. Dla pracownika oznacza to sytuację, w której stopa wzrostu jego wynagrodzenia przewyższy stopę inflacji, w efekcie przynosząc mu dodatkowy dochód.

Studium przypadku

1. Kontekst działania firmy

Przedmiotem działalności analizowanej firmy, funkcjonującej od 20 lat na polskim rynku budowlanym jest produkcja i sprzedaż akcesoriów do zabezpieczania instalacji HVAC. Oferta firmy opiera się w około 90% na produktach wytwarzanych we własnym zakładzie produkcyjnym. Personel firmy, poza zarządem firmy, stanowi 25 osób pracujących w działach: produkcyjnym, badawczo rozwojowym, marketingu, administracyjno-księgowym, magazynowania i logistyki oraz pięciu handlowców terenowych z przypisanymi regionami Polski, w dziale handlowym. Po około 10 latach działalności, szacowany udział firmy w polskim rynku akcesoriów do zabezpieczania instalacji HVAC stanowił około 20-25%, co oznaczało pozycję lidera tego rynku. W roku 2010 jeden z byłych pracowników firmy, dysponując know-how, rozpoczął własną działalność opartą na podobnym modelu biznesowym, zapewniając klientom niemal tę samą ofertę produktową przy niższych cenach, które stały się podstawowym narzędziem walki konkurencyjnej dla obu firm.

2. Analiza sytuacji

Analizowana firma sprzedaje swoje towary za pośrednictwem dystrybutorów, którzy dalej odsprzedają je instalatorom. W rezultacie personel sprzedażowy firmy utrzymuje

kontakt zarówno z hurtownią, jak i z klientem docelowym. Taki model działania pozwala na przeniesienie kosztów utrzymania dostępności produktów blisko placu budowy na dystrybutora przy jednoczesnym zapewnieniu tej dostępności w szerokim zakresie instalatorowi. Odgrywa on także znaczącą rolę jako kluczowy element przewagi konkurencyjnej. Zagrożeniem jest jednak stała presja instalatorów na hurtowników by Ci posiadali w swojej ofercie produkty wielu konkurujących producentów w korzystnych cenach. Z kolei hurtownicy oczekują od handlowców, producentów: z jednej strony wysokich rabatów, z drugiej zaś strony wysokiego poziomu wsparcia technicznego i obsługi sprzedażowo-logistycznej dla klienta ostatecznego, przerzucając im coraz większą ilość obowiązków. Opisany proces wywołał szereg negatywnych efektów dla firmy głównie w wymiarze finansowym. Obniżanie cen sprzedaży poprzez przyznawanie klientom coraz wyższych rabatów spowodowało wzrost ilości sprzedawanych wyrobów, przy jednoczesnym znacznym spadku marży. W konsekwencji rentowność działalności gwałtownie malała.

Analiza dotycząca struktury klientów wykazała zaskakujące zróżnicowanie ilości dystrybutorów w poszczególnych regionach, a także ich cen zakupowych w zestawieniu z ich potencjałem. Przykładowo w regionie Polski południowej handlowiec prowadził sprzedaż produktów za pośrednictwem aż 17 dystrybutorów, utrzymując rabaty zakupowe na średnim poziomie około 40%. Inny handlowiec działający w regionie Polski zachodniej uzyskiwał zbliżony wartościowo obrót do tego w Polsce południowej, sprzedając produkty za pośrednictwem 2 dystrybutorów, z których jeden realizujący ponad 80% tego obrotu kupował produkty z rabatem 70%, a drugi z rabatem 55%. Należało więc zadać sobie pytanie: jakie są powody faworyzowania przez handlowców wysokimi rabatami niektórych dystrybutorów? Po przeprowadzeniu kontroli szybko wyszło na jaw, że hurtownicy wypłacają handlowcom gratyfikacje w zamian za „przeciąganie” klienta ostatecznego z jednej hurtowni do drugiej. Innym wykrytym zjawiskiem była nieuczciwa konkurencja handlowców pomiędzy sobą. Efektem takich sytuacji stało się obniżanie przez handlowców cen zakupowych swoim hurtownikom, by mogli konkurować wewnętrznie. Spowodowało to narastanie konfliktów w zespole. W związku z występującą w branży budowlanej sezonowością, oczekiwania zarządu wobec handlowców wyrażane były w postaci rocznej kwoty obrotów całej firmy na poziomie 6 milionów złotych. Dawało to średnią miesięczną kwotę 100 tys. złotych obrotu i stanowiło jedyne kryterium oceny pracy handlowca. Jeśli roczna kwota obrotu handlowca przekroczyła 1,2 miliona złotych, był on chwalony, jeśli nie, wyciągano wobec niego konsekwencje. Nie prowadzono praktycznie żadnych analiz w zakresie struktury uzyskiwanych przez handlowców obrotów pod kątem klientów ani produktów, jakie były sprzedawane. Taka sytuacja utwierdzała zarząd w przekonaniu, że firma stale zwiększa swój udział w rynku, a relatywny spadek cen wymuszony jest przez działania konkurencji.

Na przestrzeni kilku lat systematycznie zmieniała się struktura wynagrodzeń handlowców. Początkowo wynagrodzenia składały się z części stałej (podstawowej) około 40% wynagrodzenia całkowitego i części prowizyjnej naliczanej jako jednakowy dla

wszystkich procent od wartości osiąganego obrotu (a więc pozostałe 60%). Przy stale rosnącym wolumenie ilościowym sprzedaży i spadających cenach handlowcy nie odczuwając wzrostu wartości części prowizyjnej, wywierali na zarząd presję na podwyższanie części stałej. W efekcie po kilku latach część stała wynagrodzenia stanowiła już ponad 70% udziału w ich łącznym wynagrodzeniu. Zatem prowizja od sprzedaży stawała się czynnikiem coraz słabiej motywującym handlowców. Istotna dla nich była jednakowa oczekiwana kwota osiąganego obrotu, a tę można było uzyskać, zaniżając ceny. Niska rentowność sprzedaży spowodowała, że zarząd firmy usztywnił swoje stanowisko w kwestii podnoszenia wynagrodzeń podstawowych, zamrażając pensje podstawowe na stałym poziomie, przez co sumarycznie wynagrodzenia handlowców w ujęciu całościowym zaczęły się nieznacznie obniżyć. Jednak pomimo tego nie udało się wyhamować spadającej rentowności sprzedaży. Istniała obawa zarządu, iż jeden lub kilku handlowców odejdzie, zasilając szeregi konkurencji. Nie jest bowiem tajemnicą, iż handlowcom z dużym doświadczeniem często przypisywana jest rola gwiazd w zespole. Nic więc dziwnego, że konkurencja szczególnie zabiega o względy właśnie takich pracowników¹⁴. Spadająca rentowność sprzedaży wymuszała jednak konieczność wprowadzenia zmian mających na celu poprawę sytuacji.

3. Wprowadzona zmiana

Zarząd zdał sobie sprawę, iż zespół handlowy powoli przejmuje kontrolę nad polityką handlową firmy. Zaproponowano rozwiązanie w postaci zmiany systemu wynagradzania handlowców na taki, który będzie ściśle powiązany z efektywnością ich pracy. Jest to rodzaj zmiany, której wprowadzenie obarczone jest sporym ryzykiem dla organizacji. System wynagrodzeń jako jeden z kluczowych aspektów zarządzania przedsiębiorstwem przekłada się nie tylko na grupę pracowników, która bezpośrednio mu podlega, ale może także mieć wpływ na funkcjonowanie całej organizacji¹⁵. Wymagało to wprowadzenia koncepcji zarządzania efektywnością (performance management). Jest to sformalizowany i zintegrowany proces kształtowania cech, zachowań oraz wyników działań ludzkich związanych z wykonywaną pracą, którego ogólnym celem jest wykorzystanie zatrudnionych pracowników w celu tworzenia i dostarczania wartości dla odbiorców. Polega on na konfiguracji czynników, które ukierunkowują i stymulują produktywną realizację zadań. Prawidłowo prowadzony proces prowadzi do uzyskania przez organizację możliwości osiągnięcia celów przy wykorzystaniu zatrudnionych pracowników. Proces ten w założeniu powinien integrować potrzeby organizacji

¹⁴ R. Terry, J. E. McGee, M. J. Kass, D. G. Collings, *Assessing star value: The influence of prior performance and visibility on compensation strategy*, *Human Resource Management Journal*, 2022/33/ (2) pp. 307–327.

¹⁵ E Beck-Karla, *Ewaluacja systemów wynagrodzeń w świetle badań empirycznych*, „Zarządzanie Zasadami Ludzkimi”, 2018/2(121), s. 33–47.

z potrzebami pracowników^{16,17}. Dotychczasowe wynagrodzenie handlowca składało się z dwóch części: pierwszą stanowiło wynagrodzenie stałe (podstawowe) w kwocie X oraz prowizja w wysokości 2,5% wartości osiągniętego obrotu. Było to zatem wynagrodzenie oparte o efekty pracy, tak jak jest to proponowane w literaturze przedmiotu¹⁸, a dokładnie o realizację targetów sprzedażowych. Podstawową zaletą takiego rozwiązania był prosty i jasny dla wszystkich sposób wyliczania wynagrodzenia. Szczegółowo został on przedstawiony w tabeli 1:

Tabela 1. Symulacja naliczania wynagrodzenia handlowca - system naliczania wynagrodzeń przed wprowadzeniem zmian

Ilość jednostek sprzedanego produktu	Cena jednostki sprzedanego produktu	Wysokość marży	Wartość sprzedaży realizowanej przez handlowca	Wynagrodzenie: część stała (podstawowa) brutto	Wynagrodzenie: część prowizyjna brutto 2,5% od wartości obrotu	Wynagrodzenie razem część podstawowa + część zmienna uzależniona od sprzedaży
100	1000 zł	30%	100000 zł	6000 zł	2500 zł	8500 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych.

Jego wadą było powiązanie części prowizyjnej z wynikami sprzedaży bez uwzględnienia jej rentowności. W takim przypadku handlowiec mógł uzyskiwać jednakowo wysoki wolumen sprzedaży, przy niskiej marży, która jest bezpośrednio powiązana z rentownością, przy utrzymaniu tej samej wysokości wynagrodzenia. Symulacja takiej sytuacji została przedstawiona w tabeli 2:

Tabela 2. Symulacja naliczania wynagrodzenia handlowca przed wprowadzeniem zmian, sytuacja obniżania cen sprzedaży i jednoczesnego zaniżania marży przy uzyskaniu tej samej wartości obrotu i zwiększeniu ilości sprzedanych produktów

Ilość jednostek sprzedanego produktu	Cena jednostki sprzedanego produktu	Wysokość marży	Wartość sprzedaży realizowanej przez handlowca	Wynagrodzenie: część stała (podstawowa) brutto	Wynagrodzenie: część prowizyjna brutto 2,5% od wartości obrotu	Wynagrodzenie razem część podstawowa + część zmienna uzależniona od sprzedaży
125	800 zł	13%	100000 zł	6000 zł	2500 zł	8500 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych.

¹⁶ M. Armstrong, *Zarządzanie Wynagrodzeniami*, Warszawa 2013.

¹⁷ M. Bourne, P. Bourne, *Zarządzanie wynikami firmy. Podręcznik Menedżera*, Gliwice 2013.

¹⁸ M. Armstrong, op.cit.

Efektywność handlowca opiera się głównie na właściwej kombinacji wielkości sprzedaży i jej rentowności. Zaburzenie tej relacji poprzez zaniżanie jednego z elementów oznaczało istotne zagrożenie. Ponieważ podstawowym celem zarządu było utrzymanie obrotu firmy na określonym poziomie, handlowcy zaniżali marżę, łatwo osiągając założony cel. Taki system wynagradzania nie stymulował wzrostu obrotów. Handlowcy bowiem, spodziewając się ustanowienia wyższego celu obrotowego, obawiali się przekroczenia wartości sprzedaży w danym roku. Ponadto nie były oceniane pozytywne zachowania pracownika nakierowane na optymalizację prowadzonych przez niego działań. W odróżnieniu od podejścia zasugerowanego przez D. McGregora, kładziono więc nacisk na ocenę wyników, nie zaś na ich analizę¹⁹.

Nowy model zakładał zmianę w kształtowaniu części ruchomej wynagrodzenia w oparciu o nie tylko o targety²⁰, ale i bieżące cele związane w wykonywaniem danej roli²¹. Dodatkowo zmieniono rozumienie celów, jakie mieli osiągać handlowcy. W sche-

Tabela 3. System naliczania wynagrodzeń po wprowadzonych zmianach

Składnik wynagrodzenia	Wysokość		Komentarz
1. Pensja podstawowa	$Y_1 = 50\% X$		
2. Premia jakościowa	$Y_2 = 20\% X$		Zadania jakościowe do wykonania: – terminowe przekazanie faktur do księgowości 5% – wykonanie min. 20 wizyt u klientów w miesiącu 5% – codzienne raportowanie 5% – terminowe przesyłanie ofert 5%
3. Prowizja uzależniona od obrotu uzyskiwanej marży w poszczególnych przedziałach kwotowych	Obrót	Wysokość prowizji liczona od uzyskanej kwoty marży w zł	
	0-39,99 tys.zł	0%	
	40-59,99 tys.zł	5%	
	60-79,99 tys.zł	7%	
	80-99,99 tys.zł	10%	
	100-149,99 tys.zł	15%	
	150-199,99 tys.zł	18%	
Powyżej 200 tys.zł	20%		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych.

¹⁹ D. McGregor, *An Uneasy Look at Performance Appraisal*, *Harvard Business Review*, XXXV, No. 3 (May-June, 1957), 89–94.

²⁰ W tym przypadku mowa o targetach obrotowych rozumianych jako wartość sprzedaży w złotych w danym miesiącu kalendarzowym

²¹ M. Armstrong, op.cit.

macie naliczania wynagrodzeń określono dotychczasową podstawową (stałą) kwotę wynagrodzenia jako X . Zaproponowano, by nowe wynagrodzenie składało się z 3 części:

- wynagrodzenie podstawowe w kwocie $Y_1 = 50\%X$,
- miesięczna premia jakościowa w wysokości maksymalnej $Y_2 = 20\% X$, przyznawana za wykonywanie czterech zadań związanych z codzienną pracą handlowca
- prowizja naliczana jako wartość procentowa od marży uzyskanej przez handlowca ze sprzedaży w danym miesiącu dodatkowo rosnąca wraz ze wzrostem uzyskanego obrotu.

Szczegółowo zaproponowany system przedstawiono w tabeli 3

Nowy system wynagrodzeń, pomimo obniżenia pensji podstawowej nie przynosił obniżenia całości wynagrodzenia u handlowca prawidłowo wykonującego swoje dotychczasowe obowiązki. Przy utrzymaniu marży na poziomie pokazanym w tabeli 1 wynagrodzenie to było nieznacznie wyższe. Zwiększenie ilości sprzedawanych produktów przy jednoczesnym obniżeniu marży i utrzymaniu obrotu na tym samym poziomie skutkowało jednak znacznym obniżeniem wynagrodzenia. Poniżej przedstawiono symulację wyliczenia wynagrodzenia według wartości sprzedaży i marż przyjętych w tabelach 1 i 2:

Tabela 4. Symulacja naliczania wynagrodzenia handlowca według wprowadzonego nowego systemu (tabela 3)

Ilość jednostek sprzedanego produktu	Cena jednostki sprzedanego produktu	Wysokość marży	Wartość sprzedaży realizowanej przez handlowca	Część stała (podstawowa) brutto	Premia jakościowa brutto przy prawidłowym wykonaniu wszystkich zadań	Wynagrodzenie prowizyjne brutto 15% od wartości marży	Wynagrodzenie razem część podstawowa + część zmienna jakościowa + część zmienna uzależniona od sprzedaży
100	1000 zł	30%	100000 zł	3000 zł	1200 zł	4500 zł	8700 zł
125	800 zł	13%	100000 zł	3000 zł	1200 zł	1950 zł	6150 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych.

W nowym systemie wynagrodzeń, korzystniej dla handlowca wyglądała również sytuacja, w której zwiększał on sprzedaż bez obniżania ceny, utrzymując marżę na jednakowym poziomie. Symulację takiej sytuacji dla obu systemów wynagrodzeń przedstawiono poniżej:

Tabela 5. Wyliczenie wynagrodzenia Handlowca według obu dotychczasowego i nowego systemu przy założeniu jednakowej marży i zwiększania ilości sprzedawanych produktów

System naliczania wynagrodzenia	Ilość jednostek sprzedanego produktu w cenie 1000 zł za jednostkę produktu	Wysokość marży	Wartość sprzedaży realizowanej przez handlowca	Część stała podstawowa (podstawowa) brutto	Premia jakościowa przy prawidłowym wykonaniu wszystkich zadań	Wynagrodzenie prowizyjne	Wynagrodzenie razem część stała + części zmienne
Przed zmianą	125	30%	125000 zł	6000 zł	Brak	3125 zł	9125 zł
Po zmianie	125	30%	125000 zł	3000 zł	1200 zł	5625 zł	9825 zł

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych źródłowych.

Z przedstawionych powyżej symulacji jasno wynika, automatycznie obniża wynagrodzenie pracownikowi, którego działania wpływają na obniżenie rentowności sprzedaży. Uniemożliwia on także osiąganie przez handlowca tych samych dochodów przy jednoczesnym zwiększaniu sprzedaży i zaniżaniu cen.

Gradacja progów obrotowych i przypisanie im rosnących wartości procentowych, według których naliczania jest część wynagrodzenia, posłużyła jako naturalny system motywacyjny do osiągania wyższych obrotów przy jednoczesnej dbałości o rentowność sprzedaży. Efektem zmiany systemu wynagradzania na przestrzeni kilku pierwszych miesięcy był spadek ilości sprzedawanych produktów, który jednocześnie nie pociągnął za sobą spadku obrotów firmy. Handlowcy w sposób naturalny sukcesywnie podnieśli ceny klientom poprzez obcięcie im rabatów zakupowych. Wskutek tych działań, w początkowym okresie po wprowadzeniu zmiany, firma utraciła część współpracujących dystrybutorów, którzy nie chcieli zaakceptować obniżenia rabatów. Wprowadzenie nowego systemu wynagradzania handlowców początkowo poskutkowało także szeregiem typowych problemów w całej firmie, które opisuje literatura przedmiotu²².²³ W pierwszej kolejności należy do nich zaliczyć negację i opór samych handlowców, którzy postrzegali zmianę jako manipulację mającą na celu obniżenie ich zarobków oraz skomplikowanie procedury tak, by stała się ona nieczytelna. W rezultacie handlowcy po raz kolejny zagrozili grupowym złożeniem wypowiedzeń. Reakcją zarządu było zorganizowanie spotkania z handlowcami i przedstawienie im szczegółowo sposobu wyliczania ich wynagrodzeń w przyszłości wraz z symulacjami. Okazało się,

²² E. Harden, L.R. Ford, M. Pattie, P. Lanier, *Understanding organizational change management: the role of micro and macro influences.*, „Leadership & Organization Development Journal”, 2020 nr 42(1), s. 144–160.

²³ M. Sobka, *Zmiany organizacyjne w teorii i praktyce*, Lublin 2014.

że komunikowanie, które jest wskazywane jako podstawowa taktyka w zarządzaniu zmianą, przyniosło znaczne złagodzenie oporu. Skutecznym zabiegiem okazało się wprowadzenie dodatkowego składnika wynagrodzenia w postaci premii jakościowej. Już w pierwszym miesiącu spowodowało ono regularny wpływ codziennych raportów z wizyt u klientów oraz miesięcznego zestawienia ofert składanych klientom ostatecznym, dając zarządowi możliwość uzyskania pełnej informacji o klientach ostatecznych firmy, niezbędnej do budowy w kolejnych latach strategii cenowej i rozwoju sprzedaży. Kolejne trzy lata po wprowadzeniu zmiany, pomimo trudnej sytuacji na rynku spowodowanej pandemią oraz zaburzeń gospodarczych będących efektem wojny w Ukrainie, przyniosły systematyczny wzrost ilości sprzedawanych rocznie produktów. W 2022 roku osiągnięto poziom z roku 2018 (sprzed wprowadzenia zmiany). W tym okresie wprowadzona została również siedmiokrotnie podwyżka cen katalogowych, które uprzednio nie były podnoszone od 2012 roku. Podwyżki te miały w dużym stopniu związek z rosnącą inflacją oraz cenami surowców i energii. Warto jednak odnotować fakt, iż za każdym razem dokonywane były one przy pełnej aprobachie zespołu handlowego. W rezultacie poza dwukrotnym wzrostem obrotów firmy na przestrzeni 2018-2022 rentowność sprzedaży wzrosła średnio o około 80%. Udało się również odbudować współpracę z utraconymi dystrybutorami na nowych zasadach. Na przestrzeni czterech lat łączne wynagrodzenia handlowców wzrosły średnio o około 60%. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy było zrozumienie przez nich, iż każda dodatkowa aktywność powinna przynieść im dodatkowe korzyści. Handlowcy sami zaczęli poszukiwać optymalnej drogi prowadzenia swoich działań i konsultując je między sobą, samodzielnie wprowadzili szereg nowych rozwiązań. Do najbardziej korzystnych należą: poziomowanie rabatów dla dystrybutorów w zależności od wielkości jednorazowego zakupu, umowy trójstronne producent-dystrybutor-klient ostateczny, bonusy roczne w postaci dodatkowych rabatów za osiągnięcie celów sprzedażowych przez dystrybutorów oraz terminowy spływ płatności. Wywołane zmianą zniwelowanie dużej dysproporcji w cenach zakupowych dla dystrybutorów w znacznym stopniu ograniczyło możliwość ich konkurencji pomiędzy sobą, a także nadało marginalny charakter sytuacjom spornym pomiędzy handlowcami w poszczególnych regionach. W sposób naturalny rozwiązała się także patologiczna sytuacja z kuszeniem handlowców przez dystrybutorów dodatkowymi gratyfikacjami.

Przedstawione studium przypadku ukazuje także zmianę proporcji udziału części prowizyjnej w wynagrodzeniu zespołu handlowego. W pierwszych miesiącach po wprowadzeniu zmiany udział stałej części wynagrodzenia wraz z premią jakościową zmalał do około 45% całości wynagrodzenia. W kolejnych latach udział ten systematycznie malał, a powodem takiego stanu rzeczy były nie tylko opisane efekty motywacyjne wprowadzonej zmiany, ale także spowodowany inflacją ogólny wzrost cen na rynku budowlanym, którego poziom znacznie przewyższył poziom inflacji w analogicznym okresie. Oczywiście jest, iż wraz ze wzrostem inflacji rosną zarówno ceny sprzedaży wyrobów, jak i koszty surowców oraz energii, co nie pociąga za sobą wzrostu

marży w ujęciu procentowym. Jednakże wzrost obrotów, jak i marży w ujęciu wartościowym stanowiących podstawę do naliczania prowizji od sprzedaży powoduje, iż ta część wynagrodzeń stale rośnie. W odróżnieniu od części wynagrodzenia uzależnionej od wyników sprzedaży, wzrost części stałej wynagrodzenia zależy jest od decyzji zarządu firmy i w praktyce niezwykle rzadko rekompensuje on negatywne skutki inflacji. Dlatego korzystną dla pracownika jest sytuacja, w której udział części wynagrodzenia uzależnionej od sprzedaży jest jak najwyższy, nawet przy utrzymaniu rentowności na niezmiennym poziomie, bowiem jego wynagrodzenie stale rośnie wraz ze wzrostem cen i idącym za nim wzrostem obrotów firmy. Jednocześnie w zależności od tego, w jakim koszyku dóbr znajdują się sprzedawane produkty, może wystąpić szczególna sytuacja, iż dynamika wzrostu dochodu pracownika z wynagrodzeniem uzależnionym od sprzedaży przewyższy dynamikę spadku wartości nabywczej pieniądza. Pomimo konieczności ponoszenia przez pracownika ryzyka związanego ze zmiennością czynników niezależnych od wykonywanej przez niego pracy, wynagrodzenie oparte w większej części o wyniki sprzedaży znacznie łagodzi skutki inflacji bez względu na jej wysokość i większym stopniu niż wynagrodzenie stałe pozwala na stałe utrzymanie wartości nabywczej zarobionych pieniędzy na jednakowym poziomie.

Wnioski i rekomendacje

Celem niniejszego artykułu było ukazanie efektów stosowania prowizyjnego systemu wynagrodzeń. Przy użyciu analizowanego przypadku wskazano zarówno na korzyści płynące dla pracodawcy, jak i jego pracowników oraz potencjalne trudności dla obu grup z tym związane. W niniejszym artykule wskazano także przykłady wpływu zmian wprowadzonych wewnątrz firmy na jej otoczenie, a w szczególności jej klientów i kontrahentów, co nie pozostaje bez znaczenia dla przedsiębiorców planujących podobne działania w przyszłości. Zarówno opisane działania, które przyniosły szereg korzyści dla firmy oraz pracowników, jak i powstanie szeregu nowych procesów towarzyszące wprowadzeniu opisanej zmiany wpisują się w założenia leżące u podstaw koncepcji Performance Management, ukazując przydatność owej idei dla zarządzania zespołem handlowym i kształtowania wynagrodzeń handlowców. Zastosowanie systemu wynagradzania za wyniki i jego wpływ na potencjalnie zwiększenie efektywności pracowników poprzez motywowanie do działania, a nie tylko do osiągnięcia z góry założonych rezultatów, jest także przedmiotem zainteresowania zarówno autorów opracowań naukowych²⁴, jak i szeregu praktyków zarządzania organizacjami. Na podstawie przeprowadzonych badań, rekomenduje się zwrócenie uwagi przy konstruowaniu tego typu

²⁴ B.R. Bucklin, A. Li, M.M. Rodriguez, D. A. Johnson, L.M. Eagle, *Pay-for-performance: Behavior-based recommendations from research and practice*, "Journal of Organizational Behavior Management", 2022, 42(4), 309–335.

systemów wynagrodzeń na powiązanie algorytmu naliczania wynagrodzenia z rentownością sprzedaży, a nie jedynie z jej wolumenem. Warto także wziąć pod uwagę, iż prowizyjny system wynagrodzeń, ze względu na swój skomplikowany charakter, wymaga przygotowania odpowiedniej informacji dla zespołu, która pomoże w jego zrozumieniu i zaakceptowaniu. Ukazane korzyści dla pracowników z zastosowania wynagrodzenia prowizyjnego w warunkach wysokiej inflacji warto wykorzystać jako pozytywny bodziec dla zespołu wywołujący akceptację dla wprowadzanie zmiany. Niewątpliwie, na podstawie przedstawionego przykładu, odniesionego sukcesu przeprowadzonej zmiany w analizowanej firmie, warto także wskazać na użycie rentowności sprzedaży jako skutecznego miernika efektywności zespołu handlowego.

Bibliografia

- Armstrong, M., *Armstrong's Handbook of Performance Management: An Evidence-Based Guide to Delivering High Performance*, London 2009.
- Armstrong, M., *Zarządzanie Wynagrodzeniami*, Warszawa 2013.
- Bourne, M., Bourne, P., *Zarządzanie wynikami firmy. Podręcznik Menedżera*, Gliwice 2013.
- Bucklin, B. R., Li, A., Rodriguez, M. M., Johnson, D. A., & Eagle, L. M., *Pay-for-performance: Behavior-based recommendations from research and practice*, "Journal of Organizational Behavior Management", 42(4), 309–335.
- Harden, E., Ford, L. R., Pattie, M., & Lanier, P., *Understanding organizational change management: the role of micro and macro influences*, "Leadership & Organization Development Journal", 2020, 42(1), s. 144–160.
- Juchnowicz M., Kinowska H., Rostkowski T., *Skuteczne systemy wynagradzania w biznesie i sektorze publicznym*, Warszawa 2021.
- Kalina-Prasznic U., *Leksykon polityki gospodarczej*, Kraków 2005.
- Beck-Karla, E., *Ewaluacja systemów wynagrodzeń w świetle badań empirycznych*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi”, 2018/2(121), s. 33–47.
- Kahneman, D., *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Poznań 2012.
- Klinkosz, W., *Metodologiczne problemy badania motywacji osiągnięć na różnych kierunkach studiów*. [w:] *Opisowa metodologia badań psychologicznych. Studia i przykłady*, Stachowski, R., Zeidler, W. (red.), Warszawa 2007.
- Liszka, J., *Budowa systemu wynagrodzeń – Teoria i praktyka*, Warszawa 2020.
- Łebkowski, S., *Poradnik: Grywalizacja jako element dodatkowej motywacji handlowców*, Warszawa 2015.
- McClelland, D.C., *Human motivation*, Glenview, IL: Scott Foresman, 1995.
- McGregor, D., *An Uneasy Look at Performance Appraisal*, *Harvard Business Review*, XXXV, No. 3 (May-June, 1957),
- Mishkin, Frederic S., *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Harper Collins, New York 1995.
- Owsiak, S., *Podstawy nauki finansów*, Warszawa 2002.
- Sobka, M., *Zmiany organizacyjne w teorii i praktyce*, Lublin 2014.
- Terry, R, McGee, J., E., Kass, M., J., Collings D., G., *Assessing star value: The influence of prior performance and visibility on compensation strategy*, "Human Resource Management Journal", 2022/33(2) .

Wilczyński, R., *Pomiar efektywności a cele przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” nr 803, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia* nr 66, Szczecin 2014.

Woźniak, J., *Grywalizacja jako potencjalne narzędzie w systemach wynagradzania handlowców*, „Zeszyty Naukowe WSES w Ostrołęce” 2016, nr 3/22.

CAN VARIABLE REMUNERATION PROTECT AGAINST INFLATION? A CASE STUDY OF A TRADING COMPANY IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

Abstract: The compensation system of sales people dependent on sales results is popularly used by companies. Its use is associated with a number of benefits but also risks for the employee as well as the employer. The purpose of the article is to discuss the potential implications of commission-based remuneration for company performance, employees and market competitiveness. The article outlines the process of implementing and operating such a system. While most employees prefer a fixed salary that is not dependent on sales performance, the considerations undertaken in this article aim to answer the question of whether commission-based bonuses may be more beneficial in a period of high inflation. The research part of the article is based on a case study showing the solutions for the remuneration of sales employees implemented in a manufacturing and trading company. Data was collected on how salaries are calculated and an algorithm for remuneration taking into account sales results was offered. The presented research study reveals how a remuneration system based on sales performance contributes to effective mitigation of the loss of purchasing value of wages resulting from inflation. Examples of the changes in organizational performance and relationships with contractors and customers that a change in the compensation system can bring were presented. By providing a thorough explanation and guidance on how to implement commission-based bonuses, this article aims to help organizations deal with the challenges of aligning compensation strategies with the goals of keeping sales staff motivated and productive.

Key words: inflation, performance management, contingency pay, salaries of sales teams, case study.

Agnieszka Lulińska

ORCID: 0000-0002-7890-8057

Studenckie forum Business Centre Club

dr Marek Garbowski

Wydział Nauk Ekonomicznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

DIGITAL MARKETING JAKO SZANSA DLA BRANŻY WETERYNARYJNEJ. MOŻLIWOŚCI KREOWANIA WIZERUNKU W ZAWODZIE ZAUFANIA PUBLICZNEGO

Wstęp

W dzisiejszych czasach, rynek usług weterynaryjnych podlega podobnym mechanizmom jak inne branże. Świadomość właścicieli zwierząt odnośnie do zdrowia ich pupili wzrasta, a zwierzęta domowe często traktowane są jak członkowie rodziny. Wiąże się to z tym, że właściciele coraz częściej sięgają do Internetu w poszukiwaniu informacji na temat specjalistów czy gabinetów weterynaryjnych, aby wybrać najlepsze rozwiązanie. Branża weterynaryjna, podobnie jak w przypadku usług medycznych, wiąże się ze szczególnie dużą asymetrią wiedzy między usługodawcą a usługobiorcą, co dodatkowo utrudnia właścicielom uzyskanie rzetelnych informacji i wybór kryteriów, które zdecydują o wyborze zakładu leczenia zwierząt¹. To właśnie rosnąca świadomość i potrzeba informacji powoduje, że usługodawcy w branży weterynaryjnej muszą dostosowywać się do wymogów otoczenia i nowych trendów w zakresie komunikacji, aby przyciągnąć uwagę klientów i utrzymać swoją pozycję na rynku.

---

¹ . Holecki, M. Syrkiewicz-Światała, Rynek usług medycznych w kontekście teorii rynku, [w:] *Ekonomia i zarządzanie w ochronie zdrowia*, pod red. M. Syrkiewicz-Światały, R. Haniśza, Dąbrowa Górnicza 2010, s. 3.

Rysunek 1. Liczba użytkowników SM

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Digital 2023

W tym kontekście, digital marketing staje się coraz bardziej istotny dla firm weterynaryjnych, które chcą skutecznie dotrzeć do swojej grupy docelowej i zwiększyć swoją widoczność w sieci².

Według raportu Digital 2023, populacja internautów w Polsce wzrosła do ponad 36 milionów, co oznacza 3 miliony nowych użytkowników względem roku poprzedniego. Prawie 1/3 internautów w Polsce korzysta z Instagrama i podobna suma użytkowników jest na Tiktoku (10 mln). Przeciętny użytkownik sieci spędza w Internecie 6 godzin i 42 minuty, z czego 2 godziny poświęca social mediom³.

Rynek usług weterynaryjnych

Rynek usług weterynaryjnych w Polsce stale się rozwija. Szacuje się, że wart jest 2,2 mld złotych⁴. Zgodnie z Ustawą o zakładach leczniczych dla zwierząt z dnia 18 grudnia 2003 r. przez pojęcie zakład leczenia dla zwierząt rozumiana jest placówka świadcząca usługi weterynaryjne w ramach ochrony zdrowia i dobrostanu zwierząt. Miesięczne wydatki na zwierzęta w gospodarstwie domowym rosną, a właściciele coraz chętniej sięgają po bardziej kosztowne procedury weterynaryjne. Wg badań ponad połowa właścicieli

² M. Syrkiewicz-Światała, R. Światała, Social media marketing jako współczesna koncepcja komunikowania się jednostek ochrony zdrowia z otoczeniem, „ZN Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie” 2012, nr 5s. 87.

³ <https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/> [dostęp: 28.06.2023]

⁴ <https://www.statista.com/forecasts/394994/veterinary-activities-revenue-in-poland> [dostęp: 28.06.2023]

wydaje na zwierzę 81 złotych i więcej miesięcznie⁵. Zmianie ulega również podejście właścicieli zakładów leczenia zwierząt do prowadzonego biznesu. Właściciele gabinetów weterynaryjnych zaczynają patrzeć na zakład jak na firmę, której zadaniem jest generować dochód. Powoduje to, że coraz częściej sięgają po rozwiązania outsourcingowe, takie jak menadżerstwo czy marketing zakładu. Świadczy o tym zapotrzebowanie na agencje marketingowe zajmujące się stricte branżą weterynaryjną oraz zainteresowanie kierunkami biznesowymi, takimi jak „Zarządzanie praktyką weterynaryjną” na Akademii Leona Koźmińskiego.

Digital marketing i social media

Digital marketing to dziedzina marketingu, która wykorzystuje narzędzia i technologie cyfrowe do promowania produktów lub usług, budowania marki, generowania ruchu na stronie internetowej i przyciągania klientów. W ramach digital marketingu wykorzystuje się różne kanały i sposoby komunikacji, takie jak wyszukiwarki internetowe, media społecznościowe, e-maile, reklamy online oraz analitykę internetową⁶. Na działania w obrębie digital marketingu składają się działania w social mediach, marketing w wyszukiwarkach (SEM) – obejmuje to działy takie jak SEO (Search Engine Optimization), czyli optymalizacja treści i strony internetowej w celu uzyskania wysokich pozycji w wynikach wyszukiwania, oraz PPC (Pay-Per-Click), czyli kampanie reklamowe opłacane za kliknięcia w reklamy⁷.

Marketing w social mediach obejmuje tworzenie strategii i działań marketingowych na platformach społecznościowych, takich jak Facebook, Twitter, Instagram czy LinkedIn. W tym obszarze ważne jest budowanie społeczności, publikowanie wartościowych treści oraz prowadzenie kampanii reklamowych.

Istotnym zagadnieniem w marketingu jest content marketing, który polega na tworzeniu wartościowych treści, które przyciągają uwagę użytkowników i pozwalają na budowanie zaangażowania i lojalności wobec marki⁸. Jest to szczególnie ważna gałąź marketingu w branży weterynaryjnej, której usługi bazują na zaufaniu i specjalistycznej wiedzy, a działania marketingowe są ściśle ograniczone ustawą. Połączenie content marketingu z odpowiednim planem działań w social mediach wydaje się najlepszym sposobem na strategię dla branży weterynaryjnej.

⁵ <https://www.statista.com/statistics/1100169/poland-monthly-expenditure-on-dog-or-cat/> [dostęp: 28.06.2023]

⁶ Alexander, L., *What is Digital Marketing*, 2017.

⁷ D Chaffey., *Digital marketing: strategy, implementation and practice*, Pearson Education Limited, 2017.

⁸ L.Patrutiu Balt , *Content marketing - the fundamental tool of digital marketing*, „Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series V: Economic Sciences”, 8(57), 2017, 123–128.

Nieważne jednak, który z kanałów wybierzemy, najistotniejszym punktem jest analiza danych i monitoring obejmujące analizę wyników działań marketingowych, monitorowanie zachowań użytkowników, a także tworzenie raportów i rekomendacji dotyczących optymalizacji działań marketingowych.

Podziału social mediów można dokonać na wiele sposobów, ale najczęściej stosowane podejście opiera się na funkcjach, jakie pełnią w kontekście komunikacji i interakcji między użytkownikami. Wyróżnia się kilka kategorii social mediów:

Sieci społecznościowe (social networking sites) – służą głównie do nawiązywania kontaktów z innymi użytkownikami i dzielenia się treściami, takimi jak zdjęcia, wideo czy posty. Najpopularniejsze sieci społecznościowe to Facebook, LinkedIn, Twitter, Instagram i Snapchat.

Serwisy mikroblogowe (microblogging platforms) – służą do publikowania krótkich wpisów, takich jak tweet na Twitterze, wpis na Tumblrze czy post na Medium.

Platformy multimedialne (media sharing platforms) – umożliwiają użytkownikom publikowanie i przeglądanie treści multimedialnych, takich jak zdjęcia, wideo czy podcasty. Najpopularniejsze platformy multimedialne to YouTube, Vimeo, Flickr czy SoundCloud.

Aplikacje do komunikacji (messaging apps) – pozwalają na bezpośrednią wymianę wiadomości i plików między użytkownikami, a także na prowadzenie rozmów grupowych. Przykłady takich aplikacji to WhatsApp, Messenger, Telegram czy Signal.

Platformy blogowe (blogging platforms) – umożliwiają użytkownikom tworzenie i publikowanie treści na własnym blogu, jak np. WordPress, Tumblr czy Blogger⁹.

Najistotniejsze wydają się być sieci społecznościowe, z których każda ma swoje unikalne funkcje i cechy. Istotnym jest ustalenie, z której z platform korzystają nasi docelowi klienci i dobór odpowiednich treści. Najpopularniejsze portale wg raportu Digital 2023 to:

Publikowane treści na każdej z platform social mediów powinny być dostosowane do charakteru danego serwisu i oczekiwań użytkowników oraz poprzedzone stworzeniem rzetelnej strategii marketingowej. Tworzenie strategii marketingowej powinno zacząć się od zdefiniowania celów biznesowych i grupy docelowej. Następnie na podstawie analizy grupy docelowej należy wybrać odpowiednie platformy social mediów, na których będzie publikowana treść. Nie każdy serwis będzie odpowiedni dla każdej firmy. Następnym krokiem jest zaplanowanie treści, które zaangażują użytkowników i wygenerują ruch na profilu. Treści powinny być dostosowane do specyfiki danego serwisu. Treści powinny być zaplanowane z wyprzedzeniem, a plan powinien zakładać zarówno treść, jak i formę publikacji. Regularne publikacje są kluczowe dla budowania

---

⁹ M.Greńbosz, *Social media marketing: Podręcznik dla początkujących*, Warszawa 2018.

Tabela 1. Definicje platform społecznościowych

Facebook	Facebook jest jednym z największych i najpopularniejszych serwisów społecznościowych na świecie. Użytkownicy mogą dzielić się postami, zdjęciami i filmami, tworzyć grupy, strony i wydarzenia oraz rozmawiać z innymi użytkownikami.
Instagram	Instagram jest platformą do dzielenia się zdjęciami i filmami. Użytkownicy mogą dodawać filtry, opisy i hashtagi, aby dotrzeć do większej liczby ludzi. Instagram umożliwia również komunikację za pomocą prywatnych wiadomości.
Twitter	Twitter to platforma do dzielenia się krótkimi wiadomościami, zwanymi „tweetami”. Użytkownicy mogą śledzić innych użytkowników i ich tweety, a także retweetować i odpowiadać na tweety innych.
LinkedIn	LinkedIn to platforma skupiona na zawodowych kontaktach i rekrutacji. Użytkownicy mogą tworzyć profile, udostępniać swoje osiągnięcia zawodowe i nawiązywać kontakty z innymi użytkownikami.
TikTok	TikTok to platforma do dzielenia się krótkimi filmami. Użytkownicy mogą tworzyć własne filmy, korzystając z różnych efektów i muzyki oraz przeglądać filmy innych użytkowników.
Snapchat	Snapchat to platforma do dzielenia się krótkimi filmami i zdjęciami, które znikają po określonym czasie. Użytkownicy mogą również korzystać z różnych filtrów i efektów, a także rozmawiać z innymi użytkownikami.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Grębosz M., *Social Media marketing. Podręcznik dla początkujących*.

społeczności i utrzymywania kontaktu z użytkownikami. Warto stworzyć harmonogram publikacji i starać się publikować treści w regularnych odstępach czasu¹⁰

Marketing w weterynarii

Z racji że zawód lekarza weterynarii jest zawodem zaufania publicznego, marketing w tej branży jest ściśle regulowany Uchwałą nr 116/2008/IV Krajowej Rady Lekarsko-Weterynaryjnej z dnia 12 grudnia 2008 r. w sprawie szczegółowych zasad podawania do publicznej wiadomości informacji o zakresie i rodzajach świadczonych usług weterynaryjnych, godzinach otwarcia oraz adresie zakładu leczniczego dla zwierząt, która zezwala na upublicznienie jedynie podstawowych informacji umożliwiających identyfikację danej lecznicy weterynaryjnej¹¹. W uchwale znajdziemy informację o tym, że

¹⁰ A.T. Rosário, J.C., *Dias Marketing Strategies on Social Media Platforms*, „International Journal of E-Business Research”, 2023, nr 19(1)

¹¹ Uchwała Nr 116/2008/IV Krajowej Rady Lekarsko-Weterynaryjnej z dnia 12 grudnia 2008 r.

dopuszczalne jest podanie do informacji publicznej rodzaju zakładu zgodnie z wpisem do ewidencji zakładów leczniczych dla zwierząt, nazwy zakładu, adresu siedziby zakładu, adresu e-mail, nazwy własnej strony internetowej www, numerów telefonów, godzin przyjęć, określenia zakresu świadczenia usług w stosunku do niektórych gatunków zwierząt, układów, narządów lub ich rodzaju, nazwisk lekarzy weterynarii wykonujących usługi z ewentualnym podaniem stopnia lub tytułu naukowego w dziedzinie nauk weterynaryjnych tytułu posiadanej specjalizacji.

Informacja publiczna, aby była dopuszczalna w świetle ww. uchwały nie może bowiem spełniać dwóch przesłanek: nosić cech reklamy i zawierać informacji cenowych, a interpretacja powyższego jest rygorystyczna¹². Zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie danych osobowych, podanie do wiadomości publicznej oznacza „udostępnianie danych osobowych w jakiejkolwiek formie i w jakikolwiek sposób, na ogólnodostępnych zasadach, bez ograniczeń co do liczby potencjalnych odbiorców” np. w radiu, telewizji, prasie, Internecie¹³. Reklama z kolei zgodnie z art. 4 pkt 17 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, jest to „przekaz handlowy, pochodzący od podmiotu publicznego lub prywatnego, w związku z jego działalnością gospodarczą lub zawodową, zmierzający do promocji sprzedaży lub odpłatnego korzystania z towarów lub usług; reklamą jest także autopromocja”¹⁴.

Poznanie i zrozumienie tych definicji jest o tyle istotne, że pozwala nam na odróżnienie działań z zakresu public relations od reklamowych.

Social media w weterynarii – przykłady

1. Zdjęcia lub karuzele na Instagramie

Rysunek 2. Przykład zdjęcia na Instagramie

Źródło: [instagram.com/wet_centrum_zdrowia_lew](https://www.instagram.com/wet_centrum_zdrowia_lew).

¹² <https://vetnolimits.com/2018/05/09/o-zakazie-reklamy-w-weterynarii/> [dostęp: 28.06.2023]

¹³ Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j.Dz.U. z 2019 r. poz. 1781). Art. 6 ust. 1.

¹⁴ Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, Dz.U. 2021 poz. 647 (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1088).

2. Reels na Instagramie

Rysunek 3. Przykład reelsów na Instagramie

Źródło: [instagram.com/cowdoctor.pl](https://www.instagram.com/cowdoctor.pl).

3. Posty na Facebooku

Rysunek 4. Przykład posta na Facebooku

Źródło: [facebook.com/vet4pet](https://www.facebook.com/vet4pet).

Metodyka badań

Celem przeprowadzanych badań jest wskazanie postaw właścicieli zakładów leczenia zwierząt, menadżerów wobec prowadzenia digital marketingu przez usługodawców z branży weterynaryjnej oraz określenie związku pomiędzy aktywnymi działaniami w social mediach a pozyskiwaniem nowych klientów. Próba miała charakter nielos-

wy i dogodny¹⁵. Technikę tę często stosuje się w badaniach postaw społecznych¹⁶. W badaniu wzięły udział 133 osoby. Badanie zostało przeprowadzone w lutym i marcu 2023 r. Z wykorzystaniem CAWI (Computer Assisted Web Interview). Struktura wieku i płci osób biorących udział w badaniach jest zróżnicowana z przewagą osób w wieku 36-45 lat. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że badanie było skierowane do właścicieli zakładów leczenia zwierząt i osób zajmujących w tych zakładach kierownicze stanowiska. Młodsze osoby nie zdążyły jeszcze zdobyć na tyle doświadczenia, żeby otworzyć swój zakład, a osoby powyżej 45 roku życia niechętnie brały udział w badaniu dotyczącym działań w Internecie.

Respondenci oceniali między innymi swój stosunek do działań marketingowych w 5-stopniowej skali Likerta. Dodatkowo mieli za zadanie wskazać swoje subiektywne odczucie co do swojej wiedzy w zakresie Digital Marketingu oraz prawa, a następnie odpowiedzieć na pytania TAK/NIE lub PRAWDA/FAŁSZ.

Ocena i analiza uzyskanych wyników

Metryczka:

Tabela 2. Metryczka

Płeć	Kobieta		Mężczyzna	
	55		78	
Wiek w latach	23-35	36-45	46-60	>60
	4	67	42	20
Miejsce gabinetu weterynaryjnego	Wieś	Małe miasto	Średnie miasto	Duże miasto
	35	7	26	65
Liczba zatrudnionego personelu	0-1	2-3	4-5	>5
	41	53	20	19

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Wyniki

Badanie ankietowe dotyczące prowadzenia profili w social mediach przez gabinety weterynaryjne dostarcza interesujących wyników. Test rzetelności Cronbach's Alpha (>0,7)

¹⁵ J.F Reis Neto., C.C., Souza T.D Bitencourt., C.M Cupertin., P.L Melo Neto., D. G Soares., I. D Rodrigues., *Validating the scale of the New Ecological Paradigm (NEP) in Brazilian University Students, Research, Society and Development*, 2021, 10.

¹⁶ A.S.Acharya , A. Prakash, P. SaxenaA. Nigam *Sampling: Why and how of it?* "Indian Journal of Medical Specialties", 2013, 4(2), 330–333.

potwierdził wewnętrzną spójność, a wyniki badań dowiodły, że respondenci wykazują postawę proaktywną wobec działań digital marketingowych w branży weterynaryjnej¹⁷. W ankiecie udział wzięło łącznie 133 respondentów, z czego 37,6% odpowiedziało, że ich gabinet posiada profile w social mediach, a 62,4% odpowiedziało, że takowych nie prowadzi. Zestawiając to pytanie z danymi z metryczki, występuje korelacja pomiędzy odpowiedzią a miejscem, w którym znajduje się gabinet. Okazuje się, że blisko 81% ankietowanych, którzy nie prowadzą działań marketingowych w Internecie, to właściciele gabinetów z małych miejscowości lub na wsi. Spośród osób, które nie prowadzą profili w social mediach, najwięcej (55%) uważa, że jest to niepotrzebne, 40% respondentów stwierdziło, że nie ma na to czasu, a 33% nie wie, jak się za to zabrać. Zaskakująco duża grupa (52%) uważa, że ustawa zabrania prowadzenia profili w social mediach, co wskazuje na niską świadomość wśród respondentów.

Jeśli chodzi o konkretne platformy, na których prowadzone są profile gabinetów weterynaryjnych, najpopularniejsza jest Facebook (100%), zaś na drugim miejscu jest Instagram (40%). Istnieje także grupa respondentów (30%), która wskazała inne platformy. 70% respondentów uważa, że prowadzenie profili w social mediach jest ważne dla gabinetu weterynaryjnego, a jedynie 30% nie uważa tego za istotne. Z kolei 66% ankietowanych korzysta z usług marketingowych firmy zewnętrznej. Zauważalna jest korelacja pomiędzy wiekiem a postrzeganiem działań digitalowych. Świadomość istotności mediów społecznościowych jest odwrotnie proporcjonalna do wieku.

Jeśli chodzi o treści publikowane na profilach gabinetów weterynaryjnych, najczęściej umieszczane są treści informacyjne (100%) oraz treści pokazujące jakość świadczonych usług (87%). 60% respondentów wskazało na publikowanie informacji edukacyjnych, a 44% na treści pokazujące życie gabinetu. Istnieje także grupa respondentów (39%), która wskazała na publikowanie opisów trudnych pacjentów i postępowania w ich leczeniu. Co do analizy ruchu generowanego przez poszczególne treści, jedynie 40% ankietowanych prowadzi takie badania, a 20% nie prowadzi. Z kolei pozostałe 40% nie ma na ten temat zdania.

Zdecydowana większość respondentów (67%) widzi potencjał w social mediach jako kanale dystrybucji informacji, jednak 13% nie widzi takiej możliwości, a 20% nie ma zdania. W odniesieniu do pytania o to, czy każdy gabinet powinien aktywnie prowadzić swoje social media, 50% respondentów odpowiedziało twierdząco, 30% zaprzeczyło, a 20% nie miało zdania.

Najistotniejszym pytaniem w kwestionariuszu było pytanie o wzrost zainteresowania usługami gabinetu po założeniu profilu w social mediach. Zdecydowana większość respondentów zauważa zwiększone zainteresowanie.

¹⁷ S.K. Matsiori, *Application of the New Environmental Paradigm to Greece: A critical case study*, "Economic Analysis and Policy", 2020, 66, 335–344.

Wnioski i dyskusja

Analiza danych pozwoliła na wyciągnięcie kilku istotnych wniosków dotyczących postaw respondentów wobec działań w sieci oraz prowadzenia działań marketingowych w środowisku cyfrowym. Przede wszystkim stwierdzono, że istnieje istotna różnica w postawach w zależności od miejsca zamieszkania i wieku respondentów. Osoby mieszkające w dużych miastach oraz osoby poniżej 46 roku życia wykazywały bardziej entuzjastyczne nastawienie do działań w sieci. Oznacza to, że dla tych grup osób digital marketing może stanowić skuteczną strategię pozyskiwania nowych klientów. Dodatkowo, analiza wykazała, że osoby prowadzące profile w social mediach lub zlecające prowadzenie tych profili firmom zewnętrznym uznają takie działania za pomocne w pozyskiwaniu nowych klientów. W przypadku osób prowadzących profile samodzielnie, stwierdzono, że treści informacyjne i edukujące generują najwyższe leady, podczas gdy treści humorystyczne lub zabawowe zdjęcia pacjentów osiągają wyższe zasięgi. To sugeruje, że istotne jest dostarczanie wartościowych i pouczających treści, które mogą przyciągać uwagę potencjalnych klientów. Warto również zauważyć, że niemal połowa respondentów prowadzących profile nie jest świadoma, jakie działania są dozwolone w kontekście prowadzenia działań marketingowych w sieci. To wskazuje na potrzebę większej świadomości i edukacji w tym zakresie. Część respondentów narusza granicę reklamy, podczas gdy inni zachowują się w sieci zbyt ostrożnie. Wniosek z tego jest taki, że ważne jest posiadanie wiedzy na temat marketingu i prawa w kontekście działań w sieci, co może wpływać na pewność siebie i skłonność do prowadzenia działań marketingowych. Wreszcie, niezależnie od aktywności w sieci i innych czynników, aż 70% respondentów uważa, że w obliczu narastającej konkurencji oraz cyfryzacji społeczeństwa działania digital marketingowe stają się niezbędne. To potwierdza, że digital marketing jest coraz bardziej kluczowym elementem skutecznej strategii marketingowej. Przeprowadzone badanie dostarczyło istotnych informacji na temat postaw respondentów wobec działań w sieci oraz prowadzenia działań marketingowych. Wyniki analizy pozwalają na zgłoszenie kilku ważnych zagadnień do dalszej dyskusji. Po pierwsze, istnieje potrzeba większej edukacji i świadomości wśród osób prowadzących profile w social mediach. Wiele z nich nie jest świadomych zasad i ograniczeń dotyczących prowadzenia działań marketingowych w sieci. Konieczne jest zapewnienie dostępu do odpowiednich informacji i szkoleń, które pomogą im w lepszym wykorzystaniu potencjału digital marketingu. Po drugie, istotne jest dostarczanie wartościowych i pouczających treści w ramach działań marketingowych. Wyniki badania wskazują, że treści informacyjne i edukujące generują najwyższe leady, co sugeruje, że klienci oczekują treści, które mogą im pomóc w podjęciu informowanych decyzji. Firmy powinny skoncentrować się na tworzeniu takich treści, które przyciągną uwagę i zainteresowanie potencjalnych klientów. Kolejnym istotnym aspektem jest rozwijanie wiedzy z zakresu marketingu i prawa w kontekście działań w sieci. Respondenci, którzy wykazali zna-

jomość podstawowych zagadnień z tych obszarów, wykazywali większą skłonność do prowadzenia działań w sieci. To sugeruje, że posiadanie wiedzy i umiejętności w tych dziedzinach może wpływać na pewność siebie i skuteczność działań marketingowych. Podsumowując, wyniki analizy danych wskazują na istotność digital marketingu w dzisiejszym środowisku konkurencyjnym i zcyfryzowanym społeczeństwie. Prowadzenie działań marketingowych w sieci może przynieść korzyści w pozyskiwaniu nowych klientów i budowaniu wizerunku marki. Jednak, aby osiągnąć sukces w tym obszarze, konieczne jest posiadanie odpowiedniej wiedzy, świadomości i umiejętności. Warto inwestować w edukację oraz rozwój kompetencji w dziedzinie digital marketingu, aby móc skutecznie konkurować na rynku.

Bibliografia

- Acharya A.S., Prakash A., Saxena P. & Nigam, Sampling A., *Why and how of it?* "Indian Journal of Medical Specialties", 2013, 4(2), 330–333.
- Alexander L., *What is Digital Marketing*, 2017.
- Chaffey D., *Digital marketing: strategy, implementation and practice*, Pearson Education Limited, 2017.
- Matsiori S.K., *Application of the New Environmental Paradigm to Greece: A critical case study*, "Economic Analysis and Policy", 2020, 66, 335–344.
- Patrutiu Balt L., *Content marketing - the fundamental tool of digital marketing*, "Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series V: Economic Sciences", 8(57), 2017, 123–128.
- Reis Neto J. F., Souza C.C., Bitencourt T.D., Cupertino C.M., Melo Neto P.L., Soares D.G. & Rodrigues, I.D., *Validating the scale of the New Ecological Paradigm (NEP) in Brazilian University Students*, "Research, Society and Development", 2021, nr 10.
- Holecki T., Syrkiewicz-Świtała M., *Rynek usług medycznych w kontekście teorii rynku*, [w:] *Ekonomia i zarządzanie w ochronie zdrowia*, pod red. M. Syrkiewicz-Świtały, R. Hanisza, Dąbrowa Górnicza 2010.
- Rosário A.T., & Dias J.C., *Marketing Strategies on Social Media Platforms*, "International Journal of E-Business Research", 19(1), 2023.

Źródła

- Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1000, z późn. zm.). Art. 6 ust. 1.
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, Dz.U. 2021 poz. 647 (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1088).
- Uchwała Nr 116/2008/IV Krajowej Rady Lekarsko-Weterynaryjnej z dnia 12 grudnia 2008 r.

Strony internetowe

- <https://www.statista.com/forecasts/394994/veterinary-activities-revenue-in-poland>
- <https://vetnolimits.com/2018/05/09/o-zakazie-reklamy-w-weterynarii/>
- <https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/>
- <https://www.statista.com/statistics/1100169/poland-monthly-expenditure-on-dog-or-cat/>

DIGITAL MARKETING AS AN OPPORTUNITY FOR THE VETERINARY INDUSTRY. POSSIBILITIES OF IMAGE CREATION IN THE TRUSTED PROFESSION

Abstract: In today's times, the veterinary services market is subject to similar mechanisms as other industries. The growing awareness and need for information require veterinary service providers to adapt to environmental requirements and new communication trends in order to attract customers' attention and maintain their position in the market. At the same time, the veterinary profession is a trusted profession, which imposes certain restrictions on advertising. These restrictions arise from both the Act on Veterinary Treatment Facilities and the Code of Ethics for Veterinary Surgeons.

The author of this study highlights actions that, despite their marketing nature, are not considered advertising, and identifies the benefits that the presence in social media can bring to the veterinary industry. The aim of this study is to demonstrate the possibilities and benefits that conducting digital marketing activities can bring to the veterinary industry. The study is based on the results of surveys conducted among respondents and their interpretation.

A survey questionnaire was used to measure attitudes. The survey data was collected using the CAWI technique. This study has the following structure. Firstly, a review of the literature on marketing activities in the veterinary industry was conducted, highlighting the importance of digital marketing activities in veterinary practice, and presenting the results of research on the attitudes of pet owners and potential clients. The research methodology was also discussed, followed by the presentation of results that address the research questions.

Key words: social media, veterinary marketing, veterinarian attitudes, image creation.

Adrian Piotr Płocharczyk
Wydział Nauk Ekonomicznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

CHARAKTERYSTYKA POSTAW SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH KRYPTOWALUT

Wprowadzenie

W rzeczywistości ukształtowanej przez rozwiniętą sferę badawczo-rozwojową oraz nowe technologie, które są systematycznie dopracowywane oraz osiągają coraz wyższy poziom, zmienia się sposób funkcjonowania wielu rynków. Jednym z nich jest rynek walutowy. Wprowadzenie walut cyfrowych do obiegu sprawiło, że inwestorzy zainteresowali się nową odmianą pieniądza, a kryptowaluty stały się realną konkurencją dla tradycyjnego pieniądza fiducyjnego¹.

W kontekście tak ukształtowanych uwarunkowań, przedmiotem rozważań podjętych w artykule jest znaczenie, zalety i wady kryptowalut oraz postawy pokoleń X, Y, Z oraz Baby Boomers w Polsce w stosunku do walut cyfrowych. Powodem podjęcia rozważań z tego zakresu jest potrzeba wypełnienia luki badawczej występującej w literaturze, gdyż problematyka kryptowalut jako potencjalnego pieniądza przyszłości nie została dostatecznie zbadana przez środowisko naukowe. Podejmowana tematyka jest ważna ze względu na nieustannie rozwijającą się pod względem technologii rzeczywistość, która sprawia, że ludzie potrzebują posiadać wiedzę, która pozwoli im na dostosowanie się do zmieniających się warunków na rynkach walutowych.

Pierwszą część opracowania poświęcono rozważaniom na temat walut cyfrowych. Przeprowadzono w niej przegląd literatury poświęconej znaczeniu, historii, metodom tworzenia oraz cechom kryptowalut. Następnie wskazano zalety i wady walut cyfrowych w porównaniu do pieniądza fiducyjnego. Najwięcej uwagi poświęcono najbardziej znanej kryptowalucie, czyli bitcoinowi. W drugiej części przedstawiono wyniki własnych badań ankietowych dotyczących postaw poszczególnych pokoleń wobec kryptowalut.

---

¹ M. Gal, A. Pyć, *Rola kryptowaluty bitcoin na rynku walutowym*. „Journal of Capital Market and Behavioral Finance” 2017, nr 3, s. 17.

Przedstawiona struktura pracy oraz zastosowana i opisana w dalszej części metodologia umożliwiły zrealizowanie postawionego celu badawczego, którym była identyfikacja, analiza i ocena postaw poszczególnych pokoleń do kryptowalut.

Istota kryptowalut

Pojęcie kryptowalut jest trudne do zdefiniowania, gdyż nie ma jednolitej ich definicji. Ten stan rzeczy wynika z braku standardów regulacyjnych i różnych interpretacji. Ponadto nowe kryptowaluty i technologie pojawiają się regularnie, wprowadzając nowe funkcje i możliwości. Definicje kryptowalut muszą być w związku z tym elastyczne i dostosowywane do zmieniającego się środowiska. Na potrzeby realizacji niniejszej pracy przyjęto definicję, według której kryptowaluty to forma cyfrowej waluty, która wykorzystuje zaawansowane technologie kryptograficzne i technologię blockchain do bezpiecznej wymiany wartości między uczestnikami sieci².

Historia powstania kryptowalut sięga 2008 roku, gdy anonimowy twórca pod pseudonimem Satoshi Nakamoto opublikował książkę *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*, w której opisał działanie i koncepcję bitcoina³. Rok później wydobyty został pierwszy blok bitcoina w technologii blockchain. W 2010 roku doszło do pierwszej znanej transakcji handlowej za pomocą Bitcoina, gdy za 10000 BTC kupiono dwie pizze oraz powstała pierwsza giełda kryptowalut Mt. Gox. Do 2016 roku kurs bitcoina utrzymywał się na poziomie około 1000 USD. Od 2017 roku waluty cyfrowe zaczęły zyskiwać na popularności, co spowodowało ogromny wzrost ich wartości. Cena 1 BTC na koniec 2018 roku osiągnęła wartość około 20000 USD. Następne lata to stopniowy wzrost wartości oraz popytu na kryptowaluty. Najwyższą wartość bitcoin osiągnął w listopadzie 2021 roku, kiedy jego wartość wynosiła około 68000 USD⁴. Również ogromny wzrost popularności zanotowały altcoiny, czyli kryptowaluty alternatywne dla bitcoina, takie jak Ethereum, Litecoin, Tether czy Ripple⁵.

Kryptowaluty opierają się na technologii blockchain, która jest rodzajem rozproszonej, niezmiennej księgi transakcji. Blockchain zapewnia bezpieczeństwo, przejrzystość i niezmiennność transakcji, co przyczynia się do zwiększenia zaufania do walut cyfrowych. Kryptowaluty są oparte na zaawansowanych metodach kryptograficznych,

² E. Wanat, *Bitcoin i inne kryptowaluty jako przedmiot świadczenia pieniężnego*. „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 2, s. 84.

³ M. Kmita, *10 lat temu wybuchł kryzys finansowy. Wtedy też narodziła się idea Bitcoina*, <https://bithub.pl/opinie/10-lat-temu-wybuchl-kryzys-finansowy-wtedy-tez-narodzila-sie-idea-bitcoina> [dostęp: 21.06.2023].

⁴ W. Drozdowski, *Bitcoin - krótka historia, którą warto poznać*, <https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/183173-bitcoin-krotka-historia,-ktora-warto-poznac> [dostęp: 21.06.2023].

⁵ K. Markowski, *Kryptowaluty. Powstanie – typologia – charakterystyka*, „Civitas et Lex” 2019, nr 3, s.77.

które służą do zabezpieczania transakcji i kontrolowania utworzenia nowych jednostek kryptowalut. Algorytmy kryptograficzne są stosowane w celu uwierzytelniania, szyfrowania danych i zapewnienia bezpieczeństwa sieci. Użytkownicy mogą programować i uruchamiać własne aplikacje na platformie kryptowalutowej⁶.

Najpopularniejszą metodą tworzenia kryptowalut jest górnictwo. Polega na rozwiązaniu trudnego problemu matematycznego. Problem ten polega na znalezieniu hasza o określonych właściwościach, który potwierdzi ważność bloku transakcji. Wykorzystywany jest do tego specjalistyczny sprzęt komputerowy, który jest zoptymalizowany do wykonywania obliczeń kryptograficznych. Za pomocą mocy obliczeniowej, komputer próbuje rozwiązać problem matematyczny i generuje hasze. Po rozwiązaniu problemu matematycznego, tzw. górnicy ogłaszają swoje rozwiązanie do sieci, a inne węzły sieci weryfikują poprawność rozwiązania. Po zaakceptowaniu rozwiązania przez sieć, blok transakcji zostaje dodany do blockchaina, czyli zdecentralizowanego i rozproszonego rejestru, który przechowuje dane w blokach połączonych w łańcuch. Każdy blok zawiera zestaw transakcji lub informacji, które są zabezpieczone za pomocą kryptografii. Wraz z dodaniem bloku do blockchaina, górnik otrzymuje nowo wygenerowane Bitcoiny oraz prowizję za transakcje zawarte w bloku⁷.

Warto podkreślić, że rynek kryptowalut jest dynamiczny i podlega licznym czynnikom, takim jak regulacje prawne, akceptacja społeczna, rozwój technologii i zmiany w nastrojach inwestorów. W związku z tym, zrozumienie cech kryptowalut i ryzyk z nimi związanych jest istotne dla osób zainteresowanych ich wykorzystaniem. Do głównych cech kryptowalut zalicza się:

- Brak regulatora i kontroli banków centralnych – kryptowaluty są niezależne od polityki monetarnej prowadzonej przez banki centralne. W tradycyjnym systemie finansowym banki centralne mogą podejmować decyzje dotyczące stóp procentowych, inflacji i innych aspektów polityki monetarnej, które wpływają na wartość i kupowalność tradycyjnych walut. Kryptowaluty nie podlegają bezpośredniemu wpływowi takich decyzji, co może stanowić zarówno zaletę, jak i ryzyko z punktu widzenia stabilności i wartości kryptowalut⁸,
- Szybkość transakcji – kryptowaluty umożliwiają przeprowadzanie transakcji w sposób szybki i efektywny. W tradycyjnych systemach finansowych, szczególnie w przypadku międzynarodowych przelewów, transakcje mogą zająć czas od kilku godzin do kilku dni. W przypadku kryptowalut, przesyłanie wartości między użytkownikami może odbywać się w ciągu kilku minut lub nawet sekund, w zależności od konkretnej kryptowaluty i aktualnej sieci. To przyspieszenie wynika z braku koniecz-

⁶ H. Dikariev, M. Miłośz, *Technologia blockchain i jej zastosowania*, „Journal Computer Sciences Institute” 2018, nr 6, s. 3.

⁷ P. Marszałek, *Kryptowaluty – pojęcie, cechy, kontrowersje*. „Studia BAS” 2019, nr 1, s. 112–113.

⁸ K. Raczkowski, M. Postuła, *Kryptowaluty – przeszłość czy zagrożenie dla polskiego systemu finansowego*, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2017, nr 4, s. 52.

ności angażowania pośredników, a proces weryfikacji transakcji jest realizowany przez rozproszoną sieć węzłów. Warto jednak zauważyć, że czas i koszty transakcji w kryptowalutach mogą się różnić w zależności od konkretnej kryptowaluty oraz aktualnej przepustowości sieci⁹,

- uniwersalność – kryptowaluty są dostępne dla użytkowników na całym świecie. Kryptowaluty umożliwiają użytkownikom korzystanie z nich niezależnie od geograficznego położenia, o ile posiadają dostęp do Internetu. To oznacza, że nie ma barier geograficznych ani ograniczeń w zakresie dostępu do kryptowalut,
- prywatność – w przypadku kryptowalut, istnieje opcja zachowania większej prywatności podczas transakcji. Jednak warto zauważyć, że nie wszystkie kryptowaluty są w pełni anonimowe i istnieją również przepisy regulacyjne, które mogą wpływać na stopień prywatności¹⁰.

Warto podkreślić, że różne kryptowaluty mogą mieć swoje unikalne cechy, a także różnice w zakresie bezpieczeństwa. Przed korzystaniem z kryptowalut ważne jest dokładne zapoznanie się z ich specyfiką i zrozumienie ryzyka związanego z ich użytkowaniem.

Charakterystyka kryptowalut i ich rynku

Warto podkreślić, że rynek kryptowalut jest dynamiczny i podlega licznym czynnikom, takim jak regulacje prawne. Informacje i wiadomości mają duże znaczenie dla tego rynku. Ogłoszenia dotyczące regulacji, współpracy z instytucjami finansowymi czy ataki hakerskie mogą znacząco wpływać na ceny kryptowalut.

Zalety i wady walut cyfrowych ściśle wiążą się z ich cechami, które przedstawione zostały w poprzednim rozdziale.

Do głównych zalet kryptowalut zalicza się:

- decentralizację – kryptowaluty nie są kontrolowane przez żadną centralną instytucję, taką jak bank centralny czy rząd. Zamiast tego, są oparte na technologii blockchain, która pozwala na bezpośrednie transakcje między uczestnikami sieci¹¹,
- anonimowość – waluty cyfrowe oferują większą anonimowość w porównaniu z tradycyjnymi metodami płatności. Chociaż nie wszystkie kryptowaluty są w pełni

⁹ Ł. Dopierała, A. Borodo, *Znaczenie waluty kryptograficznej bitcoin jako środka wymiany*, „Contemporary Economy Electronic Scientific Journal” 2014, nr 5, s. 5.

¹⁰ S. Gajdek, S. Kozak, *Kryptowaluty – zasady funkcjonowania, stan obecny i perspektywy*, „Studia Ekonomiczne, Prawne i Administracyjne” 2018, nr 1, s. 20.

¹¹ K. Mazurczak, *Anonimowe płatności internetowe wykorzystywane w cyberprzestępczości. Istota kryptowaluty bitcoin*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2015, nr1, s.110.

anonimowe, wiele z nich umożliwia użytkownikom dokonywanie transakcji bez ujawniania swojej tożsamości¹²,

- dostępność – waluty cyfrowe są dostępne dla osób posiadających dostęp do internetu, także tych bez tradycyjnego rachunku bankowego. Dostępność kryptowalut rośnie oraz istnieje wiele platform i giełd kryptowalutowych, które umożliwiają łatwy zakup, sprzedaż i przechowywanie kryptowalut dla szerokiej gamy użytkowników, którzy chcą korzystać z kryptowalut,
- brak pośredników – waluty wirtualne eliminują potrzebę pośredników, takich jak banki czy instytucje finansowe, podczas przeprowadzania transakcji. Dzięki temu koszty transakcyjne mogą być znacznie obniżone, a proces płatności może być bardziej efektywny i bezpośredni¹³,
- limitowaną podaż – dostępna ilość kryptowaluty jest stała lub rośnie w określonym tempie, co chroni wartość kryptowaluty przed spadkiem siły nabywczej w długim okresie oraz istnieje potencjał ochrony przed inflacją¹⁴.

Warto jednak zauważyć, że każda z tych zalet wiąże się również z ograniczeniami i wyzwaniami. Do głównych wad kryptowalut należą:

- zmienność cenowa – ceny kryptowalut mogą drastycznie się zmieniać w krótkim czasie, co może prowadzić do dużych zysków, ale także znacznych strat dla inwestorów. Zmienność utrudnia stabilne wykorzystanie kryptowalut jako środka płatniczego lub przechowywania wartości¹⁵,
- akceptowalność – pomimo rosnącej popularności kryptowalut, wciąż istnieje niewielka liczba miejsc, które akceptują kryptowaluty jako formę płatności. Brak szerokiej akceptacji utrudnia wykorzystanie kryptowalut w codziennych transakcjach. Ponadto infrastruktura rynku kryptowalut, tak jak giełdy i portfele cyfrowe, może być niewystarczająca lub niezbyt intuicyjna dla użytkowników,
- brak odwracalności transakcji – dokonanie transakcji za pomocą kryptowalut wiąże się z brakiem możliwości cofnięcia lub odwołania transakcji. Odzyskanie środków z powodu nieprawidłowego adresu lub oszustwa jest mało prawdopodobne. Jest to spowodowane brakiem centralnej instytucji odpowiadającej za nadzór nad transakcjami w walutach cyfrowych,
- brak regulacji i ochrony prawnej – waluty cyfrowe są w mniejszym stopniu nadzorowane niż tradycyjne systemy finansowe. Brak spójnych regulacji wśród poszczególnych krajów prowadzi do niejasności prawnych, a uczestnicy rynku kryptowalut

¹² R. Prabucki, *Kryptologia a prawo – wybrane zagadnienia: idea kryptowaluty i jej wpływu na ewolucję oszustw w internecie*, „Przegląd Nauk Stosowanych” 2016, nr 10, s.108.

¹³ Ł. Dopierała, A. Borodo, *Znaczenie waluty kryptograficznej bitcoin jako środka wymiany*, „Contemporary Economy Electronic Scientific Journal” 2014, nr 5, s. 5.

¹⁴ S. Nakamoto, *A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> [dostęp: 21.06.2023].

¹⁵ J. Kubasik, *Bitcoin i inne kryptowaluty – dokąd zmierzają?*, „Ekonomiczne Problemy Usług” 2017, nr 1, s. 109.

nie mają takiej samej ochrony prawnej jak przy korzystaniu z usług tradycyjnych instytucji finansowych. Może to prowadzić do wzrostu wykorzystania kryptowalut w procesach prania pieniędzy¹⁶.

Warto zaznaczyć, że nie wszystkie waluty cyfrowe mają te same wady, a niektóre z nich są związane z ograniczeniami obecnego stanu technologicznego i akceptacji społecznej.

Dodatkowo według K. Decyka transakcje z wykorzystaniem kryptowalut mają wiele szans oraz zagrożeń, które identyfikuje w analizie SWOT. Do głównych szans autor zalicza wzrost internacjonalizacji i globalizacji handlu, zapotrzebowanie na szybki i tani schemat transakcji oraz stopniowy wzrost obrotów na rynku e-commerce. Do głównych zagrożeń autor zalicza rosnącą konkurencję innych elektronicznych środków płatności, wysokie prawdopodobieństwo ataków hakerskich na kluczowe węzły sieci oraz używanie walut cyfrowych przez przestępców do handlu nielegalnymi towarami¹⁷. Przed rozpoczęciem korzystania z walut cyfrowych ważne jest zrozumienie zarówno ich potencjalnych korzyści, jak i ryzyka, aby podejmować świadome decyzje.

Metodyka badań

Narzędziem, które zostało wykorzystane do zgromadzenia danych pierwotnych, był kwestionariusz ankiety skierowany do osób pełnoletnich. Ze względu na specyfikę tematu, do przeprowadzenia badania wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki CAWI, a do opracowania części teoretycznej zastosowano metodę przeglądu piśmiennictwa. Ankieta internetowa składała się pytań jednokrotnego oraz wielokrotnego wyboru, a do jej rozpowszechnienia służyły głównie media społecznościowe (Facebook, Instagram). Badanie zostało przeprowadzone na grupie Polaków, którzy zostali sklasyfikowani do poszczególnych grup pokoleniowych:

- baby boomers (BB) – urodzeni w latach 1946-1964,
- pokolenie X – urodzeni w latach 1965-1980,
- pokolenie Y – urodzeni w latach 1981-1995,
- pokolenie Z – urodzeni w latach 1996-2005.

Głównym celem badania jest identyfikacja oraz ocena postaw społecznych dotyczących kryptowalut w Polsce. Do celów szczegółowych, wyjaśniających cel główny zalicza się zidentyfikowanie głównych determinant wpływających na decyzje dotyczące korzystania z kryptowalut oraz ocenę stopnia świadomości i zrozumienia kryptowalut wśród poszczególnych pokoleń respondentów. Na realizację celu związanego z identy-

¹⁶ E. Mirecka, *Kryptowaluty a problematyka stabilności finansowej i gospodarczej*. „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2018, nr 2, s. 288.

¹⁷ K. Decyk, *Cryptocurrencies as an Example of Innovation in Finance*, „Journal of Management and Financial Sciences” 2018, nr 32, s. 107.

fikacją determinant pozwoliła analiza odpowiedzi dotyczących uregulowań prawnych kryptowalut oraz obaw przed korzystaniem z nich. Cel drugi zrealizowano natomiast przy wykorzystaniu analizy pozostałych ocenianych w badaniu aspektów tj. wiedzy na temat kryptowalut, poziomu ich konkurencyjności względem walut tradycyjnych oraz deklaracji respondentów odnośnie do korzystania w przyszłości z tej formy waluty. Wyniki badania mogą przyczynić się do lepszego zrozumienia społecznego kontekstu kryptowalut, ich akceptacji i potencjalnych barier w przyjęciu przez społeczeństwo. Ponadto, analiza wyników może pomóc w identyfikacji obszarów, w których istnieje potrzeba dalszych badań, edukacji lub świadomości w zakresie kryptowalut.

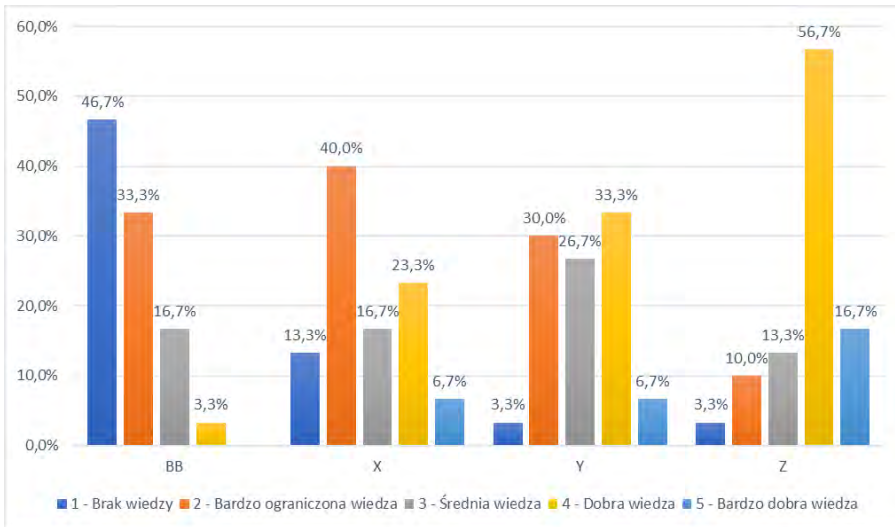
Wyniki badań

W badaniu ankietowym wzięło udział po 30 osób z pokoleń BB, X, Y oraz Z, co łącznie daje 120 osób. Charakterystykę grupy badawczej przedstawia metryczka zawarta w kwestionariuszu ankiety, która obejmuje płeć, miejsce zamieszkania oraz wykształcenie. Dane analizowano oddzielnie dla poszczególnych pokoleń:

- pokolenie BB – w badaniu wzięło udział więcej kobiet (60%) niż mężczyzn (40%). Najwięcej osób zamieszkuje miasto pomiędzy 50 001 a 100 000 mieszkańców (66,7%). Najmniej osób było z miasta powyżej 1 mln mieszkańców (6,7%). Poza tym 43,3% respondentów biorących udział w badaniu deklarowało wykształcenie średnie, zaś 36,7% wykształcenie zawodowe, a 20% wyższe,
- pokolenie X – w badaniu wzięło udział więcej mężczyzn (63,3%) niż kobiet (37,7%). Najwięcej osób zamieszkuje miasto pomiędzy 100 001, a 250 000 mieszkańców (50%). Najmniej osób było z miasta powyżej 1 mln mieszkańców (13,3%). Poza tym 63,3% respondentów biorących udział w badaniu deklarowało wykształcenie średnie, zaś 23,3% wykształcenie wyższe, a 16,4% zawodowe,
- pokolenie Y – w badaniu wzięło udział więcej mężczyzn (56,7%) niż kobiet (43,3%). Najwięcej osób zamieszkuje wieś (46,7%). Najmniej osób było z miasta pomiędzy 250 001, a 500 000 mieszkańców (10%). Poza tym 53,3% respondentów biorących udział w badaniu deklarowało wykształcenie średnie, zaś 33,3% wykształcenie wyższe, a 13,4% zawodowe.
- pokolenie Z – w badaniu wzięło udział więcej kobiet (66,7%) niż mężczyzn (33,3%). Najwięcej osób zamieszkuje miasto pomiędzy 100 001, a 250 001 mieszkańców (50%). Najmniej osób było z miasta powyżej 1 mln mieszkańców (6,7%). Poza tym 40% respondentów biorących udział w badaniu deklarowało wykształcenie średnie, zaś 33,3% wykształcenie wyższe, a 26,7% zawodowe.

Analiza badań własnych pozwoliła usystematyzować udzielone przez respondentów odpowiedzi oraz wyciągnąć wnioski z wyników badań.

Pierwsze pytanie dotyczyło tego, jak respondenci oceniają swoją wiedzę na temat kryptowalut. Do wyboru było 5 odpowiedzi w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza brak

Rys. 1. Opinie respondentów dotyczące swojej wiedzy na temat kryptowalut

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

wiedzy, a 5 to bardzo dobra wiedza na temat walut cyfrowych. Strukturę udzielonych odpowiedzi przedstawiono na rys.1.

Powyższe dane wskazują, że pokolenie BB charakteryzuje się w większości brakiem wiedzy na temat kryptowalut (46,7%) oraz bardzo ograniczoną wiedzą (33,3%). Najwięcej osób z pokolenia X odznacza się bardzo ograniczoną wiedzą na temat kryptowalut (40%) lub dobrą wiedzą (23,3%). Zaś pokolenie Y charakteryzuje się dobrą wiedzą na temat kryptowalut (33,3%) oraz bardzo ograniczoną wiedzą (30%). Natomiast pokolenie Z w większości odznacza się dobrą wiedzą na temat walut cyfrowych (56,7%).

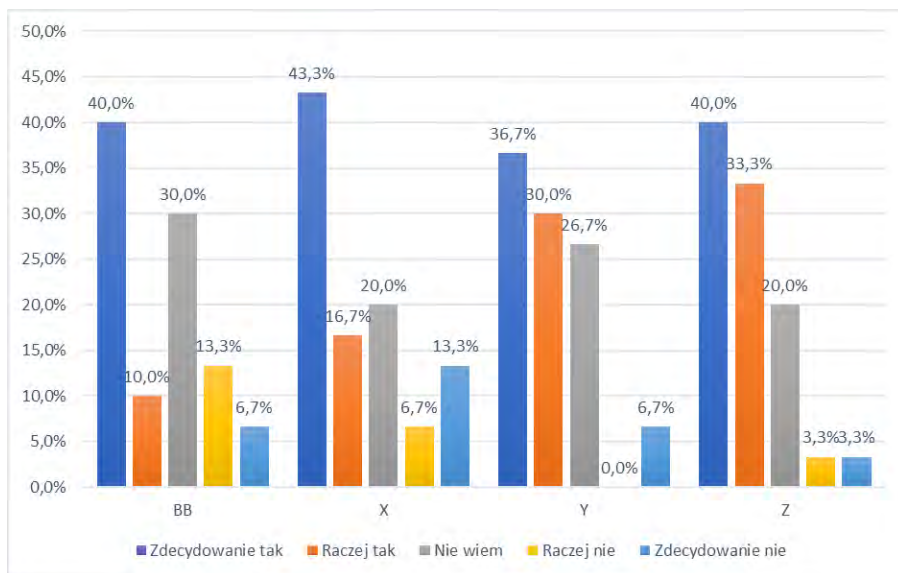
Kolejne pytanie ankiety dotyczyło opinii respondentów na temat tego, czy kryptowaluty są realną konkurencją dla tradycyjnych walut (rys.2).

Wszystkie pokolenia były dość zgodne i najczęściej wybieraną odpowiedzią było, że kryptowaluty zdecydowanie stanowią realną konkurencję dla walut tradycyjnych. W przypadku pokolenia BB oraz Y dużo osób nie wyrażało konkretnej opinii na ten temat. Największą ilością osób wybierającą odpowiedź „zdecydowanie nie” charakteryzowało się pokolenie X (13,3%). Wiele osób wybierało odpowiedź „nie wiem”, co oznacza, że respondenci nie mają wystarczającej wiedzy lub pewności, aby udzielić konkretnej odpowiedzi na pytanie.

Następne pytanie dotyczyło deklaracji ankietowanych odnośnie do korzystania w przyszłości z walut cyfrowych (rys.3).

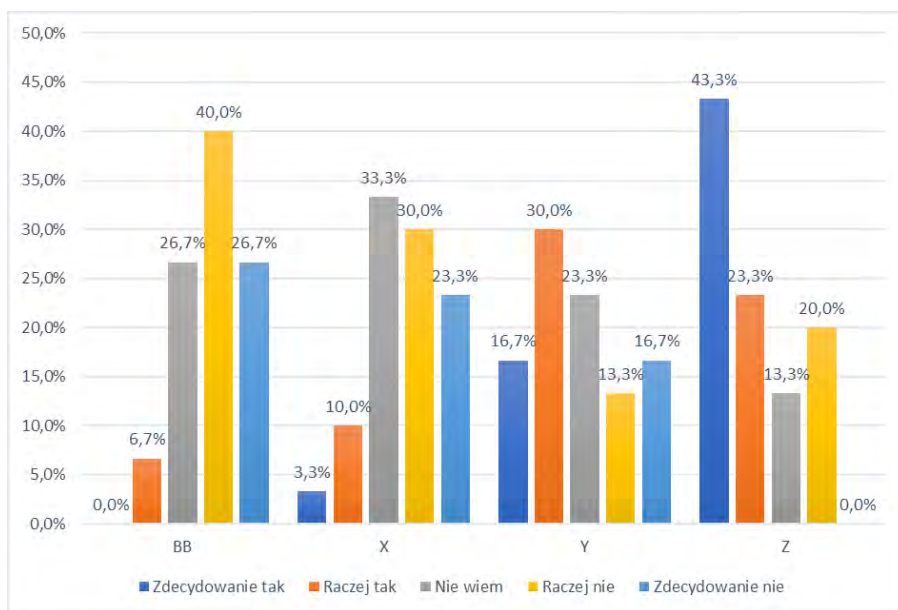
Okazało się, że jedynie 6,7% ankietowanych z pokolenia BB zamierza w przyszłości korzystać z walut cyfrowych. Pokolenie X również ostrożnie podchodzi do walut wirtu-

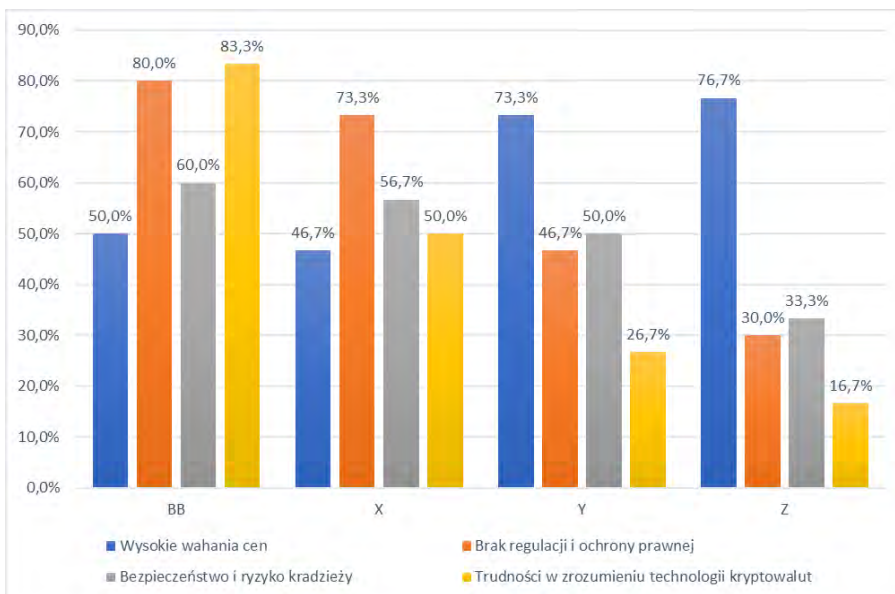
Rys. 2. Opinie respondentów na temat tego, czy kryptowaluty stanowią realną konkurencję dla walut tradycyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 3. Deklaracje respondentów odnośnie do korzystania w przyszłości z kryptowalut

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 4. Główne obawy respondentów związane z korzystaniem z kryptowalut

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

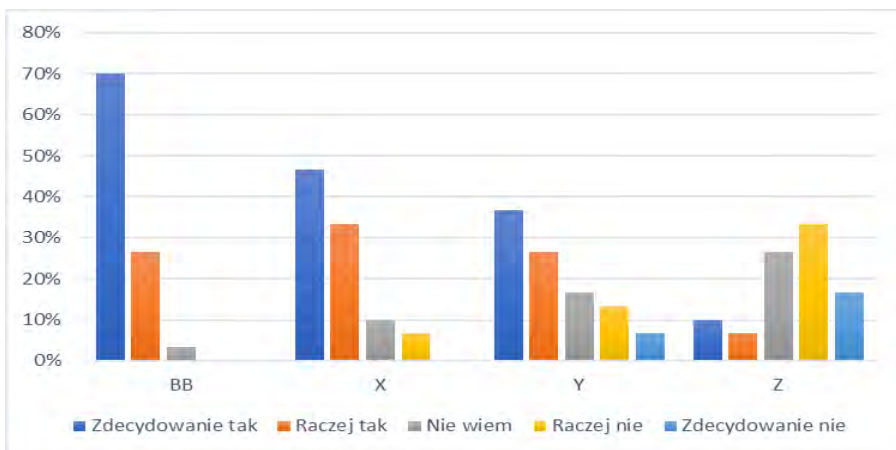
alnych, a korzystanie w przyszłości z kryptowalut deklaruje około 15% osób. Respondenci z pokolenia Y i Z w większości zamierzają korzystać z walut cyfrowych w przyszłości.

W następnym pytaniu zbadano obawy pokoleń BB, X, Y oraz Z w stosunku do kryptowalut (rys. 4).

Kolumny na wykresie przedstawiają główne obawy związane z korzystaniem z kryptowalut, takie jak wysokie wahania cen, brak regulacji i ochrony prawnej, bezpieczeństwo i ryzyko kradzieży oraz trudności w zrozumieniu technologii kryptowalut. Pokolenia BB największe obawy wiąże z trudnością zrozumienia technologii kryptowalut (83,3%) oraz brakiem regulacji i ochrony prawnej (80%). Respondenci z pokolenia X największą niepewność wobec walut cyfrowych wiążą również z brakiem regulacji i ochrony prawnej (73,3%). Natomiast pokolenie Y i Z największe obawy wiąże z wysokimi wahaniami cen.

W celu jeszcze bliższego rozpoznania postaw poszczególnych pokoleń do kryptowalut w Polsce zbadano opinie respondentów na temat regulacji walut cyfrowych przez rządy i instytucje finansowe (rys. 5).

Pokolenie BB zdecydowanie opowiada się za tym, żeby waluty cyfrowe były regulowane przez rządy i instytucje finansowe. Pokolenie X i Y również tak uważa. Według nich regulacje zapewniają ochronę dla inwestorów i konsumentów, a także pomagają w zapobieganiu oszustwom i praniu brudnych pieniędzy. Pokolenie Z w większości nie jest za tym, żeby kryptowaluty były regulowane przez rządy i instytucje finansowe.

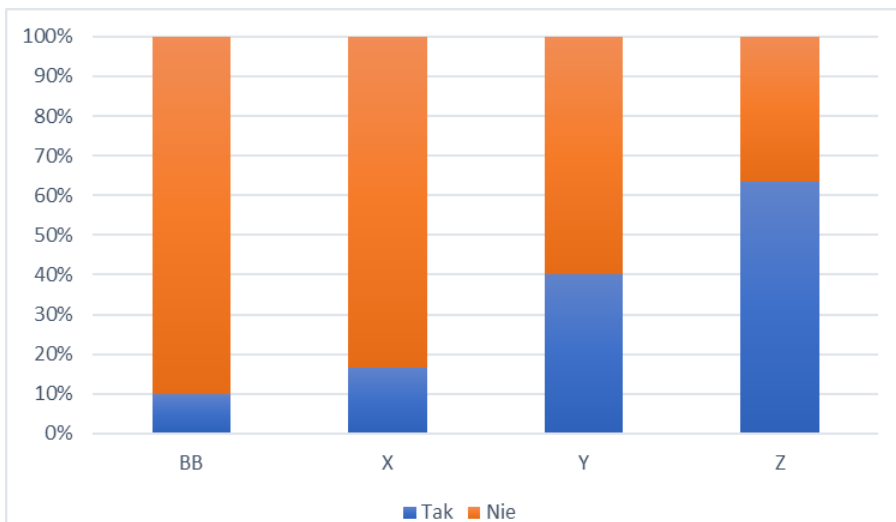

Rys. 5. Opinie respondentów dotyczące tego, czy kryptowaluty powinny być regulowane przez rządy i instytucje finansowe?

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

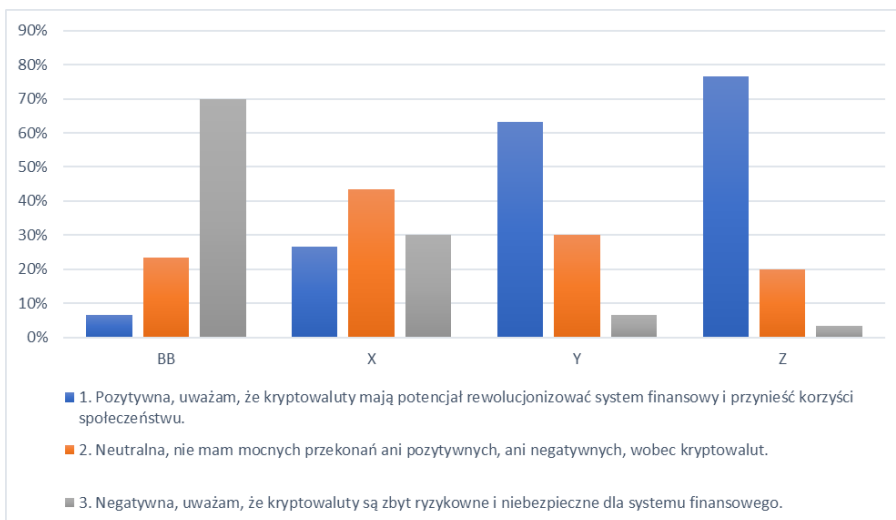
Następnie zbadano opinie respondentów z poszczególnych pokoleń na temat tego, czy kryptowaluty powinny zostać uznane za prawny środek płatniczy (rys. 6).

Jedynie 10% ankietowanych z pokolenia BB oraz 16,7% z pokolenia X uważa, że kryptowaluty zostaną uznane w przyszłości za prawny środek płatniczy. Może to wynikać z tego, że respondenci preferują tradycyjne formy płatności. Dużo większym op-

Rys. 6. Opinie respondentów dotyczące tego, czy kryptowaluty zostaną uznane w przyszłości za prawny środek płatniczy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Rys. 7. Deklaracja respondentów odnośnie do ogólnych postaw w stosunku do kryptowalut

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

tymizmem charakteryzuje się pokolenie Y (40%) oraz pokolenie Z (63,3%). Może to wynikać z tego, że ankietowani uważają, że waluty cyfrowe mają potencjał do zmiany tradycyjnych systemów płatności.

Na koniec zbadano ogólne postawy respondentów z poszczególnych pokoleń wobec kryptowalut (rys. 7).

Do wyboru były 3 postawy:

- pozytywna, uważam, że kryptowaluty mogą zrewolucjonizować system finansowy i przynieść korzyści społeczeństwu
- neutralna, nie mam mocnych przekonań ani pozytywnych, ani negatywnych wobec kryptowalut
- negatywna, uważam, że kryptowaluty są zbyt ryzykowne i niebezpieczne dla systemu finansowego.

Pokolenie BB oznacza się negatywną postawą (70%) wobec kryptowalut. Pokolenie X charakteryzuje się neutralną postawą (43,3%) w stosunku do kryptowalut, a większość ankietowanych z pokoleń Y (63,3%) oraz Z (76,7%) charakteryzuje się pozytywną postawą wobec kryptowalut.

Podsumowanie

Badania ankietowe pokazały, że poszczególne pokolenia charakteryzują się zróżnicowaną wiedzą, opiniami oraz postawami w stosunku do kryptowalut.

Większość osób z pokolenia Baby Boomers jest sceptycznie nastawiona do kryptowalut, ponieważ są one stosunkowo nowym zjawiskiem i nie posiadają stabilności, jaką mają tradycyjne waluty. Obawiają się ryzyka związanego z inwestowaniem w waluty cyfrowe ze względu na ich zmienność i brak regulacji. Niemniej jednak, niektórzy Baby Boomers dostrzegają potencjał w technologii blockchain, która leży u podstaw kryptowalut. Część osób z pokolenia X ma podobne obawy jak Baby Boomers, lecz są bardziej otwarci na eksperymentowanie walutami cyfrowymi, aby zrozumieć ich potencjalne korzyści. W związku z postępującym technologicznym, niektórzy przedstawiciele pokolenia X interesują się inwestowaniem w kryptowaluty oraz korzystaniem z nich jako alternatywnym sposobem zarządzania swoimi finansami. Pokolenie Y jest w większości bardziej otwarte i zaangażowane w nowe technologie niż pokolenie X oraz BB. Większość z nich widzi potencjał w kryptowalutach jako środka płatniczym, inwestycji czy narzędziu do prowadzenia transakcji bezpośrednio, omijając tradycyjne instytucje finansowe. Mają większe zaufanie do technologii blockchain i rozumieją korzyści wynikające z decentralizacji i bezpieczeństwa danych. Pokolenie Z, które dorastało w świecie cyfrowym, jest bardziej skłonne do akceptacji walut cyfrowych jako prawnego środka płatniczego w Polsce. Ponadto, są dobrze zaznajomieni z technologią blockchain i kryptowalutami, z uwagi na dostępność informacji i edukacji w Internecie. Pokolenie Z dostrzega w kryptowalutach szansę na zmianę tradycyjnych systemów finansowych i poszukiwanie nowych sposobów zarządzania swoimi finansami.

Zastosowana metodyka pozwoliła stwierdzić większą skłonność do ryzyka oraz otwartość na zmiany pokolenia Y, Z niż BB i wskazać przyczyny tego stanu. Wyniki badań dosyć jednoznacznie wskazują, że wraz z rozwojem gospodarki cyfrowej oraz zmiany pokoleniowej akceptacja dla kryptowalut i skłonność do ryzyka jest większa.

Bibliografia

- Decyk K., *Cryptocurrencies as an Example of Innovation in Finance*, „Journal of Management and Financial Sciences” 2018, nr 32.
- Dikariev H., Miłosz M., *Technologia blockchain i jej zastosowania*, „Journal Computer Sciences Institute” 2018, nr 6.
- Dopierała Ł., Borodo A., *Znaczenie waluty kryptograficznej bitcoin jako środka wymiany*, „Contemporary Economy Electronic Scientific Journal” 2014, nr 5.
- Drozdowski W., *Bitcoin - krótka historia, którą warto poznać*, <https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/183173-bitcoin-krotka-historia,-ktora-warto-poznac> [dostęp: 21.06.2023].
- Gajdek S., Kozak S., *Kryptowaluty – zasady funkcjonowania, stan obecny i perspektywy*, „Studia Ekonomiczne, Prawne i Administracyjne” 2018, nr 1.
- Gal M., Pyć A., *Rola kryptowaluty bitcoin na rynku walutowym*. „Journal of Capital Market and Behavioral Finance” 2017, nr 3.

- Kmita M., *10 lat temu wybuchł kryzys finansowy. Wtedy też narodziła się idea Bitcoina*, <https://bithub.pl/opinie/10-lat-temu-wybuchl-kryzys-finansowy-wtedy-tez-narodzila-sie-idea-bitcoina> [dostęp:21.06.2023].
- Kubasik J., *Bitcoin i inne kryptowaluty – dokąd zmierzają?* „Ekonomiczne Problemy Usług” 2017, nr 1.
- Markowski K., *Kryptowaluty. Powstanie – typologia – charakterystyka*, „Civitas et Lex” 2019, nr 3.
- Marszałek P., *Kryptowaluty – pojęcie, cechy, kontrowersje*. „Studia BAS” 2019, nr 1.
- Mazurczak K., *Anonimowe płatności internetowe wykorzystywane w cyberprzestępczości. Istota kryptowaluty bitcoin*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2015, nr 1.
- Mirecka E., *Kryptowaluty a problematyka stabilności finansowej i gospodarczej*, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2018, nr 2.
- Nakamoto S., *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> [dostęp: 21.06.2023].
- Prabucki R., *Kryptologia a prawo – wybrane zagadnienia: idea kryptowaluty i jej wpływu na ewolucję oszustw w internecie*, „Przegląd Nauk Stosowanych” 2016, nr 10.
- Raczkowski K., Postuła M., *Kryptowaluty – przyszłość czy zagrożenie dla polskiego systemu finansowego*, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2017, nr 4.
- Wanat E., *Bitcoin i inne kryptowaluty jako przedmiot świadczenia pieniężnego*, „Transformacje prawa prywatnego” 2019, nr 2.

GENERATIONAL ATTITUDES TOWARDS CRYPTOCURRENCIES IN POLAND

Abstract: In a rapidly developing world, digital currencies are gaining importance and are becoming increasingly popular among financial investors. Cryptocurrencies are often called the currency of the future due to their advantages. On the other hand, there is a lot of controversy about their legal status and speculative nature. The first part of the study focuses on discussing the concept, history, main features and methods of creating cryptocurrencies. In addition, their advantages and disadvantages are discussed. The second - empirical part of the study - contains the results of the author's survey, the main objective of which was to identify and analyze the attitudes of generations X, Y, Z and Baby Boomers in Poland towards digital currencies. The author's survey questionnaire was used to gather the necessary information. The survey was addressed to adults and was fully anonymous. The collected research material made it possible to determine the attitudes of each generation towards cryptocurrencies and to define the difficulties in their development. The results of the study indicate that as the generation changes, the acceptance and willingness to take risks associated with the use of cryptocurrencies is higher.

Key words: cryptocurrencies, bitcoin, blockchain, money system, generation, attitude.

Julia Rochon

Anna Skibowska

Koło Naukowe Inwestorów

Opiekun: dr Karol Wojtowicz

Wydział Nauk Ekonomicznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

DLACZEGO EDUKACJA FINANSOWA JEST WAŻNA DLA MŁODYCH LUDZI?

Wstęp

Edukacja finansowa powinna być bardzo ważnym elementem życia każdego człowieka, dzięki niej jednostki są w stanie umiejętnie gospodarować swoimi pieniędzmi. Brak jakiegokolwiek wiedzy na ten temat nie tylko pozbawia możliwości korzystania z takich usług jak przelewy czy lokaty, ale również jest ogromnym niebezpieczeństwem, szczególnie dla młodych osób. Nieprzemyślane decyzje finansowe mogą pociągać za sobą przykre konsekwencje do końca życia, dlatego temat edukacji finansowej jest tak ważny. W Polsce świadomość finansowa wciąż jest na niskim poziomie, występuje deficyt wiedzy i kompetencji. Społeczeństwo potrzebuje edukacji w tym zakresie, a naukę należy rozpocząć już od najmłodszych lat. Im wcześniej dzieci będą edukowane w tym temacie, tym szybciej pojmą, jak istotną kwestią jest właściwe gospodarowanie pieniędzmi. Badania wskazują, iż kompetencje finansowe osób poniżej 24 roku życia są na znacznie niższym poziomie niż innych grup demograficznych¹.

W dzisiejszych czasach, gdy gospodarka mierzy się z wysoką inflacją, rosną ceny większości produktów i usług, podnoszone są stopy procentowe, temat świadomości finansowej i rozumienia podstawowych mechanizmów wśród młodych ludzi staje się jeszcze bardziej istotny. Im szybciej wiedza związana z podstawowymi zagadnieniami finansowymi zostanie wdrożona, tym łatwiej jednostka będzie funkcjonować w ży-

---

¹ OECD, (2022), Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision. [Znajomość zagadnień finansowych w Polsce: Znaczenie, dane i oferta edukacyjna] Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision - OECD [dostęp: 28.06.2023]

ciu dorosłym. Edukacja młodych ludzi jest dużo skuteczniejsza niż doszkalanie już ukształtowanych osób dorosłych, dlatego tak ważne jest, aby przekazywać wiedzę już od najmłodszych lat. Szczególnie teraz, kiedy usługi i produkty finansowe pełnią istotną rolę w codziennym życiu, a zagrożenia związane z cyfryzacją postępują.

Mając na uwadze potrzebę zwiększenia poziomu wiedzy finansowej, rodzi się pytanie: Jakie czynniki sprzyjają edukacji finansowej młodych ludzi? Celem głównym badań jest identyfikacja i ocena metod rozwijających wiedzę finansową młodzieży. Realizacja celu wiąże się z badaniem opinii z wykorzystaniem kwestionariusza ankietowego.

Edukacja finansowa młodzieży

Kompetencje finansowe są niezwykle ważne nie tylko z punktu widzenia ekonomicznego dobrobytu gospodarstw domowych, ale także z perspektywy funkcjonowania rynku finansowego i całej gospodarki². Należy również podkreślić, że niski poziom edukacji finansowej i błędne decyzje w tym zakresie mogą wpływać na nadmierne zadłużenie i prowadzić do wykluczenia finansowego. Osoby takie są szczególnie narażone na problemy finansowe prowadzące do zadłużania się w instytucjach parabankowych (tzw. pożyczki „chwilówki”)³. Coraz częściej na światło dzienne wychodzą różnego rodzaju afery finansowe oraz piramidy finansowe, które mogą narażać jednostki na straty. Młodzi ludzie w dobie inflacji mogą próbować szukać alternatywnych źródeł inwestowania, przez co łatwo mogą zostać narażeni na oszustwa na rynku finansowym. Jednym z przykładów klasycznych piramid finansowych jest Amber Gold, która całkiem niedawno została wykryta, a inwestorzy stracili ogromne sumy pieniędzy. Klienci zachęcani zostali wysokim oprocentowaniem inwestycji, które znacząco przewyższało wysokości oprocentowania lokat bankowych. Jest to doskonały przykład, aby uwidatnić to, jak ważne jest edukowanie młodych jednostek, które niczego nieświadome mogą zostać wciągnięte do takiej piramidy finansowej. Potrzeba świadomości ekonomicznej wśród społeczeństwa jest ogromna. Według badania „Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022” opublikowanego przez Warszawski Instytut Bankowości i Fundację GPW w przededniu VI Kongresu Edukacji Finansowej i Przedsiębiorczości 37% badanych negatywnie ocenia swoją wiedzę w zakresie wiedzy ekonomicznej⁴. Aż 51% respondentów uznało, że obszarem, w którym występuje największy niedobór wiedzy, jest cyberbezpieczeństwo. Młodzi ludzie szczególnie teraz, w dobie Internetu, narażeni są na

² B. Frączek, *Zakres i formy edukacji finansowej oraz jej skutki. Studia Ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, Nr 339.

³ T. Potocki, *Poziom wiedzy finansowej wśród osób podatnych na ubóstwo – aspekty metodyczne i wyniki badań własnych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 6(326) 2016.

⁴ *Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022, VI Kongres Edukacji Finansowej i Przedsiębiorczości*, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości oraz Fundacja GPW, 2022.

cyberataki. Wyżej wymienione przykłady ukazują, że posiadanie wiedzy finansowej jest bardzo ważnym aspektem dla każdej młodej jednostki.

Według definicji, która powstała specjalnie na potrzeby badań PISA, umiejętności finansowe (*financial literacy*) to „znajomość i rozumienie pojęć z zakresu finansów oraz zagrożeń związanych z finansami, a także posiadanie umiejętności, motywacji i pewności siebie pozwalających na skuteczne stosowanie tej wiedzy w decyzjach podejmowanych w różnych kontekstach finansowych, poprawienie finansowego dobrostanu jednostek i społeczeństwa oraz umożliwiających udział w życiu gospodarczym” (OECD, 2019)⁵. Nauka podstawowych umiejętności finansowych to nie tylko edukowanie jednostki z zakresu finansów czy uświadamianie, na jakie zagrożenia jednostka może zostać narażona. Pod uwagę należy wziąć również pobudzanie motywacji i pewności siebie, aby jednostka mogła podejmować świadome decyzje finansowe oraz żyć w dobrostanie wśród społeczeństwa.

Już od najmłodszych lat dziecko powinno uczyć się, jak zarządzać odpowiednio swoimi finansami. Pierwszym krokiem jest dysponowanie własnym kieszonkowym, które młoda jednostka otrzymuje od rodzica. Dzięki własnym oszczędnościom młodzi ludzie mogą dokształcać się w zakresie planowania i podejmowania odpowiedzialnych decyzji finansowych, co prowadzi do budowania zdrowej relacji z pieniędzmi w przyszłości. Z czasem nastolatki mogą podejmować drobne prace, aby zrozumieć, ile wysiłku należy włożyć w zarabianie swoich własnych pieniędzy – i dzięki temu inaczej spojrzeć na kwestię ich wydatkowania. Edukacja finansowa powinna być nieodłącznym elementem życia każdego człowieka, metody rozwijające wiedzę młodych jednostek mogą być różne, ale cel powinien pozostawać wspólny – aby zwiększać świadomość finansową i rozwijać umiejętności finansowe wśród społeczeństwa, szczególnie wśród młodych ludzi.

Badania i obserwacje

W dokonanych badaniach wzięło udział 120 osób. Do przeprowadzenia badania wykorzystano kwestionariusz ankiety online umieszczony w Internecie. Grupa 120 osób pozwoliła pozyskać rzetelne i wiarygodne wyniki. Ponadto dzięki anonimowości respondentów otrzymane wyniki badań są prawdziwe i bezstronne. Wypełnienie kwestionariusza zajmowało grupie badawczej mniej niż 5 minut. Pytania umieszczone w ankiecie były klarowne i proste. Metryczka dotycząca grupy badawczej została przedstawiona za pomocą tabeli.

⁵ M. Sitek, E.B. Ostrowska, M. Badiak, *Umiejętności, postawy i zachowania finansowe młodzieży w Polsce. Wyniki badania PISA 2018*, Warszawa 2020.

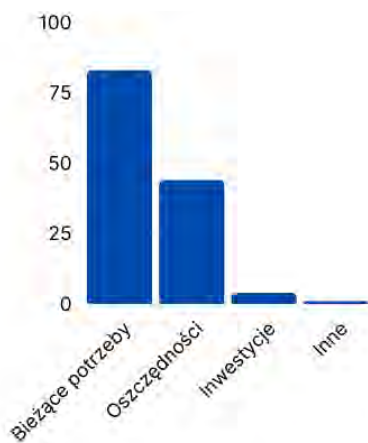
Tabela 1. Metryczka

Płeć	Kobieta			Mężczyzna		
	68%			32%		
Wiek	Poniżej 18 roku życia		18-26 lat		Powyżej 26 lat	
	25%		72%		3%	
Miejsce zamieszkania	Wieś	Miasto do 10 tys.	Miasto do 50 tys.	Miasto do 100 tys.	Miasto ponad 100 tys.	
	39%	13%	13%	23%	12%	
Status zawodowy	Bezrobotny	Pracujący	Uczeń	Student	Pracujący uczeń	Pracujący student
	3,3%	10,8%	39,2%	28,3%	4,2%	14,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Struktura wieku i płci respondentów biorących udział w badaniu jest zróżnicowana, z przewagą osób w wieku 18-26 lat. Powodem tego jest przeprowadzanie badań w Internecie, głównie wśród młodych ludzi – uczniów i studentów. Z przeprowadzonych badań wynika, że formularz ankietowy zdecydowanie częściej wypełniały kobiety. Najliczniejszą grupę stanowią osoby młode pochodzące ze wsi.

Respondenci mieli za zadanie odpowiedzieć, czy otrzymywali od rodziców kieszonkowe. Zdecydowana większość, blisko 75% ankietowanych odpowiedziała twierdząco na zadane im pytanie. Okazuje się, że w przypadku 38% badanych, kieszonkowe w znacznym stopniu przyczyniło się do lepszego zarządzania finansami obecnie. 29% respondentów uważa, że kieszonkowe przyczyniło się do tego w nieznacznym stopniu,

Rysunek 1. Cel przeznaczenia swojego kieszonkowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

a 9% twierdzi, że otrzymywane kieszonkowe w ogóle nie przyczyniło się do lepszego zarządzania swoimi finansami.

Zdecydowana większość młodych ludzi swoje kieszonkowe przeznacza na bieżące potrzeby, część badanych swoje pieniądze postanawia zachować i oszczędzać. Tylko niewielka liczba respondentów decyduje się na zainwestowanie otrzymywanego kieszonkowego. Oznacza to, że większość osób w młodym wieku nie myśli o oszczędzaniu czy inwestowaniu. Swoje pieniądze wydają na bieżące sprawy np. wyjście z przyjaciółmi, kino, obiad w restauracji. Na pytanie: czy kieszonkowe, które otrzymywałeś/eś kiedyś, pomaga Ci w lepszym zarządzaniu finansami obecnie, połowa respondentów odpowiedziała, że przyczyniło się ono w znacznym stopniu. 38% ankietowanych stwierdza, że kieszonkowe oddziało na ich gospodarowanie finansami, ale w nieznacznym stopniu. Tylko 12% ankietowanych deklaruje, że kieszonkowe nie miało na to żadnego wpływu. Co pozwala stwierdzić, że w większości przypadków kieszonkowe, które młodzi ludzie dostają od rodziców, przyczynia się do rozwinięcia takich umiejętności jak: budżetowanie, oszczędzanie czy nawet w niektórych przypadkach inwestowanie.

Jak wygląda edukacja finansowa w Polskich szkołach? W ciągu 12 lat edukacji w polskim szkolnictwie przewidziane jest 60 godzin lekcyjnych dotyczących ekonomii i finansów, co oznacza, że czasu poświęconego na naukę podstawowych zagadnień jest za mało. 55% respondentów wskazało, że wiedza, którą otrzymali w szkole, była niewystarczająca oraz zaniedbywana. Tylko 12% badanych stwierdziło, że otrzymywali oni kompleksową edukację finansową. Respondenci odpowiedzieli również na pytanie, czy rodzice lub nauczyciele angażowali się w ich edukację finansową, ponad połowa ankietowanych zadeklarowała, że to rodzice nauczyli ich podstawowych umiejętności finansowych, niespełna 6% badanych wskazała na nauczycieli, którzy prowadzili dodatkowe zajęcia, a w przypadku ok. 43% badanych nikt nie angażował się w ich edukację finansową, co oznacza, że musieli wszystkiego uczyć się samodzielnie. Wnioskując, przekazywanie wiedzy finansowej w polskich szkołach wymaga poprawy.

Młode jednostki deklarują przede wszystkim chęć nauki podstawowych umiejętności, takich jak: oszczędzanie i inwestowanie. Chcieliby również, aby w szkole uczyć, jak rozliczać się z podatków, ponieważ są to kwestie, które dotyczą każdej dorosłej jednostki i prędzej czy później, z pomocą czy bez muszą ten mechanizm znać. Tematy,

Rysunek 2. Czy rodzice/nauczyciele angażują się w Twoją edukację finansową?

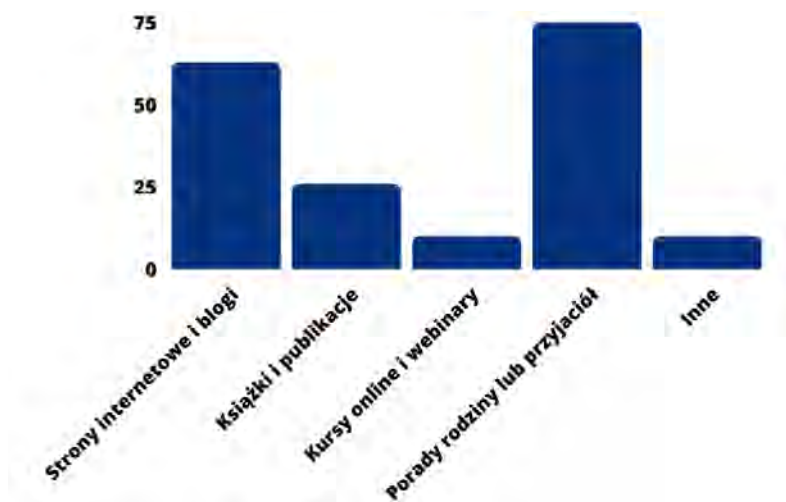
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rysunek 3. Tematy związane z finansami, które młodzi ludzie chcieliby podjąć

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

które również ciekawią młode osoby to: jak planować swoje finanse i jak nimi zarządzać oraz jak założyć własną firmę i jak ją prowadzić. Jedno zagadnienie tak naprawdę wynika z drugiego. Aby mieć swoją firmę i ją umiejętnie prowadzić, najpierw należy nauczyć się, jak planować wydatki i jak zarządzać swoimi dochodami i przychodami. Rzadziej wybraną przez ankietowanych opcją było zagadnienie dotyczące działania kredytów, które jest niemniej ważne, ponieważ często opcją wybraną przez jednostki przy zakładaniu firmy czy chociażby nabywaniu mieszkania jest właśnie kredyt. Respondenci wskazali temat zwiększania wartości na rynku pracy i zarabiania więcej jako najmniej istotną kwestię.

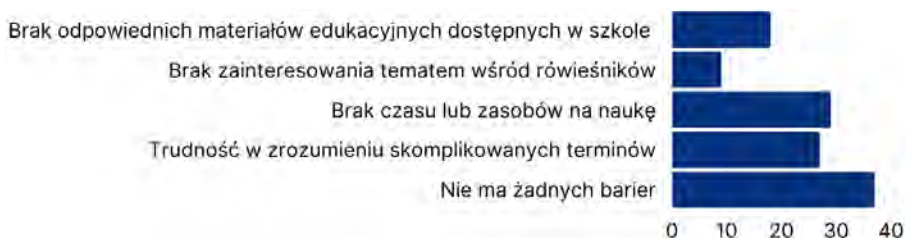

Rysunek 4. Źródła informacji na temat finansów osobistych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Jako główne źródła informacji na temat finansów ankietowani wskazywali porady rodziny lub przyjaciół, które mogą być wartościowe ze względu na osobiste doświadczenia, a przede wszystkim prosty i zrozumiały sposób przekazywania informacji. Strony internetowe i blogi były również popularnym wyborem, są to źródła łatwo dostępne, które oferują szeroką gamę tematów związanych z finansami osobistymi, co pozwala na uzyskanie informacji dotyczących konkretnych obszarów i zainteresowań. Rządziej sięgali po tę wiedzę do książek i publikacji, kursów online i webinarów czy innych źródeł. Dodatkowo tylko 9% ankietowanych odpowiedziało twierdząc na pytanie, czy uczestniczyli w warsztatach lub szkoleniach dotyczących finansów osobistych.

Wyniki pytania dotyczącego umiejętności budżetowania, inwestowania lub oszczędzania pokazują, że większość respondentów (57%) nauczyła się tych umiejętności samodzielnie, 26% badanych otrzymało naukę od kogoś innego, natomiast 18% ankietowanych zadeklarowało, że nie posiada żadnych umiejętności finansowych.

Rysunek 5. Bariery utrudniające pozyskiwanie wiedzy na temat finansów osobistych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ankietowani wskazują na różne bariery, które mogą utrudniać pozyskiwanie wiedzy finansowej. Wśród najczęściej wymienianych barier znalazły się brak czasu lub zasobów na naukę finansów oraz trudność w zrozumieniu skomplikowanych terminów i pojęć finansowych. Znaczna część respondentów twierdzi jednak, że bariery w pozyskiwaniu wiedzy finansowej nie występują.

Jak kształtuje się świadomość skutków braku wiedzy finansowej wśród młodych jednostek? Według 48% ankietowanych brak wiedzy na temat finansów osobistych może prowadzić do problemów finansowych w przyszłości, kolejne 48% respondentów uważa, że może to skutkować poważnymi konsekwencjami, ale zależy to również od innych czynników. Tylko niecałe 4% twierdzi, że wiedza finansowa nie jest kluczowym czynnikiem w unikaniu problemów w przyszłości. Zadaniem ankietowanych było również stwierdzenie, czy zdają sobie sprawę z ryzyka związanego z nieodpowiedzialnym zarządzaniem finansami. Zdecydowana większość (69%) odpowiedziała twierdząc na postawione im pytanie. 28% respondentów zaznaczyła, że częściowo zdaje sobie sprawę z ryzyka, a tylko 3% całkowicie nie jest tego ryzyka świadoma. Wyniki badań ukazują, że młode jednostki w większości przypadków są świadomi skutków

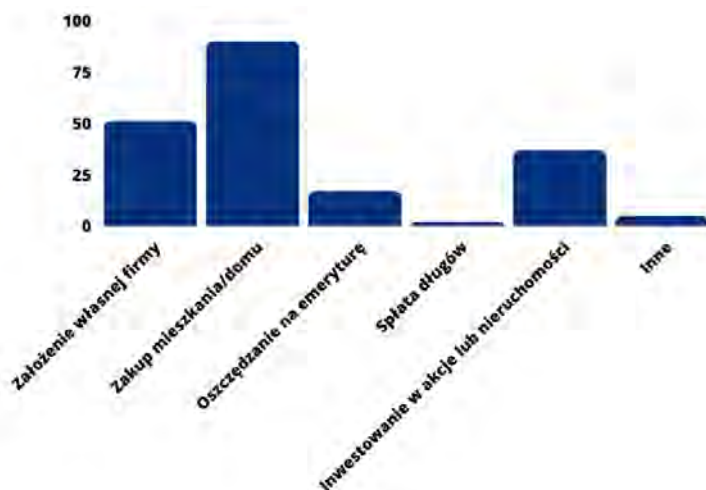

Rysunek 6. Czy czujesz się pewna/y w podejmowaniu decyzji finansowych?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

i konsekwencji, jakie za sobą ciągną nieodpowiedzialne decyzje finansowe, podejmowane bez teoretycznej wiedzy.

65% młodych jednostek podczas podejmowania decyzji finansowych niestety wciąż ma wątpliwości, tylko 20% badanych może zaznaczyć, że gdy podejmują tego typu decyzje, czują się pewnie. 15% respondentów deklaruje, że czuje się niepewnie. Brak pewności podczas podejmowania tak ważnych decyzji może wynikać przede wszystkim z braku wiedzy i kompetencji. Osoby, które nie otrzymały kompletnej wiedzy z zakresu edukacji finansowej, nie są pewni, czy decyzje, które podejmą, nie będą wiązały się z przykrymi konsekwencjami.

Rysunek 7. Cele i plany finansowe młodych ludzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Cele i plany finansowe respondentów są zróżnicowane, przy czym zakup mieszkania lub domu występuje najczęściej, kolejnym najczęściej wskazywanym celem jest posiadanie własnej firmy, są to jednak cele nierzadko wiążące się z kredytem. Chęć inwestowania w akcje lub nieruchomości w przyszłości wyraziło 37 osób. Wyżej wymienione plany i cele wiążą się z zapotrzebowaniem na odpowiednią wiedzę i umiejętności, ważna jest również świadomość zagrożeń i ryzyka, z jakimi mogą się one wiązać. Połowa ankietowanych odpowiedziała, iż planuje zdobyć dodatkowe kwalifikacje z zakresu finansów lub inwestowania w przyszłości.

Podsumowanie i wnioski

Edukacja finansowa jest potrzebna i niezbędna do funkcjonowania w codziennym życiu. Odgrywa szczególnie ważną rolę dla młodych jednostek z kilku powodów, przede wszystkim uczy je planowania przyszłości, m.in. podstawowych umiejętności takich jak: oszczędzanie, inwestowanie czy planowanie budżetu na zakup domu lub mieszkania. Młodzi ludzie, którzy posiadają taką wiedzę, podejmują bardziej odpowiedzialne decyzje finansowe, nauka zagadnień już od dziecka, poprzez np. otrzymywane kieszonkowe pomaga im samodzielnie zarządzać swoimi pieniędzmi i unikać nieprzemysłanych wydatków. Co więcej, wprowadzanie tej wiedzy odpowiednio wcześniej może zapobiec podejmowaniu błędnych decyzji, które mogą nieść za sobą poważne konsekwencje.

Czynnikami, które sprzyjają edukacji finansowej młodych jednostek, są m.in.: wsparcie ze strony rodziców i opiekunów, którzy w wielu przypadkach są pierwszymi bądź jedynymi nauczycielami w zakresie finansów, kolejnym czynnikiem jest budowanie budżetu, inwestowanie i oszczędzanie już od najmłodszych lat, bo jak powszechnie wiadomo, praktyka jest niezbędna. Innymi czynnikami, które również mają wpływ, są współpraca z publicznymi instytucjami, takimi jak banki, które oferują w swojej ofercie programy, szkolenia, które rozwijają wiedzę finansową oraz praktyczne lekcje finansowe np. webinary, warsztaty, które są ciekawszą alternatywą dla nauki teorii.

Bibliografia

- Frączek B., *Zakres i formy edukacji finansowej oraz jej skutki. Studia Ekonomiczne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2017, Nr 339.
- OECD, (2022), *Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision*. [Znajomość zagadnień finansowych w Polsce: Znaczenie, dane i oferta edukacyjna]
- Financial Literacy in Poland: Relevance, evidence and provision - OECD Ostaszewski J., *Finanse*, pod red. M. Adamskiej, Warszawa 2010, s.19–26.
- Madaj M., *Kieszonkowe dla dziecka. Lepiej sprawdzi się gotówka czy konto dla młodzieży?*
<https://subiektywnieofinansach.pl/kieszonkowe-dla-dziecka-lepiej-sprawdzi-sie-gotowka-czy-konto-dla-mlodych/>

- Milewska M., *Finanse. Instrukcje. Instrumenty. Podmioty. Rynek. Regulacje*, Warszawa 2010.
- Potocki T., (*Poziom wiedzy finansowej wśród osób podatnych na ubóstwo – aspekty metodyczne i wyniki badań własnych*), „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 2016, nr 6 (326). *Poziom wiedzy finansowej Polaków 2022*, VI Kongres Edukacji Finansowej i Przedsiębiorczości, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości oraz Fundacja GPW, 2022.
- Sitek M., Ostrowska E.B., Badiak M., *Umiejętności, postawy i zachowania finansowe młodzieży w Polsce. Wyniki badania PISA 2018*, Warszawa 2022.

WHY IS FINANCIAL EDUCATION IMPORTANT FOR YOUNG PEOPLE?

Abstract: Financial education should be an essential part of every young person's life. Implementing this knowledge from an early age plays an important role, the earlier we start implementing it, the less risk of making bad financial decisions in the future, which can have long-term consequences. Having own finances can teach a young person how to save and manage their own budget, which lays the groundwork for making serious money-related decisions in adulthood. Given the need to increase financial literacy, the question arises: what factors are conducive to financial education for young people? The main objective of the research is to identify and evaluate methods that develop the financial knowledge of young people.

The factors that favor the financial education of young individuals are primarily the support of parents, who in many cases are the first teachers in budgeting, investing and saving from an early age. An equally important factor is cooperation with public institutions, such as banks, which offer programs, training and practical financial lessons such as webinars and workshops.

Keywords: financial education, young people, financial literacy, knowledge.

Klaudia Ruszczyk

Studenckie Koło Naukowe Zarządzania Zasobami Ludzkimi Creative

Opiekun: mgr Magdalena Łada

Wydział Nauk Ekonomicznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

DEINFLUENCING – ZNACZENIE I SPECYFIKA NOWEGO TRENDU W MEDIACH SPOŁECZNOŚCIOWYCH

Wstęp

Media społecznościowe w aktualnej rzeczywistości są nieodłączną częścią życia Polaków. Z badań przeprowadzonych przez Mediapanel wynika, że w grudniu 2022 roku z aplikacji mobilnej Instagram korzystało 11 948 958 polskich użytkowników, co stanowiło 40,27% wszystkich realnych użytkowników Internetu. Każdy z nich poświęcał średnio 11 minut dziennie na przeglądanie treści zamieszczanych w tym serwisie. Z kolei aktywność 9 995 238 internautów korzystających z aplikacji TikTok to już średnio około 50 minut dziennie¹. Analizując te liczby, możliwe jest rozpoznanie i stwierdzenie, jak znaczną część wolnego czasu polskiego społeczeństwa zajmują social media, a razem z nimi nieodłączna ich część, czyli influencerzy. Media społecznościowe, właśnie dzięki między innymi twórcom internetowym, stały się przestrzenią o jednym z największych potencjałów do pozyskiwania klientów. Inną przyczyną tak wysokiej roli portali społecznościowych w tym zakresie są trendy tworzone przez ich użytkowników, które sprawiają, że social media nieustannie ewoluują. Jednym z najnowszych trendów, którego oddziaływanie można aktualnie obserwować i analizować, jest deinfluencing, w ramach którego influencerzy próbują nakłonić obserwatorów do ograniczenia konsumpcji lub odradzają zakup pewnych produktów i usług.

---

¹ <https://media-panel.pl/pl/aktualnosci/wyniki-badania-mediapanel-za-grudzien-2022/> [dostęp: 13.06.2023].

Pojęcie i rodzaje influencerów oraz ich zakres oddziaływania na decyzje zakupowe konsumentów

Koncepcja istnienia jednostek posiadających zdolności do wywierania istotnego wpływu na innych dzięki swojemu autorytetowi lub charyzmie to zjawisko, którego początki można odnaleźć już w starożytności. W tamtej epoce bardzo popularną rozrywką były walki gladiatorów i to właśnie sportowcy najczęściej uzyskiwali wówczas status celebrytów oraz promowali okazjonalnie produkty, takie jak wino lub oliwa². Jednakże zjawisko „influencer marketingu” w najbardziej zbliżonym znaczeniu do tego, które jest używane współcześnie, pojawiło się dopiero w roku 1760. Było to związane z działalnością pewnego brytyjskiego garniarza, który przesłał Królowej Anglii przygotowany przez siebie zestaw do picia herbaty. Jej wysokość zaaprobowała produkt Brytyjczyka, co sprawiło, że zaczął on kreować swoją markę hasłem „Royal-approved”, sprawdzając ją tym samym do statusu luksusowej³. Taka technika marketingowa w dalszym ciągu stosowana jest przez marki i polega na rozsyłaniu paczek PR do influencerów, którzy następnie recenzują i rekomendują otrzymane produkty. Wraz z upływem kolejnych lat promocja marki i produktów z udziałem popularnych postaci ulegała kolejnym zmianom i udoskonaleniom, a przełomowym momentem był rozwój mediów społecznościowych, który zapoczątkował postać influencera, jakiego można obserwować współcześnie.

Brzmienie definicji słowa „influencer” różni się w zależności od jej autora. Według Kartajaya, Kotlera i Setiawana⁴ influencerzy to szanowane w swoich społecznościach postacie, które mają pokazną grupę zaangażowanych obserwujących i odbiorców. Są to często twórcy internetowi, którzy zbudowali swoją reputację na tworzonych przez nich unikalnych treściach. Bardzo podobnie definicję influencera wyjaśnia Sudoł⁵, która twierdzi, że osoba taka z założenia powinna mieć silny wpływ na swoich obserwatorów. Jej atrybutami najczęściej jest wyznaczanie nowych trendów, rzesza oddanych fanów oraz status eksperta w dziedzinie, w jakiej realizuje swoje treści. W *Słowniku języka polskiego PWN*⁶ bardzo krótko i nieprecyzyjnie zdefiniowane zostało pojęcie influencera, który określony został jako osoba, która zdobyła swoją popularność w Internecie i korzysta z niej, wpływając na swoich obserwatorów w różnych aspektach ich życia. Inne podejście do wyjaśniania pojęcia influencera zostało natomiast zastosowane w słowniku Cambridge Dictionary⁷. Zgodnie z treścią jednej z zamieszczonych w nim

² <https://grin.co/blog/the-history-of-influencer-marketing/> [dostęp: 13.06.2023].

³ <https://hireinfluence.com/blog/history-influencer-marketing/> [dostęp: 13.06.2023].

⁴ H Kartajaya., P. Kotler, I. Setiawan., *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital*, Wiley, New Jersey 2017, s. 132.

⁵ K. Sudoł, *Influencer – gwiazda czy naciągacz?* „Głos Mordoru”, 2018, nr 6 (31).

⁶ <https://sjp.pwn.pl/mlodziewowe-slowo-roku/haslo/influencer;6368873.html> [dostęp: 13.06.2023].

⁷ <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/influencer> [dostęp: 13.06.2023].

definicji, influencer to osoba, która opłacana jest przez firmę w zamian za pokazywanie i opisywanie jej produktów i usług na swoich profilach, a także zachęcanie swoich obserwatorów do zakupu.

Badając rynek influencerów, istotne jest zapoznanie się z ich taksonomią, która różni się w zależności od przyjętych kryteriów. Najbardziej bazowy podział uwzględnia liczbę odbiorców danego influencera. Zgodnie z nim Górecka-Butora, Strykowski i Biegun⁸) wyróżnili 5 kategorii:

- **topowi influencerzy** – ponad 500 tys. odbiorców;
- **makroinfluencerzy** – między 100 tys. a 500 tys. odbiorców;
- **średniej wielkości influencerzy** – między 20 tys. a 100 tys. odbiorców;
- **mikroinfluencerzy** – między 10 tys. a 20 tys. odbiorców;
- **nanoinfluencerzy** – między 1 tys. a 10 tys. odbiorców.

W innym podziale uwzględniono poziom motywacji twórców internetowych. Kryterium brane w nim pod uwagę to również cechy takie jak poziom wiedzy, zaangażowanie i doświadczenie w dziedzinie, którą się zajmują. Na jego podstawie wyróżnić można (Stopczyńska 2021):

- **idoli** – grupa ta wyróżnia się wysoką rozpoznawalnością i popularnością wśród społeczeństwa. Wywołują u swoich obserwatorów szerokie spektrum emocji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, jednakże znacząca większość darzy ich sympatią i zaufaniem. Pełnią funkcję liderów opinii i mentorów dla społeczności obserwującej ich profile;
- **lifestylерów** – grupa najbardziej wszechstronnych influencerów, czego przyczyną jest szeroki zakres zagadnień zakwalifikowanych do tematyki lifestyle. Twórcy internetowi tej kategorii na swoich profilach poruszają różnorodne kwestie, dotyczące między innymi mody, urody, gotowania, podróżowania, przeplatając je z elementami życia codziennego;
- **ekspertów** – grupa twórców internetowych o najbardziej zawężonym zakresie zainteresowań i tym samym bardzo sprecyzowanej grupie odbiorców. Influencerzy należący do tej kategorii w znaczącej większości specjalizują się tylko w jednej dziedzinie, np. sport, biznes, moda, itp. Ekspertci charakteryzują się najbliższą relacją ze swoimi obserwatorami, którzy wykazują się wysokim zaangażowaniem;
- **aktywistów** – influencerzy tej kategorii cieszą się dużą wiarygodnością wśród obserwatorów, głównie ze względu na swoją otwartość i autentyczność. Aktywiści wyróżniają się wysoką potrzebą ingerencji w tematy społeczne, które dotyczą ich na co dzień;
- **artystów** – tę grupę tworzą zazwyczaj osoby odznaczające się dużą oryginalnością. Tworzone przez nich treści, mimo iż poruszają pozornie konwencjonalne tematy, takie jak podróże, lifestyle, uroda, przedstawiane są w sposób wyróżniający się na

⁸ P. Górecka-Butora, P. Strykowski, K. Biegun, *Influencer marketing od A do Z*, Bielsko-Biała 2019, s. 29–33.

tle innych. Artyści często uważani są za ekscentryków, jednak potrafią zjednać sobie spore grono fanów, których inspirują swoją działalnością.

W związku z istotną rolą odgrywaną w codziennym życiu użytkowników social mediów przez twórców internetowych, mają oni znaczny wpływ na decyzje podejmowane przez swoich obserwujących, również te zakupowe. Fakt ten przyczynia się do znacznego zainteresowania współpracą z osobami popularnymi i wpływowymi przez firmy chcące promować swoją markę lub konkretny produkt dzięki wykorzystaniu społeczności zgromadzonej wokół influencera. Taka forma współdziałania nosi nazwę influencer marketingu⁹. Zaangażowanie twórców internetowych w kampanie reklamowe przedsiębiorstw daje możliwość na ukierunkowanie przekazu reklamowego do konkretnej grupy adresatów, którą zainteresowana jest firma, co skutkuje lepszymi wynikami przedsięwzięcia¹⁰. Skuteczność działań marketingowych przeprowadzonych przy pomocy influencerów można potwierdzić, analizując statystyki opublikowane przez The Social Sepherd, według których z 1 USD przeznaczonego na influencer marketing firma zarabia średnio 5,20 USD¹¹. W związku z tak wysoką stopą zwrotu, coraz więcej przedsiębiorstw decyduje się na zastosowanie takiej formy marketingu. Według badań przeprowadzonych przez Influencer Marketing Hub, ponad 80% respondentów deklaroowało, że ich przedsiębiorstwo zamierza przeznaczyć budżet na influencer marketing w 2023 roku, a aż 67% zamierza zwiększyć wydatki na ten cel, co świadczy o dynamicznie wzrastającym znaczeniu tego rynku¹².

Deinfluencing – znaczenie i charakterystyka trendu

Według portalu EarthWeb, każdego dnia na samym Instagramie publikowanych jest około 95 milionów zdjęć i filmów, co jest niewielkim ułamkiem wszystkich udostępnianych multimediów w mediach społecznościowych¹³. Na podstawie tych statystyk można wnioskować, że tak powszechne generowanie treści i ich konsumpcja sprawia, że social media to bardzo konkurencyjna przestrzeń, w której influencerzy oraz przeciętni ludzie rywalizują o uwagę pozostałej części społeczności¹⁴. Ważnym aspektem, który sprawia, że pewne treści są częściej oglądane i wywołują większe zaangażowanie

⁹ D. Marzec, *Znaczenie influencer marketingu w kształtowaniu decyzji współczesnych konsumentów*, [w:] *Media i społeczeństwo*, M. Bernacki (red.), Bielsko-Biała 2022, s. 162.

¹⁰ J. Wyrwiz, *Influencer marketing w komunikacji marketingowej marki*, [w:] *Innowacje i cyfryzacja gospodarki*, M. Cisek (red.), Siedlce 20119, s. 81–82.

¹¹ <https://thesocialshepherd.com/blog/influencer-marketing-statistics> [dostęp: 13.06.2023].

¹² <https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-benchmark-report/#toc-8> [dostęp: 13.06.2023].

¹³ <https://earthweb.com/how-many-pictures-are-on-instagram/> [dostęp: 14.06.2023].

¹⁴ S. Asur, B. Huberman, G. Szabo, C. Wang, *Trends in Social Media: Persistence and Decay*. “Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media” 2021, t. 5 nr 1, s. 434–437.

u odbiorców niż inne, jest podążanie za aktualnymi trendami, które nieustannie kształtują charakterystykę social mediów. Jednym z takich trendów, którego rozwój można obserwować w 2023 roku i nadal przybiera na sile, jest deinfluencing. W jego ramach twórcy opowiadają o modnych lub sponsorowanych produktach, które według nich nie są warte zakupu. Influencerzy w swoich filmach i postach często omawiają wady produktów, które nie spełniły ich oczekiwań i w związku z tym odradzają swoim widzom ich zakup, a często również polecają tańsze i według nich lepsze alternatywy¹⁵. Genezy powstania tego trendu doszukiwać się można w wielu aspektach. Jednym z nich jest próba walki influencerów z nadmiernym konsumpcjonizmem, do którego rozwoju m.in. przyczyniają reklamy oraz celebryci. Ich rola w tej kwestii polega na uświadamianiu konsumentów o potrzebach, które tak naprawdę nie są nieodzowne, lecz są generowane sztucznie w celu znalezieniu nabywców na już wyprodukowane dobra¹⁶. Deinfluencing ma na celu rozwiązanie tego problemu poprzez promowanie bardziej zrównoważonych wyborów zakupowych. Równie istotnym czynnikiem, który mógł mieć wpływ na zwiększenie popularności tego trendu, jest obecny globalny kryzys ekonomiczny¹⁷. Konsumentów w obliczu wysokiej inflacji odczuwają niepowstrzymaną potrzebę kontrolowania wydatków, co sprawia jednocześnie, że są zainteresowani poszukiwaniem wiarygodnych osób, będących w stanie pomóc im w podejmowaniu finansowo opłacalnych decyzji zakupowych. Prowadzi to do zwiększenia popularności influencerów, którzy potrafią w krytyczny sposób przeanalizować oferty produktów, czyli tzw. „deinfluencerów”¹⁸.

Zakres oddziaływania zjawiska, jakim jest deinfluencing, najlepiej odzwierciedla liczba wyświetleń filmików z hasztagiem „deinfluencing” opublikowanych na aplikacji TikTok. Na dzień 15 czerwca 2023 roku wartość ta wyniosła aż 687,8 milionów, co potwierdza przełomowość tego trendu w mediach społecznościowych. W związku z ogromną skalą zainteresowania tym zjawiskiem, uzasadnionym jest podjęcie badań na temat jego specyfiki oraz jego potencjalnego wpływu na nabywców.

Cel oraz metodyka badań własnych

Celem przeprowadzonego badania było przybliżenie postaci przeciętnego użytkownika social mediów, ustalenie poziomu znajomości pojęcia deinfluencingu wśród polskich użytkowników portali społecznościowych, określenie, jaka część respondentów spot-

¹⁵ <https://homodigital.pl/deinfluencerzy-powiedza-ci-czego-nie-kupowac-zaufasz-im/> [dostęp: 15.06.2023].

¹⁶ J. Mysona Byrska, *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, „Logos i Ethos” 2017, nr 45, s. 135–147.

¹⁷ <https://sukces.rp.pl/spoleczenstwo/art37907601-de-influencing-to-nowy-trend-w-social-mediach-influencerzy-walczą-z-konsumpcją> [dostęp: 15.06.2023].

¹⁸ <https://influencermarketinghub.com/deinfluencing-trend/#toc-1> [dostęp: 15.06.2023].

kała się z działaniami wchodzącymi w zakres deinfluencingu, a także poznanie opinii ankietowanych na jego temat. Narzędziem, które posłużyło do zgromadzenia danych pierwotnych, był kwestionariusz ankiety skierowany do użytkowników mediów społecznościowych przeprowadzony w dniach 23.05.2023-15.06.2023. Ze względu na specyfikę tematu, do przeprowadzenia badania zastosowana została technika CAWI. Ankieta internetowa składała się z 20 pytań jednokrotnego oraz wielokrotnego wyboru i była podzielona na dwie części, tj. metryczkę oraz badania właściwe, a do jej dystrybucji wykorzystane zostały głównie media społecznościowe (Facebook, Instagram). Badanie zostało przeprowadzone na terenie Polski, na grupie 131 respondentów.

Wyniki badań

Grupa respondentów uczestniczących w badaniu była zróżnicowana pod względem wybranych cech demograficznych, miejsca zamieszkania oraz statusu społeczno-zawodowego. Wśród 131 ankietowanych 75% stanowiły kobiety, a 25% mężczyźni. Pod kątem wieku dominujący okazali się respondenci w przedziale od 18. do 25. roku życia (37,4%), a następnie w wieku od 36 do 45 lat (24,43%), od 46 do 55 lat (16,03%), od 26 do 35 lat (14,5%), poniżej 18 lat (6,11%) oraz powyżej 55 lat (1,53%). Różnice można zaobserwować również w kwestii miejsca zamieszkania uczestników badania. Najliczniejszą grupę, w odniesieniu do tego zagadnienia, stanowiły osoby zamieszkujące wieś (32,06%) oraz miasta od 151 tys. do 500 tys. mieszkańców (32,06%). Poza nimi wśród badanych znaleźli się również mieszkańcy miast poniżej 50 tys. mieszkańców (22,9%), miast od 51 tys. do 150 tys. mieszkańców (6,87%) i miast powyżej 500 tys. mieszkańców (6,11%). Ponad połowa respondentów uczestniczących w badaniu to osoby pracujące (58,02%), a 36,64% to osoby, które się uczą.

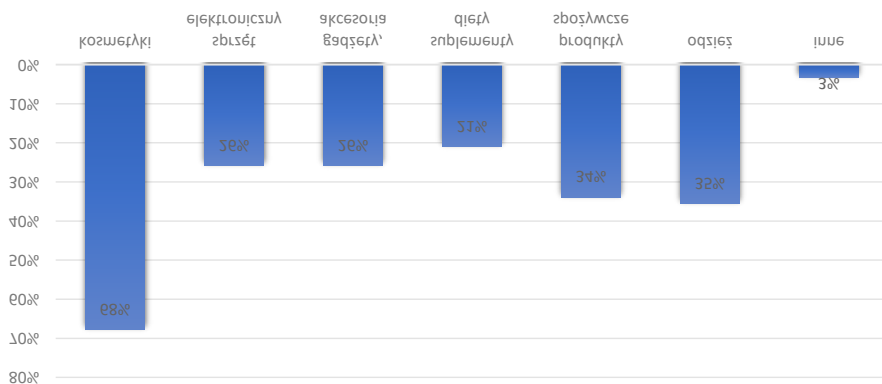
Najpopularniejszymi social mediami wśród ankietowanych był Messenger (90,84%), Facebook (80,92%) oraz Instagram (68,70%). Czas poświęcony na korzystanie z social mediów to kolejne zagadnienie, które zostało poruszone w badaniu. Największy odsetek respondentów zadeklarował, że przy tego typu formie rozrywki spędza około 2 godzin dziennie (27,48%), co pokrywa się z wynikami badań zamieszczonymi w raporcie „Social Media 2023”¹⁹. W kwestii wyboru urządzenia wykorzystywanego do przeglądania social mediów respondenci byli w przeważającej części zgodni, ponieważ aż 95,42% ankietowanych do tego celu używa smartfonu, a zaledwie 3,82% komputera i laptopa oraz niecały 1% tabletu. Biorąc pod uwagę formy interakcji, na jakie respondenci decydują się podczas korzystania z mediów społecznościowych, na pierwszym miejscu ulokowało się lajkowanie, na które wskazało aż 77,86% respondentów. Na dwóch kolejnych pozycjach znalazło się pisanie wiadomości prywatnych (59,54%) oraz udo-

¹⁹ https://www.iab.org.pl/wp-content/uploads/2023/05/RAPORT_SOCIAL_MEDIA_2023.pdf [dostęp: 19.06.2023].

stępnianie treści (39,69%). Najmniejsza liczba ankietowanych decyduje się na branie udziału w konkursach organizowanych przez firmy oraz influencerów (3,82%). W badaniu ankietowym podjęto również próbę wyszczególnienia etapów procesu dokonywania zakupów, podczas których respondenci najczęściej wykorzystują social media. Najpopularniejszymi z nich były kolejno: poszukiwanie informacji o dostępnej ofercie (52,67%), porównywanie dostępnych ofert (39,69%) oraz śledzenie profili twórców internetowych (33,59%). Warto także zauważyć, że wśród ankietowanych znalazły się osoby, które nie wykorzystują social mediów w trakcie procesu zakupowego (25,19%), prawdopodobnie osoby te korzystają z tradycyjnych form tego typu działań.

Nieodłączną częścią mediów społecznościowych są influencerzy, których obserwowanie zadeklarowało 73,28% uczestników badania. Z powodu tego, iż pozostałe zagadnienia poruszane w kwestionariuszu ankiety dotyczyły osób obserwujących twórców internetowych, wyniki zamieszczone w dalszej części dotyczą populacji odniesienia na poziomie N=96. Każdy z użytkowników Internetu ma swoje indywidualne upodobania co do kategorii treści, jakie lubi oglądać u obserwowanych przez siebie influencerów, jednakże zgodnie z wynikami przeprowadzonego badania, największą popularnością cieszy się tematyka lifestyle (55,21%), podróże (52,08%) oraz moda i uroda (48,96%).

Głównym filarem działalności influencerów w mediach społecznościowych jest prezentowanie i polecanie na swoim profilu produktów różnych marek. W trakcie wypełniania kwestionariusza ankiety ponad 60% respondentów zadeklarowało, że zdarzyło im się kupić produkt lub usługę w wyniku rekomendacji twórcy internetowego, z czego wnioskować można, jak istotny wpływ na decyzje zakupowe konsumentów mają osobowości internetowe. Ankietowani, którzy nabyli przedmiot lub świadczenie na podstawie dobrej opinii influencera, odpowiedzieli również na pytanie dotyczące kategorii zakupionego dobra, a jego wyniki zamieszczono na rysunku 1.

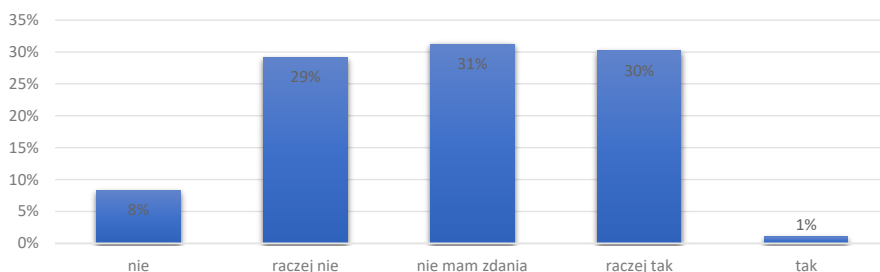

Rysunek 1. Kategorie produktów nabywane w wyniku polecenia przez twórcę internetowego

Źródło: opracowanie własne.

W tej kwestii na pierwszym miejscu ulokowały się kosmetyki, które dzięki rekomendacjom twórców internetowych zakupiło 67,74% respondentów. Inne rodzaje produktów były rzadziej wybierane. Odzież w wyniku polecenia influencerów zakupiło 35,48% respondentów, podczas gdy produkty spożywcze wybrało 33,87%, a gadzety, akcesoria oraz sprzęt elektroniczny 25,81% respondentów.

W toku realizacji badania ankietowego poruszono także kwestię stopnia zaufania do influencerów jako źródła informacji o produktach i usługach. Udzielone odpowiedzi były bardzo zróżnicowane, a ich rozkład zamieszczono na rysunku 2.

Rysunek 2. Zaufanie respondentów do influencerów jako źródła informacji na temat produktów i usług

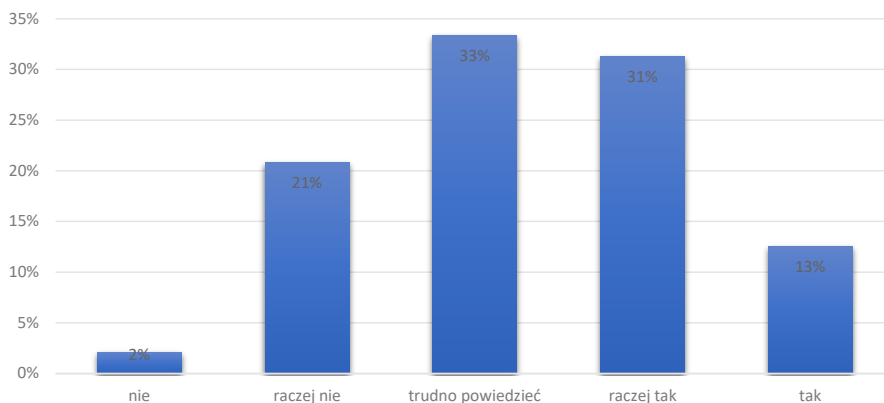
Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie rezultatów badań można wnioskować, że 31,25% ankietowanych nie ma zdania na temat wiarygodności twórców internetowych, 30,20% uważa, że influencerzy są raczej godnym źródłem zaufania, a 29,17% raczej nie ufa im w kwestiach zakupowych. Ten stosunkowo równomierny rozkład odpowiedzi świadczyć może o dużej kontrowersji tego tematu wśród respondentów ze względu na częste rekomendacje produktów przez influencerów wyłącznie ze względu na ich współpracę z konkretnymi firmami, a nie szczerą opinię.

W celu ustalenia potencjalnego wpływu deinfluencingu na społeczeństwo, ankietowani zostali spytani o to, czy zła opinia influencera na temat jakiegoś produktu lub usługi jest w stanie sprawić, że zrezygnują oni z jego zakupu. Pytanie te również poruszało kwestię zaufania, jednakże w tym przypadku zauważalne jest, iż respondenci w przypadku negatywnej postawy influencera w stosunku do produktu czy usługi w większym stopniu są skłonni mu zaufać (rysunek 3).

Ponad 30% badanych zadeklarowało, że raczej byłoby w stanie zrezygnować z zakupu produktów lub usług, o których dany influencer wyraził nieprzychylnie zdanie, a 12,5% respondentów twierdzi, że zrobiłoby to na pewno w takiej sytuacji. Z kolei 20,83% respondentów twierdzi, że negatywne opinie twórcy internetowego raczej nie mają wpływu na podejmowane przez nich decyzje zakupowe, a 2,08% osób biorących udział w badaniu zadeklarowało, że nie zmieniliby swojego zdania na temat produktu, nawet w przypadku złej recenzji ze strony osobowości internetowej.

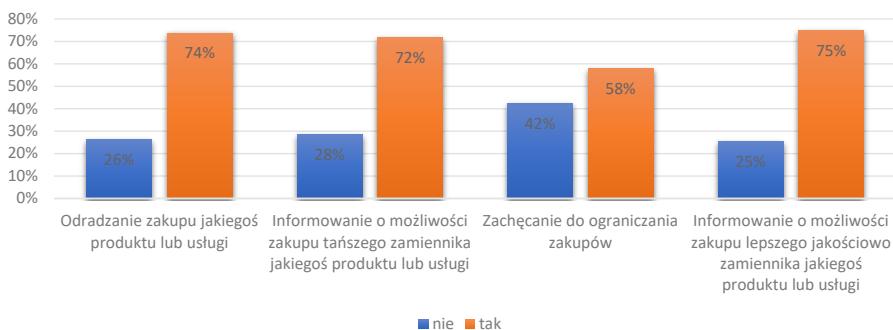

Rysunek 3. Wpływ negatywnych opinii influencerów na temat produktów lub usług na rezygnację z zakupu

Źródło: opracowanie własne.

W celu zbadania zakresu oddziaływania deinfluencingu, ankietowani zostali poproszeni o określenie, z którymi z wymienionych działań, związanych z tym trendem, zetknęli się w mediach społecznościowych. Wyniki badań zostały zamieszczone na rysunku 4.

Rysunek 4. Rodzaje treści publikowanych w mediach społecznościowych przez twórców internetowych w ramach deinfluencingu

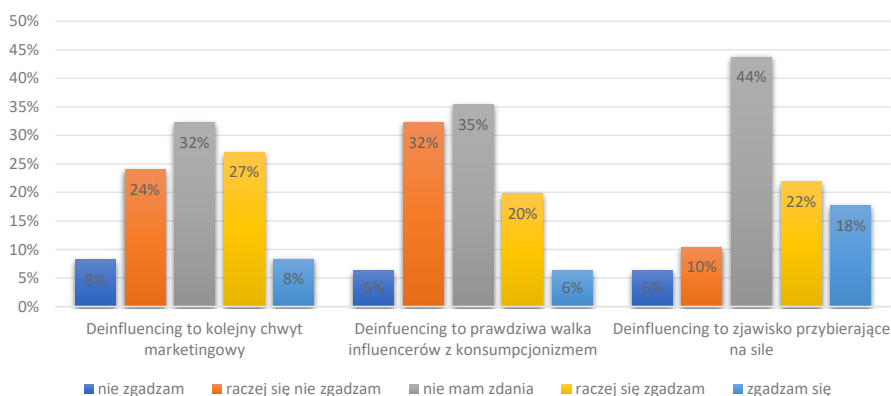
Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym z tych zadań było zachęcanie do ograniczenia zakupów, z czym styczność zadeklarowało 57,89% respondentów. Z kolei odradzanie zakupu konkretnego produktu lub usługi w social mediach zaobserwowało prawie 75% uczestniczących w badaniu osób. Podobnie sytuacja przedstawiała się w przypadku informowaniu o możliwości zakupu lepszego jakościowo zamiennika jakiegось produktu lub usługi,

ponieważ z takim działaniem zetknęło się prawie 75% badanych. Ostatnim rodzajem analizowanych w badaniu treści było informowanie o możliwości zakupu tańszego zamiennika danego towaru lub świadczenia, czego podczas korzystania z social mediów doświadczyło około 70% ankietowanych. Wszystkie z wymienionych czynności są charakterystyczne dla trendu, jakim jest deinfluencing, co świadczy o znacznej ekspansji tego zjawiska.

Ponadto w badaniu uwzględniono zagadnienie znajomości definicji słowa „deinfluencing” poprzez zadanie respondentom pytania o to, czy mieli styczność z tym zjawiskiem w mediach społecznościowych. Zdecydowana większość ankietowanych nie była świadoma znaczenia tego pojęcia, ponieważ na zaznaczenie odpowiedzi „trudno powiedzieć, ponieważ nie wiem, czym jest zjawisko deinfluencingu” zdecydowało się 61,46% ankietowanych. Około 20% respondentów zadeklarowało, że miało styczność ze wspomnianym zjawiskiem, a około 17% twierdzi, że nigdy się z nim nie spotkało. Warto jednak zauważyć, że z analizy rysunku 4. wynika, iż respondenci w przeważającej części spotkali się z działaniami związanymi z deinfluencingiem, lecz większość z nich nie znała definicji tego słowa.

Poglądy wśród ekspertów marketingowych na temat specyfiki deinfluencingu są bardzo zróżnicowane. W intencji poznania opinii respondentów na temat tego trendu, zostali oni poproszeni o określenie, w jakim stopniu zgadzają się ze stwierdzeniami dotyczącymi tego zjawiska (rysunek 5).

Rysunek 5. Opinie respondentów na temat specyfiki deinfluencingu

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsze ze stwierdzeń brzmiało następująco: „Deinfluencing to kolejny chwyt marketingowy”, a z jego treścią w pełni lub częściowo zgadza się 35,42% respondentów, natomiast 32,29% sprzeciwia się temu lub twierdzi, że raczej trend ten nie ma celu marketingowego, zatem dostrzec można stosunkowo równomierny rozkład zdań wśród ankietowanych w tym temacie. 26,04% ankietowanych uznaje deinfluencing za

prawdziwą walkę twórców internetowych z wszechobecnym konsumpcjonizmem, za to 38,54% ma w stosunku do tego odmienne zdanie i nie zgadza się z tym stwierdzeniem. Ostatnie sformułowanie dotyczy stopnia rozprzestrzeniania się i wzmacniania tego trendu w social mediach. Deinfluencing jest przybierającym na sile zjawiskiem według 39,58% badanych, jednak 16,67% jest przeciwnego zdania w tej kwestii. Duży odsetek ankietowanych nieposiadających określonego zdania na temat powyższych stwierdzeń może wynikać z ograniczonej wiedzy respondentów na temat stosunkowo nowego trendu, którego oddziaływania nie zostały jeszcze w pełni zbadane.

Podsumowanie

Deinfluencing to stosunkowo nowe zjawisko w mediach społecznościowych, w ramach którego twórcy internetowi dzielą się negatywnymi opiniami na temat często reklamowanych lub sponsorowanych produktów, które według nich nie są warte zakupu, a często również sugerują, że istnieją tańsze lub lepsze jakościowo opcje. Duża część społeczności internetowej nie jest jeszcze świadoma znaczenia definicji deinfluencingu, lecz działania charakterystyczne dla tego trendu są coraz częściej spotykane w social mediach. Podczas dokonywania decyzji zakupowych złe opinie influencerów na temat produktów i usług odgrywają istotną rolę, mimo tego, że większość respondentów nie uważa twórców internetowych za godne źródło informacji na ten temat. Z przeprowadzonych badań można również wnioskować, że zdania na temat specyfiki trendu wśród respondentów są bardzo podzielone i niemożliwe jest jednoznaczne stwierdzenie, czy deinfluencing to chwyt marketingowy czy prawdziwa walka twórców internetowych z wszechobecnym konsumpcjonizmem.

Badania przeprowadzone w ramach tego artykułu pozwoliły na określenie specyfiki i znaczenia deinfluencingu, natomiast nadal pozostaje wiele niezgłębionych zagadnień w tym temacie, m.in. dotyczących wpływu tego trendu na problem konsumpcjonizmu w Polsce i na świecie, które warte są poddania analizie w przyszłych pracach badawczych.

Bibliografia

- A Brief History of Influencer Marketing*, HireInfluence, <https://hireinfluence.com/blog/history-influencer-marketing/> [dostęp: 13.06.2023].
- Asur S., Huberman B., Szabo G., Wang C., *Trends in Social Media: Persistence and Decay*. "Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media" 2021, t. 5 nr 1, s. 434–437.
- Błach S., *Deinfluencerzy powiedzą ci, czego nie kupować! Zaufasz im?*, „HomoDigital”, <https://homodigital.pl/deinfluencerzy-powiedza-ci-czego-nie-kupowac-zaufasz-im/> [dostęp: 15.06.2023].

- Geysler W., *The State of Influencer Marketing 2023: Benchmark Report*, „Influencer Marketing Hub”, <https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-benchmark-report/#toc-8> [dostęp: 13.06.2023].
- Górecka-Butora P., Strykowski P., Biegun K., *Influencer marketing od A do Z*, WhitePress, Bielsko-Biała 2019, s. 29–33.
- Kartajaya H., Kotler P., Setiawan I., *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital*, Wiley, New Jersey 2017, s. 132.
- Kemp S., *DIGITAL 2023: POLAND*, „DataReportal”, <https://datareportal.com/reports/digital-2023-poland> [dostęp: 19.06.2023].
- Marzec D., *Znaczenie influencer marketingu w kształtowaniu decyzji współczesnych konsumentów*, [w:] *Media i społeczeństwo*, M. Bernacki (red.), Bielsko-Biała 2022, s. 162.
- Mysona Byrska J., *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, „Logos i Ethos” 2017, nr 45, s. 135–147.
- Popko I., *De-influencing to nowy trend w social mediach. Influencerzy walczą z konsumpcją*, „Rzeczpospolita”, <https://sukces.rp.pl/spoleczenstwo/art37907601-de-influencing-to-nowy-trend-w-social-mediach-influencerzy-walczą-z-konsumpcją> [dostęp: 15.06.2023].
- Schwartz Q., *The History of Influencer Marketing*, „GRIN”, <https://grin.co/blog/the-history-of-influencer-marketing/> [dostęp: 13.06.2023].
- Shepherd J., *28 Essential Influencer Marketing Statistics You Need to Know in 2023*, „The Social Shepherd”, <https://thesocialshepherd.com/blog/influencer-marketing-statistics> [dostęp: 22.06.2023].
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/influencer> [dostęp: 13.06.2023].
- Stopczyńska K., *Influencer marketing w dobie nowych mediów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2021, s. 144–145.
- Sudoł K., *Influencer – gwiazda czy naciągacz?*, „Głos Mordoru”, 2018, nr 6 (31).
- Wise J., *How many pictures are on instagram in 2023?* (photo statistics), „EarthWeb”, <https://earthweb.com/how-many-pictures-are-on-instagram/> [dostęp: 14.06.2023].
- Wyrwisz J., *Influencer marketing w komunikacji marketingowej marki*, [w:] *Innowacje i cyfryzacja gospodarki*, M. Cisek (red.), Siedlce 20119, s. 81–82.
- Zote J., *What is Deinfluencing Trend and Why It's Important*, „Influencer Marketing Hub”, <https://influencermarketinghub.com/deinfluencing-trend/#toc-1> [dostęp: 15.06.2023].

DEINFLUENCING – THE MEANING AND SPECIFICITY OF THE NEW TREND IN SOCIAL MEDIA

Abstract: Social media, along with the influencers operating within them, have enormous potential for attracting new customers for businesses from the perspective of contemporary marketing. This is because social media has become an integral part of the lives of a significant portion of the population and is evolving along with the trends created by its users. One of the latest trends developing on social media platforms is “deinfluencing,” in which internet creators encourage limiting consumption or discourage the purchase of certain products or services. In light of the emergence of this trend and the associated research gap, the aim of this article is to present the specifics of deinfluencing and determine its potential impact on consumers. The theoretical part of the article discusses the concept of influencers and explored the growing role of influencers in influencing the purchasing decisions of their followers. The empirical studies were conducted based on a survey using a questionnaire among a group of Polish social media users. During

the research, the profile of the average social media user and the level of familiarity with the concept of deinfluencing among Polish social media users were determined, and the percentage of respondents who have encountered deinfluencing actions was also identified.

Keywords: deinfluencing, influencer marketing, social media.

Wojciech Sordyl

Koło Naukowe „Studenckie Forum Business Centre Club”

Opiekun koła: dr inż. Marek Garbowski

Wydział: Wydział Nauk Ekonomicznych

Uczelnia: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

CSR A ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ. PODOBIENSTWA CZY RÓŻNICE?

Wstęp

W obecnych czasach, w których mamy do czynienia z nieustająco zwiększającą się świadomością konsumencką, coraz bardziej oczywistym staje się fakt, iż prowadzenie jakiegokolwiek biznesu czy działalności powinno iść w parze ze zrównoważonym rozwojem i koncepcją CSR. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że nie tylko świadomość konsumencka się zwiększyła. Zmianie uległa także zwiększenie świadomości ekonomicznej, świadomość dotycząca zdrowia, a także w znacznym stopniu przyspieszył postęp technologiczny. Istnieje coraz więcej organizacji, które to w sposób szczególny chcą „uczestniczyć” w naszym codziennym życiu, starając się utożsamić z poglądami i wartościami konsumentów. Właścicielom organizacji zależy więc na budowaniu dobrego wizerunku marki, który w sposób bezpośredni wpływa na jej odbiór przez klienta i pozwala skutecznie kształtować przewagę konkurencyjną na rynku. Celem tego artykułu była identyfikacja związku pomiędzy koncepcją i działaniami w ramach zrównoważonego rozwoju oraz CSR. W pierwszej części artykułu w oparciu o liczne zaplecze literatury omówiono pojęcie koncepcji CSR oraz przeanalizowano zrównoważony rozwój. Kolejno została omówiona tytułowa synergia tych dwóch koncepcji. W końcu na przykładzie firmy PKN Orlen przeanalizowano jej podejście i synergię. Artykuł kończy podsumowanie, w którym zostały zawarte połączenia zrównoważonego rozwoju i CSR płynące z synergii tych dwóch koncepcji.

Koncepcja oraz cele CSR

Corporate Social Responsibility (CSR) czyli Społeczna Odpowiedzialność Biznesu jest powszechną i rozpoznawalną koncepcją, którą stosuje wiele firm na świecie. Jest ona szeroko rozumiana i różnorodnie definiowana (tabela 1). Cele koncepcji nie są ściśle określone i mogą się różnić w zależności od organizacji, otoczenia, zapotrzebowania i kontekstu. Na podstawie definicji A.B. Carroll z 1991 roku wyróżnić można aż cztery główne wytyczne interpretacyjne CSR, w których sformułowane powinny być cele:

- Odpowiedzialność gospodarcza, polega na tworzeniu wartości, osiągnięciu zysków i generowaniu dochodów, efektywnie wykorzystując zasoby.
- Odpowiedzialność prawna, polega na przestrzeganiu obowiązujących przepisów prawa w różnych sferach działalności organizacji (m.in. prawo konkurencji, prawo pracy, prawo pracownicze czy prawo konsumenckie).
- Odpowiedzialność etyczna, polega na dostosowaniu działań organizacji do wartości i oczekiwań społecznych, które wykraczają poza wymogi prawne, dotyczy to np. oczekiwań społecznych co do jakości produktów lub usług.
- Odpowiedzialność filantropijna, polega na dobrowolnym zaangażowaniu się organizacji oraz okazywaniu wsparcia różnym inicjatywom społecznym za pomocą darów, sponsoringu, itp.¹

Jak wynika z powyższych definicji, termin CSR ewoluuje wraz z czasem i ze zmieniającymi się potrzebami zarówno producentów, jak i konsumentów. Jednak warto zwrócić uwagę, że główna myśl koncepcji, którą jest odpowiedzialność organizacji i przedsiębiorstw za wpływ na otoczenie, nie uległa zmianie. Organizacje działające zgodnie z CSR biorą pod uwagę kwestie ochrony środowiska, interesy społeczne oraz interakcje z grupami interesariuszy przede wszystkim w momencie budowania przedsiębiorstwa, ale również w trakcie jego działalności. Warto skupić swoją uwagę również na definicji, którą w 1997 roku podał jeden z krytyków koncepcji CSR M. Friedman: „(...) istnieje tylko jeden jedyny rodzaj społecznej odpowiedzialności ze strony świata biznesu – wykorzystywać swe zasoby i podejmować działalność w celu zwiększenia własnych zysków na tyle, na ile pozostaje to w zgodzie z regułami gry. Innymi słowy – angażować się w otwartą i wolną konkurencję, bez podstępów i oszustw”². W swojej definicji kładzie nacisk na etyczne zachowania, bez których nie może się obyć społecznie odpowiedzialne przedsiębiorstwo.

Interesująca wydawać może się norma „ISO 26000 – Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności” (eng. *ISO 26000 – Guidance on social responsibility*), która została opracowana przez ekspertów z ponad 90 krajów i 40 międzynarodowych i regionalnych organizacji związanych z CSR. Norma ta zawiera fundamentalne wytyczne doty-

¹ R. Walkowiak, M. Oliński, *Vademecum społecznie odpowiedzialnego biznesu*, Olsztyn 2009, s. 11–12.

² Friedman M., *Społeczną powinnością biznesu jest pomnażanie zysków*, Poznań 1997.

Tabela 1. Definicje i cele koncepcji CSR. Źródło: Opracowanie własne na podstawie literatury i Internetu

Autor definicji	Rok	Zarys koncepcji
Archie B. Carroll	1991	„Całkowita społeczna odpowiedzialność biznesu obejmuje jednoczesne spełnianie przez firmę odpowiedzialności ekonomicznej, prawnej, etycznej i filantropijnej”. Źródło: A. B. Carroll (1991), <i>Social-responsibility</i> , https://www.social-responsibility.at/definitions/archie-b-carroll-1991/ [dostęp: 30.03.2023].
R.W. Griffin	1997	„Społeczna odpowiedzialność to zestaw zobowiązań organizacji do ochrony i umacniania społeczeństwa, w którym funkcjonuje”. Źródło: R.W. Griffin, <i>Podstawy zarządzania organizacjami</i> , Warszawa 1997, s.143.
Światowa Rada Biznesu ds. Zrównoważonego Rozwoju (WBCSD) (2000) (ang. World Business Council for Sustainable Development)	2000	„Społeczna odpowiedzialność biznesu to ciągle zobowiązanie przedsiębiorstwa do postępowania etycznie oraz przyczyniania się do rozwoju gospodarczego, jednocześnie poprawiając jakość życia pracowników i ich rodzin, a także lokalnej społeczności i społeczeństwa jako całości”. Źródło: World Business Council for Sustainable Development (2000), <i>Social-responsibility</i> , https://www.social-responsibility.at/definitions/world-business-council-for-sustainable-development-2000/ [dostęp: 30.03.2023].
ISO 26000:2010	2010	„Społeczna odpowiedzialność to odpowiedzialność organizacji za wpływ jej decyzji i działań na społeczeństwo i środowisko, poprzez transparentne i etyczne zachowanie, które: – przyczynia się do zrównoważonego rozwoju, w tym zdrowia i dobrobytu społeczeństwa; – uwzględnia oczekiwania interesariuszy; – jest zgodne z obowiązującym prawem i zgodne z międzynarodowymi normami postępowania; – jest wkomponowane we wszystkie obszary organizacji i praktykowane w jej relacjach”. ISO 26000 (2010), Definicja CSR, <i>Social-responsibility.at</i> https://www.social-responsibility.at/definitions/iso-26000-2010/ [dostęp: 30.03.2023]
Komisja Europejska	2011	„CSR (to) odpowiedzialność przedsiębiorstw za ich wpływ na społeczeństwo”. European Commission (2011), <i>Social-responsibility.at</i> https://www.social-responsibility.at/definitions/european-commission-2011/ [dostęp: 30.03.2023].

czące zasad społecznej odpowiedzialności, zaangażowania interesariuszy, wszystkich ważnych sfer dotyczących społecznej odpowiedzialności, a także sposoby wdrażania działań CSR (tabela 2)³.

Tabela 2. Obszary i aspekty wyróżnione przez ISO 26000 dotyczące CSR

Obszary wyróżnione przez ISO 26000	Aspekty oraz działania
Ład organizacyjny	Integrowanie zasad społecznej odpowiedzialności w celu tworzenia pozytywnego wpływu na społeczeństwo i środowisko.
Prawa człowieka	Szanowanie i przestrzeganie praw człowieka, rozpatrywanie skarg, niedopuszczanie i niwelowanie wszelkiego rodzaju dyskryminacji.
Praktyki z zakresu pracy	Dbanie o rozwój i odpowiednią edukację pracownika, zapewnienie bezpieczeństwa w miejscu pracy, BHP.
Środowisko	Ograniczenie emisji i zanieczyszczania środowiska, zrównoważone/efektywne zarządzanie zasobami.
Uczciwe praktyki operacyjne	Zwalczanie korupcji, konkurowanie w sposób fair.
Zagadnienia konsumenckie	Tworzenie bezpiecznych dla konsumenta produktów i usług, prowadzenie rzetelnego marketingu.
Zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności lokalnej	Uczestnictwo w życiu społeczeństwa (inicjatywy, sponsoring, inwestycje), tworzenie nowych miejsc pracy i rozwijanie kompetencji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ISO 26000 – Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności (ang. ISO 26000 – Guidance on social responsibility) (<https://www.iso.org/pl/uslugi-zarzadzania/wdrazanie-systemow/odpowiedzialnosc-spoleczna-csr/iso-26000/>).

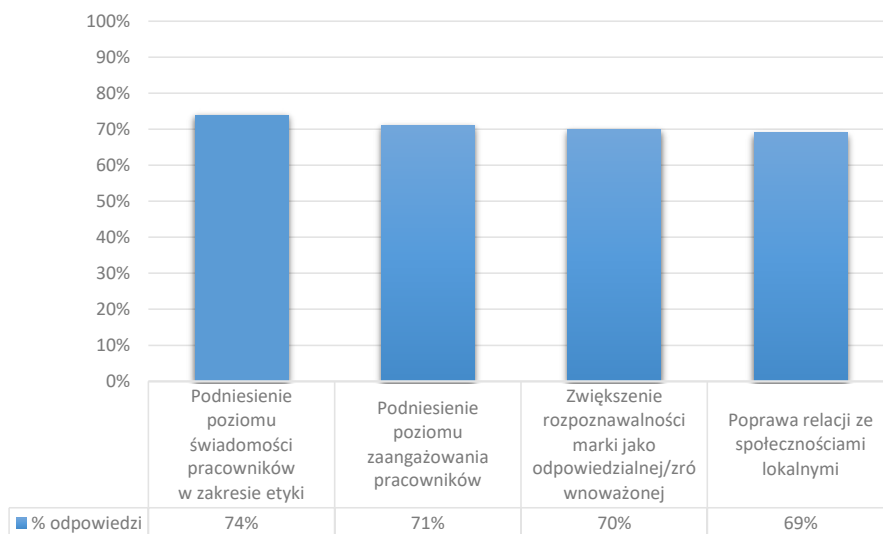
Koncepcja CSR jest również skutecznym narzędziem strategicznym jeżeli chodzi o integrację wymiarów społecznych, ekonomicznych i środowiskowych. Jak powszechnie wiadomo, każde przedsiębiorstwo dąży do bycia jak najbardziej konkurencyjnym. Dawniej zapewne wystarczyłoby odpowiednie zarządzanie i wykorzystywanie zasobów materialnych lub zoptymalizowanie procesów produkcji w celu obniżenia kosztów pracy. W dzisiejszych czasach metody te mogą być niewystarczające z przeróżnych względów. Starania w uzyskaniu jak najlepszej pozycji na rynku ułatwić może perspektywa długoterminowa, a dokładnie działania społecznie odpowiedzialne zgodne z CSR, które być może nie od razu dadzą olbrzymie efekty, lecz w pespektywie długofalowej mogą się okazać niezwykle skuteczne⁴.

³ ISO 26000 – Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności (ang. ISO 26000 – Guidance on social responsibility) (<https://www.iso.org/pl/uslugi-zarzadzania/wdrazanie-systemow/odpowiedzialnosc-spoleczna-csr/iso-26000/>).

⁴ Źródło: R. Walkowiak, *Spoleczna odpowiedzialność organizacji Praktyki na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 2010.

Korzyści oraz bariery wynikające z wprowadzania CSR do przedsiębiorstw

Koncepcja CSR jest obszarem szeroko badanym w dziedzinie nauk społecznych. Badania naukowe skupiają się na zrozumieniu i ocenie wpływu, jaką działalność biznesowa ma na społeczeństwo, środowisko naturalne, pracowników organizacji i jej interesariuszy. Badania naukowe prowadzone w tym obszarze są kluczowe dla zrozumienia np. skutków działań biznesowych, zwiększenia zaangażowania zatrudnionych osób w organizacji czy również przyciągnięciu partnerów i potencjalnych kandydatów do organizacji. Jednym ze źródeł informacji na temat odpowiedzialności biznesu są wyniki zaprezentowane w poniższym rysunku 1.

Rysunek 1. Korzyści osiągnięte przez firmę dzięki wdrażaniu działań CSR w ciągu ostatnich dwóch lat

Źródło: *Menedżerowie CSR wyniki badań* Autorzy: M. Andrejczuk, M. Grzybek, „Forum Odpowiedzialnego Biznesu”, Raport z badań ilościowych i jakościowych przygotowały: E. Mironiuk, A. Pokorska, firma badawcza PBS.

Budowanie zaufania przez organizację jest trudne, skomplikowane i bywa czasochłonne w przeciwieństwie do jego utraty. A. Giddens sądzi, że tradycyjne formy zaufania są na wyczerpaniu. Jego zdaniem, zaufanie to „wiara w innych ludzi albo instytucje”⁵, tak więc poczynania organizacji, a także jej pracowników nie pozostają nie-

⁵ A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2006.

widzialne. Jak wynika z przedstawionych badań, pomocne w procesie budowy zaufania okazuje się wdrażanie koncepcji CSR. Korzyści z praktykowania działań społecznie odpowiedzialnych są zauważalne w wielu przedsiębiorstwach i w znaczącym stopniu przyczyniły się do kluczowych aspektów w zakresie budowania zaufania i relacji z interesariuszami, takimi jak klienci, pracownicy, inwestorzy czy społeczność lokalna. Jest to jeden z wielu pozytywnych aspektów wynikających z wprowadzenia koncepcji CSR do swojej działalności.

Organizacje, które wdrażają koncepcje CSR, dostarczają również wiele korzyści społeczeństwu, ponadto zachęcają lokalną społeczność do współuczestnictwa w rozwoju miejscowej gospodarki, m.in. tworząc nowe, stabilne miejsca pracy. Wiele firm działających odpowiedzialnie zapewnia wszelkiego rodzaju wsparcie edukacyjne i zdrowotne, często działalność taka nie ogranicza się do samych pracowników organizacji, a dotyczy także ich dzieci.

Na pytanie „Czy biznes przyczynił się w ostatnich latach do rozwiązywania problemów społecznych w Polsce?” aż 65% badanych respondentów udzieliło odpowiedzi pozytywnej⁶. Wśród problemów społecznych znajdują się m.in. edukacja, pomoc społeczna i ochrona środowiska. Dzięki koncepcji CSR zwiększa się świadomość właścicieli firm, pracowników, dostawców, interesariuszy, a także konsumentów odnośnie do ekologii. Przedsiębiorstwa działające zgodnie z koncepcją CSR dążą do efektywnej produkcji dóbr i usług, stosują innowacyjne technologie, a także podejmują działania mające na celu ograniczenie emisji substancji szkodliwych.

Najbardziej uciążliwą przeszkodą we wdrażaniu CSR w polskich przedsiębiorstwach według przedstawionych powyżej badań okazał się brak wystarczającego zrozumienia idei przez kadry zarządzające firmami. Istnieje wiele przedsiębiorstw, które w dalszym ciągu mają niewystarczającą wiedzę na temat tej koncepcji, a także płynących z niej długofalowych korzyści zarówno dla samej firmy, jak i społeczeństwa, a także dla jej otoczenia. Aż 40% osób ankietowanych uważa CSR wyłącznie za działania sponsoringowe, a te mogą stanowić dodatkowe koszty dla przedsiębiorstwa. Oczywiście ograniczenia finansowe mogą stanowić kluczowy problem dla osoby, która rozważa wprowadzenie CSR do swojej organizacji, jednak należy stwierdzić, iż postrzeganie koncepcji tylko i wyłącznie jako potencjalnego przyszłego sponsora jest błędne. Niewątpliwym jest fakt, iż wszelkiego rodzaju kryzysy ekonomiczne utrudniają wprowadzenie koncepcji CSR do swojej działalności. Lecz istnieją strategie i narzędzia, które pomagają organizacjom w pokonaniu barier i wyzwań z tym związanych⁷. Kluczowym aspektem jest samo nastawienie firmy, określenie celów i wartości, które będzie prezentować. Po-

⁶ Źródło: Pokorska, firma badawcza PBS, [https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2015/10/Menedzerowie-CSR_raport_podglad.pdf] 15 lat Forum Odpowiedzialnego Biznesu.

⁷ Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Menedżerowie CSR wyniki badań* Autorzy: Magdalena Andrejczuk, Marcin Grzybek, „Forum Odpowiedzialnego Biznesu”, Raport z badań ilościowych i jakościowych przygotowały: Elżbieta Mironiuk, Anna Pokorska, firma badawcza PBS.

Próba: wszyscy badani, n=133.

Rysunek 2. Główne przeszkody we wdrażaniu CSR w Polsce w ostatnich 15 latach

Źródło: *Menedżerowie CSR wyniki badań*, Autorzy: M. Andrejczuk, M. Grzybek, „Forum Odpowiedzialnego Biznesu”, Raport z badań ilościowych i jakościowych przygotowały: E. M., Anna Pokorska, firma badawcza PBS.

dobnie istotnym okazuje się dialog z interesariuszami organizacji, przedstawienie im potencjalnych korzyści wynikających z wdrożenia koncepcji może przyczynić się do akceptacji pomysłu.

Definicja, założenia oraz pomiar zrównoważonego rozwoju

Na I konferencji ONZ Środowisko i Rozwój w 1972 roku po raz pierwszy użyto sformułowania „zrównoważony rozwój”. Z kolei pierwotna definicja wyjaśniła to zjawisko jako „przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który nie narusza w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadza do degradacji i biosfery i godzi prawo przyrody, ekonomii i kultury” (Poskrobko 1998, s. 75) pochodzi z Sesji Rady Zarządzającej Programu Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP) z 1975 roku. W Raporcie Brundtland z 1987 r. Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju pt. „Nasza wspólna przyszłość” zrównoważony rozwój został równie trafnie zdefiniowany jako „rozwój odpowiadający obecnym potrzebom bez uszczerbku dla możliwości spełnienia swoich potrzeb przez przyszłe pokolenia”. Natomiast zgodnie z normami prawno-ustrojowymi obowiązującymi w Polsce, przewidywane jest zastosowanie następującej formuły definicyjnej dla zrównoważonego rozwoju: „to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społecz-

ności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”⁸. Na początku rozważania odnoszące się do tego pojęcia były bardzo ograniczone. Dotyczyły one głównie próby redukcji negatywnego oddziaływania gospodarek na środowisko przyrodnicze. W miarę upływu lat, koncepcja stopniowo rozwijała się i osiągała coraz szersze spektrum jej interpretacji oraz zrozumienia, aż w końcu można było wyróżnić trzy główne elementy rozwoju: wzrost gospodarczy, ochronę środowiska oraz inkluzję społeczną. W dzisiejszych czasach ideologia ta stanowi główny temat rozważań i rozmów dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego, przekształcając się w powszechnie stosowaną zasadę, która znajduje swoje odzwierciedlenie we wszystkich rozwijających się politykach kraju⁹. Warto zaznaczyć, że wydaje się zatem, iż można rozumieć zrównoważony rozwój jako (Pezzey, Toman 2002, s. 166–230):

Postęp mający na celu osiągnięcie egalitaryzmu środowiskowego, społecznego i gospodarczego,

Przebieg, który harmonizuje i łączy sfery takie jak: ekonomia, społeczeństwo, a także ochronę środowiska naturalnego,

Dążenie za pomocą odpowiedzialnego społeczeństwa koncepcji harmonii wewnątrz i między pokoleniami, którego zadaniem jest tworzenie sprzyjających warunków do życia.

Jak przedstawia tabela 3, istnieje 17 celów zrównoważonego rozwoju, które zostały podpisane w trakcie Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku we wrześniu 2015 roku i większość z nich zrealizowana ma zostać do roku 2030. Do każdego z celów została przyporządkowana dana liczba zadań, których w sumie jest 169. Finalnie Agenda 2030 została przyjęta przez 193 państwa członkowskie ONZ, które zadeklarowały chęć w działaniu na rzecz zrównoważonego rozwoju. Zagłębiając się w treść celów zrównoważonego rozwoju można dostrzec, iż większość z nich stanowi absolutne minimum konieczne do życia na podstawowym poziomie. Tak więc, realizacja agendy zapewni pozytywne zmiany na świecie, prowadzące do poprawy warunków życia i dobrobytu ludzi obecnych, jak i przyszłych pokoleń.

Cele zrównoważonego rozwoju

W rezolucji przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. zatytułowanej „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030” w preambule możemy przeczytać o tym, że cele oraz związane z nimi zadania Zrównoważonego Rozwoju są ze sobą powiązane i nieodłączne od siebie. Ich zadaniem jest zapewnienie równowagi pomiędzy aspektami gospodarczymi, społecznymi i środowi-

⁸ Źródło: Prawo ochrony środowiska, t.j. Dz.U.2022 poz.2556, art. 3 ust. 50.

⁹ Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Zrównoważony rozwój”, strona: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/zrownowazony-rozwoj>, instytucja: Ministerstwo Rozwoju i Technologii).

Tabela 3. Cele zrównoważonego rozwoju

Cel/ Goal	Treść/Contest	Interpretacja
1	„Koniec z ubóstwem”	Globalna i całkowita likwidacja wszelkiego rodzaju ubóstwa.
2	„Zero głodu”	Dążenie do likwidacji niedożywienia, zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego i poprawy jakości odżywiania, rozwijanie zrównoważonego podejścia do rolnictwa.
3	„Dobre zdrowie i jakość życia”	Zagwarantowanie zdrowego życia każdej osobie niezależnie od wieku oraz propagowanie dobrobytu.
4	„Dobra jakość edukacji”	Dążenie do zapewnienia każdemu wysokiej jakości źródła edukacji oraz szerzenie idei nauki przez całe życie.
5	„Równość płci”	Ulepszenie pozycji kobiet i dziewcząt w społeczności, eliminowanie dyskryminacji płciowej.
6	„Czysta woda i warunki sanitarne”	Promowanie zrównoważonego zarządzania gospodarką wodną, zapewnienie każdemu człowiekowi dostępu do wody i odpowiednich warunków sanitarnych.
7	„Czysta i dostępna energia”	Upowszechnienie ogólnego dostępu do nowoczesnej, stabilnej, zrównoważonej i cenowo przystępnej energii.
8	„Wzrost gospodarczy i godna praca”	Propagowanie zrównoważonego wzrostu gospodarczego, zapewnienie godnych warunków pracy dla wszystkich.
9	„Innowacyjność przemysł i infrastruktura”	Promowanie zrównoważonego uprzemysłowienia, rozwijanie stabilnej infrastruktury.
10	„Mniej nierówności”	Dążenie do względnej niwelacji nierówności krajowej i międzykrajowej.
11	„Zrównoważenie miast i społeczności”	Szerzenie idei zrównoważonych i inkludujących społecznie miast i osiedli.
12	„Odpowiedzialna konsumpcja i produkcja”	Zapewnienie zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi w obszarze produkcji i konsumpcji.
13	„Działania w dziedzinie klimatu”	Wdrożenie przeciwdziałań zmianom klimatycznym.
14	„Życie pod wodą”	Zrównoważone wykorzystywanie i ochrona zasobów morskich, a także wód, mórz i oceanów.
15	„Życie na lądzie”	Chronienie ekosystemów lądowych, zachowanie bioróżnorodności.
16	„Pokój, sprawiedliwość i silne instytucje”	Zmniejszenie przemocy fizycznej, eliminacja handlu ludźmi, zapewnienie powszechnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.
17	„Partnerstwa na rzecz celów”	Ogólne działania na rzecz rozpowszechniania i wzmacniania zrównoważonego rozwoju.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju - implementacja w Polsce (http://www.un.org.pl/files/170/Agenda2030PL_pl-5.pdf).

skowymi. Warto dodać, iż wspomniane już poprzednio cele skupiają się wokół pięciu obszarów (ang. 5xP):

- Ludzie (ang. People),
- Planeta (ang. Planet),
- Dobrobyt (ang. Prosperity),
- Pokój (ang. Peace),
- Partnerstwo (ang. partnership).

Z kolei wytyczne Global Reporting Initiative (GRI) to jeden z międzynarodowych standardów raportowania zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialnych praktyk w firmach. Jak podaje FOB (Forum Odpowiedzialnego Biznesu), „Celem Ramowych Zasad Raportowania GRI jest stworzenie ogólnie przyjętych ram dla raportowania ekonomicznych, środowiskowych oraz społecznych aspektów funkcjonowania organizacji; ram zaprojektowanych do użytku przez organizacje dowolnego rozmiaru, sektora oraz o dowolnej lokalizacji”. (Encyklopedia CSR, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/hasla-encyklopedii/gri-inaczej-wytyczne-do-raportowania-kwestii-zrownowazonego-rozwoju-ang-global-reporting-initiative/>). Dokładnie zostało to opracowane i przedstawione w tabeli 4. GRI wyróżnia 3 zasadnicze wymiary zrównoważonego rozwoju, takie jak: ekonomiczny, środowiskowy, społeczny. Każdy z nich zawiera szczegółowo opisane aspekty działania oraz odpowiedzialności.

Tabela 4. Wymiary zrównoważonego rozwoju według GRI

Wymiary zrównoważonego rozwoju	Aspekty zrównoważonego rozwoju
Ekonomiczne (GRI 200)	<ul style="list-style-type: none"> – Podatki, – Wydajność ekonomiczna, – Walka z korupcją, – Praktyki zakupowe, – Pośredni wpływ ekonomiczny.
Środowiskowe (GRI 300)	<ul style="list-style-type: none"> – Materiały oraz surowce, – Dostosowanie do wymogów dotyczących ochrony środowiska, – Energia, – Bioróżnorodność, – Transport, – Woda.
Społeczne (GRI 400)	<ul style="list-style-type: none"> – Szanowanie praw człowieka, – Wpływ na obecne i przyszłe społeczeństwo, – Ochrona prywatności klienta, – Szkolenie i edukacja, – Godna praca.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: The GRI Standards A GUIDE FOR POLICY MAKERS, GRI (<https://www.globalreporting.org/media/nmmnwfsm/gri-policy-makers-guide.pdf>).

Związek pomiędzy koncepcją CSR a zrównoważonym rozwojem – studium przypadku

Już na tym poziomie wiedzy można wnioskować o stosunkowo dużym podobieństwie między zrównoważonym rozwojem a koncepcją CSR, lecz dla lepszego zobrazowania powstała tabela 5, która zestawia bezpośrednio obszary CSR w ramach ISO 26000 z aspektami zrównoważonego rozwoju według GRI.

Tabela 5. Zestawienie obszarów CSR wyróżnionych przez ISO 26000 z wymiarami zrównoważonego rozwoju według GRI

Obszary CSR wyróżnione przez ISO 26000	Wymiary wraz z aspektami zrównoważonego rozwoju według GRI
<ul style="list-style-type: none"> – Ład organizacyjny, – Prawa człowieka, – Praktyki z zakresu pracy, – Środowisko, – Uczciwe praktyki operacyjne, – Zagadnienia konsumenckie, – Zaangażowanie społeczne i rozwój społeczności lokalnej. 	<ul style="list-style-type: none"> – Ekonomiczne: <ul style="list-style-type: none"> • Walka z korupcją, • Wydajność ekonomiczna – Środowiskowe: <ul style="list-style-type: none"> • Bioróżnorodność, • Ochrona środowiska – Społeczne: <ul style="list-style-type: none"> • Szanowanie praw człowieka, • Godna praca, • Ochrona prywatności klienta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: The GRI Standards A GUIDE FOR POLICY MAKERS, GRI (<https://www.globalreporting.org/media/nmmnwfsm/gri-policymakers-guide.pdf>), ISO 26000 – Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności (ang. ISO 26000 – Guidance on social responsibility), (<https://www.iso.org.pl/uslugi-zarzadzania/wdrazanie-systemow/odpowiedzialnosc-spoleczna-csr/iso-26000/>).

Na podstawie przedstawionych informacji, można wskazać kilka wyróżniających się aspektów oraz potencjalnych korzyści synergii zrównoważonego rozwoju i koncepcji CSR:

- Podobieństwo w celach, założeniach i wartościach. Głównym założeniem wynikającym z koncepcji CSR jest branie odpowiedzialności przez firmę za swoje działania i wpływ na otoczenie. Społeczna odpowiedzialność rozwoju skupia się na integracji wymiarów społecznych, środowiskowych i ekonomicznych. Te same wymiary zostały wyróżnione przez GRI odnośnie do zrównoważonego rozwoju, który dąży do zaspokojenia potrzeb obecnych pokoleń bez naruszania możliwości rozwoju przyszłym pokoleniom.
- Środowisko. Organizacje działające zgodnie z koncepcją CSR dążą do minimalizacji negatywnego wpływu na środowisko, ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, i efektywnego wykorzystywania zasobów. Zrównoważony rozwój kieruje się zwiększeniem bioróżnorodności, ochroną środowiska, a także zrównoważonym gospodarowaniem.

- Społeczeństwo. Przedsiębiorstwa społecznie odpowiedzialne angażują się w życie swoich interesariuszy oraz społeczeństwa. Różnego rodzaju programy edukacyjne, wsparcie w opiece zdrowotnej, benefity i inwestycje są jedną z wielu możliwości realizacji tego aspektu w zakresie CSR. Podobnie zrównoważony rozwój dba o społeczeństwo. Wiele z celów Agendy 2030 ma na celu wsparcie społeczeństwa (eliminacja głodu, koniec z wszelkiego rodzaju ubóstwem, dobre zdrowie i jakość życia).
- Branding i konkurencyjność. Działania oparte na koncepcji CSR oraz zrównoważonym rozwoju przynoszą korzyści firmom i mogą się okazać pomocne w procesie budowania marki. Organizacje, które w sposób szczególnie uczestniczą w społeczeństwie poprzez wszelkiego rodzaju aktywność, stwarzają obraz postrzegania swojej firmy jako społecznie odpowiedzialnej.
- Długofalowy rozwój. Zgodnie z koncepcją CSR przedsiębiorstwa inwestują w swoich pracowników. Przede wszystkim w ich wiedzę, rozwój oraz często oferowane są wszelkiego rodzaju programy mentorskie i rozwojowe. Zrównoważony w swoich założeniach również zawiera rozwój człowieka przez całe życie. Jednym z celów zrównoważonego rozwoju jest dążenie do zapewnienia każdemu człowiekowi dostępu do dobrej jakości źródła edukacji. Zatem połączenie tych dwóch koncepcji stwarza ścieżkę kariery dla pracownika organizacji¹⁰.

PKN Orlen to koncernem multienergetyczny, który swoje produkty zapewnia blisko stu krajom na 6 kontynentach. Jest jedną z wielu firm, które w sposób skuteczny i niezwykle efektywny łączą koncepcję CSR oraz zrównoważony rozwój.

Jak podaje „Raport zintegrowany grupy Orlen 2020”, „Naszym priorytetem w każdej działalności jest zrównoważony rozwój, który rozumiemy jako troskę o przyszłe pokolenia. To oznacza, że w budowaniu pozycji Grupy ORLEN cele biznesowe i cele społeczne mają dla nas taką samą wartość. Szanujemy człowieka i jego prawa”. W PKN Orlen wszelkie działania z zakresu społecznej odpowiedzialności wyznaczone są za pomocą strategii CSR, która jest zintegrowana za strategią biznesową. „Strategia CSR Grupy Orlen do 2022 roku” realizowana była w pięciu kluczowych obszarach, którymi są:

- Społeczeństwo. PKN Orlen jest największym sponsorem polskiego sportu wspierającym sport zawodowy i amatorski. Istnieją również różnego rodzaju projekty społeczne, takie jak: „Orlen dla Strażaków”, „Moje Miejsce na Ziemi”, „Czuwamy! Pamiętamy!” oraz programy stypendialne. Jednym z najbardziej znanych stypendiów organizowanych przez Orlen jest program „Dla Orłów”. Są to stypendia przyznawane dzieciom pracowników Grupy Orlen dla mieszkańców Płocka oraz powiatu Płockiego. Działaniem, które wpisuje się również w koncepcję CSR, jest rozwój społeczności, które PKN Orlen realizowało np. poprzez szkolenia online dla lekarzy i pielęgniarek, za które uczestnicy otrzymali certyfikat.

¹⁰ Źródło: opracowanie własne na podstawie: tabeli nr 5.

- Środowisko. Dla PKN Orlen sprawą priorytetową jest minimalizowanie oraz stały pogląd wpływu na środowisko. W tym celu w sposób skuteczny zarządza przydziałem uprawnień do emisji m.in. emisji dwutlenku węgla (CO₂), stale modernizuje instalacje pod nowe wymogi oraz standardy, a także prowadzi wiele inwestycji w nisko oraz zeroemisyjne technologie. Trafnym opisem działań w zakresie środowiska wydaje się być ten widniejący w „Raporcie Zintegrowanym Grupy Orlen 2020”, który brzmi „W swojej działalności Grupa ORLEN wykorzystuje odnawialne i nieodnawialne zasoby naturalne. Wszelkie działania biznesowe prowadzone są w sposób odpowiedzialny, z uwzględnieniem konsekwencji obecnych i przyszłych oddziaływań środowiskowych».
- Pracownicy. Priorytetami pierwszoplanowymi dotyczącymi pracowników PKN Orlen jest m.in. gwarancja bezpiecznego miejsca i uczciwych warunków pracy, stały rozwój i inwestowanie w pracownika, a także niedopuszczanie do wszelkiego rodzaju dyskryminacji.
- Klienci. W PKN Orlen klienci są głównymi interesariuszami, dlatego nieustannie dąży on do podnoszenia jakości swoich usług, produktów oraz do zapewnienia odpowiedniej obsługi klienta, biorąc za cel zaspokojenie oczekiwań stawianych przez klientów.
- Partnerzy biznesowi. PKN Orlen nawiązując swoją współpracę głównie z szeroko rozumianą nauką i startupami. Najlepszym tego dowodem jest powstałe w Płocku w 2021 roku Centrum Badawczo-Rozwojowe. Współpraca z partnerami biznesowymi realizowana jest m.in. po to, by osiągnąć cele. W przypadku PKN Orlen do głównych celów zaliczyć możemy motywowanie do przyjmowania odpowiedzialnych postaw oraz podejścia.

Przechodząc do zrównoważonego rozwoju PKN Orlen, można wyróżnić trzy strategiczne kierunki na okres 2021-2023:

Tabela 6. Kierunki strategiczne zrównoważonego rozwoju

Kierunek strategiczny	Inicjatywy
Środowiskowe	Działania na rzecz „Orlen dla klimatu” i zrównoważona gospodarka surowcowa.
Społeczne	Działania w zakresie zrównoważonego łańcucha dostaw oraz odpowiedzialności społecznej.
Zarządcze	Odpowiednie zarządzanie ryzykiem klimatycznym, a także integracja ESG w systemach korporacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia zrównoważonego rozwoju (<https://www.ornlen.pl/pl/zrownowazony-rozwoj/strategia-zrownowazonego-rozwoju-i-esg>).

Jak przedstawiono w tabeli 6 PKN Orlen wyróżnia 3 kluczowe kierunki strategiczne rozwoju zrównoważonego. Celem pierwszego z nich, czyli środowiskowego jest przede

wszystkim klimat i działania z nim związane, np. zarządzanie ryzykiem klimatycznym. Społeczne skupiają się głównie wokół społeczności lokalnych, a zarządcze polegają na adekwatnym i klarownym raportowaniu działań.

Podsumowanie i uwagi końcowe

Z powodu występowania wielu podobieństw w założeniach i zadaniach zrównoważonego rozwoju a koncepcji CSR kwestią czasu wydawała się próba ich synergii. Jak udowodniono, jest ona możliwa i niesie za sobą wiele pozytywnych skutków. Działania na rzecz społeczeństwa, sponsoring, inwestowanie w rozwój lokalnej infrastruktury, tworzenie nowych miejsc pracy, troska o przestrzeganie prawa oraz respektowanie praw człowieka, przeciwdziałanie korupcji, budowanie trwałej i perspektywicznej marki, ochrona środowiska i myśl o przyszłych pokoleniach to jedne z wielu korzystnych efektów mogących wystąpić z powodu synergii tych dwóch tytułowych koncepcji. Wprowadzenie strategii nie jest działaniem przypadkowym i należy wziąć pod uwagę czasochłonność oraz nakład potrzebny do wdrażania ich do swojej organizacji. Warto jednak pamiętać, że każdy człowiek jest odpowiedzialny za świat, więc wskazane jest myślenie i działanie w perspektywie długofalowej.

Bibliografia

Literatura

- Friedman M., *Społeczną powinnością biznesu jest pomnażanie zysków*, Poznań 1997.
Giddens A., *Socjologia*, Warszawa 2006.
Griffin R.W. *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 1997.
Pezzey J.C.V., Toman M.A., *Progress and problems in the economics of sustainability*, (w:) Elgar E. (Ed.) "International Yearbook of Environmental and Resource Economics 2002/2003", Cheltenham, U.K.
Walkowiak R., Oliński M., *Vademecum społecznie odpowiedzialnego biznesu*, Olsztyn 2009.
Walkowiak R., *Społeczna odpowiedzialność organizacji Praktyki na Warmii i Mazurach*, Olsztyn 2010.

Źródła

Prawo ochrony środowiska, , t.j. Dz.U.2022 poz.2556.

Strony internetowe

- A. B. Carroll (1991), Social-responsibility.at <https://www.social-responsibility.at/definitions/archie-b-carroll-1991/> [dostęp: 30.03.2023].
PARP Grupa PFR CSR - Społeczna odpowiedzialność biznesu [<https://www.parp.gov.pl/csr>] [dostęp: 30.03.2023]. Encyklopedia CSR, GRI (Wytyczne do raportowania kwestii zrów-

- noważonego rozwoju, ang. Global Reporting Initiative) <https://odpowiedzialnybiznes.pl/hasla-encyklopedii/gri-inaczej-wytyczne-do-raportowania-kwestii-zrownowazonego-rozwoju-ang-global-reporting-initiative/> [dostęp: 30.03.2023]. European Commission (2011), Social-responsibility.at <https://www.social-responsibility.at/definitions/european-commission-2011/> [dostęp: 30.03.2023].
- ISO 26000 Społeczna Odpowiedzialność file:///C:/Users/domin/Downloads/Norma_ISO_26000.pdf [dostęp: 30.03.2023].
- KOMUNIKAT KOMISJI DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO, RADY, EUROPEJSKIEGO KOMITETU EKONOMICZNO-SPOŁECZNEGO I KOMITETU REGIONÓW, Odnowiona strategia UE na lata 2011-2014 dotycząca społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, [<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:pl:PDF>] Bruksela, dnia 25.10.2011 KOM(2011) 681 wersja ostateczna. [dostęp: 30.03.2023].
- Menedżerowie CSR wyniki badań* Autorzy: Magdalena Andrejczuk, Marcin Grzybek, „Forum Odpowiedzialnego Biznesu” Raport z badań ilościowych i jakościowych przygotowały: Elżbieta Mironiuk, Anna Pokorska, firma badawcza PBS, [https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2015/10/Menedzerowie-CSR_raport_podglad.pdf] 15 lat Forum Odpowiedzialnego Biznesu [dostęp: 30.03.2023]. *Orlen raport zintegrowany 2021* (<https://raportzintegrowany2021.orlen.pl/nasza-odpowiedzialnosc/odpowiedzialnosc-wobec-spoleczenstwa/obszary/spoleczenstwo/>)
- PARP Grupa PFR CSR - Społeczna odpowiedzialność biznesu [<https://www.parp.gov.pl/csr>] [dostęp: 30.03.2023]. *Raport zintegrowany Grupy Orlen 2020* (<https://raportzintegrowany2020.orlen.pl/uploads/orlen-raport-zintegrowany-2020-pl.pdf>) [dostęp: 30.03.2023].
- Social-responsibility.at Definition/ CSR ISO 2010, <https://www.social-responsibility.at/definitions/iso-26000-2010/> [dostęp: 30.03.2023]. Strategia zrównoważonego rozwoju i ESG [<https://www.orlen.pl/pl/zrownowazony-rozwoj/strategia-zrownowazonego-rozwoju-i-esg>] [dostęp: 30.03.2023]. The GRI Standards A GUIDE FOR POLICY MAKERS, GRI (<https://www.globalreporting.org/media/nmmnwfsm/gri-policymakers-guide.pdf>) [dostęp: 30.03.2023]. World Business Council for Sustainable Development (2000), Social-responsibility.at <https://www.social-responsibility.at/definitions/world-business-council-for-sustainable-development-2000/> [dostęp: 30.03.2023].
- Zrównoważony rozwój*, strona: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/zrownowazony-rozwoj>, instytucja: Ministerstwo Rozwoju i Technologii [dostęp: 30.03.2023].

CSR AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: SIMILARITIES OR DIFFERENCES?

Abstract: In today's world of ever-increasing consumer awareness, it is becoming increasingly clear that the conduct of any business or activity should go hand in hand with sustainable development and the concept of CSR. However, it should be noted that it is not only consumer awareness that has increased. There has also been a change in economic awareness, health awareness and significant technological progress. There are more and more organisations that want to „participate” in our daily lives and try to align themselves with the views and values of consumers. As a result, organisation owners aim to build a good brand image that directly influences customer perception and allows for effective shaping of competitive advantage in the marketplace. The aim of this article was to identify the relationship between the concept and actions within sustainable development and CSR. The first part of the article discusses the concept of CSR and

analyses sustainable development based on extensive literature. Subsequently, the titular synergy of these two concepts was discussed. Finally, PKN Orlen's approach and synergy were analysed using the example of PKN Orlen. The article concludes with a summary outlining the benefits of combining sustainable development and CSR through the synergy of these two concepts.

Key words: csr, sustainable development, synergy, pkn Orlen.

Magdalena Sawczuk

Zuzanna Czech

Studenckie Koło Naukowe „Progress”

Opiekun: mgr Grzegorz Czapski

Wydział Nauk Ekonomicznych

Akademia Bialska im. Jana Pawła II

TRANSPORT PONADGABARYTOWY DROGOWY W POLSCE

Wstęp

Zasadniczym celem autorów publikacji jest przedstawienie pojęcia transportu ponadgabarytowego, klasyfikacji oraz procesu odpowiedniego przygotowania i zorganizowania przewozu. Należy posiadać specjalistyczną wiedzę oraz kwalifikacje, aby zapewnić bezpieczeństwo osób oraz otoczenia biorących udział w przejeździe. Ładunki ponadgabarytowe mogą być przewożone każdą gałęzią transportu. Jednak w Polsce większość takich przewozów dokonywane jest przy użyciu transportu drogowego. Wpływ na to ma fakt, że ta gałąź transportu pozwala bezpośrednio przewieźć ładunek z miejsca wysyłki do miejsca odbioru bez zastosowania operacji przeładunkowych lub zmian środka transportu. W związku z powyższym w niniejszej pracy skupiono się na drogowym transporcie ponadgabarytowym.

W dzisiejszych czasach wiele projektów i inwestycji wymaga transportu ładunków wielkogabarytowych, które przekraczają standardowe wymiary pojazdów transportowych. Aby przewieźć tego rodzaju ładunki, konieczne są specjalnie dostosowane pojazdy nienormatywne. Transport ten jest trudny i wymaga wyboru odpowiedniego środka transportu, zaplanowania trasy, przygotowania dokumentacji, załadunku, przemieszczenia i rozładunku. Warto podkreślić, że każda gałąź transportu inaczej definiuje pojęcie „gabaryt”. Przesyłka będąca w jednej gałęzi transportu ponadnormatywną, w innej może być standardową¹. W ustawodawstwie polskim używa się sformułowania transport nienormatywny. Natomiast w rozumieniu merytorycznym i potocznym,

---

¹ M. Molendowska, P. Górski, P. Zalewski, M. Ostrowska, *Logistyka bezpieczeństwa, wybrane zagadnienia*, Toruń 2021, s.191-192.

rozumiemy ten rodzaj transportu w znaczeniu drogowym, w którym poruszający się po publicznych drogach pojazd przekracza co najmniej jeden z parametrów dopuszczalnych odpowiednimi przepisami². Dopuszczalne parametry określa ustawa Prawo o ruchu drogowym, według której każdy pojazd przekraczający standardowe wymiary lub wagi musi uzyskać specjalne zezwolenie, które umożliwi transport takiego ładunku na terenie Polski.

Istota i podział ładunków ponadgabarytowych

Aby jakkolwiek rozpocząć temat ładunków ponadgabarytowych, warto zacząć od samego terminu "ładunek". Ładunek to fizyczny przedmiot, materiał lub produkt, który jest przemieszczany w procesie łańcucha dostaw pomiędzy producentami a konsumentami. Może to być surowiec, półprodukt, gotowy produkt lub inny towar materialny, który jest przewożony z jednego miejsca do drugiego w celu zaspokojenia potrzeb klientów. Ładunki mogą być transportowane różnymi metodami, w tym transportem drogowym, kolejowym, lotniczym, morskim lub rzeczny. Ładunek ponadgabarytowy to taki, który przekracza jedną lub kilka podstawowych wymiarów (długość, szerokość, wysokość, masa, nacisk osi) po załadowaniu na pojazd transportowy. Transport tego rodzaju ładunku jest bardzo trudny, ponieważ wymaga dopuszczenia do poruszania się ciężkich ładunków o niestandardowych wymiarach. Ładunki ponadgabarytowe zwykle przekraczają 16,5 m długości w przypadku ciągnika z naczepą, 18,75 m długości dla pojazdu silnikowego i przyczepy, 2,55 m szerokości pojazdu, 4 m wysokości pojazdu, 40 t masy całkowitej, 11,5 t nacisku pojedynczej osi napędowej. Jeśli którykolwiek z tych wymiarów przekracza ustalone normy, to mówimy o ładunku ponadgabarytowym. Przewozy odbywają się zazwyczaj w godzinach nocnych, między 22.00 a 5.00. Jeśli transport będzie trwał długo, należy uwzględnić również miejsca parkingowe.

Rodzaje ładunków ponadgabarytowych

Ponadgabarytowy transport jest to transport ładunków o niestandardowych wymiarach i masie, który wymaga zastosowania specjalnych środków transportu i urządzeń przeładunkowych. Ładunki ponadgabarytowe dzielą się na sześć grup, w zależności od ich wymiarów, kształtu i masy. Ich podział ukazuje tabela 1.

W związku z różnymi potrzebami, które powstają w momencie organizacji przewozu wyżej wymienionych rodzajów ładunków, konieczne jest wykorzystanie specjalistycz-

---

² E. Januła, P. Kwiatkiewicz, M. Laskowski, *Seria: logistyka, Nowoczesna spedycja*, Poznań 2021, s.176.

Tabela 1. Podział ładunków ponadgabarytowych

1. Ładunki ponadgabarytowe zwykłe	Ładunki te charakteryzują się wagą, która nie przekracza 25 ton, a ich wymiary niewiele przekraczają dopuszczalne normy, co się z tym wiąże niekonieczne jest stosowanie specjalistycznych nacze. Jako przykład ładunków wymienić można: konstrukcje stalowe, maszyny niewielkich rozmiarów, urządzenia przemysłowe.
2. Ładunki ponadgabarytowe specjalne	Są to ładunki o dużej wielkości, jednak stosunkowo małej wadze. Ich wielkości osiągają wymiary do 5 m długości, 7 m szerokości i nawet 6 m wysokości. Przykładowe ładunki to elementy stosowane w górnictwie czy zbiorniki stosowane w hutnictwie czy przemyśle spożywczym.
3. Ładunki ponadgabarytowe ciężkie	Są to ładunki, które najczęściej wykorzystuje się w budownictwie czy drogownictwie, znajdziemy tu także elementy używane w elektrowniach. W tym przypadku możemy spotkać się z transportem wagonów kolejowych czy elementów statków. Ich masa mieści się w przedziale od 70 do 100 ton.
4. Ładunki ponadgabarytowe ciężkie o masie skupionej	Ciężkie, skoncentrowane przedmioty, które mają dużą masę w stosunku do swojej objętości. Przykłady takich ładunków to urządzenia energetyczne, takie jak transformatory, generatory i turbiny. Masa tych ładunków wynosi od 200 do nawet 300 ton.
5. Ładunki ciężkie przestrzenne	Są to ładunki o dużym ciężarze oraz dużych wymiarach zewnętrznych. Przykładami tych ładunków są różnego rodzaju konstrukcje, wieże wiertnicze, mosty. Ich waga może osiągnąć 900 ton a wysokość do 40 metrów.
6. Ładunki długie	Ładunki głównie występujące w budownictwie. Znajdziemy tu elementy suwnic, różnego rodzaju przęsła. Ich długość dochodzi nawet do 60 metrów, a inne wymiary takie jak szerokość czy masa zawierają się w normie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie D. Marciniak-Neider, J. Neider J[red.]: *Podręcznik spedytora*, Gdynia 2006, s. 489.

nych nacze i przyczep służących do ich bezpiecznego i ekonomicznego transportu. Poszczególne grupy nacze wraz z ich charakterystyką i przeznaczeniem ukazuje tabela 2.

Przewóz ładunków ponadgabarytowych w Polsce

Dominującym rodzajem transportu dla ładunków jest transport drogowy³. Choć jest to elastyczna forma przewozu, napotyka wiele trudności związanych z infrastrukturą i regulacjami prawnymi. Przewoźnicy muszą szukać odpowiednich tras, przy których nie odbywają się prace remontowe, a także muszą unikać małych rond, mostów o niskiej nośności oraz nisko zawieszonych linii energetycznych.

³ K. Dmitrowicz-Życka, *Przewozy ładunków i pasażerów w 2021 r.*, Szczecin 2022, s.1.

Tabela 2. Charakterystyka i przeznaczenie naczep i przyczep transportowych

Grupa naczep	Charakterystyka	Przeznaczenie
Naczepy standardowe	Wymiary: do 25 t, 15 m (długość), 7 m (szerokość), 2,8 m (wysokość). Opcja rozsuwana: długość do 21 m	Przewóz ładunków o standardowych wymiarach
Naczepy dłużycowe	Większa liczba osi (3+) Konstrukcja z możliwością zmiany długości (od 36 do 45 m)	Przewóz długich ładunków o wadze około 50 t
Naczepy z obniżoną platformą	Trzyosiowe Wysokość platformy: 0,75 1,05 m	Przewóz ładunków o ograniczonej wysokości (do 3,5 m)
Naczepy niskopodłogowe ciężkie	4 lub 8 osi Zawieszenie hydrauliczne Udźwig do 100 t	Przewóz ciężkich ładunków, w tym pojazdów
Naczepy zagłębione, wieloosiowe	Konstrukcja z częścią środkową platformy zawieszoną między osiami Wysokość środkowej części: 0,3-0,6 m	Przewóz wysokich ładunków i ładunków o skupionym ciężarze
Naczepy do przewozu zbiorników	Podobne w konstrukcji do naczepy Różna liczba osi i długość Przewóz zbiorników o masie 25-80 t, długości 22-30 m	Przewóz zbiorników różnego rodzaju
Naczepy modułowe	Konfiguracja modułowa z 2 lub 4 osiami Łączenie modułów do tworzenia naczep 12-16 osi Przewóz ładunków o masie do 200 t	Przewóz bardzo ciężkich i rozległych ładunków

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D. Marciniak-Neider, J. Neider. [red.]: *Podręcznik spedytora*, Gdynia 2006, s. 159–161.

Warunkiem dopuszczenia pojazdu nienormatywnego do ruchu jest uzyskanie zezwolenia poprzedzonego złożeniem wniosku przez przewoźnika. Wniosek musi zawierać informacje dotyczące danych wnioskodawcy i osoby wykonującej przejazd, terminu przejazdu, adresu rozpoczęcia i zakończenia transportu, rodzaju i masy ładunku oraz środka transportu. Jeśli jest to ponadnormatywny pojazd wojskowy należący do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, to zezwolenie musi być wydane przez odpowiedni organ wojskowy. Funkcjonowanie transportu nienormatywnego w Polsce regulują różne organy administracji państwowej, co wiąże się z dodatkowymi trudnościami i biurokracją, zwłaszcza w przypadku transportu intermodalnego. Przewoźnik musi ubiegać się o zezwolenie w miejscu rozpoczęcia transportu, chyba że transport odbywa się poza granicami Polski, gdzie zezwolenie wydaje Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad. Proces ubiegania się o zezwolenie może trwać od kilku do kilkun-

Tabela 3. Podział kategorii zezwoleń przed zmianą w ustawie*

Kategoria i organ wydający zezwolenie	Parametry pojazdu	Drogi, po których może się poruszać pojazd	Termin ważności zezwolenia
I Zarządca właściwy dla danej drogi	Wymiary oraz rzeczywista masa całkowita nie większa od dopuszczalnych Nacisk nieprzekraczający wielkości przewidzianych dla dróg o dopuszczalnym nacisku pojedynczej osi napędowej do 11,5 t	Drogi gminne Drogi powiatowe Drogi wojewódzkie wskazane w zezwoleniu	Od 1 do 24 miesięcy
II Starosta	Długość, wysokość oraz rzeczywista masa nie mogą być większe od dopuszczalnych Nacisk osi nie może być większy od dopuszczalnych na danej drodze Szerokość nieprzekraczająca 3,5 m	Drogi publiczne z wyjątkiem autostrad i dróg ekspresowych	12 miesięcy
III Starosta Naczelnik Urzędu Celno-Skarbowego	Nacisk i rzeczywista masa nie mogą być większe od dopuszczalnych Szerokość nieprzekraczająca 3,2 m Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu i 23 m dla zespołu pojazdów, Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m	Drogi publiczne	12 miesięcy
IV Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad Naczelnik Urzędu Celno-Skarbowego	Rzeczywista masa całkowita nie większa od dopuszczalnej Szerokość nieprzekraczająca 3,4 m Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu, 23 m dla zespołu pojazdów i 30 m dla zespołu pojazdu o skrętnych osiach, Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m Nacisk osi nieprzekraczający dopuszczalnych wielkości przewidzianych dla dróg o dopuszczalnym nacisku 11,5 t dla pojedynczej osi napędowej	Drogi krajowe	Od 1 do 24 miesięcy

<p>V Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad</p>	<p>Nacisk na oś nie większa niż dopuszczalna dla danej drogi Szerokość nieprzekraczająca 3,4 m Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu, 23 m dla zespołu pojazdów, 30 m dla zespołu pojazdów o skrętnych osiach Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m Rzeczywista masa całkowita nieprzekraczająca 60 t</p>	<p>Drogi publiczne</p>	<p>Od 1 do 24 miesięcy</p>
<p>VI Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad</p>	<p>Szerokość nieprzekraczająca 3,4 m dla dróg jedno jezdniowych, 4 m dla drogi dwu jezdniowej klasy A (autostrada), S (droga ekspresowa), GP (drogi główne ruchu przyspieszonego) Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu, 23 m dla zespołu pojazdów, 30 m dla zespołu pojazdów o skrętnych osiach, Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m Rzeczywista masa całkowita nieprzekraczająca 60 t, Nacisk osi nieprzekraczający dopuszczalnych wielkości przewidzianych dla dróg o dopuszczalnym nacisku 11,5 t dla pojedynczej osi napędowej</p>	<p>Drogi krajowe</p>	<p>Od 1 do 24 miesięcy</p>
<p>VII Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad</p>	<p>Wymiary i rzeczywista masa całkowita są większe od wymierzonych w kategoriach I-VI Nacisk osi przekraczający dopuszczalną wielkość przewidzianą dla dróg o dopuszczalnym nacisku 11,5 t dla pojedynczej osi napędowej</p>	<p>Wszystkie, które zostały wyznaczone w zezwoleniu</p>	<p>14 dni dla zezwolenia na przejazd jednokrotny 30 dni na przejazd wielokrotny</p>

* art. 2 pkt. 35a ustawy z 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (t.j. Dz.U.2023 poz. 1047.); Samacka, Solecka, 2014, s. 182; art. 64 ustawy z 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (t.j. Dz.U.2023 poz. 1047.); Pisz, Łapuńska, 2014, s. 5147.

stu dni roboczych. Do kontroli przewozu ładunków ponadgabarytowych uprawnieni są inspektorzy transportu drogowego, inspektorzy celni, policjanci, funkcjonariusze straży granicznej oraz osoby upoważnione przez organ wydający zezwolenie.

W przypadku transportu drogowego ładunków gabarytowych do 2021 obowiązywało siedem kategorii przekroczeń, zależnie od parametrów pojazdu. Każda z tych kategorii ma inny organ wydający zezwolenie, odpowiedni rodzaj drogi i okres ważności zezwolenia. Kategorie te przedstawione są w tabeli 3.

Zmiany w przepisach

W marcu 2021 roku nastąpiła zmiana w ustawie Prawo o ruchu drogowym, w której zmieniona została liczba wydawanych zezwoleń z VII na V. Zmiana ta pozwoliła ułatwić proces wydawania zezwoleń, a polskie prawo stało się tożsame z regulacjami unijnymi. Podział kategorii po zmianach przedstawia tabela 4.

Ponadto od 1 stycznia 2022 roku obowiązuje nowa zmiana w ustawie Prawo o ruchu drogowym dotycząca zezwoleń kategorii V. Zgodnie z tą zmianą, zainteresowany podmiot może złożyć wniosek o wydanie zezwolenia i musi dołączyć do niego dowód wniesienia opłaty za to zezwolenie. Jeżeli zezwolenie nie zostanie wydane, wnioskodawca otrzymuje zwrot wniesionej opłaty. Dzięki tej zmianie liczba „pustych” wniosków, które były składane przez przewoźników „na próbę”, znacznie się zmniejszyła. Dotychczas przewoźnicy składali wnioski na różne konfiguracje proponowanych tras dla tych samych pojazdów, co powodowało wszczęcie nowego, odrębnego postępowania administracyjnego dla każdego wniosku. Aktualnie, jeśli wniosek zostanie anulowany, postępowanie zostanie umorzone lub jeśli zezwolenie nie zostanie wydane z innych powodów, można złożyć wniosek o zwrot opłaty, podając numer konta, na które ma być dokonany zwrot.

Procedury i terminy

Główny Inspektorat Dróg Krajowych i Autostrad (GDDKiA) jest odpowiedzialny za wydawanie zezwoleń kategorii III-V na podstawie wniosków składanych w jednym z szesnastu oddziałów lub centrali GDDKiA. Wniosek można złożyć osobiście, poprzez pocztę czy fax. Do wniosku konieczne jest dołączenie dowodu wniesienia opłaty za wydanie zezwolenia. W przypadku zezwoleń kategorii III i IV, GDDKiA wydaje je w ciągu trzech dni roboczych od daty złożenia prawidłowo wypełnionego wniosku.

Natomiast zezwolenie kategorii V jest wydawane w terminie 14 dni roboczych od daty złożenia wniosku, chyba że wymaga to określenia zakresu przystosowania infrastruktury drogowej na trasie przejazdu. W takim przypadku termin wydania zezwolenia może wynosić 30 dni. Każdy wniosek dotyczący przejazdu jest rozpatrywany

Tabela 4. Podział kategorii zezwoleń po zmianie w ustawie Prawo o ruchu drogowym oraz opłaty

Kategoria i organ wydający zezwolenie	Parametry pojazdu	Drogi, po których może się poruszać pojazd	Termin ważności zezwolenia	Wysokość opłaty
I Starosta	Pojazd o długości, wysokości, naciskach osi i rzeczywistej masie całkowitej nie większych od dopuszczalnych, Szerokość nieprzekraczająca 3,5 m	Publiczne, z wyjątkiem dróg ekspresowych i autostrad	12 miesięcy	100 zł
II Starosta Naczelnik Urzędu Celno-Skarbowego	Pojazd o naciskach osi i rzeczywistej masie całkowitej nie większych od dopuszczalnych Szerokość nieprzekraczająca 3,2 m, Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu lub 23 m dla zespołu pojazdów Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m	Publiczne	1, 6, 12, 24 miesiące w zależności od wyboru	Od 1200 zł do 6400 zł w zależności od terminu ważności
III Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad Naczelnik Urzędu Celno-Skarbowego	Pojazd o naciskach osi i rzeczywistej masie całkowitej nie większych od dopuszczalnych Szerokość nieprzekraczająca 3,4 m Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu, 23 m dla zespołu pojazdów 30m dla zespołu pojazdów o skrajnych osiach Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m	Krajowe	1, 6, 12, 24 miesiące w zależności od wyboru	Od 1500 zł do 3000 zł w zależności od terminu ważności

Kategoria i organ wydający zezwolenie	Parametry pojazdu	Drogi, po których może się poruszać pojazd	Termin ważności zezwolenia	Wysokość opłaty
IV Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad	Pojazd o szerokości nieprzekraczającej 3,4 m dla drogi jedno jezdniowej, 4 m dla drogi dwu jezdniowej klasy A i S Długość nieprzekraczająca 15 m dla pojedynczego pojazdu, 23 m dla zespołu pojazdów 30 m dla zespołu pojazdów o skrętnych osiach Wysokość nieprzekraczająca 4,3 m Rzeczywista masa całkowita nieprzekraczająca 60 t o naciskach osi nie większych od dopuszczalnych	Publiczne	1, 6, 12, 24 miesiące w zależności od wyboru	Od 1800 zł do 4800 zł w zależności od terminu ważności
V Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad Prezydent miasta, jeśli trasa przejazdu przebiega w granicach administracyjnych miasta na prawach powiatu i nie przebiega autostradą lub drogą ekspresową	Pojazd o wymiarach oraz rzeczywistej masie całkowitej większych od wymienionych w kat. I-IV, o nacisku osi przekraczającym wielkości dopuszczalne	Wyznaczona trasa wskazana w zezwoleniu	14 dni na jednokrotny przejazd 30 dni na wielokrotny przejazd	500 zł na jednokrotny przejazd pojazdu, którego wymiary przekraczają wielkości ustalonych dla kat. II, III oraz nacisk osi i masa nie przekraczają dopuszczalnych 1600 zł na jednokrotny przejazd pojazdu w pozostałych przypadkach.

W przypadku na wielokrotny przejazd opłatę ustala się wg wzoru:

$$O_n = p_j + (n - 1) \times 0,7 \times p_j$$

w którym poszczególne symbole oznaczają:

- O_n – wysokość opłaty za wydanie zezwolenia,
- n – liczbę przejazdów pojazdu nienormatywnego,
- p_j – stawkę opłaty za wydanie zezwolenia na jednokrotny przejazd pojazdu nienormatywnego.

indywidualnie, a trasa przejazdu jest ustalana z uwzględnieniem parametrów pojazdu. Szczegółowe informacje na ten temat można znaleźć w informacji dotyczącej przejazdów nienormatywnych.

Przed wydaniem zezwolenia GDDKiA musi uzyskać zgodę od wszystkich zarządców dróg, po których planowany jest przejazd. W zależności od trasy przejazdu, zgodę muszą wyrazić zarządcy dróg wojewódzkich, powiatowych, gminnych, koncesjonariusze autostrad oraz prezydenci miast (z wyjątkiem dróg ekspresowych i autostrad) w przypadku obszarów miejskich.

Przy ustalaniu trasy przejazdu brane jest pod uwagę wiele czynników. Transporty nietypowe, wielkogabarytowe i wymagające specjalnej logistyki nie zawsze mogą korzystać z najkrótszej trasy pomiędzy punktem A i punktem B. Często kierowcy takich pojazdów muszą wybierać dłuższe trasy ze względu na niskie wiadukty, mosty o ograniczonej nośności itp. Aktualne warunki na drodze, takie jak roboty drogowe czy inne utrudnienia, również są brane pod uwagę. Dlatego w przypadku zezwoleń kategorii V, indywidualna trasa jest ustalana dla każdego przypadku, umożliwiając transport ładunku nienormatywnego. Ważne jest zrozumienie, że złożenie wniosku nie gwarantuje automatycznego otrzymania zezwolenia na przejazd nienormatywny.

Cel i metodyka badań

Celem badań prezentowanych w artykule jest ukazanie liczby wydawanych zezwoleń na transport ponadgabarytowy drogowy w Polsce. Analizie poddano tabelę 5 udostępnioną przez Generalną Dyрекcję Dróg Krajowych i Autostrad.

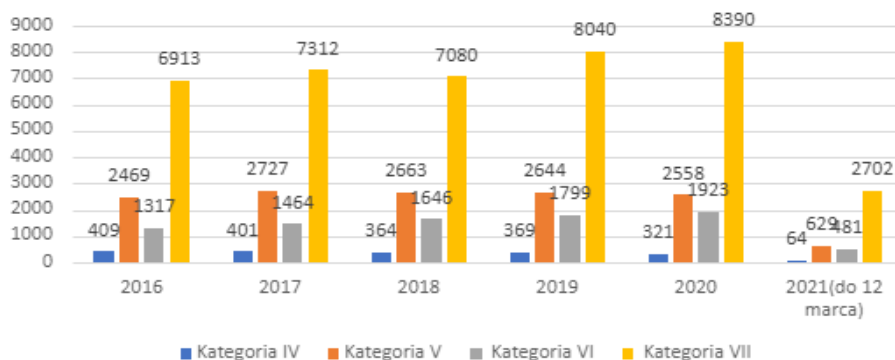
Tabela 5. Analiza liczb wydawanych zezwoleń na transport ponadgabarytowy

Kategoria	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	2020 r.	2021 r. (do 12 marca)	Zmiana w zakresie kategorii zezwoleń	2021 r. (od 13 marca)	2022 r.
IV	409	401	364	369	321	64	-	-	-
V	2469	2727	2663	2644	2558	629	III	445	589
VI	1317	1464	1646	1799	1923	481	IV	3472	4492
VII	6913	7312	7080	8040	8390	2702	V	7512	9037
Razem	11108	11904	11753	12852	13192	3876*	Razem	11429*	14118

* Razem w 2021 r. wydano 15305 zezwoleń

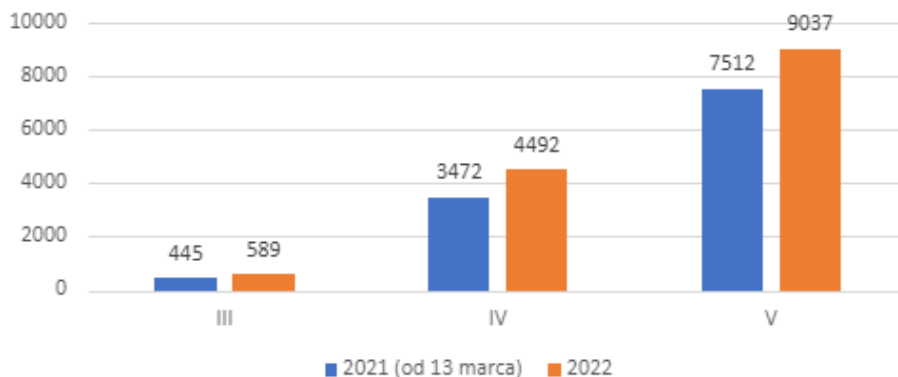
Źródło: <https://www.gov.pl/web/gddkia/przejazdy-nienormatywne-czyli-duze-gabaryty-na-drogach-krajowych2>.

Analiza powyższych danych dotyczy siedmiu lat. Rozpoczynając od IV kategorii zezwoleń, zauważyć można, iż zapotrzebowanie na transport, który wpina się w normy wydawania tego zezwolenia z roku na rok spada. Przy kategorii V natomiast początkowo widoczny jest niewielki wzrost z 2469 do 2644, jednak od roku 2019 liczba wydawanych zezwoleń w tej kategorii również spada (w roku 2021 tylko 1074). Analizując dalej i biorąc pod uwagę kolejno kategorie VI i VII, zauważalna jest znacząca różnica ilościowa w porównaniu do kategorii IV i V, również ciekawa jest dysproporcja pomiędzy liczbą wydawanych zezwoleń w kategorii VI i VII. W latach od 2016 do 2022 każdego roku zezwoleń kategorii VII jest co najmniej pięć tysięcy więcej niż tych kategorii VI. Od 2020 roku byliśmy świadkami rozwijającej się pandemii Covid-19, któ-

Rysunek 1. Liczba wydawanych zezwoleń na transport ponadgabarytowy drogowy w Polsce przed zmianą w przepisach lata 2016-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli wydanej przez GDDKiA.

Rysunek 2. Liczba wydawanych zezwoleń na transport ponadgabarytowy po zmianie w zakresie kategorii zezwoleń

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli wydanej przez GDDKiA.

ra była odczuwalna w każdym sektorze gospodarki, również w transporcie (wykres 1). Ponadto w 2021 roku nastąpiła ważna zmiana w ustawie Prawo o ruchu drogowym, która w znaczący sposób ułatwiła procedurę pozyskiwania zezwoleń, co bezpośrednio przełożyło się na liczbę ich wydań (wykres 2).

Wnioski

Zapotrzebowanie na transport ponadgabarytowy drogowy w Polsce, zgodnie z analizą tabeli oraz wykresów wykazuje spadek w ciągu siedmiu lat badanych. Liczba wydawanych zezwoleń w kategorii IV maleje z roku na rok.

Kategoria V początkowo odnotowała niewielki wzrost liczby wydawanych zezwoleń, ale od 2019 roku również doświadczyła spadku. W roku 2021 liczba wydawanych zezwoleń w tej kategorii była znacznie niższa w porównaniu do wcześniejszych lat.

Kategorie VI i VII charakteryzują się znacznie większą liczbą wydawanych zezwoleń w porównaniu do kategorii IV i V. Ponadto, kategoria VII wykazuje wyraźną przewagę liczby zezwoleń nad kategorią VI. Ta dysproporcja może wynikać z różnic w wymogach i ograniczeniach dotyczących transportu ponadgabarytowego w tych kategoriach.

Pandemia COVID-19, która wybuchła w 2020 roku miała wpływ również na sektor transportu, w tym na transport ponadgabarytowy. Może to być jednym z czynników wpływających na ogólny spadek liczby wydawanych zezwoleń.

Zmiana w ustawie Prawo o ruchu drogowym w 2021 roku, która ułatwiła procedurę uzyskiwania zezwoleń, miała bezpośredni wpływ na wzrost liczby wydawanych zezwoleń w tym okresie.

Podsumowanie

Publikacja skupia się na temacie transportu ponadgabarytowego, który dotyczy przewozu ładunków o niestandardowych wymiarach i masie. Transport tych ładunków jest trudny i wymaga specjalistycznej wiedzy oraz odpowiedniego przygotowania. W Polsce większość transportu ponadgabarytowego odbywa się drogą lądową. Autorzy omawiają różne rodzaje ładunków ponadgabarytowych, takie jak ładunki zwykłe, specjalne, ciężkie, ciężkie o masie skupionej, ciężkie przestrzenne oraz długie. Publikacja zawiera również informacje dotyczące kategorii zezwoleń na transport ponadgabarytowy w Polsce. Opisane są parametry pojazdów nienormatywnych dla każdej kategorii zezwoleń oraz drogi, po których mogą się poruszać. Przedstawione są również terminy ważności zezwoleń i opłaty z nimi związane. Wydawanie zezwoleń na transport ponadgabarytowy w Polsce regulowane jest przez różne organy administracji państwowej, co może powodować dodatkowe trudności i biurokrację. Przewoźnicy muszą szukać odpowiednich tras, unikać przeszkód na drodze, takich jak prace remontowe czy ni-

ska zawieszono linie energetyczne oraz złożyć wniosek o zezwolenie przed rozpoczęciem transportu. Kontrolę nad przewozem ładunków ponadgabarytowych sprawują inspektorzy transportu drogowego, inspektorzy celni, policjanci, funkcjonariusze straży granicznej oraz osoby upoważnione przez organ wydający zezwolenie. W publikacji wspomina się również o zmianach w przepisach dotyczących zezwoleń na transport ponadgabarytowy. W 2021 roku doszło do zmniejszenia liczby kategorii zezwoleń z siedmiu na pięć, co miało na celu ułatwienie procesu wydawania zezwoleń i dostosowanie polskiego prawa do regulacji unijnych.

Bibliografia

1. Literatura

- Januła E., Kwiatkiewicz P., Laskowski M., *Seria: logistyka, Nowoczesna spedycja*, Poznań 2021.
Marciniak-Neider D., Neider J. [red.] *Podręcznik spedytora*, Gdynia 2006.
Molendowska M., Górski P., Zalewski P., Ostrowska M., *Logistyka bezpieczeństwa, wybrane zagadnienia*, Toruń 2021.
Stajniak M., Hajdul M., Foltynski M., Krupa A., *Transport i spedycja. Podręcznik do kształcenia w zawodzie technik logistyk*, Poznań 2008.
Wiszniewska M., *Przewóz ładunków*, Warszawa 2014.

2. Źródła

- Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym (t.j. Dz.U.2023 poz. 1047.)
Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych pojazdów oraz zakresu ich niezbędnego wyposażenia (Dz.U. z 2016 r. poz. 2022, z późn. zm.).

3. Strony internetowe

- Strona firmy transportowej, realizującej przewozy ponadnormatywne, <https://www.ocrk.pl/transport-ponadgabarytowy/>
<https://kt-legaltrans.pl/transport-ponadgabarytowy/>
<https://www.gov.pl/web/gddkia/przejazdy-nienormatywne-czyli-duze-gabaryty-na-drogach-krajowych2>
<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/pilotowanie-pojazdow-nienormatywnych-17887367>

OVERSIZED ROAD TRANSPORT IN POLAND

Abstract: The aim of this publication is to present the concept of oversize transport, its classification, and the process of proper preparation and organization of transportation. This requires specialized knowledge to ensure the safety of individuals involved in the transport as well as

the surrounding environment. Oversize cargo transportation can be carried out using various modes of transport, but in Poland, road transport has the dominant share. This choice is due to the fact that road transport enables direct movement of the cargo from the place of origin to the destination without the need for repackaging or changing the mode of transport. Therefore, this paper focuses on oversize road transport. The article includes an analysis of the number of permits issued for oversize transport in Poland, which allows for an assessment of the popularity of this type of transport in subsequent years. Such information is important for tracking industry trends and making appropriate decisions. As the authors delve into the issue of oversize transport, they focus on legal, technical, and logistical aspects related to this process. They emphasize the need for specialized knowledge and compliance with relevant regulations to ensure the safe and efficient transport of cargo with non-standard dimensions and weight.

Keywords: road transport, special transport vehicles, dimension, load, product.

**SEKCJA NAUK
POLITYCZNO-PRAWNYCH**

Aleksander Durczyński

Opiekun: dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz
Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych CASUS
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

INSTYTUCJA PRZYSPOSOBIENIA OSOBY DOROSŁEJ W WYBRANYCH FORMACH USTROJOWYCH

Wprowadzenie

Instytucja przysposobienia istniała w formie uregulowanej prawnie już w starożytnym Rzymie. Znana była jako *adoptio* w ujęciu szerszym. Miała ona znaczenie zarówno polityczne, jak i rodzinne, zwłaszcza w przypadku braku potomków. Jej celem było zapewnienie ciągłości rodu, umożliwienie spadkobrania oraz, w niektórych przypadkach (*adoptio sensu stricto*), zastosowanie w celu pozyskania siły roboczej. Adopcja w prawie rzymskim spełniała istotną funkcję ze względu na kult rodziny. Adopcja (w ujęciu szerszym) dzieliła się na dwie formy *adrogatio* (*arrogatio*) i *adoptio* (w ujęciu węższym)¹. Początkowo przysposobienia mógł dokonać tylko dorosły wobec dorosłego. „Arrogować można było pierwotnie jedynie dojrzałego mężczyznę *sui iuris*, gdyż tylko on mógł być członkiem *comitia*. Od Antonina Piusa dopuszczeni zostali także *impuberes*, a *per rescriptum principis* również kobiety. Arrogującym mógł być tylko dojrzały mężczyzna *sui iuris*. Od Dioklecjana za zezwoleniem cesarza (a więc przy *arrogatio per rescriptum principis*) mogła przysposobić również kobieta, która utraciła własne dzieci (*in solacium amissorum liberorum*)”². Stosując współczesną terminologię, można stwierdzić, że instytucja przysposobienia małoletnich w prawie rzymskim wykształciła się chronologicznie później niż instytucja przysposobienia osoby pełnoletniej.

Współcześnie instytucja przysposobienia w prawie polskim przywołuje skojarzenia z przysposobieniem osób małoletnich. Wynika to głównie z obecnych regulacji praw-

---

¹ W. Litewski, *Rzymskie Prawo Prywatne*, Warszawa 1990, s. 191–194.

² Ibidem. *Impuberes* – niedojrzali, *per rescriptum principis* – przez reskrypt cesarski.

nych, które dopuszczają jedynie adopcję dziecka – statuuje to przepis artykułu 114. Ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Sama instytucja przysposobienia jako główny cel zakłada umożliwienie dziecku „harmonijnego rozwoju osobowości [...] w środowisku rodziny, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia”³. Jednakże w wielu państwach istnieje możliwość przysposobienia osoby pełnoletniej. Można zatem stwierdzić, iż cele adopcji osób dorosłych są inne niż cele adopcji dzieci. Nie oznacza to istnienia konkurencji między instytucjami ani wzajemnej podległości czy hierarchicznej zależności⁴. Niezależnie od rodzaju przysposobienia występuje wspólny skutek – powstanie relacji prawnej pomiędzy przysposabiającym i przysposabianym, zazwyczaj w celu usankcjonowania już istniejącej relacji faktycznej.

Przysposobienie osoby pełnoletniej w prawie japońskim

Adopcja osoby dorosłej występuje w Japonii w znanej obecnie formie od czasów średniowiecza, jednakże można przypuszczać, iż jej korzenie historyczne sięgają czasów dawniejszych. Główną funkcją przysposobienia osoby dorosłej, tak w prawie rzymskim, jak i europejskim prawie średniowiecznym, było zagwarantowanie sukcesji rodowej i ugruntowanie pozycji społecznej, zwłaszcza wśród ówczesnych feudałów, a także zapewnienie stabilnej przyszłości prowadzonych rodzinnych przedsiębiorstw. Pomimo stopniowego łagodzenia społecznego podejścia do systemu tradycyjnej rodziny japońskiej (*ie* 家), wywiera on nadal duży wpływ na postrzeganie ciągłości rodziny, a przez to pośrednio na funkcję adopcji osoby pełnoletniej. „Śmierć bez spadkobierców uchodzi za najcięższą obrazę pietyzmu dłużnego przodkom. Stąd też płynie obowiązek, w razie nieposiadania potomstwa naturalnego, przysposobienia syna dla celów przez tradycję wskazanych”⁵.

Japoński kodeks cywilny rozróżnia dwa rodzaje przysposobienia – przysposobienie zwykłe (j. *futsū yōshi seido*, 普通養子制度) oraz przysposobienie specjalne (j. *tokubetsu yōshi seido*, 特別養子制度). Zgodnie z art. 792 japońskiego kodeksu cywilnego⁶ (dalej również w formie skróconej – j.k.c.) przysposabiającym może zostać osoba, która ukończyła 20 lat. Przysposabianym może być osoba w każdym wieku, z zastrzeżeniem, że nie jest wstępnym ani osobą starszą wobec przysposabiającego (art. 793 japońskiego kodeksu cywilnego). Wystarczy zatem, że jest młodsza od przysposabiającego o jeden

³ Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze dnia 29 maja 1993 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000390448/O/D20000448.pdf>, [dostęp: 17.06.2023]

⁴ R. Łukasiewicz, *Dopuszczalność przysposobienia osoby pełnoletniej w ustawodawstwie krajów europejskich*, Warszawa 2022.

⁵ S. Posner, *Japonia. Państwo i prawo*, Warszawa, 1905, s. 104–105.

⁶ Ustawa nr 89 z 27 kwietnia, Meiji 29, Kodeks Cywilny (明治二十九年法律第八十九号 民法), <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=129AC0000000089> [dostęp: 29.05.2023].

dzień. Przysposobienie osoby dorosłej jest możliwe za jej zgodą, co wynika z art. 797 j.k.c. w przypadku przysposobienia zwykłego oraz art. 817-5 pkt 3 j.k.c. w przypadku przysposobienia specjalnego. Przysposobienie pełnoletniego odbywa się w formie umowy pomiędzy przysposabiającym i przysposabianym i nie wymaga orzeczenia sądu, a jedynie przyjęcia zawiadomienia o przysposobieniu, po uprzednim stwierdzeniu zgodności z przepisami⁷.

W przeciwieństwie do przysposobienia dzieci, które stanowi niewielki odsetek adopcji dokonywanych przez Japończyków, przysposobienie pełnoletnich utrzymuje się na stosunkowo stabilnym poziomie, wynoszącym około 90 000 dokonywanych co roku adopcji w ujęciu statystycznym, w latach 2004–2008⁸. Przysposobienie osób pełnoletnich w Japonii jest zazwyczaj dokonywane z powodów praktycznych, głównie w celu zabezpieczenia dziedziczenia oraz ciągłości prowadzonych przedsiębiorstw rodzinnych, a także w celach uniknięcia opodatkowania. Dla przykładu, gwałtowny spadek w adopcjach osób dorosłych w 1988 roku uznaje się za podyktowany wprowadzoną wówczas reformą podatkową, uniemożliwiająca uniknięcie zapłaty podatku spadkowego poprzez dokonanie wielu adopcji⁹. „Obecnie, po nowelizacji prawa podatkowego, jeżeli ma się własne dzieci, możliwa jest adopcja jednej osoby, jeżeli dzieci się nie ma, dwóch osób”¹⁰.

Jedną z form przysposobienia osoby dorosłej jest *mukoyōshi*, czyli adoptowanie zięcia. Polega ono na zawarciu małżeństwa przez córkę głowy rodziny z wybranym mężczyzną, który jednocześnie zostaje przysposobiony jako syn, w celu zachowania ciągłości rodowej (przyjmuje on nazwisko rodziny, do której wstępuje). Adopcja zięcia jest praktykowana głównie ze względu na brak męskiego potomka lub gdy zięć jest uważany za lepszego kandydata na zwierzchnika rodzinnego przedsiębiorstwa. Przysposobienie nie stanowi przeszkody małżeńskiej¹¹.

Przysposobienie osoby pełnoletniej w prawie niemieckim

W ustawodawstwie niemieckim przysposobienie osoby pełnoletniej jest uregulowane przepisami Kodeksu cywilnego (Bürgerliches Gesetzbuch – forma skrócona BGB), a dokładniej w paragrafach od 1767 do 1772 BGB¹².

⁷ T. L. Bryant, *Sons and Lovers: Adoption in Japan*, „The American Journal of Comparative Law”, Vol. 38, No. 2, 1990, s. 299–336.

⁸ C. Moriguchi, *Child adoption in Japan 1948-2008 – A comparative historical analysis*, „Economic Review, Institute of Economic Research”, Hitotsubashi University, Vol. 61, No. 4, Oct. 2010, s. 342–357.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Y. Horie, *Ekwiwalencja polskich i japońskich terminów prawnych w prawie cywilnym*, „Comparative Linguistics, International Journal for Legal Communication” 17/2014, Poznań, 2016, s. 65–76.

¹¹ S. Posner, *Japonia...* op.cit., s. 106–107.

¹² Bürgerliches Gesetzbuch, Bundesministerium der Justiz, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p6821 [dostęp: 28.05.2023].

Do przysposobienia osoby pełnoletniej należy stosować odpowiednio przepisy o adopcji małoletnich (§ 1767 ust. 2 zd. 1). Wymagany wiek osoby przysposabiającej wynosi 25 lat oraz w uregulowanych w ustawie wyjątkach 21 lat (§ 1743). W przypadku adopcji przez małżeństwo jeden z małżonków musi mieć ukończone 25 lat, drugi zaś 21 lat. W przypadku adopcji dziecka współmałżonka przysposabiający musi mieć ukończone 21 lat (§ 1741 w zw. z § 1743).

Zgodnie z § 1767 ust. 1 można przysposobić osobę pełnoletnią jedynie wtedy, gdy jest to moralnie uzasadnione (*sittlich gerechtfertigt*), tzn. w szczególności gdy pomiędzy przysposabiającym a przysposabianym powstał stosunek odpowiadający stosunkowi rodzic – dziecko. Taki zapis ma na celu utrudnienie stosowania adopcji osób dorosłych w celu obejścia prawa – m.in. unikania opodatkowania czy omińnięcia procedury imigracyjnej. Niemieckie prawo podatkowe grupuje krewnych w zależności od stopnia pokrewieństwa, co przekłada się na poziom opodatkowania. Dzieci i wnuki znajdują się w kategorii pierwszej opodatkowania spadku, której próg rozpoczyna się od 7%, a w przypadku dalszych krewnych lub osób niespokrewnionych waha się od 30% do 50%¹³. Praktykowane było również dokonywanie adopcji osób dorosłych w celu zapewnienia uzyskania niemieckiego obywatelstwa. Jednakże w celu zapobieżenia takim działaniom Federalny Sąd Administracyjny orzekł w wyroku z dnia 21 listopada 2006 roku, że osoba dorosła niebędąca obywatelem niemieckim, która jest przysposabiana przez obywatela niemieckiego, nie jest określana mianem potomka tej osoby, a zatem na gruncie art. 116 niemieckiej konstytucji nie spełnia wymagań ustawy o obywatelstwie do przyznania jej obywatelstwa niemieckiego¹⁴.

Ustęp drugi § 1767 w zdaniu drugim przewiduje, iż można dokonać adopcji osoby dorosłej pozostającej w związku małżeńskim lub w związku partnerskim za zgodą małżonka lub partnera osoby przysposabianej. W ostatnim zdaniu ustępu drugiego § 1767 dopuszcza objęcie zmianą nazwiska małżonka lub partnera przysposabianego jedynie wtedy, gdy ów małżonek lub partner wyrazi na to zgodę przed dopuszczeniem adopcji, poprzez złożenie przed sądem rodzinnym deklaracji o zaakceptowaniu zmiany. Adopcja osoby pełnoletniej jest orzekana przez sąd rodzinny po złożeniu wniosku przez przysposabiającego lub przysposabianego (§ 1768 ust. 1 zd. 1). W przypadku przysposabianego niezdolnego do zawierania umów wniosek może złożyć jego opiekun prawny (§ 1768 ust. 2). Przysposobienia osoby pełnoletniej nie orzeka się, jeżeli byłoby sprzeczne z ważnymi interesami dzieci przysposabiającego lub przysposabianego (§ 1769).

Skutki przysposobienia osoby dorosłej (co do zasady) nie rozciągają się na krewnych przysposabiającego. Małżonek lub partner rodzica adopcyjnego nie staje się krewnym przysposabianego, zaś małżonek lub partner przysposabianego nie staje się

¹³ B. Schmeilz, *Adoption of an Adult in Germany*, <https://www.crosschannellawyers.co.uk/adoption-of-an-adult-in-germany/> [dostęp: 28.05.2023].

¹⁴ BVerwG, Entscheidung von 21.11.2006, AZ: 5 C 19/05 <https://www.bverwg.de/211106U5C19.05.0> [dostęp: 28.05.2023].

krewnym przysposabiającego (§ 1770 ust. 1). Prawa i obowiązki osoby przysposabianej i jej zstępnych wobec krewnych nie zostają naruszone poprzez stosunek przysposobienia (§ 1770 ust. 2). Zgodnie z ust. 3 § 1770 przysposabiający jest jednak zobowiązany dostarczać przysposobionemu i jego zstępnyemu środków utrzymania przed krewnymi naturalnymi przysposobionego.

Na wniosek przysposabiającego lub przysposobianego sąd rodzinny może orzec adopcję ze skutkami, jakie wywołuje przysposobienie małoletniego, tj. z zasadniczym skutkiem uzyskania pozycji dziecka pochodzącego z małżeństwa osób przysposabiających, w przypadku adopcji przez małżeństwo lub współmałżonka, a w pozostałych wypadkach stanowiska prawnego dziecka rodzica adopcyjnego (§ 1754 ust. 1 i 2). Kolejnym skutkiem zastosowania przepisów o adopcji małoletniego jest wygaśnięcie stosunku pokrewieństwa przysposobianego do dotychczasowych krewnych. Wygasają wówczas wszelkie prawa i obowiązki, za wyjątkiem tych, które powstały przed stosunkiem przysposobienia (nie dotyczy to jednak roszczeń o zapewnienie środków utrzymania). W przypadku adopcji dziecka pozamałżeńskiego współmałżonka wygasa jedynie stosunek pokrewieństwa wobec drugiego rodzica i jego krewnych (§ 1755 ust. 1 i 2)¹⁵. Jeżeli przysposabiający i przysposobiany są spokrewnieni lub spowinowaceni, wówczas wygasa jedynie stosunek pokrewieństwa przysposobianego i jego zstępnych wobec rodziców przysposobianego oraz wynikające z niego prawa i obowiązki. Gdy zaś współmałżonek przysposabia dziecko swojego małżonka pochodzące z małżeństwa, które wygasło wskutek śmierci, stosunek pokrewieństwa wobec krewnych zmarłego rodzica nie wygasa (§ 1756 ust. 1 i 2)¹⁶. Orzeczenie przysposobienia osoby pełnoletniej ze skutkami przysposobienia małoletniego jest możliwe jedynie w przypadkach określonych w § 1772 ust. 1: gdy małoletnie rodzeństwo przysposobianego zostało przez przysposabiającego adoptowane lub będzie adoptowane jednocześnie z pełnoletnim przysposobianym, gdy przysposobiany został przyjęty do rodziny jeszcze jako małoletni, gdy przysposabiający dokonuje przysposobienia dziecka pozamałżeńskiego lub dziecka współmałżonka oraz gdy wniosek o przysposobienie został złożony do sądu rodzinnego zanim przysposobiany osiągnął pełnoletność. Nie można jednakże zastosować opisanej instytucji, jeżeli pozostawałaby ona w sprzeczności z naczelnymi interesami rodziców przysposobionego (§ 1772 ust. 1 zd. 2).

Istnieje możliwość rozwiązania stosunku przysposobienia osoby pełnoletniej (uregulowana w § 1771) z ważnych powodów. Wniosek o rozwiązanie przysposobienia może złożyć zarówno przysposabiający, jak i przysposobiony. Pozostałe możliwości rozwiązania przysposobienia pełnoletniego wynikają z odpowiedniego stosowania § 1760 ust. 1-5, m.in. gdy przysposobienie zostało orzeczone bez wniosku (§ 1760 ust. 1).

¹⁵ J. Ciszewski, *Nowe prawo adopcyjne w Republice Federalnej Niemiec*, „Palestra” 1978 nr 22/2(242), s. 32–41.

¹⁶ *Ibidem*, s. 38

Przysposobienie osoby pełnoletniej w Stanach Zjednoczonych

Z początku adopcja funkcjonowała w Stanach Zjednoczonych jako nieformalna, pozaprawna instytucja będąca jedynie wyrazem przejawu woli osób adoptujących, której głównym celem było zapewnienie ciągłości rodowej oraz ewentualnej opieki dla przysposabiającego. Głównym beneficjentem takiego działania był zatem przysposabiający, nie przysposabiany. Historia instytucji przysposobienia w Stanach Zjednoczonych w formie prawnie uregulowanej rozpoczyna się dopiero od połowy XIX wieku. Za pierwszy stan, który wprowadził instytucję przysposobienia, uważa się Massachusetts – wprowadzenie statutu adopcyjnego w 1851 roku. Odnosił się on jedynie do małoletnich. Dwadzieścia lat później, w roku 1871, ten sam stan wprowadził odrębny statut dotyczący przysposobienia osób dorosłych – 1871 Mass. Acts 654. Jeszcze wcześniej, bo już w roku 1853 możliwość adoptowania pełnoletniego wprowadził stan Vermont (1853 Vt. Acts & Resolves 42-43)¹⁷.

Adopcja osoby dorosłej jest powodowana różnymi kwestiami. Co do zasady przysposobienie osoby pełnoletniej, tak samo jak przysposobienie osoby małoletniej ma sformalizować w świetle prawa komórkę rodzinną. Jedną z przyczyn adopcji dorosłego jest chęć ugruntowania prawnego więzi pomiędzy dziećmi a rodzicami zastępczymi lub dziećmi współmałżonka z poprzedniego związku. Często problemem jest wcześniejsza możliwość dokonania adopcji takich osób, m.in. w przypadku gdy drugi biologiczny rodzic nie wyraża na to zgody. Wówczas przeszkoda prawna zanika wraz z osiągnięciem pełnoletniości przez przysposabianego, który traktuje relację z przysposabiającym jako relację rodzic – dziecko. Przysposobienie osoby dorosłej jest wykorzystywane również w celu ominięcia niektórych rozwiązań prawnych – niekiedy z punktu widzenia pewnych grup interesów – niekorzystnych. Dzieje się tak chociażby w przypadku chęci zapewnienia adoptowanemu konkretnych przysporzeń – sprawa *Coker v. Celebreeze*, w której dziadek przysposobił niepełnosprawnego dwudziestotrzyletniego wnuka w celu zapewnienia mu dostępu do polisy ubezpieczeniowej oraz zasiłku dla osób niepełnosprawnych¹⁸. Zastosowanie adopcji osoby dorosłej przejawia się także w przypadku zagwarantowania dziedziczenia. Prawo, co do zasady, traktuje spadkobierców jednakowo, bez względu na więź biologiczną. We wszystkich pięćdziesięciu stanach, w przypadku gdy spadkodawca umrze przed sporządzeniem testamentu, a jego jedynym spadkobiercą jest przysposobiony, dziedziczy on wówczas całość majątku, z pominięciem biologicznych krewnych – rodzeństwa przysposabiającego oraz jego rodziców¹⁹.

¹⁷ S. Ratliff, *Adult adoption: intestate succession and class gifts under the uniform probate code*, "Northwestern University Law Review", 2011 Vol. 105, No. 4, p.1777–1806.

¹⁸ Ibidem, p. 1780.

¹⁹ Ibidem, p. 1781.

Korzystającymi z prawnych efektów przysposobienia pełnoletnich są także pary jedнопłciowe. W przypadku braku możliwości zawarcia małżeństwa lub związku partnerskiego pary jedнопłciowe odwołują się do adopcji dorosłego jako do substytutu prawnego uregulowania ich związku. Jest to szczególny sposób traktowania tej instytucji i chociaż można podnosić argument, iż w podobnej sytuacji znajdują się osoby w niesformalizowanych związkach heteroseksualnych, to jednak w ich przypadku istnieje możliwość zawarcia małżeństwa. W sytuacji dokonania adopcji jeden z partnerów staje się przysposabiającym a drugi przysposabianym. W świetle prawa zapewnia to ujęcie takiego związku jako rodziny (z powodu relacji przysposabiający–przysposabiany) poprzez wytworzenie więzi pomiędzy osobami. Umożliwia to także zapewnienie możliwości dziedziczenia ustawowego, w przypadku braku sporządzenia testamentu. Ponadto wiele przywilejów wynikających z więzów rodzinnych czy małżeńskich, takich jak dostęp do polisy ubezpieczeniowej partnera, dodatków rodzinnych wynikających z zatrudnienia czy dostęp do funduszy emerytalnych, staje się dostępnych dopiero po powstaniu więzi rodzinnej utworzonej, w przypadku par jedнопłciowych w braku innej możliwości, węzłem przysposobienia.

Nie należy jednak traktować przysposobienia osoby pełnoletniej jako rozwiązania opisanej wyżej kwestii, zwłaszcza że posiada ono elementy, które mogą powodować liczne negatywne skutki. Najistotniejszym z nich jest brak możliwości odwołania przysposobienia osoby dorosłej. Orzekł tak m.in. Sąd Najwyższy stanu Maine, w sprawie *Olive Watson v. Patricii Spado*. Watson i Spado pozostawały w związku jedнопłciowym, w trakcie trwania którego Watson przysposobiła Spado, jednakże para rozstała się niedługo potem²⁰. W przypadku zakończenia relacji pomiędzy partnerami związku jedнопłciowego, którzy zdecydowali się na przysposobienie, nie istnieje instytucja odpowiadająca rozwodowi, która umożliwiałaby rozwiązanie stosunku przysposobienia. Ponadto nawet próba nieuwzględnienia przysposobionego w testamencie może być nieskuteczna, gdyż będzie mu przysługiwać prawo do zakwestionowania testamentu. Silny nacisk na utworzenie trwałej komórki rodzinnej poprzez zastosowanie instytucji przysposobienia osoby dorosłej powoduje także zerwanie więzi między biologicznymi rodzicami a przysposobionym, co w przypadku zakończenia związku, może spowodować liczne trudności. Z punktu widzenia opinii społecznej, przysposobienie osoby dorosłej w celu prawnego uregulowania sytuacji osób pozostających w związku jedнопłciowym może być postrzegane jako degradowanie instytucji przysposobienia oraz zaburzanie relacji rodzic–dziecko. W niektórych stanach przysposabiający i przysposabiany w ramach adopcji osoby dorosłej, którzy utrzymują intymne relacje, mogą narazić się na zarzut kazirodztwa²¹.

²⁰ C. Stephenson, *Adult adoption can't be annulled, rules Maine Supreme Court*, Lawyers USA, Boston, 2009 <https://www.proquest.com/docview/211214574/6A634EF667AC4A25PQ/1?accountid=14884> [dostęp: 8.06.2023].

²¹ S. Ratliff, *Adult adoption: intestate succession...* op.cit., s. 1787.

Procedura adopcyjna osoby dorosłej różni się od procedury adopcyjnej małoletniego uproszczonym postępowaniem oraz charakterem przesłanek. Instytucja przysposobienia osoby dorosłej nie wymaga zgody rodzica przysposabianego. Nie jest również konieczne przeprowadzenie inspekcji domu przysposabiającego zanim można będzie dokonać adopcji. Ponadto nie jest wymagane, aby przysposabiany zamieszkiwał wraz z przysposabiającym przez określony czas uprzednio do przysposobienia. Nie jest również wymagana procedura zachowania procesu adopcyjnego w tajemnicy. Przysposobienie osoby dorosłej nie musi także spełniać przesłanki służenia interesowi przysposabianego. Zazwyczaj zgoda na przysposobienie osoby dorosłej jest uzyskiwana już po jednym posiedzeniu sądu, które w większości przypadków odbywa się jedynie *pro forma*²².

Przysposobienie osoby pełnoletniej w Polsce na tle historycznym

Instytucja przysposobienia osoby pełnoletniej na ziemiach polskich funkcjonowała już w czasach średniowiecza. Podobnie jak w innych ówczesnych ustrojach prawnych funkcje adopcji pozostawały w obrębie zapewnienia przedłużenia bytu rodziny oraz umożliwienia dziedziczenia. „Najbardziej rozpowszechnione było przysposobienie (adopcja), występujące w źródłach polskich XIII w. jako instytucja w pełni wykształcona. Adopcja służyła głównie jako sposób przekazania majątku nieruchomego na wypadek śmierci, a to wobec ograniczenia swobody testowania. Stosowano ją też w obrębie dynastii dla zapewnienia sukcesji dzielnicy po adoptującym. Szczególnie rozpowszechniony był prastary zwyczaj adopcji zięciów w braku synów. Taki zięć osiadał w gospodarstwie lub dobrach teścia, wchodząc do jego rodziny”²³.

Podobne rozwiązania występowały również w okresie Królestwa Polskiego i Księstwa Warszawskiego. Uregulowane zostały w Kodeksie Napoleona oraz Kodeksie Cywilnym Królestwa Polskiego. Kodeks Napoleona statuował w art. 346, że „przysposobienie nie będzie mogło w żadnym przypadku mieć miejsca przed pełnoletnością przysposabianego. Jeżeli tenże nie skończył lat dwudziestu pięciu, a oboje rodzice jego lub jedno z nich żyje, obowiązany będzie złożyć zezwolenie na przysposobienie od ojca i matki lub tego z nich, który drugiego przeżył; a jeżeli ma więcej jak lat dwadzieścia pięć, winien będzie żądać ich rady”²⁴. Przysposabiający natomiast musiał mieć ukończone 50 lat, być od przysposabianego starszy przynajmniej o 15 lat, a także nie posiadać dzieci

²² W. Wadlington, *Adoption of Adults a Family Law Anomaly*, „Cornell Law Review” 1969, Vol. 54, Article 4, s. 566–584.

²³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998, s. 135–136.

²⁴ S. Zawadzki, *Prawo Cywilne*, Warszawa, 1860 https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/19410/edition/27051/content?format_id=2 [8.06.2023].

oraz zstępnych prawnych (art. 343 Kodeksu Napoleona). W przypadku przysposobienia przez osobę pozostającą w związku małżeńskim współmałżonek musiał wyrazić zgodę na przysposobienie – z wyjątkiem przysposobienia przez opiekuna, pięć lat po podjęciu opieki nad przysposabianym, poprzez rozporządzenie testamentowe, jednakże pod warunkiem braku dzieci prawnie uznanych (art. 344 oraz art. 366 Kodeksu Napoleona).

W Kodeksie Cywilnym Królestwa Polskiego instytucję przysposobienia uregulowano w tytule VIII, w którym zawarty art. 311 stwierdzał, iż nie można przysposobić osoby przed osiągnięciem przez nią pełnoletności. W dalszej części, wtórując Kodeksowi Napoleona, ustawodawca zawarł wymaganie uzyskania zezwolenia od rodziców przysposabianego, który nie ukończył 25 lat (lub samego ojca jeżeli matka nie wyraziła zgody), a w przypadku ukończenia 25 roku życia jedynie zasięgnięcia ich rady. Wobec przysposabiających Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego stawiał takie same wymagania jak Kodeks Napoleona – z różnicami w zakresie czasowym niektórych terminów, m.in. dostarczania środków utrzymania przysposabianemu, gdy był jeszcze małoletni (6 lat w Kodeksie Napoleona, 3 lata w Kodeksie Cywilnym Królestwa Polskiego)²⁵.

Kontynuację idei przysposobienia osoby pełnoletniej zawierał także utworzony przez Komisję Kodyfikacyjną w 1938 r. „Projekt prawa o stosunkach rodziców i dzieci wraz z przepisami do działań prawnych”²⁶. Przewidywał on zarówno możliwość adopcji małoletnich jak i pełnoletnich. Wskazuje na to m.in. art. 92 § 1, który stanowi, iż „do przysposobienia wymagane jest zgodne oświadczenie stron przed notariuszem i zatwierdzenie aktu przez sąd” oraz art. 93 § 2 wymagający zgody małżonka osoby przysposabianej²⁷. Przysposobienie osoby pełnoletniej dopuszczał także dekret z 22 stycznia 1946 r. prawo rodzinne, w art. 77 § 2 statuując, że „jeżeli osoba, która ma być przysposobiona, nie ma pełnej zdolności do działań prawnych, akt przysposobienia może być zawarty przez władzę opiekuńczą”²⁸.

Na mocy art. 65 Ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny zniesiono możliwość przysposobienia osoby dorosłej. W § 1 tegoż artykułu zawarto, iż „przysposobić można jedynie osobę małoletnią i tylko dla jej dobra”²⁹.

²⁵ K. Hube, *Prawo Cywilne obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego*, Warszawa, 1877, https://bibliotekacyfrowa.pl/Content/94818/PAd_17988_t_1.pdf [dostęp: 29.05.2023].

²⁶ Podkomisja prawa o stosunkach z pokrewieństwa i opieki, *Projekt prawa o stosunkach rodziców i dzieci wraz z przepisami do działań prawnych*, Zeszyt 2., Warszawa, 1938 https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/39938/edition/40699/content?format_id=2 [dostęp: 29.05.2023].

²⁷ *Ibidem*, s. 25-26

²⁸ Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. (Dz.U.1946.6.52) <https://sip.lex.pl/#/act/16778948/7800> [dostęp: 29.05.2023].

²⁹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny (Dz.U. 1950 nr 34 poz. 308), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19500340308/O/D19500308.pdf> [dostęp: 29.05.2023].

Przysposobienie osoby pełnoletniej wobec współczesnego ustawodawstwa polskiego

W obecnym stanie prawnym przysposobienie osoby pełnoletniej jest w Polsce niedopuszczalne. Wynika to z regulacji art. 114 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, który stanowi, że „przysposobić można osobę małoletnią, tylko dla jej dobra”³⁰. Wynika to z nadrzędnego celu, jakim jest ochrona dobra dziecka. Potwierdza to m.in. wyrok Sądu Najwyższego, który wskazuje, że „celem jakiemu ma służyć instytucja przysposobienia, jest nie interes i zaspokojenie potrzeb uczuciowych i rodzinnych przysposabiających, lecz – jak to wyraźnie wynika z szeregu przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 114 § 1, 119, 125) – tylko i wyłącznie dobro małoletniego dziecka”³¹. Należy rozważyć czy ze szczególnych względów instytucja przysposobienia osoby pełnoletniej nie powinna zostać przywrócona do polskiego ustawodawstwa.

W doktrynie występują poglądy rozbieżne, jednakże warto przedstawić argumenty skłaniające się do dopuszczenia instytucji przysposobienia osoby dorosłej. Adopcja osoby dorosłej mogłaby stanowić rozwiązanie dla rodziców zastępczych, którzy nie zdecydowali się na przysposobienie małoletnich podopiecznych. Przysposobienie pełnoletnich umożliwiłoby również połączenie węzłem prawnym osoby niepełnosprawnej z opiekunem. Taki pogląd wyraził m.in. Rzecznik Praw Obywatelskich w wystąpieniu do Ministra Sprawiedliwości, pisząc że „regulacja taka mogłaby stanowić w pewnych sytuacjach, gdy przysposabiana osoba

jest niezdolna do samodzielnej egzystencji lub wymaga wsparcia, alternatywę dla systemu ubezwłasnowolnienia oraz opieki lub kurateli prawnej”³². Ponadto można zważyć, iż osoba pełnoletnia, która nie jest ubezwłasnowolniona i jest świadoma swoich działań powinna mieć prawo do zdecydowania się na powstanie więzi przysposobienia z osobą, z którą posiada już więź faktyczną, opartą na relacji rodzic–dziecko. W takiej sytuacji jedyną przeszkodą jest brak istniejącego rozwiązania prawnego, które umożliwiłoby takie działanie. Podnoszenie argumentu, że adopcja nie powinna być dokonywana głównie w interesie przysposabiającego jest jak najbardziej słuszne, jednakże nie powinno zamykać drogi osobom, które z różnych przyczyn na taki krok chciałyby się zdecydować.

³⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf> [dostęp: 29.05.2023].

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1968 r., I CR 249/68 <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520261107/1/i-cr-249-68-wyrok-sadu-najwyzszego?keyword=%20I%20CR%20249~2F68&cm=SFIRST> [dostęp: 29.05.2023].

³² Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 2019 r. <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20do%20Ministra%20Sprawiedliwo%C5%9Bci%20ws.%20adopcji%20os%C3%B3b%20doros%C5%82ych%2C%2010%20grudnia%202019.pdf> [dostęp: 29.05.2023].

Podsumowanie

Instytucja przysposobienia osoby pełnoletniej jest ugruntowana w wielu systemach prawnych, których jedynie naczelną przykłady zostały wskazane w niniejszej pracy. Można zauważyć, że wpływ na ukształtowanie się instytucji przysposobienia osoby dorosłej miały bodźce wspólne dla wielu systemów prawnych, ustrojowych i kulturowych, jednakże wraz z rozwojem prawodawstwa uwidoczniły się różnice pomiędzy poszczególnymi państwami. W zależności od potrzeb społecznych instytucja przysposobienia osoby dorosłej jest wykorzystywana do zapewnienia ciągłości rodzinnej i dziedziczności rodzinnych przedsiębiorstw, jako środek umożliwiający przekazanie majątku w razie braku spadkobierców lub uniknięcia radykalnych różnic opodatkowania, a także jako substytut regulacji prawnej związków par jednopłciowych, w sytuacjach gdy brak jest odnośnych przepisów.

W przypadku polskiego systemu prawnego brak instytucji przysposobienia osoby dorosłej stanowi przeszkodę dla osób, które nie znajdują rozwiązania swojego problemu w innym środku prawnym. Jednym z możliwych rozwiązań jest wprowadzenie do polskiego porządku prawnego instytucji odpowiadającej przysposobieniu pod względem działania jednakże o odmiennej nazwie³³. Uważam, że instytucja przysposobienia osoby pełnoletniej nie stanowiłaby problemu legislacyjnego, jak również jej ugruntowanie i stabilizacja w prawie polskim nie byłyby czasochłonne. W mojej ocenie, przyjęcie przez polski system prawny rozwiązań stosowanych w państwach wymienionych, przy odpowiednim ich dostosowaniu do realiów kulturowych oraz systemowych, mogłoby zapewnić wiele korzyści.

Bibliografia

Akty prawne

- Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzona w Hadze dnia 29 maja 1993 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000390448/O/D20000448.pdf>, [dostęp: 17.06.2023].
- Bürgerliches Gesetzbuch, Bundesministerium der Justiz, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p6821 [dostęp: 28.05.2023].
- Ustawa nr 89 z 27 kwietnia, Meiji 29, Kodeks Cywilny (明治二十九年法律第八十九号 民法) <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=129AC0000000089> [dostęp: 29.05.2023].
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny (Dz.U. 1950 nr 34 poz. 308), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19500340308/O/D19500308.pdf> [dostęp: 29.05.2023].

³³ M. Rzewuska, *Przysposobienie osoby pełnoletniej – postulaty de lege ferenda*, Ius Novum 2022 (16) nr 3, s. 45–62. DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.25/m.rzewuska.

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 1964 nr 9 poz. 59) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf> [dostęp: 29.05.2023].
- Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. (Dz.U.1946.6.52) <https://sip.lex.pl/#/act/16778948/7800> [dostęp: 29.05.2023].
- BVerwG, Entscheidung von 21.11.2006, AZ: 5 C 19/05 <https://www.bverwg.de/211106U5C19.05.0> [dostęp: 28.05.2023].

Literatura

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998.
- Bryant T. L., *Sons and Lovers: Adoption in Japan*, "The American Journal of Comparative Law", Vol. 38, No.2, 1990.
- Ciszewski J., *Nowe prawo adopcyjne w Republice Federalnej Niemiec*, „Palestra” 1978 nr 22/2(242).
- Horie Y., *Ekwiwalencja polskich i japońskich terminów prawnych w prawie cywilnym*, „Comparative Linguistics”, 17/2014, Poznań, 2016.
- Hube K., *Prawo Cywilne obowiązujące w guberniach Królestwa Polskiego*, Warszawa, 1877, https://bibliotekacyfrowa.pl/Content/94818/PAd_17988_t_1.pdf [dostęp: 29.05.2023].
- Litewski W., *Rzymskie Prawo Prywatne*, Warszawa 1990.
- Łukasiewicz R., *Dopuszczalność przysposobienia osoby pełnoletniej w ustawodawstwie krajów europejskich*, Warszawa 2022.
- Moriguchi C., *Child adoption in Japan 1948-2008 – A comparative historical analysis*, "Economic Review Institute of Economic Research", Hitotsubachi University, Vol. 61, No. 4, Oct. 2010.
- Podkomisja prawa o stosunkach z pokrewieństwa i opieki, *Projekt prawa o stosunkach rodziców i dzieci wraz z przepisami do działań prawnych*, Zeszyt 2., Warszawa, 1938 https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/39938/edition/40699/content?format_id=2 [dostęp: 29.05.2023].
- Posner S., *Japonia. Państwo i prawo*, Warszawa 1905.
- Ratliff S., *Adult adoption: intestate succession and class gifts under the uniform probate code*, "Northwestern University Law Review", Vol. 105, No. 4, 2011.
- Rzewuska M., *Przysposobienie osoby pełnoletniej – postulaty de lege ferenda*, *Ius Novum* 2022 (16) nr 3, s. 45–62. DOI: 10.26399/iusnovum.v16.3.2022.25/m.rzewuska.
- Schmeilzl B., *Adoption of an Adult in Germany*, <https://www.crosschannellawyers.co.uk/adoption-of-an-adult-in-germany/> [dostęp: 28.05.2023].
- Stephenson C., *Adult adoption can't be annulled, rules Maine Supreme Court*, Lawyers USA, Boston, 2009.
- Wadlington W., *Adoption of Adults a Family Law Anomaly*, "Cornell Law Review" 1969, Vol. 54, Article 4.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1968 r. I CR 249/68 <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520261107/1/i-cr-249-68-wyrok-sadu-najwyzszego?keyword=%20I%20CR%20249~2F68&cm=SFIRST> [dostęp: 29.05.2023].
- Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 2019 r. <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85piecie%20do%20Ministra%20Sprawiedliw%C5%9Bci%20ws.%20adopcji%20os%C3%B3b%20doros%C5%82ych%2010%20grudnia%202019.pdf> [dostęp: 29.05.2023].
- Zawadzki S., *Prawo Cywilne*, Warszawa, 1860.

INSTITUTION OF ADULT ADOPTION IN PARTICULAR SYSTEMIC FORMS

Abstract: The subject of the publication is the institution of adult adoption in selected systemic forms. In the article, the author presents the main foundations of the aforementioned institution as well as legal and systemic requirements enabling its application. The author also raises issues arising from differences in legal systems that affect the possibility of adopting an adult. The aim of the article is also to relate foreign regulations to the current provisions of Polish law on adoption, as well as the possible introduction of the discussed institution to the Polish legal system.

Keywords: adult adoption, institution of adoption, adoption in Poland, adult adoption in history, aims of adult adoption.

Magda Kroc

Koło Naukowe Prawa Administracyjnego AD VOCEM

Opiekun Koła Naukowego dr Monika Ziniewicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Prawa i Administracji

ADMINISTRACYJNOPRAWNE ASPEKTY UZNANIA DŁUŻNIKA ZA UCHYLAJĄCEGO SIĘ OD ZOBOWIĄZAŃ ALIMENTACYJNYCH

Wstęp

Problem niealimentacji pogłębia się. Coraz więcej dzieci nie otrzymuje należnych im środków utrzymania. Jak podają statystki, takich dzieci jest już około miliona¹. Niealimentacja to także problem dotyczący budżetu państwa, ponieważ gdy dochodzi do bezskuteczności egzekucji, musi przejść inicjatywę uiszczania alimentów w postaci funduszu alimentacyjnego, czyli systemu wspierania osób uprawnionych do alimentów. „Suma nieuregulowanych alimentów na koniec marca w br. przekroczyła rekordowe 14,3 mld zł, a średni dług wzrósł do 49,4 tys. zł”². Niestety sam fundusz nie jest w stanie rozwiązać tego problemu.

Istota obowiązku alimentacyjnego

Przed przystąpieniem do analizy narzędzi administracyjno-prawnych służących do dyscyplinowania dłużników alimentacyjnych niezbędne jest przedstawienie krótkiej charakterystyki obowiązku alimentacyjnego.

---

¹ Alimenty: problem niealimentacji dotyczy miliona dzieci, <http://www.rp.pl/Rodzina/302129999--Alimenty-problem-niealimentacji-dotyczy-miliona-dzieci.html> [dostęp: 19.06.2023].

² Prawo.pl: Rośnie liczba dłużników alimentacyjnych i ich zadłużenie <https://www.prawo.pl/prawo/liczba-dluznikow-alimentacyjnych-2023,521461.html> <https://www.prawo.pl/prawo/liczba-dluznikow-alimentacyjnych-2023,521461.html> [dostęp: 19.06.2023].

Obowiązek alimentacyjny jest uregulowany w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym³ w art. 128, z którego wynika, że jest to obowiązek dostarczenia środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania. Sąd Najwyższy w uchwale z 24 lutego 2011 roku⁴, stwierdził, że: „obowiązek alimentacyjny – obok realizacji celu ekonomicznego, jakim jest zapewnienie uprawnionemu niezbędnych środków materialnych pozwalających zaspokoić jego potrzeby, służy kształtowaniu właściwych, z punktu widzenia powszechnie akceptowanych w społeczeństwie wzorców, zasad postępowania w rodzinie, wpływa na umocnienie łączących rodzinę więzi i kształtuje wzajemne relacje między jej członkami”. Przez środki utrzymania rozumie się środki niezbędne do zaspokajania normlanych, bieżących potrzeb, a więc zapewnienia mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, ogrzewania, oświetlenia, w razie potrzeby leczenia i tym podobnych potrzeb. Jednak nie są to środki, które mają być wykorzystane dopiero w przyszłości na przykład w celu zakupienia przez dziecko własnego mieszkania⁵. Sąd Najwyższy jasno orzekł, że „swoistą cechą obowiązku alimentacyjnego jest to, iż obowiązek ten ma na celu zaspokojenie bieżących potrzeb osoby uprawnionej”⁶. Natomiast „środkami wychowania są w szczególności wydatki przeznaczone na wykształcenie, na przykład szkołę czy zajęcia pozalekcyjne, rozwój fizyczny, a także na zaspokajanie potrzeb kulturalnych czy na rozrywkę. Środki utrzymania i wychowania mogą mieć postać świadczenia pieniężnego, ale mogą być również dostarczane w naturze na przykład zakup odzieży, wyżywienie, pomocy szkolnych”⁷. Istnieje również obowiązek alimentacyjny w charakterze osobistych starań zobowiązanego – na przykład przygotowanie posiłków, dbanie o czystość, osobista opieka nad dzieckiem, pomoc w lekcjach i nauce dziecka⁸. Obowiązek alimentacyjny inaczej zwany również roszczeniem alimentacyjnym wynika z więzi rodzinnych, którym ustawodawca nadał skutki prawne, kreując w ten sposób stosunek rodzinno-prawny⁹. Stosunkami tymi są pokrewieństwo, powinowactwo, małżeństwo oraz przysposobienie. Zakres świadczeń alimentacyjnych związany jest z osobą uprawnionego i zobowiązanego. Obowiązek powstaje z mocy prawnej i jest niezależny od woli stron. Niepodległym orzeczeniu sądu jest obowiązek wspierania małżonka, krewnych, przysposobionych i powinowatych. Takich świadczeń można domagać się

³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359, z 2022 r. poz. 2140.)

⁴ Uchwała Sądu Najwyższego w uchwale z 24 lutego 2011 roku, III CZP 134/10, nr 11, poz. 118.

⁵ H. Haak i A. Haak-Trzuskawska, Fragment, *Obowiązek alimentacyjny*. Komentarz do art.128-144(1) KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC, Warszawa, 2022, s. 5.

⁶ Por. uzasadnienie uchwały SN z 10.05.1977, III CZP 26/77, OSNCP 1977, Nr 12, poz. 231.

⁷ A. Kawalko, H. Witzczak *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*. Komentarz, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa, 2021, art. 128, pkt.1 LEX.

⁸ Por. uchwała SN z 24.02.2011, III CZP 134/10, OSNC 2011/11, poz. 118.

⁹ T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa, 2012, s. 6.

przez zasądzenie w drodze orzeczenia sądowego, dopiero gdy uprawniony nie otrzymuje od zobowiązanego należytych mu środków utrzymania lub wychowania^{10, 11}.

Stosunek alimentacyjny rozumiany „jako rodzaj stosunku cywilnoprawnego polega na tym, że jeden podmiot ma prawo domagać się dostarczenia środków utrzymania, natomiast drugi z podmiotów obowiązany jest to żądanie zaspokoić”¹². Uprawnienia i obowiązki wynikające ze stosunku alimentacji mają charakter ściśle osobisty, to znaczy, że są one niedziedziczne i niezbywalne, czego konsekwencją jest, że w razie śmierci którejkolwiek ze stron stosunku obowiązek alimentacyjny czy też prawo do alimentów nie przechodzą na spadkobierców zobowiązanego lub uprawnionego do alimentacji. Wyjątek stanowią zasądzone raty alimentacyjne. Strony takiego stosunku określa się mianem wierzyciela i dłużnika alimentacyjnego. Podmioty uprawnione i zobowiązane do alimentacji zgodnie z przepisem z kodeksu rodzinno-opiekuńczego art.128 to krewni w linii prostej oraz rodzeństwo. Zgodnie z art.61⁷ kodeksu rodzinnego i opiekuńczego krewnymi w linii prostej są osoby, z których jedna pochodzi od drugiej. Pojęcie rodzeństwa nie jest definiowane w prawie cywilnym. W słowniku języka polskiego oznacza dzieci tych samych rodziców¹³, nie ma znaczenia czy zostały poczęte w związku małżeńskim czy też nie^{14, 15}.

Obowiązek alimentacyjny trwa od wydania orzeczenia przez sąd do momentu, aż ten funkcjonuje w obrocie, więc rodzic nie może zaprzestać świadczeń na dziecko, nawet jeśli utrzymuje się samodzielnie, bez wyeliminowania z obrotu prawnego orzeczenia zasądzającego alimenty¹⁶.

Zasady przyznawania świadczeń z funduszu alimentacyjnego

Obecnie fundusz alimentacyjny, nie jest funduszem zgodnie z definicją zawartą w przepisach o finansach publicznych. Definicja funduszu znajduje się w art. 1 ust. 2 u.p.o.u.a. i brzmi: „fundusz alimentacyjny stanowi system wspierania osób uprawnionych do alimentów środkami finansowymi z budżetu państwa”¹⁷. Innymi słowy fundusz to po prostu przykład wypełnienia konstytucyjnej zasady pomocniczości poprzez wypłacanie

¹⁰ A. Kawalko, H. Witczak, op.cit., pkt. 2-3 LEX.

¹¹ Praca licencjacka Magda Kroc *Zabezpieczenie i egzekucja roszczeń alimentacyjnych między rodzicami a dzieckiem*, UWM Olsztyn 2023, s. 12–13.

¹² A. Kawalko, H. Witczak, op.cit., pkt.2-3 LEX.

¹³ Rodzeństwo- Słownik PWN <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Rodzenstwo;17117.html> [Dostęp 23 grudnia 2022].

¹⁴ A. Kawalko, H. Witczak, op.cit., pkt.7 LEX.

¹⁵ Praca licencjacka Magda Kroc *Zabezpieczenie i egzekucja roszczeń alimentacyjnych między rodzicami a dzieckiem*, UWM Olsztyn 2023, s. 13.

¹⁶ A. Kawalko, H. Witczak op.cit., art. 133, pkt.6 LEX.

¹⁷ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1205 z późn. zm.), dalej zwana: u.p.o.u.a.

z państwowych środków pieniężnych dla osób uprawnionych do pobierania alimentów, których nie uzyskała od zobowiązanego¹⁸. Ustawodawca wymienia uprawnionych do korzystania z funduszu alimentacyjnego w art. 1a u.p.o.u.a. Głównymi przesłankami ubiegania się o świadczenia jest wydanie prawomocnego wyroku zasądzającego obowiązek alimentacyjny i musi nastąpić bezskuteczność egzekucji. Świadczenia wypłacane z funduszu należą się beneficjentowi do momentu osiągnięcia przez niego 18 lat, a gdy ten postanowi kontynuować naukę, to do ukończenia 25 roku życia, wyjątkiem jest beneficjent ze stwierdzonym znacznym stopniem niepełnosprawności, który może pobierać świadczenia bezterminowo. Kolejną przesłanką przyznania świadczeń jest wysokość dochodu rodziny, który nie może być wyższy niż 900 zł, przeliczając na członka rodziny. Wypłacane świadczenia z funduszu są przyznawane w kwocie aktualnie przyznanych alimentów, ale nie przekraczających 500 zł. W rozdziale czwartym ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów określa się procedury i sposób postępowania dotyczące przydzielania i wypłacania świadczeń z funduszu. Fakt, że nieletni korzysta z pomocy funduszu alimentacyjnego, w momencie gdy nie mógł uzyskać alimentów od zobowiązanego, nie uniemożliwia ubiegania się o uzupełniające alimenty od innych zobowiązanych w trybie art. 132 k.r.o., jeśli zostanie udowodnione, iż potrzeby małoletniego nie są w pełni zaspokojone. Warto podkreślić, że pomimo przyznania świadczeń z funduszu alimentacyjnego, nadal trwa egzekucja wobec dłużnika po to, by odzyskać całość lub część wypłaconych środków^{19, 20}.

Bezskuteczność egzekucji

Na początku należy zaznaczyć, że organ właściwy wierzyciela²¹ składa wniosek do właściwego organu dłużnika²², w celu podjęcia działań wobec niego po otrzymaniu wniosku od uprawnionej osoby²³, działając na podstawie art. 3 ust. 5 pkt 1 u.p.o.u.a.²⁴.

¹⁸ E. Tomaszewska, *Rozdział IV pkt. 1 Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów* [w:] *Fundusz Alimentacyjny 2021. Korzystanie ze świadczeń*, Warszawa 2021 LEX.

¹⁹ D. Wybrańczyk, *Rozdział 5. Ochrona roszczeń alimentacyjnych* [w:] *Sytuacja prawna małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*, Warszawa 2022 pkt. 5 LEX.

²⁰ Praca licencjacka Magda Kroc *Zabezpieczenie i egzekucja roszczeń alimentacyjnych między rodzicami a dzieckiem*, UWM Olsztyn 2023, s. 31–32.

²¹ Czyli wójt, burmistrz, prezydent miasta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania wierzyciela alimentacyjnego.

²² Czyli wójt, burmistrz, prezydent miasta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika.

²³ „Osobą uprawnioną jest osoba uprawniona do alimentów od rodzica na podstawie tytułu wykonawczego pochodzącego lub zatwierdzonego przez sąd, w stosunku do której bezskuteczność egzekucji zostanie potwierdzona odpowiednim zaświadczeniem wystawionym przez syndyka masy upadłości” - Wyrok NSA z 4.12.2019, I OSK 3320/18, LEX nr 2763097.

²⁴ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1205).

W niniejszej sytuacji wniosek do organu rozumie się jako czynność prawną, a nie podanie znajdujące zastosowanie w Kodeksie postępowania administracyjnego, ze względu na fakt, iż nie ma tu mowy o posiadaniu interesu prawnego wynikającego z art. 25 u.p.o.u.a. w zw. z art. 28 k.p.a.²⁵, przez organ wykonawczy²⁶.

Na podstawie art. 3 ust. 1 u.p.o.u.a. osoba uprawniona ma prawo do złożenia wniosku, w sytuacji wystąpienia bezskuteczności egzekucji²⁷, rozumianej jako egzekucja²⁸, „w wyniku, której w okresie ostatnich dwóch miesięcy nie wyegzekwowano pełnej należności z tytułu zaległych i bieżących zobowiązań alimentacyjnych, albo postępowanie upadłościowe, w toku którego w okresie ostatnich dwóch miesięcy nie otrzymano pełnej należności z tytułu zaległych i bieżących zobowiązań alimentacyjnych; za bezskuteczną egzekucję uważa się również niemożność wszczęcia lub prowadzenia egzekucji alimentów przeciwko dłużnikowi alimentacyjnemu przebywającemu poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności z powodu: a) braku podstawy prawnej do podjęcia czynności zmierzających do wykonania tytułu wykonawczego w miejscu zamieszkania dłużnika, b) braku możliwości wskazania przez osobę uprawnioną miejsca zamieszkania dłużnika alimentacyjnego za granicą”^{29, 30}.

Doręczenia pism w toku postępowania administracyjnego

W momencie, gdy do organu właściwego dłużnika wpłynie wniosek o podjęcie działań wobec niego, organ na podstawie art. 50 k.p.a. oraz art. 4 ust. 1 u.p.o.u.a. wzywa zobowiązanego do osobistego stawienia się w celu: prowadzenia wywiadu alimentacyjnego, ustalenia sytuacji rodzinnej, dochodowej i zawodowej, stanu zdrowia oraz złożenia oświadczenia majątkowego³¹.

²⁵ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 2000 z późn. zm.), dalej zwana: k.p.a.

²⁶ T. Kosicki, Rozdział drugi, *Działania podejmowane wobec dłużnika alimentacyjnego i jego aktywizacja zawodowa 1. Inicjatywa podjęcia działań wobec dłużnika alimentacyjnego* [w:] *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2022 LEX.

²⁷ „Bezskuteczność egzekucji jako przesłanka przyznania świadczeń z funduszu alimentacyjnego oznacza sytuację, w której dłużnik nie uiszcza alimentów, jak i nie ma prawnej możliwości wyegzekwowania od niego takich należności. Chodzi więc o taki stan, kiedy nie jest możliwe uzyskanie w żaden prawnie dopuszczalny sposób należności z majątku dłużnika i w związku z tym konieczna jest pomoc finansowa państwa osobom uprawnionym.” - Wyrok WSA w Gliwicach z 11.03.2020, II SA/Gl 1435/19, LEX nr 3020227. Zob. także Wyrok NSA z 15.05.2019 r. I OSK 3441/18, LEX nr 2657737.

²⁸ T. Kosicki, op.cit.

²⁹ Art.2 pkt. 2 - Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (tj. Dz.U. z 2023 r. poz. 581).

³⁰ Praca licencjacka Magda Kroc *Zabezpieczenie i egzekucja roszczeń alimentacyjnych między rodzicami a dzieckiem*, UWM Olsztyn 2023, s. 38-39.

³¹ A. Kawecka, 2.6. *Postępowanie wobec dłużnika alimentacyjnego – uznanie za dłużnika alimentacyjnego* [w:] *Odwołania od decyzji w sprawach dotyczących pomocy społecznej*, Warszawa 2021.

W trakcie wezwania dłużnika alimentacyjnego do osobistego stawienia się przed organem właściwym dłużnika, kluczowe znaczenie ma skuteczne w sensie prawnym doręczenie wezwania. Niewłaściwe wezwanie dłużnika może prowadzić do nieprawidłowości całego postępowania, które wynika z błędnej oceny organu, że dłużnik nie stawiał się na wezwanie i nie wywiązał się z ciążyących na nim obowiązków, mimo że wezwanie zostało doręczone prawidłowo przez organ³².

Przeprowadzenie wywiadu alimentacyjnego ma na celu ustalenie przyczyn niełożenia na utrzymanie osoby uprawnionej do alimentów. Sytuacja, gdy dłużnik nie stawia się na wezwanie organu, może spowodować wszczęcie postępowania w trybie art. 5 ust. 3 u.p.o.u.a.³³.

W powyższej sytuacji wezwania dłużnika do stawienia się przed organem w trybie art. 44 k.p.a budzi wątpliwości z racji tego, że strona nie jest świadoma co do podejmowania względem niej czynności³⁴. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie orzekł: „Dla stwierdzenia, iż skarżący uniemożliwił przeprowadzenie wywiadu alimentacyjnego nie jest wystarczającą podstawą niestawiennictwo na wezwanie organu, w sytuacji, w której wezwanie to zostało uznane za doręczone w trybie art. 44 k.p.a.”³⁵.

Doręczenie na podstawie art. 44 k.p.a. bez wątplenia jest dopuszczalne, ale w przypadku dłużnika alimentacyjnego, zastosowanie procesowej instytucji doręczenia opartej na konstrukcji fikcji prawnej niosłoby za sobą długofalowe konsekwencje³⁶. Dlatego też w sytuacji, gdy organ od momentu wszczęcia postępowania nie dysponuje właściwym adresem dłużnika, nie ma tutaj mowy o prawidłowym doręczeniu ani powołaniu się przez organ na artykuł 44 k.p.a.

Zgodnie z art. 109 i 110 § 1 organ jest związany z wydaną decyzją od chwili jej doręczenia stronom na piśmie lub jej ogłoszenia. Doręczenie decyzji dotyczy zarówno postaci papierowej i elektronicznej³⁷.

Uznanie dłużnika za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych

Oczywistym jest, że brak aktywizacji zawodowej zobowiązanego wiąże się z niewykonaniem przez niego obowiązku alimentacyjnego na rzecz uprawnionej osoby. W przypadku gdy osoba zobowiązana do alimentacji nie jest w stanie wywiązać się ze swoich

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Wyrok WSA w Krakowie z 29.03.2019 r., III SA/Kr 1160/18, LEX nr 2642216.

³⁶ Zob. Wyrok WSA w Olsztynie z 5.09.2017 r., II SA/Ol 628/17, CBOSA.

³⁷ M. Wilbrandt-Gotowicz [w:] *Doręczenia elektroniczne*. Komentarz, red. M. Wilbrandt-Gotowicz, Warszawa 2021, s. 473.

zobowiązań z powodu niepodjęcia żadnej pracy, organ właściwy dłużnika nakłada na niego obowiązek rejestracji jako bezrobotny lub poszukujący pracy. Zgodnie z jednoznaczowym aktem prawnym z dnia 6 grudnia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu poprawy skuteczności egzekucji świadczeń alimentacyjnych³⁸ na podstawie przepisu art. 5 ust. 2 pkt 1 organ może wyznaczyć termin nie dłuższy niż 30 dni dla takiej rejestracji. Organ właściwy dłużnika informuje powiatowy urząd pracy o potrzebie aktywizacji zawodowej zobowiązanego³⁹.

W przypadku gdy zobowiązany utrudnia działania organu na przykład poprzez uniemożliwienie przeprowadzenia wywiadu alimentacyjnego, odmowy rejestracji jako bezrobotny lub nie chce podjąć zatrudnienia lub innych form aktywizacji zawodowej, organ właściwy dłużnika jest obowiązany wszcząć postępowanie dotyczące uznania dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych⁴⁰. Zgodnie z wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 17 stycznia 2018 r. „Postępowanie o uznaniu dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych może nastąpić po wystąpieniu chociażby jednej z przesłanek wymienionych w art. 5 ust. 3 u.p.o.u.a., których spełnienie, jednakże nie stanowi jedynej podstawy do wydania decyzji orzekającej o uchylaniu się dłużnika alimentacyjnego”⁴¹.

Zgodnie z art. 5 pkt. 3a i 3b u.p.o.u.a. nie można wydać decyzji stwierdzającej, że dłużnik alimentacyjny unika swoich zobowiązań alimentacyjnych ”wobec dłużnika alimentacyjnego, który przez okres ostatnich 6 miesięcy wywiązał się w każdym miesiącu ze zobowiązań alimentacyjnych w kwocie nie niższej niż 50% kwoty bieżąco ustalonych alimentów”⁴² i gdy ta decyzja stanie się prawomocna, organ właściwy składa wnioski o ściganie o przestępstwo niealimentacji⁴³ znajdujące się w art. 209 k.k.⁴⁴ oraz „po uzyskaniu w centralnej ewidencji kierowców informacji, że dłużnik alimentacyjny posiada uprawnienie do kierowania pojazdami, kieruje wniosek do starosty o zatrzymanie prawa jazdy dłużnika alimentacyjnego wraz z odpisem tej decyzji”⁴⁵. Działanie organu następuje z urzędu.

³⁸ (Dz.U. z 2018 r. poz. 2432).

³⁹ E. Tomaszewska [w:] *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów*. Komentarz, wyd. II, LEX/el. 2019, art. 5 pkt.1.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Wyrok WSA w Łodzi z 17.01.2018 r., II SA/Łd 414/17, LEX nr 2435428.

⁴² Art. 5 pkt. 3a Ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (tj. Dz.U. z 2023 r. poz. 581).

⁴³ „Znamiona przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. wyczerpuje sprawca, który uchyla się od wykonania obowiązku alimentacyjnego. Uchylanie się nakłada obowiązek wykazania, że sprawca miał obiektywną możliwość dostarczenia środków utrzymania, lecz tego nie czynił” - J. Lachowski [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. III, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, art. 209, pkt.6.

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.), dalej zwana: k.k.

⁴⁵ Art. 5 pkt. 3b Ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (tj. Dz.U. z 2023 r. poz. 581).

Procedura zatrzymania prawa jazdy

Wszczęcie procedury zatrzymania prawa jazdy może mieć miejsce w sytuacji, gdy zostaną spełnione dwie przesłanki. Po pierwsze musi być wydana ostateczna decyzja o uznaniu dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych, a po drugie organ właściwy dłużnikowi musi wystąpić z wnioskiem do starosty o zatrzymanie prawa jazdy dłużnikowi alimentacyjnemu. Decyzja starosty zostaje wydana na podstawie art. 5 ust. 5 p.o.u.a., jest zatem decyzją o charakterze związanym⁴⁶.

Zgodnie z wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 23 października 2012 r. „Zatrzymanie prawa jazdy nie nastąpi wobec dłużnika, który częściowo wywiązuje się z zobowiązań alimentacyjnych, a postępowanie w sprawie uznania dłużnika za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych, konieczne dla wydania decyzji przesądzającej o powyższym statusie dłużnika, niezbędnej dla uruchomienia procedury zatrzymania prawa jazdy, nie będzie wszczęte wobec dłużnika, który pracuje, nie unika składania oświadczenia majątkowego a jeśli jest bezrobotny, to rejestruje się w urzędzie pracy i nie odmawia propozycji odpowiedniego zatrudnienia czy udziału w aktywizacji zawodowej”⁴⁷.

Postępowanie w sprawie uchylenia decyzji o zatrzymaniu prawa jazdy możliwe jest wyłącznie na wniosek organu właściwego dłużnika. Organ może złożyć taki wniosek w przypadku, gdy dłużnik nie jest aktywny zawodowo, ale zarejestruje się jako osoba bezrobotna lub poszukująca pracy w urzędzie pracy albo gdy przez ostatnie 6 miesięcy dłużnik alimentacyjny zrealizował swoje zobowiązania wobec uprawnionego do alimentów w wysokości nie mniejszej niż 50% aktualnie ustalonej kwoty alimentów. Dodatkowo, decyzja o zatrzymaniu prawa jazdy zostaje uchylona, w momencie gdy zobowiązany straci status dłużnika alimentacyjnego⁴⁸.

Terminy załatwiania sprawy i skutki ich naruszenia

W wyniku rozpoczęcia postępowania administracyjnego, niezależnie od tego czy został on zainicjowany przez stronę na jej wniosek, czy przez urząd, rozpoczyna się bieg terminu załatwienia sprawy⁴⁹. W kodeksie postępowania administracyjnego pojęcie terminu definiuje się w dwojaki sposób jako określenie czasu, w którym czynność pro-

⁴⁶ Wyrok NSA z 24.05.2018 r. I OSK 2773/17, LEX nr 2496734.

^{Zob.} też Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 6.02.2019 r., II SA/Go 809/18, LEX nr 2627800.; Wyrok NSA z 25.05.2017 r. I OSK 2277/15, LEX nr 2345799.

⁴⁷ Wyrok WSA w Białymstoku z 23.10.2012 r., II SA/Bk 645/12, LEX nr 1248726.

⁴⁸ E. Tomaszewska, op.cit., art. 5 pkt. 3.

⁴⁹ T. Kosicki, I. *Terminy załatwienia sprawy i skutki ich naruszenia* [w:] *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, LEX, Warszawa 2022.

cesowa powinna zostać wykonana oraz jako określenie dnia i godziny, w którym czynność ta ma zostać wykonana. Termin może zostać bezpośrednio określony w kodeksie i wtedy nazywany jest terminem ustawowym lub może zostać wyznaczone przez organ prowadzący postępowanie jako termin wyznaczony⁵⁰. Podstawowe terminy są uregulowane w art. 12 k.p.a.⁵¹ oraz w art. 35 k.p.a. W brzmieniu art. 12 k.p.a, co do zasady organy administracji publicznej powinny działać w sprawie wnikliwie i szybko, posługując się możliwie najprostszymi środkami prowadzącymi do jej załatwienia. Sprawy, które nie wymagają zbierania dowodów, informacji lub wyjaśnień powinny być załatwione niezwłocznie⁵². „W konstrukcji art. 12 § 1 k.p.a. mamy do czynienia koniunkcją zawierającą się wyrażeniu „wnikliwie i szybko”. Oznacza to, że szybkość działania nie jest przesłanką bezwzględna i dominująca, bowiem występuje w koniunkcji z wnikliwością działania organu, zatem już z tego wynika, że organ ma prowadzić postępowanie, przestrzegając obu tych jego wyznaczników w równej mierze, co nie pozwala, by dominujące znaczenie przypisać szybkości postępowania; wręcz niedopuszczalne jest, by stało się to kosztem wnikliwego zbadania sprawy we wszystkich jej aspektach mających istotne znaczenie dla wyniku sprawy”⁵³. Terminy oznaczone w art. 35 k.p.a. mają charakter instrukcyjny, czyli urzędowy i w związku z tym mogą zostać wydłużone, a przekroczenie ich nie prowadzi do unieważnienia decyzji wydanej po upływie terminu. Niemniej jednak brak wydania decyzji w wyznaczonym terminie jest zwykle niepożądane dla stron i uczestników postępowania, którzy odczuwają to jako nieefektywność działania organów. Organ może tłumaczyć takie opóźnienie czy w ogóle brak konkluzji pewnego działania przyczynami niezależnymi od niego bądź może podać nowy termin załatwienia sprawy i poinformować strony o prawie do wniesienia pognaglenia na podstawie art. 36 par. 1 i 2 k.p.a.⁵⁴.

Zasady przeprowadzania postępowania wyjaśniającego i postępowania dowodowego

Próbę wyjaśnienia definicji postępowania wyjaśniającego podjęła H. Knysiak-Sudyka, która stwierdzała, że „postępowanie wyjaśniające w szerokim znaczeniu to stadium postępowania jurysdykcyjnego obejmuje wszelkie czynności podejmowane w celu wyjaśnienia sprawy, zgodnie z zasadą prawdy obiektywnej, a zatem zmierzając za-

⁵⁰ A. Miruć *Terminowość załatwiania spraw z zakresu administracji publicznej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2010, z. 7., s. 322.

⁵¹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 775 z późn. zm.).

⁵² Ibidem. art. 12.

⁵³ Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 26.11.2015 r., II SAB/Go 71/15, LEX nr 1943037.

⁵⁴ T. Kosicki, I. *Terminy załatwienia sprawy i skutki ich naruszenia* [w:] *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2022.

równy do wyjaśnienia stanu faktycznego, jak i prawnego. Stwierdzenie, która norma prawna zawiera hipotezę odpowiadającą istniejącemu w konkretnej sprawie administracyjnej stanowi faktycznemu, powinno być przez organ administracji publicznej dokonywane jednocześnie z ustaleniem stanu faktycznego⁵⁵. Natomiast D. Gregorczyk zauważył, że pojęcie postępowania wyjaśniającego łączy się sensu stricto z postępowaniem dowodowym, oznacza to, że czynności organu administracyjnego dążą do ustalenia stanu faktycznego danej sprawy administracyjnej. W sytuacji gdy postępowanie organów administracyjnych zmierza do ustalenia stanu prawnego i faktycznego sprawy rozstrzyganej w drodze decyzji, będzie miało miejsce postępowanie wyjaśniające sensu largo⁵⁶.

Postępowanie dowodowe jest częścią postępowania wyjaśniającego w postępowaniu administracyjnym, nazywane również „procesem dowodzenia” czy też „dowodzeniem”⁵⁷. W procesie ustalania stanu faktycznego konieczne jest przeprowadzenie dowodów, czyli procesu uzasadnienia faktów na podstawie określonych materiałów⁵⁸. Na gruncie postępowania administracyjnego pojęcie dowodzenia rozumie się jako „podejmowane przez organ prowadzący postępowania oraz przez uczestników postępowania działania, mające na celu ustalenie prawdziwości istnienia lub nieistnienia faktów mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy bądź też prawdziwości twierdzeń o tych faktach”⁵⁹.

Postępowanie dowodowe opiera się na środkach dowodowych, czyli na informacjach płynących ze źródła dowodowego, zapewniających organowi dowodzenie. Źródło dowodowe to osoba lub rzecz, a środek dowodowy to na przykład przesłuchanie stron lub dokumenty⁶⁰.

Dostęp strony (dłużnika alimentacyjnego) do akt sprawy administracyjnej

Zgodnie z art. 51 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej „każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych. Ograniczenie tego prawa może określić ustawa”⁶¹. Prawo dostępu do akt sprawy administracyjnej jest ściśle związane z jawnością postępowania administracyjnego, która dzieli się na jaw-

⁵⁵ H. Knysiak-Sudyka, *Ogólne postępowanie administracyjne jurysdykcyjne*, Warszawa 2021 s. 203.

⁵⁶ red. G. Łaszczycza, A. Matan, *System Prawa Administracyjnego Procesowego*, t. 2, cz. 4, Warszawa 2021 s. 174.

⁵⁷ T. Kosicki, op.cit.

⁵⁸ P. Daniel, *Administracyjne postępowanie dowodowe*, Wrocław 2013, s. 18.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ T. Kosicki, *I. Terminy załatwienia sprawy i skutki ich naruszenia [w:] Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2022, LEX.

⁶¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

ność wewnętrzną odnoszącą się do stron i uczestników postępowania oraz jawność zewnętrzną⁶².

Jawność zewnętrzna postępowania administracyjnego dotyczy podmiotów, które nie są jego uczestnikami, ale podmioty zainteresowanych danym postępowaniem np. przedstawicieli mediów⁶³ oraz realizowana na podstawie przepisów ustawy z 06.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej⁶⁴.

Natomiast jawność wewnętrzna uregulowana została w Kodeksie postępowania administracyjnego i związana jest z trzema ogólnymi zasadami postępowania administracyjnego, takimi jak zasada pogłębiania zaufania, zasada informowania oraz zasada czynnego udziału strony w postępowaniu⁶⁵.

Zgodnie z art. 73 k.p.a. „Strona ma prawo wglądu w akta sprawy, sporządzania z nich notatek, kopii lub odpisów. Prawo to przysługuje również po zakończeniu postępowania”⁶⁶. Stroną w postępowaniu administracyjnym jest każdy, „czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek”⁶⁷.

Postępowanie odwoławcze i problematyka zrzeczenia się prawa do wniesienia odwołania

W art. 15 k.p.a. określona została zasada dwuinstancyjności, z której wynika prawo do złożenia odwołania. Chociaż w doktrynie jest to kwestia sporna, przyjmuje się, że odwołanie ma charakter zwyczajny, który może być złożony od nieostatecznej decyzji wydanej przez organ I instancji, a złożenie odwołania powoduje ponowne rozpatrzenie tej samej sprawy przez organ wyższej instancji zwany organem odwoławczym⁶⁸. Podstawą do wniesienia odwołania jest art. 127 § 1 k.p.a. W przypadku gdy to dłużnik alimentacyjny jest stroną postępowania administracyjnego, ma on prawo wniesienia odwołania do samorządowego kolegium odwoławczego⁶⁹.

Odwołanie jest środkiem zaskarżenia o charakterze względnie dewolutywnym i bezzwzględnie suspensywnym, ponieważ zasadniczo przenosi kompetencje do jego

⁶² T. Kosicki, 3. *Dostęp do akt sprawy administracyjnej* [w:] *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2022, LEX.

⁶³ M. Śliwa-Wajda [w:] *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2019, s. 133–134.

⁶⁴ Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 902).
⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Art. 73 § 1 (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 775 z późn. zm.)

⁶⁷ Art. 28 (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 775 z późn. zm.)

⁶⁸ D. Trzcińska, *Wniesienie odwołania od decyzji administracyjnej*, Procedura, Warszawa 2012, LEX.

⁶⁹ T. Kosicki, 6.2. *Prawo do wniesienia odwołania* [w:] *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, Warszawa 2022.

ponownego rozpatrzenia na organ wyższej instancji oraz jego złożenie powoduje wstrzymanie wykonania decyzji wydanej w I instancji. Złożenie odwołania jest możliwe pod warunkiem, że zostało to dokonane w terminie i jest dopuszczalne, wymaga rozpatrzenia go w postępowaniu odwoławczym. W wyniku rozpatrzenia odwołania, organ odwoławczy wydaje jedną z decyzji, które zostały określone w art. 138 k.p.a. i stanowią katalog zamknięty⁷⁰.

Na postawie art. 127a strony postępowania administracyjnego mogą zrzec się prawa do wniesienia odwołania. W doktrynie stanowi kontrowersję i zdania co do słuszności tego artykułu są podzielone. Zdaniem J. Zimmermanna: „w prawie publicznym w ogóle zrzeczenie się jakiegokolwiek nabytego prawa lub uprawnienia wydają się, być wykluczone, co tkwi w samym pojęciu prawa lub uprawnienia. Można z nich nie korzystać, można ich nie wykonywać, ale nie można się ich skutecznie zrzec”⁷¹.

Skutki prawne złożenia przez stronę oświadczenia o zrzeczeniu się wniesienia odwołania

Oświadczenie o zrzeczeniu się prawa do wniesienia odwołania przez ostatnią ze stron postępowania z dniem doręczenia jej organowi administracji, jego decyzja nabiera ostatecznego i prawomocnego charakteru. W praktyce oznacza to, że decyzja taka podlega wykonaniu przed upływem terminu do wniesienia odwołania⁷² oraz niedopuszczalne jest jej zaskarżenie do sądu⁷³. Nie ma także możliwości cofnięcia wyżej wspomnianego oświadczenia. W przypadku gdy strona, która złożyła takie oświadczenie, odwoła się od decyzji organu pierwszej instancji, organ odwoławczy na podstawie artykułu 134 k.p.a. powinien stwierdzić niedopuszczalność środka odwoławczego⁷⁴.

Wnioski

W procesie dyscyplinowania dłużników alimentacyjnych ważną rolę odgrywa wywiad alimentacyjny, aktywizacja zawodowa oraz współdziałanie w tym zakresie pomiędzy organem właściwym dłużnika a organami Powiatowego Urzędu Pracy. Jest to niezwykle ważne, dlatego że najczęściej niealimentacja wynika z braku zatrudnienia dłużnika. Uzyskanie statusu bezrobotnego, poszukującego pracy lub aktywizacja zawodowa dłużnika pozwala uniknąć wszczęcia postępowania w sprawie uznania dłużnika alimentacyjnego za uchylającego się od zobowiązań alimentacyjnych. W rezultacie wyżej wymienione działania nie wymagają egzekucji, która generuje niepotrzebne koszty.

⁷⁰ D. Trzcńska, op.cit.

⁷¹ J. Zimmermann, *Aksjomaty postępowania administracyjnego*, Warszawa 2013, s. 201–202.

⁷² art. 130 § 4 in fine (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 775).

⁷³ art. 16 § 3 (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 775).

⁷⁴ Z. Kmiecik [w:] J. Wegner, M. Wojtuń, Z. Kmiecik, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 127(a).

Podsumowując, im większa pomoc ze strony organów, tym zwiększa się świadomość dłużnika w postępowaniu. Co za tym idzie ustawodawca nie powinien kłaść nacisku na egzekucję, ale na mediatyzację, dzięki której organ będzie mógł bardziej uświadamiać dłużnika, że korzystniejszą drogą załatwienia sprawy jest dobrowolna spłata zaległości.

Bibliografia

Literatura

- Daniel P., *Administracyjne postępowanie dowodowe*, Wrocław 2013.
- Haak H., Haak-Trzuskawska A., *Fragment, Obowiązek alimentacyjny. Komentarz do art.128-144(1) KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, Warszawa, 2022r, LEX.
- Kawałko A., Witczak H., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa, 2021.
- Kawecka A., *Odwolania od decyzji w sprawach dotyczących pomocy społecznej*, Warszawa 2021.
- Kmieciak Z., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Knysiak-Sudyka H., *Ogólne postępowanie administracyjne jurysdykcyjne*, Warszawa 2021.
- Kosicki T., *Dyscyplinowanie dłużników alimentacyjnych w praktyce jednostek samorządu terytorialnego*, LEX, Warszawa 2022.
- Kroc M., *Praca licencjacka: Zabezpieczenie i egzekucja roszczeń alimentacyjnych między rodzicami a dzieckiem*, UWM Olsztyn 2023.
- Matan A., *System prawa administracyjnego procesowego*, t. 2, cz. 4, red. G. Łaszczyca, Warszawa 2021.
- Miruć A., *Terminowość załatwiania spraw z zakresu administracji publicznej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 7, 2010.
- Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa, 2012.
- Śliwa-Wajda M. [w:] *Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2019.
- Tomaszewska E., *Fundusz alimentacyjny 2021. Korzystanie ze świadczeń*, Warszawa 2021.
- Tomaszewska E., *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2019.
- Trzcińska D., *Wniesienie odwołania od decyzji administracyjnej. Procedura*, Warszawa 2012.
- Wilbrandt-Gotowicz M., *Doręczenia elektroniczne. Komentarz*, red. M. Wilbrandt-Gotowicz, Warszawa 2021.
- Wybrańczyk D., *Sytuacja prawna małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*, Warszawa 2022.
- Zimmermann J., *Aksjomaty postępowania administracyjnego*, Warszawa 2013.

Akty normatywne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 2000 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (tj. Dz.U. z 2023 r. poz. 775 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359, z 2022 r. poz. 2140.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 902).
Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1205).

Orzecznictwo sądów

Uchwała Sądu Najwyższego w uchwale z 24 lutego 2011 roku, III CZP 134/10.
Por. uzasadnienie uchwały SN z 10.05.1977, III CZP 26/77, OSNCP 1977, Nr 12, poz. 231.
Por. uchwała SN z 24.02.2011, III CZP 134/10, OSNC 2011/11, poz. 118.
Wyrok WSA w Białymstoku z 23.10.2012 r., II SA/Bk 645/12, LEX nr 1248726.
Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 26.11.2015 r., II SAB/Go 71/15, LEX nr 1943037.
Wyrok WSA w Olsztynie z 5.09.2017 r., II SA/Ol 628/17, CBOSA.
Wyrok WSA w Łodzi z 17.01.2018 r., II SA/Łd 414/17, LEX nr 2435428.
Wyrok NSA z 24.05.2018 r. I OSK 2773/17, LEX nr 2496734.
Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 6.02.2019 r., II SA/Go 809/18, LEX nr 2627800.; Wyrok NSA z 25.05.2017 r. I OSK 2277/15, LEX nr 2345799.
Wyrok WSA w Krakowie z 29.03.2019 r., III SA/Kr 1160/18, LEX nr 2642216.
Wyrok NSA z 15.05.2019 r. I OSK 3441/18, LEX nr 2657737.
Wyrok NSA z 4.12.2019 I OSK 3320/18, LEX nr 2763097.
Wyrok WSA w Gliwicach z 11.03.2020, II SA/Gl 1435/19, LEX nr 3020227.

Strony internetowe

Słownik PWN <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Rodzinstwo;17117.html> [Dostęp: 23 grudnia 2022].
Alimenty: problem niealimentacji dotyczy miliona dzieci, <http://www.rp.pl/Rodzina/302129999-Alimenty-problem-niealimentacji-dotyczy-miliona-dzieci.html> [dostęp: 19.06.2023].
Prawo.pl: Rośnie liczba dłużników alimentacyjnych i ich zadłużenie <https://www.prawo.pl/prawo/liczba-dluznikow-alimentacyjnych-2023,521461.html> <https://www.prawo.pl/prawo/liczba-dluznikow-alimentacyjnych-2023,521461.html> [dostęp: 19.06.2023].

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF RECOGNITION AS EVADING MAINTENANCE OBLIGATIONS

Abstract: Every year, the number of food costs increases. According to the statistical data presented by Sławomir Grzelczak, president of the InfoMonitor Economic Information Bureau, 600 thousand. People do not pay for their children, and about a million children are still waiting for maintenance. Despite the amendment of the law, the changes will not improve.

Persistent evasion of alimony payments affects the financing of the whole society. The costs of obtaining the alimony fund and the benefiting action in order to obtain benefits from the costs of obtaining income from this fund by the bailiff.

The aim of the article is a scientific analysis of administrative and legal procedures in the field of disciplining food products and the effects in persistent evasion of alimony wastelands. Administrative proceedings on recognizing the application of alimony as evading maintenance obligations and in the case regarding the driving license under the Code of Administrative Procedure and the Act of 7 September 2007 for the assistance of a person authorized to pay

---

maintenance. Therefore, it is reasonable to proceed jointly with them in cases concerning, among others: deadlines for settling cases, rules of explanatory proceedings and, as part of them, evidence proceedings, access to the party (maintenance debtor) to the files of managing cases, delivery of letters in the course of proceedings and proceedings, and the issue of waiving the right to bring and use by the main party in this connection. The issue is topical and extremely important because the cause in Poland does not cause significant improvement. Real research based on legal acts (in force as of May 20, 2023), scientific and popular science literature, as well as statistical data.

Keywords: alimony, alimony fund, administrative proceedings.

Filip Hałas

Koło Naukowe Młodych Adeptów Prawa ASzWoj

Opiekun: mgr Małgorzata Czerwińska

Wydział Prawa i Administracji

Akademia Sztuki Wojennej

APT ANGER – ITS PLACE, VALUE AND RISK

1. Introduction

What is, what ought to be, and how to achieve it – this constitutes the base of modern literature concerning injustice and discrimination. Although discrimination is no longer institutionalised, state-enforced violence, we still face its remnants, rooted into our society, that harm individuals bearing features enabling them to be assigned to a certain discredited group. Part of it results from prejudiced people being openly sexist or racist, etc., while the rest rises from more subconscious level, harder to track and tackle, where one acts in accordance with socially harmful biases, having internalised concrete cultural codes, a phenomenon described well in Miranda Fricker's *Epistemic Injustice*¹.

The descriptive literature about discrimination (answering the *what is* question) has already been written, however, an extensive solution to injustice has not been presented yet. Amia Srinivasan correctly identifies two main responses to social injustice:

- 1) for most authors its impossible alleviation via obtaining *moral utopia*, a kind of end product of fighting injustice that Fricker would call epistemic injustice, or
- 2) counter-productivity critique (containing anger as counterproductive in favour of positivist approach – a more passive approach) or apt anger (accepting anger without its seemingly inseparable violence as an indicator of injustice to be tackled later a rather active approach)².

The paper deals mainly with the second approach, as Srinivasan's work requires us to reconsider the widely accepted counterproductivity critique, claiming that anger

---

¹ M. Fricker, *Epistemic Injustice: Power of the Ethics of Knowing*, Oxford University Press, New York 2007.

² A. Srinivasan, *The Aptness of Anger*, "Journal of Political Philosophy" 2018, vol. 26.

is never a proper response to injustice. The analyse of these unlike responses to discrimination is based primarily on modern literature concerning the topic in question.

2. Problem of *The Aptness of Anger*

Challenging the counterproductivity critique in *The Aptness of Anger* was done in a self-contradictory way, but based on some controversial considerations. The presumption, that anger can be contained (by *radical affective retraining*) to be a never exhibiting violence or influencing our decisions emotion remains uncertain³. The narrow presentation of violence, redefining it to only apply when damage is done towards people, excluding property, is questionable⁴. Reducing reason to emotion (including anger), no matter how truthful, does not exclude the duty to seek rationality, with the maximum exclusion of anger, that blurs one's mind and brings doom onto judgment⁵. The last acts in conjunction with the central point of counterproductivity critique, stating that an angry response to the world leads to no improvement – it has not been challenged.

However, the Author believes that overthrowing all of the above has never been the main goal of Srinivasan's work – not enough literature indicates in favour of apt (rarely productive) anger – but rather to open a debate for *refined* counterproductivity critique and anger's placement in a social context. The argumentation favouring *deviolenced* anger was done on the bases of political discourse present in the USA in the 60s during the abolishment of segregation policies and examples of violence (broad understanding, including non-physical exhibition) displayed by e.g. LGBT and feminist movements nowadays. As their examples differ greatly, perhaps categorising them can be used to better adapt *The Aptness of Anger*⁶.

3. Primary discrimination and secondary discrimination (injustice)

The Author shall propose a chronological division of discrimination. First is the primary discrimination, resulting from state policies or broadly recognized prejudices, creating a wide spectrum of discriminations that harm groups, e.g. the segregation or the caste system in India. In the MEDCs (More Economically Developed Countries) it has mostly historic meaning. We can also outline what is concerning *The West* (mainly the EU and North America) now – secondary discrimination (essentially injustice) – resulting

---

³ Ibidem, p. 16.

⁴ Ibidem, p. 18.

⁵ Ibidem, p. 21.

⁶ Ibidem, pp. 2–5.

from individuals having internalised biases during socialisation, exhibiting them often in an unconscious way, as Fricker properly puts it *not culpable*, yet usually harmful⁷.

Such division may help understand anger (counterproductive or productive), limiting its justifiable application to primary discrimination, when for the discriminated thinking and acting without anger is beyond comprehension. The choice of responses to systematic discrimination in certain socio-economic is left behind.

In practice, it would mean that the Black Panther's movement in the USA in the 60s, even though counterproductive, was inevitable and just had to happen as somewhat of a proper response to the violence Black Americans faced. Perhaps the bloody oblivion of decolonisation was not only unavoidable but can be justified. As Frantz Fanon puts it in his last book, that remains controversial for many:

”The native (...) is ready for violence at all times. From birth it is clear to him that this narrow world, strewn with prohibitions, can only be called in question by absolute violence.”

”(...) colonialism is not a thinking machine, nor a body endowed with reasoning faculties. It is violence in its natural state, and it will only yield when confronted with greater violence.”⁸

Both of the described were apt responses in their own contexts, even though Black Panthers were accused of inviting further violence and oppression, and Fanon's work is still criticised as justifying civil wars that unfolded in Africa in the 60s. Understanding and respecting these has to be done with regard to historical processes and dynamics of social changes, where the rational choice is sometimes left behind, understandably favouring more primary responses.

Secondary discrimination, the one minorities mostly face today is extremely complex and difficult in combating. A brief reflection is needed on Fricker's work to better illustrate the problem as it describes the phenomenon thoroughly. Injustice comes from *prejudice in the credibility economy* towards the speaker committed by the hearer⁹. Epistemic injustice is later divided between testimonial injustice (undermining the speaker by the hearer in a context of communication) and hermeneutical injustice (a gap in the collective perspective creating structural deficiency)¹⁰.

Obtaining epistemic justice would require certain moral retraining, and possibly changing the cultural code to limit subconscious biases. This sheer ambition leads some to believe, like Benjamin R. Sherman, that there is no justice, and that the pursuit of such virtue is impossible. This is argued on the premises that grasping the ideal, the epistemic

⁷ M. Fricker, *Epistemic Injustice...*, op.cit., pp. 21–24.

⁸ F. Fanon, *The Wretched on the Earth*, Grove Press, New York 1963, pp. 37, 61.

⁹ M. Fricker, *Epistemic Injustice...*, op.cit., p. 1.

¹⁰ Hermeneutical injustice might be more suitable for this paper, but the I shall use the wider notion of epistemic injustice.

justice, is impossible, since we will never be sure what it should be in the first place, as we are starting from the immoral point of wrongdoing, thus the process is deemed to fail¹¹. Sherman's approach has some in common with Lacanian's *The Real*. Jacques Lacan argued that The Real (horizon of truth, which can be per analogy horizon of justice), is a fundamentally meaningless matter of speech¹². For example, there is no political left or right, as the description is always done from a certain perspective, never covering the full complexity of the described object. Same can be said about epistemic and affective justice – that these are simply projections, the shadows on the cave's wall, varying from person to person. One's mind is deviated by numerous biases, acquired by our pattern-seeking brains, some helpful in peculiar instances, which renders full identification of injustice impossible. Then there is the problem of whether or not to tackle them and how to do it – even more flawed by subjectivity. These Reals are as distant as possible.

In our context, some examples are to be presented. They are not to be treated as an opinion, but viewed as a presentation of different perspectives.

- Women perceive discrimination in unalike ways – from putting forward the existence of state-secured patriarchy to completely neglecting existing problems and even abusing prejudices to their benefit.
- On the other hand, some argue that men are behind, with less education, lack in skills enabling them to participate in job markets that will develop in upcoming years¹³.
- The development of far-left movements as a reaction to worsening economic situation (in the USA decrease in personal savings, increase in debt, rising costs of living¹⁴) can be viewed as the solution or as a new problem to be tackled.

This, now opening *social pandora box*, is attributed to the rise in violent exhibitions observed by many experts. In this instance, many appreciate Sherman's approach. However, such moral nihilism undermines the much needed search for social justice and improvement. Accepting it should only be allowed as a limitation tool, as the concept of justice, being somewhat incomprehensible, should not tempt us to impose morally-rightful total policies aimed at abolishing injustice in a very short time, which is impossible¹⁵. Argumentation not to strive for justice is against dignity, "the sacred notion" in Western legal systems, derived from Immanuel Kant's work, very much needed when

¹¹ B. R. Sherman, *There's No (Testimonial) Justice: Why Pursuit of a Virtue is Not the Solution to Epistemic Injustice*, "Social Epistemology" 2015, vol. 30, p. 3.

¹² T. Evers, *Lacan and the Concept of the 'Real'*, Palgrave Macmillan, Washington University in St Louis, USA, 2012, p. 119.

¹³ R. V. Reeves, *Of Boys and Men. Why the Modern Male Is Struggling*, Brookings Institution Press, Washington 2022.

¹⁴ J. Rifkin, *The age of access*, Penguin Group, London 2000, p. 30–35.

¹⁵ B. R. Sherman, *There's No...*, op. cit., p. 4. Here the author lays down a proposed catalogue of solutions reducing injustice from which only one is not morally questionable: making *the populace better informed*, feeding *people misinformation about marginalized groups*, encouraging being *testimonially unjust towards the privileged*.

Gott ist tot, as we need some new, external source of moral values¹⁶. This may be a fight against injustice. It is in line with Fricker, where a good starting point for achieving justice is just informing hearers about injustices that we know are factual, reproduced, and acted upon by the speaker.

4. Impact of anger on secondary discrimination

What does the matter discussed above mean for the hearer, the socially harmed in a secondary way? What ought to be the proper response to the *Leviathan* of bias being targeted at individuals (often in an *unculpable* way), sometimes not visible or neglected by them?

Traditional response would be to fully abandon anger and promote taking care of oneself if sufficient means of self-development remain (they usually do not remain with primary discrimination)¹⁷. This positivistic view is broadly recognised in literature, surprisingly also with regards to primary discrimination, what seems to be wrongdoing for the discriminated, put in certain demanding socio-economic contexts¹⁸. This total neglect of emotions, and prohibition of anger by counterproductivity authors may have been the main cause behind *The Aptness of Anger*. Srinivasan accepts counterproductivity critique, when it does not forbid the discriminated from feeling angry, only acting so¹⁹. At this point, a question can be raised when precisely is anger acceptable.

Even though anger and hatred is disregarded by most authors, it finds a way into everyday life. Public speech is now flawed by populism, which has an origin in primitive emotions, like anger. It is corroded with simplifications, generalisations, lack of coherence, setting social groups against each other, and by so becoming more attractive to the average voter. Everyone is very sure of their own Reals. In such environment appreciating anger, trying to reshape it into a contained virtue (adjusting it via *radical affective retraining* is as good as prohibiting it, as both impose limits upon the harmed, but only one bears moral duty to take care of oneself and to be productive), is at least ambitious. Interesting remark can be made that feminist movements' anger is very contained, as women tend not to exhibit violence physically. However, the Author believes that with this case of secondary injustice, the burning debate may postpone

¹⁶ Some connect the horrors of XX century with *The Death of God*, as external sources of moral values were abolished. Embracing the Kantian concept of dignity was a result. Ironically Nietzsche's own concept of *Übermensch* as the answer to moral nihilism, that was latter utilized to create what the philosopher was most afraid of. Brief reflection on this is presented by Think Big: "God is dead": What Nietzsche really meant, [online]: <https://bigthink.com/thinking/what-nietzsche-really-meant-by-god-is-dead/>, [accessed: 30.01.2023].

¹⁷ A. Srinivasan, *The Aptness...*, op.cit., pp. 10–11.

¹⁸ Ibidem, pp. 5–6.

¹⁹ Ibidem, p. 15.

resolution of issues. It discourages women from participating, men from understanding, and concrete solutions to be forged, thus putting justice away.

We should probably succumb ourselves to long tradition of stoics, who like Lucius Seneca, present anger as a *wholly violent* and especially *closed to reason* emotion²⁰. It is unwanted in civil society, aiming at rational discourse, rather deprived of external sources of distortion. Epic times of Achilles pursuing vengeance are gone. As proven by Glen Pettigrove it corrupts good sense and negatively influences our choices²¹. Anger has nearly no moral value, except from *yielding knowledge upon previously unrecognised injustice*, but this catalogue is dwindling²². Exposing public debate for anger creates mayhem, and tosses much-needed truth into oblivion at all levels. Srinivasan's temptation towards anger, beyond cases of true, widely recognized forms of discrimination, or when the situation is worsening, lacks foundation.

Most probably Fricker's approach, acting in conjunction with the cultural code changing itself can prove to be most resourceful. The trial to allocate social focus to education may directly influence public opinion and policies that are being developed, as proven by many studies²³. Extreme carefulness has to be utilized promoting knowledge about the injustice of any sort, to make it appealing, convincing, factual to get rid of it at the end.

It is not to say that there are no situations in which there is a possibility for reinstatement of primary discrimination, that may fully reasonably wake social anger, together with a whole set of negative emotions, that in certain contexts have to be externalised. E.g. women (and also some men) protesting in Poland against the deepening ban on abortion, which now prohibits this procedure, even when pregnancy is threatening the life of the mother, exhibited violence in wide understanding – mostly aggressive speech. Indeed such policies put a threat of the equality of genders and question the standards of democracy. It requires immediate response, which may be viewed by some as inappropriate, however, fully justified by most. Thus, anger is apt and may prove to even be productive (counterproductivity ought not to fully forbid anger – it is too much to demand from society sometimes as stated by Srinivasan). In such instance anger's virtue may be great, especially when it is inevitable, it resembles one from primary discrimination.

5. Additional remarks

Anger always ought to be examined in a wide socio-economic context. Its exhibition under concrete slogans may actually be an exclamation of worsening social relations

²⁰ L. Seneca, *On Anger*, "Moral Essays" 1928, vol. 1.

²¹ G. Pettigrove, *Meekness and 'moral' anger*, "Research Quarterly" 2012, vol. 56.

²² A. Srinivasan, *The Aptness...*, op.cit., p. 4.

²³ P. Burstein, *The Impact of Public Opinion on Public Policy A Review and an Agenda*, "Political Research Quarterly" 2003, vol. 56.

or harsh socio-economic situation. Thus, events of great scale and importance, like the BLM movement (the riots' part) and January 6 United States Capitol attack (put together deliberately, as they present a breakdown of civil society's principles, only from different perspectives), cannot be simplified, as they often are by politicians who gain from such conflicts. Factors like police brutality, political crisis, information bubbles people are subjected to, worsening economic situation and others are not to be left out of the picture. Anger in some cases can be more than escape from productivity, more than information about previously unrecognised injustice, but also some sort of general well-being index. It can indicate problems arising or existing for too long, being their side product, even when we do not have a clear situation of the reappearance of primary discrimination, as the societal reactions cannot be categorized on entirely clear and universal bases – there are plenty of borderline cases, preventing an fully effective categorisation method to be implemented.

Finally, one issue has to be addressed, to guarantee more exhaustive description of injustice. Individuals bearing certain negative traits, like physical or psychological ones (very open catalogue) are situations that could be understood as injustice (could be called *individual injustice* that the Author defines as an injustice not based upon classical group assignation of the bearer, that can at least partially be reversed via individual's actions, but inherited characteristics). These negative features often have sources external for the harmed who exists in an environment that renders proneness to some disadvantages.

The discussion between rising temptation to put the main weight of alleviating these problems by limiting negative actions taken upon the bearer by the observers (analogy to hearer and speaker) and some version of counterproductivity critique could be carried out, but it shall stay outside the material scope of this paper, as includes clinical literature and different considerations.

6. Impact on legal systems

All the matters discussed above exhibit themselves in already-existing legal solutions for injustice. Strong correlation can be observed between obtaining epistemic justice and what legal doctrine defines as *positive discrimination*²⁴. It overlaps, almost perfectly, with solutions B.R. Sherman finds highly intrusive, as positive discrimination is *testimonially unjust towards the privileged* and sometimes feeds *people misinformation about marginalized groups*²⁵.

---

²⁴ *Positive discrimination* (from the Cambridge Dictionary) – the act of giving advantage to those groups in society that are often treated unfairly because of their race, sex, etc.

²⁵ B. R. Sherman, *There's No...*, op.cit., p. 4.

Such policies are not as popular as information campaigns. These are aimed to inform agents about the possibility of discriminatory acts being carried out by them, often conducted as a part of e.g.: companies' or institutions' internal policies. This solution is in the very core of Fricker's *testimonial justice*, which could be built on the basis of creating a *responsible hearer*, a *socially trained person*, who via obtaining certain moral virtues would be much aware of the impact his actions, including the unconscious ones, may impose on the *speaker*²⁶. Srinivansan's work is less applicable to the legal systems, as it primarily describes the appropriate social approach towards exhibition of anger.

The matter in question is still not fully discussed in the literature. Views opposite to ones presented by Sherman are fairly accepted and arguments against positive discrimination, such as failure to select the "best" candidate or injustice of such discrimination are often rebutted²⁷. Great variety of successes are presented, e.g. when it comes to women's social and economic position²⁸. What is more, positive discrimination, when implemented directly as a response to a lack of social change after abolishment of structural discrimination, is granted wide social acceptance.

7. Summary

The prime problem with positive discrimination, which can be raised both on the axiological and practical level, might be social acceptance, i.e. putting forward policies favouring certain groups has to be done in accordance with what level of *moral virtue* can be demanded from the rest of the society (the *hearer*) in a certain socio-economic context. Here each case of discrimination (i.e. harming one particular group) has to be discussed and solved individually, only adding to the complexity of issues already laid out by Sherman and others rendering the pursue for justice harder. The discussion on the philosophical level remains open, any kind of comprehensive approach of the *third way* has not been found yet.

Same can be said about implementing anti-discriminatory policies. International organizations rather allow for such, e.g. article 23 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, but some countries treat it as a violation of *full equality before the law*²⁹.

²⁶ M. Fricker, *Epistemic Injustice...*, op.cit., p. 71.

²⁷ M. Noon, *The shackled runner: time to rethink positive discrimination?*, "Work, Employment and Society" 2010, vol. 24.

²⁸ P. Norris, 2001, *Breaking the Barriers: Positive Discrimination Policies for Women*, [in:] "Has Liberalism Failed Women?" J. Klausen, Ch. S. Majer (ed.), New York 2001, pp. 89-110.

²⁹ P. Belien, The Brussels Journal, "Slovakia Bans Positive Discrimination Legislation", <https://www.brusselsjournal.com/node/381> [access: 23.06.2023].

Literature

- Belien P., The Brussels Journal, "Slovakia Bans Positive Discrimination Legislation", <https://www.brusselsjournal.com/node/381> [access 23.06.2023].
- Burstein P., *The Impact of Public Opinion on Public Policy A Review and an Agenda*, "Political Research Quarterly" 2003, vol. 56.
- Eyers T., *Lacan and the Concept of the 'Real'*, Palgrave Macmillan, Washington University in St Louis, USA, 2012.
- Fanon F., *The Wretched on the Earth*, Grove Press, New York 1963.
- Fricker M., *Epistemic Injustice: Power of the Ethics of Knowing*, Oxford University Press, New York 2007.
- Hendricks S., Think Big, "God is dead: What Nietzsche really meant", <https://bigthink.com/thinking/what-nietzsche-really-meant-by-god-is-dead/> [access: 30.01.2023].
- Noon M., *The shackled runner: time to rethink positive discrimination?*, "Work, Employment and Society" 2010, vol. 24.
- Norris P., 2001, *Breaking the Barriers: Positive Discrimination Policies for Women*, [in:] "Has Liberalism Failed Women?" J. Klausen, Ch. S. Majer (ed.), New York 2001.
- Pettigrove G., *Meekness and 'moral' anger*, "Research Quarterly" 2012, vol. 56.
- Reeves R. V., *Of Boys and Men. Why the Modern Male Is Struggling*, Brookings Institution Press, Washington 2022.
- Rifkin J., *The age of access*, Penguin Group, London 2000.
- Seneca L., *On Anger*, "Moral Essays" 1928, vol. 1.
- Sherman B. R., *There's No (Testimonial) Justice: Why Pursuit of a Virtue is Not the Solution to Epistemic Injustice*, "Social Epistemology" 2015, vol. 30.
- Srinivasan A., *The Aptness of Anger*, "Journal of Political Philosophy" 2018, vol. 26.

ŚLUSZNA ZŁOŚĆ – JEJ MIEJSCE, WARTOŚĆ I RYZYKO

Abstrakt: Artykuł opiera się na współczesnej literaturze dotyczącej dyskryminacji, głównie „The Apt Anger” Amii Srinivansan oraz „Epistemic Injustice” Mirandy Fricker. Autor omawia wybrane zagadnienia opisane we wskazanych pracach i identyfikuje je jako podstawy aksjologiczne zmian, które będą zachodzić w prawie w nadchodzących dekadach. Wymienia również szanse i zagrożenia, jakie zmiany te ze sobą niosą i formułuje odpowiednie postulaty *de lege ferenda*.

Autor poddaje krytyce niektóre założenia zawarte w „Epistemic Injustice” i „The Apt Anger”, głównie traktowanie złości w przestrzeni publicznej jako wartości oraz niczym nieograniczone dążenie do równouprawnienia. Autor pomimo krytycznej oceny niektórych koncepcji, uznaje prace te za niezwykle postępowe. Przy odpowiedniej realizacji postulatów dotyczących dyskryminacji, na przykład z wyłączeniem dyskryminacji pozytywnej, możliwe jest osiągnięcie niespotykanej jeszcze sprawiedliwości społecznej.

Słowa kluczowe: dyskryminacja, słuszna złość, niesprawiedliwość epistemiczna, moralna utopia, sprawiedliwość społeczna.

Igor Rapicki

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych „CASUS”

Opiekun naukowy: dr Monika Giżyńska, dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

PRZYCZYNY HISTORYCZNE PROBLEMÓW Z PAŃSTWEM PRAWA W AMERYCE ŁACIŃSKIEJ

Wstęp

Ameryka Łacińska stanowi intrygujący i zaskakujący fragment globu. Zamieszkujące ją społeczeństwa powstały w drodze brutalnego podboju, a ich ścieżki rozwoju przebiegały czasami „koleinami” przypominającymi znaną z Europy ścieżkę od niepodległości do dobrobytu, by potem zbaczać w kierunkach, których skutki możemy obserwować do dzisiaj.

Jest to obszar Ziemi, o którym Polacy niewiele wiedzą, zajęci na co dzień sprawami własnego kraju i państw, do których przywykli myśleć jak o poważnych graczach światowej polityki, wrzucając do jednego kosza tzw. państwa Trzeciego Świata. W rzeczywistości jednak kraje latynoamerykańskie stanowią zróżnicowany materiał do badań, a wnioski płynące z analizy systemów politycznych, których losy potoczyły się w zależności od różnych czynników tak odmiennie jak Chile czy Wenezuela, pozwalają dokonywać daleko idących wniosków co do natury powstawania dążącego do wolności od wyzysku i przemocy społeczeństwa.

Już Monteskiusz w swoim klasycznym dziele *O Duchu praw* pisał, że: „Może się zdarzyć, iż ustrój państwa będzie wolny, obywatel zaś nie. W tych wypadkach ustrój będzie wolny z prawa, ale nie faktycznie”¹. Monteskiusz analizując znane sobie ustroje państw przeszłych jak i współczesnych, wielokrotnie zauważa, że wolność może występować w wielu ustrojach, o ile tylko zostaną one odpowiednio opracowane w oparciu o uwarunkowania danego kraju, takie jak jego tradycja i kultura.

W niniejszej pracy postaram się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego, pomimo zastosowania w Ameryce Łacińskiej rozwiązań prawnych podobnych lub identycznych

---

¹ K. Monteskiusz, *O duchu praw*, Warszawa 1997, s.161.

do tych znanych ze świata zachodniego, jego standardy państwa prawa nie są w większości z nich przestrzegane. W pracy opiszę próby zmiany tego stanu rzeczy na przykładzie najważniejszych państw regionu.

Obraz regionu, zarys jego problemów

Ameryka Łacińska stanowi olbrzymi podzielony na wiele państw obszar zamieszkiwany przez niemal 550 mln ludzi, posługujących się w większości językami hiszpańskim i portugalskim, obok których spotyka się tak egzotyczne narzecza jak guarani albo maja. Od północnej granicy Meksyku po Ziemię Ognistą leży co najmniej kilka państw, których znaczenie na świecie jest niebanalne. Wbrew utrwalonym mitom region ten nie stanowi jednorodnej masy hiszpańskojęzycznej. Każde z jego państw stanowi indywidualną mieszaninę różnych wpływów kulturowych².

Wiesław Dobrzycki we wstępie do książki zatytułowanej *Ameryka Łacińska we współczesnym świecie*³ stawia nawet pośrednio pytanie o sens ścisłego terminu Ameryki Łacińskiej. Zauważa, że z jednej strony wpływ kultury latynoskiej sięga daleko na północ od Rio Grande, z kolei na południe od niej występują enklawy indiańskie liczące nawet dziesiątki milionów ludzi bez prawie żadnych związków ze swoimi hiszpańskojęzycznymi sąsiadami. Region wyróżnia się bardzo dużym poziomem korupcji, niestabilnością ekonomiczną i tradycją rządów oligarchii i puczów wojskowych. Nie bez powodu w popularnym języku ukuło się powiedzenie „ale Meksyk” określający nieporządek.

Kolejnym problemem jest niestabilna sytuacja w stosunkach międzynarodowych w regionie. Mimo brazylijskich przechwałek, że „Niewiele jest chyba krajów, które mogą się poszczycić tym, że mają 10 sąsiadów i od 140 lat nie uczestniczyły w żadnej wojnie”⁴ państwa te nie żyją ze sobą w zgodzie, co utrudnia im integrację w celu współpracy w rozwoju gospodarczym. Za przykład, jak napięte są te relacje, może służyć wojna futbolowa między Hondurasem a Salwadorem, kiedy piętrzące się konflikty między nimi pod wpływem wyniku rozgrywek w piłkę nożną, znalazły ujście w wojnie w r. 1969. Nawet po ustaniu walk sytuacja była tak napięta, że negocjacje pokojowe przeciągnęły się do r. 1980⁵. Mimo tego ponurego obrazu nie można nie dostrzec, że w wielu z krajów regionu na przestrzeni ostatnich dekad dokonał się postęp w zakresie wprowadzania rozwiązań bieżących problemów, więc można żywić nadzieję, że w przyszłości państwa te wydzwigną się przynajmniej z najcięższych z nich. Nie należy więc ignorować ich

² Zob. L. Onichimowski [red.], *Ameryka łacińska Kontynenty*, Warszawa 1976.

³ W. Dobrzycki, *Ameryka Łacińska we współczesnym świecie*, Warszawa 1989, s. 5–9.

⁴ Celso Amorino [w wywiadzie dla Susan Glasser], *The soft power power*, „Foreign Policy” 28.11.2008, <https://foreignpolicy.com/2010/11/28/the-soft-power-power/> [dostęp: 05.06.2023].

⁵ W. Dobrzycki, *Stosunki międzynarodowe w Ameryce Łacińskiej. Historia i współczesność*, Warszawa 2000, s. 282–285.

jako nic nie rokujące. Przykładem jest zawarty w r. 2016 traktat pokojowy pomiędzy kolumbijskim rządem prezydenta Juana Santosa a komunistyczną partyzantką FARC-u, na mocy którego partyzanci poddali się rozbrowieniu i założyli legalną partię polityczną. Porozumienie zakończyło trwającą ponad 50 lat wojnę domową, stanowiącą ostatnią w regionie pozostałość po Zimnej Wojnie⁶.

Prawo kontra brutalna rzeczywistość

Warto w tym miejscu przypomnieć, jakie twory polityczne określamy jako demokratyczne państwa prawa, które powszechnie uznaje się za przewodnią ideę nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Demokratyczne państwo prawa⁷ to państwo, w którym prawo stanowi autorytet nadrzędny, władczy względem rządu, ograniczając jego kompetencję i regulując środki, których może używać do jego wdrażania. Prawo ustanawia ramy działania państwa, którego celem jest ochrona wspólnego dobra suwerena – narodu politycznego, rozumianego jako uświadomioną wspólnotę równych sobie obywateli, posiadających możliwość legalnego powoływania, kontrolowania i odwoływania rządzących.

Państwa Ameryki Łacińskiej uznają w całości te ideały, czego odzwierciedleniem są ich konstytucje, ustanawiające świeckie państwa prawa w stylu zachodnim. Przykładowo konstytucja Meksyku⁸ stwierdza: „państwo i Kościoły są odrębnymi bytami. Kościoły i kongregacje religijne są zorganizowane w obrębie prawa”. Historia jej uchwalenia wskazuje na problem z prawem w tym regionie świata; wprowadzony przez nią konflikt nad ograniczeniem przywilejów kościelnych doprowadził do wybuchu krwawej wojny domowej. Rozdział instytucji świeckich od kościelnych został w Meksyku ciężko wypracowany, do dzisiaj poruszanie kwestii lekcji religii w szkołach, mimo religijności Meksykanów, pozostaje sprawą drażliwą.

Kraje latynoskie najbliżej Meksyku – Gwatemala, Honduras oraz Belize także są formalnie rzecz biorąc państwami demokratycznymi, ale rzeczywistość pozostawia wiele do życzenia. Obecnie urzędująca prezydent Hondurasu Xiomara Castro objęła urząd po kilkunastu latach zamętu politycznego, który rozpoczął się po *de facto* zamachu stanu władzy w r. 2009⁹ przeciwko jej mężowi, byłemu prezydentowi Manuelowi

⁶ S. Pinker, J. Santos Manuel, *Opinion Columbias milestone in world peace*, New York Times, <https://www.nytimes.com/2016/08/26/opinion/colombias-milestone-in-world-peace.html> [dostęp: 05.06.2023].

⁷ Listę powszechnie uznawanych przymiotników demokratycznego państwa prawa wymienia T. Biernat, *Zasada the rule of law a definiowanie pojęcia państwa prawa* [w:] *Demokratyczne państwo prawa*, Jamróz A. [red.], Aleksandrowicz M, [red.], Jamróz L. [red.], , Białystok 2014, s. 38–40.

⁸ *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Meksyku z 1917*: https://www.senado.gob.mx/comisiones/puntos_constitucionales/docs/CPM_INGLES.pdf [dostęp: 05.06.2023].

⁹ J. Ruhl, *Trouble in Central America: Honduras Unravels*, Journal for Democracy, <https://www.journalofdemocracy.org/articles/trouble-in-central-america-honduras-unravels/> [dostęp: 2.06.2023].

Zelay'a. Gwatemala ma za sobą okres kilku dekad oligarchii wojskowej i niedawnego kryzysu politycznego, w ramach którego prezydent Alejandro Gammattei był oskarżany o sprzyjanie oligarchom, przez co był publicznie wzywany przez własnego wiceprezydenta do rezygnacji, a budynek parlamentu został spalony przez wściekły tłum¹⁰. Belize wydaje się politycznie stabilne na tle swoich sąsiadów, w czym znaczenie ma unia personalna z Wielką Brytanią, ale tak jak jej sąsiedzi plasuje się na niechlubnej liście krajów z najwyższym współczynnikiem zabójstw¹¹.

Charakterystyka relacji społecznych w Ameryce Łacińskiej

Problemem wyjściowym państw Ameryki Łacińskiej według Joanny Kędzierskiej¹² jest ich natura zaprojektowana przez elity i dla elity, brak prospołecznego myślenia; problemy, które w krajach zachodnich byłyby rozwiązane drogą interwencji aparatu państwowego, w Latynoameryce są pozostawiane same sobie, niższe warstwy społeczne nie biorą udziału w tworzeniu ani egzekwowaniu inicjatyw mających poprawić stan państwa. Brak rozwiązań systemowych nawet tak prozaicznych problemów jak wywóz śmieci powoduje, że Amerykę Łacińską możemy nazwać kontynentem twórczej improwizacji, która ulega zbytecznemu mnożeniu na wielu poziomach. Przykładowo zamiast odgórnego systemu mieszkańcy Ciudad de Mexico wywożą śmieci na własną rękę¹³, jeśli w ogóle, za pomocą tysięcy małych firm, które pozbawione organizacji na dużą skalę nie są w stanie koordynować zaspokajania tej podstawowej usługi na skalę tak olbrzymiej aglomeracji. Ta bardzo uciążliwa w praktyce improwizacja zastępująca regularne państwo była i jest nieuchronną konsekwencją tego, jak społeczeństwa tych krajów powstały, to znaczy brutalnego podboju przeprowadzonego w imię zysku.

Przeprowadzony przez iberyjskich konkwistadorów, począwszy od r. 1518¹⁴, a zakończony w decydującej mierze do r. 1533 podbój imperiów inkaskiego i azteckiego¹⁵ stworzyły podwaliny pod nowe społeczeństwo, którego porządek był wyznaczony na podstawie *limpieza de sangre*, tabeli czystości rasy¹⁶. W dużym uproszeniu społeczeń-

¹⁰ TVN, *Gwatemala. Protestujący podpálili budynek parlamentu*, <https://tvn24.pl/swiat/gwatemala-protestujacy-podpalili-budynek-parlamentu-4757364> [dostęp: 2.06.2023].

¹¹ *Liczba zabójstw na 100 tys mieszkańców w Ameryce środkowej*, Techpedia, <https://www.techpedia.pl/index.php?str=tp&no=10274> [dostęp: 05.06.2023].

¹² J. Kędzierska [w wywiadzie z Piotrem Napierałą] *Zapomniany kontynent - Ameryka Łacińska - wywiad z Joanną Kędzierską* <https://www.youtube.com/watch?v=1geaMk1r5N0&t=12646s> [dostęp: 15.06.2023].

¹³ Ibidem.

¹⁴ Z. Wójcik, *Historia powszechna XVI-XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 109–110.

¹⁵ Opis podbojów portugalskich pomijam, za interesowych odsyłam do M. Miłowit, *Konkwistadorzy portugalscy*, Warszawa 1976.

¹⁶ A. Scholes, *Limpieza de Sangre: Full-blooded rasizm*, Odfeed, <https://oddfed.net/limpieza-de-sangre-full-blooded-racism> [dostęp: 20.06.2023].

stwo kolonii południowoamerykańskich opierało się na Kreolach¹⁷, czyli ludziach kultury europejskiej urodzonych na miejscu. W zależności od regionu osadnik albo sprowadzał żonę z Europy, albo przy użyciu przemocy wiązał się z Indianką. Podział na kraje, w których przeważał scenariusz stapiania się z lokalną ludnością, albo powstawania oddzielnych grup społecznych jest tym, co determinuje skład etniczny państw latynoskich. Kreole zajmowali się zarabianiem pieniędzy; byli kupcami czy plantatorami, tworząc często zamożną, ale pozbawioną głosu klasę średnią. Ponad Kreolami, przemieszany z Indianami¹⁸ lub nie, znajdowała się natomiast administracja kolonii, czyli *peninsulares*, obejmująca najwyższe urzędy cywilne i wojskowe. Ludzie ci byli przysłanymi z Hiszpanii udziałowymi możnowładcami, którzy, dopóki transporty srebra były regularnie wysyłane do Kadyksu, mieli wolną rękę we władaniu kontynentem, zarządzając nim często jak łagrem.

Poniżej wyżej wymienionych znajdowały się najbardziej poniżone grupy społeczne: Indianie oraz sprowadzeni do niewolniczej pracy Afrykanie. Do dzisiaj grupom tym w wielu miejscach nie udało się uzyskać faktycznej emancypacji. Monteskiusz zwracał uwagę, że w przypadku, gdy kraj powstaje przy takich okolicznościach „uprawiający ziemię winien być częściowym współnikiem pana. Jedynie wspólnota zysku i strat może pogodzić przeznaczonych do pracy z tymi, którzy są przeznaczeni do korzystania z niej”¹⁹. W tym regionie nigdy do takiej „spółki” nie doszło.

Mimo że od wygnania hiszpańskiego okupanta minęło 200 lat, nadal jest to najbardziej nierówny pod względem majątkowym obszar globu²⁰. W Latynoameryce mamy do czynienia z połączeniem konfliktu o podłożu klasowym z rasowym²¹. Zazwyczaj kraje te nie są kojarzone z rasizmem, Latynosi są bowiem ludźmi wesołymi, otaczającymi się kolorami i muzyką. Ten obraz ukrywa rzeczywistość²² społeczeństw o głębokim podziale, w którym klasy bogate są obce biednym i na odwrót. W Gwatemali²³ metyska mniejszość zamieszkująca miasta, identyfikująca się z kulturą hiszpańską posiada większość ziemi tego rolniczego kraju, podczas gdy indiańska większość żyjąca na wsi

¹⁷ Ze względu na niejasność terminu “Kreole”, przyjąłem używać go na swoje potrzeby jako określenie ludności o korzeniach iberyjskich lub iberyjsko-indiańskich, u których przeważa wpływ kultury europejskiej. Metysi są więc dla mnie określeniem etnicznym, a nie kulturowym.

¹⁸ W dzisiejszych czasach ze względu na przemieszanie się różnych grup ciężko wyznaczyć ludność “czysto” indiańską, zainteresowanych odsyłam do R. Romano [red.], *Ameryka indiańska?* Warszawa 1971.

¹⁹ K. Monteskiusz, *O duchu praw, ...*, op.cit. s. 183.

²⁰ T. Piketty o nierównościach majątkowych w Ameryce łaćńskiej [w rozmowie z Alicią Barceną], CEPAL, <https://www.cepal.org/en/speeches/conversation-thomas-piketty-author-capital-twenty-first-century> [dostęp: 16.06.2023].

²¹ M. Żywczyński, *Historia powszechna 1798-1870*, Warszawa 2006, s.472.

²² J. Paz-Soldan, *O latynoamerykańskim rasizmie i jego demonach*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2010, t.18.

²³ Zob: CIDH Guatemala, *Pueblos indígenas: diversidad, desigualdad y exclusión en Guatemala. Situación de Derechos Humanos en Guatemala*, <http://www.oas.org/es/cidh/multimedia/2016/guatemala/guatemala.html> [dostęp: 05.06.2023].

ją uprawia, opłacając czynsz. Z wyjątkiem nierównej relacji ekonomicznej, nic ich więc ze sobą nie łączy. Powstał mechanizm społeczny, w którym klasy niższe nienawidzą klas wyższych, traktując je jako ciało obce, które na nich pasożytuje, natomiast klasy wyższe, snobizując się na Europę, wykształcają pogardę do „kolorowych” dołów społecznych. Wynikający z tak niesprawiedliwych relacji społecznych brak wiary w państwo i prawo skutkują zjawiskami, które w kraju europejskim zostałyby wzięte w najlepszym razie za przejaw ekscentryzmu. Bardzo popularne ruchy łączące w sobie elementy katolicyzmu, Voodoo, marksizmu, indiańskiego rewizjonizmu czy antykolonializmu są w tym regionie uwarunkowane indywidualnie pod specyfikację danego kraju, więc ich liczba może iść w tysiące. Najbardziej charakterystyczny z nich, tzw. teologia wyzwolenia jest przykładem ruchu, który łączy elementy katolicyzmu z wierzeniami lokalnymi, ideami sprawiedliwości społecznej i marksizmu²⁴, który dla wielu Latynosów wydaje się atrakcyjną ideą. Fenomen karteli narkotykowych, które potrafią tworzyć quasipaństwowe struktury, także należy odnosić do konfliktu klasowo-rasowego, który powoduje, że biedni mieszkańcy są skłonni bardziej solidaryzować się z „ich” przestępcami niż z legalnym rządem. Wobec braku alternatyw dla wielu praca dla *narcotraficantes* jest jedyną formą zarobku na godne życie²⁵.

Historia budowy państw w Ameryce Łacińskiej

Po uwzględnieniu wpływu warunków socjologicznych, można wyłuszczyć uwarunkowania polityczne państw Ameryki Łacińskiej. Pod tym kątem trzeba brać pod uwagę ich momenty założycielskie; dzielą się one na te, które powstawały jako narzędzia zbrojnej insurekcji, oraz te o stabilniejszej tradycji, poprzez oderwanie się aparatu kolonialnego od metropolii. Omówione kraje zostały wybrane ze względu na rozmiar swoich populacji, tak abym mógł opisać najszersze spektrum ustrojów społeczno-prawnych, w jakich żyje około 90%²⁶ Latynosów. Mniejsze państwa regionu są także ciekawe, ale ich opisanie wymagałoby zapewne napisania kilku odrębnych tekstów.

Boliwariańskie początki, mit *libertadores*²⁷ charyzmatycznych wodzów ery wojen o niepodległość jest tym, co stanowi genezę prawie wszystkich z państw regionu. Analizę, dlaczego ścieżki rozwoju społecznego Ameryki Północnej i Południowej tak bardzo się rozeszły, przedstawił historyk Niall Ferguson w swojej książce *Cywilizacja. Zachód*

²⁴ Zob. S. Babuchowski, *Wiara po latynosku*, „Gość Niedzielny”, <https://www.gosc.pl/doc/1492335.wiara-po-latynosku> [dostęp: 05.06.2023].

²⁵ R. Powęska, *Problem narkobiznesu w Ameryce łacińskiej*, [w wywiadzie z Jakubem Strzałkowcem] PSZ, <https://psz.pl/123-bezpieczenstwo/problem-narkobiznesu-w-ameryce-lacinskiej-wywiad-z-dr-radoslawem-poweska> [dostęp: 05.06.2023].

²⁶ Zob. K. Dembicz *Zmiany w zaludnieniu Ameryki łacińskiej, 1950-2010*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informatyczny” 2011, t.19.

²⁷ Zob: R. Harvey, *Liberatdores. Bohaterowie Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 2004.

*i reszta świata*²⁸, zarzucając rewolucjonistom latynoskim że nie planowali oni wcale stworzyć rządów o reprezentacji ponadklasowej, a więc także etnicznej. W ich wizji wyzwolenie kolonii równało się wypędzeniu *peninsularres*, ale nie emancypacji Afrykańczyków czy Indian. W efekcie grupy te nie brały udziału w zrywie niepodległościowym, oddając inicjatywę kreolskim elitom. „I w Ameryce [...] mówiąc o „prawach Narodu” nie myślano wcale o masach ludowych [...] chłop był często obojętny lub wrogi w stosunku do republiki [...] nie interesował się tym, kto będzie rządzić w kraju, skoro sytuacja Indian miała pozostać bez zmian“ – cytując Mieczysława Żywczyńskiego²⁹. O ile w Ameryce Północnej podstawę do rozwoju demokracji stanowiła rozrastająca się w miarę ekspansji klasa posiadaczy ziemskich, o tyle według pana Fergussona w boliwariańskiej Wielkiej Kolumbii niemal całą ziemię posiadało raptem dziesięć tysięcy osób. Ziemia, podstawowy zasób regionu, została z miejsca zmonopolizowana przez oligarchię kreolskich *caudillissimo*. Nie wystarczyło jej nawet dla brytyjskich weteranów wojen Bolívara, bez których być może pokonanie Hiszpanii w ogóle nie byłoby możliwe. Taki zbójnicki stan rzeczy zakorzeniony był w dużej mierze w braku tradycji samorządowych. O ile w brytyjskiej Ameryce Północnej lokalne zgromadzenia odgrywały dużą rolę w organizowaniu polityki kontynentalnej, o tyle przez 300 lat okupacji kolonialnej Ameryki Łacińskiej jedyną formą organizacji znaną w regionie był bezlitosny wyzysk ze strony metropolii, bez żadnego głosu lokalnej ludności. Obalając kolonialną zależność *libertadores* zajęli miejsce swoich ciemniejszych, nie posiadając woli ani umiejętności, aby wciągnąć metyską, czarnoskórą lub Indiańską biedotę w proces tworzenia państwa. Kreol miał pozostać panem, a Indianin posłusznym „wołem pociągowym“. Opisując swoją wizję władzy, Bolívar, największy z *libertadores*, mówił: „Prezydent republiki [...] jest jak Słońce, nieruchomo stojące w centrum Wszechświata i dające życie całemu światu. Jego najwyższa władza powinna być stała, [...] jest niezbędnym punktem, wokół którego krążą wysocy urzędnicy i zwykli obywatele, [...] Tak, dożywotni prezydent z prawem wyboru następcy to najważniejsza część ustroju republikańskiego³⁰. O ile Monteskiusz uważał „że istnieją przypadki, w których trzeba na chwilę narzucić wolności zasłonę³¹, o tyle Bolívar uznał, że jedynie oświecony dyktator zapanuje nad latynoskim „bezhołowiem“. On też mówił: „instytucje, które są całkowicie przedstawicielskie, nie są dostosowane do naszej natury, obyczajów i obecnego stanu wiedzy³². Odchodząc od ich szczeroci, należy się pochylić nad tym, w jaki sposób *libertadores* prowadzili walkę z okupantem. Ośrodkiem centralnym powoływanych przez rewolucjonistów twórców była armia, która sama dopuszczała się często rzeczy nie mniej zbrodniczych niż hiszpański okupant. Takie państwa nie posiadały

²⁸ N. Fergusson, *Cywilizacja. Zachód i reszta świata*, Warszawa 2022, s.119–132.

²⁹ M. Żywczyński, *Historia powszechna 1798-1870, ...*, op.cit., s. 260.

³⁰ A. Ławniczak, *Ustroje polityczne państw latynoamerykańskich*, Wrocław 2008, s. 103–104.

³¹ K. Monteskiusz, *O duchu praw ...*, op.cit., s. 175.

³² S. Bolívar w: *List z Jamajki* https://es.wikisource.org/wiki/Carta_de_Jamaica [dostęp: 19.06.2023].

organów oddzielonych od sił zbrojnych, które z braku regularnego zaopatrzenia funkcjonowały na zasadach przypominających koczownicze armie antyku, przemieszczające się z miejsca na miejsce i doraźnie nadzorujących lokalne społeczności nie po to, aby zapewnić respektowanie prawa, a żeby dowolnie nakładać daniny na własne potrzeby. Te zbójnickie z natury twory bardziej niż tworzyły nowy, co po prostu niszczyły stary porządek, kierując się w swojej masie czystą nienawiścią do Hiszpanów.

Twór polityczny o tak prymitywnej podstawie mógł być scalany jedynie przez siłę, a takie rozwiązania nie mogą trwać wiecznie. Bolivar zdołał utrzymać w jedności Wielką Kolumbię przez 20 lat, zanim watażkowie rozdrapali ją na swoje udzielne domeny, które ewoluowały we współczesne państwa północnej Ameryki Południowej, które mimo wielu szczerych intencji nie były w stanie zerwać ze swoją bandycką przeszłością. Ich reformy w duchu liberalizmu europejskiego były zazwyczaj skazane na niepowodzenie, bo jak ma działać demokracja, kiedy państwo jest traktowane przez społeczeństwo jako element wrogi. Podsumowując osiągnięcia Boliwara, Paul Johnson w swojej monografii *Bohaterowie* pisze, że zamiast na drogę do demokracji „wprowadził Amerykę Łacińską na tragiczny szlak zaznaczony kolejnymi zamachami stanu i rządami wojskowych dyktatorów”³³.

John Gray, brytyjski publicysta komentując w swojej książce *Falszywy świt. Urojenia globalnego kapitalizmu*³⁴ współczesny przypadek klęski reform w Meksyku zapoczątkowanych na przełomie lat 80. i 90., zwraca uwagę na naiwność prób wprowadzania zachodnich instytucji kapitalistycznych, opartych na kulturze zaufania i uczciwej konkurencyjności w Meksyku, gdzie warstwy społeczne szczerze się nienawidzą: „[...] elity biznesowe i polityczne przekonane były, że Meksyk przeszedł modernizację. Nie przyszło im do głowy, że gospodarcza modernizacja mogła dla Meksyku oznaczać cokolwiek innego niż przyjęcie amerykańskiej kultury biznesowej”³⁵. W 1994 roku, gdy kreolska elita wprowadzała reformy zalecane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, w stanie Chiapas wybuchło powstanie Indian przeciwko rządowi centralnemu, którego głównym powodem była stagnacja poziomu życia ludności, pomimo obietnic rządu, że reformy gospodarcze spowodują „skapywanie” bogactwa.

Odmienną od swoich sąsiadów tradycję polityczną posiada Brazylia³⁶, która przed uzyskaniem niepodległości była częścią unitarnego Zjednoczonego Królestwa Portugalii, Brazylii i Algavre. Jej secesja od imperium nie miała miejsca w wyniku zbrojnego wystąpienia lokalnej oligarchii, tylko przekształcenia się wcześniejszej struktury władzy w niepodległy twór – Cesarstwo Brazylii. Nie obyło się bez wojny między cesarzem Piotrem I a jego ojcem, królem Portugalii oraz rozruchów w całym kraju, jednak

³³ P. Johnson, *Bohaterowie*, Warszawa 2009, s. 312.

³⁴ J. Gray, *Falszywy świt. Urojenia globalnego kapitalizmu*, Wrocław 2014, s. 58–66.

³⁵ Ibidem, s. 60.

³⁶ Zob. M. Żywczyński, *Historia powszechna 1789-1870, ...*, op.cit., s.264 i 473.

powstały twór państwowy rozpoczął swoje istnienie w nad wyraz obiecującej sytuacji, jeśli zestawimy go z Kolumbią lub Wenezuelą.

Porażki i sukcesy walki o praworządność

Stany Zjednoczone Meksyku to pod wieloma względami sztandarowy kraj latynoamerykański, przez którego historię przewijały się wątki kluczowe dla zrozumienia prób budowy państwa prawa w regionie. Insurekcyjne tradycje *libertadores*, oligarchiczna scena polityczna i rozwarstwienie społeczne pokrywające się z podziałami etnicznymi to tylko kilka z nieprzeliczonych problemów kraju³⁷. Od zawsze wpatrzony w przykład sąsiada z północy, pomimo bycia przez niego systematycznie upokarzany, Meksyk posiada historycznie skomplikowane relacje z Kościołem rzymskokatolickim, czego obrazem była stoczono sto lat temu wojna *cristeros*, po której rozdział religii od państwa stał się dogmatem, a jeśli jakkolwiek polityk próbowałby napomknąć o jego naruszeniu, musiałby liczyć się z bolesnymi konsekwencjami. Jako kraj, który stał się synonimem chaosu, Meksyk do dzisiaj nie wydzwignął się z ciężarów przeszłości uniemożliwiającej budowę państwa prawa. Nie jest wielką przesadą pogląd, że połowa Meksyku funkcjonuje bez państwa³⁸ – pracownicy nie chcą być zatrudnieni na umowie o pracę, bo wobec korupcji składki odejmowane z pensji są dla nich stracone. Zamiast tego wolą pracę bez prawnych zobowiązań, za to z nieformalną „opieką” ze strony oligarchów. Brak bazy podatkowej to brak pieniędzy na wypłatę godnych wynagrodzeń dla służb – policji i wojska, co skłania je do korupcji. Kartele narkotykowe w praktyce funkcjonują jako alternatywne państwo dla tych, którzy w rząd nie wierzą.

Boliwariańska Republika Wenezueli stanowi spiętrzenie pęknięć, które składają się na prawdopodobnie najbardziej zmarnowany potencjał ze wszystkich państw latynoamerykańskich. Układ polityczno-gospodarczy, jaki wykształcił się w Wenezueli, kraju w przeważnej mierze metysko-kreolskim³⁹, można nazwać rewizjonistycznym socjalizmem ludności metyskiej, skierowanej przeciwko europejskim klasom rządzącym. Od czasów, kiedy w 1998 r. władzę przejął Hugon Chavez⁴⁰ zasoby tego najzasobniejszego⁴¹ w ropę naftową kraju świata były przeznaczane na programy socjalne mające wyrównać historyczne nierówności, nie można zaprzeczyć, że w dużym stopniu spełniły one swój cel. Jednocześnie jednak postępowała korupcja i nepotyzm, a od przejęcia urzędu

³⁷ Zob. A. Oberda-Monkiewicz, *Meksyk [w:] Państwo i prawo w Ameryce Łacińskiej. Zarys systemów politycznych państw latynoamerykańskich*, P. Łaciński [red.] Warszawa 2013, s.19–33.

³⁸ S. Levy, D. Rodrik, *Mexican Paradox*, Project Syndicate, <https://www.project-syndicate.org/commentary/mexican-paradox-economic-orthodoxy-low-productivity-by-santiago-levy-and-dani-rodrik-2017-08> [dostęp: 05.06.2023].

³⁹ Patrz wyżej, problem z jednoznacznym poprowadzeniem granicy między tymi grupami.

⁴⁰ Zob. E. Krauze, *Władza i obłęd. Najnowsza historia Wenezueli*, Warszawa 2011.

⁴¹ Zob. D. Sierakowska, *Świat surowców*, Warszawa 2016, s.21.

prezydenckiego przez nieuznawanego przez dużą część społeczności międzynarodowej Nicolasa Maduro – autorytaryzm państwa. Monteskiusz już pisał; „Nie można ustanawiać wielkich kar, a tym samym wielkich zmian, nie oddając w ręce kilku obywateli wielkiej władzy. Lepiej jest [...] wiele przebaczyć niż wiele karać. [...] raczej zostawiać majątki niż konfiskować”⁴². Zwracał uwagę, że polityka wyrównywania krzywd szybko może się zdegenerować do tyranii, kiedy rządzący dla usprawiedliwienia swoich wykroczeń będą mogli zawsze powoływać się na przywracanie sprawiedliwości. Tak też się stało w tym przypadku; wcześniejsze dyktatury wojskowe i skorumpowane rządy oligarchów zostały zastąpione rządami opartymi na ideologii rewolucji boliwariańskiej⁴³. Wenezuela jest pogrążonym w kryzysie gospodarczym i politycznym skorumpowanym krajem, w którym prawa człowieka są łamane codziennie.

Republika Kolumbii⁴⁴ ma wiele wspólnego z Wenezuelą, jednak można powiedzieć, że w przeciwieństwie do swojego wschodniego sąsiada, kraj ten wyciągnął się w dużej mierze z najbardziej niebezpiecznych problemów, a wdrażane rozwiązania roją nadzieję na wyjście na prostą. Historia walk, porażek i zwycięstw Kolumbii w dążeniu do państwa prawa jest krwawa, naznaczona dekadami dyktatur wojskowych, secesji terytorialnych, a przede wszystkim wojen domowych z partyzantami i gangami narkotykowymi. Od początku politycznie niestabilna, tocząca liczne wojny z sąsiadami i wewnątrz własnych granic, czego zwieńczeniem była hekatomba wojny domowej między stronnictwami liberałów i konserwatystów w latach 1899-1902. W dwudziestym wieku wykształciła się wzorem Meksyku subkultura karteli narkotykowych, będących formą alternatywnego państwa ludzi niewierzących rządowi, a od lat 60. wybuchła wojna domowa z komunistyczną partyzantką FARC. Obydwa te problemy zostały w dużej mierze zwalczone. Kolumbia dalej nie jest wzorem państwa prawa, jednak możemy mieć nadzieję na poprawę tej sytuacji. Należy zauważyć, że w Kolumbii pomimo jej zróżnicowania etnicznego wyraźną dominację liczebną posiadają Metysi, a wpływ kultury hiszpańskiej jest bardziej widoczny niż u sąsiadów⁴⁵.

Brazylia to portugalskojęzyczny, bardzo ważny kraj w skali regionu i świata. Federacyjna Republika Brazylii skupia połowę powierzchni i ludności kontynentu, jest uważana za najpotężniejszy, jeden z bardziej stabilnych w skali regionu kraj, którego rozmiary pociągają za sobą zarówno ogromne bogactwa naturalne, jak i problemy natury społecznej i gospodarczej⁴⁶. Brazylia ogłosiła niepodległość po przetoczeniu się głównego nurtu insurekcji na kontynencie i od początku próbowała uniknąć destabilizacji, któ-

⁴² K. Monteskiusz, *O duchu praw ...*, op.cit., s. 173.

⁴³ Termin używany przez zwolenników Zjednoczonej Partii Socjalistycznej Wenezueli na określenie jej własnej odmiany socjalizmu, nie mylić z rewolucjami-wojnami o niepodległość Ameryki Łacińskiej z początków XIX wieku.

⁴⁴ Zob. K. Brudzińska, *Kolumbia [w:] Państwo i polityka w Ameryce Łacińskiej. Zarys systemów politycznych państw latynoamerykańskich ...*, P.Łaciński [red.], s. 134–152.

⁴⁵ O. Dollfus, *Kolumbia [w:] Ameryka Południowa*, Delavoud.C [red.] Warszawa 1982, s. 557–562.

⁴⁶ Zob. D. Yergin, *Nowa mapa. Jak energetyka zmienia geopolitykę*, Katowice 2021, s. 70–76.

rej doświadczyli jej mniejsi sąsiedzi, wzorując się na systemach liberalnych Wielkiej Brytanii i Francji. Nie zawsze jej się to udawało, czego przykładami jest kilkanaście zamachów stanów i okres rządów faszystowskich⁴⁷. Nie udało się uniknąć powstania oligarchii posiadaczy ziemskich oraz konfliktu rasowo-klasowego na linii czarnoskórych potomków niewolników oraz imigrantów z Europy. Po dekadach zamętu rząd postanowił uciec od problemów Rio de Janeiro, przenosząc stolicę do „czystej“ Brasílii w r. 1960, z dala od tłoku i zgiełku. Od 1989 r. Brazylija jest jednak działającą demokracją, w ramach której podjęto próby rozwiązania problemów tamujących drogę do państwa prawa, takich jak korupcja, przeludnienie miast, zanieczyszczanie środowiska czy niedorozwój infrastruktury socjalnej. Kojarzony z Brazylią jest problem faweli⁴⁸ – osiedli nędzy rosnących wokół miast, poza administracją państwową, budowane przez tych, którzy radzą sobie bez niej, w których władzę dzierżą grupy przestępcze.

Argentyna, kraj niegdyś przodujący w wielu dziedzinach w skali świata, jest przykładem tego, do czego prowadzi populizm polityczny. Jest to źle zarządzany, skorumpowany kraj Europejczyków przybyłych na kontynent relatywnie niedawno, którzy razem z Krolami stanowią ponad 80% mieszkańców⁴⁹. Brak konfliktu na tle etnicznym powinien premiować Argentynę pod względem relacji na linii obywatel – państwo. Przez długi okres, jaki upłynął od uzyskania niepodległości w r. 1816⁵⁰ roku, południe kontynentu cechowało się dobrymi wskaźnikami rozwoju. Problemem Argentyny była tradycja rządów dyktatur i puczów wojskowych⁵¹, co w połączeniu z gospodarką opartą na popycie zagranicy na wydobywane przez nią surowce stwarzało dla rządzących możliwość tłumienia niezadowolenia społecznego obsypywaniem biednych pieniędzmi. W latach 40. XX wieku rządy Juana Perrona zainspirowane projektami Włoch faszystowskich rozpoczęły katastrofalną w skutkach politykę wykorzystywania zysków, jakie Argentyna uzyskiwała z handlu zagranicznego do prowadzenia masowych kampanii społecznych. Magdalena Lisińska uważa nawet, że „perronizm [...] może być określony najważniejszym zjawiskiem społeczno-politycznym w [...] argentyńskiej historii”⁵². Model działał, dopóki zyski z eksportu nie zaczęły spadać, a wtedy Perrona obaliła junta generałów, której jednak nie udało się nigdy wyjść z problemu zadłużenia. Próby zamaskowania kryzysu wojną o Falklandy⁵³ nic nie dały. Chroniczne problemy gospodarcze i społecz-

⁴⁷ Zob. M. Kula, *Historia Brazylii*, Wrocław 1987.

⁴⁸ Zob. Agência Brasil, IBGE: 6 da população brasileira vivia em favelas em 2010, Agência Brasil <http://www.tribunadonorte.com.br/noticia/ibge-6-da-populacao-brasileira-vivia-em-favelas-em-2010/206602> [dostęp: 05.06.2023].

⁴⁹ Zob. *Argentyna*, Encyklopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Argentina> [dostęp: 20.06.2023].

⁵⁰ G. Górski, S. Salmonowicz, *Historia ustrojów państw*, LexisNexis, Warszawa 2001, s. 675.

⁵¹ Zob. M. Lisińska, *Kraj srebrnej rzeki. Argentyna od spotkania światów do czasów współczesnych*, Kraków 2022.

⁵² Ibidem, s. 228.

⁵³ P. Treffler, *Siły zbrojne i polityka w Argentynie, Brazylii i Chile. Historia i współczesność*, Toruń 2014, s. 392–397.

ne, z jakimi boryka się do dzisiaj Argentyna, stworzyły grunt pod politykę populizmu, który można swobodnie porównywać do systemu PRL-u.

Chile możemy uznać za perłę w koronie budowania nowoczesnego państwa w Ameryce Południowej. Jest to kraj, który sam siebie utożsamia jako zachodni i ma do tego powody. Na tle swoich sąsiadów jest to państwo bardzo dobrze zarządzane, o wielkich sukcesach, co potwierdza Jared Diamond⁵⁴, który był w Chile zarówno przed, w trakcie, jak i po obaleniu junty; o ile w 1975 r. dochody Chilijczyków wynosiły 19% amerykańskich, o tyle w 2000 r. było to już 44%. Odsetek mieszkańców żyjących poniżej progu ubóstwa od 1989 r. zmalał z 24% do 5% w r. 2003⁵⁵. Poziom korupcji jest niski, a rządy prawa silne. Oczywistym ułatwieniem dla Chile w organizowaniu państwa była jednorodność etniczna; zdecydowaną większość obywateli stanowią Kreole-Metysi⁵⁶, a więc duszący rozwój element konfliktu klasowo-rasowego został mu oszczędzony, dzięki czemu energia społeczeństwa mogła zostać przekierowana na twórczą działalność. Nie obyło się bez rozlewu krwi wynikającego ze sporów ideologicznych, takich jak obalenie rządów prezydenta Allende przez generałów pod wodzą Pinocheta w r. 1973, który skutkowało siedemnastoma latami dyktatury. Chilijczycy byli w stanie wydzwignąć się ponad podziałami politycznymi, aby w duchu państwa prawa budować lepsze społeczeństwo. Dyktator Pinochet ugiął się pod ciężarem niezadowolenia wyrażonego w przegranej przez juntę plebiscycie z r. 1988, pokojowo oddając rządy demokratycznie wybranemu prezydentowi Patricio Aylwin w 1990 r.

Wnioski

Powyższe studia nie wyczerpują niezwykle obszernego tematu, jakim jest badanie, jak powstaje nowoczesne państwo prawa. Nie objaśnia także w sposób absolutny przyczyn historycznych porażek i sukcesów przy próbach jego budowy w Ameryce Łacińskiej. Konflikt klasowo-rasowy jest jednak jego ważnym elementem. Te same grupy rasowe w wielu krajach regionu reprezentują odmienne kultury. Przed Meksykiem jeszcze długa droga, Argentyna i Wenezuela pogrążone są w permanentnym kryzysie, Kolumbia i Brazylia mają jeszcze wiele do zrobienia, mimo sukcesów, Chile na przekór problemów osiągnęło sukces. Podsumowując, uważam, że pomimo ciężarów swojej przeszłości w wielu aspektach państwa regionu poczyniły pewne postępy, jednak w dalszym ciągu nie możemy mówić o respektowaniu standardów państwa prawa jako normie w Ameryce Łacińskiej.

⁵⁴ J. Diamond, *Kryzysy. Punkty zwrotne dla krajów w okresie przemian*, Poznań 2021, s. 141–174.

⁵⁵ Ibidem, s. 162–163.

⁵⁶ Dane za: *Chile*, Encyklopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Chile> [dostęp: 20.06.2023].

Bibliografia

Literatura

- Biernat T., *Zasada the rule of law a definiowanie pojęcia państwa prawa* [w:] Jamróz A., [red.], Aleksandrowicz M., [red.], *Demokratyczne państwo prawa*, Jamróz L., [red.], Białystok 2014.
- Brudzińska K., *Kolumbia* [w:] *Państwo i prawo w Ameryce Łacińskiej. Zarys systemów politycznych państw latynoamerykańskich.*, Łaciński P., [red.,] Warszawa 2013.
- Diamond J., *Kryzysy. Punkty zwrotne dla krajów w okresie przemian*, Poznań 2021.
- Dobrzycki W., *Ameryka Łacińska we współczesnym świecie*, Warszawa 1989.
- Dobrzycki W., *Stosunki międzynarodowe w Ameryce Łacińskiej. Historia i współczesność*, Warszawa 2000.
- Dolfus O. *Kolumbia*, [w:] *Ameryka Południowa*, Delavoud C., [red.] Warszawa 1982.
- Fergusson N., *Cywilizacja. Zachód i reszta świata*, Warszawa 2022.
- Górski G., Salmonowicz S., *Historia ustrojów państw*, Warszawa 2001.
- Gray J., *Falszywy świt. Urojenia globalnego kapitalizmu*, Wrocław 2014.
- Harvey R., *Liberatdores. Bohaterowie Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 2004.
- Johnson P., *Bohaterowie*, Warszawa 2009.
- Krauze E., *Władza i obłąd. Najnowsza historia Wenezueli*, Warszawa 2011.
- Kula M., *Historia Brazylii*, Wrocław 1987.
- Lisińska M., *Kraj srebrnej rzeki. Argentyna od spotkania światów do czasów współczesnych*, Kraków 2022.
- Małowist M., *Konkwistadorzy portugalscy*, Warszawa 1976.
- Monteskiusz K., *O duchu praw*, Warszawa 1997.
- Oberda-Monkiewicz A., *Meksyk*, [w:] *Państwo i prawo w Ameryce Łacińskiej. Zarys systemów politycznych państw latynoamerykańskich.*, Łaciński P., [red.], Warszawa 2013.
- Ławniczak A., *Ustroje polityczne państw latynoamerykańskich*, Wrocław 2008.
- Onichimowski L., [red.], *Ameryka łacińska*, Warszawa 1976.
- Romano R., [red.], *Ameryka indiańska?*, Warszawa 1971.
- Sierakowska D., *Świat surowców*, Warszawa 2016.
- Treffler P., *Siły zbrojne i polityka w Argentynie, Brazylii i Chile. Historia i współczesność*, Toruń 2014.
- Wójcik Z., *Historia powszechna XVI-XVII wieku*, Warszawa 1999.
- Yergin D., *Nowa mapa. Jak energetyka zmienia geopolitykę*, Katowice 2021.
- Żywczyński M., *Historia powszechna 1798-1870*, Warszawa 2006.

Artykuły w czasopismach

- Dembicz K., *Zmiany w załadnieniu Ameryki łacińskiej, 1950-2010*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2011, t. 19.
- Paz-Soldan J., *O latynoamerykańskim rasizmie i jego demonach*, „Ameryka Łacińska, Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2010, t. 18.

Źródła on-line

- <https://foreignpolicy.com/2010/11/28/the-soft-power-power/> <https://www.nytimes.com/2016/08/26/opinion/colombias-milestone-in-world-peace.html> https://www.senado.gob.mx/comisiones/puntos_constitucionales/docs/CPM_INGLES.pdf
- <https://www.journalofdemocracy.org/articles/trouble-in-central-america-honduras-unravels/> <https://tvn24.pl/swiat/gwatemala-protestujacy-podpalili-budynek-parlamentu-4757364> <https://www.techpedia.pl/index.php?str=tp&no=10274>

Zapomniany kontynent - Ameryka Łacińska – wywiad z Joanną Kędzierską

<https://oddfed.net/limpieza-de-sangre-full-blooded-racism>

<https://www.cepal.org/en/discursos/encuentro-con-thomas-piketty-autor-de-el-capital-en-el-siglo-xxi>

<https://www.gosc.pl/doc/1492335.Wiara-po-latynosku>

<https://psz.pl/123-bezpieczenstwo/problem-narkobiznesu-w-ameryce-lacinskiej-wywiad-z-dr-radoslawem-poweska>

https://es.wikisource.org/wiki/Carta_de_Jamaica

<https://www.project-syndicate.org/commentary/mexican-paradox-economic-orthodoxy-low-productivity-by-santiago-levy-and-dani-rodrik-2017-08>

<http://www.tribunadonorte.com.br/noticia/ibge-6-da-populacao-brasileira-vivia-em-favelas-em-2010/206602>

<https://www.britannica.com/place/Argentina>

<https://www.britannica.com/place/Chile>

HISTORICAL CAUSES OF PROBLEMS WITH THE RULE OF LAW IN LATIN AMERICA

Abstrakt: In article, I explore the history of the development of socio-economic relations that have shaped the culture of approach to law in Latin America. I adopted a research approach based not on a hard recall of chronological dates, but on a thematic discussion of the history of the emergence of the mechanism of class-racial conflict caused by past events, so as to be able to draw conclusions about the emergence of the rule of law of the European type in the conditions of a society that does not function in a European way. The article begins with a discussion of the region, with particular emphasis on the relationship between the culture of Latin American countries and the attitude of their citizens to the state and law, in order to show that the political tradition developed by previous generations has an impact on how the situation of the region is shaped today. I am particularly concerned about the cases of Brazil, Argentina, Chile, Colombia, Venezuela and Mexico. I based my article mainly on the analysis of historians and political scientists, relating their conclusions to the understanding of law articulated by Montesquieu in the work “The Spirit of Laws”. Interpreting the picture that emerges from these studies, I believe that the nations of the region, despite many problems, have some achievements in building the rule of law, but they still have a lot of challenges to face.

Key words: / Latin America, history, rule of law, crime, ethnic conflicts.

Martin Tolksdorf

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych „CASUS”

Opiekun naukowy: Dr Monika Giżyńska

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

UPADEK PRAWA JAKO POWÓD I USPRAWIEDLIWIENIE ZJAWISKA SAMOSĄDÓW NA PRZYKŁADZIE III RZESZY

Wstęp

Formuła filozoficznoprawna stworzona przez Gustawa Radbrucha głosi odmowę prawnego charakteru ustaw naruszających podstawowe normy moralne¹. Idealnym przykładem zastosowania tej reguły jest prawo panujące w latach 1933–1945 w kontrolowanych przez nazistów Niemczech. Niestabilność systemu prawnego-sądowego odegrała kluczową rolę w rozwoju dyktatury oraz kultury samosądów, przy tym tworząc wygodne usprawiedliwienie dla zbrodniarzy. W mojej pracy omówię dojście Adolfa Hitlera do władzy, wprowadzone przez partię NSDAP zmiany prawne, sądownictwo, jak również opiszę wybranych zbrodniarzy i ich próby wybielenia swojej osoby.

Droga do władzy

Adolf Hitler, lider Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników, w skrócie NSDAP, posiadał jeden cel a mianowicie ustanowienie panowania rasy aryjskiej nad całym światem.

Okres po pierwszej wojnie światowej był dla Niemiec czasem głębokich zmian i wyzwań. Niemcy borykały się z trudnościami gospodarczymi, politycznymi i społecznymi.

---

¹ J. Zajadło, *Formuła Radbrucha. Filozofia prawa na granicy pozytywizmu prawniczego i prawa natury*, Gdańsk 2001.

mi. Traktat wersalski², który zakończył wojnę, nałożył na niemieckie społeczeństwo obowiązek reparacji wojennych w wysokości 132 miliardów ówczesnych niemieckich marek. Suma ta miała zostać wypłacona w złocie. Zdemilitaryzowano niemiecką armię, która po wprowadzeniu traktatu miała liczyć jedynie 100 tys. aktywnych żołnierzy. Niemcy zostali również pozbawieni części swoich ziem między innymi na rzecz Francji, która otrzymała Alzację i południowo-wschodnią Lotaryngię. Polska przejęła Pomorze Wschodnie oraz Wielkopolskę, a Gdańsk został ogłoszony wolnym miastem.

Hiperinflacja, pogorszenie warunków życia i trudności w znalezieniu pracy powodowały niezadowolenie wśród społeczeństwa. To właśnie niezadowolenie wykorzystał na swoją korzyść Adolf Hitler, który będąc charyzmatycznym³ i uzdolnionym mówcą obiecał poprawę warunków życia. W trakcie swoich przemów, które wygłaszał w monachijskich piwnicach, szerzył antysemicką propagandę. Sztuka przewodzenia – pisze Hitler – polega na skoncentrowaniu uwagi tłumu na jednym przeciwniku i na przypilnowaniu, aby nic tej uwagi nie rozproszyło... Genialny wódz potrafi przedstawić różnych przeciwników tak, jakby należeli do tej samej kategorii.

Samo miejsce, w którym Hitler wygłaszał swoje poglądy – Monachium – nie było przypadkowe. Arena polityczna w Monachium nie była stabilna, a partie zmieniały raz po raz swoje poglądy⁴. W takim systemie nieznanym wtenczas Hitler mógł z łatwością stworzyć partię podporządkowaną jego ideologii. Dołączając w 1919 roku do Niemieckiej Partii Robotników – DAP, Hitler szybko przedstawił siebie jako umiejętnego negocjatora. Pozyskał dla partii niezbędne fundusze oraz poparcie, dzięki czemu z łatwością stanął na czele tej partii, zmieniając jej nazwę na Narodowosocjalistyczną Niemiecką Partię Robotników – NSDAP.

Po nieudanym puczu monachijskim oraz czasie spędzonym w więzieniu Hitler dokonał zmiany swojej strategii, którą oparł na wygraniu wyborów w legalny sposób za zgodą i wolą wyborców.

1933 – droga do dyktatury poprzez zmiany prawne

1933 rok był kulminacyjnym okresem w drodze Adolfa Hitlera do władzy absolutnej. Wykorzystując pożar Reichstagu w nocy z 27 na 28 lutego, Hitler przekonał ówczesnego prezydenta Paula von Hindenburga do podpisania dekretu o ochronie narodu i państwa po niemiecku: *Verordnung zum Schutz von Volk und Staat*. Artykuły tego dokumentu zawiesiły gwarantowaną przez konstytucję weimarską wolność osobistą. Zakazano zakładania stowarzyszeń, uchylono konieczność nakazów sądowych do przeprowadzenia rewizji, ograniczono wolność słowa oraz prasy. Zaostrzono kary za zdradę stanu

² der Friedensvertrag von Versailles.

³ I. Kershaw, *Hitler*, Warszawa 2001.

⁴ A. Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, Odhams Books Ltd. 1952.

i podpalenia. Wprowadzono karę śmierci za usiłowanie zabójstwa członka rządu oraz za poważne naruszenie spokoju publicznego⁵. Odpowiedzialność za podpalenie gmachu Reichstagu nałożono na holenderskiego wyznawcę idei komunistycznej – Marinusa van der Lubbe. Obok van der Lubbe, o podpalenie Reichstagu oskarżono prominentnych działaczy partii komunistycznej: Ernsta Torglera, Georga Dymitrowa, Błagoja Popowa i Wassila Tanewa. Oskarżyciele: Joseph Goebbels i Herman Goering przedstawiali akt podpalenia Reichstagu jako zbrojne komunistyczne wystąpienie przeciwko narodowi niemieckiemu. Van der Lubbe zarzekał się jednak, że działał w pojedynkę, mając na celu zniszczenie symboliki panującego systemu. Przez te zeznania sąd uznał go za winnego zarzucanych mu czynów. Reszta oskarżonych została uniewinniona ze względu na brak dowodów rzeczowych. Nazistom zależało bardzo na widowiskowym i brutalnym ukaraniu sprawcy w celu odstraszania potencjalnych wrogów systemu od publicznych wystąpień przeciwko rządowi. W tym właśnie celu Adolf Hitler 29 marca 1933 roku ogłosił Lex van der Lubbe. To prawo ustanawiało z mocą wsteczną karę śmierci za podpalenia, zamachy, porwania i opór z bronią w rękę. Wprowadzenie tego prawa spowodowało pogwałcenie jednej z najstarszych zasad prawa rzymskiego, a mianowicie *lex retro non agit* czyli prawo nie działa wstecz. Van der Lubbe został ścięty na gilotynie w lipskim więzieniu 10 stycznia 1934⁶. Podpalenie Reichstagu oraz wprowadzone ustawy doprowadziły do delegalizacji partii komunistycznych, jak również zapoczątkowały masowe aresztowania jej członków.

Adolf Hitler słynął z przywiązania do symboliki. Nie bez powodu 21 marca Hitler otworzył pierwsze posiedzenie Reichstagu w Poczdamie. Data ta pokrywa się z pierwszym zebraniem Reichstagu Cesarstwa Niemieckiego zwołanego przez Ottona von Bismarcka w 1871 roku. Dzień ten został zapamiętany jako pojednanie się dawnych, przywiązanych do tradycji Niemczech z nowymi narodowosocjalistycznymi Niemcami dążącymi do odnowy kraju. W trakcie uroczystej mszy świętej Hitler wygłosił następującą mowę: „Rewolucja listopadowa w 1918 roku zakończyła wojnę, w którą naród niemiecki został wciągnięty w świętym przekonaniu, że broni jedynie swojej wolności i prawa do życia. Ani kaiser, ani rząd, ani naród nie chcieli tej wojny. Tylko załamanie się naszego narodu skłoniło osłabioną rasę do wzięcia na siebie, wbrew własnemu najświętszemu przekonaniu, winy za wojnę.... W ostatnich paru tygodniach, dzięki wyjątkowemu podźwignięciu się, odzyskaliśmy nasz honor narodowy i dzięki panu, panie feldmarszałku, świętowaliśmy połączenie symboli dawnej wielkości z nową siłą. Składamy panu hołd. Opatrzność Opatrzność postawiła pana na czele nowych sił naszego narodu”⁷. Po tych słowach Hitler udał się w stronę pruskiego feldmarszałka, prezydenta Paula von Hindenburga. Podając mu rękę, kanclerz ukłonił się nisko. Ten ceremonial-

⁵ Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat. Vom 28. Februar 1933. § 5.

⁶ <https://historykon.pl/marinus-van-der-lubbe-podpalacz-reichstagu/> [dostęp: 2.07.2023].

⁷ Adolf Hitler, Rede bei der Eröffnung des neu einberufenen Reichstags [„Tag von Potsdam“], 21. März 1933.

ny gest był interpretowany przez wielu Niemców jako symbol przewyciężenia trudnej sytuacji politycznej w kraju.

Niestety iluzja harmonijnego współistnienia dawnych i nowych Niemiec zakończyła się dwa dni później. W Reichstagu, który obradował w operze Krolla, rozpoczęła się walka o wprowadzenie w życie ustawy zwanej ustawą o pełnomocnictwach. W języku niemieckim miała nazwę das Ermächtigungsgesetz i składała się z pięciu artykułów. Pierwszy i piąty umożliwiał rządowi tworzenie prawa bez zgody Reichstagu i Reichsratu. Drugi i czwarty zwolnił rząd od obowiązku przestrzegania praw zawartych w konstytucji. Trzeci artykuł zaś zniósł obowiązek kontrasygnowania ustaw przez prezydenta⁸. Adolf Hitler rozpoczął obrady przemową:

„Rząd skorzysta z nadzwyczajnych pełnomocnictw tylko w takim stopniu, jaki będzie konieczny dla zastosowania życiowo nieodzownych środków. Nic nie zagraża ani istnieniu Reichstagu, ani Reichsratu. Pozycja i prawa prezydenta pozostaną nie naruszone. Rząd będzie się przede wszystkim troszczył o to, aby jego działania były zgodne z celami. Autonomia poszczególnych państw Rzeszy zostanie zachowana. Prawa Kościoła nie ulegną ograniczeniu, a stosunek państwa do niego nie zmieni się. Ilość przypadków wymagających istotnej konieczności odwoływania się do wyjątkowych uprawnień jest w gruncie rzeczy ograniczona. Niemniej jednak rząd nalega na przyznanie mu tych uprawnień. Wolałby mieć jasną decyzję. Rząd zakończył partiom Reichstagu sposobność przyjaznej współpracy. Ale jest również zdecydowany nie cofnąć się z drogi w wypadku odmowy Reichstagu i wrogości, która z tego wyniknie. Do was, panowie posłowie, należy wybór między wojną i pokojem”.

Sprzeciwił się tym postulatom lider partii socjaldemokratycznej – Otto Wels. W trakcie swojej mowy bojówki NSDAP krzyczały: „żądamy ustawy – lub ogień i mord”⁹. Przemówienie oraz stanowisko opozycji skwitował Hitler tymi słowami: „Niepotrzebne mi są wasze głosy. Niemcy i bez was będą wolne. Nie bierzcie nas za burżujów. Gwiazda Niemiec wschodzi, wasza zachodzi; wasze podzwonne już wybiło”.

Zdecydowana większość zebranych poparła wniosek, dzięki czemu kanclerz uzyskał pełną niezależność od Reichsratu, Reichstagu oraz od urzędu prezydenta¹⁰.

31 marca w dekrete o ujednocnieniu krajów z Rzeszą zarządzono rozwiązanie wszystkich Landtagów. Hitler mianował z nazistowskiego środowiska Reichsstatthalterów dla każdego z osiemnastu landów. Reichsstatthalterzy wyznaczali oraz usuwali miejscowy rząd i parlament. Mieli również prawo wydawania ustaw na swoim terytorium. Adolf Hitler w ten sposób postrzegął służbę Reichstattälterów:

⁸ Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich. Vom 24. März 1933.

⁹ A. Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, Odhams Books Ltd. 1952.

¹⁰ J. Biesemann, *Das Ermächtigungsgesetz als Grundlage der Gesetzgebung im nationalsozialistischen Staat. Ein Beitrag zur Stellung des Gesetzes in der Verfassungsgeschichte 1919-1945*, Münster 1988.

„Nie są oni – powiedział – administratorami oddzielnych państw, wykonują tylko wolę najwyższego kierownictwa Rzeszy, mianują ich nie państwa, lecz Rzesza. Nie reprezentują państw wobec Rzeszy, lecz Rzeszę wobec państw... Historycznym zadaniem narodowego socjalizmu jest stworzenie nowej Rzeszy, a nie zachowanie niemieckich państweczek”¹¹.

1 maja został ogłoszony dzień pracy narodowej. Z okazji tego święta ogłoszono zjazd robotniczy w Berlinie, na którym Hitler ogłosił program budowy dróg, który miał obniżyć poziom bezrobocia w Niemczech. Następnego dnia zlikwidowano niezależne ruchy związkowe. Bojówki SA¹² i SS¹³ zajęły wszystkie biura związkowe oraz pobiły i aresztowały działaczy związkowych.

Kluczowym elementem w drodze do władzy absolutnej była likwidacja partii politycznych. Konfiskata majątków, zajmowanie lokali partyjnych, jak i prześladowania oraz ataki na członków opozycyjnych partii doprowadziły do samorozwiązania. Frakcja Demokratyczna rozwiązała się 26 czerwca. Partia Ludowa – 4 lipca, a dzień później Centrum¹⁴.

14 lipca ukazał się w prasie komunikat:

Rząd niemiecki niniejszym postanawia:

Artykuł I: Niemiecka Narodowosocjalistyczna Partia Robotnicza stanowi jedyną polityczną partię w Niemczech.

Artykuł II: Każdy, kto próbuje utrzymać organizacyjną formę innej partii politycznej albo zawiązać nową partię polityczną, podlega karze ciężkich robót do lat trzech lub więzienia do lat trzech, jeżeli czyn ten nie kwalifikuje się do wyższego wymiaru kary z tytułu innych przepisów prawa.¹⁵

Kanclerz Rzeszy

Adolf Hitler

Minister spraw wewnętrznych Rzeszy

Frick

Minister sprawiedliwości Rzeszy

dr Gürtner

¹¹ Baynes: t. 1, s. 275–276. Mowa z 22 marca 1934.

¹² Sturmabteilung – paramilitarna organizacja założona w 1921 roku przez Ernsta Röhma. Nie stoniąca od przemocy SA miała za zadanie stworzyć atmosferę strachu w celu umocnienia pozycji NSDAP na niemieckiej arenie politycznej. Noc długich noży zapoczątkowała upadek SA, która z czasem została zastąpiona przez SS.

¹³ Schutzstaffel – organizacja paramilitarna założona w 1925 roku. Pierwotnie została utworzona jako oddział ochronny dla Adolfa Hitlera. Po upadku SA objęła ona szeroki zakres odpowiedzialności, włączając w to zarządzanie obozami koncentracyjnymi, policyjne działania represyjne oraz służbę wywiadowczą.

¹⁴ A. Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, Odhams Books Ltd. 1952.

¹⁵ Dokumenty Norymberskie z procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze w latach 1945-1946 1388-A-PS.

Umocnienie władzy – pucz Röhma

Mimo przejścia władzy przez Hitlera Niemcy były nadal podzielone. W szczególności gdy chodziło o armię. Reichswera uważała siebie za jedyną armię państwa niemieckiego. Ernst Röhm gardził generałami Reichswery. „Generałowie to stare niedołęgi. Takim jak oni nie przyjdą już do głowy żadne nowe pomysły”¹⁶. Uważał, że jego bojówka SA powinna zastąpić wojsko Reichswery. Hitler na początku chciał rozwiązać problem bez rozlewu krwi, niestety z jego propozycjami nie zgadzał się Röhm, który otwarcie zaczął podważać wizerunek dyktatora. Mówił o nim: „Adolf jest nikczemny, zdradza nas wszystkich. Obraca się już wyłącznie wśród reakcjonistów, otacza się generałami z Prus Wschodnich! Adolf chodził ze mną do szkoły. To ode mnie nauczył się wszystkiego, co wie o wojskowości. Ale Adolf jest i był cywilem, malarzyną, marzycielem. To drobny mieszczuch, który pragnie tylko swojego wiedeńskiego spokoju. A my w tym czasie siedzimy beczynnie, chociaż ręce nas świerzbią”¹⁷.

1934 roku dostarczono Hitlerowi spreparowane przez SD¹⁸ akty Röhma, jak i innych wysoko postawionych członków SA, w których oskarżono ich o homoseksualizm¹⁹ oraz o spisek przeciwko władzy Hitlera. Zapoczątkowało to jeden z najbardziej znanych żartów: „Führer był zszokowany, gdy dowiedział się o homoseksualizmie Röhma – jakże będzie zszokowany, gdy dowie się, że Goering jest gruby, a Goebbels utyka”²⁰.

Przemocowa natura bojówki SA przeszkadzała nie tylko społeczeństwu, ale również samemu prezydentowi Paulowi von Hindenburgowi. W jego rodzinnej posiadłości doszło do rozmowy z Hitlerem, podczas której oświadczył, że gdy sprawa SA nie zostanie rozwiązana prezydent desygnuje nowego kanclerza, ogłosi stan nadzwyczajny oraz wywoła wojnę domową w Niemczech. Po tej rozmowie Hitler przeszedł do działania. 30 czerwca 1934 roku rozpoczęto operację „Koliber” zwaną potocznie „nocą długich noży”. Jednostki SS dokonały masowych aresztowań czołowych członków SA, którzy znajdowali się na przymusowym czterotygodniowym urlopie²¹. Hitler, który zawsze trzymał się z dala od czynnej przemocy, osobiście aresztował Ernsta Röhma²². Führer obudził swojego dawnego przyjaciela. Dyktator uzbrojony w pistolet krzyczał na Röhma, nazywając go zdrajcą²³. 1 lipca Ernst Röhm i jego aresztowani towarzysze

¹⁶ G. Knopp, *SS przestroga historii*, Warszawa 2004, s. 53.

¹⁷ J. Delarue, *Historia Gestapo*, Warszawa 2011, s. 110–112.

¹⁸ Sicherheitsdienst – jednostka paramilitarna oraz wywiadowcze ramię SS, które było odpowiedzialne za monitorowanie, śledzenie i zwalczanie rzeczywistych i potencjalnych wrogów nazistowskiego reżimu. SD zostało utworzone w 1931 roku przez Heinricha Himmlera. Na jej czele stanął Reinhard Heydrich.

¹⁹ R. Manvell i H. Fraenkel, *Göring*, Wrocław 2007, s. 109.

²⁰ <https://www.deutschlandfunk.de/die-nacht-der-langen-messer-100.html> [dostęp: 2.07.2023].

²¹ C. Legrand, J. Lengrand, *Adolf Hitler*, Warszawa 1999, s. 68.

²² I. Kershaw, *Hitler*, Warszawa 2001

²³ B. Wołoszański, *Największy wróg Hitlera*, Warszawa 2012, s. 98–99.

ponieśli śmierć. Do tych, którzy nie zostali aresztowani, Reinhard Heydrich wysyłał swoich ludzi z Gestapo w celu wykonania wyroku śmierci. Przez zniszczenie dowodów nie można jednoznacznie określić liczbę ofiar. Szacuje się ją między 150 a 200 osób. Krwawy terror zastosowany wobec opozycji był tłumaczony przez Hitlera w ten sposób: „Jeżeli ktoś zrobi mi zarzut i zapyta, dlaczego nie odwołałem się do normalnej drogi sądowej, to mogę mu tylko odrzec: w tamtej godzinie ja byłem odpowiedzialny za los narodu niemieckiego i dlatego zostałem najwyższym sędzią narodu niemieckiego... Niechaj na przyszłość wszyscy wiedzą, że jeżeli ktoś podniesie rękę na państwo, udziałem jego będzie śmierć”²⁴.

Miesiąc po tych wydarzeniach zmarł Paul von Hindenburg. Tym samym została usunięta ostatnia przeszkoda do niepodzielnej i dyktatorskiej władzy.

„Nie doceniali mnie, bo wyszedłem z dołów, bo nie mam wykształcenia, bo brak mi tych manier, które oni w swoich ptasich mózdkach uważają za istotne... Ale pokrzyżowałem im plany. Myśleli, że się nie odważę, że się przestraszyłem. Sądzili, że już mnie omotali swoją siecią, że jestem narzędziem w ich rękę, i śmieli się za moimi plecami. Mówili, że już nie mam władzy, bo pogrzebałem swoją partię. Dawno to wszystko przejrzałem. Dałem im tak po uszach, że długo popamiętają. To, co straciłem w rozgrywce z SA, odzyskam z wyroku na tych feudalnych graczy i zawodowych szulerów... Stoję tu silniejszy niż kiedykolwiek. Jazda, panowie Papen i Hugenberg! Czekam na następną rundę!”²⁵.

Niemiecki wymiar sprawiedliwości

W latach 1933–1945 niemiecki wymiar sprawiedliwości został całkowicie podporządkowany rządzącej partii nazistowskiej i wykorzystany jako narzędzie politycznych przesładowań i eliminacji niechcianych grup społecznych. Usunięcie niezależnych sędziów, polityczna kontrola sądów, wzmocniło dyktatorską władzę Adolfa Hitlera.

Reichstag 21 lutego 1933 roku uchwalił ustawę, która w celu efektywniejszej walki z wrogami ustroju, wprowadziła w życie sądy specjalne po niemiecku Sondergericht. Stworzono je we wszystkich okręgach Wyższych Sądów Krajowych Rzeszy Niemieckiej. Prawo oskarżonego było bardzo ograniczone. Mógł on zostać aresztowany bez żadnego procesu sądowego, nie miał prawa samodzielnego wyboru obrońcy, sądy były jednoinstancyjne przez co nie przysługiwała oskarżonemu apelacja od wyroku, wymuszano zeznania za pomocą tortur fizycznych oraz psychicznych.

7 kwietnia 1933 roku przyjęto das Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums (Ustawa o reorganizacji urzędniczej kadry zawodowej), która pozwoliła na

²⁴ Baynes: t. 1, s. 290-328.

²⁵ A. Rauschning A., *Hitler, Speaks*, London 1939, s. 172–173.

usunięcie wszystkich urzędników, w tym sędziów, uważanych za niepożądanych ze względu na swoje pochodzenie lub polityczne przekonania. Paragraf 3 ustawy, zwany aryjskim paragrafem (das Ariarparagraph), wypychał wszystkich żydowskich obywateli ze wszystkich sfer zawodowych i społecznych²⁶. Z systemu prawnego usunięto żydowskich²⁷ i niezależnych sędziów, co znacznie ograniczyło zasadę sędziowskiej niezawisłości.

12 maja 1933 roku przywrócono sąd wojskowy po niemiecku Reichskriegsgericht podległy wyłącznie Hitlerowi, który ogłosił siebie najwyższym sędzią Wehrmachtu. Sąd ten funkcjonował w latach 1939–1945 i był pierwszą i ostatnią instancją, który zajmował się sprawami zdrady stanu, dezercji żołnierzy oraz odmowy pełnienia służby wojskowej ze względu na wyznawane poglądy. W trakcie jego działalności 1189 osób zostało skazanych na śmierć.

W trakcie rozprawy dotyczącej podpalenia Reichstagu nazistowscy oskarżyciele: Göring i Goebbels zostali upokorzeni przez niezależny i niezawisły sąd. Doprowadziło to do powołania w życie trybunału ludowego, po niemiecku das Volksgerichtshof. Trybunał został powołany na mocy ustawy z 24 kwietnia 1934 r. o zmianie przepisów prawa karnego i postępowania karnego²⁸. Ustawa odebrała Sądowi Najwyższemu Rzeszy kompetencje w sprawach dotyczących zdrady stanu, uszkodzenia mienia Wehrmachtu oraz szpiegostwa, przekazując je w ręce Trybunału Ludowego. Na początku swojej działalności Volksgerichtshof był sądem specjalnym. Dopiero 18 kwietnia 1936 roku stał się sądem zwyczajnym. W tym samym roku pozwolono sędziom nosić czerwone togi, które wcześniej były zarezerwowane jedynie dla Sądu Najwyższego Rzeszy. Miało to podkreślić wysokie znaczenie Trybunału w kraju. Sędziowie orzekali w pięcioosobowym składzie, z czego dwóch sędziów było sędziami zawodowymi, a trzech sędziów zostało honorowo mianowanych ze środowiska partyjnego NSDAP na te stanowisko. Nabór prowadził minister sprawiedliwości Rzeszy. Nie można było odmówić nominacji na pozycję sędziego. Sędziów zawodowych mianował dożywotnio Adolf Hitler. W trakcie rozprawy oskarżony nie miał prawa wyboru obrońcy. Leżało to w gestii sądu. Rozprawy trwały przeważnie mniej niż godzinę, nie przedstawiano na nich żadnych dowodów zbrodni, a obrońca przeważnie milczał w trakcie całego postępowania. Das Volksgerichtshof najpierw występowało w roli oskarżyciela, by później jako sąd wydać wyrok. W trakcie swego działania Trybunał Ludowy wydał 16,7 tysięcy wyroków z czego jedna trzecia była wyrokiem śmierci. Słowa krytyki wobec rządu oraz żarty o Hitlerze, wypowiedziane publicznie bądź w prywatnym gronie, uznane zostały za ciężkie zbrodnie, za które groziła natychmiastowa egzekucja.

²⁶ A. Barkai, *Vom Boykott zur „Entjudung“: der wirtschaftliche Existenzkampf der Juden im Dritten Reich*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag 1988.

²⁷ I. Gruchmann, *Justiz im Dritten Reich 1933–1940*, 3. Aufl., Oldenbourg Verlag, München 2001, s. 126.

²⁸ Gesetz zur Änderung des Strafrechts und des Strafverfahrens. Vom 24. April 1934.

Niemieccy zbrodniarze w walce z prawdą

W atmosferze bezprawia i braku odpowiedzialności za przestępstwa, narodziła się kultura samosądów. Zwolennicy nazistowskiego reżimu, wierzący w ideologię rasową i nienawiść, czuli się upoważnieni do egzekwowania swojej "sprawiedliwości" wobec przedstawicieli odmiennych, niż rasa aryjska, grup etnicznych. Tę część artykułu pragnę poświęcić nazistowskim zbrodniarzom wojennym znajdujących się na różnych szczeblach nazistowskiej hierarchii. Przedstawię ich zbrodnie, przebieg procesu sądowego oraz sposób usprawiedliwienia swoich czynów.

Amon Göth

„Amon Göth należał do ludzi, których nigdy się nie zapomina, nawet jeśli widziało się ich tylko raz w życiu” Roman Fristner ²⁹.

Amon Göth – austriacki oficer SS, który zapisał się na kartach historii jako okrutny komendant obozu koncentracyjnego Plaszow, likwidator żydowskich gett w Krakowie i Tarnowie, jak również ostatni człowiek, który został publicznie stracony w Polsce.

Przejmując władzę w obozie Plaszow, według wspomnień Juliusza Spokojnego, Göth pokazał wszystkim osadzonym swoje prawdziwe oblicze. Bez chwili zawahania, z dumą powiedział: „Jestem waszym Bogiem”, po czym dodał: „W dystrykcie lubelskim wykończyłem sześćdziesiąt tysięcy Żydów, teraz wasza kolej”. Masowe egzekucje, tortury i wyzysk na stałe zagościły w tym obozie. Nowy komendant rozkoszował się ciężką pracą swoich więźniów. Często żartował, widząc zrozpaczonych, pogrążonych w niewolniczej pracy ludzi. Jednemu z oficerów SS miał powiedzieć: „To jest moja teoria Einsteina”. Mottem życiowym Götha stała się fraza: „Kto najpierw strzela, ten ma więcej z życia”, dlatego też w szczególny sposób upodobał sobie organizowanie tak zwanych „polowań” polegających na strzelaniu w nieefektywnie pracujących więźniów. Bianca i Sonia Schreiber wspominają, że w trakcie pracy w obozie, Amon Göth zaczął do utraty przytomności bić starszą kobietę tylko dlatego, że niosła jedno wiadro wody zamiast, jak reszta, dwóch. Mieczysław Pemper w taki sposób wspomina kata z Plaszow:

„Gdy dyktuje, patrzy w zamontowane za oknem zewnętrzne lustro, dzięki któremu może obserwować podwórko przed swoim barakiem. Nagle zrywa się, chwyta za jedną ze strzelb wiszących na ścianie i szybko otwiera okno. Słyszę kilka strzałów, po chwili już tylko krzyki. Trudno się oprzeć wrażeniu, jak gdyby to telefon przerwał komendantowi dyktowanie. Göth wraca do biurka i pyta: » Na czym to stanąłem? «,»³⁰.

²⁹ Die Mütze oder Der Preis des Lebens – Roman Fristner.

³⁰ J.Sachslehner, *Kat. Zbrodnie Amona Gotha, komendanta KL Plaszow*. Warszawa 2021.

Göth został postawiony w stan oskarżenia przez Najwyższy Trybunał Narodowy. Sam proces rozpoczął się 27 sierpnia 1946 roku w Krakowie. Większość ludzi zgromadzonych na Sali rozpraw była narodowości żydowskiej. Amon Göth skomentował ich obecność w cyniczny sposób, mówiąc: „A mówiono nam, że nikt nie przeżyje”. Akt oskarżenia, sformułowany w pięciu punktach, zarzucał mu zabicie ponad ośmiu tysięcy ludzi i przywłaszczenie wartościowych rzeczy należących do więźniów. Odpowiedź Amona Götha na pytanie czy przyznaje się do przedstawionych mu zarzutów była zwięzła i stanowcza. „Nie”. Świadkowie opowiadali o mordach, torturach, brutalnej przemocy i o szczuciu ludzi psami. Amon cały czas milczał, niezainteresowany zeznaniami wyjął pilnik i zaczął piłować sobie paznokcie.

5 września 1946 roku, sędziowie Najwyższego Trybunału Narodowego ogłosili wyrok: „Obywatel austriacki Amon Leopold Göth, urodzony 11 grudnia 1908 roku w Wiedniu, rozwodnik, z zawodu prywatny przedsiębiorca, wyznania rzymskokatolickiego, zostaje uznany za winnego wszystkich pięciu postawionych mu w akcie oskarżenia zarzutów oraz skazany na śmierć. Wszelkie prawa publiczne, jak również prawa obywatelskie zostają mu na zawsze odebrane. Cały majątek oskarżonego podlega konfiskacie. Koszty postępowania sądowego pokryje państwo polskie”³¹.

Göth w obawie o swoje życie wystosował do prezydenta Krajowej Rady Narodowej wniosek o ulaskawienie, który został odrzucony. Jego śmierć miała zostać zadana przez powieszenie. W trakcie egzekucji zachowywał się bardzo spokojnie, pomimo faktu, że dwa razy doszło do skrócenia liny, która miała przypiecztować jego los. W swoich ostatnich słowach ukazał swoją filozofię, w imieniu której żył, zabijał i chciał umrzeć. „Heil Hitler”.

Maria Mandl

Maria Mandl – Austriaczka pochodząca z biednej, robotniczej rodziny, kierowniczka obozu kobiecego Brzezinka w hitlerowskim obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau.

„Pracę tę wybrałam dlatego, ponieważ słyszałam, że dozorcynie w obozach koncentracyjnych dużo zarabiają i spodziewałam się, że zarabiać będę więcej, aniżeli mogłabym zarobić jako pielęgniarka. Gdybym bowiem nie dostała była zajęcia w obozie koncentracyjnym, byłabym się uczyła na pielęgniarkę. Przed objęciem służby w obozie w Lichtenburgu nie wiedziałam, czym są obozy koncentracyjne i jakie są ich urządzenia”³².

³¹ J Sachslehner, *Kat. Zbrodnie Amona Gotha, komendanta KL Plaszow*. Warszawa 2021.

³² Protokół z przesłuchania w Krakowie w 1947 roku.

Swoją karierę rozpoczęła w Ravensbrück, gdzie zasłynęła z niebywałego okrucieństwa i brutalności.

Franciszka Myszkowa wspomina: „Była to znana sadystka. Gdy [Mandl] się zbliżała, szeptem ostrzegano, że [...] idzie i wszystko milkło. Chodziła stale z biczyskiem i biła oraz kopała więźniarki, gdzie popadło³³”.

Helena Tyrankiewicz opowiedziała o niektórych powodach znęcania się Mandl: „Za co tak biła, kopała, przewracała? Za kurz na obuwiu, za odwrócenie głowy, za obcieranie nosa, za wysunięcie naprzód jednej nogi, za krzywe zawiązanie chustki na głowie, za to, że chusteczka do nosa wyglądała z kieszeni – za to jednym słowem, że tak chciała, że bicie w paroksyzmie wściekłości sprawiało jej przyjemność i widocznie było dla niej środkiem pielęgnowania piękności, bo po każdej takiej egzekucji robiła się jeszcze piękniejsza³⁴”.

W 1942 roku kazała więźniom chodzić boso po rozsypanym na drodze ostrym żwirze.

Stanisława Marchwicka mówi o Mandl: „osobiście wybierała po kilka kobiet, które następnego dnia wzywane były do szpitala i tam poddawane zabiegom doświadczalnym³⁵. Takie kobiety były prześmiewczo nazywane króliczkami.

Okrutnie traktowani więźniowie obozu tytułowali Marię Mandl bestią³⁶. Wanda Urbańska zeznała „Był to potwór w ludzkim ciele – podsumowała działalność nadzorczyń Marchwicki. – Była ona złym duchem i koszmarem obozu w Ravensbrück”.

Jesienią została przeniesiona do Auschwitz-Birkenau, gdzie objęła funkcję kierowniczki obozu żeńskiego. Własnoręcznie podpisała rozkazy wysyłające 500 tysięcy więźniów na karę śmierci w komorze gazowej. Osobiście dokonywała selekcji więźniów. Ze szczególnym sadyzmem traktowała kobiety w ciąży. Nie brakowało przypadków, kiedy podawała im zastrzyki ze szkodliwym fenolem, wysyłała je na eksperymenty bądź po prostu biła je po brzuchu.

Maria Mandl nie była tylko postrachem więźniów, uczucie lęku budziła również wśród innych nadzorczyń obozu. Luba Reiss wspomina: „Była ona postrachem, i to nie tylko więźniarek, ale [i] dla podległych jej koleżanek z SS, a nawet dla SS-mannów. Trzęsła ona całym obozem i faktycznie nim rządziła³⁷”. Przełożeni byli tak bardzo pod wrażeniem jej osiągnięć, że w 1944 roku nagrodzili ją Krzyżem Zasługi Wojennej II klasy.

³³ AIPN, GK 196/148, Protokół przesłuchania Franciszki Myszkowej, Rogoźno, 2 X 1947 r., k. 208–209.

³⁴ AIPN, GK 196/140, Pamiętnik Heleny Tyrankiewiczowej, [1946 r.], k. 48–328.

³⁵ Tu i dalej: AIPN, GK 196/140, *Protokół przesłuchania Stanisławy Marchwickiej*, Kraków, 5 VIII 1947 r., k. 431–433

³⁶ *W obozie nazywali ją „bestią”. Po wojnie trafiła do tego samego więzienia, co jej ofiary*, WP Kobieta, 8 stycznia 2016 [dostęp: 2.07.2023].

³⁷ Protokół przesłuchania Luby Reiss, Kraków, 4 VIII 1947 r., [w:] *Zapisy terroru*, t. 6: Auschwitz-Birkenau. Los kobiet i dzieci, s. 246–248.

Po wojnie starała się uciec od odpowiedzialności. Najpierw skryła się w Alpach, później ukrywała się w rodzinnej miejscowości. W sierpniu 1945 została aresztowana przez amerykańskich żołnierzy i wydana Polsce. Przed Trybunałem Narodowym bestia wypierała się swoich czynów. Jak sama twierdziła: „Nikogo nie zabiłam, zawsze starałam się ulżyć losowi więźniów”. W trakcie przesłuchań często kreowała siebie na ofiarę systemu. Opowiadała o swoim trudnym życiu – choroba psychiczna matki, bieda, pobyt w więzieniu. Nie stroniła przy tym od łez. W swojej celi 13 czerwca 1947 roku napisała list „do Pana prokuratora”, w którym tłumacząc się ze swoich czynów, błagała o umorzenie skazującego ją na śmierć wyroku.

EGzekucja miała miejsce rankiem 24 stycznia 1948 roku. Przed śmiercią zdążyła krzyknąć „es lebe Polen”, czyli niech żyje Polska³⁸.

Friedrich Flick

Friedrich Flick był bogatym przedsiębiorcą, który wielki majątek zbił na stali i koneksjach z nazistowskim rządem, które nawiązał poprzez liczne i hojne datki. Należał do tak zwanego *Freundeskreis Reichsfuhrer SS*. Była to organizacja zrzeszająca największych niemieckich przedsiębiorców, która na celu miała zacieśnienie więzi pomiędzy NSDAP a gałęziami gospodarki.

Po wojnie Flick został aresztowany przez aliantów i był sądzony w latach 1947–1948 na tak zwanym piątym procesie norymberskim. Oskarżono go i jego najbliższych współpracowników w Flick KG o nielegalne wzbogacenie się skonfiskowanymi majątkami Żydów, wykorzystanie niewolniczej pracy ponad 60 tysięcy więźniów, którzy zmuszeni, ciężko pracowali przez 12 godzin dziennie. Nie oszczędzono im również kar cielesnych. Robotnicy byli regularnie bici, maltretowani oraz głodzeni. Zarzucono mu również członkostwo w grupie wspierającej finansowo nazistów – *Freundeskreis Reichsfuhrer SS*.

Flick zarzekał się, że jest niewinny. Jego obrońcy starali się przedstawić winę Flicka w jak najłagodniejszym świetle. Głównym argumentem była przyszłość firmy Flick KG. Działania Flicka miały wynikać z panującej ekonomii. Konieczność zapewnienia rentowności swojej firmie wymusiła na Friedrichu Flicku podejmowanie nie zawsze moralnych decyzji. Sam Flick przyznawał, że był zaangażowany przede wszystkim w działalność swojej firmy. Zarzekał się, że nic nie wiedział o działaniach nazistowskiego reżimu, w szczególności dotyczących przymusowej, niewolniczej pracy więźniów.

Skazano go 22 grudnia 1947 roku na karę siedmiu lat pozbawienia. Flick nie zgadzał się z wyrokiem. Cały czas uważał siebie za niewinnego. Napisał odwołanie od wyroku, po czym został po 3 latach pozbawienia wolności zwolniony z ośrodka penitencjarnego.

³⁸ S. Kobiela, *Proces załogi KL Auschwitz-Birkenau w Krakowie w 1947 r.*, cz. 4, „Wiadomości Bocheńskie” 2009, nr 1 (80), s. 15–21, tu: s. 20.

Zakończenie

Ideologia nie tworzy zbrodniarzy. Oprawców tworzy prawo, a raczej jego brak. Niemiecka polityka legislacyjna służąca indoktrynacji i represji wywołała u społeczeństwa impuls do samowolnego działania. Prawne przyzwolenie na dokonywanie samosądów na przedstawicielach ras niearyjskich uciszyły sumienie zbrodniarzy, tworząc wygodną drogę do usprawiedliwienia swoich czynów.

Samosądy w III Rzeszy są częścią szerszego kontekstu historycznego, który wymaga dogłębnej analizy i zrozumienia, aby poznać pełny obraz okrucieństw i zbrodni popełnionych w tym czasie. Istotne jest, aby pamiętać o tych wydarzeniach i wyciągać z nich odpowiednie wnioski, aby zapobiec powtórzeniu się podobnych tragedii w przyszłości.

Bibliografia

- AIPN, GK 196/140, *Pamiętnik Heleny Tyrankiewiczowej*, [1946 r.], k. 48–328.
- AIPN, GK 196/140, *Protokół przesłuchania Stanisławy Marchwickiej*, Kraków, 5 VIII 1947 r., k. 431–433
- AIPN, GK 196/148, *Protokół przesłuchania Franciszki Myszkowej*, Rogoźno, 2 X 1947 r., k. 208–209.
- Barkai A, *Vom Boykott zur „Entjudung“: der wirtschaftliche Existenzkampf der Juden im Dritten Reich*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag 1988.
- Baynes: t. 1, s. 275–276. Mowa z 22 marca 1934.
- Baynes: t. 1, s. 290–328.
- Biesemann J, *Das Ermächtigungsgesetz als Grundlage der Gesetzgebung im nationalsozialistischen Staat. Ein Beitrag zur Stellung des Gesetzes in der Verfassungsgeschichte 1919-1945*, Münster 1988.
- Bullock A., *Hitler: A Study in Tyranny*, Odhams Books Ltd. 1952.
- Delarue J, *Historia Gestapo*, Warszawa 2011.
- Dokumenty Norymberskie z procesu przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze w latach 1945-1946 1388-A-PS.
- Fristner R, *Die Mütze oder Der Preis des Lebens*, München 1998
- Gesetz zur Änderung des Strafrechts und des Strafverfahrens. Vom 24. April 1934.
- Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich. Vom 24. März 1933.
- Gruchmann L., *Justiz im Dritten Reich 1933–1940*, 3. Aufl., Oldenbourg Verlag, München 2001, s. 126.
- Hitler A., *Mein Kampf*.
- Hitler A., *Rede bei der Eröffnung des neu einberufenen Reichstags* [„Tag von Potsdam“], 21. März 1933.
- Kershaw I, *Hitler*, Warszawa 2001.
- Knopp G, *SS przestroga historii*, Warszawa 2004.
- Kobiela S, *Proces załogi KL Auschwitz-Birkenau w Krakowie w 1947 r.*, cz. 4, „Wiadomości Bocheńskie” 2009, nr 1 (80).
- Kulesza W., *Sędziowie sądów specjalnych III Rzeszy i ich „zdrowe poczucie narodowe”*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2021 Nr 4.
- Legrand C, Lengrand J, *Adolf Hitler*, Warszawa 1999. Manvell R, i Fraenkel H, *Göring*, wydanie polskie 2007, s. 109.

- Protokół przesłuchania Luby Reiss, Kraków, 4 VIII 1947 r., [w:] Zapisy terroru, t. 6: Auschwitz-Birkenau. Los kobiet i dzieci, s. 246–248.
- Protokół z przesłuchania w Krakowie w 1947 roku.
- Rauschning H., *HitlerSpeaks*, London 1939, s. 172–173.
- Sachslehner J., *Kat. Zbrodnie Amona Gotha, komendanta KL Plaszow*, Warszawa 2021.
- Schneider H., *DAS ERMÄCHTIGUNGSGESETZ VOM 24. MÄRZ 1933 Bericht über das Zustandekommen und die Anwendung des Gesetzes*.
- Stalski P., *Sądownictwo w III Rzeszy w latach 1933-1945*, Wrocław 2015.
- Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat. Vom 28. Februar 1933. § 5.
- Wołoszański B., *Największy wróg Hitlera*, Warszawa 2012.
- Zajadło J., *Formuła Radbrucha. Filozofia prawa na granicy pozytywizmu prawniczego i prawa natury*, Gdańsk 2001.

Źródła internetowe

- Detschlanfunk* <https://www.deutschlandfunk.de/die-nacht-der-langen-messer-100.html> [dostęp 21.06.2023].
- DW <https://www.dw.com/pl/niemiecki-trybuna%C5%82-ludowy-instrument-terroru-w-r%C4%99kach-hitlera/a-43517459> [dostęp 15.06.2023].
- Februar1933 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0101_rbv_de.pdf [dostęp 20.06.2023].
- Histman* <https://histmag.org/Noc-dlugich-nozy-hitlerowska-czystka-9659> (dostęp 21.06.2023)
- Historisches Lexikon Bayerns [https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Sondergerichte_\(1933-1945\)](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Sondergerichte_(1933-1945)) [dostęp 18.06.2023].
- <https://historykon.pl/marinus-van-der-lubbe-podpalacz-reichstagu/> [dostęp: 2.07.2023].
- <https://www.deutschlandfunk.de/die-nacht-der-langen-messer-100.html> [dostęp: 2.07.2023].
- LeMO*, <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/ausgrenzung-und-verfolgung/ariarparagraph.html> [dostęp 27.06.2023].
- Polityka.pl* <https://www.polityka.pl/pomocnikhistoryczny/1545583,1,panstwo-wodz.read> [dostęp 18.06.2023].
- Przystanek historia* <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/74360,Maria-Mandl.html> [dostęp 29.06.2023].
- Quotepark* <https://quotepark.com/pl/autorzy/maria-mandl/> [dostęp 28.06.2023].
- Rp.pl* <https://www.rp.pl/swiat/art10624241-iii-rzesza-byla-panstwem-bezprawia> [dostęp 17.06.2023].
- W obozie nazywali ją „bestią”. Po wojnie trafiła do tego samego więzienia, co jej ofiary, WP Kobieta, 8 stycznia 2016 [dostęp: 2.07.2023].

THE FALL OF THE LAW AS THE CAUSE AND JUSTIFICATION OF THE PHENOMENOM OF SELF-JUDGMENTS ON THE EXAMPLE OF THE THIRD REICH

Abstract :Coming to power, as well as the rule of Adolf Hitler himself, resulted in a drastic change in German law. The iron hand of the dictator wiped off the concepts of the separation of powers from the political map of Germany, e.g. by abolishing the independence of judges as well as the independence of the courts. In 1934, a special court called the People's Tribunal was established,

whose powers were extended over the years. It was the court of first and last instance, i.e. the defendant was not entitled to appeal against the sentence. The judges of the People's Court were chosen by Hitler himself. The judges had to belong to the NSDAP party and could not refuse to be nominated as a judge of the Tribunal. The famous Reichstag arson, as well as the resulting *lex van der Lubbe* act, were a prelude to numerous cases of violations of fundamental human rights. The noble principles of Roman law, such as *lex retro non agit* or *nulla poena sine lege poenali*, were forgotten. Overnight, Germany changed from a state of law to a state of self-justice where law was equal to the supposed morality and justice.

In my work, I will try to bring closer the subject of the fall of law in Nazi Germany. In particular, I will focus on the correlation between the lack of law and the increase in the number of justified cases of self-justice, according to the Nazi community. My work will be based mainly on historical knowledge contained in numerous books and publications, as well as documentation on attempts at whitewashing by German commanders.

Key words: Adolf Hitler, law, judges, change

Milena Natalia Musiał

Koło Naukowe Suicydologii WPiA UWM

Opiekun: dr Andrzej Gawliński

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski,

ORCID: 0009-0000-1439-9321

PRAWO DO DECYDOWANIA O SWOIM ŻYCIU OSOBISTYM A ZAKAZ STERYLIZACJI KOBIEC W POLSCE

Zarys tematu na tle prawnym

Celem publikacji jest omówienie tematu dotyczącego prawa do decydowania o swoim życiu osobistym, a ów temat to zakaz sterylizacji kobiet na terenie Polski. Jednym z najbardziej niejednoznacznych zagadnień związanych z realizacją praw reprodukcyjnych¹: prawna dopuszczalność trwałej antykoncepcji, zwanej inaczej jako dobrowolna sterylizacja lub sterylizacja antykoncepcyjna². Stała antykoncepcja jest stosowana przez miliony ludzi na całym świecie, ale to właśnie ta metoda w Polsce jest mocno ograniczona ze względu na jej nieprecyzyjny status prawny. To istota art. 156 § 1 pkt 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – kodeks karny³. Jego treść wyraźnie kryminalizuje, że ten, kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci między innymi uniemożliwiający rozród, podlega karze pozbawienia wolności. Zabieg sterylizacji w Polsce wykonuje się bardzo rzadko, tylko ze względu na wskazania zagrażające zdrowiu pacjentki⁴. Oznacza to, że lekarze, którzy doprowadzili do trwałej niemożliwości płodzenia potomstwa, mogą być ścigani za to z urzędu. Należy zauważyć, że w praktyce ta ocena dotyczy jedynie trwa-

---

¹ Prawa reprodukcyjne to z definicji te z praw człowieka, z których wynika wolność decydowania o tym, czy i kiedy chce się zostać rodzicem. Przysługują one jednostce w związku z ochroną autonomii prokreacyjnej.

² World Health Organization, *Female sterilization: a guide to provision of services*, Geneva 1992, s.1–2.

³ Kodeks Karny Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553.

⁴ Celina Łepecka-Klusek, *Pielęgniarstwo we współczesnym położnictwie i ginekologii. Podręcznik dla studiów medycznych*, Warszawa 2022, s. 33.

łej antykoncepcji dla kobiet. Dla porównania zabiegi dla mężczyzn są legalne i akceptowalne w całym kraju. Ta dysproporcja wydaje się nie mieć rozsądnego wyjaśnienia różnicy w standardach. Jakie są przyczyny tak odmiennych sytuacji kobiet i mężczyzn?

Medyczne spojrzenie na zagadnienie

W tej kwestii należy zauważyć, że bazując na aktualnej wiedzy medycznej na temat trwałej antykoncepcji, dochodzi się do konkluzji, że jest to metoda uznana przez środowisko lekarskie jako antykoncepcja bezpieczna dla zdrowia, trwała i wysoce odwracalna. Podwiązanie jajowodów⁵, jak i zabieg wazektomii⁶, są dwiema popularnymi metodami trwałej antykoncepcji, które są stosowane zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn. Oba zabiegi mają na celu zapobieganie zapłodnieniu poprzez uniemożliwienie przechodzenia komórek rozrodczych do dróg rodnych. Zabiegi te, charakteryzują się niemalże 100% skutecznością. Warto zaznaczyć, że obie czynności charakteryzują się podobną procedurą. W obu tych przypadkach, bez znaczącej różnicy w skuteczności lub efekcie. Podjęcie wyboru o trwałej antykoncepcji musi być podejmowane przez pacjenta we współpracy z lekarzem. Przed przystąpieniem do zabiegu, lekarz przeprowadzi szczegółową ocenę zdrowia pacjenta oraz omówi potencjalne skutki uboczne i komplikacje. Decyzja ta powinna być świadomym wyborem, który powinien być przeprowadzony w cywilizowanych warunkach w najbliższym szpitalu lub przychodni. Ważne jest również zrozumienie, że trwała antykoncepcja nie chroni przed chorobami przenoszonymi drogą płciową (STDs)⁷. Dlatego nadal ważne jest stosowanie zabezpieczeń, takich jak prezerwatywy, w celu ochrony przed infekcjami przenoszonymi drogą płciową.

Konflikt interesu prawnego

W powszechnym przekonaniu wazektomia jest odwracalna⁸, a podwiązanie jajowodów⁹ już nie. Możliwość odwrócenia podwiązania jajowodów zależy od kilku czynników, takich jak metoda podwiązania¹⁰, czas od wykonania zabiegu, stan i zdrowie pacjentki oraz umiejętności i doświadczenie chirurga. Co prowadzi do konkluzji, że przytoczony wyżej zabieg jest odwracalny, tzn. nie pozbawi on możliwości zajścia w ciążę i bycia ro-

⁵ World Health Organization, *Family Planning: A Global Handbook for Providers*, World Health Organization and Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health 2022, s. 221.

⁶ Krzysztof Bar, *Podręcznik urologii*, Lublin 2006.

⁷ <https://www.niaid.nih.gov/diseases-conditions/sexually-transmitted-diseases> [dostęp: 04.07.2023].

⁸ <https://www.healthline.com/health/vasectomy-reversal> [dostęp: 26.06.2023].

⁹ <https://www.healthline.com/health/pregnancy/tubal-ligation-reversal> [dostęp: 26.06.2023].

¹⁰ <https://www.nhs.uk/conditions/contraception/female-sterilisation/> [dostęp: 26.06.2023].

dzicem. Wyjaśniając ten stan rzeczy, możemy w płynny sposób przejść do najważniejszej części. Czy jednostka jest odpowiedzialna za własną płodność i czy może w świetle przepisów prawa tej płodności się pozbawić? Przyjmując pozytywny wariant tej odpowiedzi, nasuwa się zagadnienie, czy jako dysponent tegoż prawa, obejmuje to wyzbycie się zdolności prokreacyjnej? W związku z tym konieczne jest również zbadanie, czy poddanie się zabiegowi ubezpłodnienia, w pełni dojrzałej i poczytalnej jednostki jest równoznaczne z następstwem pociągnięcia odpowiedzialności karnej za ciężkie uszkodzenie ciała, który znajduje swoje miejsce w art. 156 § 1 pkt 1 k.k. Zgoda na sterylizację, która zostanie przeprowadzona w innym celu niż medyczny, tak zwanym na życzenie, powoduje, że polskie prawo karne wbrew woli jednostki nakazuje chronić jej zdolności prokreacyjne, co prowadzi do wniosku, że chroni ją w pewnym stopniu przed sobą samą. Pogląd ten znajduje aprobatę w polskim rządzie¹¹. W konsekwencji przepisy kodeksu karnego będą nakazywać jednostkom płodność, co jest najsurowszą formą przymusu państwowego. Szanowanie autonomii jednostki oraz prawa do prywatności jest istotne w społeczeństwie demokratycznym i uwzględnianie tych wartości może prowadzić w konsekwencji do zezwolenia na wyrażanie zgody na utratę zdolności do prokreacji. Legalizacja sterylizacji na życzenie byłaby związana z wprowadzeniem reguł określających warunki dopuszczalności tego zabiegu. Sterylizacja na żądanie przynajmniej jednostce prawo do wystąpienia z żądaniem przeprowadzenia zabiegu przed lekarzem. Jednakże, takie uprawnienie może podlegać pewnym ograniczeniom, np. kryterium spełnienia odpowiedniego wieku lub posiadanie odpowiedniej liczby potomstwa¹². Przede wszystkim jednak, warunkiem koniecznym sterylizacji jest w pełni świadoma zgoda osoby zainteresowanej. W celu zapewnienia klarownych ram prawnych i ochrony interesów wszystkich stron, regulacja ustawowa jest niezbędna w przypadku sterylizacji na życzenie. Model sterylizacji na żądanie, oparty na precyzyjnej ustawie, może określić szczegółowe warunki i procedury dotyczące dopuszczalności tego zabiegu. Taka regulacja ustawowa może obejmować różne aspekty, takie jak: wymóg informacji i poradnictwa przed podjęciem decyzji, procedury zgody informowanej, świadome zrozumienie konsekwencji zabiegu oraz zabezpieczenia przed przymusem lub naciskiem zewnętrznym. Ważnym elementem regulacji byłoby poinformowanie pacjenta o jego prawie do cofnięcia zgody w dowolnym momencie przed przeprowadzeniem zabiegu. Ponadto istotne jest, aby lekarz przedstawił pacjentowi alternatywne metody planowania rodziny. W ramach procesu informacyjnego i poradnictwa, pacjent powinien otrzymać kompleksowe i obiektywne informacje na temat innych dostępnych opcji antykoncepcji. W ten sposób jednostka będzie miała możliwość dokonania świadomego

¹¹ Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania oraz o skutkach stosowania w 2021 r. ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. poz. 78, z późn. zm.), druk nr 2758.

¹² R. Kędziora: *Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych*, Warszawa 2009, s. 415.

wyboru, uwzględniając preferencje, potrzeby zdrowotne i indywidualne okoliczności. Szczegółowe warunki dopuszczalności dobrowolnej sterylizacji powinny być wynikiem szerokich konsultacji społecznych, bioetycznych i medycznych. Wprowadzenie takiej regulacji ustawowej pozwoliłoby na skonstruowanie odpowiednich ram prawnych, które uwzględnią prawa i interesy pacjenta, równocześnie chroniąc dobro społeczne i zasady etyczne. Kwestia karania lekarza, który przeprowadził sterylizację na życzenie osoby zdolnej do wyrażenia prawnie ważnej zgody, jest przedmiotem dyskusji i wzbudza skrajne opinie w społeczeństwie. Istnieją argumenty zarówno za, jak i przeciw karaniu lekarza w takiej sytuacji. Zwolennicy tego pierwszego rozwiązania mogą argumentować, że sterylizacja na żądanie jest procedurą stałą i nieodwracalną, nawet jeśli dana osoba może wyrazić na to zgodę. Warto zaznaczyć, iż istnieje odwracalność zabiegu, nie jest uzasadnione traktowanie go jako czynnika trwale pozbawiającego zdolności do prokreacji. Należy także zauważyć, że istnieją różne metody umożliwiające posiadanie potomstwa w przyszłości nawet po przeprowadzonej sterylizacji. Zwolennicy uważają, iż lekarze powinni być odpowiedzialni za zapewnienie, że decyzje pacjentów są dobrze przemyślane i oparte na rzetelnych informacjach. Sankcjonowanie lekarzy może być postrzegane jako środek dyscyplinarny mający na celu ochronę interesów pacjentów i zapobieganie potencjalnym nadużyciom. Z drugiej strony, przeciwnicy pociągnięcia lekarza do odpowiedzialności mogą twierdzić, że osoba dorosła i zdolna do wyrażenia zgody powinna mieć prawo do podjęcia decyzji odnośnie do swojego ciała i zdrowia. Uważają, że karanie lekarza za przeprowadzenie zabiegu, który został dokonany na wniosek pacjenta może ingerować w autonomię jednostki i jej prawo do decydowania o własnym ciele. Decyzja o przeprowadzeniu sterylizacji może wynikać z osobistych przekonań, preferencji, planów życiowych czy obaw dotyczących zdrowia¹³. Jeśli taka decyzja nie szkodzi innym osobom i jest dobrze przemyślana, to argumentuje się, że jednostka powinna mieć prawo do wyboru tej metody antykoncepcji. Nie jest szkodliwe dla żadnej ze stron i nie jest uważane za zachowanie patologiczne lub szkodliwe społecznie. Sterylizacja jako jedna z form współczesnej antykoncepcji¹⁴ powinna być ogólnodostępna.

Analizując kwestię sterylizacji w kontekście przepisów prawa karnego, można zauważyć argumenty wskazujące na to, że ten rodzaj zabiegów nie spełnia ustawowych znamion przestępstwa ciężkiego uszkodzenia ciała. Wynika to z faktu, że sterylizacja jest odwracalna, co oznacza, że jej efekty mogą być cofnięte w przyszłości. W interpretacji prawa karnego nie należałoby uniemożliwiać pacjentowi korzystania z zagwarantowanych mu praw człowieka, które wynikają zarówno z ustawy zasadniczej, jak i z międzynarodowych traktatów. Nie godzi się, by prawa karnego używać w sposób,

¹³ World Health Organization, Family Planning: A Global Handbook for Providers, World Health Organization and Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health 2022, s. 223.

¹⁴ <https://www.plannedparenthood.org/learn/birth-control/sterilization/how-effective-tubal-ligation>, [dostęp: 27.06.2023].

który ogranicza pacjenta w korzystaniu z jego konstytucyjnych i traktatowych praw, takich jak wolności osobistej (art. 41 ust. 1 Konstytucji)¹⁵, decydowanie o swoim życiu osobistym (art. 47 Konstytucji)¹⁶. Przyjęcie takiej interpretacji przyczyniłoby się do zachowania równowagi między prawami pacjenta a normami karnej odpowiedzialności, uwzględniając jego prawa konstytucyjne i traktatowe. Dodatkowo warto zauważyć, że ograniczenia w dostępie do antykoncepcji nie mogą być częścią polityki prorodzinnej w państwach demokratycznych. Podejmowanie decyzji dotyczących planowania rodziny jest indywidualnym wyborem jednostki i wypadają być wspierane przez odpowiednie środki i usługi. Ograniczenia w dostępie do antykoncepcji mogą prowadzić do niechcianych ciężarów, co może mieć negatywne konsekwencje zarówno dla jednostek, jak i dla społeczeństwa jako całości. Powinno się stawiać na edukację, informację oraz szeroki dostęp do różnorodnych metod antykoncepcji, w tym trwałej antykoncepcji. Pozwoli to jednostkom podejmować świadome decyzje dotyczące własnej płodności i rodziny, przyczyniając się do zwiększenia ich autonomii i dobrostanu. Nie ma podstaw do twierdzenia, że kryminalizacja sterylizacji w jakikolwiek sposób wpłynęłaby na dzietność czy zmianę decyzji dotyczących posiadania potomstwa. Decyzja o rezygnacji z płodności jest indywidualnym wyborem, który wynika z różnych czynników, takich jak preferencje życiowe, sytuacja ekonomiczna. Należy podkreślić, że argumentacja tej tezy opiera się głównie na wykładni skupionej na konstytucyjnie ugruntowanej aksjologii. Szczególną uwagę zwraca się na zastosowanie dyrektyw „in dubio pro dignitate” oraz „in dubio pro libertate”¹⁷. Dyrektywa „in dubio pro dignitate” oznacza, że w przypadku wątpliwości interpretacyjnych należy brać pod uwagę pryncypialne znaczenie godności człowieka. Jest to fundamentalne pojęcie w prawie, które wskazuje, że należy chronić i szanować godność jednostki. Zgadzając się na sterylizację jako wynik dobrowolnej decyzji osoby, respektuje się jej autonomię i prawo do samodzielnego podejmowania decyzji, co jest zgodne z wspomnianym wymogiem. „In dubio pro libertate” to zasada, która nakazuje preferowanie rozwiązań sprzyjających wolności jednostki w przypadku wątpliwości interpretacyjnych. W kontekście sterylizacji, przestrzeganie tej dyrektywy wskazuje, że kryminalizacja dobrowolnej sterylizacji byłaby sprzeczna z zasadami konstytucyjnymi, które gwarantują godność i wolność jednostki oraz samostanowienie o sobie.

Luka prawna. Omyłka czy świadoma decyzja?

Patrząc na obecny stan prawny w Polsce dotyczący legalności dobrowolnej sterylizacji w celu innym niż leczniczy, można zauważyć istotną lukę prawną. Poczawszy od

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.1997.78.483).

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ S. Mana-Walasek, *Status prawny zabiegów trwałej antykoncepcji*, Warszawa 2020.

brakującej jasnej definicji, co należy rozumieć przez „cel leczniczy”. Ta luka prawna pozostawia miejsce na interpretację i prowadzi do niejasności, czy dobrowolna sterylizacja w celu nieterapeutycznym jest legalna czy nie. Jasne uregulowanie tej kwestii jest istotne dla zapewnienia klarowności i pewności prawnej zarówno dla pacjentów, jak i dla lekarzy wykonujących zabieg. Jest to również ważne z perspektywy poszanowania praw człowieka

Wnioski

Wobec powyższego, w celu rozwiązania tej problematycznej kwestii, należałoby rozważyć możliwe rozwiązania prawne. Optymalnym rozwiązaniem byłoby trafne sformułowanie i wprowadzenie do treści art. 156 § 1 k.k., które w wyraźny sposób określi, że lekarz, specjalista wykonujący zabieg trwałej antykoncepcji za w pełni świadomą i pisemną zgodą pacjenta, nie popełnia przestępstwa. Ta zmiana w kodeksie karnym wyeliminowałaby niejasności i wypełniła lukę oraz w dosadny sposób określiłaby legalność tego zabiegu. Istnieje możliwość dodania odpowiedniego zapisu do istniejącej ustawy o planowaniu rodziny. Ten rodzaj regulacji mógłby obejmować przepisy dotyczące dobrowolnej sterylizacji jako jednej z metod skutecznej antykoncepcji oraz określać warunki, procedury i uprawnienia pacjentów w kontekście takiego zabiegu. Innym wariantem jest uchwalenie odrębnej ustawy, która szczegółowo regulowałaby możliwość i warunki przeprowadzania zabiegów trwałej antykoncepcji. Taka dedykowana ustawa mogłaby uwzględniać aspekty medyczne, etyczne, prawnie chroniące pacjentów oraz respektujące ich autonomię i prawo do samostanowienia. Postęp w dziedzinie medycyny oraz zmiany w społecznym postrzeganiu antykoncepcji również powinny zostać uwzględnione. Istotne jest znalezienie równowagi między autonomią jednostki a ochroną innych dóbr prawnych i społecznych.

Bibliografia

- Bar K., *Podręcznik urologii*, Lublin 2006.
- Kędziora R., *Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych*, Warszawa 2009, s. 415.
- Łepecka-Klusek C., *Pielęgniarstwo we współczesnym położnictwie i ginekologii. Podręcznik dla studiów medycznych*, Warszawa 2022.
- Mana-Walasek S., *Status prawny zabiegów trwałej antykoncepcji*, Warszawa 2020.
- Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania oraz o skutkach stosowania w 2021 r. ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. poz. 78, z późn. zm.), druk nr 2758.
- World Health Organization, *Female sterilization: a guide to provision of services*, Geneva: World Health Organization 1992.

World Health Organization, *Family Planning: A Global Handbook for Providers*, World Health Organization and Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health 2022.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.1997.78.483).

Kodeks Karny (Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553).

<https://www.plannedparenthood.org/learn/birth-control/sterilization/how-effective-tubal-ligation>, dostęp: 27.06.2023].

<https://www.healthline.com/health/vasectomy-reversal> [dostęp: 26.06.2023].

<https://www.healthline.com/health/pregnancy/tubal-ligation-reversal> [dostęp: 26.06.2023].

<https://www.nhs.uk/conditions/contraception/female-sterilisation/> [dostęp: 26.06.2023].

<https://www.niaid.nih.gov/diseases-conditions/sexually-transmitted-diseases> [dostęp: 04.07.2023].

THE RIGHT TO DECIDE ON ONE'S PERSONAL LIFE AND THE BAN ON FEMALE STERILISATION IN POLAND

Abstract: This article addresses the legal problem of permanent contraception in Poland. Similarities between vasectomy and tubal ligation are indicated. The article points out a possible solution to the problem.

Keywords: vasectomy, female sterilisation, law, personal life, birth control.

Kacper Kostrzewa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

TRANSFORMACJA USTROJOWA W POLSCE A FUNKCJE PRAWA KARNEGO – WYBRANE ZAGADNIENIA

Wstęp

Prof. Juliusz Makarewicz stwierdził, że obowiązujący w danym państwie system prawa karnego „jest jak gdyby fotografią ustroju politycznego i stosunków społecznych panujących w danej chwili, w danym społeczeństwie. Jest to po prostu dokładny negatyw fotograficzny, odbijający rzeczywistość”¹. Także blisko trzydzieści lat temu w podobnym tonie wypowiedział się prof. Andrzej Zoll, zwracając uwagę na szczególną właściwość prawa karnego jako instrumentu znakomicie nadającego się do diagnozowania systemu politycznego państwa². *De facto* w każdej epoce oraz w każdym systemie sprawowania władzy — stawało się ono wiernym zwierciadłem ustroju, które miało zabezpieczać³. Podstawowymi założeniami współczesnego prawa karnego jest ochrona społeczeństwa przed zachowaniami niepożądanymi. Prawo to ma także za zadanie sprawiedliwie ukarać sprawcę przestępstwa, z jednoczesnym zapewnieniem mu minimalnych gwarancji procesowych, a także ma zapewnić działanie prewencyjne i wychowawcze. Dodatkowo ma także wyrównać dla pokrzywdzonego skutki przestępstwa. Cele te mają realizować poszczególne funkcje prawa karnego, czyli funkcja ochronna, gwarancyjna, sprawiedliwościowa i kompensacyjna.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie występowania funkcji prawa karnego w różnych formach ustrojowych, a mianowicie w państwie autorytarnym, jakim była Polska Rzeczpospolita Ludowa, oraz w państwie demokratycznym, jakim jest aktual-

---

¹ S. Pławski, *Walka Makarewicza o praworządność*, „Państwo i Prawo” 1966, z. 2, s. 239, cyt. za: A. Ratajczyk, *Rozwój i kodyfikacja prawa karnego w okresie trzydziestolecia Polski Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, t. 37, nr 1 s. 20.

² J. Giezek, *Funkcje prawa karnego w autorytarnym systemie sprawowania władzy*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2021, nr 1, s. 186.

³ *Ibidem*.

na Rzeczpospolita Polska. Ze względu na obszerność omawianej materii zakres pracy został ograniczony tylko do analizy prawa karnego materialnego, tj. do Kodeksu karnego z 1969 r.⁴ oraz do Kodeksu karnego 1997 r.⁵. Nieodzowna jest także analiza poszczególnych zapisów konstytucyjnych, czyli Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r.⁶ i Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.⁷, które gwarantują podstawowe zasady występujące w prawie karnym. Za punkt wyjścia do takiego celu sformułowano problem badawczy: jak kształtują się wybrane funkcje prawa karnego w poszczególnych formach ustrojowych państwa polskiego? Pod uwagę została wzięta funkcja ochronna z uwzględnieniem jej funkcji prewencyjnej, funkcja gwarancyjna, sprawiedliwościowa i kompensacyjna.

Rys historyczny Kodeksu karnego z 1969 r.⁸

Po zakończeniu II wojny światowej przez długi okres obowiązywał jeszcze stary Kodeks karny z 1932 r. (tzw. kodeks Makarewicza)⁹. Już od samego początku władze socjalistyczne nie ukrywały, że prawo karne ma odegrać istotną rolę w realizacji politycznych i gospodarczych celów nowych władz, a także w zachowaniu i umocnieniu podstaw powojennej Polski. Wyznaczono mu funkcję walki o utrwalenie „władzy ludowej”¹⁰. W tym celu stworzono liczne akty prawne zabezpieczające interesy nowej władzy oraz cele nowego socjalistycznego ustroju¹¹, a także podjęto prace nad nowym kodeksem karnym. W końcu 1951 r. Komisja Konsultacyjno-Naukowa przy Ministerstwie Sprawiedliwości przekazała do Prezydium Rządu projekt Kodeksu karnego zawierający część ogólną i szczególną. Sam projekt nawiązywał w szerokim zakresie do radzieckiej nauki i radzieckiego ustawodawstwa karnego. Na skutek wymaganych poprawek prace przeciągnęły się do 1956 r., jednak w wyniku podjętej dyskusji i wykazania licznych niedociągnięć projekty z lat 1951–1956 odrzucono¹².

⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94).

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553). Dalej też jako „k.k.”.

⁶ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232). Dalej też jako „Konstytucja PRL”.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483). Dalej też jako „Konstytucja”.

⁸ Na temat początków reform prawa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zob.: A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.

⁹ T. Bojarski, *Polskie ustawodawstwo karne po II Wojnie Światowej* [w:] *Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego. Tom 2*, T. Bojarski (red.), Warszawa 2011, s. 211.

¹⁰ A. Lityński, *O prawie...* s. 58.

¹¹ Listę aktów prawnych obowiązujących obok Kodeksu karnego z 1932 r. zob.: T. Bojarski, *Polskie...* [w:] *Źródła...* s. 186–211.

¹² A. Ratajczyk, *Rozwój...* s. 22–23.

Podobnie kształtuje się historia projektu z 1963 r. Tu także przez podjętą dyskusję wykazano liczne niedociągnięcia projektowanego kodeksu, a mianowicie nieodpowiadanie współczesnym tendencjom rozwoju socjalistycznego prawa karnego, w tym w szczególności ochrony podstawowych interesów politycznych i gospodarczych PRL oraz mienia społecznego. Podkreślono także nieuwzględnienie w dostatecznym stopniu wytycznych instancji partyjnych w sprawie polityki karnej¹³.

Dopiero projekt, nad którym prace rozpoczęto w 1964 r., doczekał się swojej finalizacji w postaci uchwalenia przez Sejm w dniu 19 kwietnia 1969 r., a następnie wejścia w życie od 1 stycznia 1970 r.¹⁴. W założeniu nowy Kodeks karny dążył do rozwarstwienia przestępstw oraz do ograniczenia stosowania krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, które zastąpiono grzywną. Dążono do stosowania surowych kar wobec sprawców przestępstw o dużym ciężarze gatunkowym, a z drugiej strony do stosowaniu środków karnych niezwiązanych z pozbawieniem wolności wobec sprawców drobnych przestępstw. W praktyce doprowadziło to do efektu krańcowości: z jednej strony — stosowano surowe kary wobec sprawców „ciężkich” przestępstw oraz recydywistów, z drugiej zaś — szeroko stosowano warunkowe umorzenia postępowania, gdy społeczne niebezpieczeństwo czynu nie było znaczne¹⁵. Kodeks miał także spełniać wytyczne zaakceptowane przez Komisję Wymiaru Sprawiedliwości KC PZPR, a w zakresie omawianego tematu wymienić tu należy wytyczną, wedle której Kodeks karny w pierwszym rządzie realizować powinien postulat humanizmu socjalistycznego, a także powinien kształtować świadomość prawną społeczeństwa w kierunku idei socjalizmu, co ma znaleźć odzwierciedlenie, między innymi, w postaci bezpośredniego zaangażowania społeczeństwa w zwalczaniu przejawów łamania socjalistycznego porządku prawnego jako jednego z istotnych elementów demokracji socjalistycznej¹⁶.

Rys historyczny Kodeksu karnego z 1997 r.

Surowość Kodeksu karnego z 1969 r. i krytyka przyjętych rozwiązań doprowadziła do tego, że z początkiem lat 80. podjęto próbę jego zmian. Niestety na skutek wybuchu stanu wojennego represyjność prawa karnego została jeszcze bardziej zaostrzona w celu utrzymania obowiązującego porządku prawnego¹⁷. Dopiero w 1987 r. odbyło się inauguracyjne posiedzenie Komisji Kodyfikacyjnej, która miała opracować m.in. nowy Kodeks karny. Następnie w 1990 r., 1991 r. oraz 1994 r. powstały projekty Ko-

¹³ *Ibidem*, s. 23–24.

¹⁴ *Ibidem*, s. 24.

¹⁵ Na temat założeń Kodeksu karnego z 1969 r. zob.: M. Melezini, *Założenia polityczno-kryminalne kodeksu karnego z 1969 r. i ich realizacja w praktyce w latach 1970–1980*, „Z Dziejów Prawa” 2019, t. 12, s. 895–912.

¹⁶ A. Ratajczyk, *Rozwój...* s. 24–25.

¹⁷ T. Bojarski, *Polskie...* [w:] T. Źródła... s. 214.

deksu karnego, po czym 18 sierpnia 1995 r. końcowy projekt wraz z uzasadnieniem przekazano na ręce Marszałka Sejmu. Dnia 6 czerwca 1997 r. nowy Kodeks karny został uchwalony przez Sejm razem z Kodeksem postępowania karnego oraz Kodeksem karnym wykonawczym¹⁸. Jak wskazano w uzasadnieniu „Nowy kodeks karny wychodzi z założenia, że polskie dotychczasowe prawo karne (...) wymaga głębokiej i kompleksowej reformy. Prawo to tworzone było dla obrony systemu totalitarnego i miało być jednym z głównych środków służących osiągnięciu celów politycznych. Nowe prawo karne musi przyjąć nową aksjologię odpowiadającą demokratycznemu państwu prawa, w którym prawo karne służy ochronie systemu podstawowych wartości i nie jest przede wszystkim instrumentem polityki grupy aktualnie sprawującej władzę”¹⁹.

Liberalizacja polityki karnej i zastosowanie prewencji ogólnej pozytywnej w nowych regulacjach nie spotkało się z całkowitą akceptacją. Już w lipcu 1996 r. nastąpiła pierwsza nieudana próba zablokowania uchwalenia nowej kodyfikacji karnej²⁰. Kolejną nieudaną próbę podjęto w kwietniu 1998 r. na kilka miesięcy przed wejściem w życie²¹ nowych regulacji. Podnoszono, że nowe przepisy są zbyt liberalne i wręcz mogą rozzułchwalić przestępców. Państwo w trudnym okresie, w jakim znajdowała się wtedy Rzeczpospolita, powinno wystąpić z kontrakcją wobec przestępców, a nie z liberalizacją²².

Funkcje prawa karnego - uwagi ogólne

Słownik języka polskiego definiuje funkcję jako zadanie, które spełnia lub ma spełnić jakaś osoba lub rzecz²³. Dorobek literatury prawniczej w zakresie rozumienia funkcji prawa jest bardzo bogaty i należy wskazać, że w piśmiennictwie rozróżnia się kilka znaczeń terminu funkcja²⁴. Dla zakresu niniejszego artykułu wystarczające jest wskazanie, że przez funkcje prawa karnego rozumie się na ogół cele lub zadania, jakie prawo karne realizuje, albo przynajmniej – według przyjętych założeń – ma realizować²⁵. Należy

¹⁸ S. Lelental, M. Niewiadomska-Krawczyk, *Przebieg prac nad przygotowaniem projektów kodyfikacji karnej z 1997 roku, ze szczególnym uwzględnieniem projektu kodeksu karnego wykonawczego*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego” 2019, t. 54, s.13–20.

¹⁹ T. Bojarski, *Polskie...* [w:] *Źródła...* s. 214–215.

²⁰ S. Lelental, M. Niewiadomska-Krawczyk, *Przebieg...* s. 20–21.

²¹ Nowa kodyfikacja karna miała wejść w życie 1 stycznia 1998 r., jednak ze względu na nieopracowanie jeszcze Kodeksu karnego skarbowego i Kodeksu wykroczeń, a także z uwagi na konieczność lepszego przygotowania sędziów i prokuratorów do stosowania nowych przepisów, zmieniono wejście w życie nowych przepisów karnych na dzień 1 września 1998 r.

²² S. Lelental, M. Niewiadomska-Krawczyk, *Przebieg...* s. 22–23.

²³ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/funkcja.html> [dostęp: 26.06.2023].

²⁴ Więcej na ten temat zob.: K. Urbanowicz, *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Poznań 2020, s. 46–53.

²⁵ A. Marek, *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział (Wstęp do Systemu Prawa Karnego)* [w:] *Zagadnienia ogólne. System Prawa Karnego. Tom 1*, A. Marek (red.), Warszawa 2010, s. 9.

jednak zwrócić uwagę, iż pojęć „celu” i „funkcji” nie można utożsamiać. Między zamierzonymi celami a rzeczywistymi efektami może występować daleko idąca rozbieżność²⁶.

Także należy podkreślić, że w przypadku katalogu funkcji prawa karnego stanowiska są podzielone, a zagadnienie to jest uznawane przez niektórych wąsko, a przez drugą część doktryny szeroko. K. Buchała i A. Zoll wskazują funkcję ochronną i gwarancyjną, z uwzględnieniem aspektu prewencyjnego funkcji ochronnej. L. Gardocki wymienia funkcję sprawiedliwości (jako pierwotną), ochronną i gwarancyjną. J. Warylewski dodaje do tego jeszcze funkcję afirmacyjną, kompensacyjną i restytucyjną. Natomiast A. Grześkowiak wśród funkcji ochronnej wyodrębnia jeszcze funkcję karzącą (retrybutywną, sprawiedliwościową), zapobiegawczą i poprawczą²⁷.

Funkcja ochronna

Podstawowym zadaniem (funkcją) prawa karnego jest ochrona stosunków społecznych oraz dóbr podmiotów tych stosunków przed najważniejszymi na nie zamachami, noszącymi nazwę przestępstw²⁸. Tym właśnie wyraża się funkcja ochronna prawa karnego, a pojęciem z nią nierozzerwalnie związanym jest dobro prawne. Art. 31 ust. 3 Konstytucji pozwala na wyprowadzenie funkcji ochronnej wobec wartości i dóbr uznanych za dobra prawne przez ustawodawcę²⁹. W celu realizacji omawianej funkcji, w przepisach karnych występują dwie normy. Pierwsza z nich to norma sankcjonowana, która zakazuje określonego zachowania pod groźbą kary kryminalnej. Drugą jest sprzężona z nią norma sankcjonująca, która nakazuje właściwym organom wymierzenie sprawcy czynu wskazanej w przepisach sankcji³⁰.

A. Zoll w swoich rozważaniach stwierdził, że miarodajnym wyznacznikiem totalitaryzmu w prawie karnym jest przewaga funkcji ochronnej – dążącej do zachowania istniejącego ustroju oraz stosunków społeczno-ekonomicznych nad funkcją gwarancyjną, która systemem fundamentalnych zasad ogranicza potencjalną dotkliwość sankcji, jaką państwo może wymierzyć obywatelowi za popełnienie przestępstwa³¹. Można wręcz stwierdzić, że funkcja ochronna w totalitarnych czy autorytarnych systemach władzy doznaje pewnego wynaturzenia. Także J. Giezek w swoich rozważaniach podkreśla, że racjonalny ustawodawca tworzy typy czynów przez prawo zabronionych nie po to,

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ A. Marek, *Pojęcie... [w:] Zagadnienia...* s. 9–11.

²⁸ *Ibidem*, s. 11.

²⁹ A. Zoll, *Konstytucyjne aspekty prawa karnego [w:] Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego. Tom 2*, T. Bojarski (red.), Warszawa 2011, s. 240.

³⁰ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna...* s. 57.

³¹ M. Osak, *Cechy stalinowskiego prawa karnego na podstawie podręcznika Igora Andrejewa, Leszka Lernella i Jerzego Sawickiego Prawo karne Polski Ludowej z 1950 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2021, t. 20, nr 1, s. 220.

aby ograniczać wolność jednostki będącej adresatem zawartych w nich zakazów i nakazów, lecz by chronić dobra prawne przed zachowaniami, które mogłyby je naruszyć lub narazić na niebezpieczeństwo³². To właśnie m.in. za pomocą represyjnych norm prawa karnego ustawodawca w okresie PRL próbował utrzymać istniejący socjalistyczny porządek. Kolejność norm w części szczególnej Kodeksu karnego tworzy pewnego rodzaju hierarchię wartości dóbr określoną przez ustawodawcę. Znamiennym jest, że część szczególna Kodeksu z 1969 r. rozpoczynała się rozdziałem XIX zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

Z funkcją ochronną prawa karnego nierozdzielnie związana jest jego funkcja prewencyjna³³, wśród której można wyróżnić prewencję ogólną pozytywną i negatywną. W teorii Kodeks karny PRL opowiedział się za tym pierwszym rodzajem prewencji, co wynika z uzasadnienia tej ustawy³⁴, jednak w praktyce stosowano prewencję negatywną, przeceniając jej rolę odstraszącą, co skutkowało nadmiernie represyjną polityką karną w Polsce. Dodatkowo na represyjność wpływały w szczególności wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej wydawane przez Sąd Najwyższy, które wskazywały na potrzebę zaostrzenia represji karnej wobec pewnej kategorii przestępstw albo pewnych grup sprawców³⁵. Stąd w latach dziewięćdziesiątych podczas prac nad projektem nowego Kodeksu karnego szerokie uznanie zyskała koncepcja prewencji ogólnej pozytywnej, a nawet sposób rozumienia prewencji ogólnej stał się wówczas w Polsce wykładnikiem nie tylko postawy intelektualnej, ale także politycznej, ideowej³⁶. Podkreślono to także w uzasadnieniu projektu kodeksu „Odrzuca się cele ogólnoprewencyjne, polegające na odstraszeniu społeczeństwa (...) Natomiast przyjmuje się, że celem kary jest kształtowanie świadomości prawnej społeczeństwa przez stosowanie kar, których funkcja polega na informowaniu go o normach sankcjonowanych oraz karach orzekanych za ich złamanie, co spełnia też funkcję potwierdzania obowiązywania tych norm (...)”³⁷.

Funkcja gwarancyjna

Funkcja gwarancyjna jako jedyna funkcja prawa karnego została wyrażona wprost w Konstytucji w art. 42 ust. 1 poprzez zasadę *nullum crimen sine lege poenali anteriori*³⁸. Państwo jest uprawnione pociągnąć do odpowiedzialności karnej tylko tego, kto

³² J. Giezek, *Funkcje...* s. 186.

³³ A. Marek, *Pojęcie...* [w:] *Zagadnienia...* s. 12.

³⁴ T. Kaczmarek, *O pozytywnej prewencji ogólnej w ujęciu projektu kodeksu karnego z 1994 r.*, „Palestra” 1995, t. 39, nr 3-4, s. 64.

³⁵ M. Melezini, *Założenia...* s. 901.

³⁶ T. Kaczmarek, *O pozytywnej...* s. 64.

³⁷ A. Marek, *Pojęcie...* [w:] *Zagadnienia...* s. 13.

³⁸ A. Zoll, *Konstytucyjne...* [w:] *Źródła...* s. 240

popelni czyn zakazany przez ustawę obowiązującą w chwili jego popełnienia jako zabroniony pod groźbą kary. Zgodnie z tą zasadą nie ma przestępstwa poza kręgiem zachowań wyraźnie zabronionych przez ustawę³⁹. Ściśle określa ona relacje między władzą a jednostką i zapewnia obywatelom wynikającą z norm prawa karnego pewność, że nie będą oni pociągnięci do odpowiedzialności karnej za zachowanie, które w czasie jego popełnienia nie było określone przez ustawodawcę jako zabronione pod groźbą kary⁴⁰. Dodatkowo funkcję tę opisują łacińskie paremie: *nulla poena sine lege, nullum crimen sine culpa oraz lex retro non agit*. Jej wagę dla prawa karnego podkreśla też fakt, że wyrażają ją liczne akty rangi międzynarodowej m.in. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych⁴¹.

Jak już zostało to stwierdzone, w systemie autorytarnym sprawowania władzy funkcja ochronna prawa karnego zostaje szczególnie wzmocniona, a nawet i wynaturzona, aby z drugiej strony zminimalizować i jak najbardziej osłabić funkcję gwarancyjną. Współcześnie zasadę *nullum crimen sine lege* wyznacza Konstytucja i jest ona realizowana także poprzez art. 1 § 1 k.k. brzmiący „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”. Natomiast w Konstytucji PRL z 1952 r. mamy styczeńność z brakiem określenia tej zasady, została ona wyrażona tylko w art. 1 Kodeksu karnego z 1969 r. Powierzchnowa analiza omawianego zagadnienia mogłaby doprowadzić do zbagatelizowania tej zmiany, jednak de facto zasada *nullum crimen sine lege* nie została wyrażona w żadnych konstytucjach komunistycznych. W państwach tych konstytucjonalizacja zasady ustawowej określoności przestępstwa i kary oraz zakazu wstecznego działania prawa nie była możliwa, gdyż zbyt krępowałyby one rządzącą partię i podporządkowane jej organy władzy⁴². W przypadku umieszczenia tej zasady w konstytucji, najpierw adresowana jest ona do ustawodawcy i zobowiązuje go do odpowiedniego określenia czynu zabronionego oraz zakazu wprowadzania do ustawodawstwa wstecznego działania ustaw wprowadzających odpowiedzialność. W przeciwnym razie adresatem tej zasady jest tylko sąd, przez co wówczas oznacza ona tylko zakaz dla sądu pociągania do odpowiedzialności karnej bez podstawy ustawowej⁴³.

Wśród ustawodawstwa karnego PRL można zauważyć także złamanie zasady *lex retro non agit*. Jeszcze przed zakończeniem II wojny światowej władze komunistyczne wprowadziły dekret z 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (tzw. sierpniówkę). Przepisy dekretu stosowało

³⁹ *Ibidem*, s. 252.

⁴⁰ J. Giezek, *Funkcje...*, s. 187.

⁴¹ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna...*, s. 60.

⁴² A. Marek, *Pojęcie...* [w:] *Zagadnienia...* s. 16.

⁴³ A. Zoll, *Konstytucyjne...* [w:] *Źródła...* s. 254

się do czynów popełnionych w okresie od 1 września 1939 r. do 9 maja 1945 r., a więc działały one wstecz, jednak jak wskazuje A. Lityński, w tym przypadku decyzje takie można uznać za uzasadnione⁴⁴. W końcu wprowadzenie retroaktywności było konieczne ze względu na wymierzenie sprawiedliwości za przestępstwa będące pogwałceniem szeregu praw podstawowych, co nie mogło nastąpić ze względu na wojnę trwającą na terenie kraju w czasie ich popełnienia⁴⁵. Sama idea wprowadzenia dekretu była słuszna, lecz został on także wykorzystany jako narzędzie sądowego bezprawia i umacniania pozycji nowej władzy. Tym samym kilka lat później po uchwaleniu Konstytucji PRL zasada nie działania prawa karnego wstecz nie została bezpośrednio wyrażona w przepisach konstytucyjnych. Zrobiła to dopiero Konstytucja z 1997 r. w art. 42 ust. 1, wskazując jako wyłączenie przestępstwa prawa międzynarodowego.

Funkcja sprawiedliwościowa

Funkcja sprawiedliwościowa przez niektórych kojarzona jest z funkcją represyjną bądź też odwetową⁴⁶, a w historii przez długi czas kształtowała się jako odpłacenie złem za zło w postaci choćby krwawej zemsty czy zasady talionu. Stanowi ona odpowiedź na popełnienie przestępstwa i współcześnie realizowana jest przez sąd na etapie stosowania prawa, tj. w chwili orzekania przez sąd o karze i innych środkach karnoprawnej reakcji⁴⁷. Kluczowe jest, aby odплата za wyrządzone zło nie miała charakteru ślepej i krwawej zemsty. Nie może to być tylko reakcja pokrzywdzonego na zaistniałe przestępstwo, ale musi to być także reakcja państwa działającego na zasadzie legalizmu i praworządności, które działa przez swoich przedstawicieli⁴⁸. Odpowiednie realizowanie tej funkcji wzmacnia zaufanie wobec prawa, jak i do samego ustawodawcy, który musi rozważyć ważyć środki reakcji prawnokarnej przy penalizacji poszczególnych czynów. Następnie w etapie stosowania prawa poprawne wyważenie kary odpowiednio do społecznej szkodliwości czynu sprawcy zadośćuczynia, przynajmniej w części, poczuciu sprawiedliwości pokrzywdzonego. Prawidłowej realizacji omawianej funkcji ma służyć współcześnie art. 53 k.k. zawierający ogólne dyrektywy wymiaru kary, zwracając uwagę, że sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

⁴⁴ A. Lityński, *O prawie...*, s. 66.

⁴⁵ M. Osak, *Cechy...*, s. 228.

⁴⁶ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2017, s. 83.

⁴⁷ K. Urbanowicz, *Kompensacyjna...* s. 61.

⁴⁸ K. Jadach, *Wymiar sprawiedliwości w kontekście zakładanych funkcji kary*, „*Studia Edukacyjne*” 2013, nr 24, s. 182.

Wyważenia tego zabrakło w Kodeksie karnym PRL, który, jak już to było wielokrotnie wspomniane, w swoich założeniach nie był kreowany na kodeks o dużej represyjności, lecz praktyka pokazała co innego. Wystarczy wskazać, że socjalistyczny ustawodawca podkreślał „wyjątkowość” kary śmierci określonej w kodeksie. W rzeczywistości była ona przewidziana za aż 10 przestępstw, a w latach 1970–1980 skazano na nią 139 osób⁴⁹. Dodatkowo decydującą rolę przy pociąganiu do odpowiedzialności karnej odgrywała przynależność osoby podlegającej tej odpowiedzialności do zwolenników albo przeciwników władzy totalitarnej⁵⁰. Wynika to także z tego, że nie ma sprawiedliwości absolutnej, a *de facto* każda sprawiedliwość wymierzana przez państwo w świetle obowiązującego w nim prawa ma podbudowę ideologiczną⁵¹. Jednak w państwach demokratycznych ideologia ta skierowana jest na jednostkę, czyli na obywatela, który zapisami konstytucyjnymi ma gwarancję obrony i zachowania swoich praw, które w przeciwieństwie do ustrojów niedemokratycznych, nie mogą zostać odebrane decyzją jednostki będącej przedstawicielami partii rządzącej.

Funkcja kompensacyjna

Funkcja kompensacyjna występuje jako jedna z najmłodszych funkcji prawa karnego. Z początku kompensacja była uznawana za domenę prawa cywilnego, a dopiero z czasem pojęcie to weszło do prawa karnego i związane jest z wyrównaniem szkód lub krzywd powstałych wskutek popełnienia przestępstwa⁵². Zauważyć trzeba, że aby prawo karne spełniło swoje założenia, to potrzebne jest nie tylko sprawiedliwe ukaranie sprawcy, ale także zadośćuczynienie pokrzywdzonemu za doznane krzywdy, co po prostu wyraża się w satysfakcji majątkowej pokrzywdzonego. Rozwój idei funkcji kompensacyjnej nastąpił m.in. pod wpływem rozwoju wiktymologii. Dodatkowo w 1985 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęta została Deklaracja o Ochronie Podstawowych Praw Ofiar Przestępstw i Nadużyć Władzy, która w podstawowych prawach ofiary wymieniła choćby prawo do restytucji szkód przez sprawcę przestępstwa oraz prawo do kompensacji szkód z funduszy penitencjarnych⁵³.

Tzw. Kodeks Makarewicz z 1932 r. potraktował kompensację dosyć marginalnie, a dopiero Kodeks karny z 1969 r. rozwinął tę funkcję wskazując w wielu przepisach na możliwość nałożenia na sprawcę obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem w całości lub części albo do przeproszenia pokrzywdzonego. Niebagatelny wpływ na rozwój tego zagadnienia miało także orzecznictwo sądów powszechnych, jak

⁴⁹ M. Melezini, *Założenia...*, s. 899.

⁵⁰ K. Jadach, *Wymiar...*, s. 183.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² K. Urbanowicz, *Kompensacyjna...*, s. 65.

⁵³ A. Marek, *Pojęcie... [w:] Zagadnienia...*, s. 18–20.

i Sądu Najwyższego. Jednak rozwój ten nie był traktowany w kategoriach uprawnień pokrzywdzonego. Sam pokrzywdzony nie miał możliwości złożenia wniosku o naprawienie szkody, a powództwo cywilne nie było w tym zakresie efektywne⁵⁴. Wyrazem zmian i reorientacji poglądów na funkcje prawa karnego oraz ekspozycji przede wszystkim funkcji kompensacyjnej było wyodrębnienie w aktualnym Kodeksie karnym rozdziału Va zatytułowanego „Przypadek i środki kompensacyjne”⁵⁵. Centralną regulacją w tym przypadku jest art. 46 k.k. wskazujący, że w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka obligatoryjnie, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Zakończenie

Funkcje prawa karnego *de facto* zasadniczo różnią się w zależności od formy ustrojowej, w której występują. Służą one zabezpieczeniu panującego porządku prawnego i wartości uznawanych w danym systemie państwowym. System totalitarny bądź autorytarny swoim ustawodawstwem jest skierowany na ochronę panującego systemu władzy, a prawa poszczególnych jednostek są ograniczane poprzez przeróżne formy prawne. W systemie tym wynaturzeniu podlega funkcja ochronna, dzięki której ustawodawca nie chroni dobra prawnego społecznie uznanego, a represyjnymi sankcjami próbuje wyeliminować zachowania przez niego niepożądane i zagrażające funkcjonującemu ustrojowi. Represje mają odstraszać od popełnienia czynu niedozwolonego. Osłabieniu ulega natomiast funkcja gwarancyjna urzeczywistniająca podstawowe zasady prawa karnego funkcjonujące w państwie demokratycznym takie jak: *nullum crimen sine lege*, *nulla poena sine lege*, *nullum crimen sine culpa* oraz *lex retro non agit*.

Państwo demokratyczne skierowane jest na jednostkę, a zabezpieczenia prawidłowego działania funkcji prawa karnego można wyprowadzić także z unormowań konstytucyjnych. Kara nie jest ślepym odwetem na sprawcy, a ma spełniać założenia prewencji indywidualnej i ogólnej pozytywnej. Rolą sądu w toku stosowania prawa jest wyważenie dolegliwości sankcji w stosunku do społecznej szkodliwości czynu na podstawie szeroko przyjętych dyrektyw wymiaru kary w Kodeksie karnym. Także lepiej dostrzeżona jest i wzmocniona pozycja pokrzywdzonego, który nie stoi „z boku” toczącego się procesu, ale może doznać poczucia sprawiedliwości poprzez uzyskanie zadośćuczynienia, co jest realizacją rozwijającej się wciąż funkcji kompensacyjnej wśród polskiego ustawodawstwa karnego.

⁵⁴ Więcej na ten temat zob.: K. Urbanowicz, *Kompensacyjna...*, s. 93–102.

⁵⁵ D. Szeleszczuk, *Komentarz do art. 46 Kodeksu karnego [w:] Kodeks karny. Komentarz. Wyd. 7, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), Warszawa 2021, Legalis, teza 3.*

Bibliografia

Literatura

- Bojarski T., *Polskie ustawodawstwo karne po II Wojnie Światowej* [w:] *Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego. Tom 2*, Bojarski T. (red.), Warszawa 2011.
- Giezek J., *Funkcje prawa karnego w autorytarnym systemie sprawowania władzy*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2021, nr 1.
- Jadach K., *Wymiar sprawiedliwości w kontekście zakładanych funkcji kary*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 24.
- Kaczmarek T., *O pozytywnej prewencji ogólnej w ujęciu projektu kodeksu karnego z 1994 r.*, „Palestra” 1995, t. 39, nr 3-4..
- Lelental S., Niewiadomska-Krawczyk M., *Przebieg prac nad przygotowaniem projektów kodyfikacji karnej z 1997 roku, ze szczególnym uwzględnieniem projektu kodeksu karnego wykonawczego*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego” 2019, t. 54..
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.
- Marek A., *Pojęcie prawa karnego, jego funkcje i podział (Wstęp do Systemu Prawa Karnego)* [w:] *Zagadnienia ogólne. System Prawa Karnego. Tom 1*, Marek A. (red.), Warszawa 2010.
- Melezini M., *Założenia polityczno-kryminalne kodeksu karnego z 1969 r. i ich realizacja w praktyce w latach 1970—1980*, „Z Dziejów Prawa” 2019, t. 12..
- Osak M., *Cechy stalinowskiego prawa karnego na podstawie podręcznika Igora Andrejewa, Leszka Lernella i Jerzego Sawickiego Prawo karne Polski Ludowej z 1950 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2021, t. 20, nr 1..
- Ratajczyk A., *Rozwój i kodyfikacja prawa karnego w okresie trzydziestolecia Polski Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, t. 37, nr 1..
- Szeleszczuk D., *Komentarz do art. 46 Kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz. Wyd. 7, A.* Grześkowiak, Wiak K. (red.), Warszawa 2021, Legalis.
- Urbanowicz K., *Kompensacyjna funkcja prawa karnego*, Poznań 2020.
- Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2017
- Zoll A., *Konstytucyjne aspekty prawa karnego* [w:] *Źródła prawa karnego. System Prawa Karnego. Tom 2*, Bojarski T. (red.), Warszawa 2011.

Akty prawne

- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. 1969 nr 13 poz. 94).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

Inne

<https://sjp.pwn.pl/szukaj/funkcja.html> [dostęp: 26.06.2023].

SYSTEMIC TRANSFORMATION IN POLAND AND THE FUNCTIONS OF CRIMINAL LAW - SELECTED ISSUES

Abstract: Since its inception, Polish criminal law was intended by the legislator to fulfil certain functions. The oldest of these functions, the justice function, constitutes a kind of “retaliation” of society against the perpetrator. An important basis of criminal law is also the protective function, which protects certain social values. The core of the functions themselves has been the same over the years, but the way in which they have been implemented and perceived has changed depending on the regime in operation. The authoritative marker of totalitarianism in criminal law is the predominance of the protective function - aiming at the preservation of the existing political system and socio-economic relations over the guarantee function, which by a system of fundamental principles limits the potential severity of sanctions that the state may impose on a citizen for committing a crime. These differences are particularly evident when comparing the criminal law of the People’s Republic of Poland, which was imbued with the communist ideas of Leninism and Stalinism, and the criminal law of the contemporary Republic of Poland. Then, one can observe a negative form of the preventive and educative function of criminal law, in contrast to the contemporary positive variety, which influences the legal awareness of society instead of deterring with the severity of punishments. The political transformation that took place in Poland at the end of the 20th century led to the transformation of totalitarian criminal law into the criminal law of a state governed by the rule of law (*ultima ratio*), which was reflected in the functions of criminal law.

Keywords: criminal law, authoritarian system, functions of criminal law, political system.

Mateusz Dąbrowski

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych CASUS

Opiekun Koła: dr Monika Giżyńska

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

KONSTITUCJA FRANCJI Z 1791 ROKU – KRES *ANCIEN RÉGIME*

Wstęp

Rewolucja Francuska zmieniła bieg historii nowożytnej Europy. Wydarzenia 14 lipca 1789 roku w paryskiej Bastylji, jak i też przysięga Stanów Generalnych złożona 20 czerwca 1789 roku w sali do gry w piłkę niedaleko pałacu wersalskiego były kamieniami milowymi dla nowożytnej Europy i całego ówczesnego świata. Dla Francji rewolucja kończyła okres *ancien régime*, czyli okres odpowiadający panowaniu dynastii Burbonów (od Henryka IV) do rewolucji.

Pojęcie *ancien régime* zostało stworzone przez Alexisa de Tocqueville'a w dziele z 1856 roku – *L'Ancien Régime et la Révolution*, a następnie przyjęte przez dziewiętnastowieczną doktrynę. Ważnym pytaniem jest, czy rewolucja zrobiła pewnego rodzaju *tabula rasa* z wszystkich odziedziczonych instytucji, a dopiero Napoleon – swoją administracją – powrócił do niektórych wzorców z tradycji francuskiej monarchii¹. Niektóre instytucje *ancien régime*'u odpowiednio przekształcone mogły wpłynąć na wytworzenie się rządów parlamentarnych. Przykładowo Stany prowincjonalne, które nie były wybierane, bowiem zasiadali tam *sui generi* wryliści. Edykt z 1788 roku ustanowiony przed rewolucją przez *Lomeniego de Brienne* torował drogę do reprezentacji już trzech stanów. Skutkiem tego było pewnego rodzaju zatarcie różnic stanowych i wytworzenie poczucia, że Stany prowincjonalne były reprezentantami ogółu społeczeństwa, nie zważając na stan, z jakiego się pochodziło. To wydarzenie było pewnego rodzaju precedensem, który został zapamiętany przez społeczeństwo i miał znaczenie

---

¹ I. Jaworski, *Zagadnienie rządów parlamentarnych w pierwszym okresie Rewolucji Francuskiej*, Kraków 1926, s. 21.

w przemianie Stanów Generalnych na Zgromadzenie Narodowe². W instytucjach *ancien régime'u* można było zauważyć załamek sytemu gabinetowego, przykładowo w Radzie Stanu (*Conseil d'état*), która składała się z kilku ministrów państwa. Król decydował, kto zasiądzie w Radzie Stanu, a już za czasów rządów Ludwika XV Rada zaczyna pokrywać się z grupą dygnitarzy pełniących funkcje ministrów. Można stwierdzić, że instytucja ta ma wiele podobieństw do dzisiejszej rady ministrów i można pokusić się o stwierdzenie, że instytucje i zwyczaje panujące w tamtych czasach mogły przyczynić się do rozwoju ustroju parlamentarnego, jaki potem nastąpił. „Sama idea rewolucji była nie do stłumienia, nawet tam, gdzie tłumiono poszczególne przejawy ruchu rewolucyjnego. Przed rokiem 1789 większość Europejczyków miała raczej statyczne poglądy, jeśli idzie o ład polityczny i społeczny: przemiana mogła być w najlepszym przypadku ograniczona i stopniowa. Po roku 1789 wszyscy już wiedzieli, że świat da się wyrzucić do góry nogami, że zdeterminowani ludzie potrafią zmobilizować siły społeczne i mechanizmy psychologiczne ukryte pod powierzchnią najbardziej nawet spokojnego społeczeństwa. Ta świadomość stała się zaczątkiem szeroko zakrojonej paniki elit oraz – tu i ówdzie – źródłem nadziei”³.

Ideologiczne podstawy ruchów rewolucyjnych

*Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*⁴ zwany Monteskiuszem pochodził z bogatej i utytułowanej rodziny arystokratycznej. Otrzymał gruntowne wykształcenie, pełnił przez lata funkcje radcy, a następnie prezesa parlamentu w Bordeaux. Był przedstawicielem *l'homme de lettre*⁵ ówczesnej epoki. Ważniejszymi dziełami Monteskiusza były: *Listy perskie* (1721), *Rozważania o przyczynach wielkości i upadku Rzymian* (1734) oraz najważniejszy – *O duchu praw* (1748). Czasy, kiedy żył myśliciel, charakteryzowały się dużym kryzysem burbońskiej monarchii absolutystycznej, borykającej się ze stanem trzecim, jak i też z postępującą arystokracją. W tamtym okresie panowało przekonanie, że despotia musi ustąpić na rzecz oświeconej elity, dlatego kierowano zainteresowanie w stronę Anglii, gdzie panowała monarchia konstytucyjna. Miał skłonność do anglomanii⁶ i był „człowiekiem, który naprawdę miał otworzyć oczy Francuzom na ustrój angielski...”⁷. Charles Louis de Secondat na początku swojego życia nie znał Anglii. Przełomem była wielka podróż, jaką Monteskiusz przedsię-

² I. Jaworski, *op.cit.*, s. 24.

³ N. Davies, *Europa*, Kraków 2002, s. 762.

⁴ Baron de Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/montesquieu/>, Stanford University, 2 kwietnia 2014, [dostęp: 28.01.2023].

⁵ fr. *Personne savante, cultivée, érudite* - Osoba wykształcona, kulturalna, erudyta.

⁶ A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2015, s. 185.

⁷ J. Dedieu, *Montesquieu et la tradition politique en France, these pour le doctorat, presentee a la faculte des lettres de Bordeaux 1909. Rozdział V – VII*, H. Barckhausen, *Montesquieu, ses idées et ses*

wziął po większości krajów europejskich. W Europie kontynentalnej odniósł wszędzie wrażenie niesmaku, wszędzie dopatrywał się zgnilizny i korupcji. System angielski go podbił. Widział w nim republikę pod zasłoną monarchii⁸. Myśliciel wyróżnia wówczas trzy rodzaje rządów: republikański, monarchiczny i demokratyczny. W rządzie republikańskim władza należy do narodu, wtedy jest to demokracja lub części narodu – arystokracja. Despotię Monteskiusz opisuje w swoim dziele tak „jeden człowiek, bez zobowiązań i bez prawideł, poddaje wszystko swojej woli i zachciance”⁹. W przekonaniu Monteskiusza monarchia jest najbardziej praktyczną formą sprawowania władzy w ówczesnych warunkach. Jest o wiele lepsza od despotii, która reprezentuje zacofanie i ciemnotę. Jest emanacją zdziczenia i barbarzyństwa. Monarchia jest jedynym ustrojem, w którym można wprowadzić trójpodział władzy. Podział władz wyłożony został w słynnej księdze XI, rozdziale VI, zatytułowanym *O ustroju angielskim* w dziele *O duchu praw*. „W każdym państwie istnieją trzy rodzaje władzy: władza ustawodawcza, władza wykonawcza rzeczy należących do narodów i władza wykonawcza rzeczy należących do prawa cywilnego. (...) Tę ostatnią władzę można nazwać władzą sądenia, drugą zaś po prostu władzą wykonawczą państwa”¹⁰. Władzę ustawodawczą piastować powinien dwuizbowy parlament, wykonawczą – monarcha, a sądową – niezawisłe sądy. Zagrożeniem jest połączenie co najmniej dwóch władz w jednym ręku, może to spowodować „rządy tyrańskie”. Władze muszą być odseparowane od siebie i nawzajem się kontrolować i hamować. Monteskiusz przewiduje hamulce wewnętrzne i hamulce pomiędzy nimi. Wewnętrznym hamulcem jest dwuizbowość parlamentu. Izbę niższą mieli wybierać wszyscy, zaś izbę wyższą, w której mieli zasiadać ludzie wyróżniający się rodem, bogactwem i zaszczytami, miała być dziedziczna. Prawo zwoływania posiedzeń parlamentu przysługiwało monarsze, jak i prawo niezatwierdzania ustaw godzących we władzę wykonawczą. Hamulcem dla monarchy było odsunięcie go od prawodawstwa, bez inicjatywy ustawodawczej, a wyposażenie jedynie w prawo weta ustawodawczego”¹¹. Monteskiusz uważał, że ministrowie powinni ponosić odpowiedzialność parlamentarną, zwalniając z tego monarchę. Egzekucja wyroków natomiast miała należeć do władzy sędziowskiej. „Ale sędziowie narodu to jedynie usta, które wygłaszają brzmienie praw, nieożywione istoty, które mogą złagodzić ich siły i suwerenności”¹².

---

oeuvres d'apres les papiers de la Brede, Paris 1907, E. Faguet, *La politique comparee de Voltaire, Montesquieu et Rousseau*, A. Sorel, *Montesquieu*, Paris 1888, s. 111.

⁸ I. Jaworski, *op.cit.*, s. 7.

⁹ A. Sylwestrzak, *op.cit.*, s. 187.

¹⁰ Ch. Montesquieu, *O duchu praw, księga XI rozdział VI*, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcaj-pgclcfndmkaj/https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/o-duchu-praw.pdf [dostęp: 24.04.2023].

¹¹ A. Sylwestrzak, *op. cit.*, s. 188.

¹² Ch. Montesquieu, *O duchu praw, op.cit.*, księga III.

Rys historyczny

Nieurodzaj roku 1788 skutkował klęską głodu i nieurodzaju w całym państwie. Wydarzenia te powodowały bunt i wzrost bezprawia. Paryski lud wymusił na Ludwiku XVI nadanie teki ministra finansów w ręce popularnego Jacques'a Neckera. Głównymi postulatami było zwołanie Stanów Generalnych. Necker namówił króla, aby zwołał Stany Generalne. Król 24 stycznia 1789 roku zwołał je na 5 maja 1789 roku. We Francji pojawiały się różnego rodzaju broszury polityczne. Jedną z ważniejszych była broszura pod tytułem „*Czym jest stan trzeci?*”, autorstwa opata Emmanuela Josepha Sieyès'a. „Czym jest stan trzeci? Wszystkim. Czym był dotąd? Niczym. Czego żąda? Być czymś”¹³. W tym samym okresie wystąpiono z postulatem podwojenia liczby przedstawicieli stanu trzeciego w Stanach Generalnych i wprowadzenia głosowania większością posłów zamiast głosowania stanami. 4 maja 1789 roku przedstawiciele zjechali się do Wersalu, gdzie miała odbyć się sesja. 5 maja sesja Stanów Generalnych została otwarta przez króla, a następnie odbyło się przemówienie ministra finansów Neckera o stanie państwa. Następnego dnia stan trzeci zastrajkował, uznając, że weryfikacja uprawnień przez każdy stan osobno jest nieakceptowalna jako że jest to zgromadzenie trzech stanów, a nie 600 posłów. Stan trzeci zdecydował, że nie będzie zajmował się żadnymi oficjalnymi sprawami, jako odrębny stan, dopóki nie dołączą do nich posłowie z innych stanów¹⁴. Stan trzeci – 10 czerwca i ponownie 12 czerwca – złożył wniosek o wspólne głosowanie – bezskutecznie. 17 czerwca 1789 roku, z powodu zaistniałej sytuacji oświadczył, że namaszcza się na jedyne przedstawicielstwo narodu pod nazwą Zgromadzenia Narodowego. Ludwik XVI, wobec tego aktu nieposłuszeństwa, podczas nieobecności przedstawicieli, zamknął salę obrad i wysłał wojsko na nieposłusznych. 20 czerwca obawiając się aresztowań lub rozwiązania Zgromadzenia¹⁵ pozostali niezłomni w swoich dążeniach i kontynuowali swoje działania. Guillotin sugeruje pokój Jeu de paume¹⁶ (Sala do gry w piłkę), w dzielnicy Saint-Louis w Wersalu i właśnie w tym miejscu Zgromadzenie Narodowe złożyło przysięgę, iż nie rozejdzie się, dopóki nie uchwałą pierwszej konstytucji dla Francji. 9 lipca 1789 roku Zgromadzenie Narodowe ogłosiło się Zgromadzeniem Narodowym Konstytucyjnym, zwanym potocznie Konstytuanta. 14 lipca wybuchła rewolucja. Paryżanie z rana udali się do arsenału Les Invalides po broń, zdobyli 32 tysiące karabinów. Po amunicję udali się do średniowiecznej warowni, która była więzieniem – Bastylii. Obalenie Bastylii było uważane za symbol terroru *ancien régime'u*. Trafiali do niej głównie przeciwnicy ustroju, filozofowie i pisarze, jak

¹³ M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, *Wielka rewolucja we Francji 1789–1799, Wiek XVI–XVII w źródłach*, Warszawa 1997, s. 484.

¹⁴ M. Duncan, *The Tennis Court Oath*, wrzesień 2014, [dostęp: 03.12.2019].

¹⁵ P.V. Malouet, *Mémoires de Malouet*, Paryż 2012, tom I, s. 286.

¹⁶ E. de Waresquiel, *Sept jours : 17-23 juin 1789 la France entre en révolution*, Tallandier, Paris 2020, s. 258.

i też skazańcy na podstawie *lettre de cachet*¹⁷. Z 4 na 5 sierpnia oraz 11 sierpnia 1789 roku Konstytuanta zniosła powinności feudalne, poddaństwo chłopów, jak i też wszystkie obowiązki chłopskie wobec pana i Kościoła (np. dziesięcinę). 26 sierpnia 1789 roku Konstytuanta wydała akt, który miał stanowić wstęp do przyszłej konstytucji. Była to Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Stanowiła ona emanację filozoficznej myśli francuskiej i idei oświeceniowych¹⁸. Gwarantowała wolność, równość obywateli wobec prawa, wolność słowa i wyznania, prawo własności. Ustanowiono suwerenność ludu, a władza miała być sprawowana przez naród i dla narodu. Wyżej wspomniany dekret z 4 sierpnia, jak i sama Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela umożliwiły przemianę Francji z państwa feudalnego na państwo kapitalistyczne. Warto jednak zaznaczyć, że całkowite zniesienie ustroju feudalnego nastąpiło dopiero w dekretach agrarnych Konwencji z 1793 roku¹⁹. Deklaracja pozostanie preambułą Konstytucji z 1791 roku²⁰.

Konstytucja roku 1791

Konstytucja z 1791 roku była pierwszym aktem o randze konstytucyjnej w królestwie Francji. Została uchwalona 3 września 1791 roku, a Ludwik XVI podpisał akt 13 września 1791 roku. Do Konstytucji włączono prawa wydane przez Konstytuante od 1789 roku, a preambułą Konstytucji była Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku. Ustawa zasadnicza przekształciła państwo absolutystyczne w monarchię konstytucyjną. Król Ludwik XVI z króla Francji i Nawarry stał się królem Francuzów (fr. *Roi des Français*). Konstytucja weszła w życie 14 września 1791 roku wraz z zaprzysiężeniem króla. Kończy to tzw. okres *de facto Republic*²¹.

Konstytucja została podzielona na preambułę i siedem tytułów, z których niektóre są podzielone na sekcje. W sumie tworzy ją dwieście dziewięć artykułów. Preambuła znosi instytucje *ancien régime'u* czyli: szlachtę, parostwo, sprzedajność i dziedzicność urzędów, ławników i cechów. Prawo wyborcze przysługiwało jedynie „obywatelowi czynnemu”. Był to mężczyzna, który ukończył 25 lat, opłacał podatek bezpośredni równy minimalnej wartości 3 dni pracy, mieszkał w mieście lub kantonie, nie był pracownikiem najemnym i zapisany był do Gwardii Narodowej. Pozostali byli „biernymi obywatelami”. Z 28 milionów mieszkańców 10 milionów było potencjonalnymi wyborcami, ale tylko 4 miliony z nich mogło pójść do urn wyborczych.

¹⁷ W XVIII-wiecznej Francji – list opieczętowany, którym król francuski skazywał adresata listu bez sądu, np. na karę więzienia lub wygnania. Od listu można było się odwoływać, ale tylko do monarchy, ponieważ tylko on mógł cofnąć wydany przez siebie wyrok.

¹⁸ C. Cook, J. Stevenson, *Leksykon nowożytnej historii Europy 1763-1999*, Warszawa 2000, s. 83.

¹⁹ W. Markow, A. Soboul, *Wielka Rewolucja Francuzów*, Warszawa 1984, s. 97–102.

²⁰ M. Duverger, *Constitutions et documents politiques*, Paryż 1981, 9 wydanie, s. 9.

²¹ J. Garrigues, É. Anceau, J.O. Boudon and O. Chaline (avec la collab. de) (préf. de Jean-Louis Debret), *Histoire du Parlement: de 1789 à nos jours*, Paris 2007, 1 vol., s. 514.

„Konstytucyjny status” króla jest podwójnym statusem²². Król był przedstawicielem i pierwszym urzędnikiem publicznym. Władza, jaką władca posiadał, nie była prawem Bożym, ale suwerennością Narodu ucieleśnioną przez osobę króla. Monarcha nie ponosił odpowiedzialności politycznej, wszystkie decyzje wymagały kontrasygnaty ministrów, a oni z kolei byli odpowiedzialni tylko przed królem. Ludwik XVI posiadał dwie prerogatywy. Kierował on polityką zagraniczną, a Zgromadzenie Narodowe jedynie dokonywało ratyfikacji traktatów. Posiadał również prawo weta, wyjątek stanowiły sprawy finansowe, gdzie owa prerogatywa nie przysługiwała. Król również mianował ministrów, ambasadorów. Był zwierzchnikiem armii. Monarcha nie miał prawa rozwiązania Zgromadzenia Prawodawczego.

Władzę ustawodawczą pełniło Zgromadzenie Prawodawcze. Działo od 1 października 1791 do 20 września 1792 roku. Rozwiązanie nastąpiło, ustępując Konwentowi Narodowemu. Zgromadzenie składało się z 745 posłów wybieranych w pośrednich i dwustopniowych wyborach raz na 2 lata²³. Było to ciało jednoizbowe. Funkcji członka Zgromadzenia Prawodawczego nie można było łączyć z np. funkcją ministra, komisarza Skarbu Państwa. Ciało prawodawcze również ustanawiało podatki, ustalało wielkość armii i floty morskiej, podejmowało decyzje o wojnie lub pokoju. Warto dodać, iż Konstytucja przewidywała ścisły podział władzy. Zgromadzenie sprawowało nadzór nad administracyjnym stosowaniem ustaw, takim to sposobem dochodziło do ingerencji władzy ustawodawczej w wykonawczą. W ciele ustawodawczym można było wyróżnić trzy ugrupowania. Pierwszym była prawica, reprezentowana przez około 260 członków Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji (fr. *Club des feuillants*). Byli zwolennikami monarchii konstytucyjnej, sprzeciwiali się jakiemukolwiek porządku ustanowionemu w 1791 roku²⁴. Drugim ugrupowaniem było centrum, składające się z 345 deputowanych niezarejestrowanych w klubach, ale przywiązanych do rewolucji, którzy stanowili największą grupę w tym Zgromadzeniu²⁵. Trzecim ugrupowaniem była lewica reprezentowana przez 136 członków składających się z Żyrodystów, Jakobinów, Kordylierów, tzw. Góra.

Konstytucja znosiła sądownictwo panów feudalnych, jak i też sądy królewskie. Stanowisk sędziowskich nie można było dziedziczyć i wykupować. Czynnici obywatele na czas określony wybierali sędziów, którzy posiadali wykształcenie prawnicze. Panowała zasada dwuinstancyjności, a najwyższym sądem był Trybunał Kasacyjny, który mógł skasować wyrok niższej instancji i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania.

²² L. Jaume, *Les déclarations des droits de l'homme: du débat 1789-1793 au préambule de 1946*, Paris 1989, s. 376.

²³ Constitution du 3 septembre 1791. Chapitre premier: De l'Assemblée nationale législative. article 2, alinéa premier, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>. [dostęp: 25.04.2023].

²⁴ J.P. Bertaud, *La Révolution française*, Paris 2004, s. 131.

²⁵ A. Soboul, *Dictionnaire Historique de la Révolution française*, Paris 1989, s. 272.

Podsumowanie

Kres monarchii konstytucyjnej następuje w dwóch etapach. 10 sierpnia 1792 roku nastąpił szturm sankiulotów domagających się detronizacji króla na pałac Tuileries. Następnie zmanipulowane Zgromadzenie Prawodawcze decyduje o zawieszeniu króla, potem jego aresztowaniu i wymianie ministrów. 21 września 1792 roku zniesiono ostatecznie i definitywnie monarchię, a 22 września Konwent Narodowy proklamuje Republikę. Sąd Kasacyjny uznaje, że Konstytucja nie została w pełni zniesiona ani przez koniec monarchii ani przez konstytucję jakobińską, dyrektorialną czy konsularną²⁶. W wyroku w sprawie Tournal, wydanym 28 grudnia 1792 r., Trybunał nadal odwołuje się do Konstytucji, określając ją jako „ustawę konstytucyjną”²⁷.

Konstytucja zmieniła bieg Francji. Z państwa absolutystycznego do państwa o ustroju monarchii konstytucyjnej. Idea Monteskiuszowego trójpodziału władzy została zastosowana w Konstytucji. Choć sam okres monarchii konstytucyjnej nie trwał długo, był to ważny okres dla dziedzictwa prawnego narodu francuskiego.

Bibliografia

- Baron de Montesquieu, *Charles-Louis de Secondat*, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <https://plato.stanford.edu/entries/montesquieu/>, Stanford University, 2 kwietnia 2014.
- Bertaud J.P., *La Révolution française*, Paris 2004.
- Constitution du 3 septembre 1791. Chapitre premier: De l'Assemblée nationale législative. article 2, alinéa premier*, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>.
- Cook C., Stevenson J., *Leksykon nowożytnej historii Europy 1763-1999*, Warszawa 2000.
- Davies N., *Europa*, Kraków 2002.
- de Waresquiel E., *Sept jours: 17-23 juin 1789 la France entre en révolution*, Tallandier, Paris 2020.
- Dedieu J., *Montesquieu et la tradition politique en France, these pour le doctorat, presentee a la faculte des lettres de Bordeaux 1909*. Rozdziały V – VII, H. Barckhausen, *Montesquieu, ses idées et ses oeuvres d'apres les papiers de la Brede*, Paris 1907,
- Duncan M., *The Tennis Court Oath*, wrzesień 2014.
- Duverger M., *Constitutions et documents politiques*, Paryż 1981.
- Faguet E., *La politique comparee de Voltaire, Montesquieu et Rousseau*, A. Sorel, Montesquieu, Paris 1888.
- Garrigues J., Anceau É., Boudon J.O. and Chaline O. (avec la collab. de) (préf. de Jean-Louis Debré), *Histoire du Parlement: de 1789 à nos jours*, Paris 2007.
- Jaume L., *Les declarations des droits de l'homme: du débat 1789-1793 au préambule de 1946*, Paris 1989.

²⁶ J.L. Mestre, “À propos de l'application de la constitution de 1791 par le Tribunal de cassation”, dans Bernard Barbiche et Yves-Marie Bercé, *Études sur l'ancienne France: offerts en hommage à Michel Antoine*, Paris 2003, s. 248.

²⁷ Mestre, *op.cit.*, s. 248.

- Jaworski I., *Zagadnienie rządów parlamentarnych w pierwszym okresie Rewolucji Francuskiej*, Kraków 1926.
- Malouet P.V., *Mémoires de Malouet*, Paryż 2012.
- Markov W., Soboul A., *Wielka Rewolucja Francuzów*, Warszawa 1984.
- Mestre J.L., „À propos de l'application de la constitution de 1791 par le Tribunal de cassation”, dans *Bernard Barbiche et Yves-Marie Bercé, Études sur l'ancienne France: offerts en hommage à Michel Antoine*, Paris 2003.
- Montesquieu Ch., *O duchu praw*, księga XI rozdział VI, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcaj-pgclclefindmkaj/https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/o-duchu-praw.pdf Sobańska-Bondaruk M., Lenard S.B., *Wielka rewolucja we Francji 1789–1799, Wiek XVI-XVII w źródłach*, Warszawa 1997.
- Soboul A., *Dictionnaire Historique de la Révolution française*, Paris 1989.
- Sylwestrzak A., *Historia Doktryn Politycznych i Prawnych*, Warszawa 2015.

THE FRENCH CONSTITUTION OF 1791 – THE END OF *THE ANCIEN RÉGIME*

Abstract: In the article, the author presented the Constitution of France from 1791 as well as the Declaration of the Rights of Man and Citizen from 1789. The doctrinal foundations of legal acts and their significance at that time for the state system were presented. The author tried to indicate the importance of the declaration of 1789 and the constitution of 1791 for the collapse of the ancien régime. Montesquieu's doctrine and his separation of powers will be described in terms of the importance of this doctrine for the creation of the declaration and the constitution. The text describes the historical outline of the events that were significant and motivated the creation of the acts. Then the author presents selected systemic issues of the constitution.

Keywords: Constitution of France 1791, Declaration of the Rights of Man and Citizen, constitutional monarchy, *ancien regime*.

Gabriela Weronika Tybuś

Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego „Votum”

Opiekun: dr. hab. Joanna Juchniewicz

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

KRYZYS WOKÓŁ TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO, A IDEA DEMOKRATYCZNEGO PAŃSTWA PRAWNEGO

Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego (TK) rozpoczął się w 2015 roku, a jego skutki są widoczne do dnia dzisiejszego. Organ ten odpowiada m.in. za sprawdzanie zgodności ustaw i innych źródeł prawa z Konstytucją Rzeczypospolitej oraz za wydawanie zgodnych z nimi orzeczeń. Ponadto TK wyprowadził tzw. zasady konstytucyjne z art. 2 Konstytucji, który mówi, iż państwo polskie jest demokratycznym państwem prawnym. Jak to jednak wiąże się z impasem wokół TK? Celem artykułu jest próba odpowiedzi na powyższe pytanie, jak również zbadanie świadomości społeczeństwa na temat zaistniałej sytuacji. W tym celu przeprowadzona została ankieta obywatelska. Dodatkowo istotne jest umożliwienie gruntownego zapoznania się z elementarnymi zagadnieniami takimi jak skład, rola Trybunału i dokładne objaśnienie genezy kryzysu. Impas wokół TK trwa już kilka lat, a żaden z upoważnionych do tego organów nie podjął działań, które mogłyby go naprawić, czy też zapobiec jego negatywnym skutkom. Sytuacja doprowadziła do obniżenia zaufania obywateli do tego organu, jak i państwa polskiego. Doszło również do powstania dualizmu prawnego oraz naruszenia zasad, m.in. przyzwoitej legislacji.

Ex iniuria ius non oritur

1. Znaczenie Konstytucji w polskim systemie prawnym

Pierwotne znaczenie słowa "konstytucja" (łac. *constitutio*) odnosi się do urządzenia, układu i organizmu. W XVIII wieku na świecie zaczęto używać tego pojęcia w znaczeniu aktu określającego podstawy ustrojowe państwa¹. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jest aktem normatywnym uchwalonym 2 kwietnia 1997 roku. To jedyny akt o takiej nazwie i wysokiej randze w naszym państwie. W literaturze można spotkać się także z określeniem ustawy zasadniczej. Odnacza się ona szczególnymi cechami. Przede wszystkim treść Konstytucji może zostać zmieniona tylko i wyłącznie za pomocą odpowiedniej ustawy, uchwalonej kwalifikowaną większością głosów – dlatego mówi się o jej sztywnej strukturze.

Specyfika tej ustawy polega na osobliwych wymogach o charakterze proceduralnym. Projekt ustawy może złożyć Prezydent, Senat bądź grupa posłów licząca minimum 25% ustawowej liczby posłów Sejmu – stanowi to znacznie wyższe wymagania niż w tradycyjnej procedurze ustawodawczej. Inna kwestia, to szczególna moc prawna, która powoduje przyznanie jej najwyższego miejsca w hierarchii prawa stanowionego. W efekcie wszystkie pozostałe akty normatywne muszą być zgodne i spójne z jej treścią. Ponadto sama konstytucja może regulować każdy jej element. Ostatnim, choć nie mniej ważnym atrybutem Konstytucji, jest jej szczególna treść. Reguluje ona szeroki zakres zagadnień związanych m.in. z określeniem podstawowych zasad ustroju państwa, systemu organów państwowych i ich relacji, reguluje pozycję jednostki w państwie, podstawy ustroju gospodarczego, ekonomicznego i praw własności, wpływa także na konstrukcję systemu prawnego i zasad zmiany konstytucji².

2. Trybunał Konstytucyjny - historia, skład i rola

2.1. Początki Trybunału Konstytucyjnego w Polsce

Historia TK w Polsce rozpoczyna się w latach 80. XX wieku, kiedy to została powołana do życia ustawa z 26 marca 1982 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a więc jeszcze w czasie trwania stanu wojennego³. Jednak podjęcie faktycznej działalności orzeczniczej przez TK umożliwiła dopiero ustawa z 29 kwietnia 1985 roku⁴. Łatwo się zatem domyślić, że jego znaczenie było wówczas nieznaczące, a orzecznictwo dość zachowawcze. Orzecznictwa nie były bowiem wiążące. Co więcej, mogły być od-

¹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020, s. 41.

² Z. Witkowski, *Polskie prawo konstytucyjne w obliczu wyzwań współczesności*, s. 45.

³ Ustawa o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 26 marca 1982 roku, poz. 83.

⁴ Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 29 kwietnia 1985 roku, Dz.U. nr 22, poz. 98.

rzucone przez Sejm na podstawie większości głosów. Wówczas w składzie Trybunału zasiadało 12 sędziów wybieranych na kadencję trwającą 8 lat. Znaczna aktywność TK została odnotowana dopiero w 1989 roku. Spowodowane to było zakończeniem kadencji sędziów i przyjęciem na ich miejsce nowych osób.

Wzmocnienie pozycji TK nastąpiło w 1997 roku wraz z wejściem w życie Konstytucji, która uregulowała jego funkcjonowanie w 10 artykułach. Dla porównania we wcześniejszej Konstytucji poświęcono TK tylko jeden artykuł (mianowicie art. 33A). Nowości w funkcjonowaniu tego organu, jakie wprowadziła ustawa zasadnicza z lat 90. to przede wszystkim: zwiększenie liczby sędziów z 12 do 15 osób, wydłużenie okresu kadencji z 8 do 9 lat, a co najważniejsze wprowadzenie zmiany, według której Sejm nie mógł odrzucić orzeczenia o niekonstytucyjności ustawy. Wprowadzono bowiem przepisy przejściowe, zgodnie z którymi można było podejmować takie działania przez kolejne 2 lata. Dotyczyło to tylko i wyłącznie ustaw uchwalonych przed wejściem w życie Konstytucji z 1997 roku.

2.2. Skład Trybunału Konstytucyjnego

Aktualne funkcjonowanie oraz kompetencje TK określają Konstytucja, ustawy z 2016 roku o organizacji i trybie postępowania przed TK, a także ustawa o statusie sędziów TK z 30 listopada 2016 roku. Zgodnie z artykułem 194 ust.1 Konstytucji w skład TK wchodzi 15 sędziów wybieranych na kadencję liczącą 9 lat. Sposób powoływania oraz wybierania kandydatów określa Regulamin Sejmu, a dokładniej art. 30. Brzmi on następująco:

„Wnioski w sprawie wyboru lub powołania przez Sejm poszczególnych osób na stanowiska państwowe określone w art. 26. i art. 29. mogą zgłaszać Marszałek Sejmu albo co najmniej 35 posłów, z tym że na stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego – Prezydium Sejmu albo co najmniej 50 posłów”⁵.

Kandydaci wybierani są bezwzględną większością głosów. Powinni oni spełniać warunki wymagane do pełnienia funkcji sędziego Sądu Najwyższego lub Naczelnego Sądu Administracyjnego, które określone zostały w art. 30. ustawy o Sądzie Najwyższym z 26 lutego 2023 roku. Oznacza to, że kandydat musi spełniać następujące warunki:

- 1) Posiadać wyłącznie obywatelstwo polskie oraz pełnię praw cywilnych i politycznych.
- 2) Posiadać nieskazitelny charakter.
- 3) Ukończyć wyższe studia prawnicze i uzyskać tytuł magistra lub równorzędny.
- 4) Posiadać zdolność do sprawowania urzędu sędziego ze względu na stan zdrowia.

---

⁵ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992r.- Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, M.P. 2022, poz. 1204.

- 5) Posiadać co najmniej dziesięcioletni staż pracy na stanowisku sędziego, prokuratora lub na stanowiskach w Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa lub wykonywać w Polsce zawód adwokata, radcy prawnego lub notariusza przez co najmniej 10 lat lub też pozostawać w instytucjach publicznych na stanowiskach związanych ze stosowaniem lub tworzeniem prawa administracyjnego.
- 6) W dniu wyboru mieć ukończone 40 lat⁶.

Zgodnie z art. 144 ust. 3 pkt. 17 Konstytucji kandydat, który zostanie wybrany na to stanowisko, składa na ręce Prezydenta ślubowanie. Odmowa złożenia jest równoznaczna ze zrzeczeniem się objęcia stanowiska (art. 4 pkt. 2 u.s.s. TK). Ponadto kadencja sędziego TK liczona jest indywidualnie, co jest równoznaczne z tym, że kadencyjni są sędziowie, a nie sam TK. Gdy upłynie czas kadencji, sędzia TK przechodzi w stan spoczynku. Sędzia TK podlega tylko i wyłącznie Konstytucji, co stanowczo odróżnia go od innych sędziów sądów powszechnych, wojskowych czy administracyjnych, którzy oprócz ustawy zasadniczej, podlegają także innym. Cechą wspólną niezmiennie pozostaje niezawisłość. Ponadto z art. 195 Konstytucji wynika także, że sędzia jest niezawisły. Dopełnienie tego przepisu stanowi artykuł 18 u.s.s. TK, wymieniający okoliczności utraty stanowiska, a są one następujące: 1) śmierć sędziego Trybunału; 2) zrzeczenie się przez sędziego Trybunału urzędu; 3) skazanie sędziego Trybunału prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe; 4) prawomocne orzeczenie o złożeniu sędziego Trybunału z urzędu⁷. Oprócz wyżej wymienionych gwarancji niezawisłości, zapewnione zostały także konstytucyjne poręczenia. Z art. 195 ust. 3 wywodzi się zasada niepołączalności urzędu oraz apolityczności.

2.3. Rola Trybunału Konstytucyjnego

Zakres orzekania TK jako organu władzy sądowniczej został określony w art. 188 Konstytucji, który wskazuje na przedmioty orzekania. Są nimi: 1) zgodność ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją; 2) zgodność ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie; 3) zgodność przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami; 4) zgodność z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych; 5) skargi konstytucyjne, o których mowa w artykule 79 ust.1 Konstytucji. Dodatkowo TK ma jeszcze jedną funkcję, mianowicie informacyjno-sygnalizacyjną. Polega ona na tym, że Trybunał ma prawo, ale i obowiązek przedstawić Sejmowi oraz innym organom stanowiącym pra-

⁶ Z. Witkowski, *Polskie prawo konstytucyjne w obliczu wyzwań współczesności*, s. 410.

⁷ Ustawa z dnia 30 listopada 2016 roku o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego, t.j. Dz.U.2018, poz. 1422.

wo uwagi o stwierdzonych uchybieniach i lukach w prawie, których usunięcie będzie niezbędne⁸. Zgodnie z art. 190 ust. 1 „orzeczenia TK mają moc powszechnie wiążącą i są ostateczne”. Oznacza to, że orzeczenie wydane przez TK jest istotne i nierozzerwalne dla wszystkich organów państwowych, które muszą je uwzględniać. Ostateczność odnosi się natomiast do faktu, iż raz wydane orzeczenie nie może zostać zmodyfikowane.

3. Idea demokratycznego państwa prawnego

Normatywne odzwierciedlenie tej zasady możemy znaleźć już na początku Konstytucji, a dokładnie w art. 2 o następującej treści: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”. W ogólnym ujęciu tego pojęcia można je zdefiniować jako podporządkowanie się obywatela oraz innych podmiotów w całości prawnu, na jednakowych zasadach. Idea ta pojawiła się w polskiej Konstytucji jako efekt reformy ustrojowej. Miała ona na celu przejęcie dotychczasowego systemu prawa z zadaniem dokonania jego zmian i modyfikacji, stosownie do teoretycznych koncepcji odpowiadających normom państwa prawnego. Dzięki niej możliwe było ustanowienie demokratycznego systemu wyborczego, wykreowanie parlamentu w sposób jak najbardziej reprezentacyjny i odpowiadający przekonaniom społecznym oraz gruntowna reorganizacja sądownictwa, czyniąca z organów wymiaru sprawiedliwości instancje niezależne, oparte na zasadzie niezawisłości sędziowskiej. Ustrojowe zmiany w tych dziedzinach tworzą ramy funkcjonowania państwa opartego na zasadzie wolności, własności i poszanowania prawa⁹. Owocem budowania prawa i sądownictwa w Polsce jest tzw. „teoria państwa sędziów”, której reprezentantami byli Kantorowicz, Fuchs czy Geny¹⁰. Istotą tej teorii jest fakt, że sędziowie muszą mieć określoną swobodę interpretacyjną. Nie mogą kierować się tylko brzmieniem ustawy. Powinni natomiast brać pod uwagę doświadczenie życiowe, normy materialne czy filozofię sprawiedliwości. Wg Kantorowicza winni to robić „znany mi sobie, tajemniczymi metodami”¹¹.

4. Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego

Genezy kryzysu można dopatrywać się w ustawie o TK z dnia 25 czerwca 2015 roku, która miała zastąpić ustawę z 1997 roku. W dołączonym do projektu ustawy uzasad-

⁸ S. Sagan, V. Serzhanova, *Organy i korporacje ochrony prawa*, Warszawa 2014, s. 119..

⁹ A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2000, s.492.

¹⁰ J. Stelmach, L. Sarkowicz, *Filozofia prawa XIX i XX wieku*, Kraków 1999, s.90.

¹¹ H. Kantorowicz, *Der Kampf um die Rechtswissenschaft/von Gnaeus Flavius*, Heidelberg 1906, *Digitale Sammlungen / Der Kampf um die Rechtswissenschaft* (uni-frankfurt.de) [dostęp: 28.06.2023] s.7.

nieniu można znaleźć następujące słowa: „potrzeba opracowania i uchwalenia nowej ustawy o Trybunale Konstytucyjnym wynika z następujących przesłanek: [...] potrzeby tworzenia warunków organizacyjnych służących sprawności orzekania, potrzeby sprecyzowania kryteriów kandydowania na stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego oraz określenia transparentnej procedury wyłaniania grona osób, spośród których grupy posłów lub Prezydium Sejmu zgłaszać mogą kandydatów na to stanowisko”¹².

Duża część opinii społecznej za początek zapaści TK obwinia Prawo i Sprawiedliwość (PiS). Należy jednak zwrócić uwagę, iż projekt tej ustawy został wniesiony do Sejmu już w 2013 roku, a więc w trakcie rządów Platformy Obywatelskiej (PO). To właśnie PO wiosną 2015 roku rozpoczęła proces wprowadzania przepisów pozwalających powoływanie niejako „na zapas” członków TK, ale ich wybór miał zatwierdzić nowy parlament¹³. Treść tego przepisu można znaleźć w art. 137 ustawy z 2015 roku. Jego treść jest następująca: „W przypadku sędziów Trybunału, których kadencja upływa w roku 2015, termin na złożenie wniosku, o którym mowa w art. 19 ust. 2, wynosi 30 dni, od dnia wejścia w życie ustawy”. Przepis miał zapewnić możliwość wyboru 5 sędziów (co stanowi 1/3 składu potrzebną do orzekania w poszczególnych sprawach, gdzie wymagany jest cały zespół sędziowski) przez Sejm, którego kadencja dobiegała końca w najbliższych miesiącach. Problem polegał na tym, że dwóm osobom kadencja kończyła się w grudniu. W przypadku 3 pozostałych sędziów (których powołanie było od początku kwestią sporną) koniec kadencji przypadł na pierwsze posiedzenie nowo wybranego Sejmu. Zostali oni bowiem wybrani na ostatnim posiedzeniu Sejmu VII kadencji. Ponadto nowo zaprzysiężony Prezydent Andrzej Duda nie odebrał od nich ślubowania, co stanowiło wyraźne odstępstwo od praktyki konstytucyjnej. Sejm nowej kadencji stwierdził nieważność 5 uchwał poprzedniego Sejmu o powołaniu sędziów, ignorując prośby TK o wstrzymanie się do momentu wydania wyroku w tej sprawie i wybrał kolejnych pięciu sędziów 2 grudnia 2015 roku. TK w wyroku wydanym dzień po wyborze nowego składu liczącego 5 osób orzekł, iż przepis przejściowy w ustawie uchwalonej przez Sejm poprzedniej kadencji był częściowo sprzeczny z Konstytucją, a co za tym idzie stwierdził, iż wybór 2 arbitrów, których kadencja ulegała zakończeniu zaraz po rozpoczęciu się kadencji nowego Sejmu był sprzeczny z ustawą zasadniczą. W stosunku do 3 pozostałych sędziów uznał ich za wybranych w sposób zgodny z Konstytucją. Nie spotkało się to jednak z aprobatą Sejmu VIII kadencji.

Ówczesna Prezes Rady Ministrów Beata Szydło odmówiła publikacji wyroku TK o sygnaturze wspomnianej wyżej w Dzienniku Ustaw. Jako usprawiedliwienie posłużyło stwierdzenie, iż może on zawierać pewne uchybienia prawne. W odpowiedzi na pierwszy taki incydent od czasów powołania do życia TK, obejmujący wtedy stanowi-

¹² Uzasadnienie do projektu druku nr 1590 [online] <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1590>. [dostęp: 28.06.2023]

¹³ D. Litwin-Lewandowska, „Konflikt polityczny na przykładzie sporu o Trybunał Konstytucyjny, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K: Politologia” 2016, Vol. 23 nr 2.

ska Prezesa Andrzej Rzepliński, wystosował do Premier Beaty Szydło, Minister Beaty Kempy oraz Wiceprezesa Rządowego Centrum Legislacji Roberta Brochockiego odpowiedź, w której powołując się na art. 190 ust. 2 Konstytucji, wniósł, iż „publikacja wyroków TK jest obowiązkiem konstytucyjnym i podlega niezwłocznemu wykonaniu przez organ do tego zobowiązany, jakim jest Rada Ministrów”¹⁴. Wyrok w sprawie K 34/15 został opublikowany 16 grudnia 2015 roku, a następny, w sprawie K 35/15 – 18 grudnia 2015 roku. Jednak zanim do tego doszło Prokuratura Okręgowa w Warszawie wszczęła śledztwo w sprawie niedopełnienia w 2015 roku przez funkcjonariuszy publicznych obowiązków wynikających z art. 190 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 3 ustawy z dnia 20 lipca 2000 roku o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych poprzez zaniechanie niezwłocznego ogłoszenia wyroku TK zapadłego w dniu 3 grudnia 2015, czym działano na szkodę interesu publicznego¹⁵. Postępowanie to jednak zostało wkrótce umorzone.

W odpowiedzi na bieżące wydarzenia klub PiS postanowił wnieść do Sejmu projekt nowelizacji ustawy z 2015 roku. Proces zmian legislacyjnych rozpoczął się 15 grudnia tego samego roku. W projekcie zostało zawarte wiele przepisów niezgodnych z Konstytucją, m.in. fakt, że orzeczenia mają zapadać większością 2/3 głosów, przy czym w Konstytucji zostało wyraźnie wskazane, iż ma być to po prostu głos większości.

Kolejnym odstępstwem od treści Konstytucji jest to, że zwiększono minimalną liczbę członków zgromadzenia (tzw. kworum) z 9 do 13 osób. Nowe przepisy wprowadziły szereg wątpliwości i spotkały się z protestami wielu instytucji państwowych, m.in. Krajowej Rady Sądownictwa, Prokuratora Generalnego, Naczelnej Rady Adwokackiej czy Krajowej Rady Radców Prawnych. Swoje obawy wskazał także Rzecznik Praw Obywatelskich. Mimo to Prezydent Andrzej Duda podpisał ustawę 2 tygodnie później. Została ona opublikowana w Dzienniku Ustaw i weszła w życie 28 grudnia 2015 roku. Już 9 marca 2016 roku TK wydał orzeczenie w tej sprawie. Stwierdzono, iż ustawa z 15 grudnia 2015 roku jest w całości niezgodna z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. Odrębne zdanie natomiast wyrazili Julia Przyłębska i Piotr Pszczółkowski. Ponownie Premier Beata Szydło odmówiła publikacji wyroku TK, ponadto określiła go, jako „stanowisko niektórych sędziów TK”¹⁶.

¹⁴ A. Rzepliński, *K 34/15 - odpowiedź Prezesa TK na pismo KPRM z 10 grudnia 2015 r. dot. publikacji wyroku K 34/15*, [online] ipo.trybunal.gov.pl <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2034/15> [dostęp: 28.06.2023].

¹⁵ P. Nowak *Informacja o wszczęciu śledztwa w sprawie przekroczenia uprawnień w związku z zaniechaniem publikacji wyroku Trybunału Konstytucyjnego*, [online] warszawa.po.gov.pl http://www.warszawa.po.gov.pl/pl/main/komunikat/id/369/alias/informacja_o_wszczeciu_sledztwa_w_sprawie_przekroczenia_uprawnien_w_zwiazku_z_zaniechaniem_publicacji_wyroku_trybunalu_konstytucyjnego.html.

¹⁶ *Nie mogę opublikować czegoś, co jest tylko „stanowiskiem niektórych sędziów TK”; nie złamałam więc Konstytucji* (2016) [online] Polska Agencja Prasowa <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C490581%2Cpremier-nie-zlamalam-konstytucji%3B-%0Anie-moge-opublikowac-czego-co-nie-jest-orzeczeniem.html>.

5. Wpływ kryzysu wokół TK na zasadę demokratycznego państwa prawnego

Zasady funkcjonowania państwa prawa według TK skupiały się głównie na stanowieniu przepisów i ich sprawiedliwym wykonawstwie, prowadząc do uznania, że nieodzownym elementem demokratycznego państwa prawnego są zasady przyzwoitej legislacji, zaufania obywatela do państwa i pewności prawa (wyrok z 07.05.2001 r., K. 19/00), a także nieretroakcji (wyrok z 21.03.2001 r. K. 24/00)¹⁷. Z zasadą przyzwoitej legislacji wiąże się nakaz zachowania odpowiedniego okresu dostosowawczego przy wprowadzaniu nowych norm prawnych w życie (łac. *vacatio legis*)¹⁸. Głównym celem tej zasady jest zapewnienie odpowiedniego czasu społeczeństwu na zapoznanie się z nowymi regulacjami, które mogą odmienić ich sytuację prawną i faktyczną. Co więcej, TK stwierdził, że „stosowanie krótkiego okresu *vacatio legis*, a nawet pomijanie tego okresu [...] pozostaje [...] w sprzeczności z regułami prawidłowego stanowienia i obowiązywania prawa” (orzeczenie TK z dnia 19 października 1988 r., sygn. Uw 4/88). Dokładny czas trwania tego okresu znajduje się w art. 4 Ustawy o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych z dnia 20 lipca 2000 roku. Wiąże się z tym zasada zaufania obywatela do państwa i prawa. Na tle całego zajścia związanego z TK można zauważyć jego istotny wpływ na zasady konstytucyjne. Przede wszystkim niepokojący jest fakt, iż wspomniana wcześniej ustawa mająca na celu wprowadzenie poprawek do ustawy o TK podpisana przez Prezydenta Andrzeja Dudę 28 grudnia 2015 roku została opublikowana w Dzienniku Ustaw i weszła w życie tego samego dnia. Co prawda art. 4 wcześniej wspomnianej ustawy mówi o możliwości takiego rozwiązania, jednak niektóre aspekty ustawy zostały uznane za niekonstytucyjne. Uzasadnione jest zatem powzięcie wątpliwości, czy faktycznie jest to zgodne z zasadą przyzwoitej legislacji. Nie umożliwiono bowiem ani obywatelom, ani samemu Trybunałowi, którego dotyczy ustawa, zapoznania się z jej treścią.

Wydarzenia, które miały miejsce w 2015 roku, znacząco wpłynęły na stopień zaufania obywateli do państwa i polskiego prawa. Powstał tzw. dualizm prawny. Pewność prawa wiąże się z pewnymi przewidywaniami obywatela co do jego obowiązywania. Obywatele, którzy nie mają pewności co do mocy wiążącej aktów prawnych poddawanych kontroli TK, tracą prawo do poszanowania zasady jawności. Publikacja orzeczeń jest bowiem powinnością wynikającą z Konstytucji. Dualizm prawny wynika także z faktu, że władze polityczne mają często odmienne zdanie, niż TK i tworzą własny stan prawny.

Jedną z cech demokratycznego państwa prawnego jest m.in. prawo do rozpatrzenia sprawy w sposób jawny i sprawiedliwy przed sądem niezależnym i sprawiedliwym –

¹⁷ J. Sozański, *Zasada demokratycznego państwa prawnego w polskiej praktyce prawnej*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2014, Nr 4, s. 28-40.

¹⁸ *Zasada przyzwoitej legislacji* (2016) [online] [Blizejprawa.pl](https://www.blizejprawa.pl/abecadlo/zasada-pryzwoitej-legislacji/) <https://www.blizejprawa.pl/abecadlo/zasada-pryzwoitej-legislacji/>. [dostęp: 28.06.2023]

zasada ta została zawarta w art. 45 ustawy zasadniczej. Do jednego z zadań Trybunału Konstytucyjnego należy rozpatrywanie skargi konstytucyjnej. Skarga konstytucyjna jest szczególnym środkiem prawnym pozwalającym jednostce na zwrócenie się do sądu konstytucyjnego o zweryfikowanie ostatecznych rozstrzygnięć władz publicznych, o ile rozstrzygnięcia te naruszają konstytucyjnie zagwarantowane prawa bądź wolności skarżącego¹⁹. W związku z zaistniałą sytuacją oraz dualizmem prawnym, a także wydawaniem orzeczeń przez sądy powszechne z pominięciem orzeczeń TK, zwykły obywatel może faktycznie mieć obiekcje, czy jego skarga konstytucyjna zostanie rozpatrzona w sposób bezstronny i sprawiedliwy. Organ, który jest niszczonej od wewnątrz, może nie rozpatrzyć skargi w sposób bezstronny i niezależny. Powoduje to dalsze naruszanie praw konstytucyjnych oraz wolności.

W demokratycznym państwie prawnym panuje trójpodział władzy, który został zawarty w art. 10 Konstytucji. Autorem pierwotnej koncepcji trójpodziału władzy był Monteskiusz. Podzielił on władzę na wykonawczą, ustawodawczą i sądowniczą. Jednocześnie zaznaczał, że wzajemnie się one równoważą i oddziałują na siebie nawzajem. Obecnie wpływ rządu na władzę sądowniczą można zauważyć w wielu sytuacjach. Przykładem może być usunięcie wyroków TK z jego własnej strony – tych samych, które nie chciały zostać opublikowane przez Kancelarię ówczesnej Premier Beaty Szydło. Jest to jednoznaczny dowód na wywieranie wpływu i niejako przenikanie się władzy z sądownictwem, co nie powinno mieć miejsca w państwie, w którym szanuje się prawo i działa w jego granicach.

6. Wyniki przeprowadzonej ankiety na temat kryzysu wokół TK

Na potrzeby stworzenia tego artykułu oraz w celu weryfikacji stanu wiedzy obywateli na temat wydarzeń związanych z TK została udostępniona ankieta. Odpowiedzi udzieliło 58 osób, dzięki czemu udało się pozyskać następujące informacje: 86% ankietowanych to osoby w przedziale wiekowym 18–25 lat, 2% stanowiły osoby poniżej 18 roku życia, natomiast pozostałe 12% stanowili ankietowani, którzy ukończyli 30 lat. Kobiety stanowiły 66% odpowiadających, natomiast 34% ankietowanych to mężczyźni. W celu weryfikacji wcześniej wspomnianej świadomości obywateli, ankietowani musieli odpowiedzieć na 5 pytań:

1. Czy wiesz, jakie jest zadanie Trybunału Konstytucyjnego? Dlaczego jego istnienie jest według Ciebie ważne?
2. Czy słyszałeś o kryzysie wokół Trybunału Konstytucyjnego?
3. Czy kryzys wokół TK zagraża praworządności w naszym państwie?

¹⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020, s. 422.

4. Czy Twoim zdaniem, sytuacja związana z Trybunałem Konstytucyjnym może wpłynąć na naruszenie naszych konstytucyjnych praw z racji, iż jest to organ, który w zasadzie ma stać na ich straży?

5. Czy uważasz, że obywatele powinni zainteresować się tym tematem?

Na pierwsze pytanie aż 55% ankietowanych odpowiedziało „tak”, 21% osób udzieliło odpowiedzi negatywnej. 24% osób badanych postanowiło udzielić szerszej wypowiedzi na drugą część pytania. Uzyskane odpowiedzi są następujące: „Przydałaby się niezależna instytucja, kontrolująca praworządność w kraju”, „Powinien niezależnie rozstrzygać spory”, „Jakby był niezależny to pilnowanie PiS, żeby przestrzegał Konstytucji”, „Stoi na straży Konstytucji, szkoda, że w Polsce urząd ten został upolityczniony”, „Bada zgodność aktów prawnych z Konstytucją, jego istnienie jest ważne dla praworządności w całym państwie, aby wszystkie akty prawne były zgodne z ustawą zasadniczą, która jest podstawą funkcjonowania całego porządku prawnego w Polsce”, „Chroni przed samowolą ustawodawczą” i wiele zbliżonych wypowiedzi o podobnym brzmieniu.

Na drugie pytanie 28% ankietowanych odpowiedziało „nie”. W kolejnym pytaniu, gdzie obywatele musieli określić, czy ich zdaniem kryzys wokół TK zagraża praworządności w naszym państwie, aż 69% osób badanych odpowiedziało „tak”, a tylko 5%, że nie, natomiast 26% ankietowanych nie miało zdania na ten temat. W czwartym pytaniu 86% odpowiedzi było za stanowiskiem, że sytuacja związana z TK może negatywnie wpłynąć na naruszenie konstytucyjnych praw obywateli. 14% ankietowanych nie zgadzało się jednak z tym zdaniem. W ostatnim pytaniu o zasadność zainteresowania tym tematem aż 99% osób udzielających odpowiedzi uznało twierdząco. Tylko 1% odpowiadających miało odmienne zdanie.

7. Podsumowanie i wnioski

Kryzys wokół TK trwa od kilku lat, a żaden z upoważnionych do tego organów nie podjął w dalszym ciągu działań, które mogłyby naprawić tę sytuację czy zapobiec jej negatywnym skutkom. Nawet jeśli dojdzie do efektywnych prób „uzdrowienia” rzeczywistości, zapewne jej skutki będziemy odczuwać przez wiele kolejnych lat. Impas spotkał się z krytyką ze strony organizacji międzynarodowych, sądów, środowisk akademickich, organów Unii Europejskiej i obywateli państwa polskiego. O poruszeniu, jakie wywołały te zdarzenia na arenie międzynarodowej, mogą świadczyć np. wypowiedzi członków Parlamentu Europejskiego, m.in. ówczesnego przewodniczącego Martina Schulza, który uznał, iż „sytuacja w Polsce jest jak zamach stanu”²⁰.

²⁰ M. Schulz, *Martin Schulz: Sytuacja w Polsce jak zamach stanu. Potrzebna jest debata w PE* [online] Dziennik.pl Dostęp: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/508115,martin-schulz-porownal-sytuacje-w-polsce-do-zamachu-stanu.html>. [dostęp: 28.06.2023]

Nie bez powodu Monteskiusz stworzył koncepcję trójpodziału władzy. Jej głównym zadaniem było stworzenie systemu pewnych hamulców, dzięki którym sądownictwo, władza wykonawcza i ustawodawcza byłyby od siebie niezależne i mogłyby swobodnie realizować swoje zadania. Skutkiem zaistniałych okoliczności jest powstanie tzw. dualizmu prawnego. Jest on na swój sposób zaprzeczeniem koncepcji, która została przytoczona w art. 10 Konstytucji. Dualizm polega na tym, że TK będący organem kontrolującym zgodność treści ustaw i umów ratyfikowanych z treścią Konstytucji, taką kontrolę sprawuje, jednak spotyka się ona z brakiem uznania i przedstawianiem własnej wersji stanu prawnego przez władze polityczne. Skutkiem tego jest m.in. spadek zaufania publicznego do TK, a co za tym idzie – kryzys systemu orzeczniczego. Doszło m.in. do spadku orzeczeń wydawanych przez TK. Na przestrzeni kilku lat liczba orzeczeń zmniejszyła się ze 173 (2015 r.) do 72 (2018 r.)²¹. W związku ze spadkiem zaufania obywateli i organów państwowych do TK doszło do stosowania przez sądy powszechne Konstytucji wprost, z pominięciem orzecznictwa TK. Doskonałym przykładem jest Sąd Apelacyjny we Wrocławiu, który uniewinnił dwie osoby skazane po prowokacji CBA. Uznał on, że dowody zdobyte z naruszeniem prawa nie mogą być dopuszczone w procesie, chociaż przepisy przyjęte przez PiS na to pozwalają²².

Wydarzenia związane z TK są nie tylko problemem natury prawnej. Jest to także przykład klasycznej walki o władzę, w której zacierają się granice między władzą ustawodawczą a sądowniczą. Istotę tego problemu trafnie wskazała M. Pyziak-Szafnicka, która stwierdziła, że analiza orzecznictwa TK z lat 201 –2019 „dowodzi, że Trybunał występuje w nowej roli, która polega na potwierdzaniu zgodności z Konstytucją ustaw uchwalanych w tym okresie”²³. Dodatkowo nowelizacje ustawy, jakie zostały podjęte w 2015 roku były według Trybunału Konstytucyjnego w całości niekonstytucyjne. Przyczyniały się one do paraliżu działalności tego organu. Z uchwaleniem ustawy z 13 grudnia 2016 przepisy wprowadzające ustawę o organizacji i trybie postępowania przed TK spowodowały powrót większości rozwiązań z ustawy z 1997 roku oraz pierwotnej treści ustawy z 2015 roku. Nie zmienia to jednak faktu, że podwójny wybór sędziów w największym stopniu przyczynił się do zaistniałego kryzysu i wzbudza wiele wątpliwości.

7.1. Wnioski płynące z przeprowadzonej ankiety

Ogólny stan wiedzy społeczeństwa na temat tego zagadnienia jest dobry. Około 70% badanych osób słyszało o całej sytuacji. Ponadto 99% stwierdziło, że obywatele powin-

²¹ A. Grycuk, *Jak zmieniła się liczba orzeczeń wydawanych przez Trybunał Konstytucyjny w latach 2015-2019?* [online] Demagog.org.pl <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/jak-zmieniła-się-liczba-orzeczeń-wydawanych-przez-trybunał-konstytucyjny-w-latach-2015-2019/>, [dostęp: 28.06.2023]

²² Ł. Woźnicki, *TK sparaliżowany przez PiS, sądy stosują wprost konstytucję. Resort Ziobry grozi sędziom* [online] <https://wyborcza.pl/7,75398,21958019,sad-uniewinnił-skazanych-po-prowokacji-cba-resort-ziobry-grozi.html>, [dostęp: 28.06.2023]

²³ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020, s. 408.

ni zainteresować się tym tematem, dlatego można wywnioskować, że społeczeństwo uważa to zagadnienie za dość istotne i warte uwagi. Niepokojącym jest fakt, że mimo iż większość ankietowanych zna rolę i zadanie TK, 3% uznało, że kryzys nie zagraża praworządności w Polsce, a 26% nie ma na ten temat zdania. Można zatem stwierdzić, że ankietowani nie zdają sobie sprawy z wpływu orzecznictwa TK na działania ustawodawcy, który przy prawidłowym funkcjonowaniu tego organu nie ma jak naruszać zasady praworządności (dotyczy to tworzenia i uchwalania niekonstytucyjnych ustaw). Co więcej 14% ankietowanych stwierdziło, że sytuacja ta nie ma wpływu na naruszanie czy ograniczanie praw nadanych przez Konstytucję. Dlatego też należy uświadamiać społeczeństwo o korelacji prawidłowego funkcjonowania tego organu oraz poszanowania prawa. Z racji iż większość wydawanych ustaw służy nadaniu praw bądź ich ograniczeniu, istotna jest ich kontrola. Polega ona na ochronie przysługujących jednostce praw. Idealnym podsumowaniem jest wypowiedź profesora Marka Safjana, prezesa Trybunału Konstytucyjnego w latach 1998–2006: „Absolutnie koniecznie trzeba uzmysłowić opinii publicznej, że nie chodzi o jakiś tam techniczny spór, problem prawniczy czy problem elit, ale chodzi o fundamentalną dyskusję o tym, jaka ma być polska demokracja na przyszłość. Jeśli przepuścimy ten moment, to demokracja zniknie nam sprzed oczu i obudzimy się w zupełnie innej rzeczywistości”²⁴.

Bibliografia

Literatura

- Dąbrowski M., *Konstytucja jako ustawa zasadnicza*, W: Witkowski Z. i in. (red.) *Polskie prawo konstytucyjne w obliczu wyzwań współczesności*, Toruń 2021. Garlicki L., *Polskie Prawo Konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020. Kantorowicz H., *Der Kampf um die Rechtswissenschaft/von Gnaeus Flavius*, Heidelberg 1906.
- Kustra-Rogatka A., *Władza sądownicza – Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu*, W: Witkowski Z. i in. (red.) *Polskie prawo konstytucyjne w obliczu wyzwań współczesności*, Toruń 2021.
- Sagan S., Serzhanova V., *Organy i korporacje ochrony prawa*, Warszawa 2014.

Źródła

- Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym z dnia 29 kwietnia 1985 roku, Dz.U. nr 22, poz.98.
- Ustawa z dnia 30 listopada 2016 roku o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego, Dz.U.2016, poz.2073.
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. – Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, M.P. 2022, poz.1204.

²⁴ D. Litwin-Lewandowska, „Konflikt polityczny na przykładzie sporu o Trybunał Konstytucyjny”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K: Politologia* 2016, Vol. 23 nr 2.

Strony internetowe

<http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=1590>
http://www.warszawa.po.gov.pl/pl/main/komunikat/id/369/alias/informacja_o_wszczeci_u_sledztwa_w_sprawie_przekroczenia_uprawnien_w_zwiazku_z_zaniechaniem_publicacji_wyroku_trybunalu_konstytucyjnego.html
<https://demagog.org.pl/wypowiedzi/jak-zmienila-sie-liczba-orzeczen-wydawanych-przez-trybunal-konstytucyjny-w-latach-2015-2019/>
<https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%2034/15>
<https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/508115,martin-schulz-porownal-sytuacje-w-polsce-do-zamachu-stanu.html>
<https://www.blizejprawa.pl/abecadlo/zasada-przyzwoitej-legislacji/> <https://journals.umcs.pl/k/article/view/2393>
<https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C490581%2Cpremier-nie-zlamalam-konstytucji%3B-%0Anie-moge-opublikowac-czegos-co-nie-jest-orzeczeniem.html>
<https://wyborcza.pl/7,75398,21958019,sad-uniewinnil-skazanych-po-prowokacji-cba-resort-ziobry-grozi.html>

THE CRISIS AROUND THE CONSTITUTIONAL TRIBUNAL AND THE IDEA OF DEMOCRATIC STATE RULED BY LAW

Abstract: The crisis around the Constitutional Tribunal began in 2015, and its effects can be seen to this day. This body, among other things, checks the compliance of laws and other sources of law with the Constitution of the Republic of Poland by issuing judgments in this matter. In addition, the Constitutional Tribunal enforced the so-called constitutional principles of Article 2 of the Constitution, stating that the Polish state is a democratic state governed by the rule of law. However, what impact does the impasse related to the Constitutional Tribunal have on this constitutional principle? The aim of the article is to try to answer this question, but also to examine the public's awareness of the situation through a survey. In addition, the intention is also to enable a thorough acquaintance with elementary issues such as the composition, role of the Tribunal, but also to explain the origins of this crisis in detail, so that the reader can understand it. The crisis around the Constitutional Tribunal continues to this day, and none of the authorized bodies has not yet taken any action that could rectify it or prevent the negative effects. The situation has led to a decrease in citizens' trust in this body and the state, there has been a legal dualism and violation of certain principles, such as decent legislation. Based on the conducted survey, it can be safely stated that the state of knowledge of the respondents is not bad, but they are not fully aware of certain connections, which the above article aims to show.

Keywords: constitutional tribunal, idea of democratic state ruled by law, constitutional law, crisis.

Wiktoria Anna Woźniak

Koło Naukowe Ustrojów Politycznych CASUS

Opiekunowie koła: dr Monika Giżyńska, dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

PLAGIAT A INSPIRACJA NA PRZESTRZENI RÓŻNYCH FORM USTROJOWYCH W POLSCE (analiza ustaw o prawie autorskim z 1926 r., 1952 r. i 1994 r.)

Plagiat i inspiracja są to jedne z wielu najczęściej poruszanych terminów w kontekście twórczości intelektualnej, zwłaszcza w dziedzinie nauki. Twórczość intelektualna, choć niegdyś niebędąca terminem ustawowym przejawiała się wśród ludzi od początku ich istnienia. Terminem zamiennym jest określenie własność intelektualna. Własność intelektualną natomiast definiujemy jako „(...) prawa odnoszące się do: dzieł literackich, artystycznych i naukowych, interpretacji artystów interpretatorów oraz do wykonń artystów wykonawców, do fonogramów i do programów radiowych i telewizyjnych, wynalazków we wszystkich dziedzinach działalności ludzkiej, odkryć naukowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych i usługowych, jak również do nazw handlowych i oznaczeń handlowych, ochrony przed nieuczciwą konkurencją; oraz wszelkie inne prawa dotyczące działalności intelektualnej w dziedzinie przemysłowej, naukowej, literackiej i artystycznej”¹. Zarówno plagiat, jak i inspiracja są znaczącymi pojęciami w kontekście własności intelektualnej. Poddając analizie różne ustawy dotyczące własności intelektualnej, twórczości, plagiatu oraz inspiracji, należy wrócić uwagę na pewnego rodzaju różnicę. Jak powszechnie wiadomo, autorstwo mieści się w ramach pojęcia twórczości. W ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, a konkretnie w artykule 23 wskazano, że „Dobra osobiste człowieka, jak w szczególno-

---

¹ Konwencja o ustanowieniu światowej organizacji własności intelektualnej Podpisana w Sztokholmie z 14.07.1967 r. (Dz.U. 1975 nr 9 poz. 49).

ści zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach². Ukształtował się powszechny pogląd polskich prawników, że autorska własność intelektualna nie jest odrębną częścią prawa i nie stanowi pewnego rodzaju odrębnej kategorii. Chroniona jest zatem przez prawo cywilne³. Doskonale widać to w zacytowanym powyżej w artykule. Należy również zwrócić uwagę na skumulowanie się praw dotyczących ochrony. Z jednej strony posiadamy ochronę prawa cywilnego, z drugiej zaś ochronę wynikającą z prawa autorskiego. Własność intelektualna, jej rodzaje oraz sposób ochrony stanowią swoistą podstawę, która to dzięki rozwojowi i koncepcjom myśli prawniczej powołała słowo plagiat oraz inspirację. Ze względu na obszerność omawianej materii poddane są analizie trzy Ustawy z 1926 r. 1952 r. i 1994 r. o prawie autorskim.

Poddając analizie obecnie obowiązującą Ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r., można zauważyć, że nie znajdziemy w niej definicji słowa plagiat. Zwrotu tego nie użyto w wyżej wymienionej ustawie, co znaczy, że nie ma charakteru ustawowego. Ustawodawca pominął definicję legalną dotyczącą plagiatu, nie dookreślił również podanego sformułowania w innych ustawach. Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r.⁴ obowiązująca do dnia 30 września 2018 roku zawierała artykuł 217, mówiący o przebiegu postępowania dyscyplinarnego i o wznowieniu postępowania. Paragraf 5 ustawy określał: „Nie stosuje się przedawnienia w odniesieniu do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego wobec studenta, któremu zarzuca się popełnienie plagiatu”⁵. Dział I Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r. „Przepisy ogólne” również nie ustanawiają definicji legalnej, czyli definicji wiążącej ustanowionej dla konkretnej ustawy. Oznacza to, że ustawodawca posługuje się w niektórych aktach prawnych słowem plagiat bez określenia jego konkretnego znaczenia. Warto przytoczyć słownikową definicję, a konkretnie Polskiego Wydawnictwa Naukowego (PWN) wyrażenia plagiat, które jest rozumiane jako „przywłaszczenie cudzego pomysłu twórczego, wydanie cudzego utworu pod własnym nazwiskiem lub dosłowne zapożyczenie z cudzego dzieła opublikowane jako własne; też: taki przywłaszczony pomysł, wydany utwór lub zapożyczenie”⁶. Skupiając się na etymologii słowa, należy zwrócić szczególną uwagę na łacińskie sformułowanie plagij, oznaczające „kradzież, przywłaszczenie idei, metody, wyników, utworu bądź pomysłu bez właściwego odniesienia, włączając w to nieautoryzowane wykorzystywanie

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1610), art.23.

³ A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 148; E. Wojnicka, *Ochrona autorskich dóbr osobistych*, Łódź 1997, s. 85 oraz powołana tam literatura.

⁴ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2005 r. Nr 164, poz. 1365.)

⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U.2017.2183), art.217.

⁶ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/plagiat.html> [dostęp: 28.06.2023].

informacji(...)"⁷. Obecnie termin ten używany jest w mowie potocznej, w literaturze prawniczej, języku prawniczym (niekiedy w języku prawa) oraz orzecznictwie sądowym. Ogólnopojęciowo definiujemy go jako przywłaszczenie cudzego autorstwa, czyli wykorzystanie utworu, całego lub jego fragmentu oraz uznanie i lub zaprezentowanie jako własny. Jednym z najpoważniejszych wkroczeń w sferę dóbr osobistych danego twórcy jest właśnie przywłaszczenie autorstwa. Istnieje pewna przesłanka, która musi zostać spełniona, ażeby można było mówić o przywłaszczeniu autorstwa tzn. przedmiot czynu musi być chroniony co najmniej prawami osobistymi, w tym prawem do autorstwa utworu. Można o tym mówić, ponieważ twórcy przysługują dwa pewnego rodzaju uprawnienia związane z autorstwem. Pierwszym z nich są prawa osobiste, realizowane na podstawie autorstwa, jest to szczególna ochrona związku autora z jego utworem, drugie natomiast są to prawa majątkowe, które umożliwiają korzystanie z utworu, rozporządzanie nim na wszelakich polach oraz uprawniają do czerpania z ich tytułu wynagrodzenia.

Słowo inspiracja również podobnie do plagiatu nie ma swojej ustawowej definicji. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 23 czerwca 1972 r. określił, kiedy mamy do czynienia z inspiracją, podkreślając, że „(...) utwór można określić jako inspirowany w momencie, gdy po twórczym przetworzeniu elementów dzieła pierwotnego, o charakterze utworu inspirowanego decydują jego własne indywidualne elementy”⁸. Tym samym wskazał różnice między inspiracją, a dziełem zależnym. Główną cechą rozróżniającą jest tu przejaw cech samodzielnych, własne indywidualne elementy oraz oryginalność twórczości. Poddać analizie warto wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2014 r., w którym wskazano, że „Za kryterium rozgraniczające uznaje się takie twórcze przetworzenie elementów dzieła inspirowanego, że o charakterze inspirowanego decydują już jego własne, indywidualne elementy, a nie elementy przyjęte (...) Zaczerpniecie tylko samego wątku cudzego utworu nie wymaga zgody autora dzieła inspirowanego, ponieważ istotą utworu inspirowanego jest właśnie jego powstanie w wyniku pobudki twórczej dostarczonej przez utwór inspirowany”⁹. Na podstawie przytoczonych orzeczeń łatwo zauważyć, że różnice pomiędzy inspiracją a dziełem zależnym przejawiają się w posiadaniu przez utwory inspirowane cech samodzielnej twórczości. W jaki sposób jednak ocenić, czy dzieło zostało przetworzone w wystarczającym stopniu i wyposażone w tyle elementów indywidualnych, że można mówić o inspiracji, a nie o utworze zależnym? Jak wynika z orzecznictwa, sądy każdy przypadek rozważają indywidualnie.

Ustawa o prawie autorskim z 29 marca 1926 roku to postępowanie polskiej myśli prawniczej dwudziestolecia międzywojennego. Było to jedno z większych osiągnięć Komisji Kodyfikacyjnej. Analizując daną ustawę, która została podzielona na 7 rozdziałów

⁷ H. Lenartowicz, *Metodologia badań w pielęgniarstwie*, Warszawa 2010; <https://sjp.pwn.pl/fragmenty/Metodologia-badan-w-pielęgniarstwie;856E646FEB;Plagiat.html> [dostęp:28.06.2023].

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 czerwca 1972 r, I CR 104/72.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2014 roku, I CSK 539/13.

i 77 krótkich artykułów, można wśród nich znaleźć artykuł mówiący właśnie o plagiacie. Mowa bowiem o art. 61 „Kto wbrew przepisom niniejszej ustawy umyślnie wkracza w wyłączne prawa twórcy lub jego następcy prawnego, ulega karze grzywny do dziesięciu tysięcy złotych lub aresztu do jednego tygodnia do sześciu miesięcy, albo obu tym karom łącznie. Sporządzający kopię z cudzego utworu sztucznej ulega karze tylko wtedy, gdy trudni się takim kopiowaniem zarobkowo”¹⁰. Zacytowany artykuł porusza takie kwestie jak wkroczenie w wyłączne prawa twórcy (które wzbudzały wiele wątpliwości interpretacyjnych), czyli naruszenie prawa autorskiego. Za naruszenie prawa autorskiego uznaje się również przywłaszczenie cudzego autorstwa, niepodanie w swoim utworze autora utworu, z którego zaczerpnięto treść oraz podanie nieprawdziwego źródła lub autora. Artykuł 62 natomiast mówi dodatkowo o naruszeniu praw autorskich w przypadku ujawnienia autora wbrew jego woli lub przywłaszczenie sobie jego pseudonimu czy nazwiska. Podobne schematy przyjmuje ustawodawca w ustawie o prawie autorskim z dnia 10 lipca 1952 roku. Odmienną cechą jest zawarty w ustawie z 1952 r. wymóg dotyczący niepodania nazwiska twórcy lub źródła z utworu, z którego zaczerpnięto wybrany fragment. Powodowało to tzw. błąd co do autorstwa¹¹. Można poniekąd uznać, że regulacje prawne dotyczące, wciąż niezdefiniowanego plagiatu, za odpowiedniki. Artykuł 59 §2 ustawy z 1952 roku jest w założeniu tożsamy z artykułem 62 ustawy z 1926 roku.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych została uchwalona 4 lutego 1994 roku w III Rzeczypospolitej Polskiej. Obecnie obowiązujący akt prawny w porównaniu do swoich poprzedników charakteryzuje się znacznie bardziej rozbudowaną myślą prawną. Ustawa obejmuje 129 rozbudowanych artykułów. Należy zaznaczyć, że prawo autorskie powstało w celu zabezpieczenia i ochrony praw twórców i osób posiadających prawa do utworu. Uchwalenie obecnie obowiązującej ustawy miało na celu rozszerzenie praw twórców oraz dostosowanie się praw do nowego systemu prawnego. Akt prawny określa podmiot i przedmiot prawa autorskiego. W myśl Ustawy o prawie autorskim i prawach powszechnych według art.8: ”1. Prawo autorskie przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej. 2. Domniemywa się, że twórcą jest osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniiono na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu. 3. Dopóki twórca nie ujawnił swojego autorstwa, w wykonywaniu prawa autorskiego zastępuje go producent lub wydawca, a w razie ich braku – właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi”¹². Uznaje się zatem, że podmiotem prawa autorskiego musi być człowiek, twórca. Wiąże się z tym kwestia, że plagiat jest niewykonalny w stosunku do np. sztucznej inteligencji czy zwierząt. Ważnym aspek-

¹⁰ Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim (Dz.U. 1926 nr 48 poz. 286).

¹¹ Ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz.U. 1952 nr 34 poz. 234).

¹² Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83).

tem podczas analizy powyższej ustawy jest zwrócenie uwagi na art. 115, który wskazuje, że „Art. 115. 1. Kto przywłaszcza sobie autorstwo albo wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3. 2. Tej samej karze podlega, kto rozpowszechnia bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie albo publicznie zniekształca taki utwór, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie. 3. Kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej w inny sposób niż określony w ust. 1 lub 2 narusza cudze prawa autorskie lub prawa pokrewne określone w art. 16, art. 17, art. 18, art. 19 ust. 1, art. 191, art. 86, art. 94 ust. 4 lub art. 97, albo nie wykonuje obowiązków określonych w art. 193 ust. 2 lub art. 20 ust. 1–4, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku”¹³. Ustawodawca nie użył w powyższym artykule, jak i w całym akcie normatywnym, słowa plagiat, ponieważ nie jest to definicja ustawowa. Obecnie w żadnej ustawie nie spotkamy się z definicją legalną plagiatu, jednak można znaleźć wiele orzecznictw sądowych czy napotkać się na nie w literaturze prawniczej. Świadczy to o niedookreśleniu tego sformułowania, które występuje jednak głównie w języku potocznym. Skutkami owego niedookreślenia może być nadinterpretacja, nieścisłość np. w wyrokach sądowych.

Poddając analizie poszczególne ustawy, zwróciłam uwagę na postęp myśli prawnej. Ustawy są znacznie bardziej rozbudowane. Widać tendencję, która wskazuje na zawieranie zdecydowanie szczegółowych artykułów podzielonych na ustępy, co ułatwia rozumienie tekstu prawnego. Mimo iż obecnie mówi się o tzw. inflacji prawa, popularne wśród prawników jest stwierdzenie, że w tym wypadku nowelizacja Ustawy z dnia 10 lipca 1952 roku o prawie autorskim była konieczna. Obecnie obowiązująca Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych uchwalona 4 lutego 1994 roku, rozszerza myśl prawną Ustawy o prawie autorskim z dnia 10 lipca 1952 roku. Dostrzec można znaczne różnice w przepisach karnych wszystkich trzech ustaw. Skupiając się na ustawowej definicji słowa plagiat, dostrzegamy, że ustawodawca nie posłużył się tym zwrotem. Obecnie plagiat przyjmuje wiele definicji, które w większej części pochodzą z języka potocznego. Zaznaczyć należy najważniejszy błąd ustawodawcy. Nie ma ustawowej definicji słowa, które uznawane jest za najpoważniejsze wkroczenie w strefę dóbr osobistych autora. W kontekście plagiatu w ustawie z 1994 roku posługujemy się tylko wyłącznie artykułem 115. Mówi on bowiem o odpowiedzialności karnej. W swej sankcji wskazuje konkretny rodzaj dolegliwości, który będzie dotyczył adresata niedostosowującego się do warunków określonych w hipotezie. Wynioskować można, że mimo iż prawo uległo znacznemu rozwojowi nie tylko pod kątem ilości poszczególnych artykułów, ale przede wszystkim merytoryki, to ustawodawca tworzy wciąż niedookreślone prawo.

¹³ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83).

Bibliografia

- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, Warszawa, 2013.
- Lenartowicz H., *Metodologia badań w pielęgniarstwie*, Warszawa 2010.
- Mielewczyk N., *Inspiracja w prawie autorskim – kilka słów o cienkiej granicy pomiędzy inspiracją a utworem zależnym*, Poznań 2019.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Wojnicka E., *Ochrona autorskich dóbr osobistych*, Łódź 1997.
- Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim. (Dz.U. 1926 nr 48 poz. 286).
- Ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim. (Dz.U. 1952 nr 34 poz. 234).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16 poz. 93).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U.2017.2183).
- Konwencja o ustanowieniu światowej organizacji własności intelektualnej Podpisana w Sztokholmie z 14.07.1967r. (Dz.U. 1975 nr 9 poz. 49). Wyrok Sądu Najwyższego z dnia, 23 czerwca 1972 roku, I CR 104/72.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2014 roku, I CSK 539/13
<https://sjp.pwn.pl/fragmenty/Metodologia-badan-w-pielęgniarstwie;856E646FEB;Plagiat.html>
<https://sjp.pwn.pl/szukaj/plagiat.html>

PLAGIARISM AND INSPIRATION IN VARIOUS POLITICAL SYSTEMS IN POLAND (analysis of copyrights from 1926, 1952 and 1994)

Abstract: Plagiarism and inspiration are among the most commonly discussed terms in the context of intellectual creativity, especially in the field of science. In this scientific article, the author focuses on distinguishing selected issues, providing their definitions, and elucidating the evolution of the approach to plagiarism and inspiration in the Polish legal and cultural system over the years. The analysis revolves around three key laws: the Copyright Act of March 29, 1926, the Copyright Act of July 10, 1952, and the Copyright and Related Rights Act of February 4, 1994. In the first part of the article, the author concentrates on the 1926 law, which was introduced during the period of the Second Polish Republic. The content, historical context, and the influence it had on the current definition of plagiarism and inspiration are examined. The subsequent section of the article focuses on the 1952 law, which was implemented during the era of the Polish People's Republic. The changes in the approach to plagiarism and inspiration during that time, resulting from shifting political and ideological conditions, are analyzed. Attention is drawn to potential limitations on freedom and creativity, as well as the role of the state in regulating and overseeing creative work. In the final part of the article, the author delves into the 1994 law, which remains in effect in Poland to this day. Examples of the effectiveness of the provisions and potential challenges associated with their enforcement are presented. The scientific article aims to understand the impact of different political systems on attitudes and the understanding of the definition of plagiarism.

Keywords: plagiarism, inspiration, act.

Alicja Cendrowska

Koło Naukowe Prawa Administracyjnego AD VOCEM

Opiekun Koła Naukowego dr Monika Ziniewicz

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ADMINISTRACYJNOPRAWNE ASPEKTY CZYNNOŚCI MATERIALNO-TECHNICZNYCH PODEJMOWANYCH W REJESTRACJI STANU CYWILNEGO OBYWATELI UKRAINY POZOSTAJĄCYCH NA TERYTORIUM POLSKI

Wstęp

Dnia 24 lutego 2022 roku wojska Federacji Rosyjskiej wkroczyły na terytorium Ukrainy i rozpoczęła się pełnowymiarowa wojna na terenie całego kraju. W tym miejscu należy podkreślić, że działania wojenne trwają na części terytorium Ukrainy od 2014 roku, m.in. aneksja Krymu czy wojna w Donbasie. Jest to pierwszy od czasów II wojny światowej konflikt zbrojny na terytorium państwa graniczącego z Polską. W związku z działaniami wojennymi obywatele Ukrainy zaczęli masowo opuszczać swój kraj. Nie ulega wątpliwości, że celem ucieczki jest ochrona życia oraz potrzeba godnego funkcjonowania. Ponadto wielu z obywateli Ukrainy posiada w Polsce rodzinę czy znajomych, którzy zaofiarowali swoją pomoc. Niekwestionowany wpływ miały również podobieństwa językowe oraz kulturowe między Polską a Ukrainą¹.

Zgodnie z danymi statystycznymi przedstawionymi przez polską Straż Graniczną w 2022 roku w osobowym ruchu granicznym, granicę RP przekroczyło ponad 9 milionów obywateli Ukrainy. W stosunku do 2021 roku jest to przyrost w wysokości 121%. Warto podkreślić, że polscy strażnicy graniczni odmówili wjazdu na terytorium Polski ponad 20 tys. obywateli Ukrainy, co notuje spadek w stosunku do roku poprzedniego o ok. 20%².

---

¹ P., Długosz L., Kryvachuk D., Izdebska-Długosz *Uchodźcy wojenni z Ukrainy- życie w Polsce i plany na przyszłość*, , Lublin, 2022 s. 6/7.

² <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp 13.04.2023].

Większość uchodźców z Ukrainy to młode kobiety (średnia wieku ok. 37 lat), często z małymi dziećmi (średnia wieku 3,4 lata). Badane kobiety w znaczącej mierze legitymują się wykształceniem wyższym i zamieszkiwały ukraińskie miasta. Co istotne mniej niż 1/5 badanych deklaruje znajomość języka polskiego, jednakże większość z nich chce się go nauczyć. Niespełna połowa respondentów posłała swoje dzieci do polskiej szkoły – część z nich uczestniczy w lekcjach zdalnych prowadzonych przez szkoły w Ukrainie. Połowa uchodźców z Ukrainy zamierza wrócić do swojej ojczyzny po zakończeniu wojny, co najczęściej jest motywowane tęsknotą czy powinnością odbudowy kraju³.

W związku z tak licznym przekraczaniem granicy RP przez obywateli Ukrainy, a także panującą wojną na terenie ich kraju polski prawodawca wydał ustawę z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa⁴. Na dzień 13 kwietnia 2023 roku ustawa przeszła już 21 zmian, co przede wszystkim podyktowane jest niezwykle szybkim zgłoszeniem projektu (niespełna 2 tygodnie od dnia wybuchu konfliktu zbrojnego na terenie Ukrainy) oraz sprawnego uchwalenia ustawy (ok. 3 tygodnie od wybuchu konfliktu zbrojnego na terenie Ukrainy).

Wyżej wspomniana ustawa określa przede wszystkim szczególne zasady zalegalizowania pobytu obywateli Ukrainy – wydanie zezwolenia przez polskie organy na pobyt czasowy, szczególne zasady powierzenia im pracy, możliwość przedłużenia legalnego pobytu czy dostępu do różnego rodzaju usług publicznych tj. oświata czy służba zdrowia. Ostatnie z wymienionych uprawnień ma szczególne znaczenie dla niniejszego artykułu. Bowiern wśród przybywających na terytorium Polski obywateli Ukrainy odnotowano wiele kobiet w ciąży, które urodziły bądź urodzą swoje dzieci w polskich szpitalach. W związku z powyższym, mimo iż te dzieci będą posiadały obywatelstwo ukraińskie, podlegają obowiązkowi rejestracji w polskim rejestrze stanu cywilnego.

Najważniejsze uprawnienia przyznane obywatelom Ukrainy na mocy ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa

Na wstępie należy podkreślić, iż podstawowym uprawnieniem przyznanym przez powyższą ustawę jest zalegalizowanie pobytu obywateli Ukrainy na terytorium Polski. Jak podkreślono w art. 1 ust. 1 PomocUkrainaU szczególne zasady zalegalizowania pobytu obywateli Ukrainy dotyczą uchodźców, którzy przybyli na terytorium RP z powodu trwającego na terytorium Ukrainy konfliktu zbrojnego. Przechodząc do analizy art. 2 PomocUkrainaU warto podkreślić, że uzyskanie legalnego pobytu przez obywateli

³ P. Długosz, L. Kryvachuk, D. Izdebska-Długosz, *Uchodźcy wojenni z Ukrainy- życie w Polsce i plany na przyszłość*, Lublin, 2022, s. 6-7.

⁴ (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 103 z późn. zm.), dalej zwana: PomocUkrainaU.

Ukrainy wymaga spełnienia ustawowych przesłanek. Pierwszą z nich jest przybycie na terytorium Rzeczypospolitej Polski po 24.02.22 r., a sam przyjazd do Polski jest spowodowany działaniami wojennymi prowadzonymi na terenie Ukrainy. Powyższa regulacja obejmuje także małżonków obywateli Ukrainy, którzy nie posiadają polskiego obywatelstwa. Warto zwrócić uwagę, że dzieci (których matkami są obywatelki Ukrainy) urodzone na terytorium Polski także otrzymują prawo do zalegalizowania pobytu. Nie ulega wątpliwości, że wspomniany przepis prawa reguluje wyłącznie przybycie na terytorium Polski w sposób legalny. Co oznacza, że ma ono nastąpić zgodnie z literą prawa. Za nielegalne przekroczenie granicy państwowej uważa się np. przekroczenie jej z naruszeniem przepisów regulujących przekroczenie granic zewnętrznych Strefy Schengen⁵ czy wbrew prawu, używając przy tym przemocy, groźby lub podstęp. Kolejnym niezwykle istotnym warunkiem do uzyskania legalnego pobytu przez obywateli Ukrainy jest zadeklarowanie zamiaru pozostania na terytorium Polski. Ustawodawca w regulacjach prawnych nie określił sposobu wyrażenia wspomnianej deklaracji, co więcej nie wskazał nawet organu, przed którym miałaby ona być wyrażona czy też formy (np. wymogu pisemnej deklaracji). Tak więc, jak w praktyce obywatele Ukrainy deklarują chęć pozostania w Polsce? Najbardziej klasyczną formą wyrażenia chęci pozostania na terytorium RP jest złożenie wniosku o nadanie numeru PESEL, co w rezultacie skutkuje wpisem danych do rejestru obywateli Ukrainy, którzy przybyli do Polski w związku z konfliktem zbrojnym na terenie Ukrainy. Innym ze sposobów zadeklarowania zamiaru pozostania na terytorium RP jest np. rozpoczęcie pracy w Polsce, posłanie dzieci do polskich szkół czy założenie działalności gospodarczej w Polsce⁶. Obywatele Ukrainy spełniający wyżej wymienione warunki otrzymują prawo do pobytu czasowego na terytorium RP, który wynosi 18 miesięcy i jest liczony od dnia 24.02.2022 r. W związku z powyższym nie bierze się pod uwagę faktycznej daty przekroczenia granicy Polskiej. Tak więc obywatel Ukrainy przybyły na terytorium RP dnia 18.01.2023 r. posiada prawo legalnego pobytu na terytorium Polski do 24.08.2023 r. – tak samo jak uchodźca z Ukrainy przybyły 25.02.2022 r. Dodatkowo w tym miejscu warto podkreślić, iż dzieci urodzone na terytorium RP (przez kobiety obywatelstwa ukraińskiego, które otrzymały prawo pobytu czasowego) także otrzymują prawo pobytu na terytorium Polski, który analogicznie wynosi 18 miesięcy od dnia 24.02.2022 r. Według obecnych regulacji prawnych obywatele Ukrainy zamierzający pozostać na terytorium RP po 24.08.2023 r. są obowiązani do złożenia wniosku na pobyt czasowy, co zostało uregulowane w art. 38 PomocUkrainaU⁷. W rozumieniu art. 2 ust. 6 Pomo-

⁵ Strefa Schengen jest to obszar, na którym zniesiono kontrolę graniczną na granicach wewnętrznych państw-stron. W ramach Strefy Schengen zagwarantowano m.in. swobodę przepływu osób.

⁶ M. Jaźwińska, P. Mickiewicz, K. Słubik [w:] *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, red. W. A. Klaus, Warszawa 2022, art. 2., LEX/el.

⁷ K. Szmid, P. Sawicki (red.), *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Komentarz*, Warszawa 2022, LEX/el.

cUkrainaU obywatel Ukrainy spełniający wyżej opisane warunki oraz przebywający legalnie na terenie Polski zostaje uznany za osobę korzystającą w RP z ochrony czasowej. Dlatego też przysługują mu uprawnienia zawarte w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z wyłączeniem regulacji zawartych w rozdziale III⁸.

Kolejną niezwykle ważną kwestią w omawianej materii jest rejestracja pobytu obywatela Ukrainy na terytorium RP w świetle art. 3 PomocUkrainaU. Zatem rejestracji takiego pobytu dokonuje Komendant Główny Straży Granicznej. Rejestracja może nastąpić na dwa sposoby, mianowicie:

- podczas kontroli granicznej, gdzie obywatel Ukrainy okazuje dokument i jest rejestrowany w systemie (na potwierdzenie rejestracji uzyskuje stempel w paszporcie bądź stosowne zaświadczenie) lub
- z chwilą złożenia wniosku o nadanie numeru Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności, dalej zwanego numerem PESEL w takiej sytuacji Komendant Główny Straży Granicznej dokonuje rejestracji na podstawie wniosku i nadanie numeru PESEL.

Obywatele Ukrainy podlegają rejestracji w rejestrze prowadzonym w systemie teletinformatycznym, gdzie przechowywane są takie dane jak np. imię i nazwisko, miejsce urodzenia, płeć czy unikalny numer ewidencyjny nadany przez organ ukraiński⁹.

Następnym istotnym uprawnieniem obywatela Ukrainy przybyłego na terytorium RP w związku z konfliktem zbrojnym panującym na terenie Ukrainy jest nadanie numeru PESEL. Na wstępie należy wyjaśnić czymże jest numer PESEL. Mianowicie jest to ciąg 11 cyfr, które jednoznacznie identyfikują osobę fizyczną. Pod wspomnianym cyframi kryje się data urodzenia, numer porządkowy, oznaczenie płci i liczba kontrolna. Co istotne, jest to numer unikatowy, nawet gdy dana osoba umrze, jej PESEL nie zostanie nikomu „przekazany”. Podlega zmianie jedynie w wyjątkowych sytuacjach, np. przy sprostowaniu daty urodzenia czy zmianie płci¹⁰. Warto podkreślić fakt, iż obywatelom polskim jest on nadawany z urzędu w przeciwieństwie do obywateli ukraińskich, którzy w tej sprawie są obowiązani złożyć stosowny wniosek. Tryb wnioskowy został przewidziany w celu usprawnienia procedur i w doktrynie określany jest mianem odformalizowanego, ponieważ nie ma obowiązku wskazania podstawy prawnej uzyskania numeru PESEL¹¹. Bowiern wniosek o nadanie numeru PESEL obywatelowi Ukrainy jest składany przez niego osobiście w dowolnym organie wykonawczym gminy na terytorium RP (art. 4 ust. 1 PomocUkrainaU). Termin na złożenie wniosku

⁸ (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1264 z późn. zm.)

⁹ P. Drembkowski (red.), *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Komentarz z wzorami dotyczącymi pobytu, dostępu do rynku pracy, świadczeń społecznych, edukacji i opieki zdrowotnej*, Warszawa 2022, nb. 1–5.

¹⁰ M. Pawłowska w [red:] M. Miemiec, *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2019, s. 56.

¹¹ A. Pękul- Czajkowska, *PESEL dla obywateli Ukrainy*, n.ius, 2022, Legalis/el.

wynosi 30 dni od dnia przybycia na terytorium RP. Ustawodawca w art. 4 ust. 2 *PomocUkrainaU* wyraźnie podkreślił, iż wniosek musi zostać złożony w postaci papierowej z własnoręcznym podpisem. Oczywiście, gdy dana osoba ze względu na stan zdrowia czy niepełnosprawność nie jest w stanie osobiście stawić się w urzędzie, organ zapewnia możliwość złożenia wniosku w innym miejscu – w szczególności chodzi o miejsce pobytu danej osoby. Dodatkowo do wniosku należy załączyć fotografię (odpowiadającą wymaganiom określonych w ustawie z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych¹² oraz pobierane są odciski palców. Zgodnie z art. 5 ust. 1 *PomocUkrainaU* organ gminy ma możliwość zapewnienia nieodpłatnego wykonania fotografii niezbędnej do wniosku o numer PESEL. Ponadto przed wprowadzeniem danych do rejestru PESEL organ potwierdza tożsamość osoby składającej wniosek. Najczęściej podstawą potwierdzenia jest dokument podróży (np. paszport) czy Karta Polaka. Na mocy art. 4 ust. 11 *PomocUkrainaU* dopuszczono także przeprowadzenie potwierdzenia tożsamości na podstawie innego dokumentu ze zdjęciem, który pozwala na identyfikację danej osoby fizycznej. Pewnym novum, jakie zostało zawarte w ustawie *PomocUkrainaU*, jest możliwość potwierdzenia tożsamości na podstawie unieważnionego dokumentu. Z pewnością ustawodawca dopuścił taką wyjątkową możliwość ze względu na to, że wielu obywateli Ukrainy nie planowało podróży do Polski, więc nie każdy zadbał o ważność dokumentu. Obywatele Ukrainy, którzy otrzymali numer PESEL są zrzeszani w rejestrze prowadzonym w systemie teleinformatycznym przez Ministra właściwego ds. informatyzacji. Według danych statystycznych aż 96% ankietowanych obywateli Ukrainy uzyskało czy też zamierzało uzyskać numer PESEL¹³. Ponadto polski prawodawca przewidział w art. 7 *PomocUkrainaU* uprawnienie ministra właściwego ds. informatyzacji do zakupu sprzętu komputerowego. Chodzi o taki sprzęt, który jest niezbędny do realizacji zadań z nadawaniem numeru PESEL obywatelom Ukrainy. Działanie ustawodawcy należy ocenić pozytywnie, z pewnością na przestrzeni ostatniego roku znacząco ułatwiło to pracę urzędników z urzędów gmin.

Dzięki uzyskaniu numeru PESEL obywatel Ukrainy może korzystać z elektronicznych usług administracji publicznej. W szczególności z platformy ePUAP oraz aplikacji mobilnej mObywatel. Platforma ePUAP została wprowadzona na mocy Ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne¹⁴ i pozwala na załatwianie spraw urzędowych przez Internet. W kontekście niniejszej pracy istotne znaczenie ma proces rejestracji dziecka za pomocą wspomnianej platformy. Zgłoszenie urodzenia dziecka w takim przypadku dokonywane jest za pomocą elektronicznego formularza. Znajduje się on na platformie ePUAP w katalogu

¹² (Dz. U. z 2022 r. poz. 671).

¹³ P. Długosz., L. Kryvachuk., D. Izdebska-Długosz., *Uchodźcy wojenni z Ukrainy- życie w Polsce i plany na przyszłość*, Lublin, 2022, s. 3.

¹⁴ (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 57).

usług i zastępuje protokół urodzenia w formie papierowej¹⁵. Regulacja jest z pewnością dużym udogodnieniem dla obywateli Polski, ale czy stanowi ułatwienie dla obywateli Ukrainy? To zależy od sytuacji osobistej obywatela Ukrainy. Jeżeli jest to osoba dobrze władająca językiem polskim, to z pewnością e-zgłoszenie urodzenia dziecka jest dogodnym rozwiązaniem. Jednakże obywateli Ukrainy przybyłych na terytorium RP władających językiem polskim jest niewiele, a przez ponad rok od wybuchu wojny w Ukrainie ePUAP nie doczekał się automatycznego tłumaczenia na język ukraiński. Bariera językowa jest kluczowym powodem niechęci załatwiania spraw urzędowych przez Internet przez obywateli Ukrainy. Bowiem w tym miejscu należy podkreślić, iż w Ukrainie w okresie przedwojennym miała miejsce szybko postępująca cyfryzacja administracji publicznej. Naczelnyymi hasłami modernizacji były słowa „państwo w smartfonie”. Z tego powodu ciężko mówić o tym, że obywatele Ukrainy niechętnie korzystają z platformy ePUAP, motywując to wykluczeniem cyfrowym. Wręcz przeciwnie, są oni do tego przyzwyczajeni i często są zdziwieni, że tak wielu z nas odwiedza urzędy. W rezultacie rejestracja urodzeń najmłodszych obywateli Ukrainy rzadko kiedy odbywa się elektronicznie. Najczęściej niezbędna jest wizyta w Urzędzie Stanu Cywilnego przy asyście tłumacza¹⁶. Obywatelom Ukrainy posiadającym numer PESEL umożliwiono korzystanie z aplikacji mobilnej mObywatel. Ta usługa zastępuje tradycyjny portfel z dokumentami, bowiem aplikacja pozwala potwierdzić tożsamość tak samo skutecznie jak paszport czy też dowód osobisty¹⁷. mObywatel jest szczególnie istotny dla obywateli Ukrainy przebywających legalnie na terytorium RP. We wspomnianej aplikacji mobilnej znajduje się diia.pl, czyli elektroniczny dokument, który jest wydawany obywatelom Ukrainy przybyłym do Polski w związku z działaniami wojennymi na terenie Ukrainy. Od lipca 2022 roku diia.pl został zakwalifikowany do katalogu dokumentów pobytowych. W praktyce oznacza to, że przy równoczesnym posiadaniu dokumentu podróży (najczęściej paszportu) uprawnia do przekraczania granicy zewnętrznej Unii Europejskiej. Ponadto dzięki niemu obywatele Ukrainy mają prawo przemieszczania się w ramach strefy Schengen przez 90 dni w ciągu 180-dniowego wycinka czasu. Według danych statystycznych dokument diia.pl cieszy się dużym zainteresowaniem, bowiem został on pobrany ponad 80 tysięcy razy¹⁸.

¹⁵ S. Wojciechowski, *E-usługa elektronicznego zgłoszenia urodzenia dziecka*, „Metryka”, 2018, s. 137 i n.

¹⁶ <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-08-23/cyfryzacja-ukrainy-anatomia-sukcesu> [dostęp: 28.04.2023].

¹⁷ <https://www.nask.pl/pl/aktualnosci/4623,Obywatele-Ukrainy-z-aplikacja-mObywatel-w-Polsce.html> [dostęp: 28.04.2023].

¹⁸ <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/diiapl---pierwsze-w-ue-w-pelni-cyfrowe-pozwolenie-na-pobyt> [dostęp: 28.04.2023].

Rejestracja dziecka urodzonego przez obywatelkę Ukrainy na terytorium RP

Na wstępie należy podkreślić, że obywatele Ukrainy, którzy przybyli legalnie na terytorium RP po 24 lutym 2022 roku na mocy art. 37 PomocUkrainaU otrzymują prawo do świadczeń opieki zdrowotnej. Kobiety w ciąży stanowiły pierwszą grupę uciekających przed wojennymi zagrożeniami. W związku z powyższym, wiele kobiet z Ukrainy zdecydowało się urodzić swoje dziecko w polskim szpitalu ze względu na poród w godziwych warunkach z zagwarantowaną pełną opieką medyczną, a nie w szpitalach polowych czy schronach¹⁹. Prezes Okręgowej Izby Lekarskiej w Szczecinie Michał Balsa w udzielonym wywiadzie podkreśla, iż brakuje kompleksowych oraz systemowych rozwiązań np. dotyczących tłumaczeń dokumentów medycznych pacjentów z Ukrainy. Ponadto resort nie określił, w jakim języku ma zostać sformułowana zgoda na leczenie, jaką pacjent podpisuje. W praktyce takie braki rodzą niemałe problemy²⁰.

Zgodnie z danymi statystycznymi przedstawionymi przez Główny Urząd Statystyczny w 2022 roku urodzenia dzieci cudzoziemców stanowiły ok. 5% wszystkich urodzeń. Dla porównania w 2017 roku urodzenia dzieci cudzoziemców opiewały na ok. 1%. Niniejsze dane pozwalają na wnioskowanie, iż w ciągu 5 lat liczba urodzeń dzieci cudzoziemców w stosunku do urodzeń dzieci obywateli Polski wzrosła o 4%. W 2022 roku większość dzieci narodzonych bez obywatelstwa polskiego, to dzieci urodzone przez kobiety z Ukrainy. Bowiem w minionym roku na terytorium RP przyszło na świat 12 369 dzieci urodzonych przez kobiety-Ukrainki. Wśród dzieci urodzonych przez obcokrajowców wyraźnie dominują, bo stanowią aż 85% urodzeń dzieci – obcokrajowców na terytorium RP. Zdecydowanie jest to tendencja rosnąca, mianowicie w 2014 roku w Polsce urodziło się zaledwie 227 dzieci obywatelstwa Ukraińskiego²¹.

W polskim systemie prawnym istnieje obowiązek rejestracji dziecka urodzonego na terytorium RP. Stosownie do art. 53 p.a.s.c.²² podstawą do sporządzenia aktu urodzenia jest karta urodzenia, którą uzupełnia podmiot leczniczy i przekazuje ją w ciągu 3 dni od sporządzenia kierownikowi USC właściwemu według miejsca urodzenia dziecka. Zgłoszenia urodzenia dziecka należy dokonać w terminie 21 dni w przypadku żywego urodzenia bądź w terminie 3 dni, gdy doszło do martwego urodzenia dziecka. Wspomniane terminy mają charakter zawity, co oznacza że po ich przekroczeniu kie-

¹⁹ <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8415015,dzieci-z-ukrainy-w-polsce-ukrainski-baby-boom.html> [dostęp: 28.04.2023].

²⁰ <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/ile-dzieci-z-ukrainy-urodzilo-sie-w-polsce/> [dostęp: 28.04.2023].

²¹ <https://focusonbusiness.eu/pl/ludzie/coraz-wiecej-ukrainskich-dzieci-rodzi-sie-w-polsce/27459> [dostęp: 28.04.23].

²² Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1681 z późn. zm.).

rownik Urzędu Stanu Cywilnego z urzędu sporządzi akt urodzenia²³. Kto może zgłosić urodzenie dziecka? Jak wynika z treści art. 57 p.a.s.c. uprawnionymi do zgłoszenia urodzenia dziecka są jego matka lub ojciec posiadający pełną zdolność do czynności prawnych. Ponadto w krąg uprawnionych osób włącza się pełnomocnika. W praktyce wśród obywateli Ukrainy zgłoszenia urodzenia dziecka dokonują najczęściej kobiety-matki dziecka. Wynika to z faktu, iż często przebywają w Polsce bez ojca dziecka, ponieważ ci walczą na froncie. Zgłoszenia urodzenia dziecka można dokonać w formie protokołu, który przybiera postać papierową bądź za pośrednictwem usługi e-zgłoszenia urodzenia dziecka, o czym stanowią kolejno art. 58 oraz 58a p.a.s.c.²⁴. Warto podkreślić, że elektronicznego zgłoszenia urodzenia dziecka można dokonać przez ePUAP, do którego dostęp mają również obywatele Ukrainy. Jednakże e-zgłoszenia urodzenia dziecka częściej dokonują obywatele Polski, ponieważ formularz w języku polskim nierzadko sprawia obywatelom Ukrainy kłopoty związane z barierą językową. Inaczej sytuacja kształtuje się w przypadku „tradycyjnego” zgłoszenia dziecka – w siedzibie USC. Tam obywatele Ukrainy mają zapewnioną pomoc tłumacza.

Kolejnym niezwykle istotnym zagadnieniem jest wybór imienia dziecka. Stosownie do art. 59 p.a.s.c. osoba, która zgłasza urodzenie składa oświadczenie o wyborze nie więcej niż dwóch imion dla dziecka. Co ważne niedopuszczalna jest forma zdrobniała imion, czyli np. Kubuś, Anusia. Dodatkowo imiona nie mogą mieć charakteru ośmieszającego czy nieprzyzwoitego. Z punktu widzenia kobiety-Ukrainki, która urodziła dziecko na terytorium RP niezwykle istotnym jest fakt, iż polski ustawodawca zezwala nadać dziecku imię lub imiona obce. Zgodnie z powyższą regulacją nic nie stoi na przeszkodzie, aby nadać dziecku „ukraińskie” imię. Jakie są popularne imiona nadawane nowonarodzonym Ukrainkom oraz Ukraincom? Według danych opublikowanych przez Terytorialny Oddział Ministerstwa Sprawiedliwości w Kijowie, można wyróżnić takie imiona jak: Maria, Sofija, Daryna, Artem, Iwan czy Miron²⁵.

Następnym zagadnieniem wymagającym interpretacji jest uznanie ojcostwa oraz ustalenie ojcostwa. W tym miejscu należy podkreślić, że obie instytucje mają zastosowanie w przypadku, gdy rodzice dziecka nie pozostają w związku małżeńskim bądź domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki zostało obalone. Na gruncie prawa polskiego niniejsze regulacje znajdują się w k.r.o. oraz w p.a.s.c.. Wobec obywateli polskich przy uznaniu ojcostwa ojciec dziecka składa oświadczenie w formie protokołu, który podpisują rodzice dziecka oraz kierownik USC lub konsul, o czym stanowi art. 63 p.a.s.c.. Ukraińskie prawodawstwo podobnie reguluje kwestię uznania ojcostwa. Zgodnie z art. 125 ukraińskiego Kodeksu Rodzinnego dopuszcza się uznanie ojco-

²³ B. Opaliński [w:] B. Kotowicz, A. Kurzawa, B. Opaliński, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 55, nb. 1, 2, LEX/el.

²⁴ S. Wojciechowski, *E-usługa elektronicznego zgłoszenia urodzenia dziecka*, „Metryka” 2018, nr 1, s. 137.

²⁵ <https://slowopolskie.org/najpopularniejsze-imiona-na-ukrainie-bez-zmian/> [dostęp: 28.04.2023].

stwa na wniosek matki i ojca dziecka. Jak stanowi art. 126 wspomnianej ustawy taki wniosek można złożyć zarówno przed, jak i po narodzinach dziecka w państwowym urzędzie stanu cywilnego. Dopuszcza się także dostarczenie wniosku drogą pocztową oraz dopełnienie sprawy przez pełnomocnika. Z kolei w stosunku do obywateli Ukrainy przebywających na terytorium RP znajduje zastosowanie art. 28 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r.²⁶. Bowiernie do przytoczonego artykułu ustalenie oraz zaprzeczenie pochodzenia dziecka od domniemanego ojca a także uznanie ojcostwa podlega prawu tejże strony umowy, której obywatelem jest matka dziecka w chwili jego urodzenia. Jednakże ostatecznie zdanie art. 28 ust. 2 wspomnianej umowy międzynarodowej stanowi, że wystarczy zachować formę uznania dziecka przewidzianą przez prawo tej strony, na której terytorium uznanie ma być bądź było dokonane. Należy zgodzić się z poglądem, że zgodnie z obowiązującą umową międzynarodową zawartą między Polską a Ukrainą polskie organy nie posiadają uprawnień, aby zajmować się pochodzeniem dziecka, którego rodzicami są obywatele Ukrainy. Jednakże warto wziąć pod uwagę fakt, iż wspomniana umowa została zawarta w latach 90. XX w., przy czym umawiające się strony nie mogły przewidzieć wybuchu wojny w Ukrainie. Oczywistym jest, że panujący konflikt zbrojny utrudnia postępowania przed ukraińskimi organami w szczególności w stosunku do uchodźców wojennych pozostających w Polsce. Ta niecodzienna sytuacja wymaga zastosowania przepisów konwencji haskiej²⁷, a konkretniej jej art. 6. Stosownie do wspomnianego artykułu wprowadza się wyjątek od zasady ogólnej, bowiem za organy właściwe (w sprawach objętych konwencją) uważa się organy o właściwości miejscowej względem zwykłego zamieszkania dziecka. Przede wszystkim te regulacje można odnieść do uznania bądź zaprzeczenia ojcostwa. Są to proste procedury, znane zarówno prawu polskiemu, jak i ukraińskiemu. Ponadto są to procedury istotne ze względu na interes dziecka, np. dziecko jest uprawnione do dziedziczenia²⁸.

Proces rejestracji dziecka obywateli Ukrainy na terenie Polski jest nieco bardziej skomplikowany niż w stosunku do obywateli Polski, co jest oczywiste. Po urodzeniu dziecka na terytorium RP obywatelka Ukrainy jest obowiązana udać się do właściwego ze względu na miejsce urodzenia dziecka USC. Tak jak w przypadku obywateli Polski, obywatel Ukrainy ma obowiązek przedstawić akt małżeństwa rodziców dziecka bądź akty urodzenia obojga rodziców. Jednakże wyżej wymienione dokumenty powinny zo-

²⁶ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r. (Dz. U. z 1994 r. Nr 96, poz. 465 z późn. zm).

²⁷ Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze dnia 19 października 1996 r. (Dz. U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158).

²⁸ M. Wojewoda, *Rejestracja urodzin dzieci obywaterek Ukrainy przybyłych do Polski w związku z agresją rosyjską*, „Metryka”, 2022 nr 1-2, s. 45–47.

stać wierzycielnie przetłumaczone, np. przez tłumacza przysięgłego²⁹. Jednakże w wojennej rzeczywistości dostarczenie oryginałów dokumentów np. aktu urodzenia może sprawiać niemałe trudności, ponieważ dokumenty mogły zostać w Ukrainie czy też zaginąć w podróży. Uzyskanie oryginału aktu oraz kontakt polskich organów z ukraińskimi w celu samodzielnego pozyskania danych jest praktycznie niemożliwy. W związku z powyższym, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji zaleciło³⁰, że w drodze wyjątku wymagania dowodowe mogą zostać złagodzone. Na czym polega złagodzenie? Na dostarczeniu fotokopii, skanów czy zdjęć dokumentu. Jednakże wspomniane środki dowodowe nie mogą budzić wątpliwości co do ich prawdziwości oraz autentyczności. Z kolei w przypadku, gdy dana osoba nie posiada fotokopii czy skanów, zgodnie z zaleceniami MSWiA istnieje możliwość złożenia pisemnego oświadczenia. W takim oświadczeniu kobieta może poświadczyc, że pozostaje w związku małżeńskim³¹.

Kolejnym etapem rejestracji dziecka urodzonego przez obywatelkę Ukrainy na terytorium RP jest kontakt z konsulatem w celu uzyskania zaświadczenia o nabyciu ukraińskiego obywatelstwa przez dziecko. Następnym krokiem jest wnioskowanie o dokument podróży dla dziecka. W ostatnim kroku należy wnioskować o zezwolenie na pobyt dziecka w Polsce³².

Zawarcie związku małżeńskiego przez obywateli Ukrainy na terytorium RP

Zdarzenia wpływające na stan cywilny osoby fizycznej są naturalną kolejną rzeczą każdego człowieka. Oprócz narodzin i zgonu równie istotną rolę odgrywa zawarcie małżeństwa. Należy podkreślić, że cudzoziemiec zamierzający zawrzeć związek małżeński w Polsce jest związany regulacjami m.in. Ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego³³ oraz Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy³⁴.

Na wstępie należy po krótko opisać, jak wygląda procedura zawarcia małżeństwa obywateli Polski. Nupturieneci zamierzający zawrzeć związek małżeński są obowiązani do przedstawienia odpowiedniemu organowi (kierownikowi USC, konsulowi) dokumentów tożsamości, aktów urodzenia bądź orzeczenia rozwodowego, orzeczenia o uznaniu za zmarłego czy zezwolenie sądu na zawarcie małżeństwa. Są to dokumenty

²⁹ <https://www.ukrainianinpoland.pl/how-to-register-a-child-born-in-poland-pl/> [dostęp: 5.06.2023].

³⁰ Pismo MSWiA z dnia 16 marca 2022 r., znak: DSO-WEL-0370-14-5/2022, s.2, gdzie sugeruje się odbieranie takich oświadczeń na mocy art. 75 par. 2 k.p.a.

³¹ P. Wiśniewski, *Udokumentowanie stanu cywilnego obywatela Ukrainy przebywającego w Polsce w związku z działaniami wojennymi na terytorium Ukrainy*, „Metryka”, 2022, nr 1-2, s.157.

³² <https://www.ukrainianinpoland.pl/how-to-register-a-child-born-in-poland-pl/> [dostęp: 5.06.2023].

³³ (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1681 z późn. zm.), dalej zwana: p.a.s.c.

³⁴ (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm.), dalej zwana: k.r.o.

potwierdzające tożsamość oraz stan cywilny osoby fizycznej. Dodatkowo zgodnie z art. 76 p.a.s.c. nupturienti składają zapewnienie o tym, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa. Jest ono składane po rygorem odpowiedzialności karnej. Następnie uiszczana jest opłata skarbową oraz zostaje ustalony termin ślubu³⁵.

Kolejno zostanie przedstawiona procedura zawarcia małżeństwa przez obywateli Ukrainy w Ukrainie. Regulacje dotyczące małżeństwa znajdują się przede wszystkim w Kodeksie Rodzinnym Ukrainy. Przepisy prawa ukraińskiego, analogicznie jak prawa polskiego, stanowią że związek małżeński może zostać zawarty między kobietą a mężczyzną, czyli zachodzi warunek odmienności płci nupturientów (kolejno art. 21 ust. 1 k.r.u. i art. 1 k.r.o.). Warto pokreślić, że odmienność płci nie jest jedynym warunkiem zawarcia małżeństwa w Ukrainie, poza tym nupturienti powinni osiągnąć odpowiedni wiek (co do zasady 18 lat, w szczególnych przypadkach zezwala się 16-letniej kobiecie na zawarcie małżeństwa), nie mogą być oni spokrewnieni, nie mogą pozostawać w innym związku małżeńskim, a także są obowiązani do złożenia swobodnych oświadczeń woli. Przedstawione przesłanki pokrywają się z tymi przedstawionymi przez polskiego ustawodawcę³⁶. Jeżeli chodzi o proces państwowej rejestracji małżeństwa w Ukrainie przede wszystkim należy wziąć pod uwagę art. 28 k.r.u. Zgodnie z przytoczoną regulacją nupturienti są obowiązani do złożenia wniosku o rejestrację małżeństwa w dowolnym USC na terytorium Ukrainy. Po upływie miesiąca od złożenia wspomnianego wniosku małżeństwo zostaje zarejestrowane (zawarte). Warto podkreślić, że nupturienti są informowani przez organ państwowy rejestracji stanu cywilnego o prawach i obowiązkach małżeńskich oraz rodzicielskich. Zaś sami nupturienti są obowiązani wzajemnie udzielić sobie informacji o stanie zdrowia³⁷.

Ostatnim niezwykle istotnym zagadnieniem jest zawarcie związku małżeńskiego przez obywateli Ukrainy na terytorium RP. W tym przypadku sprawa jest nieco bardziej skomplikowana. Bowiem obywatel Ukrainy w pierwszej kolejności jest obowiązany przedstawić zaświadczenie o stanie cywilnym z zachowaniem formy notarialnej. Jest ono wydawane za pośrednictwem konsulatu³⁸. Do wystawienia takiego zaświadczenia konieczne jest przedłożenie m.in. paszportu, dokumentu potwierdzającego zamieszkanie w Polsce, dokumentu potwierdzającego legalny pobyt w Polsce (np. karta pobytu, PESEL, wiza), akt urodzenia czy też inny dokument potwierdzający stan cywilny np. orzeczenie rozwodowe. Dodatkowo należy uiścić opłatę skarbową za rejestrację małżeństwa. Ponadto należy złożyć zaświadczenie o braku przeszkód do zawarcia małżeństwa. W przypadku obywateli Polski takowe oświadczenie jest składane przed kierownikiem USC zaś w przypadku obywateli Ukrainy formalności w tym zakresie

³⁵ <https://www.gov.pl/web/gov/wez-slub-cywilny> [dostęp: 15.06.2023].

³⁶ J. Turłowski, *Zawarcie małżeństwa i jego rejestracja w Ukrainie*, „Metryka” 2022, nr 1-2, s. 66 i n.

³⁷ Ibidem.

³⁸ <https://www.wprostukraine.eu/pl/poradnik/10712764/slub-ukraincow-w-polsce-jak-wyglada-proces-rejestracji.html> [dostęp: 15.06.2023].

dopełnia się w konsulacie. W tym miejscu należy podkreślić fakt, iż wszystkie wspomniane dokumenty muszą zostać przetłumaczone na język polski przez tłumacza przysięgłego. Następnie małżeństwo można zawrzeć przed kierownikiem USC bądź w ukraińskim konsulacie³⁹. Reasumując regulacje polskiego oraz ukraińskiego prawa rodzinnego są do siebie zbliżone, większość rozwiązań występuje analogicznie. W sytuacji gdy dwoje obywateli Ukrainy chce zawrzeć związek małżeński na terenie Polski procedury nieco się komplikują i są bardziej rozciągnięte w czasie.

Zakończenie

W związku z konfliktem zbrojnym panującym na terytorium Ukrainy wielu obywateli Ukrainy opuściło ojczyznę w celu bezpiecznego schronienia. Polską granicę od końca lutego 2022 roku przekroczyło ponad 9 milionów obywateli Ukrainy. Odpowiadając potrzebom dynamicznej sytuacji, wydano ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy. Działanie prawodawcy należy ocenić w sposób pozytywny, ponieważ przy tak masowym przekraczaniu granicy przez uchodźców niezbędne są kompleksowe regulacje prawne. Pobyt obywateli Ukrainy na terytorium RP został zalegalizowany oraz nadano im numer PESEL. Polski ustawodawca przyznał obywatelom Ukrainy szereg istotnych uprawnień m.in. prawo do pracy, prawo do nauki, prawo do korzystania z opieki zdrowotnej czy prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych. Ma to ogromny wpływ na codzienne życie uchodźców z Ukrainy w Polsce.

Wśród obywateli Ukrainy przekraczających Polską granicę w związku z konfliktem zbrojnym na terenie Ukrainy znalazło się wiele kobiet w ciąży, które wyraziły chęć urodzenia dziecka na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Co jest oczywiste ze względu na pełną opiekę medyczną oraz poród w godziwych warunkach, co znacząco wpływa na komfort psychiczny kobiety oraz jej stan zdrowia przy ewentualnych komplikacjach porodowych bądź poporodowych. W 2022 roku przyszło na świat ponad 12 tysięcy dzieci urodzonych przez kobiety-Ukrainki. W związku z powyższym najmłodszy obywatel Ukrainy urodzeni na terenie Polski zostali zarejestrowani w Polskich USC. Rejestracja ukraińskich dzieci często sprawiała problemy zarówno rodzicom, jak i pracownikom USC. Jako największą przeszkodę należy wskazać barierę językową. Niewielu obywateli Ukrainy deklarowało znajomość języka polskiego, zaś i w polskich urzędach brakuje pracowników władających językiem ukraińskim bądź językami blisko spokrewnionymi np. językiem rosyjskim. Ponadto treść dokumentów urzędowych jest sporządzona w języku polskim, co sprawia kolejne utrudnienia. Z tego powodu sprawy z zakresu rejestracji dzieci najczęściej były załatwiane przy pomocy tłumacza, przez co procedura znacząco rozciągała się w czasie. Przy rejestracji dziecka niezbędne jest okazanie aktów urodzenia rodziców bądź ich aktu małżeństwa czy orzeczenia rozwodowego. Co

³⁹ <https://www.ukrainianinpoland.pl/how-to-get-married-in-poland-pl/> [dostęp: 15.06.2023].

do zasady powinny być to oryginały wspomnianych dokumentów. Pozytywnie należy ocenić zalecenia rządowe, które polegają na złagodzeniu środków dowodowych i tym samym dopuszczono okazanie kopii dokumentu bądź pisemne oświadczenie. Z pewnością, gdyby nie ten zabieg wiele dzieci nie mogłoby zostać zarejestrowane. Ostatnim zagadnieniem poruszonym w niniejszej pracy jest zawarcie małżeństwa przez obywateli Ukrainy na terytorium RP. Zarówno prawo rodzinne Ukrainy, jak i prawo rodzinne Polski przewiduje podobne rozwiązania prawne wielu kwestii związanych z małżeństwem. Procedura zawarcia związku małżeńskiego jest nieco bardziej skomplikowana w porównaniu do rejestracji narodzin dziecka. Polski prawodawca nie przewidział w tej kwestii wielu złagodzeń z pewnością ze względu na stosunkową rzadkość występowania tego zjawiska. Reasumując powyższe wnioski, należy stwierdzić, że polskie ustawodawstwo kompleksowo objęło opieką prawną obywateli Ukrainy, nadając im istotne uprawnienia. Jednakże warto zwrócić uwagę na wiele kwestii wymagających doprecyzowania oraz uaktualnienia.

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1264 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 57).
- Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 roku o dowodach osobistych (Dz.U. z 2022 r. poz. 671).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1681 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 103 z późn. zm.).
- Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r. (Dz.U. z 1994 r. Nr 96, poz. 465 z późn. zm.).
- Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze dnia 19 października 1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158).
- Pismo MSWiA z dnia 16 marca 2022 r., znak: DSO-WEL-0370-14-5/2022.

Literatura

- Długosz P., Kryvachuk L., Izdebska-Długosz D., *Uchodźcy wojenni z Ukrainy- życie w Polsce i plany na przyszłość*, Lublin, 2022.
- Drembkowski P. (red.), *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Komentarz z wzorami dotyczącymi pobytu, dostępu do rynku pracy, świadczeń społecznych, edukacji i opieki zdrowotnej*, Warszawa 2022.

- Jaźwińska M., Mickiewicz P., Słubik K. [w:] *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, red. W. A. Klaus, Warszawa 2022, LEX/el.
- Opaliński B. [w:] Kotowicz B., Kurzawa A., Opaliński B., *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, LEX/el.
- Pawłowska M., w [red:] Miemiec M., *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2019.
- Pękul- Czajkowska A., *PESEL dla obywateli Ukrainy*, n.ius, 2022, Legalis/el.
- Szmid K., Sawicki P. (red.), *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Komentarz*, Warszawa 2022, LEX/el.
- Turłowski J., *Zawarcie małżeństwa i jego rejestracja w Ukrainie*, „Metryka”, 2022.
- Wiśniewski P., *Udokumentowanie stanu cywilnego obywatela Ukrainy przebywającego w Polsce w związku z działaniami wojennymi na terytorium Ukrainy*, „Metryka”, 2022, nr 1-2.
- Wojciechowski S., *E-usługa elektronicznego zgłoszenia urodzenia dziecka*, „Metryka” 2018, nr 1.
- Wojewoda M., *Rejestracja urodzin dzieci obywaterek Ukrainy przybyłych do Polski w związku z agresją rosyjską*, „Metryka” 2022, nr 1-2, s. 45-47.

Netografia

- <https://focusonbusiness.eu/pl/ludzie/coraz-wiecej-ukrainskich-dzieci-rodzi-sie-w-polsce/27459>
- <https://slowopolskie.org/najpopularniejsze-imiona-na-ukrainie-bez-zmian/>
- <https://wszystkocnajwazniejsze.pl/pepites/ile-dzieci-z-ukrainy-urodzilo-sie-w-polsce/>
- <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8415015,dzieci-z-ukrainy-w-polsce-ukrainski-baby-boom.html>
- <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/diiapl---pierwsze-w-ue-w-pelni-cyfrowe-pozwolenie-na-pobyt>
- <https://www.gov.pl/web/gov/wez-slub-cywilny>
- <https://www.nask.pl/pl/aktualnosci/4623,Obywatele-Ukrainy-z-aplikacja-mObywatel-w-Polsce.html>
- <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-08-23/cyfryzacja-ukrainy-anatomia-sukcesu>
- <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html>
- <https://www.ukrainianinpoland.pl/how-to-get-married-in-poland-pl/>
- <https://www.ukrainianinpoland.pl/how-to-register-a-child-born-in-poland-pl/>
- <https://www.wprostukraine.eu/pl/poradnik/10712764/slub-ukraincow-w-polsce-jak-wyglada-proces-rejestracji.html>

ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECTS OF MATERIAL-TECHNICAL ACTIVITIES TAKEN IN THE REGISTRATION OF CIVIL STATUS OF CITIZENS OF UKRAINE ACCOMMODATION ON THE TERRITORY OF POLAND

Abstract: As of February 24, 2022, there is a full-scale war on Ukrainian territory. Due to the hostilities, many Ukrainian citizens are leaving their homeland. There is no doubt that pregnant women are among them. They are burdened with registration obligations in the general register offices from the fact of child birth, which are analysed in this article.

The most popular destination for refugees from Ukraine is Poland. On the basis of the Law of March 12, 2022 on Assistance to Citizens of Ukraine in Connection with Armed Conflict on

the Territory of Ukraine (i.e., Journal of Polish Laws of 2023, item 103, as amended), a number of rights were given to refugees from Ukraine in the administrative and legal sphere. Among other things, the following were regulated: legalization of residence, assignment of an individual identification number (PESEL number), access to Polish health care or the right to work.

The purpose of this article is a scientific analysis of the administrative-legal aspects of the Material-technical Activities taken in the registration of civil status and producing legal effects with regard to Ukrainian citizens. The issue is extremely topical, since Ukrainian citizens remaining on the territory of Poland make numerous changes or registrations of civil status. The research was conducted on the basis of legal acts (in force since May 20, 2023), scientific and popular literature, as well as statistical data.

Keywords: registration: citizens of Ukraine, civil status acts, Civil Registry Office, Material-technical Activities.

Katarzyna Wasilewska

Koło Naukowe Suicydologii WPiA UWM

Opiekun koła: Dr Andrzej Gawliński

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID ID: 0000-0002-1383-9185

ANALIZA WYBRANYCH ZAMACHÓW SAMOBÓJCZYCH Z WYKORZYSTANIEM INTERNETU

Wstęp

W 2020 r. ponad 4,5 miliarda ludzi na świecie korzystało z Internetu, a liczba użytkowników mediów społecznościowych przekroczyła już 3,8 miliarda, czyli prawie 60% światowej populacji ma już dostęp do Internetu. Zgodnie z wynikami raportu Digital 2020 opublikowanego przy współpracy z Hootsuite, przeciętny internauta spędza w sieci codziennie 6 godzin i 43 minuty, czyli około 100 dni w skali roku. Z czego wynika, że jeżeli średnio śpimy ok. 8 godzin dziennie, to oznacza w konsekwencji, że spędzamy ponad 40 procent naszego życia, korzystając z Internetu¹.

Nie ulega wątpliwości, że Internet to sieć, która pozwala na zdalne pobieranie, przesyłanie i komunikowanie wszelkiego rodzaju informacji w dowolnym momencie. Internet jest obecnie największym medium informacyjnym. Być może listę korzyści można by rozszerzyć o jeszcze więcej elementów, ale należy zwrócić uwagę na największe zagrożenia, jakie wynikają z korzystania z Internetu. Jednym z podstawowych jest cyberprzemoc.

Istnieje wiele różnych terminów określających zjawisko cyberprzemocy. Celem artykułu jest pokazanie, w jaki sposób Internet przyczynia się do zachowań samobójczych zarówno dzieci i młodzieży, jak i dorosłych. Szczególnym aspektem w tej sprawie jest zaangażowanie osób trzecich, które mogą sprowokować osobę po drugiej stronie odbiornika do popełnienia samobójstwa.

---

¹ <https://datareportal.com/reports/digital-2020-poland> [dostęp: 29.06.2023].

W kontekście omówionej kwestii przeprowadzona zostanie analiza interpretacji artykułu 151 Kodeksu karnego, który dotyczy namawiania lub udzielania pomocy w przypadku samobójstwa, szczególnie w odniesieniu do sfery wirtualnej. W celu przedstawienia wiarygodnego obrazu tej tematyki, zostaną przedstawione statystyczne dane zebrane przez Komendę Główną Policji, dotyczące prób samobójczych oraz samobójstw, a także innych przeprowadzonych badań w kraju i na świecie.

Samobójstwo jako cicha choroba społeczeństwa

Samobójstwo jest jednym z problemów społecznych, które są niezwykle trudne do skutecznej i jednolitej profilaktyki. W literaturze niejednokrotnie wskazuje się, że nie jest to jednostkowy problem, lecz dotyczy całego społeczeństwa. Samobójstwa bywają również kojarzone z patologią społeczną i dewiacją. Warto jednak zauważyć, że w niektórych kulturowych kontekstach samobójstwo jest traktowane jako akt honorowy, wynikający z działania sprzecznego z prawem lub normami społecznymi².

Mimo to, obecnie samobójstwa są identyfikowane jako problem społeczny i indywidualny, co prowadzi do rozważań w zakresie prawa krajowego, międzynarodowego oraz badań naukowych, w celu przeciwdziałania temu zjawisku.

Według Światowej Organizacji Zdrowia, co 40 sekund ktoś na świecie popełnia samobójstwo, co rocznie daje blisko 800 tysięcy przypadków³. Więcej osób podejmuje również próby samobójcze, które można zdefiniować jako samodzielnie podjęte i potencjalnie śmiertelne działanie, którego intencją było doprowadzenie do własnej śmierci, jednak wskutek którego do owej śmierci nie doszło, np. w wyniku interwencji osób trzecich lub zbyt małej dawki zażytych leków. Raport WHO z 2016 roku wskazuje, że samobójstwo było jedną z głównych przyczyn zgonów wśród osób w wieku od 15 do 29 lat⁴. W Polsce wskaźnik samobójstw wynosi 16,2 na 100 tysięcy mieszkańców (4,3 dla kobiet i 28,9 dla mężczyzn)⁵. Poniższa tabela przedstawia próby samobójcze i dokonane samobójstwa w latach 2017-2022, uwzględniając cyberprzemoc jako jedną z przyczyn popełnienia samobójstwa.

Istnieje wiele powodów, które skłaniają człowieka do podjęcia decyzji o odebraniu sobie życia. Do najważniejszych z nich można zaliczyć choroby i zaburzenia psychiczne, choroby fizyczne, trwałe kalectwo, trudności i przemoc w rodzinie, problemy związane z życiem miłosnym, konflikty z osobami spoza kręgu rodzinnego, niekorzystne

² Szerzej w: B. Romanowicz, *Umrzycimy razem, przyjaciele*, „Polityka” 2005 nr 2 (2488), s. 62-63.

³ *World Health Organization, Suicide: one person dies every 40 seconds*, <https://www.who.int/news-room/detail/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds?fbclid=IwAR0rQ-fAo5H-62GOTbGDIkdbKeEmVAsaq6aoCO6AKnDg9-a3sb999c3vg7RR8> [dostęp: 29.06.2023].

⁴ *World Health Organization, Suicide*, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> [dostęp: 29.06.2023].

⁵ *Ibidem*.

warunki ekonomiczne, konflikty w miejscu pracy lub w szkole, utrata bliskiej osoby, niespodziewana utrata źródła utrzymania, pogorszenie lub nagle pogorszenie zdrowia, popełnienie przestępstwa lub wykroczenia.

Tabela 1. Zamach samobójczy zakończony zgonem w latach 2017–2022

Rok		2022	2021	2020	2019	2018	2017
Łączna liczba zamachów samobójczych zakończonych zgonem		5108	5201	5165	5255	5182	5276
Powód	cybermobbing, znęcanie się	1	0	1	0	1	2
	choroba psychiczna	1034	1068	1033	963	1037	1017
	przemoc w rodzinie	216	241	214	259	261	285
	zawód miłosny	213	191	222	208	226	231
	złe warunki ekonomiczne	101	145	147	154	192	219
	problemy w szkole lub w pracy	37	40	35	29	38	41

Źródło: Komenda Główna Policji, Zamachy samobójcze od 2017 roku, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 29.06.2023].

Jak można zauważyć na przedstawionym zestawieniu, najczęstszymi powodami podejmowania prób samobójczych są choroby i zaburzenia psychiczne. Kolejnym istotnym czynnikiem jest przemoc domowa. Następnie wpływ na takie próby mają problemy związane z życiem miłosnym, trudne warunki ekonomiczne oraz trudności w szkole lub miejscu pracy. Cyberprzemoc ma niewielki udział w przyczynianiu się do samobójstw. Warto zastanowić się, czy czynniki indywidualne czy systemowe, takie jak brak dostępu do pomocy psychologicznej lub materialnej dla potrzebujących osób, są determinantami tych zachowań. Niezależnie od przyczyn podejmowania prób samobójczych, ważne jest zapewnienie odpowiedniego specjalistycznego wsparcia osobom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej.

Z najnowszych, dostępnych statystyk Komendy Główny Policji z 2022 roku wynika, że ogólna liczba prób samobójczych zakończonych zgonem utrzymuje się na stałym poziomie. Niepokojący, nagły wzrost odnotowano w najmłodszej grupie wiekowej – wśród dzieci w wieku od 7 do 12 lat. W 2022 roku odebrało sobie życie sześć osób z tej grupy wiekowej. To najwięcej, jeśli patrzymy na policyjne statystyki od 2017 roku. W poprzednich latach liczba ta była niższa: w 2021 roku były to dwie osoby, a w 2020 roku zmarło w ten sposób jedno dziecko. Od 2017 do 2022 roku najwyższą liczbą osób w wieku od 7 do 12 lat, które odebrały sobie życie, odnotowano w 2018 roku. Wtedy zmarło w ten sposób pięcioro dzieci. Kolejna grupa wiekowa to dzieci i młodzież od 13 do 18 lat. Tutaj liczba samobójstw rośnie z roku na rok, a 2022 rok nie był wyjątkiem.

W 2020 roku życie odebrało sobie 106 osób, w 2021 roku – 125 osób, a w 2022 roku liczba ta sięgnęła 150 osób. W stosunku do 2021 roku zanotowano więc wzrost o 20 proc., a wobec 2020 roku – o ponad 40 proc. Wzrost odnotowano także wśród kobiet, w porównaniu z 2021 rokiem to wzrost o ponad 7 procent. Samobójstwa, tak jak do tej pory, dotyczą przede wszystkim mężczyzn⁶.

Samobójstwo a prawo

Samobójstwo jest aktem, w którym osoba dobrowolnie odbiera sobie życie. Pomimo że samobójstwo jest przede wszystkim problemem zdrowia publicznego, w wielu jurysdykcjach było, a w niektórych wciąż jest, traktowane jako przestępstwo. Prawo karne często miało i wciąż ma wpływ na sposób, w jaki samobójstwo jest postrzegane i rozumiane przez społeczeństwo. Według prof. Jana Sikory, „Prawo karne ma za zadanie ochronę dóbr najważniejszych dla społeczeństwa, w tym również życia ludzkiego. W przypadku samobójstwa, ochrona życia w kontekście prawa karnego jest rozumiana jako zakaz przyczyniania się do śmierci innej osoby, jednak nie obejmuje samoistnego pozbawienia się życia przez jednostkę”⁷.

Podstawą prawną do niniejszych rozważań jest przepis art. 151 Kodeksu karnego, który stanowi: „Kto namową lub przez udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”⁸.

Archaiczne prawo karne kręgu kulturowego pozostającego pod wpływem chrześcijaństwa z reguły przewidywało nie tylko karalność samobójstw niedokonanych (odpowiednik łacińskiego słowa *suicidium*, *sui* – swój, własny; *caedere* – zabijać), za które groziły surowe kary, w tym kara śmierci, ale nierzadko także rodzaj prawnie legitymizowanego pośmiertnego, symbolicznego potępienia samobójcy, wyrażającego się bądź to w szczególnym traktowaniu jego zwłok (przekłuwanie, powieszenie, spalenie, łamanie), bądź też w uderzeniu w sferę majątkową (konfiskata majątku, unieważnienie testamentu). We współczesnych regulacjach prawa karnego regułą jest rezygnacja z typizacji targnięcia się na własne życie jako czynu zabronionego. Nie stanowi też przestępstwa samo narażenie własnego życia lub zdrowia na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty lub uszczerbku. Takie rozwiązanie przyjmuje też polski ustawodawca. Rezygnując, co do zasady, z penalizacji takich czynów, przewiduje wyjątki w sytuacjach, które znamionuje kolizja dóbr (np. art. 143 § 1, art. 145 § 1 pkt 2 lit. a, art. 342 § 1 pkt 1k.k.)⁹.

⁶ *Raporty dotyczące samobójstw* https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/samobojstwa-w-2022-roku-przedstawiamy-dane-policji/ [dostęp: 30.06.2023].

⁷ Sikora, J., *Zarys Prawa Karnego*. Warszawa 2010 r.

⁸ Art. 151 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138), dalej jako k.k.

⁹ R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Wyd. 6, Warszawa 2023.

Uzasadnienia braku kryminalizacji czynu samobójczego poszukuje się na różnych płaszczyznach. Upatruje się go m.in. w prawie jednostki do swobodnego i nieograniczonego dysponowania własnym życiem. Pogląd ten trudno podzielić. *Ratio legis* prawnokarnej ochrony życia jako dobra prawnego nie wyczerpuje jego aspektu indywidualistycznego. Podstawy do takiej oceny dostarcza art. 38 Konstytucji RP regulujący prawną ochronę życia. Przepis ten uzasadnia stanowisko, że życie ludzkie nie stanowi dobra wyłącznie indywidualnego, którym jednostka bez ograniczeń może dysponować, a jego naruszenie, także przez dźwierzyciela, zawiera ładunek społecznej szkodliwości¹⁰. Według profesora A. Zolla, art. 38 Konstytucji RP uzasadnia przyjęcie bezprawności zamachów samobójczych, co w konsekwencji prowadzi do wniosku, że działania podejmowane w celu zapobiegnięcia samobójstwu i wynikające z nich skutki można oceniać przez pryzmat przepisów o obronie koniecznej, nie zaś stanu wyższej konieczności¹¹.

Należy zaznaczyć, że w obecnym stanie prawnym osoba, która dokonała aktu samobójczego lub próby samobójczej, nie podlega w myśl przepisów polskiego prawa odpowiedzialności prawnej. O ile jednak sama próba nie jest obecnie penalizowana, o tyle namowa lub pomoc w jej dokonaniu są w tym zakresie karalne. Ponadto przestępstwo namowy do samobójstwa z art. 151 k.k. może zostać popełnione jedynie poprzez działanie, natomiast udzielenie pomocy w dokonaniu takiego samobójstwa może zostać popełnione zarówno poprzez działanie, jak i zaniechanie¹².

W tym miejscu należałoby również poddać rozstrzygnięciu kwestie terminologiczne najważniejszych elementów definicyjnych, jakimi są „namowa” oraz „udzielenie pomocy”. Niestety, ustawodawca nie zawarł syntetycznej formuły dla tychże pojęć. Uznać jednak należy, że namawiać można poprzez słowo, gest, pismo, mimikę, sugestie, prośbę, propozycję. Zatem jest to taki sposób zachowania się sprawcy, który może być realizowany w dowolny sposób, (...) byleby tylko z zachowania nakłaniającego można było odczytać, iż jest ono nakierowane na wywołanie u osoby nakłanianej decyzji popełnienia określonego zachowania¹³.

Internet a jego wpływ na potencjalne samobójstwa

Internet może być źródłem licznych zagrożeń. Wśród najbardziej rozpowszechnionych można wyróżnić nadużycia dotyczące upowszechniania niesprawdzonych lub nieprawdziwych informacji, dostęp do treści nieodpowiednich dla użytkowników w określo-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A. Zoll, KK. *Komentarz. Część szczególna*, t. 2, 2006, s. 290–291.

¹² M. Budyn-Kulik, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, [w:] M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Klisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 419.

¹³ K. Burdziak, Kierowanie wykonaniem samobójstwa i polecenie jego wykonania w polskim prawie karnym, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, R. LXXVI, z. 4, s. 180.

nym wieku, oferowanie usług niedopuszczalnych z punktu widzenia obowiązującego prawa, oszustwa finansowe lub też nadużycia związane z wykorzystaniem danych ujawnionych na stronach WWW czy wreszcie różne formy przemocy i agresji, które niekiedy prowadzą do poważnych konsekwencji dla osób, które stały się ich obiektem (cyberprzemoc lub cyberbullying¹⁴).

Kolejnym zagrożeniem płynącym ze strony Internetu, które może powodować intensyfikację zachowań suicydalnych to uzależnienie od Internetu, które charakteryzuje się brakiem umiaru w korzystaniu z Internetu oraz licznymi niekorzystnymi oddziaływaniami na inne sfery życia. Konsekwencje uzależnienia od Internetu obejmują zaburzenia relacji interpersonalnych, izolację społeczną, osamotnienie, obniżenie nastroju, zaniedbywanie pracy lub nauki, zawężenie zainteresowań, rezygnację z form aktywności realizowanych poza siecią, np. rozrywki, a nawet zaniedbywanie własnego zdrowia i higieny osobistej¹⁵. Wśród postaci zespołu wyróżnia się uzależnienie od aktywności seksualnych w Internecie, uzależnienie od związków w sieci, kompulsywne zachowania w sieci (gry hazardowe, zakupy), przeciążenie informacyjne (kompulsywne przeszukiwania baz danych) oraz uzależnienie od komputera (obsesyjne granie na komputerze)¹⁶.

Rozwój Internetu radykalnie zmienił dostęp do informacji i komunikację we współczesnych społeczeństwach. Poza licznymi korzyściami wynikającymi z rosnącej liczby zastosowań technologii internetowych w różnych dziedzinach życia jest on także źródłem różnego rodzaju zagrożeń. Wymiar zagrożeń zdrowotnych związanych z Internetem wydaje się bardzo istotny i realny. Poza bezpośrednimi skutkami uzależnienia od Internetu istnieje wiele sfer oddziaływania, które mogą mieć potencjalnie szkodliwe skutki dla osób korzystających z jego zasobów. Internet stał się atrakcyjnym polem działalności osób i organizacji prowadzących nielegalną działalność w zakresie np. handlu nielegalnymi substancjami lub też lekami, których dystrybucja w większości krajów jest kontrolowana. Część aptek działających w sieci nie wymaga od swoich klientów recept na oferowane im leki. Środki odurzające są także coraz częściej dystrybuowane za pośrednictwem stron internetowych. Internet to także platforma komunikacji dla społeczności, które promują modele zachowań szkodliwych albo ryzykownych, jak to ma miejsce w przypadku społeczności pro-ana czy też stron wspierających tendencje suicydalne. Na marginesie normalnego Internetu istnieje ciemna strona sieci, gdzie handluje się materiałami wybuchowymi, bronią i narkotykami. Można tam zakupić lub zobaczyć wszystko, co nielegalne lub niemoralne. Niestety można tam też uzyskać

¹⁴ Jest to rodzaj przemocy, z jakim mamy do czynienia w sieci. Etymologia tego pojęcia wywodzi się od ang. słowa *bullying*, które oznacza „terroryzowanie, nękanie”, oraz członu *cyber*, odnoszącego się do Internetu i cyberprzestrzeni. Zob. <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/cyberbullying--nekanie-w-sieci> [dostęp: 14.07.2023].

¹⁵ Young K.S., Nabucode Abreu C., *Internet Addiction: A Handbook and Guide to Evaluation and Treatment*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken (New Jersey) 2011.

¹⁶ *Ibidem*.

niezbędne pomoce do skutecznego popełnienia samobójstwa lub obejrzeń, jak skutecznie zrobili to inni. Popularnie, ciemną stroną Internetu nazywamy „Darknetem” – dosłowne tłum. z języka angielskiego „ciemna sieć”. Jest to sieć nakładkowa w Internecie, do której można uzyskać dostęp tylko za pomocą określonego oprogramowania, konfiguracji lub autoryzacji, i często korzysta się wtedy z unikalnego, dostosowanego protokołu komunikacyjnego¹⁷.

Należy zaznaczyć, że najbardziej ekstremalną formą promowania szkodliwych zachowań jest zachęcanie lub instruowanie, jak popełnić samobójstwo. Internet pozwala na swobodne prezentowanie swoich opinii na różne tematy, a także dzielenie się swoimi przeżyciami i problemami. Niektórzy ludzie postawieni w skrajnych sytuacjach życiowych rozważają popełnienie samobójstwa i dzielą się swoimi przemyśleniami na stronach internetowych. Inni szukają wręcz praktycznych wskazówek, jak popełnić samobójstwo. Poza indywidualnymi, spontanicznymi wypowiedziami na forach czy blogach w Internecie dostępne są strony, które szerzą swoistą kulturę samobójstwa lub oferują instrukcje, jak skutecznie popełnić samobójstwo. Samobójstwa i próby samobójcze, do których dochodzi pod wpływem Internetu, określa się jako cybersamobójstwa¹⁸.

W 1974 roku Phillips opisał efekt Wertera polegający na nagłym wzroście liczby samobójstw po medialnym nagłośnieniu samobójstwa znanej postaci¹⁹. Obserwacje Phillipsa odnosiły się przede wszystkim do telewizji. Największy wzrost liczby samobójstw obserwowano do 10 dni po ukazaniu się informacji w programach telewizyjnych.

Opisy pierwszych przypadków prób samobójczych mających związek z Internetem zaczęły się pojawiać pod koniec lat 90. poprzedniego wieku²⁰. Internet stał się także platformą ułatwiającą zawieranie paktów samobójczych, czyli umawiania się na popełnienie samobójstwa przez więcej osób²¹. Przykładowo, za skutek dwóch paktów samobójczych uznano śmierć 9 osób w Japonii w październiku 2004 roku. Liczbę samobójstw internetowych w Japonii szacuje się nawet na 60 przypadków rocznie²². Jak się wydaje, Japonia jest krajem, dla którego samobójstwa „z sieci” są szczególnie charakterystyczne. Jednak przypadki paktów samobójczych umawianych przez Internet są także znane z innych krajów. W 2005 roku w wyniku aktywności Geralda Kriena, 26-latką z USA, wspólne samobójstwo usiłowało popełnić w Dzień św. Walentego ponad 30 osób. Pró-

¹⁷ <https://www.komputerswiat.pl/artykuly/redakcyjne/co-to-jest-darknet-i-jak-do-niego-wejsc/qxt-9m3y> (data [dostęp: 14.07.2023]).

¹⁸ Rajagopal S., *Suicide pacts and the Internet. Complete strangers may make cyberspace pacts*, „BMJ” 2004; 329, 7478: 1298–1299.

¹⁹ Phillips D.P., *The influence of suggestion on suicide: substantive and theoretical implications of the Werther effect*, „Am. Sociol. Rev.” 1974; 39, 3: 340–354.

²⁰ Berman A., *Fictional depiction of suicide in television films and imitation effects*, „Am. J. Psychiat.” 1988; 145, 8: 982–986.

²¹ Rajagopal S., *Suicide pacts and the Internet. Complete strangers may make cyberspace pacts*, „BMJ” 2004; 329, 7478: 1298–1299.

²² Ozawa-De Silva C., *Too lonely to die alone: Internet suicide pacts and existential suffering in Japan*, „Cult. Med. Psychiat.” 2008; 32, 4: 516–661.

bę udaremniła policja, a inicjatora akcji aresztowano. Jak się okazało, do wspólnego samobójstwa namawiał on innych za pośrednictwem strony internetowej²³. Ponadto Internet stał się atrakcyjnym polem działalności osób i organizacji prowadzących nielegalną działalność w zakresie np. handlu nielegalnymi substancjami lub też lekami, których dystrybucja w większości krajów jest kontrolowana. Część aptek działających w sieci nie wymaga od swoich klientów recept na oferowane im leki. Środki odurzające są także coraz częściej dystrybuowane za pośrednictwem stron internetowych, dzięki czemu coraz więcej ludzi popada w uzależnienia, a te nieodzwrotnie wiążą się z problemami finansowymi i zdrowotnymi, które zgodnie z zamieszczoną wyżej Tabelą 1 są bezpośrednimi powodami popełniania samobójstw.

Podsumowanie

Podczas dyskusji na temat samobójstw często podkreśla się, że osoby, które namawiają lub pomagają w ich dokonaniu, ponoszą odpowiedzialność. W takim przypadku odpowiedzialność karna jest kształtowana na podstawie artykułu 151 kodeksu karnego. Natomiast w przypadku hejtu w Internecie, który przyczynia się do ryzykownych zachowań, pojawia się pytanie o kompetencje i granice odpowiedzialności administratorów portalu i właścicieli serwisów internetowych.

W kontekście omawianego zjawiska należy również zauważyć, że często zawodzi system kontroli społecznej. Badania przeprowadzone przez Amerykańskie Towarzystwo Suicydologiczne wskazują, że 80% osób planujących samobójstwo w jakiś sposób sygnalizuje swoje zamiary otoczeniu²⁴. Nie wszystkie przypadki wskazują na ścisłą zależność między korzystaniem z Internetu, a popełnianiem samobójstw, jednak należy pamiętać, że istnieje takie powiązanie przyczynowo-skutkowe. Jest to stosunkowo nowe, ale niezwykle niebezpieczne zjawisko, zwłaszcza dla młodych użytkowników sieci. Doniesienia medialne oraz badania naukowe wskazują na istotność tego problemu i liczne zagrożenia, jakie niesie za sobą cyberprzestrzeń.

Równie istotne jest to, że według badań Internet jest źródłem, które ma największą siłę oddziaływania i bardzo silnie wpływa na zachowania samobójcze w porównaniu z innymi masowymi mediami. Istotnym elementem w zapobieganiu tym zjawiskom są działania społeczne. Media społecznościowe i strony internetowe powinny wprowadzać różne mechanizmy zabezpieczające przed obecnością i rozprzestrzenianiem się niebezpiecznych treści w Internecie. Ponadto, osoby borykające się z problemami zdrowotnymi i psychicznymi powinny mieć odpowiednią opiekę. Kampanie społecz-

²³ NBC NEWS *Man seen as suicide solicitor may be emotional predator* <https://www.nbcnews.com/id/wbna6952993> [dostęp: 30.06.2023].

²⁴ J. Szymańska, *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oświatowych oraz rodziców*, Warszawa 2016, s. 16.

ne i infolinie powinny stać się podstawowymi narzędziami wpływającymi skutecznie na zdrowie publiczne. Ponadto, zwiększenie świadomości społecznej jest kluczowe. Jednakże, nie powinna ona ograniczać się tylko do problemu samobójstw w sieci, lecz powinna obejmować inne zagadnienia związane z bezpiecznym korzystaniem z Internetu. Szczególnie dzieci i młodzież powinny być świadome zagrożeń w cyberprzestrzeni, ponieważ są one podatne na manipulacje ze strony innych osób, zwłaszcza online.

Bibliografia

- Berman A., *Fictional depiction of suicide in television films and imitation effects*, „Am. J. Psychiat.” 1988; 145, 8. Budyn-Kulik M., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, [w:] M. Mozgawa, M. Budyn-Ku-lik, P. Kozłowska-Klisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015. Burdziak K., *Kierowanie wykonaniem samobójstwa i polecenie jego wykonania w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, R. LXXVI, z. 4.
- Ozawa-De Silva C., *Too lonely to die alone: Internet suicide pacts and existential suffering in Japan*, „Cult. Med. Psychiat.” 2008; 32, 4..
- Phillips D.P., *The influence of suggestion on suicide: substantive and theoretical implications of the Werther effect*, „Am. Sociol. Rev.” 1974; 39, 3..
- Rajagopal S., *Suicide pacts and the Internet. Complete strangers may make cyberspace pacts*, „BMJ” 2004; 329, 7478: 1298–1299.
- Romanowicz B., *Umrzycimy razem, przyjaciele*, „Polityka” 2005 nr 2 (2488).
- Sikora, J. (2010). *Zarys Prawa Karnego*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*. Wyd. 6, Warszawa 2023.
- Szymańska J., *Zapobieganie samobójstwom dzieci i młodzieży. Poradnik dla pracowników szkół i placówek oświatowych oraz rodziców*, Warszawa 2016, s. 16.
- Young K.S., Nabucode Abreu C., *Internet Addiction: A Handbook and Guide to Evaluation and Treatment*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken (New Jersey) 2011.
- Zoll A., *KK. Komentarz. Część szczególna*, t. 2, 2006.
- ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138),

Netografia

- <https://datareportal.com/reports/digital-2020-poland> [dostęp: 29.06.2023].
- Raporty dotyczące samobójstw* https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/samobojstwa-w-2022-roku-przedstawiamy-dane-policji/ [dostęp: 30.06.2023].
- Znaczenie i zagrożenia wynikające z darknetu* <https://www.komputerswiat.pl/artykuly/redakcyjne/co-to-jest-darknet-i-jak-do-niego-wejsc/qxt9m3y> [dostęp: 14.07.2023]].
- Komenda Główna Policji, Zamachy samobójcze od 2017 roku*, <https://statystyka.policja.pl/st/wybranestatystyki/zamachysamobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html> [dostęp: 29.06.2023].
- Znaczenie i zagrożenia wynikające z cyberbullingu* <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/cyberbullying--nekanie-w-sieci> [dostęp: 14.07.2023].
- NBC NEWS Man seen as suicide solicitor may be emotional predator* <https://www.nbcnews.com/id/wbna6952993> [dostęp: 30.06.2023].

World Health Organization, Suicide: one person dies every 40 seconds, <https://www.who.int/news-room/detail/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds?fbclid=IwAR0rQ-fAo-5H62GOTbGDIkdbKeEmVAsaq6aoCO6AKnDg9-a3sb999c3vg7RR8> [dostęp: 29.06.2023].
World Health Organization, Suicide, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide> [dostęp: 29.06.2023].

ANALYSIS OF SUICIDE ATTACKS USING INTERNET

Abstract: The purpose of this article is to show the relationality of the Internet network with the phenomenon of suicide. As a special point of consideration, the Author considered the crime of persuasion and assistance in suicide through cyberspace. In addition to the presented provision of art. 151 Criminal Code, the Author also cited other examples in which the Internet network contributed to the suicide of young people. The basic research question shows cyberspace and the resulting cyber threats affect suicidal behaviour. To the extent necessary for the article, the Author also referred to police reports to show a statistical problem of the discussed phenomenon. The main conclusion from the analysis of this issue is the statement that the Internet is the dominant area of the mass media, which has a strong driving force in undertaking suicidal behaviour.

Keywords: criminal law, suicide, Internet, criminology.

Lena Ciemnicka

Koło Naukowe Suicydologii

Opiekun koła: dr Andrzej Gawliński

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

„DOROSŁY GŁOS DZIECI” – ROZWÓJ EMOCJONALNY PRZEZ PODSTAWOWE ŚRODKI PRZEKAZU JAKO PREWENCJA PRZYSZŁYCH CZYNÓW KRYMINOLOGICZNYCH I SUICYDALNYCH

1. Pojęcie istoty rozwoju emocjonalnego, wprowadzenie

1.1. Definicja rozwoju emocjonalnego

W najprostszym pojmowaniu terminologicznym, rozwój emocjonalny jest to prawidłowo przebiegający proces wieloetapowy, w którym wraz z rozwojem cielesnym doświadcza się także uszczegółowienia i skomplikowania odczuwanych wrażeń. Ma to na celu przede wszystkim zapewnienie przechodzenia naszych społecznych i wewnętrznych zachowań na wyższe szczeble postępowe (w tym tworzenie zdrowych relacji). Rozumowanie ogólne klarownie przedstawionego powyżej pojęcia jest jednak nieproporcjonalnie rozbudowane, gdy mówimy o praktycznym wyglądzie procesu omawianego ujęcia rozwoju. Składa się na to gargantuiczna ilość czynników, jak między innymi predysponowanie do zachowań czy metoda wychowania. Polska literatura naukowa nierzadko sprowadza się do zawężania konkretnych aspektów i potrzeb warunkujących sukces prawidłowego wdrażania człowieka w sferę emocjonalnej samoświadomości i umiejętnego kierowania postępowaniem z nią związanej. Idąc zatem nurtem poszerzającym horyzonty literatury wspomagającej artykuł, jako przykład rozwinięcia filaru biologicznego, który warunkuje sporą część emocjonalności, można śmiało powołać się na twórczość Philip'a G. Zimbardo¹. W całościście rozdziału znajdują się

---

¹ Współautor książek takich jak *Psychologia i życie* (powstała w ściślejszej współpracy z Richardem J. Gerrig'em) oraz *„Psychologia – kluczowe koncepcje psychologia osobowości”* (powstała w ściślejszej współpracy z Robertem L. Johanson'em oraz Vivian McCan)

odniesienia do jego doświadczenia zawartego w dobytku naukowym, który poddany został analizie na potrzeby powstania komentarza badanej dziedziny.

Zimbardo, co ciekawe, w jednym ze swoich rozdziałów (rozdział XVI. *Psychologia i życie*) powołuje nawet się na silne, zarówno pośrednie, jak i niebezpośrednie oddziaływanie otaczającej nas kultury między innymi na ekspresję naszych emocji, prawidłowe jej rozpoznanie, włączając w to szeroki wachlarz jej zróżnicowania. W takim wypadku można posunąć się w takim razie o dosyć plastyczny w odczycie wniosek, iż silniejszym środkiem naszych predylekcji częściej niż uwarunkowanie biologiczne² jest oddziaływanie otaczających nas bodźców i wartości nam przekazywanych przez gremium otaczającego społeczeństwa (włączając w to także sposób i zasób, który został w tym celu użyty). Źle przeprowadzona ścieżka może nieść za sobą znamiona między innymi pod postacią nieumiejętnego reagowania na trudności, niejednokrotnie wprawiając kreującą się osobowość w stan niereaktywny co do stawianych wyzwań zwyczajnego życia. Konsekwencją takich działań mogą być szeroko pojmowane zaburzenia, myśli destrukcyjne (w tym autodestrukcyjne, zakrawające o sugestie ryzyka zachowania suicydalnego), powszechnie uważane za krzywizny kręgosłupa moralnego zachowania także pod groźbą kary, czy wdrożenie organizmu w stan przetrwania.

1. Każdy kręgosłup ma swoje dysfunkcje

1.2. Opisowe sprecyzowanie zagrożeń płynących z braku jawnej komunikacji i pozytywnych wzorców

W powyższym akapicie artykułu rozważania zakończone zostały na tematyce istoty dyscyplinowania i dbania o uodolny rozwój, zapobiegając w ten sposób sytuacjom problemowym jednostki w sferach samoświadomości oraz społecznego współżycia. Zabieg ten jednak został zużytkowany w pełni celowo, ponieważ zważywszy na rozległość tych pojęć nie mogą one pozostać zminimalizowane, czy tym bardziej pominięte w rozważaniu tutaj protokołowanym. Pozwalając sobie na pewną dowolność odnośnie do chronologii tłumaczonych definicji, jako pierwsza z kwestii rozwinięta zostanie fraza trybu przetrwania, znana częściej przez anglojęzyczne nazewnictwo jako *survival mode*. W skład jego rozpoznania wchodzi charakterystyczne objawy, takie jak nieprzerwane poczucie lęku³ w sposób często paradoksalnie nadmierny co do przyczyny, trwałe napędzanie w sobie wyrzutów sumienia i zarzucanie niekompetencji wobec własnego

² Predysponowanie do wykazywania konkretnych schematów zachowań, bazując na genetyce i biologicznym podłożu ludzkiej natury.

³ Strach pojawia się w obliczu realnego zagrożenia, natomiast lęk ma charakter irracjonalny, wynika z wyobrazonego niebezpieczeństwa albo przewidywanego zagrożenia. Lęk to najbardziej rozpowszechniony objaw psychopatologiczny.

życia, jednocześnie zmuszanie swojego systemu nerwowego do nieustannego działania (niekiedy nachodząc z cechami epizodu maniakalnego). Kluczowym akumulatorem tego oddziaływania jest nadmierne produkowanie adrenaliny – to dzięki jej obecności nasze akcje są płynniejsze i pozwalają na ochronę wartości najwyższych, takich jak zdrowie i życie. Z tą chroniczną przypadłością zazwyczaj wiąże się osoby z syndromem DDD⁴. Są ku temu pewne logiczne przesłanki: survival mode, aby pokazać się w pełnym do odbioru obrazie, potrzebuje długotrwałego, konsekwentnego oddziaływania. Prawie w co drugim przypadku zanim jednostka dotrze do wspomnianego studium, podejmuje przynajmniej raz próbę buntu i konstrukcji mechanizmu obronnego, nim układ nerwowy, wiedziony liczbą porażek, obniży wymagania odnośnie do jakości życia do całkowitego minimum. Całokształt przebiegowy to kwestia lat biernego odbioru ludzkich oczekiwań, zatem nie jest zaskoczeniem, gdy ujawnia się on dopiero w latach nastoletnich (bywa też, że po adolescencji⁵), czy środkowych dorosłości.

Zagłębiając się w referowane konsekwencje luk edukowania emocjonalnego, błędem byłoby niezarysowanie krzywizn pod postacią bezpośrednio destruktywną. Wartości można uznawać jako pojęcie subiektywnie rozumiane, gdyż każde ugrupowanie posiada ich inną piramidę – aspektem, nad którym należy się obecnie skupić, są działania wysnute z przyjętych walorów uznawanych za pierwszorzędne. Dziecko, które wychowuje się w domu, gdzie gloryfikowane jest absolutne posłuszeństwo (forma egzekwowania najczęściej jest przemocą), w późniejszych latach będzie postrzegane jako nerwowe, aroganckie, bardzo często powielające schemat toksycznego pojęcia lojalności, same-mu migrując z pozycji ofiary na stanowisko kata. W takim wypadku zachowania destruktywne, jak wskazuje nazwa, odnoszą się do działania pośrednio i niebezpośrednio (techniki manipulacji, w tym *gaslighting*⁶) negatywnie na drugą stronę, czy płaszczyznę społeczną w postaci posuwania do czynów zakłócania porządku bądź bezpieczeństwa. Istnieje także alternatywne postępowanie destruktywnie pojmowane: autoagresja. Ofiara wcześniejszych krzywdzących zachowań nie zmienia swojego postępowania w żadnym kierunku, nie migruje z usytuowania ofiary na pozycję kata osoby umiejscowionej po drugiej stronie. Komplikacja praktycznego poglądu na ten rodzaj destrukcji polega

⁴ Syndrom DDD (Dorosłego Dziecka z rodziny Dysfunkcyjnej) oznacza osobę posiadającą emocjonalne i fizyczne deficyty, których źródłem jest wychowywanie w niedojrzałym systemie rodzinnym. (Łabno M., *Konsekwencje życia dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej w dorosłym życiu*)

⁵ Dojrzewanie, adolescencja – okres życia między dzieciństwem a dorosłością, charakteryzujący się przeobrażeniami w budowie i wyglądzie ciała (dojrzewanie biologiczne), psychiczne – kształtowaniu osobowości (dojrzewanie psychiczne), postawach wobec płci (dojrzewanie psychoseksualne), pełnieniu roli społecznej (dojrzewanie społeczne). Adolescencja jest okresem pomiędzy 11 a 22 rokiem życia, który dzieli się na etap preadolescencji między 11 a 13 rokiem życia, wczesnej adolescencji między 13 a 17 rokiem życia, właściwej adolescencji między 17 a 19 rokiem oraz późnej adolescencji między 19 a 22 rokiem życia.

⁶ Przemoc psychiczna polegająca na manipulowaniu drugą osobą w taki sposób, że ofiara przemocy z czasem przestaje ufać swoim osądom, staje się zdezorientowana, zależniona i traci zaufanie do swojej pamięci czy percepcji.

na fakcie, że osoba krzywdzona przekieruje negatywne emocje na samego siebie, zamykając w pułapce osłabionej odporności psychicznej. Sam staje się swoim wrogiem, wyrażając to przez stosunek do własnej osoby. Postawa autoagresywna, która jako jedna z nielicznych ujawnić się może bez zawężenia przyczyn do przyjmowania ataków, swoje źródło czerpać może z ogromnego problemu komunikacyjnego w relacjach, w tym przede wszystkim w gronie rodzinnym. Człowiek jako istota społeczna pragnie uczucia przynależności, potrzebuje wewnętrznej świadomości o zrozumieniu i akceptacji swoich cech, modulowania ich w sposób konstruktywny, czy możliwości niecenzurowania wyrażanych emocji. Brak rozmowy jest tutaj zapalnikiem tendencji spadkowej budującego się młodego charakteru, choć nie jest powiedziane, by te zachowanie było zawsze definiowane jako umyślny zamiar. Wręcz przeciwnie – definitywna większość stosowania tego rodzaju „zabiegów” (choć ciężko zdefiniować bierność co do nieprawidłowości komunikacji jako typowo zamierzoną w toku typowo wychowawczym) to nawarstwienie stereotypów i powielania przeszłych doświadczeń, które pokoleniowo były wyznacznikiem normalności.

Ważnym i koniecznym elementem jest przerwanie tego łańcucha

2. Prewencja czynów kryminologicznych i suicydalnych w postaci odpowiednich bodźców wychowawczych

2.1. Fragment wywiadu z dr A. Siedler oraz mgr E. Idczak – Pacea

„Rodzice powinni bardziej okazywać swoje emocje, jednak liczy się nie tylko samo ich okazywanie, a sposób ich pokazywania. Niepowielanie toksycznych zachowań zewnętrznych, którymi nasiąkamy. Rodzice powinni rozmawiać ze swoimi dziećmi o własnych emocjach, tłumaczenie jak sobie z takowymi z poradzili. To naprawdę bardzo ważne. Tak samo ważne, jak podawanie informacji o tym, że miało się czasem także trudność z reakcją, wyrażaniem. Co zrobić, czego nie robić, odraczanie danych zachowań. Nauka sformułowań co do emocji i ich stosowania – gdy przeżywamy emocje, nie rozmawiamy o tym, co dzieje się z naszym ciałem. Często nie posiadamy wiedzy co do reakcji zewnętrznej własnego ciała na emocje, nie umiemy rozkładać sytuacji na czynniki pierwsze.

Rodzina powinna być bezpiecznym miejscem, pełnym akceptacji emocjonalnej i oparcia w odpowiednim radzeniu sobie z uczuciami⁷”.

dr A. Siedler, rozmowa protokołowana z dnia 09.06.2023 r.

„Mało mówimy o swoich emocjach. Rzadko kiedy umiemy je opisać, dziecko widzi czytelne zachowanie, jednak nie, wie jaka powinna być reakcja. Czerpie wzorce od

⁷ Wywiad autorstwa własnego

swoich opiekunów, osób najbliższych. Od najmłodszych lat powinno się uczyć genezy emocji i odpowiedniego ich wyładowania”.

mgr. E. Idczak-Paceś, rozmowa protokołowana z dnia 09.06.2023 r.

Niezmiernie interesująca kwestia padła zgodnie z obu stron w zasadzie także pod koniec przeprowadzonego wywiadu.

W końcu idziemy w coraz lepszym kierunku – dzieci zaczynają mieć wybór.

Ten zasadniczo krótki werset, choć niepozorny, jest jednak kwintesencją, na której powinno się bazować konstrukcję rozwoju, by była jak najbardziej trwałym spoiwem tworzenia kręgosłupa moralnego i społecznego. W pierwszym cytacie przeprowadzonego wywiadu napotykamy się na barierę komunikacyjną między pokoleniami; rodzice, jako jednostki powołane wraz z chwilą narodzin swojego potomka do wychowania go oraz przysposobienia do samodzielnego funkcjonowania, niejednokrotnie sami objęci byli nieprawidłowościami przebiegu tego etapu – niesie to za sobą konsekwencje w postaci zaburzonego wizerunku ich emocji. Ówczesny brak czytelnego przekazywania informacji między członkami rodziny niejednokrotnie rzutuje na następne jej generacje.

Młodzi ludzie muszą mieć możliwość wyboru – na podejmowaniu decyzji opiera się w końcu kompleks cywilizacyjny życia człowieka. Powinni mieć pełną moc sprawczą i prawa do nieskrywanych aktów uczuć bez zagrożenia ukaraniem, do edukacji nie tylko w podstawowym zakresie szkolnym, lecz także uczenia się i uświadamiania w sprawach własnej cielesności i uczuć nieplatonicznych, gdzie ich wyznaczenie nie będzie subiektywnie orzekane agresją czy odrzuceniem. Wybór musi się pojawić co do momentu odkrywania tych podstaw, do sytuacji czy miejsca. Przypisywanie naturalnych potrzeb czy ciekawości pod stale wzrastającą pojęciowo definicję tabu to najczęstsza bolączka w polskim środowisku.

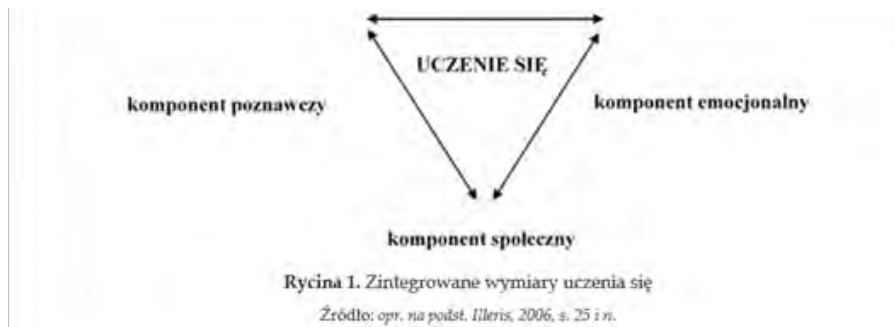
2.2. Metody przekazu

Reasumując główne założenie artykułowanego problemu badawczego, należy przejść zatem ze sfery potrzeb rozwojowych, na sposoby ich realizacji. W zależności od wieku dobór środków proedukacyjnych ulega wyraźnej zmianie, a same treści przekazywane, co trzeba podkreślić, muszą być z upływem czasu aktualizowane i poszerzane zakresowo. Podobnego zdania są Józefa Bałachowicz, Joanna Sikorska i Hanna Krauze-Sikorska⁸, autorki monografii zatytułowanej *Jak się uczy dziecko?* Na pierwszej stronie kładą już wyraźny nacisk na konieczność dostrzeżenia dziecka jako istoty samodzielnie myślącej, doświadczającej i ciekawej poznania świata. W trakcie współtworzenia

---

⁸ J. Bałachowicz, J. Sikorska, H. Krauze-Sikorska, *Jak uczy się dziecko?*, [w:] *Pedagogika dziecka. Podręcznik akademicki*, red. H. Krauze-Sikorska, Poznań 2020.

przywołanego powyżej przykładu literatury naukowej powołują swoje spostrzeżenia za pomocą prostego strukturalnie schematu.

Zachowując trójelementową równowagę, dotarcie do młodego umysłu jest bardziej konstruktywne i zwiększa efektywność zamierzonego celu. Najmłodszy odbiorcy informacji (w progu uznawanym za świadomy, tj. 4-6 rok życia) najczęściej nurtujących ich pytań czy doświadczeń nabywają poprzez oglądanie bajek, słuchanie książek i obserwowanie powiązanych z nimi obrazków jako wizualizacji. Następnie przenoszą to wielokrotnie na obszar stymulacji sensorycznej w postaci zabawy, gdzie kreują pierwsze scenariusze i powielają typy reakcji z wcześniej poznanych źródeł. Obserwując ich przebieg czy biorąc w nich udział, rodzic może dostrzec załazek predyspozycji zachowań dziecka w obszarze społecznym; to, jak zwraca się do zabawek, czy reaguje w przewidzianych ramach na daną sytuację. Przemyślany dobór pomocy edukacyjnej jest narzędziem, które prewencyjnie zareaguje przed możliwym odchyleniem zachowawczym. Polski rynek przeżywa od kilku lat tendencje wzrostową co do powstawania książeczek oraz zabawek, które pomogą opiekunom w tworzeniu pierwszej, najistotniejszej relacji (rodzic-dziecko), oraz stworzą fundament do zdrowego budowania fundamentów kolejnych na następnych etapach. Kierując się opiniami w witrynach internetowych księgarni, obecnie jedną z najbardziej rozpowszechnionych pozycji jest *Twoje ciało pozytywne dojrzewanie* (B. Pietruszczak)⁹. Dostępne są wydania dla chłopców i dziewczynek, gdzie autorka w bardzo elokwentny sposób przybliży swoim odbiorcom nie tylko cielesne aspekty ich dojrzewania. W podanych w ramach przykładu książkach możemy znaleźć wytłumaczenie między innymi czym jest miesiączka, gdzie B. Pietruszczak porusza od dawna ciężko traktowaną linię komfortu starych przekonań; w jednej z linii pada kwestia, gdzie mama oznajmia córce, z czym wiąże się „stawanie kobietą”, mówiąc, że pozwoli jej to kiedyś zostać matką, **jeżeli tego kiedyś zechce**.

Nowe pokolenie rodziców, według wielu psychologów i pedagogów (przykładowo przez dr A. Siedler, już wcześniej wspomnianą w akapicie zawierającym fragment

⁹ B. Pietruszczak, *Twoje ciało pozytywne dojrzewanie*, Dwutomowa literatura dziecięca, wprowadzająca dzieci w samoświadomość ich cielesności i zmian z nią związanymi. Pierwszy tomik wydany został w 2021 roku.

wywiadu)¹⁰ jest nazywane „rewolucyjnym”. Odcinają swoje dzieci od toksycznej kultury wychowania, której często byli odbiorcami. Przecierają stare ścieżki w sposób coraz bardziej skuteczny, rezygnując z dzielenia zabawek na „chłopięce i dziewczęce”, niwelują i odpierają nacisk na kreślenie dawno wykreowanych, niekiedy absurdalnych ról społecznych do płci.

Drugą grupą opisową są to już dzieci w trybie początkowej edukacji szkolnej oraz nastolatki. Przekazywanie w sposób trafny bardziej wymagających treści jeszcze mocniej wymagającym odbiorcom stanowi spore wyzwanie. Wiedza, którą przekazano im wcześniej, była dostosowana do ich ówczesnego etapu rozwoju psychicznego, tak więc wymaga ona aktualizacji i rozwinięcia. Bezpieczną i przodującą w wyborze metodą jest działanie długofalowe – zbudowane wcześniej zaufanie, tolerancja i cierpliwość w pomaganiu odkrywaniu samego siebie rzutuje na późniejsze otwarcie się na kolejne pytania. Młodzi ludzie niebawem szybko się peszą na formułę „Dzisiaj chciałbym/chciałabym porozmawiać z Tobą o dorosłych sprawach”. Wspomniany uprzednio wybór jest tu źródłem powodzenia. To osoba edukowana powinna wybrać moment i okoliczności, by być gotowym i wynieść coś z przeprowadzonej rozmowy. Preferowany sposób, w jaki chcą rozmawiać, to konkretna sekwencja dialogowa, gdzie na konkretne pytanie pada równie konkretna, satysfakcjonująca ich ciekawość poznawczą odpowiedź. Ważnym elementem jest podejście rodzica, o czym nie wolno zapominać – fałszywie ukazana „otwartość” czy lekkie w ich subiektywnym mniemaniu uszczypliwości mogą nieść za sobą trudny do odwrócenia rezultat. Przydatną metodologicznie radą jest zadanie krótkiego pytania w swojej głowie:

„Lepiej, aby moja pociecha zapytała o to mnie, osobę, której ufa, czy kogoś zupełnie sobie obcego?”

Podsumowanie

Proces gromadzenia wstępnych danych oraz wywiad, który został przeprowadzony, rozwiały moje wątpliwości dotyczące sukcesu tworzonego projektu. Nie posługując się być może typowo naukową paremią, swoje spostrzeżenia określić mogę na tym etapie następująco: Usta mówią to, co radzi rozsądek, ciało – to, czego właśnie rozsądek najbardziej się obawia. Praca i proces edukacji emocjonalnego rozwoju wśród dzieci w ramach prewencji kryminologicznej i suicydalnej wymaga renesansu w postrzeganiu obrazu ich sylwetki, a wiara i konsekwentny zamiar wyrażony działaniem nie poprzedzonym półśrodkami, jeszcze wielokrotnie może zaskoczyć grono polskiego kąta *societatis*. Rokowania ku temu są przychylnie, tak więc można potencjalnie pokusić się o stwierdzenie, iż na przestrzeni lat będziemy mogli namacalnie zauważyć tendencję spadkową jasnej, a kierując się tym tokiem, także ciemnej liczby aktów kryminologicznie definiowanych.

¹⁰ Psycholog dziecięcy, psychoterapeuta, założycielka Centrum Diagnozy i Terapii w Łodzi.

Bibliografia

- Bałachowicz J., Sikorska J., Krauze-Sikorska H., *Jak uczy się dziecko?*, [w:] *Pedagogika dziecka. Podręcznik akademicki*, red. H. Krauze-Sikorska, Poznań 2020.
- Łabno M., *Konsekwencje życia dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej w dorosłym życiu* (praca magisterska z danymi z roku 2022), [Mariusz Łabno.pdf \(wsb-nlu.edu.pl\)](#) [dostęp: 28.06.2023].
- Łukowski K., *Spoleczne determinanty zaburzeń zachowania wśród młodych ludzi*, „Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne (Online)”, 2021, nr 7, s. 85-96.
- Margasiński A., *Pułapki diagnozy psychologicznej na przykładzie efektu Barnuma i tzw. syndromu dorosłych dzieci z rodzin dysfunkcyjnych*, „Studia Psychologica” 2013, nr. 13
- Pietruszczak B., *Twoje ciało pozytywne dojrzewanie*, Warszawa 2021
- Wykres trójelementowy*, opracowany na podstawie „Illeris” z 2006 roku [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej-r2009-t-n1_\(45\)/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej-r2009-t-n1_\(45\)-s85-96/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej-r2009-t-n1_\(45\)-s85-96.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej-r2009-t-n1_(45)/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej-r2009-t-n1_(45)-s85-96/Terazniejszosc_Czlowiek_Edukacja_kwartalnik_mysli_spoleczno_pedagogicznej-r2009-t-n1_(45)-s85-96.pdf)
- Wywiad z dr A. Siedler oraz mgr E. Idczak-Pacześ, autorstwo własne.
- Zimbardo P.G., Johnson R.L., McCann V., *Psychologia : kluczowe koncepcje. T. 4, Psychologia osobowości*, Warszawa 2010.
- Zimbardo P.G., Gerrig R.J., *Psychologia i życie*, <http://www3.patrz.pl/u/f/10/66/85/1066854.pdf>

„THE ADULT VOICE OF CHILDREN” – EMOTIONAL DEVELOPMENT THROUGH PRIMARY MEDIA AS A PREVENTION OF FUTURE CRIMINOLOGICAL AND SUICIDAL ACTS”

Abstract: The article will discuss the problem of deficit emotional education among minors along with their episodically growing tendency to display behaviors with consequences in the form of penalized acts or those that threaten the life of the individual affected by the problem. The main goal is to effectively illustrate, in a way that is coherent and as effectively as possible for the potential recipient, the essence of the need to create media that will not, through their methodology, distort or deform reality in the shape of often erroneous environmental patterns. The values transferred, about which the content of the chapter will be developed, will concern the basic levels of functioning - real sexual education, appropriate to the level of development of a minor, the creation of an independent, strong personality separated from the pressure of close and related people (Article 115 § 11 of the Penal Code), or sensitizing and building a moral spine which, after legal independence, will be more difficult to succumb to the pressure of emotional exploitation. An important reference will also be creating a higher threshold of tolerance and minimizing pathological phobic behavior towards other minorities and learning to accept the discovery of one's own affiliations. Information carriers with the widest reach for the group dedicated in the article and suggestions for their correct use were also indicated. To enrich the overall analysis, references were made to the literature of penal sciences, psychology and psychiatric medicine, as well as an interview conducted as part of the research conducted with Dr. Agnieszka Siedler and Edyta Idczak-Pacześ, MA.

Key words: emotional development, prevention, suicidal, self-aggression, defense mechanism

Marta Zakrzewska

Łukasz Żółciński

Koło naukowe ustrojów politycznych Casus

Opiekunowie koła: dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz, dr Monika Giżyńska

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

INSTYTUCJE PRAWA RZYMSKIEGO WE WSPÓŁCZESNYCH USTROJACH – ZAGADNIENIA WYBRANE

Jak powszechnie wiadomo, europejska kultura prawna jest przedmiotem licznych analiz publikacji naukowych. Jest to niezwykle ciekawe zagadnienie, ponieważ kultura prawna europejska kształtowała się przez setki lat, a jej nurty ulegały gwałtownym zmianom, spowodowanym przekształceniami ustrojowymi państw, licznymi wojnami oraz wpływom nowych odkryć, za którymi musiało nadążać prawo. Pragniemy jednak zwrócić uwagę na to, jak niezaprzeczalnie duży wpływ na prawo w państwach europejskich, a szczególnie na prawo polskie, miało prawo rzymskie. Powszechną bowiem opinią jest to, iż kultura starożytnego Rzymu, starożytnej Grecji oraz wpływ religii chrześcijańskiej na zawsze ukształtowały nasz kontynent. Prawo rzymskie jest fundamentem współczesnych systemów prawnych. Przez stulecia starożytne prawo rzymskie było dostosowywane do panujących realiów. Jego modernizacja przyczyniła się do stopniowego przenikania do poszczególnych porządków prawnych. Pozwoliło to w pewnym stopniu na ujednoczenie prawa na kontynencie europejskim. Ważnym aspektem, o którym nie można nie wspomnieć, jest to, iż był on zapisany w języku uniwersalnym, czyli językiem łacińskim. Rzymianie jednakże przez stulecia skupiali się głównie na prawie mówionym, dopiero pod wpływem starożytnego Wschodu, państw starożytnej Mezopotamii oraz Grecji¹ zaczęli pisać prawo. Dysponowali znakomitym uniwersalnym systemem prawa prywatnego, który po wielu próbach został oparty na

---

¹ W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie przestało istnieć*, „Palestra”, <https://bazhum.muzhp.pl/artikul/lista/?generalQuery=czy+prawo+rzymskie+>, [dostęp: 17.01.2017].

czynnościach wykrywalnych i konsensualnych. Prawo rzymskie i glosatorzy dostarczali materiału do budowy tego, co dziś nazywamy Europą².

Do cech romanistycznego systemu prawa zalicza się: oparcie prawa na zasadach dobra i słuszności (*bonum et aequum*) oraz na takich pojęciach jak *iustitia* (sprawiedliwość), *humanitas* (człowieczeństwo, życzliwość), *aequitas* (słuszność, równość), *fides* (wiara, zaufanie), *honestas* (uczciwość, rzetelność) i innych. Rozważania na temat związku prawa polskiego i starożytnego prawa rzymskiego należy zacząć od uwzględnienia przyjęcia przez Polskę religii chrześcijańskiej w obrządku łacińskim, w ten sposób staliśmy się nierozzerwalnie związani z cywilizacją zachodnioeuropejską, co zdecydowanie odróżniało nas od innych wschodnioeuropejskich narodów słowiańskich, które zdecydowały się przyjąć chrześcijaństwo w obrządku greckokatolickim. Prawo rzymskie choć na moment zapomniane w średniowieczu w okresie odrodzenia na nowo zostało zauważone. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, musiały zostać rozpoczęte prace nad utworzeniem prawa. Przed państwem utworzonym z ludności, która do tej pory była pod zaborami i miała styczność z różnym prawem, stało ogromne wyzwanie. Pomimo potrzeby wyrażenia narodowego charakteru nowego polskiego prawa, konieczne było wykorzystanie doświadczeń kodyfikacyjnych zaborców. Dlatego też, by wypośrodkować to, wspólną płaszczyzną porozumienia stało się prawo rzymskie, które łączyło kultury prawne wszystkich ziem polskich. Po II wojnie światowej w wyniku dokonanych przemian politycznych, podjęto próby stworzenia systemu praw socjalistycznych³, które to były zdecydowanie inne od opartego właśnie na tradycji prawa rzymskiego systemu państw zachodnioeuropejskich. Oczywiście próba ta nie powiodła się, ponieważ jak wiadomo podstawowe pojęcia, konstrukcje i zasady prawa chociażby prywatnego pochodzą właśnie z starożytnego Rzymu. Nie przeszkadzało to jednak państwu pozostającym w bloku wschodnim w wypieraniu się wiedzy starożytnych Rzymian. Jednym z argumentów socjalistów przeciw prawu rzymskiemu było twierdzenie, iż prawo to jest prawem niewolniczym, idea niewolnictwa była dla socjalistów nie do przelknięcia. W rzeczywistości niewolników całe prawo rzymskie dotyczy w niewielkim procencie. Nie należy więc, mieszać idei prawa niewolniczego z na przykład prawem obrotu towarowego. Prawo ustanawiane przez socjalistów, choć według ich nie było w żadnym stopniu związane z prawem rzymskim, co podkreślano w przekazach propagandowych, w rzeczywistości związane z nim było. W dzisiejszych czasach na wielu uniwersytetach wykładających prawo można się spotkać z opinią, iż prawo rzymskie to niepotrzebny przedmiot, zabierający czas, pełen niezrozumiałych formuł i nieaktualnych już praw. Jak wiadomo, problem ma zawsze dwie strony. Prawo rzymskie uległo znacznemu przekształceniu, ponieważ musiało zostać dostosowane do współczesnych

² R. Tokarczyk, *Kultura prawa europejskiego*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs”, 1/2000, s. 11-25.

³ M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie jako fundament europejskiej kultury prawnej*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2001 nr 1, s. 9-25.

problemów stawianych przed ustawodawcami, pomimo iż nie przypomina już swojej pierwotnej formy, to nadal jest podstawą. Czym jest nauka prawa bez zrozumienia jego podstaw i historii? Każde prawo może ulec przekształceniu, nawet te obecne, nie wiemy, jak będzie wyglądał świat za tysiąc lat. Polskie uniwersytety natomiast pozostały jednymi z niewielu, które wciąż uczą prawa rzymskiego. Jest to co najmniej zadziwiające, patrząc na to, iż Polska w swojej przeszłości była państwem pozostającym w bloku wschodnim i będąc pod jego wpływami, nadal nauczała go. „Fundament naszej tożsamości” – tak o prawie rzymskim mówił Rudolf Buchała w kontekście tożsamości europejskiej, a szczególnie polskiej. Dziedzictwo rzymskiej jurysprudencki mocno zakorzeniło się w polskim porządku prawnym.

Przechodząc do rozważań dotyczących tego, co z koncepcji prawnoustrojowych starożytnych Rzymian przetrwało do dziś, podejmiemy tematykę instytucji republiki oraz koncepcji jej dotyczących, nie zapominając o pewnych podstawowych elementach z dziedziny prawa cywilnego. Prawne dziedzictwo Rzymu jest tak obszerne, iż warto skupić się na jego pojedynczych elementach lub nawet na jednym tylko elemencie. Będzie nim zatem głównie ustrój republikański oraz jego instytucje. Rozważymy idee Republiki Rzymskiej oraz to, jakie towarzyszyły jej rozwiązania i koncepcje, jak prawo rzymskie zakorzeniło się w prawnej strukturze Europy oraz to, dlaczego jego istotna część trwa do dzisiaj i stanowi podstawę ustrojową wielu państw świata. Podjąć również należy tematykę powiązań i różnic między republiką starożytnych Rzymian a ludźmi współczesnych, gdyż niektóre aspekty w pewnej mierze się różnią. Myśli filozofów dotyczące republikanizmu zmieniały się na przestrzeni dziejów, lecz jego fundamentalne koncepcje nadal stanowią ustrojowe podwaliny współczesnych państw. Warto będzie również poszukać odpowiedzi na pytania, dlaczego właściwie tak jest, co niezwykłego jest w instytucjach republikańskich oraz czego ludzie w nich szukają, dlaczego rozwiązania starożytnych są dziś tak powszechne?

Zaczynając od początków idei republikańskich, warto zauważyć, iż swoje narodziny miały one już w starożytnej Grecji, reprezentował je między innymi Arystoteles⁴. Sama koncepcja udziału obywateli w sprawowaniu rządów odnalazła swój wyraz w demokracji, której najbardziej znana wersja powstała w starożytnych Atenach. Już poprzednik Arystotelesa, Platon, prowadził rozważania dotyczące republikanizmu. Wierzył on w system rządów, w którym ogół obywateli będzie reprezentowany i zarządzany, ale przez dobrze wyedukowane i moralne elity. Zarówno dla Platona, jak i dla Arystotelesa istotne było, aby istotą sprawowania rządów przez wcześniej wspomniane elity była realizacja celu, którym było dobro publiczne, dobro tych, którzy byli zarządzani⁵. Platon twierdził, iż nawet jeśli państwo będzie opierało się na dobrych i słusznych prawach, to

⁴ R. Piekarski, *Co nie mieści się w dobrze pojętym republikanizmie. Wybrane narracje republikanizmu w cywilizacji Zachodu. Od czasów antyku greckiego po czasy współczesne*, „Dialogi Polityczne”, 2017, nr 23, s. 11–27. www.umk.pl [dostęp: 16.10.2017].

⁵ Ibidem.

jeśli byłoby ono zarządzane przez ludzi nieodpowiednich, to słuszne prawa nie przyniosą żadnej korzyści, a nawet mogłyby stać się przedmiotem drwin. Zatem prawo, nawet dobre i słuszne, nie osiągnęłoby zamierzonego celu dbania o dobro publiczne, gdyby rządzące elity nie kierowałyby społeczeństwem w sposób właściwy, nie szukając w pierwszej kolejności dobra tych, którymi zarządzają. Arystoteles natomiast zdawał sobie sprawę z tego, iż nie istnieje coś takiego jak ustroj idealny, a przynajmniej jest to rzeczywistość tak wymagająca, iż jej stworzenie równe byłoby cudowi. Można jedynie ustroju takiego poszukiwać po to, by poszukiwana te przybliżały człowieka do rozwiązań najbliższych ideałowi. Być może to właśnie z tych powodów starożytni Grecy wierzyli w ideały demokracji i starali się jej bronić, szukając rozwiązań w ostracyzmie, by nie dopuścić do zniszczenia ustroju, który niektórym (bo zdania dotyczące demokracji również były podzielone, nawet wśród filozofów) wydawać się mógł najbliższy ideałowi.

Przechodząc do cywilizacji, która czysto republikańskie idee wprowadziła z filozoficznych koncepcji w życie, warto zacząć od zauważenia tego, iż wprowadzenie instytucji republikańskich w Rzymie też w pewnej mierze można uznać za poszukiwanie ustroju, który mógł być jak najbliższy ideałowi, a same przeobrażenia republiki w Rzymie mogą te przypuszczenia potwierdzać. Powstanie republiki w nastąpiło przez obalenie ostatniego z etruskich władców, Tarkwiniusza Pysznego, do którego obalenia przyczynił się on sam, prowadząc brutalne rządy⁶. Zaczynając omawianie tego, jak wyglądał pierwowzór republiki wprowadzony przez Rzymian, warto na chwilę pochylić się nad sformułowaniem „res publica”, aby spojrzeć na nie nieco szerzej. Jego znaczenie nie niesie ze sobą wyłącznie sensu, którym jest „rzecz publiczna”, czyli wspólna, ale zawierają się w tym sformułowaniu również pewne wartości takie jak uczestnictwo w życiu publicznym, które już w starożytnej Grecji uchodziło za cnotę. Res publica oznaczała również postrzeganie siebie jako wspólnotę polityczną, która dba o wspólne dobro. Wzór tych cnót uosabiał Cyncynat (Lucius Quintus Cincinnatus)⁷, który w obliczu zagrożenia przyjął stanowisko dyktatora. Po wypełnieniu swojego zadania złożył urząd i powrócił do swojego gospodarstwa.

Aby zobaczyć najważniejsze cechy starożytnej republiki, istotnym jest, by w dość szczegółowy sposób omówić to, jak działała. Już na początkach tego ustroju podstawowymi obowiązkami obywateli, którymi być mogli tylko urodzeni jako wolni, było płacenie podatków oraz służba wojskowa. Panował ustroj oligarchiczny, wywiedziony z greckich standardów, naczelną władza należała początkowo wyłącznie do urzędników wybieranych przez patrycjuszy. Przez cały okres republiki urzędy były sprawowane kolegialnie (poza dyktatorem), kadencyjnie i nieodpłatnie. Początkowy okres republiki jest przykładem tego, jak bardzo idea osiągnięcia ustroju idealnego jest niemożliwa. „Oligarchiczna odmiana” republiki doprowadziła, jak wiadomo, do konfliktu między plebejuszami a patrycjuszami, którzy państwowe funkcje monopolizowali dla siebie.

⁶ R. Kulesza, K. Kowalewski, *Zrozumieć przeszłość*, Warszawa 2014.

⁷ Ibidem.

Z czasem plebejusze zyskiwali coraz więcej praw, proces ten zapoczątkował V w. p.n.e. bunt plebejuszy, powołanie trybuna ludowego, który miał stać na straży ich interesów oraz opublikowanie Prawa XII tablic. Proces ten trwał do przełomu IV i III w. p.n.e., kiedy to plebejusze zaczęli zyskiwać dostęp do urzędów, nawet do stanowisk konsulów, aż w końcu nastąpiło zrównanie praw patrycjuszy i plebejuszy. Oczywiście w większości przypadków urzędy należały do bogatych obywateli, gdyż funkcje państwowe sprawowano nieodpłatnie. Ustrój panujący w ówczesnym Rzymie opisał w swoich „Dziejach” grecki historyk Polibiusz z Megalopolis⁸. Wskazuje on 3 elementy władzy państwowej. Opisuje duży zakres władzy, który posiadają konsulowie i podległą im warstwę urzędniczą, senat i jego wpływ na finanse oraz wskazuje na istotną rolę ludu w sprawowaniu rządów. Spostrzeżenia Polibiusza były dość trafne. Konsulowie sprawowali najwyższą władzę w Rzymie i dowodzili armią podczas wojny. Pierwotnie pretorzy wspomagali konsulów, posiadali władzę wojskową, rozsądzałi również rozmaite spory. Finansami zaś zarządzali kwestorzy, a nad porządkiem miasta czuwali edylowie. Cenzorzy przeprowadzali spisy majątkowe i listy senatorów. Wspomniani już wcześniej trybuni ludowi mieli szeroki zakres uprawnień, ponieważ przysługiwało im prawo weta wobec decyzji podjętych przez urzędników, mogli ich również aresztować, zwoływać zgromadzenia ludowe i stawiać na nich wnioski. Mieli zagwarantowaną nietykalność osobistą, byli wybierani spośród plebejuszy na zgromadzeniach plebejskich. Sam senat zaś odgrywał różną rolę w różnych okresach republiki, w okresie jego największego wzmocnienia urzędnicy często podlegali woli głosowań senatu.

Podsumowując główne idee, które przyświecały republice w Rzymie, warto wskazać, iż podstawowym założeniem było dobro ogółu obywateli oraz to, by każdy obywatel o tę wartość dbał, by czuł się członkiem wspólnoty. Forma rządów polegała na reprezentacji obywateli przez warstwę urzędników i senat. Urzędnicy republiki sprawowali swoje funkcje nieodpłatnie, kadencyjnie, kolegialnie i byli wybierani na poszczególnych komicjach. Zgodnie z greckimi założeniami wspominanych wcześniej myślicieli, lud sprawował władzę przez swoich pośredników, których miały charakteryzować określone cnoty, które często uosabiane były z przytoczonym powyżej Cyncynatem, który „omnia reliquit servare Republicam” (Wszystko porzucił, by służyć republice). Warto w tym momencie podkreślić, iż są to słowa znamienne, gdyż założone w Stanach Zjednoczonych Towarzystwo Cyncynatów przyznało Tadeuszowi Kościuszce Order Cyncynata, na którym widnieją wspomniane słowa. Jest to rzecz warta uwagi, gdyż pokazuje ona siłę republikańskich ideałów w XVIII wieku, ale do tej kwestii powrócimy w dalszej części artykułu. Jak wskazuje historia, republika nie zdołała się utrzymać w jej praktycznej formie i z jej pierwotnymi założeniami. Wzrastająca liczba chłopów bez ziemi, silenie się różnic materialnych, coraz większa ułuda republiki w coraz większym państwie, wszystko to wpłynęło ostatecznie na walki o władzę, z których jak wie-

---

⁸ Ibidem.

my ostatecznie zwycięsko wyszedł Juliusz Cezar, a po nim Oktawian August po walce z Markiem Antoniuszem. Warto tu zauważyć, iż mimo że od tego momentu system sprawowania władzy w Rzymie się zmieniał z początkowego okresu cesarstwa aż do dominatu, to Cezar jak i jego następcy pokazują, jak mimo wszystko silne były republikańskie ideały. Cezar starał się zachowywać republikańskie ideały, gdyż pomimo tego, iż skupił w swoich rękach władzę, przyjmując tytuł dyktatora wieczystego, odmówił przyjęcia korony, która została mu zaproponowana „w imieniu ludu”.

Podobną postawę można przypisać Oktawianowi, który „upozorował” chęć przywrócenia republiki, po czym senatorowie poprosili następcę Cezara, by nadal stał na czele Rzymu. Oczywiście nie można przypisywać ani Cezarowi, ani Oktawianowi szczyrych chęci podtrzymywania republiki, lecz to, iż starali się zachować jej pozory, oddaje, jak silna wiara w republikańskie ideały istniała wśród rzymskich obywateli.

Przechodząc do dalszego rozwoju i dziejów prawa rzymskiego, tego jak przetrwało ono do naszej postaci, warto pokrótce ukazać pewien rys historyczny dziejów prawa rzymskiego od upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego do czasów współczesnych. Określić to, jak było ono postrzegane oraz jak i dlaczego przetrwało do dzisiaj.

Otóż na początku okresu średniowiecza germańscy królowie wydawali na terenach podbitych urzędowe zbiory prawa dla ludności rzymskiej, która po 476 nie przestała istnieć z dnia na dzień. Zbiory te, takie jak, np. *Lex Romana Visigothorum*⁹ (zbiór prawa dla ludności rzymskiej w państwie Wizygotów), czy *Lex Romana Burgundionum* (na terenie państwa Burgundów) posiadały zbiorczą nazwę *Leges Romanae Barbarorum* („Prawo Rzymskie Barbarzyńców”). Prawa zawarte w tych zbiorach były stosowane w uproszczonej formie a wraz ze stopniową stabilizacją po Wielkiej wędrówce ludów oraz ożywieniem życia gospodarczego (okres w XI–XIII wieku) pojawiła się potrzeba wprowadzenia bardziej rozwiniętego prawa, a jego znajomość zaistniała dzięki działalności wspomianej już na początku szkoły glosatorów założonej przez Irneriusa w Bolonii w XII wieku. Działalność glosatorów zapewniła rozwój nauki i recypowania prawa rzymskiego w zachodniej Europie. Dzieło glosatorów kontynuowali komentatorzy w wieku XIV. Kierowali się oni względami praktycznymi, wydawali obszernie komentarze, poddawali teksty źródłowe dokładnej interpretacji, po to by przystosować prawo rzymskie do czasów schyłku średniowiecza. Komentatorzy wywarli dość istotny wpływ na ówczesne systemy prawne, gdyż stworzyli podstawy nowych kierunków prawa, takich jak np. prawo międzynarodowe prywatne i prawo handlowe. Dzięki komentatorom w pełni ukształtowało się europejskie *ius commune*¹⁰. W okresie odrodzenia, dzięki zainteresowaniu dziedzinami kultury antycznej, odrodziło się również zainteresowanie prawem antycznym. W nauce prawa rzymskiego powstał wówczas kierunek zwany humanistycznym, a jego przedstawiciele dążyli do tego, by odtworzyć prawo rzymskie w jego autentycznej wersji. Istotne i praktycznie decydujące znaczenie

⁹ A. Dębiński, *Prawo rzymskie prywatne*, Warszawa 2021, s.. 79..

¹⁰ Ibidem.

miała ustawa o Sądzie Kameralnym Rzeszy z 1495 r., która stanowiła, iż ma on sędzić albo na podstawie prawa rzymskiego, albo na podstawie prawa miejscowego.

Prawo rzymskie trwało nadal aż do czasów oświecenia. Istotne w tym okresie są koncepcje dotyczące tego, co jest ustrojowym dziedzictwem starożytnego Rzymu, czyli republiki. Idee te zmieniły ówczesny świat i w pewien sposób zapoczątkowały ukształtowanie się współczesnych modeli ustrojowych. Warto w tym momencie omówić idee dwóch myślicieli epoki oświecenia, a mianowicie Monteskiusza i Jeana Jacquesa Rousseau. Wychodząc od ich koncepcji dotyczących republikanizmu, spojrzymy na to, jak wpłynęły one na ówczesne losy świata oraz na czasy obecne.

Rousseau w swoich dość rewolucyjnych poglądach głosił absolutną suwerenność ludu, a przyczyn zła w społeczeństwie dopatrywał się w nierównościach, które w nim panowały. Jako prawodawczy prymat ukazywał on wolę ogółu. Rousseau negował wszelkie formy pośrednictwa wyrażania woli przez lud, ponieważ upatrywał w demokracji bezpośredniej najlepszą i jedyną formę wyrażania przez naród swojej woli. Jak już wcześniej zostało wspomniane, idee Rousseau miały charakter wręcz skrajnie rewolucyjny, gdyż upatrywały one cel w samej rewolucji, a sama wizja społeczeństwa porewolucyjnego nie została przez niego konkretnie przedstawiona. Monteskiusz natomiast w wyróżnionych przez siebie formach państwa ukazał republikę w dwóch odmianach – demokratycznej i arystokratycznej. Nie negował on władzy przedstawicielskiej, wskazywał na ograniczenie władzy i na jej podział. Jest to w pewien sposób modyfikacja myśli starożytnych Rzymian, gdyż oni posiadali w okresie republiki jeden zwarty organ przedstawicielski. Monteskiusz uważał, że władza sądownicza nie powinna być powierzona wyłącznie stałemu organowi, np. senatowi, lecz organowi, który byłby powoływany przez lud w drodze wyborów i na czas określony. Historia pokazuje, iż nowe, czasem rewolucyjne idee myślicieli oświecenia wywarły istotny wpływ na ówczesny świat. Warto tu wskazać, że idee filozofów nie niosły ze sobą republikańskich idei w formie niezmienionej od czasów starożytnych, lecz pewna esencja tych idei została zachowana (przynajmniej w przypadku Monteskiusza). Oświecenie przyniosło zmiany, które ukształtowały ustroje państw również współczesnych. Warto w tym miejscu wskazać na to, jak idee oświeceniowych filozofów zostały ówczesnie wprowadzone i czy zachowały one w ówczesnych państwach rzymskie idee dotyczące idei republikańskich. Stany Zjednoczone uchwalając swoją konstytucję, zastosowały koncepcję Monteskiusza dotyczącą trójpodziału władzy. Podzieliły władzę na ustawodawczą, którą sprawował Kongres złożony z senatu oraz Izby Reprezentantów. Władzę wykonawczą niepodzielnie sprawował prezydent, a sądowniczą federacji sprawował Najwyższy Sąd Federalny.

Ustrój Stanów Zjednoczonych określa się jako republikę prezydencką/prezydenckalną z uwagi na silną pozycję prezydenta. Warto jednak zauważyć, iż ustrój Stanów Zjednoczonych, który nie zmienił się drastycznie na przestrzeni dziejów (szczególnie jeśli chodzi o samą konstytucję), czerpiąc z idei Monteskiusza, stosuje system ustrojowy, który choć w zmienionej formie, jest dziedzictwem republiki starożytnego Rzymu. Władza, mimo że podzielona i wzajemnie się ograniczająca, jest władzą przedstawi-

cielską, w której urząd prezydenta i urzędy w Kongresie sprawowane są kadencyjnie. Istotne znaczenie należy przypisać konstytucji Stanów Zjednoczonych, która w prawie niezmiennej formie trwa do dzisiaj. Szczególną rolę pełnią pierwsze słowa amerykańskiej ustawy zasadniczej, czyli „My naród”. Jak już zostało powiedziane, starożytni Rzymianie widzieli ogromną rolę poczuciu wspólnoty w ustroju republikańskim. *Res publica* oznaczała wzajemną dbałość o dobro wspólne i tę samą dbałość oraz wszystkie inne republikańskie idee wyrażają pierwsze słowa konstytucji Stanów Zjednoczonych, w której to niejako cały naród bierze udział w stanowieniu o sobie i tworzeniu ustroju, w którym przyjdzie mu funkcjonować.

Podobnie rzecz się miała w ideach, które przyświecały Francji w dobie rewolucji. Założenia Deklaracji praw człowieka i obywatela niosą ze sobą rzymskie przesłanie – *hominum causa omne ius constitutum sit* – wszelkie prawo powinno być stanowione ze względu na ludzi. Szczególnie szerokie pojęcie wolności jest wydzwiękiem rzymskiej *aequitas*. Dzieje francuskiego ustroju w tym francuskich konstytucji były dość zagniatwane, gdyż francuski ustrój kształtował się praktycznie przez całą rewolucję, a sama instytucja republiki również na chwilę przygasła przez okres cesarstwa, a potem przez okres panowania ostatnich Burbonów, lecz warto zauważyć, iż rewolucji francuskiej przyświecały w dużej mierze te cele, do których dążył naród amerykański, tworząc swoją konstytucję – *res publica*, rządy ludu i wzajemna dbałość o jego dobro poprzez władzę ludu i jego przedstawicielskiej władzy. Szczegółowe instytucje w pewnej mierze różniły się od rzymskich idei, lecz ludziom oświecenia przyświecały podobne cele i wartości do tych, do których dążyli starożytni Rzymianie. Warto też wskazać, iż nie tylko dla instytucji republiki, ale dla całego prawa rzymskiego rewolucja francuska jest kluczowa, ponieważ po niej, w dużej mierze dzięki Napoleonowi, prawo rzymskie całkowicie przeniknęło do ustrojów prawnych w taki sposób, jaki znany nam jest obecnie. Napoleon wprowadzając swój kodeks, również oparł się na prawie rzymskim, dość powiedzieć, że sama systematyka kodeksu nawiązywała do trójdzielnego podziału, jaki przyjął Gaius w swoich „Instytucjach”.

Prawo spadkowe, rodzinne zobowiązania, podział rzeczy, wiele instytucji zawarte w tych działach prawa było opartych na prawie rzymskim, np. źródła zobowiązań, uznawanie *nasciturus* za urodzonego, wtedy gdy chodziło o jego korzyści, etc. Kodeks wprowadzał wiele unowocześnień jak na owe czasy, jednocześnie bardzo mocno opierał się na prawie rzymskim, co zapoczątkowało na dobre recepcję prawa rzymskiego w XIX wieku, przykładem tego są kodeksy ABGB oraz BGB, przy czym warto zaznaczyć, że mimo wprowadzanych nowelizacji, główne założenia kodeksu BGB trwają do dzisiaj.

Jak już zostało powiedziane, XIX wiek przyniósł rozkwit recepcji prawa rzymskiego, a jego istotna instytucja, która jest tu głównie omawiana – republika, przeżyła swój „renesans” po I wojnie światowej, kiedy wielkie monarchie upadały, a na ich miejsce powstawały republiki. Po drugiej wojnie światowej, szczególnie po stronie państw socjalistycznych powstał problem przyjmowania rozwiązań prawa rzymskiego w obowiąz-

zującym prawie. Do tego zagadnienia powrócimy, ale warto na tym etapie powiedzieć, że próby odrzucenia prawa rzymskiego w gronie państw socjalistycznych nie powiodły się.

Zostały przez nas omówione pierwotne założenia republiki w starożytności, koncepcje filozofów jej dotyczące, to jak prawo rzymskie wyglądało po upadku Imperium Rzymskiego i jak kształtowało losy państw przez czasy nowożytne. Czas zatem przejść do głównego zagadnienia dotyczącego tego, co z rzymskich założeń ustrojowych funkcjonuje w dzisiejszym świecie, dlaczego rzymskie instytucje prawne są przyjmowane, w jakiej postaci i czy mają szansę nadal istnieć?

Przyjrzyjmy się założeniom prawnym i ustrojowym funkcjonującym w Polsce. Instytucje zawarte w polskim kodeksie cywilnym opierają się w istotnej części na założeniach ustanowionych przez Rzymian. Pojęcia własności, używania, ustanawiania służebności, zawierania kontraktów, zasiedzenia, funkcjonują w podobnej formie do tej, która istniała w Rzymie. Warto omówić kilka instytucji prawnych, aby poznać zarys tego, jak prawo rzymskie funkcjonuje aktualnie. Zaczniemy od współwłasności. Otóż obecnie każdy ze współwłaścicieli może swobodnie dysponować swoją częścią udziału, natomiast do rozporządzania rzeczą wspólną oraz do innych czynności, które przekraczają zakres zwykłego zarządu, potrzebna jest zgoda wszystkich współwłaścicieli. Dochody z rzeczy obciążonej współwłasnością przysługują wszystkim współwłaścicielom proporcjonalnie do ich udziałów, podobnie rzecz się ma z ponoszonymi przez nich wydatkami na utrzymanie współwłasności.

Wszystkie te założenia nie wymagają nawet porównania z założeniami starożytnych Rzymian, gdyż koncepcje dotyczące współwłasności przedstawione w polskim kodeksie cywilnym zostały skonstruowane przez Rzymian.

Podobnie rzecz się ma w przypadku instytucji zasiedzenia. Obecnie posiadacz nieruchomości niebędący jej właścicielem nabywa własność, jeżeli posiada nieruchomość nieprzerwanie od lat dwudziestu jako posiadacz samoistny, chyba że uzyskał posiadanie w złej wierze. Wymagany przez Rzymian czas zasiedzenia rzeczy nie był aż tak długi, lecz założenie sposobu nabycia własności jest identyczne. Podobnie rzecz się ma z posiadaniem w złej wierze, gdyż w obecnym prawie taki posiadacz może uzyskać własność rzeczy, lecz przy upływie lat 30. Sposób ten został wprowadzony przez Justyniana, nazywany był *Longissimi temporis praescriptio*, co oznaczało zasiedzenie nadzwyczajne, które ówczesnie wynosiło 30 lub 40 lat. Przy instytucji zasiedzenia nadzwyczajnego nie był wymagany słuszny tytuł posiadania.

Jeśli zaś chodzi o kontrakty i zobowiązania w ogóle to rzecz ma się tutaj podobnie. Sama definicja zobowiązań niesie ze sobą tożsamy sens. Wedle kodeksu cywilnego zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. Justynian określił zobowiązanie jako węzeł prawny (*iuris vinculum*), który zmusza nas do spełnienia świadczenia czegoś według naszego prawa. Zarówno za czasów Justyniana oraz rzymskich jurystów przed nim, jak i za naszych czasów zobowiązanie może polegać na działaniu lub zaniechaniu działania w myśl paremii *Et non facere facere est* (I zaniechanie działania jest działaniem). W obu

przypadkach (rzymskim i obecnym) prawa obligacyjne były skuteczne *in personam*. Kodeks cywilny przejął również podział zobowiązań na zaskarżalne i naturalne (niezaskarżalne), czyli zobowiązujące jedynie moralnie. Przejęty został również podział na zobowiązania jednostronnie zobowiązujące oraz dwustronnie zobowiązujące zupełnie i niezupełnie. W dalszym ciągu istnieje instytucja zobowiązania solidarnego, kiedy to po stronie uprawnionej lub też zobowiązanej może wystąpić więcej niż jedna osoba, przy czym przedmiotem zobowiązania jest jedno świadczenie, którego spełnienie przez któregokolwiek dłużnika powoduje wygaśnięcie zobowiązania.

Jest to jedynie zarys tego, jak bardzo prawo rzymskie stanowi podstawę założeń prawa cywilnego. Część z tych założeń, tak jak w wymienionych wcześniej przypadkach, może wydać się oczywista z punktu widzenia współczesnego adresata prawa. Warto jednak pamiętać, że wszystkie te koncepcje i założenia, nawet najprostsze, takie jak rozróżnienie własności od posiadania, mają swoje źródło i znajdują je właśnie w prawie rzymskim, a duża część z nich jest na tyle użyteczna i uniwersalna, że przetrwała do naszych czasów i, jak zostało powiedziane we wstępie, stanowi podstawę kultury prawnej Europy.

Jeśli chodzi natomiast o dziedzictwo ustrojowe, którym jak już zostało powiedziane jest ustroj republikański, przyjrzymy się dogłębniej temu, jak republika funkcjonuje w Polsce. Odpowiemy na pytanie, czy koncepcje i założenia starożytnych Rzymian funkcjonują nadal oraz jak bardzo obecne republiki są podobne do republiki rzymskiej. Warto będzie również poszukać odpowiedzi na pytanie, dlaczego w obecnych czasach rozwiązania, które zawiera ustroj republikański, są obecnie stosowane na tak szeroką skalę oraz czy rozwiązania te będą funkcjonowały nadal i czy w ogóle rozwiązania nie tylko ustrojowe, ale także prawne będą nadal miały rację bytu?

Na wstępie przyglądając się ustrojowi w Polsce, jak wiadomo, funkcjonuje monteskuszowski trójpodział władzy, więc sam jej podział jest dziedzictwem myśli oświeceniowej. Według konstytucji władzę ustawodawczą sprawuje w Polsce Sejm i Senat, wykonawczą zaś Prezydent i Rada Ministrów, sądowniczą sprawują sądy i trybunały. Warto również zaznaczyć, że urzędy są sprawowane kadencyjnie. Jak już zostało powiedziane, podział ten nie jest wynikiem starożytnej myśli rzymskiej, natomiast założenia według, których Rzeczpospolita Polska i jej organy mają funkcjonować, pokrywają się z założeniami republikańskimi Rzymu. Przyglądając się konstytucji¹¹, wnioskujemy, iż Rzeczpospolita realizuje zasady m.in. społeczeństwa obywatelskiego, jest ona również dobrem wspólnym wszystkich obywateli, a naród sprawuje władzę bezpośrednio bądź przez swoich przedstawicieli. Jak wiemy, w Polsce demokracja bezpośrednia nie ma roli nadrzędnej, więc większa rola w zakresie ustawodawstwa leży po stronie parlamentu. Wszystkie te założenia, takie jak pośrednie sprawowanie władzy, społeczeństwo obywatelskie, etc., są dość jasne, wręcz fundamentalne, lecz te fundamentalne koncepcje są

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U z 1997 r. Nr 78poz. 483 z późn. zm).

wynikiem myśli starożytnych. Zasady społeczeństwa obywatelskiego i Rzeczypospolitej jako dobra wspólnego wszystkich obywateli niosą ze sobą ten sam sens, zasady i koncepcje, jakie niosła ze sobą *res publica*.

Z rzeczy wspólnej, którą stworzyli Rzymianie, wprowadzając republikę, wpływały zasady nie tylko tego, że obywatele po prostu mają jakiś wpływ na to, co dzieje się w republice, ale przede wszystkim tworzyć oni mieli aktywne społeczeństwo, które jest współodpowiedzialne za kwestie, które jej dotyczą. Dobro republiki miało być najwyższą wartością, najwyższym prawem w myśl zasady *Salus rei publicae suprema lex*. Warto w tym miejscu wspomnieć, że ta maksyma widnieje obecnie na sztandarach Straży Marszałkowskiej.

Zasady republikańskie funkcjonują w wielu państwach Europy i świata. Oświeceniowa myśl, mimo swoich nowatorskich koncepcji, znalazła oparcie w rzymskich ideach ustrojowych, pierwszym wielkim przykładem jest wspomniany już ustrój Stanów Zjednoczonych. Prawo rzymskie przez cały czas w mniejszym bądź większym stopniu stanowiło kulturę prawną Europy, stanowiąc jej filar kulturowy i łącząc państwa europejskie we wspólnym kręgu. Poprzez szkoły glosatorów i komentatorów aż do myśli oświeceniowej idee Rzymian były nauczane oraz wprowadzane. Im kodeks był nowocześniejszy, tym więcej zawierał w sobie zasad prawnych wprowadzanych przez Rzymian. Recepcja prawa rzymskiego osiągnęła swoje apogeum w XIX wieku i przetrwała do naszych czasów, stanowiąc podstawę prawa cywilnego i zasad ustrojowych, nadal jednocząc Europę. Zmierzamy zatem do końcowego pytania, a mianowicie, czy prawo rzymskie nadal ma perspektywy istnienia w przyszłości? O ile zagadnienie to może być dyskusyjne, o tyle skłaniamy się ku stanowisku, że będzie ono funkcjonowało nadal. Przemawiają za tym nie tylko humanistyczne ideały podtrzymywania prawnej tradycji, ale również fakt uniwersalizmu, wysokiej funkcjonalności oraz, co ciekawe, nowoczesnych rozwiązań. Jak już zostało powiedziane, rozwiązania te przyjęły nowoczesne kodeksy XIX wieku i funkcjonują do dzisiaj. Odpowiedź na pytanie, dlaczego tak jest, jest dość prozaiczna. W kręgu europejskiej kultury prawnej nie znaleziono lepszych rozwiązań, a dodatkowo są one mocno zakorzenione. Prawo rzymskie nie jest oczywiście jedyną słuszną podstawą prawną, ale ukazanie przez nas jego historii i funkcji, jaką pełni w europejskiej kulturze, ma swoją przyczynę. Otóż prawo rzymskie przez tysiąclecia od istnienia Imperium Rzymskiego do czasów współczesnych stanowi europejski trzon prawny i przez to trudno byłoby się go pozbyć. Tak samo jak w przypadku *common law*. System ten jest inny niż „system rzymski”, ale anglosaska kultura prawna kształtowała się tak długo, że wręcz niemożliwe byłoby nagłe przyjęcie innych rozwiązań prawnych.

Dobrym przykładem tego jest próba oddzielenia się państw socjalistycznych w XX wieku od zachodniej, kapitalistycznej kultury prawnej. Próba ta, mimo komunistycznej ideologii, nie powiodła się. W latach 70. zaistniała nawet próba odrzucenia studiowania prawa rzymskiego na polskich uniwersytetach, co również się nie powiodło. Polski kodeks cywilny powstał przecież w roku 1964, a instytucje w nim zawarte opierają się na prawie rzymskim, co już wcześniej zostało powiedziane.

Jeśli zaś chodzi o rozwiązania ustrojowe, to republika może oczywiście nie przetrwać próby czasu, lecz jej ideały byłyby trudne do odrzucenia. Jak zostało zauważone na początku, greccy filozofowie w rozwiązaniach demokratycznych i republikańskich nie tyle szukali ideałów, ile starali się dzięki nim do ideałów dążyć. Tak samo kwestia ta ma się dzisiaj. Bez trudu można zauważyć wady, jakie współcześnie niesie ze sobą demokracja, jej minusy w pewnym stopniu zniechęcają przeciętnego wyborcę, być może przez to procent osób głosujących w Polsce nie jest duży. Natomiast konstytucyjne założenia, na których Rzeczpospolita ma funkcjonować, rozwijają się w pełni od czasów wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych. W koncepcjach suwerenności narodu, społeczeństwa obywatelskiego i państwa jako dobra wspólnego są starożytnymi rozwiązaniami poszukiwania ideałów współżycia społecznego.

Bibliografia

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U z 1997 r. Nr 78poz. 483 z późn. zm).
- Dębiński A., *Prawo rzymskie prywatne*, Warszawa 2021.
- Kulesza R., Kowalewski K., *Zrozumieć przeszłość*, Warszawa 2014.
- Kuryłowicz M., *Prawo rzymskie jako fundament europejskiej kultury prawnej*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2001 nr 1.
- Szczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, K. Sójka – Zielińska (oprac.), Warszawa 201
- Tokarczyk R., *Kultura prawa europejskiego*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs”, 1/2000.
- Wołodkiewicz W., *Czy prawo rzymskie przestało istnieć*, „Palestra”, <https://bazhum.muzhp.pl/artukul/lista/?generalQuery=czy+prawo+rzymskie+>, [dostęp: 17.01.2017].
- Piekarski R., *Co nie mieści się w dobrze pojętym republikanizmie. Wybrane narracje republikanizmu w cywilizacji Zachodu. Od czasów antyku greckiego po czasy współczesne*, „Dialogi Polityczne”, 2017, nr 2.

INSTITUTIONS OF ROMAN LAW IN CONTEMPORARY SYSTEMS – SELECTED ISSUES

Abstract: In this article the authors wish to raise the issue of the functioning of selected institutions of Roman law in contemporary systems. The main problem is the republican system and some institutions currently functioning in Polish civil law. The main problem is the republican system and some institutions currently functioning in Polish civil law. The issues of Roman law as the basis of the legal culture of Europe were described, as well as the history of the republican system and the development of European law by Roman law

The authors raise the above issues in order to then show how Roman law currently functions in civil law and how the republican system functions today and what of its original Roman assumptions functions today and why. The authors have attempted to show how important the

role of Roman law is in contemporary legal systems and systems. The thesis has been proven that due to the centuries-old roots of Roman law, its institutions are universal and difficult to reject.

An important part of the article is the historical and cultural background so that the reader understands why Roman law is still used in legal systems, especially in political systems, because the authors emphasized the importance of the institution of the republic as a constant pursuit of the best possible political system. path, the path that the ancient Romans started. All these issues also answer the question of whether Roman law still has a *raison d'être*.

Keywords: institution of roman law, history of the republican system, civil law, roman law

Izabela Wichowska

Studenckie Koło Naukowe Ustrojów Politycznych CASUS

Opiekun koła: dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

POTENCJALNY USTRÓJ NA KSIĘŻYCU

12 grudnia 1959 roku Rezolucją 1472 (XIV) Zgromadzenia Narodów Zjednoczonych, przez Komitet do Spraw Pokojowego Wykorzystywania Przestrzeni Kosmicznej, utworzone zostało prawo kosmiczne. Komitet liczy 65 członków, należy do niego również Polska. Dennis M. Hope to amerykański biznesmen, który od 1980 roku zajmuje się sprzedażą działek na Księżycu, jest on największym właścicielem ziemskim w kosmosie. Umożliwiło mu to znalezienie luki prawnej w „Traktacie o Przestrzeni Kosmicznej” („The Outer Space Treaty”, uważanym za najważniejszą umowę międzynarodową w obrębie prawa kosmicznego), podpisanym przez USA, Wielką Brytanię i Związek Radziecki, z 1967 roku¹. Został on opracowany przez Komitet ds. Pokojowego Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej, powołany w 1959 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Jest on poświęcony głównie prawom dotyczącym ciał niebieskich. Opowiada o zasadach, na jakich można je badać i eksplorować. Badania i korzystanie z Księżyca i innych ciał niebieskich powinny być też przeprowadzane z korzyścią i w interesie wszystkich państw, bez względu na ich stopień ekonomicznego czy naukowego rozwoju. Taka działalność musi być równa i niedyskryminująca². W traktacie znajduje się zakaz umieszczania broni nuklearnej i broni masowego rażenia na orbicie okołoziemskiej i gdziekolwiek indziej w przestrzeni kosmicznej. Oznacza to demilitaryzację. W tym przypadku jest to zakaz zakładania baz wojskowych czy fortyfikacji oraz prowadzenia manewrów wojskowych³. W artykule drugim poruszono kwestie własności Księ-

---

¹ Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącz-
nie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, sporządzony w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie
dnia 27 stycznia 1967 r. (Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82), dalej jako Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82.

² Por. art. II. Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82.

³ Por. art. IV. Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82.

życa: „żaden naród nie może sobie z góry przywłaszczyć żadnego ciała niebieskiego ani sprawować nad nim kontroli”. Dodatkowo: „Przestrzeń kosmiczna, w tym Księżyc i inne ciała niebieskie, nie podlega przywłaszczeniu przez żadne państwo ani w drodze proklamowania na nich suwerenności, ani poprzez wykorzystanie czy okupację, ani w jakikolwiek inny sposób”. Dlatego że w artykule jest mowa o narodach, a nie osobach fizycznych i organizacjach prywatnych, księżyc przywłaszczył sobie Dennis M. Hope. Również w Układzie Księżycowym z 1979 żadne państwo nie przypisało sobie prawa własności do gruntów poza Ziemią (ten wypracowany w ramach ONZ w systemie prawa kosmicznego pełni za to rolę marginalną, ponieważ podpisało go tylko 13 państw: Australia, Belgia, Liban, Meksyk, Pakistan, Peru, Kazachstan, Austria, Chile, Maroko, Holandia, Filipiny i Urugwaj – brakuje tu państw najbardziej eksplorujących kosmos). Wystosował on pismo do ONZ z zapytaniem, czy najwyższy znany mu urząd wyraża sprzeciw wobec tego, że od tej pory to on będzie właścicielem całego księżyca (cena 1 akra gruntu, czyli 4046 metrów kwadratowych – 145 dolarów) i pozostałych ośmiu planet (bez Ziemi) z ich księżycami, w tym m.in.: Marsa (135 dolarów), Wenus (112 dolarów), Merkurego, jednego z księżyców Jowisza – Io (80 dolarów) oraz Plutona (250 000 dolarów), a dodatkowo będzie handlował na nich działkami. Nazwał je „Deklaracją Własności”. Organizacja Narodów Zjednoczonych nie zareagowała na pismo Amerykanina, co ten uznał za zgodę. Na podobne pismo nie zareagowała również NASA. W urzędzie gminy stanu Kalifornia zarejestrował zapis o swojej własności do Księżyca (prawo w Kalifornii tego nie zabrania, jeżeli o te same grunty nie ubiegał się nikt inny). Rejestr ten przyjęło USA, Związek Radziecki (jak podawała „Prawda”), aż w końcu ONZ. Dennis M. Hope wygrał wszystkie późniejsze procesy sądowe, gdy po wielu latach pojawiły się głosy sprzeciwu wobec jego działalności. W ciągu niespełna 20 lat Amerykanin wzbogacił się na sprzedaży kosmicznych działek o ponad 6 milionów dolarów. Sprzedaż działki (np. na Księżycu) jest zgodna prawem amerykańskim, ze względu na to, że w USA wg norm zwyczajowych, umowy międzynarodowe, w tym prawo międzynarodowe kosmiczne, nie mają mocy samowystarczalności w prawie wewnętrznym. Wynika to z problemów z brakiem respektowania postanowień niektórych umów międzynarodowych przez USA. Z drugiej strony jednak powszechnie przyjmuje się, że porozumienia międzynarodowe powinny mieć pierwszeństwo przed prawem wewnętrznym. Hope swoje działki sprzedaje za pośrednictwem należącej do niego firmy – Ambasady Księżycowej (Lunar Embassy Comission) z Sacramento w Kalifornii, która zarządza działkami i rejestruje nowych właścicieli. Brytyjska filia firmy nazywa się Moon Estates⁴. W kosmosie istnieje nawet demokratyczna republika: „Rząd Galaktyczny”, posiadająca własną flagę narodową i konstytucję (dotyczy wszystkich pozaziemskich posiadłości w Układzie Słonecznym), opublikowaną w marcu 2004 roku w Internecie. Przewiduje ona specjalne wybory, w których wszyscy właściciele księży-

⁴ Lunar Embassy <https://lunarembassy.com/who-owns-the-moon-dennis-hope/> [dostęp:28.06.2023]

cowych ambasad są wzywani do głosowania. Głosów za ratyfikacją dokumentu właścicieli działek w kosmosie było 173 562 z 3,7 miliona. Prezydentem jest oczywiście Hope. Zdaniem Dennisa M. Hope'a jest to w pełni konstytucyjny i suwerenny naród. Księżyc, Mars i inne planety podlegają wyłącznie temu rządowi. „Rząd Galaktyczny” utrzymuje stosunki dyplomatyczne z 30 państwami na Ziemi. Jego celem jest członkostwo w Międzynarodowym Funduszu Walutowym. Twierdzi, że posiada własną walutę, a jej rzeczywistym zabezpieczeniem są zalegające na powierzchni Księżyca zasoby helu-3, przyniesione tam przez wiatr słoneczny (rozpędzone, naładowane cząstki ze Słońca). Na Księżycu może on powstawać dlatego, że nie ma tam atmosfery. Jest to bardzo wydajne źródło energii, a na Ziemi znajduje się jedynie 10 kg tej substancji. Nieopłacalne jest uzyskiwanie jej w warunkach laboratoryjnych. Kilkanaście kosmicznych ciężarówek rocznie mogłoby zapewnić prąd elektryczny dla całego globu. Według szacunkowych obliczeń ekspertów, żeby zapewnić energię elektryczną samemu USA na rok, wystarczy przetworzyć zaledwie 25 ton helu-3. W skarbcu „Rządu galaktycznego” znajduje się obecnie równowartość 6 kwadrylionów dolarów w tym izotopie. w 2008 roku opatentował on również pierwszy w historii projekt napędu antygravitacyjnego, który mógłby umożliwić statkowi kosmicznemu pokonanie odległości dzielącej Ziemię od Księżyca w czasie 30 minut. Działki w kosmosie mają obywateli 193 krajów na Ziemi. Są to politycy z całego świata, w tym trzech byłych prezydentów USA – Jimmy Carter, Ronald Regan i George W. Bush., korporacje hotelowe Hilton i Marriott, gwiazdy muzyki, kina i biznesu, członkowie rodzin królewskich oraz sportowcy.

Problem sprzedaży działek w kosmosie wydaje się absurdalny. Jednak biorąc pod uwagę intensywną eksplorację Układu Słonecznego (coraz bardziej rozwinięta myśl technologiczna, zakładane loty komercyjne na Księżyc), możliwe, że przypadek Dennisa M. Hope'a stanie się problemem już za kilkadziesiąt lat.

„Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi” sporządzony został w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 27 stycznia 1967 r. Czytamy w nim, że układ ten powstał w wyniku inspiracji wielkimi możliwościami, jakie otwierają się przed ludzkością w wyniku wkroczenia człowieka w przestrzeń kosmiczną. Państwa Strony Układu są również przeświadczone o tym, że to we wspólnym interesie ludzkości leży postęp badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych. Nie ma również znaczenia stopień rozwoju gospodarczego i naukowego państw, ponieważ badania i użytkowanie przestrzeni kosmicznej powinno być prowadzone dla dobra wszystkich narodów (państwa przeświadczone są, że współpraca przyczyni się do rozwoju wzajemnego porozumienia i do umocnienia przyjaznych stosunków pomiędzy narodami⁵. W układzie wspomniane są: rezolucja 1962 (XVIII) zatytułowana „Deklaracja o zasadach prawnych działalności państw w zakresie badań i użytkowania

⁵ Por. art. I. Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82.

przestrzeni kosmicznej” (Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło jednomyślnie dnia 13 grudnia 1963 roku); rezolucja 1884 (XVIII) – wzywającą państwa, aby powstrzymały się od wprowadzania na orbitę wokół Ziemi jakichkolwiek obiektów przenoszących broń jądrową lub jakiegokolwiek inne rodzaje, broń masowego zniszczenia, jak również od umieszczania takiej broni na ciałach niebieskich (Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych również jednomyślnie przyjęło ją dnia 17 października 1963 roku); rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych 110/II z dnia 3 listopada 1947 roku – potępiła ona propagandę mającą na celu albo mogącą wywołać jakiegokolwiek zagrożenie pokoju, naruszenie pokoju, akt agresji, lub zachęcić do tego i uważając, że wymieniona rezolucja ma zastosowanie do przestrzeni kosmicznej. Układ również ma sprzyjać realizacji celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych. Ma on zastosowanie i w przypadku prowadzenia działalności i przez jedno państwo układu, i przez działalność w ramach międzynarodowych organizacji międzyrządowych. Podlegają mu tylko te państwa, które go podpisały. Rządami-Depozytariuszami Układu są Rządy Związku Socjalistycznego Republik Radzieckich, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki. Został on napisany w językach: rosyjskim, angielskim, francuskim, hiszpańskim i chińskim, każda z wersji jest jednakowo autentyczna. Sporządzono go w trzech egzemplarzach w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie, dwudziestego siódmego stycznia tysiąc dziewięćset sześćdziesiątego siódmego roku. W stosunku do Polski wszedł w życie trzydziestego stycznia tysiąc dziewięćset sześćdziesiątego ósmego roku. Czy wg tego Układu można być właścicielem kosmosu? W artykule 1. czytamy: „Badanie i użytkowanie przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem innymi ciałami niebieskimi, prowadzone lub wykonywane są dla dobra i w interesie wszystkich krajów, niezależnie od stopnia ich rozwoju gospodarczego czy naukowego, i stanowi dorobek całej ludzkości”. Jeszcze wyraźniej mówi o tym artykuł 2.: „Przestrzeń kosmiczna, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, nie podlega zawłaszczeniu przez państwa ani poprzez ogłoszenie suwerenności, ani w drodze użytkowania lub okupacji, ani w jakikolwiek inny sposób”. Świadczy o tym również art. 6. – jest w nim mowa o odpowiedzialności międzynarodowej państw, które ratyfikowały dokument. Ich działalność w przestrzeni kosmicznej bez względu na to, czy prowadzona przez instytucje rządowe lub pozarządowe czy osoby prawne przede wszystkim musi być zgodna z postanowieniami Układu. Gdy taką działalność prowadzą pozarządowe osoby prawne, wymaga to upoważnienia i stałego nadzoru ze strony danego Państwa Strony Układu. Z drugiej jednak strony w artykule 8. Czytamy, że państwo, w którym zarejestrowany jest obiekt wpuszczony w przestrzeń kosmiczną, zachowuje kontrolę i jurysdykcję nad tym obiektem i znajdującą się na jego pokładzie załogą, gdy znajduje się on w przestrzeni kosmicznej lub na ciele niebieskim.

Jakie prawo obowiązuje w kosmosie?

W „Układzie o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem innymi ciałami niebieskimi” w artykule 1. jest napisane: „Przestrzeń kosmiczna, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, jest wolna dla badań i użytkowania przez wszystkie państwa bez jakiegokolwiek dyskryminacji, na zasadzie równości i zgodnie z prawem międzynarodowym”. Z tego artykułu wynika, że w kosmosie obowiązuje właśnie prawo międzynarodowe. Artykuł trzeci również o tym mówi: „Państwa Strony Układu prowadzą działalność w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, zgodnie z prawem międzynarodowym, łącznie z Kartą Narodów Zjednoczonych w interesie utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz rozwoju współpracy i porozumienia między narodami”. Nie wprost, ale świadczy o tym również artykuł 4., który zakazuje wprowadzania na orbitę wokół Ziemi jakichkolwiek obiektów przenoszących broń masowego rażenia (w tym broń jądrową). Zakazuje też umieszczania takiej broni na ciałach niebieskich. W art. 4 mowa jest również o zakazie zakładania baz wojskowych, instalacji oraz fortyfikacji na ciałach niebieskich i dokonywania na nich prób z jakimikolwiek typami broni oraz przeprowadzania manewrów wojskowych. Dozwolone jest użytkowanie Księżyca i innych ciał niebieskich wyłącznie w celach pokojowych (jakichkolwiek lub badań naukowych). W tym celu można korzystać z personelu wojskowego oraz z wszelkiego koniecznego sprzętu. Z przytoczonego wcześniej art. 6 również wynika, że w kosmosie obowiązuje prawo międzynarodowe, dlatego że jest w nim mowa o odpowiedzialności międzynarodowej Państw Strony Układu za swoją działalność w przestrzeni kosmicznej. O odpowiedzialności więcej mówi art. 7: „Każde Państwo Strony Układu, które wypuszcza albo powoduje wypuszczenie obiektu w przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, jak również każde Państwo Strona Układu, z którego terytorium albo urządzenia obiekt zostaje wypuszczony, ponosi międzynarodową odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez taki obiekt lub jego część składową na Ziemi, w przestrzeni lub w przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, wobec innego Państwa Stron Układu albo jego osób fizycznych lub prawnych”. Za to w art. 9 są opisane zasady prowadzenia działalności w przestrzeni kosmicznej: „Przy badaniach i użytkowaniu przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, Państwa Strony Układu kierują się zasadą współpracy i wzajemnej pomocy i prowadzą wszelką swą działalność w przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, z należytym uwzględnieniem uzasadnianych interesów wszystkich innych Państw Stron Układu”. O badaniach jest też mowa w art. 10 – w celu poparcia międzynarodowej współpracy w badaniach i użytkowaniu przestrzeni kosmicznej państwa układu mają rozpatrywać na zasadzie równości swoje prośby o udzielenie im możliwości obserwowania lotu obiektów kosmicznych wypuszczonych przez te państwa.

W traktacie jest też mowa o Organizacji Narodów Zjednoczonych. Artykuł 5 brzmi: „Państwa Strony Układu informują niezwłocznie inne Państwa Strony Układu albo Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych o wszelkich odkrytych przez nie zjawiskach w przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, które mogą stanowić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia kosmonautów”. W art. 11 jest wyrażona zgoda na udzielenie Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz opinii publicznej i międzynarodowej społeczności naukowej informacji o charakterze, przebiegu, miejscach i wynikach tej działalności. Sekretarz Generalny ONZ natychmiast po otrzymaniu informacji musi podjąć odpowiednie środki w celu ich sprawnego rozpowszechnienia. W art. 3 wspomniana jest Karta Narodów Zjednoczonych, zgodnie z którą państwa układu powinny prowadzić działalność kosmiczną.

Państwo Dennisa M. Hope'a zostało uznane tylko przez 30 państw na Ziemi. Można więc zaryzykować stwierdzenie, że dla innych krajów jest to państwo fikcyjne. Przykładem takiego fikcyjnego państwa jest San Escobar. Nazwy tej, 10 stycznia 2017, po powrocie z obrad Rady Bezpieczeństwa ONZ w Nowym Jorku, w wywiadzie dla mediów użył minister spraw zagranicznych Witold Waszczykowski. Sam minister oraz rzecznik MSZ – Joanna Wajda złożyli potem oświadczenie, według którego chodziło o Saint Kitts i Nevis (jest to państwo w Ameryce Środkowej na Morzu Karaibskim).

Wszystko zaczęło się w 2009 roku, kiedy to Polska zgłosiła swoją kandydaturę na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych. W styczniu 2017 na obradach Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych Polskę reprezentował wspomniany Witold Waszczykowski, który po szczycie miał spotkać się z ministrami spraw zagranicznych Belize (państwo w Ameryce Środkowej leżące na półwyspie Jukatan, nad Morzem Karaibskim, od północy graniczące z Meksykiem, a na zachodzie z Gwatemalą), Saint Kitts i Nevis (państwo w Ameryce Środkowej na Morzu Karaibskim). Celem spotkania było uzyskanie poparcia wśród innych państw członkowskich, podczas briefingu minister w zarejestrowanym i wyemitowanym, krótkim wywiadzie dla Polsat News, powiedział: „Krótka, trwająca w zasadzie niecałe dwa dni wizyta w Nowym Jorku poświęcona jest przede wszystkim naszym zabiegom o wejście do Rady Bezpieczeństwa, zdobycie niestałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa w latach 2018-19. W tym celu spotkałem się przed chwilą z nowym, niedawno wybranym sekretarzem Antonio Guterresem. Jeszcze dzisiaj wieczorem i jutro w ciągu dnia będę się spotykał z grupą kilkudziesięciu ambasadorów różnych krajów i będę ich przekonywał” – mówił minister po spotkaniu z szefem ONZ. Po powrocie minister Waszczykowski udzielił wywiadu dla mediów, w którym wspomniął o San Escobar: „W każdym takim spotkaniu, chociaż trwa ono dzień czy dwa, mamy okazję, no prawie do 20 spotkań odbyć się z różnymi ministrami. Z niektórymi, jak na przykład na Karaibach, po raz pierwszy chyba w historii naszej dyplomacji – na przykład z takimi krajami jak San Escobar albo Belize. No a każdy z tych krajów, to jest jeden głos w Radzie, w Zgromadzeniu Ogólnym tutaj w ONZ-ecie”. Takiego kraju wśród członków ONZ nie ma.

Z karaibskich krajów na oficjalnej liście są: Saint Kitts i Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent i Grenadyny (Belize leży w Ameryce Środkowej), z podobnie brzmiących krajów jeszcze San Marino i Salwador, ze stolicą San Salvador. Wypowiedź, na swojej stronie internetowej oraz na oficjalnym kanale na YouTube, opublikowało Ministerstwo Spraw Zagranicznych, wycinając fragment z „San Escobar albo Belize”. Pomyłkę ministra zauważyła jednak internetowa społeczność, wzbudziła ona rozbawienie i przyczyniła się to do powstania różnych memów na temat całej sytuacji. Dlatego też 10 stycznia 2017 roku, Joanna Wajda (rzecznik prasowy MSZ), wydała na Twitterze oświadczenie, że w swojej wypowiedzi Witold Waszczykowski przejęczył się (miał na myśli rozmowę z ministrem spraw zagranicznych państwa San Cristóbal y Nieves, czyli Saint Kitts i Nevis, na szczycie UE-CELAC, czyli Comunida de Estados Latinoamericanos y Caribenos – Wspólnota Państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów, w październiku poprzedniego roku). 11 stycznia 2017 roku, o przejęczeniu spowodowanym długim czasem podróży, wspomniał również sam Witold Waszczykowski. Zrobił to w wywiadzie udzielonym dla telewizji, powiedział tam, że miał na myśli państwo znane pod dwoma nazwami: St. Kitts and Nevis i San Cristobal albo Christopher. Faktycznie, nazwa państwa Saint Kitts i Nevis pochodzi od imienia świętego Krzysztofa (po hiszpańsku brzmi to: San Cristóbal, po angielsku: Saint Christopher). Jednak językiem urzędowym Saint Kitts i Nevis jest język angielski, a nie hiszpański (wyspiarski kraj to była brytyjska kolonia niepodległa od 1983 r.). Choć obie nazwy zatwierdzone są przez konstytucję z 1983 roku, to oficjalna nazwa używana przez ONZ to „Saint Kitts and Nevis” (a nie „San Christopher and Nevis”) i to ona funkcjonuje w powszechnym użyciu. Nazwy „San Cistobal”, potem – „Saint Christopher” głównie używano do XVII wieku, ale najczęściej dla określenia innej, położonej niedaleko Saint Kitts wyspy, odkrytej przez Krzysztofa Kolumba.

Wypowiedź ministra Witolda Waszczykowskiego była szeroko komentowana w Polsce i na świecie, na stronach internetowych opiniotwórczych gazet i plotkarskich portali. Z zagranicznych mediów, w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych, o pomyłce informowały m.in.: „The New York Times”, BBC, „CNN”, „Daily Telegraph”, „Politico”, „The Guardian”, „The Washington Post” (tam pojawił się artykuł z wieloma dowcipami na temat „nowo powstałego” państwa) oraz wiele innych. W dniach 10-11 stycznia w mediach tradycyjnych pojawiło się 703 publikacji na temat wpadki ministra (wyniki badania firmy Press-Service Monitoring Mediów, przygotowanego na zlecenie Public-relations.pl). W serwisach społecznościowych Twitter i Facebook zostały utworzone profile San Escobar, a od 10 do 11 stycznia pojawiło się 13 318 wpisów na temat San Escobar, większość z nich umieszczono na Facebooku. Jeden z nich stworzył malarz, fotograf grafik i dyrektor kreatywny w agencji reklamowej, działacz Partii Razem – Jarosław Kubicki. W ciągu kilku dni uzyskała ponad 150 tysięcy fanów. Na stronie powstała również szczegółowa mapa fikcyjnego San Escobar w ogromnej rozdzielczości, którą autor wypełniał razem z internautami. Wpadkę zauważyli również jezuici, którzy mają swoje misje na całym świecie. Na swoim profilu w mediach społecznościowych

przedstawił on „dawną jezuicką misję w San Escobar opisaną m.in. na kartach słynnej książki *Cacao DeMorreno*”. Pomyłka ministra zainspirowała też popkulturę. W Polsce powstało kilka utworów muzycznych, które wspomniały o San Escobar. Powstał też efemeryczny zespół pod nazwą „Chicas de San Escobar”. Nazwę wykorzystywano również w programach kabaretowych, grach komputerowych, w Internecie pojawiło się na sprzedaż wiele gadżetów związanych z San Escobar (koszulki, czapki, poduszki, kubki, kufle, gadzety imprezowe, otwieracze do piwa czy torby), czy zostały nią nazwane biura podróży, kluby, lokale gastronomiczne albo potrawy. Od stycznia do marca 2017 roku wnioski o rejestrację nazwy jako znaku towarowego złożyło pięć podmiotów gospodarczych. Pierwsze zgłoszenie objęło aż 10 klas towarów i usług, były to: produkty farmaceutyczne, odzież, obuwie, produkty spożywcze, napoje alkoholowe i bezalkoholowe, tytoń oraz usługi transportowe, edukacyjne i restauracyjne. O nowym kraju powstał też wpis w Wikipedii, stronę w wersji polskiej szybko usunięto, dostępna jest jednak w wersji angielskiej. W „*Journal of Earth and Atmospheric Sciences*” opublikowano artykuł stylizowany na naukowy poświęcony geografii osadnictwa San Escobar i jej porównaniu z inną fikcyjną krainą – Śródziemniem (kontynent wykreowany przez J.R.R. Tolkiena, to na nim toczy się akcja większości legendarium pisarza). Pracę naukową, której bazą było przejęzyczenie ministra, napisała dr hab. Ewa Badyda i dr hab. Lucyna Warda-Radys z Uniwersytetu Gdańskiego⁶. Została zatytułowana: „*Santo Subito, Bimberro Grande i Pico de Waszczykowski (2017 m) – wykreowany w przestrzeni Internetu fikcyjny kraj San Escobar (wpływ kontekstu na strukturę pojęcia)*”, ukazała się w 2017 roku w publikacji „*Media, biznes, kultura. Dziennikarstwo i komunikacja społeczna*”. Piszą w niej o pojęciu fikcyjnego kraju: „jego słowa zdołały już wyzwolić ogromną aktywność językową internautów i wywołały ciąg wydarzeń komunikacyjnych, które ostatecznie doprowadziły do uformowania (zarówno na poziomie ogólnym, jak i na większym poziomie konkretyzacji) w przestrzeni Internetu całego pojęcia – fikcyjnego kraju”. Zdaniem politologa Adama Traczyka, dyskusja wokół wpadki Waszczykowskiego ujawniła wysoki poziom infantylizacji debaty publicznej na tematy międzynarodowe w Polsce, ponieważ pominęła cel wizyty ministra, tj. członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. W swoim artykule pisze o członkostwie w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, jako oknie na świat⁷. Według Traczyka: „Dobrze wykorzystany dwuletni okres członkostwa może przyczynić się do długofalowego poszerzenia horyzontu polskiej dyplomacji o świat pozaeuropejski i otworzenia oczu na problemy globalne. Będzie szansą na ukształtowanie kadry dyplomatów i ekspertów. Z pomocą mediów może ono spełnić podobną rolę dla polskiego społeczeństwa”. Dlatego też politolog uważa, że: „Nasze

⁶ E. Badyda, L. Warda-Radys, *Subito, Bimberro Grande i Pico de Waszczykowski (2017 m) – wykreowany w przestrzeni Internetu fikcyjny kraj San Escobar (wpływ kontekstu na strukturę pojęcia)*, „*Media. Biznes. Kultura*” 2017 Nr 1 (2), s. 93-106.

⁷ A. Traczyk, *Traczyk o San Escobar: Nic śmiesznego*, „*Krytyka Polityczna*”, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/waszczykowski-traczyk-san-escobar/> [dostęp: 30.06.2023].

członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa, mimo wszystkich wad ONZ, sprawi, że będziemy bliżej tych przemian. Dlatego warto, żeby dyskusja o Polsce w RB ONZ i o roli Polski na świecie nie utknęła na poziomie dowcipów o San Escobar”. To samo mówił o swojej wpadce sam Witold Waszczykowski. W programie radia RMF tak skomentował spotkanie w Nowym Jorku: „Jest możliwość, że przez dwa lata my na tym najważniejszym forum świata – to jest Radzie Bezpieczeństwa – gdzie decyduje się czasem o sankcjach międzynarodowych, gdzie decyduje się czasami na przykład o sankcjach wojskowych, o tym, żeby stworzyć na przykład operację wojskową przeciwko jakemuś krajowi. Możemy na tym forum, na jego agendzie położyć każdą sprawę, która nas dotyczy, bądź naszego regionu”. Wyrażenie San Escobar było w Polsce jedną z dziesięciu najczęściej wyszukiwanych fraz w Google w 2017 roku. Nagranie z wypowiedzią kreującą ten fikcyjny kraj wygrało sondę na najlepsze wideo w tvn24.pl w 2017 roku, uzyskując 34% spośród 1346 oddanych głosów. Sam Witold Waszczykowski za swoją wypowiedź został laureatem plebiscytu Srebrne Usta 2017, prowadzonego przez Program III Polskiego Radia. Jest to plebiscyt, w którym słuchacze wybierają niebanalne, nierzadko kontrowersyjne wypowiedzi znanych, polskich polityków. Jest on organizowany od 1992 roku, z inicjatywy dziennikarki Beaty Michniewicz.

W tamtym czasie (2017 rok), członkami ONZ były 193 państwa, do organizacji nie należały Watykan i Palestyna. W konkurencji o miejsce w Radzie Bezpieczeństwa wycofała się Bułgaria, za sprawą nacisków administracji Baracka Obamy, była ona konkurentem w grupie państw z Europy Wschodniej. Dlatego też Polska miała dużą szansę na zajęcia miejsca w Radzie, ponieważ pozostała jedynym kandydatem z naszego regionu. Udało się to 2 czerwca 2017 roku. Wtedy Polska po raz szósty została wybrana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ na dwuletnią kadencję niestałego członka Rady Bezpieczeństwa. Rozpoczęła się ona 1 stycznia 2018 roku i była drugą (po przypadającej na lata 1996-1997) sprawowaną po demokratycznych przemianach ustrojowych. RB to 15 krajów – 5 to są stałe kraje od II wojny światowej, 10 wybiera się co dwa lata. Członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa, o które Polska zabiega od 2012 roku, umożliwiło Polsce zabieranie głosu w najważniejszych kwestiach bezpieczeństwa światowego, zapewniło ciągłość głosu naszego regionu. Sprawilo również, że Polska brała odpowiedzialność w krytycznych momentach napięć międzynarodowych.

Państwo Dennisa M. Hope’a można porównać z San Escobarem za sprawą stworzonej fikcyjnej administracji. W przypadku Księżyca i planet naszego Układu Słonecznego (z wyjątkiem Ziemi) wraz z ich księżycami – przez samego „właściciela”, a w przypadku San Escobar – przez internautów. W państwie Witolda Waszczykowskiego, którego pełna nazwa brzmi – Ludowo-Demokratyczna Republika San Escobar – stolicą, a zarazem głównym ośrodkiem kulturalnym i finansowym państwa jest Santo Subito (wł. „święty natychmiast” – hasło towarzyszące pogrzebowi św. Jana Pawła II), jej patronem jest za to św. Sebastian. Innym miastem jest Al Pacino (nazwa pochodzi od nazwiska amerykańskiego aktora, reżysera i producenta filmowego – Alfredo James Pacino), leży w okręgu De Niro (ta nazwa również pochodzi od nazwiska amerykańskiego aktora,

reżysera i producenta filmowego Roberta De Niro). Za to miasto Ciudad Polaca jest dowodem na dobre stosunki państwa z Polską, za sprawą samego ministra Waszczykowskiego. Kolejne miasta to: Guacamole czy San Antonio. Internetowe państwo posiada również oficjalny profil swojego rządu, ambasadę w Polsce oraz dziennik "San Escobar Times". Ministrem obrony narodowej jest Jose Arcadio Morales. Posiada flagę – nie białą, w odcieniu Cocaine White (nawiązanie do postaci Pablo Escobara, barona narkotykowego, którego nazwisko kojarzy się z San Escobar)", herb, własną walutę (peso, pablo) i stworzoną historię. Jest umieszczone w dokładnym miejscu na mapie (Ameryka Środkowa) i wiadomo, z jakimi regionami sąsiaduje (od północy Meksyk i od południa i zachodu Gwatemala, od wschodu opływają je wody Morza Karaibskiego). Ma wydzielone terytorium (prawdziwe Saint Kitts i Nevis ma rozmiar Radomia, jest to 261 kilometrów kwadratowych powierzchni), a na jego obszarze mieszka ok. 360 tys. osób. Na San Escobar z Warszawy można dolecieć liniami El Nino, oczywiście bez wiz (internauci podali także cenę takiego lotu – 350 euro), znajduje się tam również plaża Esperal, na którą można dotrzeć tramwajem, i pasmo górskie Hasla La Vista. Bestsellerem książkowym San Escobar jest powieść "Deco Morreno" autorstwa wieszczki narodowego Cacao (nawiązanie do popularnego napoju).

Wszystkie te nazwy brzmią w egzotyczny sposób i oznaczają różne elementy państwowości w San Escobar. Wspomniane wcześniej dr hab. Ewa Badyda i dr hab. Lucyna Warda-Radys w swojej pracy tak podsumowały całą sytuację pod względem socjologicznym: „Charakterystyczne właściwości komunikacji językowej w Internecie umożliwiły internautom błyskawiczną i wielogłosową reakcję na niefortunną wypowiedź ministra Waszczykowskiego, a właściwości internetowego hiperkontekstu pozwoliły im na liczne i różnorodne nawiązania interstrukturalne oraz na dynamiczne rozwijanie tematu w różnych rozgałęziających się, niekiedy krzyżujących się kierunkach i na rozmaite sposoby”. Według autorek największym fenomenem całej sytuacji jest skomentowanie poprzez żart i zabawę różnych obszarów w kraju realnym, czyli w Polsce, poprzez tworzenie świata fikcyjnego. Użytkownicy Internetu, choć się nie znali, wspólnie tworzyli San Escobar dzięki wspólnym doświadczeniom, poglądom i hierarchii wartości.

Podsumowując, w 1980 roku Dennis M. Hope zawłaszczył sobie Księżyc i wszystkie planety naszego Układu Słonecznego (z wyjątkiem Ziemi), z ich księżycami. Umożliwiło mu to znalezienie luki prawnej w „Traktacie o przestrzeni kosmicznej” z 1967 roku, podpisanym przez USA, Wielką Brytanię i Związek Radziecki. Traktat w artykule drugim mówi o tym, że żadne państwo nie może zawłaszczyć Księżyca i żadnego innego ciała niebieskiego w naszym Układzie Słonecznym, nie wspomina jednak nic o osobach i organizacjach prywatnych. Amerykanin potraktował to jako zgodę i zarejestrował swoją działalność w urzędzie gminy stanu Kalifornia. Stało się to również dzięki temu, że umowy międzynarodowe w USA nie mają mocy samowystarczalności w prawie wewnętrznym. Wynika to z braku respektowania niektórych umów międzynarodowych przez USA. Dennis M. Hope w kosmosie stworzył własne państwo, które nazwał Rządem Galaktycznym. Dlatego że zostało ono uznane tylko przez 30 państw

na Ziemi, można je nazwać państwem fikcyjnym. Państwem fikcyjnym możemy nazwać również San Escobar, które powstało w wyniku przejęzyczenia ministra do spraw zagranicznych Witolda Waszczykowskiego w 2017 roku. Państwo stworzyli internauci, a jego tworzenie pozwoliło im na skomentowanie ówczesnej sytuacji w kraju.

Bibliografia

- „Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi” Dz.U.1968 nr 14 poz.82.
Lunar Embassy <https://lunarembassy.com/who-owns-the-moon-dennis-hope>
Badyda, L. Warda-Radys, „*Subito, Bimberro Grande i Pico de Waszczykowski (2017 m) – wykreowane w przestrzeni Internetu fikcyjny kraj San Escobar (wpływ kontekstu na strukturę pojęcia)*”, „Media. Biznes. Kultura” 2017 Nr 1 (2), s. 93-106.
Kłoda M. T., Malinowska K., Malinowski B., Polkowska M., „*Polskie prawo kosmiczne – wyzwania i kompromisy*”, „Przegląd Sejmowy” 2020 Nr 3.
Kułaga Ł., „*Współczesne tendencje regulacyjne międzynarodowego prawa kosmicznego*”, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007 Nr 7.
Stawicka E., „*Księżyc i inne bajki*”, „Głos Prawa” 2019, t. 2, nr 1 (3).
Szpak A., „*Prawo kosmiczne w pigułce*”, „Edukacja Prawnicza”, 2011, nr 1 (121).
Traczyk A., „*Traczyk o San Escobar: Nic śmiesznego*”, „Krytyka Polityczna”, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/waszczykowski-traczyk-san-escobar/>

POTENTIAL SYSTEM ON THE MOON

Abstract: The article addresses the problem of a potential political system on the Moon. Legal regulations concerning this sphere are discussed and selected cases of the creation of fictitious states (e.g. San Escobar) are analysed.

Keywords: system of the moon, San Escobar, polish cosmic law

Magdalena Król

Koło Naukowe LexUS

Opiekun: dr Beata Kanarek

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Szczeciński

KONSULTACJE PUBLICZNE W RZĄDOWYM PROCESIE LEGISLACYJNYM

Wstęp

Jednym z przejawów społeczeństwa obywatelskiego jest udział obywateli w procesie tworzenia prawa. Może się on odbywać na różne sposoby. Konstytucja RP wskazuje, że udział ten może być realizowany pośrednio, przez wybór przedstawicieli – parlamentarzystów, którzy działając w imieniu i na rzecz narodu, tworzą akty prawne oraz w formach demokracji bezpośredniej – przede wszystkim w inicjatywie ustawodawczej. Zarazem obywatele powinni mieć też możliwość bezpośredniego udziału w dalszych etapach procesu legislacyjnego. Taką możliwością, chociaż nie umocowaną bezpośrednio w ustawie zasadniczej, są konsultacje publiczne¹, które wg C. Kosikowskiego są procesem pozyskiwania stanowisk, opinii oraz propozycji rozwiązań odnoszących się bezpośrednio lub pośrednio do podmiotów, które nie należą do kręgu organów władzy publicznej i na etapie konsultacji występują jako partnerzy społeczni².

Rola konsultacji w polskim systemie prawa podkreślana była wielokrotnie przez Trybunał Konstytucyjny, który zauważa, że „w systemie ustrojowym państwa musi istnieć należne miejsce dla woli mieszkańców znajdującej wyraz w przeprowadzonych konsultacjach społecznych”³. Trybunał Konstytucyjny podkreśla jednak również, że konsultacje te muszą być prowadzone w sposób realny, a nie tylko być spełnieniem

---

¹ P. Tuleja, *Art. 4 [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa, 2019, s. 39.

² za S. Kotas-Turoboyska, *Wpływ konsultacji publicznych na kształt ustawy na przykładzie wybranych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego w latach 2019-2020*, „Polski Proces Cywilny”, 1/2023, s. 155.

³ Wyrok TK z 18.02.2003 r., K 24/02, OTK-A 2003, nr 2, poz. 11, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520170505> [dostęp: 25.06.2023].

formalnego obowiązku wynikającego z ustaw czy innych aktów normatywnych⁴. Badania i analizy publikowane w literaturze pokazują jednak inny obraz tego zagadnienia, m.in. w odniesieniu do konsultacji publicznych prowadzonych jako etap rządowego procesu legislacji.

W niniejszym artykule przedstawione zostaną najpierw rozważania poczynione w oparciu o metody teoretyczno- oraz dogmatyczno-prawną, które dotyczą samego procesu konsultacji. W dalszej części zaś omówione zostaną wyniki przeprowadzonych statystycznych badań empirycznych dotyczących rządowych projektów ustaw uchwalonych w 2022 r. Celem pracy będzie skonfrontowanie realizacji konsultacji przez rząd z założeniami dotyczącymi ich prowadzenia, wskazanymi w aktach prawnych oraz literaturze.

Czym są konsultacje publiczne?

Według słownika języka polskiego oraz w rozumieniu potocznym, konsultacje obejmują m.in. zasięganie opinii fachowców, rzeczoznawców lub też ich naradę⁵. W kontekście jednak konsultacji aktów prawnych podkreśla się jednak, że adresaci nie muszą być specjalistami w danej dziedzinie, a jedynie wprowadzane regulacje mają na nich oddziaływać, mieścić się w obszarze ich działania, funkcjonowania. Konsultacje powinny być bowiem wyrazem dbałości o jakość tworzonego prawa, aby maksymalnie odpowiadało na rzeczywiste potrzeby społeczeństwa, ale również by było realne technicznie i organizacyjnie do wprowadzenia, o czym wypowiedzieć się mogą jedynie podmioty działające na bieżąco w regulowanych obszarach⁶.

Przedstawiając zagadnienie konsultacji, doktryna odwołuje się często do tzw. drabiny partycypacji, zgodnie z którą, na podstawowym poziomie jest brak informacji, kolejnym jest informowanie obywateli o podejmowanych decyzjach, jeszcze wyżej jest właśnie konsultowanie, aby wreszcie dojść do partycypowania, czyli współuczestniczenia obywateli w procesie tworzenia prawa. Takie umiejscowienie konsultacji oznacza m.in., że z jednej strony partnerzy społeczni mają możliwość wyrażenia swojej opinii, ale nie mogą być one traktowane jako wiążące dla prawodawcy. „Rząd zachowuje prerogatywy do podejmowania ostatecznych decyzji, ale też ponoszenia politycznych konsekwencji takiego stanu rzeczy”⁷.

⁴ Wyrok TK z 18.01.2005 r., K 15/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 5, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520237218> [dostęp: 25.06.2023].

⁵ <https://sjp.pl/konsultacje> [dostęp: 25.06.2023].

⁶ S. Kotas-Turoboyska, op.cit., s.180.

⁷ *Wytyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego* [w:] <https://rcl.gov.pl/wp-content/uploads/2020/11/WytyczneOW.pdf> [dostęp: 22.04.2023], s. 28.

W literaturze przedmiotu wskazuje się szereg korzyści płynących z konsultacji, w tym m.in.:

- podnoszenie wiedzy i świadomości społeczeństwa w zakresie procesów legislacyjnych i spraw publicznych,
- w przypadku pozytywnych opinii – dodatkowo legitymizują wprowadzenie określonych regulacji,
- możliwość uzyskania przez projektodawcę dodatkowej wiedzy pozwalającej na weryfikację założeń, np. co do realności realizacji niektórych postulatów,
- lepsze rozpoznawanie stanowisk, opinii, różnych grup odbiorców, które mogłyby być zainteresowane danym rozwiązaniem, a dzięki temu możliwość uniknięcia lub zmniejszenia konfliktu (w tym wnioskodawca może odstąpić od procedowania projektu, który jest zdecydowanie negatywnie oceniony przez środowisko),
- podniesienie społecznej akceptacji wprowadzanych regulacji (budowanie zaufania obywateli do państwa i prawa),
- poprawienie rozwiązania zaproponowanego przez organizatora konsultacji, skorygowanie błędów, które się mogły pojawić czy nawet pojawienie się nowych pomysłów⁸.

A contrario, „nieprzeprowadzenie rzetelnych konsultacji powoduje, że proces prawodawczy prowadzony jest w pewnej izolacji od przyszłych adresatów prawa, co kłóci się z ideą budowy społeczeństwa obywatelskiego, współodpowiedzialnego za państwo”⁹.

Oczywiście z konsultacjami wiąże się też znaczne koszty, szczególnie czasowe. Nie chodzi tu jednak tylko o sam czas przeprowadzenia konsultacji, ale również o ich opracowanie. Zebranie wszystkich (sięgających nawet około tysiąca) uwag, przeanalizowanie ich i odniesienie się do nich jest mocno czasochłonne. Następnie opracowanie ich w formie, jaka jest wymagana, to kolejny nakład pracy.

W literaturze przedmiotu zauważa się również rosnący brak przekonania po stronie społecznej, co do sensu uczestniczenia w konsultacjach, a po stronie organów prawodawczych – do ich organizowania¹⁰. Powodować to może podejmowanie prób przez legislatorów wprowadzania aktów prawnych przy pomocy takich rozwiązań, przy których nie będą oni zobowiązani do przeprowadzania konsultacji.

Jednym ze sposobów „uciekania” przed konsultacjami jest tzw. by-passowanie projektów stosowane przez rząd¹¹. Polega ono na przedkładaniu projektów rządowych jako

⁸ Wytyczne, op.cit., s. 31-32; R. Radek, *Rządowy proces legislacyjny jako dowód fikcyjności podziału władz w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2021/5, s. 102-103; J. Woźniczko, *Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej*, Warszawa 2019, s. 23–24.

⁹ M. Berek, *Rzetelne prowadzenie konsultacji publicznych w procesie prawodawczym* [w:] W. Federczyk, S. Peszkowski (red.), *Doskonalenie i standaryzacja procesu legislacyjnego – dobre praktyki opracowane w ramach projektu LEGIS*, Warszawa 2019, s.58.

¹⁰ R. Marchaj, *Samorządowe konsultacje społeczne. Propozycje de lege ferenda*, „Samorząd Terytorialny”, 7-8/2020, s. 67.

¹¹ *Barometr prawa*, [w:] <https://barometrprawa.pl/wp-content/uploads/2023/03/Barometr-prawa-2023-RAPORT-Grant-Thornton-23-03-2023.pdf> [dostęp: 27.06.2023], s. 21; R. Radek, op.cit., s. 110.

poselskich. Projekty inicjowane przez Radę Ministrów związane są bowiem uchwałą Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów (tj. M. P. z 2022 r. poz. 348). Zgodnie z § 21 wymienionej uchwały „postępowanie z projektami dokumentów rządowych obejmuje: (...) uzgodnienia, konsultacje publiczne lub opiniowanie projektu”, co oznacza, że konsultowanie projektu jest obowiązkiem wnioskodawcy. Przedłożenie tego samego projektu, opracowanego przez rząd, ale korzystając z prawa inicjatywy ustawodawczej przysługującej posłom, pozwala uniknąć m.in. konieczności dokonania konsultacji oraz innych formalności.

Dane opublikowane na stronie Sejmu RP wskazują jednak, że taka sytuacja może następować tylko w wyjątkowych sytuacjach, a nie jest regułą. Ponadto, statystycznie, skorzystanie z by-passa mogłoby utrudnić procedowanie projektu. Z zestawienia, przedstawionego w tabeli poniżej, wynika, że Rada Ministrów w obecnej kadencji Sejmu jest odpowiedzialna za złożenie około połowy wszystkich procedowanych projektów ustaw, przy czym 87% projektów rządowych kończy się wejściem w życie, co stanowi 77% wszystkich opublikowanych ustaw. Dla porównania, z projektów poselskich, które stanowią 31% składanych projektów, jedynie 1/3 doprowadzana jest do skutecznego końca procesu legislacyjnego, zaś prawie 2/3 nadal jest w toku. Oznacza to, że jedynie niespełna co piąty opublikowany akt ustawowy pochodził z inicjatywy posłów.

Tabela 1. Analiza projektów ustaw wniesionych do Sejmu IX kadencji w kontekście podmiotów uprawnionych do inicjatywy ustawodawczej

Wnioskodawca	Ustawa opublikowana	Proces legislacyjny w toku	Projekt wycofany lub odrzucony	SUMA
Rada Ministrów	453	63	4	520
Grupa posłów	98	193	14	305
Senat	14	57	0	71
Komisje sejmowe	10	33	1	44
Obywatele	0	21	4	25
Prezydent	14	11	0	25
SUMA	589	378	23	990

Źródło: na podstawie opracowania Sejmu RP, https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/page.xsp/projekty_ustaw.

Przebieg konsultacji przy rządowych projektach ustaw

Jak wspomniano, Regulamin pracy Rady Ministrów nakłada obowiązek przeprowadzenia konsultacji społecznych przy wprowadzaniu projektów aktów normatywnych. Odstąpić od nich można tylko w ściśle określonych warunkach, np. w sytuacji rozpatrywania projektu w trybie odrębnym, „gdy waga lub pilność sprawy wymaga nie-

zwłocznego jej rozstrzygnięcia przez Radę Ministrów”¹². Podstawowe zasady związane z organizowaniem konsultacji publicznych przedstawione są w § 31 – 52 Regulaminu pracy Rady Ministrów, a wynika z nich m.in., że:

- konsultacje przeprowadza organ wnioskujący (§34),
- polegają one na opublikowaniu projektu w wyznaczonym do tego serwisie internetowym „Rządowy Proces Legislacyjny” (będący częścią strony internetowej Rządowego Centrum Legislacji) z pismem zapraszającym do przedstawienia swojego zdania przez każdą zainteresowaną osobę lub podmiot, a jednocześnie wnioskodawca może zwrócić się z prośbą o przedstawienie uwag przez konkretne podmioty albo instytucje, które mogłyby być szczególnie zainteresowane wprowadzanymi regulacjami (§ 36 i § 52),
- równoległe z konsultacjami, organizowane są również uzgodnienia z członkami Rady Ministrów oraz Szefem Kancelarii Prezesa Rady Ministrów oraz uzyskiwanie opinii od organów administracji rządowej lub innych organów i instytucji państwowych, które działają w obszarach związanych z projektowanymi przepisami (§ 35 i § 38),
- kierując projekt do konsultacji lub opiniowania, organ wnioskujący wskazuje termin, w jakim podmioty mogą się wypowiedzieć, przy czym w przypadku projektów ustaw, jeśli termin miałby być krótszy niż 21 dni, wymaga to szczegółowego uzasadnienia (§ 127),
- organ wnioskujący ma obowiązek zająć stanowisko wobec każdej z uwag zgłoszonych w procesie uzgodnień, konsultacji i opiniowania (§ 43),
- w procesie konsultacji można zorganizować konferencję uzgodnieniową (§ 44),
- organ wnioskujący nanosi na projekt zmiany, które zostają uwzględnione w wyniku zgłoszonych uwag, a jeśli jest ich dużo lub są znaczące, może skierować zmieniony projekt do ponownej konsultacji (§ 48),
- organ wnioskujący ma obowiązek sporządzić raport z konsultacji, w którym omówi ich przebieg i wyniki, w tym wskazuje, jakie podmioty zgłosiły uwagi, jakiej treści one były i jakie stanowisko zajął w ich sprawie organ wnioskujący (§ 51), zaś raport ten dołącza się również do projektu składanego do Sejmu, jako część uzasadnienia (Art. 34 ust. 3 Regulaminu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej),
- wszystkie dokumenty związane z procesem legislacyjnym, w tym cała dokumentacja związana z konsultacjami i opiniowaniem, powinna być opublikowana w serwisie „Rządowy Proces Legislacyjny” (§ 52).

Poza wykazanymi obowiązkami wynikającymi z aktu prawa wewnętrznego, z inicjatywy rządu przez ekspertów społecznych opracowane zostało tzw. Siedem Zasad Konsultacji, które mają za zadanie wskazać organizatorom, czym powinni się kierować w procesie konsultowania, aby odniosły one swój rzeczywisty cel. Są to:

¹² § 99 pkt 3 uchwały Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów (tj. M. P. z 2022 r. poz. 348).

- dobra wiara – każdy z uczestników powinien wykazywać wolę zrozumienia stanowiska drugiej strony;
- powszechność – rzeczywisty udział w konsultacjach powinien być umożliwiony każdemu, kto byłby zainteresowany wyrażeniem swojej opinii, a w tym celu organizator konsultacji musi o nich odpowiednio informować;
- przejrzystość – cały proces konsultowania musi być jawny, a także ściśle określone: jaki jest cel konsultacji, zasady, wynik, zaprezentowane stanowiska itp.;
- responsywność – każda opinia zasługuje na odpowiedź i merytoryczne ustosunkowanie się do niej zgodnie z przyjętymi procedurami, w rozsądnym terminie, ale przed rozpoczęciem kolejnego etapu legislacyjnego;
- koordynacja – konsultacje muszą być prowadzone przez konkretny podmiot, określany jako wnioskodawca, który jest odpowiedzialny za nie zarówno merytorycznie, jak i organizacyjnie;
- przewidywalność – powinny być prowadzone od początku prac nad dokumentem rządowym, w oparciu o czytelne reguły;
- poszanowanie interesu ogólnego – ostateczne decyzje powinny uwzględniać nie interesy pojedynczych podmiotów, ale być wyrazem reprezentowania interesu publicznego i dobra ogólnego¹³.

Zasady te nie są w żaden sposób wiążące, ale wyraźnie widać, że są one bardzo spójne z ogólnym celem konsultacji. Przeprowadzenie ich w pełnej zgodzie z procedurą opisaną w Regulaminie Rady Ministrów oraz z poszanowaniem wymienionych Zasad, mogłoby doprowadzić do tworzenia dobrego i społecznie uznawanego prawa. Jednak obserwacja jakości legislacji w Polsce, szczególnie w ostatnich latach, powoduje, że warto poziom jakości prowadzonych konsultacji publicznych poddać analizie.

Cel i metodyka badań

Głównym celem badań było pokazanie stanu realizacji konsultacji publicznych przeprowadzanych przy rządowych projektach legislacyjnych, w szczególności sprawdzenie:

- jak rząd wywiązuje się z zasad przeprowadzania konsultacji określonych w Regulaminie pracy Rady Ministrów (w tym np. jak często Rada Ministrów odstępuje od przeprowadzenia konsultacji, jaki jest średni termin wyznaczany do przeprowadzenia konsultacji i czy uzasadnia się „szczegółowo” skracanie terminu konsultacji poniżej 21 dni);
- jaki jest wpływ partnerów społecznych na kształtowanie tekstu projektu ustawy (ile uwag wpływa średnio w procesie konsultacji oraz jaka część z nich jest uwzględnia-

¹³ Wytyczne..., op.cit. s. 34.

na przez wnioskodawcę, jak często aktywność partnerów prowadzi do powtórnych konsultacji lub konferencji uzgodnieniowej);

- jaki jest dostęp do dokumentacji z konsultacji (czy w serwisie „Rządowy Proces Legislacyjny” dostępna jest pełna dokumentacja z konsultacji, czy do projektu składanego do Sejmu dołączany jest raport z konsultacji i na ile jest on szczegółowy)?

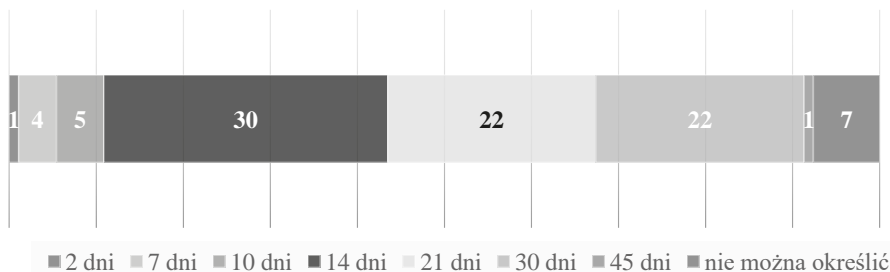
Aby uzyskać odpowiedź na wymienione pytania badawcze, dokonano analizy statystycznej danych dostępnych w serwisach internetowych <https://www.sejm.gov.pl/> oraz <https://legislacja.rcl.gov.pl/>. Przeanalizowano przebieg procesów legislacyjnych projektów ustaw uchwalonych w 2022 roku, których wnioskodawcą była Rada Ministrów, co dało próbę badawczą 153 projektów. Na wstępnym etapie odrzucono 15 projektów: 1 dotyczył ustawy budżetowej, natomiast pozostałe 14 – ratyfikacji lub wypowiedzenia umów międzynarodowych – projekty te, ze względu na swoją szczególną pozycję wśród ustaw, nie podlegają konsultacjom publicznym, zatem ostateczną próbę stanowi przebieg procesów legislacyjnych 138 projektów ustaw.

Wyniki badań

Spśród badanych 138 projektów, aż przy 46 (co stanowi 1/3 wszystkich projektów) Rada Ministrów odstąpiła od przeprowadzania konsultacji. Powody wskazywano różnie, czasami dość szczegółowo (np. konieczność szybkiego wprowadzenia regulacji w związku z wybuchem konfliktu zbrojnego na Ukrainie i przyjmowaniem przez Polskę dużej liczby imigrantów czy też zbliżających się terminów na wprowadzenie dyrektywy Unii Europejskiej), a czasami tylko ogólnikowo (np. ze względu na charakter projektu). Zasadność tego odstępowania nie była przedmiotem tych badań, ale tak duży procent rezygnacji z przeprowadzenia konsultacji jest alarmujący.

Zasady przeprowadzania konsultacji wskazują na podstawowy, 21-dniowy termin na zgłoszenie uwag w ramach konsultacji. Organ wnioskujący może ten czas dowolnie wydłużyć albo skrócić, wskazując powód tego skrócenia. Wśród 85 projektów, które mają podany w dokumentacji termin na zgłoszenie uwag, aż przy 40 (co stanowi 47%) jest on krótszy niż 21 dni, zazwyczaj jest to termin 14-dniowy. Uzasadnienie skrócenia terminu jest zazwyczaj bardzo lakoniczne, często ogranicza się do określenia, że ze względu na pilny charakter projektu, bez wskazywania na przyczynę, która uzasadniałaby tę pilność. Szczegółowy rozkład danych dotyczących tej zmiennej przedstawia wykres 1.

Na uwagę zasługują jeszcze ekstrema, wskazane na wykresie. Jeden projekt (projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw) miał termin konsultacji wydłużony aż do 45 dni, ale z drugiej strony konsultacje do projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu automatyzacji załatwiania niektórych spraw przez Krajową Administrację Skarbową, trwały nie tylko zaledwie 2 dni, ale ponadto odbywały się w dniach 29–31 grudnia, a zatem w okresie tzw. świąteczno-noworocznym, który często jest okresem urlopowym, co znacznie ograniczyło możli-

Wykres 1. Rozkład danych dotyczących czasu na zgłaszanie uwag w ramach konsultacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

wość uczestnictwa. Godzi to wyraźnie w realność konsultacji, na co, jak wspomniano, zwraca uwagę Trybunał Konstytucyjny¹⁴.

Podsumowując tę część badania, można wyciągnąć wniosek, że rząd z niewielkim rygoryzmem wywiązuje się z zasad przeprowadzania konsultacji określonych w Regulaminie pracy Rady Ministrów. Duży odsetek projektów nie jest konsultowany w ogóle, a te, które są kierowane do partnerów społecznych, mają nazbyt często wyznaczany skrócony termin na zgłaszanie uwag. Sytuacje te powinny być wyjątkowe, sporadyczne, natomiast w badanym okresie jest ich naprawdę dużo. Uzasadnienie do odstąpienia od konsultacji, czy też skrócenia ich terminu poniżej 21 dni, również powinno być bardziej dokładnie opisywane, wskazując m.in. na przyczyny, dlaczego dany projekt nie był opracowany wcześniej, aby umożliwić pełne przeprowadzenie konsultacji.

Oczywiście, zdarzają się sytuacje, których nie można przewidzieć, a które wymagają szybkiego działania. Takim zdarzeniem był w 2022 roku konflikt zbrojny na Ukrainie, a co za tym idzie konieczność podjęcia działań legislacyjnych w Polsce w związku z napływem imigrantów ukraińskich. Projekty związane z tą sytuacją uzyskiwały w procesie legislacyjnym status pilnych, co jest zrozumiałe, jednak były to projekty jednostkowe.

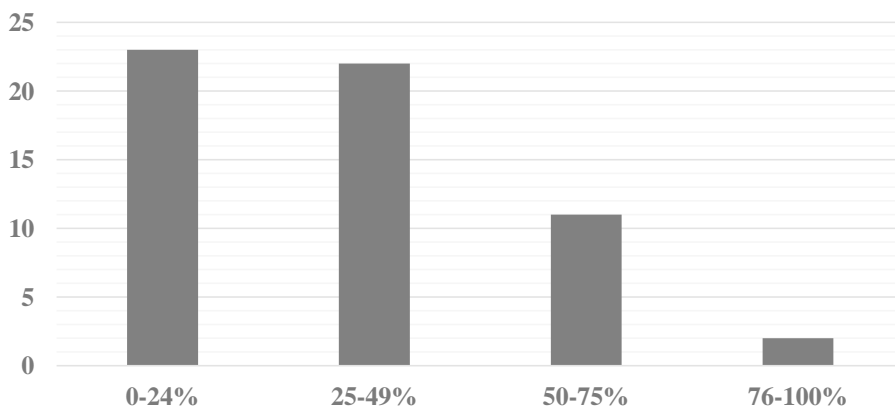
Również w zakresie merytorycznego udziału społeczeństwa w rządowym procesie legislacyjnym, dane wynikające z badania nie są optymistyczne. W 76 projektach, do których dostępna jest szczegółowa dokumentacja, złożono ponad 8500 uwag. Z tego w 6 projektach nie zgłoszono żadnych uwag, a w kolejnych 12 złożono po mniej niż 10 uwag. Odejmując te projekty, w których aktywność w konsultacjach była znikoma, okazuje się, że w pozostałych 58 projektach złożono średnio po 146 uwag. Wśród tych uwag, około 15% miało charakter ogólny (w tym wyjaśniający, odpowiedzi na pytania, komentarze, oznaczenie, że podmiot zgłaszający aprobejuje zmiany itp.). Spośród pozostałych, które miały charakter merytoryczny, uwzględniono jedynie co trzecią uwagę¹⁵.

¹⁴ Wyrok TK z 18.01.2005 r., K 15/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 5.

¹⁵ Do uwag nieuwzględnionych w badaniu zakwalifikowano wszystkie uwagi, które nie doprowadziły do zmiany w projekcie, niezależnie od powodu, tzn. m.in. uwagi bezprzedmiotowe, wykraczające poza zakres materii danej ustawy, a także uznane za organ wnioskujący jako za niezasadne.

Oznacza to, że odrzucono ponad 4,5 tysiąca zgłoszonych uwag, przyjmując 2,5 tysiąca. Co więcej, zaledwie przy 13 projektach, uwzględniono więcej uwag niż odrzucono. W przypadku projektu ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nie uwzględniono żadnej z 19 uwag, zaś np. w przypadku projektu ustawy o zmianie ustawy o kuratorach sądowych zaakceptowano jedynie 12% z prawie 500 uwag. Rozkład danych przedstawiających, w ilu projektach uwzględniono określony procent uwag merytorycznych, przedstawia wykres poniżej. Wskazuje on niestety na wyraźną tendencję wnioskodawców do odrzucania uwag.

Wykres 2. Rozkład danych dotyczących wskaźnika procentowego stosunku liczby uwzględnionych uwag do wszystkich uwag merytorycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

W tym kontekście zauważyć jednak trzeba jeszcze dwie kwestie. Po pierwsze, wyniki te opierają się na oznaczeniu wskazanym przez wnioskodawcę w tabeli uwag dołączanej do raportu z konsultacji. Niekiedy jednak to sposób odniesienia się do uwagi wskazany przez ministerstwo, może nie być do końca właściwy. Dla przykładu, do projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo oświatowe oraz niektórych innych ustaw zgłoszono 112 uwag, z których wszystkie uznane są za „wyjaśnienie”, a zatem uwagi o charakterze ogólnym. Wczytując się jednak w treść uzasadnień, wydaje się, że są to uwagi raczej po prostu nieuwzględnione. Również w obszarze uwag, które zaliczone zostały powyżej do tych, o charakterze ogólny, należały komentarze odpowiedniego ministerstwa, bez wskazania czy zostały uwzględnione, czy nie, a zapewne po bardziej wnikliwej analizie można by dojść do wniosku, że powinny być jednak uznane jako merytoryczne.

Drugą istotną kwestią jest to, że wśród uwag uwzględnionych dominowały kwestie redakcyjne, dotyczące np. poprawek w numeracji ustępów albo pewnego przeformułowania stwierdzeń, które nie zmieniały istoty aktu. Zdecydowanie rzadsze były te kwestie, które faktycznie miały wpływ na charakter wprowadzanych regulacji.

Spośród wszystkich 138 procesów legislacyjnych, jedynie 8 razy skierowano projekt do powtórnych konsultacji, a tylko 5 razy zorganizowano konferencję uzgodnieniową, a decyzja o podjęciu tych kroków wydaje się nie do końca zależna od liczby zgłoszonych, lub chociażby uwzględnionych, uwag. Jako przykład można przytoczyć projekt ustawy o zmianie ustawy o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności oraz niektórych innych ustaw. W trakcie pierwszej tury konsultacji zgłoszono jedynie 3 uwagi, z których uwzględniono jedną. Następnie skierowano projekt do ponownych konsultacji, w ramach których zgłoszono 6 uwag omówionych na konferencji uzgodnieniowej, z których nie uwzględniono żadnej. Z kolei przy pracach nad projektem ustawy o zmianie ustawy o transporcie drogowym, ustawy o czasie pracy kierowców oraz niektórych innych ustaw, do którego zgłoszono 265 uwag, w tym 211 merytorycznych, z których uwzględniono 135 (prawie 65%), nie zdecydowano się na powtórne konsultacje. Konferencja wydawałaby się zasadna np. w toku prac nad projektem ustawy o medycynie laboratoryjnej, do którego zgłoszono prawie 900 merytorycznych uwag (uwzględniono 63%), co wskazuje na duże zainteresowanie tą ustawą, jednak i tutaj konferencja uzgodnieniowa się nie odbyła.

Dane te pokazują, że udział partnerów społecznych jest minimalizowany nie tylko w aspekcie organizacyjnym, ale również merytorycznym. Duża liczba odrzuconych uwag, nie zawsze do końca jasne określenie stosunku wnioskodawcy do zgłoszonej opinii, czasami niepełne lub niejasne uzasadnienie uwzględnienia lub odrzucenia uwagi, a do tego brak możliwości dalszego dialogu poprzez sporadyczne korzystanie z powtórnych konsultacji i konferencji uzgodnieniowych – to wszystko sprawia, że nawet gdy konsultacje zorganizowane są w sposób umożliwiający realne zareagowanie przez podmioty zainteresowane, brakuje otwartości ze strony rządowej na wysłuchanie adresatów projektowanych aktów.

Ostatnim badanym aspektem była jawność procesu konsultacji, a więc to, do ilu projektów dostępna jest dokumentacja z konsultacji oraz jak bardzo jest ona szczegółowa. Spośród 92 przeprowadzonych konsultacji, do prawie 2/3 projektów dostępna jest pełna dokumentacja w portalu Rządowy Proces Legislacyjny, obejmująca zarówno pisma kierowane do partnerów, jak i ich odpowiedzi oraz tabelę z odniesieniem się do uwag. Tylko 12 projektów (13%) nie ma udostępnionej żadnej dokumentacji, do pozostałych jest tylko zaproszenie do udziału w konsultacjach i projekt, który był konsultowany.

W niektórych tylko przypadkach na stronie Rządowego Procesu Legislacyjnego, w odpowiedniej sekcji, załączony jest raport z krótkim podsumowaniem przeprowadzonych konsultacji oraz tabela ze szczegółowym zestawieniem zgłoszonych uwag oraz stanowiskiem wnioskodawcy. Prawie wszystkie projekty miały opracowane te informacje i zostały one dołączone do projektu kierowanego do prac sejmowych – jedynie 19 projektów nie zawiera pełnej dokumentacji (zazwyczaj jest albo raport bez tabeli, albo tabela bez raportu). Raport składał się średnio z 3-4 stron – więcej, jeśli nie dołączano tabeli. Tabele natomiast miały nawet do 500 stron.

Wymagana dokumentacja jest zatem w dużej mierze dostępna, chociaż bywa niepełna lub rozszkana. Część dokumentacji udostępniona jest w Rządowym Procesie Legislacyjnym, a części trzeba szukać w wniosku składanym do Sejmu, a tam też część informacji jest w Ocenie Skutków Regulacji, część w raporcie, a część w tabelach. Sprawia to pewne trudności i obszar ten wymaga jeszcze poprawy, ale w porównaniu do pozostałych dwóch, zasada jawności konsultacji zrealizowana jest na dobrym poziomie.

Wnioski

Wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań potwierdzają tezę podnoszoną już w doktrynie, że „w jego [prawodawcy] ocenie konsultacje publiczne stanowią problem, a nie szansę na uzyskanie opinii podmiotów zainteresowanych treścią projektowanych przepisów”¹⁶. Wskazuje na to m.in. duży odsetek projektów, co do których odstępuje się od przeprowadzenia konsultacji, kolejny duży odsetek projektów, które mają skrócony termin na zgłoszenie uwag, ogromna liczba nieuwzględnionych uwag oraz braki w dokumentacji publikowanej w portalu Rządowy Proces Legislacyjny. To wszystko łącznie sugeruje, że konieczność uzyskiwania opinii partnerów społecznych traktowane jest w większości przypadków jako po prostu wymóg legislacyjny, a nie rzeczywista chęć zaangażowania ich w tworzenie lepszego prawa w Polsce.

W związku z tym, można by się zastanowić, czy nie byłaby zasadna rezygnacja z tego obowiązku, a jedynie pozostawienie konsultacji i opiniowania jako etapu fakultatywnego. Są bowiem projekty, przy których proces konsultacji publicznych przeprowadzony jest niemal wzorcowo. Przykładem jest projekt ustawy o finansowaniu społecznościowym dla przedsięwzięć gospodarczych i pomocy kredytobiorcom. Prace nad nim obejmowały łącznie trzy tury konsultacji oraz konferencję uzgodnieniową. Zgłoszono 244 uwagi, w tym 213 merytorycznych, z których aż 153 (72%) zostało uwzględnione. Zarówno ze stanowiskami partnerów społecznych, jak i odpowiedziami wnioskodawcy można się zapoznać, gdyż wszystkie te dokumenty umieszczone są w portalu Rządowy Proces Legislacyjny. W projekcie dołączonym do Sejmu również zawarty jest zwięzły raport z konsultacji oraz szczegółowa tabela z uwagami i stanowiskiem Ministerstwa Finansów, które było odpowiedzialne za ten projekt. W tego procesu wynika, że Ministerstwo było realnie zainteresowane głosem partnerów społecznych, a zatem prawdopodobne jest, że nawet gdyby nie miało obowiązku przeprowadzenia konsultacji, zrobiłoby to.

Jest to jednak niestety jeden z nielicznych przykładów, kiedy proces konsultacji przeprowadzony jest tak dokładnie. Wprowadzenie fakultatywności konsultacji (ewen-

¹⁶ S. Kotas-Turoboyska, op.cit., s.156.

tualnie pozostawienie ich obligatoryjnie w odniesieniu do określonej kategorii spraw, np. do nowelizacji Kodeksów) mogłoby doprowadzić do sytuacji, że Ministerstwa nie tracąc środków na przeprowadzenie konsultacji, w których odrzuciłyby większość uwag, mogłoby skoncentrować je na tych projektach, w których faktycznie jest szansa uwzględnienia opinii publicznej.

Bibliografia

Literatura

- Barometr prawa*, [w:] <https://barometrprawa.pl/wp-content/uploads/2023/03/Barometr-prawa-2023-RAPORT-Grant-Thornton-23-03-2023.pdf> [dostęp: 27.06.2023].
- Berek M., *Rzetelne prowadzenie konsultacji publicznych w procesie prawodawczym* [w:] W. Federczyk, S. Peszkowski (red.), *Doskonalenie i standaryzacja procesu legislacyjnego – dobre praktyki opracowane w ramach projektu LEGIS*, Warszawa 2019.
- Kotas-Turoboyska S., *Wpływ konsultacji publicznych na kształt ustawy na przykładzie wybranych nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego w latach 2019-2020*, „Polski Proces Cywilny”, 1/2023.
- Marchaj R., *Samorządowe konsultacje społeczne. Propozycje de lege ferenda*, „Samorząd Terytorialny”, 7-8/2020.
- Radek R., *Rządowy proces legislacyjny jako dowód fikcyjności podziału władz w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, 2021/5.
<https://sjp.pl/konsultacje> [dostęp: 25.06.2023].
- Tuleja P., *Art. 4* [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Woźniczko J., *Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej*, Warszawa 2019.
- Wytyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego* [w:] <https://rcl.gov.pl/wp-content/uploads/2020/11/WytyczneOW.pdf> [dostęp: 22.04.2023].

Źródła

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Uchwała Nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. Regulamin pracy Rady Ministrów (t.j. M. P. z 2022 r. poz. 348).
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. M. P. z 2022 r. poz. 990 z późn. zm.).
- Wyrok TK z 18.02.2003 r., K 24/02, OTK-A 2003, nr 2, poz. 11, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520170505> [dostęp: 25.06.2023].
- Wyrok TK z 18.01.2005 r., K 15/03, OTK-A 2005, nr 1, poz. 5, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520237218> [dostęp: 25.06.2023].

PUBLIC CONSULTATIONS IN GOVERNMENT'S LEGISLATIVE PROCESS

Abstract: One of the manifestations of civil society is enabling citizens to take a real part in the law-making process. In the current legal regulations, this is expressed by several institutions, including public consultation, which is present in legislative processes conducted by different bodies. However, this publication will only concern consultations in the government's legislative process. Some theoretical- and dogmatic-legal considerations related to the consultation process itself will be presented, as well as the results of statistical empirical research on government bills passed in 2022. The aim of the work will be to confront the implementation of consultations by the government with the assumptions regarding their conduct, indicated in legal acts and literature.

Keywords: legislation, civil society, legislative process,

Alicja Ziemińska

Student Scientific Circle of Psychiatry and Forensic Psychology “Concordia”

Supervisor of the Circle: Dr. hab. Magdalena Kowalewska-Łukuć

Faculty of Law and Administration

University of Szczecin

FETAL ALCOHOL SYNDROME(FAS) AND LEGAL RESPONSIBILITY: THE IMPACT OF ALCOHOL CONSUMPTION DURING PREGNANCY AND THE ISSUE OF THE DEFINITION OF LIVE BIRTH IN POLISH LAW

Introduction

Fetal Alcohol Syndrome (FAS) is a congenital fetal disorder caused by the exposure to alcohol consumed by the mother during pregnancy. Children affected by FAS exhibit distinctive facial features and are accompanied by growth retardation and intellectual disabilities. They may face difficulties in later social adaptation due to prenatal programming¹. These are just a few of the teratogenic effects of alcohol². Alcohol can affect fetal development in various ways: some children are born with all the characteristics of FAS, while others may only have some developmental abnormalities, with central nervous system (CNS) dysfunction being the most commonly observed in such cases.

---

¹ Ż. Kimber-Trojnar, A. Marciniak, J. Patro-Małysza, B. Marciniak, G. Mielnik-Niedzielska, B. Leszczyńska-Gorzela, *Programowanie płodowe*, „Ginekologia i Perinatologia Praktyczna” 2018 tom 3, nr 2, strony 58–63; Hande Nur Onur Öztürk, Perim Fatma Türker, *Fetal programming: could intrauterin life affect health status in adulthood?* „Obstetrics & Gynecology Science” 2021; 64(6), p.473–483.

² Young Min Hur, Jiwon Choi, Sunwha Park, Sarah Soyeon Oh, Young Ju Kim, *Prenatal Maternal alcohol exposure: diagnosis and prevention of fetal alcohol Syndrome* *Obstet Gynecol Sci* 2022; 65(5): 385-394; Ż. Kimber-Trojnar, A. Marciniak, J. Patro-Małysza, B. Marciniak, G. Mielnik-Niedzielska, B. Leszczyńska-Gorzela, *Programowanie płodowe*, „Ginekologia i Perinatologia Praktyczna” 2018 tom 3, nr 2, strony 58–63; Hande Nur Onur Öztürk, Perim Fatma Türker, *Fetal programming: could intrauterin life affect health status in adulthood?* „Obstet Gynecol Sci” 2021; 64(6), p. 473–483.

FAS was first described in French medical literature by Paul Lemoine et al. in 1968. It was confirmed based on abnormal findings in 127 children born to alcohol-abusing parents³. After examining 127 offspring of alcoholic parents (mostly mothers), it was found that the impact of chronic alcoholism on offspring is highly detrimental, leading to miscarriages, stillbirths, premature births, growth delays, psychosomatic changes with very specific facial features, and developmental defects⁴. Five years later, Kenneth

FAS	<ul style="list-style-type: none"> - A characteristic pattern of minor facial anomalies, including ≥ 2 of the following: <ol style="list-style-type: none"> 1) short palpebral fissures; 2) thin vermilion border of the upper lip; 3) smooth philtrum - Prenatal and/or postnatal growth deficiency: <ol style="list-style-type: none"> 1) height and/or weight ≤ 10th percentile - Deficient brain growth, abnormal morphogenesis, Or abnormal neurophysiology, including ≥ 1 of the following: <ol style="list-style-type: none"> 1) head circumference ≤ 10th percentile; 2) structural brain anomalies; 3) recurrent nonfebrile seizures (other causes of seizures having been ruled out) - Neurobehavioral impairment
PFAS	<ul style="list-style-type: none"> - A characteristic pattern of minor facia anomalies, including ≥ 2 of the following: <ol style="list-style-type: none"> 1) short palpebral fissures; 2) thin Vermilion border of the upper lip; 3) smooth philtrum - Neurobehavioral impairment
ARND	<ul style="list-style-type: none"> - Documented prenatal alcohol exposure - Neurobehavioral impairment
ARBD	<ul style="list-style-type: none"> - Documented prenatal alcohol exposure - One Or more specific major malformations demonstrated in Animals models and human studies to be the result of prenatal alcohol exposure: cardiac: atrial septal defects, aberrant great vessels, ventricular septal defects, conotruncal heart defects; skeletal: radioulnar synostosis, vertebral segmentation defects, large joint contractures, scoliosis; renal: aplastic/hypoplastic/dysplastic kidneys, "horseshoe" kidneys/ureteral duplications; eyes: strabismus, ptosis, retinal vascular anomalies, optic nerve hypoplasia; ears: conductive hearing loss, neurosensory hearing loss

Compiled from H.E. Hoyme, W.O. Kalberg, AJ Elliott, J. Blankenship, D. Buckley, A.S. Marais, et al. Updated clinical guidelines for diagnosing fetal alcohol spectrum disorders, „Pediatrics” 2016;138:e20154256

³ P.Lemoine, H. Harousseau, J. P. Borteyru, J.C. Menuet, *Historical Perspective Children of Alcoholic Parents—Observed Anomalies: Discussion of 127 Cases*, “Therapeutic Drug Monitoring” 2003 (25), p.132–136.

⁴ P.Lemoine, H. Harousseau, J. P. Borteyru, J.C. Menuet, *Historical Perspective Children of Alcoholic Parents—Observed Anomalies: Discussion of 127 Cases*, “Therapeutic Drug Monitoring” 2003 (25), p.132–136

Lyons Jones et al. (in 1973) systematically described the relationship between maternal alcohol consumption during pregnancy and certain types of congenital malformations, as well as provided the first diagnostic criteria for this condition⁵. This was reiterated in fundamental and clinical research articles, where major alcohol-related congenital defects were identified.

In 2005, H. Eugene Hoyme et al.⁶ published practical guidelines for applying the Institute of Medicine (IOM) criteria, enabling standardization in diagnosing fetal alcohol spectrum disorders (FASD) in clinical conditions⁷. Updated clinical guidelines for diagnosing FASD were published in 2016⁸. They describe four distinct diagnostic categories within FASD: Fetal Alcohol Syndrome (FAS), Partial Fetal Alcohol Syndrome (PFAS), Alcohol-Related Neurodevelopmental Disorder (ARND), and Alcohol-Related Birth Defects (ARBD).

Fetal Alcohol Spectrum Disorders (FASD) are associated with physical defects as well as intellectual disabilities. Individuals with FASD may experience disorders of the central nervous system, prenatal or postnatal growth impairment, and characteristic facial abnormalities. Among the dysfunctions of the central nervous system, we can distinguish microcephaly, tremors, hyperactivity, lack of motor skills, attention deficits, learning difficulties, intellectual or cognitive impairments, and seizures. Facial abnormalities can be observed in the form of short palpebral fissures, epicanthal folds, flat mid-face, hypoplastic philtrum, and a thin upper vermilion border⁹.

According to data from a study published by Svetlana Popova et al. in *Nature*, the prevalence of FASD in the 76 countries considered in the study is >1%. Future research should take into account the knowledge and experiences of individuals living with FASD and be adapted to their cultural environment. It is essential to reach a consensus on diagnostic criteria and evidence-based treatment. Furthermore, research should focus on understanding the pathophysiology and long-term effects of FASD. A key task is also to reduce social stigma, ensure equal access to support, improve the quality of life for individuals with FASD, and prevent FASD in future generations¹⁰.

The phenomenon of FASD has only been briefly presented, particularly for the purpose of the legal aspects that address the issue of alcohol consumption during pregnancy.

---

⁵ F Calhoun, K. Warren, *Fetal alcohol syndrome: historical perspectives*, „Neuroscience & Biobehavioral Reviews”2007 (31), p.168–71

⁶ H.E. Hoyme, W.O. Kalberg, AJ Elliott, J. Blankenship, D. Buckley, A.S. Marais, et al. *Updated clinical guidelines for diagnosing fetal alcohol spectrum disorders*, „Pediatrics” 2016;138:e20154256

⁷ F Calhoun, K. Warren, *Fetal alcohol syndrome: historical perspectives*, „Neuroscience & Biobehavioral Reviews”2007 (31), p.168–71

⁸ H.E. Hoyme, W.O. Kalberg, AJ Elliott, J. Blankenship, D. Buckley, A.S. Marais, et al. *Updated clinical guidelines for diagnosing fetal alcohol spectrum disorders*, „Pediatrics” 2016;138:e20154256

⁹ H.E. Hoyme, W.O. Kalberg, AJ Elliott, J. Blankenship, D. Buckley, A.S. Marais, et al. *Updated clinical guidelines for diagnosing fetal alcohol spectrum disorders*, „Pediatrics” 2016;138:e20154256

¹⁰ S. Popova, M. Charness, L. Burd, A. Crawford, E. Hoyme, R. Mukherjee, E. Riley, E. Elliott, *Fetal alcohol spectrum disorders*, “Nature Reviews Disease Primers” 2023 volume 9, Article number: 11.

Nasciturus

Nasciturus, a term derived from Roman law, refers to an unborn fetus; a human being conceived but not yet born. In the Polish legal system, nasciturus is protected by constitutional, civil, and criminal law norms. The Polish Constitution does not explicitly define at what stage of development a developing human can be considered a human being. Article 38 of the Constitution of the Republic of Poland guarantees the right to life to every human being¹¹.

Article 38 of the Constitution of the Republic of Poland:

“The Republic of Poland shall ensure the legal protection of the life of every human being.”

However, in legal doctrine, there is a dispute about whether the right to life also applies to nasciturus. In civil law, the situation of nasciturus is closely related to the concept of legal capacity, defined as the ability to be a subject of rights and obligations under civil law. Legal capacity determines the legal personality and is a fundamental category with regard to derivative categories of legal capacity to undertake legal actions¹². Thus, the notion of legal personality can be considered primary in relation to the concept of legal capacity, and these institutions are not identical for that reason¹³. This view is supported by the ruling of the Constitutional Tribunal, which stated that legal capacity has a functional character and only applies to civil law institutions, and therefore cannot be equated with legal personality granted to an unborn child throughout the entire legal system¹⁴. In addition to legal personality, the legal situation of nasciturus also depends on the scope of the granted legal capacity. Over the years, several views have developed that either grant or limit the legal capacity of nasciturus – according to the narrowest conception, nasciturus is not granted any legal capacity, thereby cutting off any discussion about its legal personality. As Tomasz Sokołowski states, this likely stems from Roman law and the prevailing view at that time, where nasciturus was considered part of the mother’s body (*pars viscerum matris*)¹⁵. Another view, in

¹¹ M. Banyk, *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4.

¹² M. Banyk, *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4; T. Sokołowski, [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 54

¹³ R. Majda R, *Komentarz do art. 8 Kodeksu cywilnego*, [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. LEX 2009.

¹⁴ Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19

¹⁵ Sokołowski T., [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*. TOM I, s. 54–56; M. Banyk, *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4.

contrast to the first one, grants nasciturus full legal capacity from the moment of conception¹⁶. The third conception grants nasciturus legal capacity with a resolving condition – according to this view, an unborn child has subjective rights already during the prenatal period: in the case of a stillbirth, those rights expire, and in the case of a live birth, they become absolute subjective rights¹⁷. The fourth conception assumes that nasciturus does not have rights before birth, but they are secured for the future – the competence to exercise those rights will be updated only when the condition of a live birth is fulfilled – *conditio iuris* (a future and uncertain event that triggers specific legal consequences). In this case, a legal fiction is adopted, that the fact of a live birth acts retroactively. This principle was expressed in ancient times, in the Roman maxim *nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur*, meaning “an unborn child is considered to have been born, whenever it is to their advantage.” This principle, according to which a child after birth acquires rights (already arisen before birth), represents the minimum standard of protection for nasciturus¹⁸.

To illustrate the views of legal doctrine, it is necessary to mention the provision introduced (but valid for only 3 years) in 1993, Article 8 § 2 of the Civil Code, which stated, “A conceived child shall have legal capacity too, however, they shall acquire property rights and obligations provided they have been born alive.” This norm regulated the legal capacity of a conceived but unborn child expressly. The provision consisted of two parts of different character - in the first part, full legal capacity (with regard to non-property rights) was granted to nasciturus, and in the second part, conditional legal capacity (with regard to property rights) was granted. It meant almost equalizing the legal status of a conceived child with the legal position of natural persons in the field of non-property rights, while stipulating that property rights acquired by nasciturus are conditional. This legal state lasted only 3 years, and by the amendment of August 30, 1996, it was repealed¹⁹. Despite the fact that the discussed provision is now only of historical significance, the actions of the legislature – the existence of such a provision and its subsequent repeal – divided the positions of legal doctrine. The legal capacity of nasciturus raises significant controversies, and clashes of different opinions occur. The compromise developed on the basis of Article 8 of the Civil Code is the most ap-

---

gradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4

¹⁶ D. Święciuch, *Status prawny nasciturusa w polskim prawie cywilnym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, Numer specjalny, s. 161–174.

¹⁷ M. Banyk, *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4.

¹⁸ M. Banyk, *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4.

¹⁹ D. Święciuch, *Status prawny nasciturusa w polskim prawie cywilnym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, Numer specjalny, s. 161–174.

appropriate and necessary for the application of the remaining provisions of the Civil Code relating to a conceived but unborn child.

Protection of the legal interest of the nasciturus

In Polish law, there are still no provisions that directly and unambiguously regulate the issue of protecting a conceived child from the negative consequences of risky maternal behaviors during pregnancy; provisions analogous to those allowing for medical procedures despite lack of consent or against the patient's will. There is no regulation that expressly envisages overcoming the will of the interested person – in this case, the pregnant woman harming the child – and that would enable the use of isolation, direct coercion, or other means to prevent the mother's negative impact on the nasciturus²⁰.

Art. 4461. Prenatal damage.

At birth, a child may demand that damage suffered before birth be remedied.

The legislative solution in Art. 446¹ signifies perceiving the child as an individual, distinct from the mother's organism, deserving protection. The legislator in Art. 446¹ foresees the possibility for a child, upon birth, to demand the redress of damage caused to them during the prenatal period (from the moment of conception until birth). The term "damage" specified in this provision can encompass both pecuniary and non-pecuniary harm suffered by the child during the prenatal period. However, the ability to exercise this right is subject to an uncertain event over which the child has no influence – the occurrence of live birth²¹. Doctrine generally accepts that the provision expressed in Art. 446¹ establishes the basis for demanding compensation for all harm suffered by the child, both pecuniary and non-pecuniary. The entitled subject is the child, after prior live birth, and the obligated party to remedy the harm is the person responsible for causing the damage – in this case, the mother consuming alcohol during pregnancy. The above legal norm indicates the responsibility for prenatal damage (such as the conscious consumption of substances with teratogenic effects, e.g., alcohol). Therefore, under Polish civil law, nasciturus is protected against harm caused by an unlawful act²². Under Polish civil law, a claim is provided for nas-

²⁰ K. Kurosz, Środki ochrony nasciturusa przed ryzykowanymi zachowaniami matki w okresie ciąży, [w:] *Nasciturus pro iam nato habetur O ochronę dziecka poczętego i jego matki*, red. J. Mazurkiewicz, P. Mysiak, Wrocław 2017.

²¹ M. Banyk, *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4.

²² D. Święciuch, *Status prawny nasciturusa w polskim prawie cywilnym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, Numer specjalny, s. 161–174.

citurus who has suffered harm due to an unlawful act directed directly against them. This entitlement belongs to a child who may demand compensation for harm suffered before birth. However, the regulation contained in Art. 446¹ does not apply to events that occurred before the child's conception. According to Leszek Jantowski's opinion, the regulation covered in this work clearly determines the mother's liability for harm in the form of fetal damage resulting from her alcohol consumption during pregnancy. However, this norm does not constitute an independent basis of liability but regulates the consequences of an unlawful act²³. Placing Art. 446¹ in the chapter dedicated to unlawful acts means that liability for the harm lies with the person who caused it through an unlawful and culpable act against another entity²⁴. According to the premises of tort liability, any acts directed against the child or the child's mother leading to harm must be included²⁵. It is also essential to determine whether there is an adequate causal connection between the event for which a particular subject bears tort liability (according to principles governing its attribution) and the harm to the child. According to the adopted compromise, the ability to exercise the right to demand redress is contingent upon live birth.

Fact of live birth

According to Polish law, a person acquires legal capacity at the moment of live birth. This has also been adopted by legal doctrine and jurisprudence. Live birth is the only *conditio iuris* for gaining legal capacity by a human being. Therefore, a child who is born alive acquires legal capacity regardless of their health condition (including any dysfunctions) and regardless of how long they lived after birth²⁶. Thus, although the fact of birth is legally significant (especially in light of the above considerations), there is no legal definition of it in the Polish Civil Code. There is also no legal definition of live birth. The legislator did not specify in the Civil Code when a child is born or under what circumstances it can be said to be born alive. The legislator only assumed the presumption that when a child is born, it is born alive (Art. 9 of the Civil Code).

---

²³ L. Jantowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2023, art. 446(1). <https://sip.lex.pl/#/commentary/587923069/720509/balwicka-szczyrba-malgorzata-red-sylwestrzak-anna-red-kodeks-cywilny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> [dostęp: 16.07.2023].

²⁴ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 188–189.

²⁵ B. Ziemanin, Z. Kuniewicz, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Poznań 2007, s. 75.

²⁶ T. Sokołowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, t. 1, red. A. Kidyba, 2012, art. 8, nt 7; M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, rozdz. XIV, nb 9.

Art. 9. Presumption of live birth.

When a child is born it is presumed that it is born alive.

According to the prevailing view in science, it is reasonable to use other regulations to determine the moment of a child's birth²⁷. Reference can be made to the regulations of the Minister of Health. Specifically, points 2-4 of Annex No. 1 to the Regulation of the Minister of Health of 6.04.2020 on the types, scope, and patterns of medical documentation and the method of its processing.

2. *Miscarriage is defined as the expulsion or extraction from the mother's body of a fetus that does not breathe or show any other signs of life, such as heart activity, umbilical cord pulsation, or obvious voluntary muscle contractions, if this occurred before the completion of the 22nd week of pregnancy (21 weeks and 7 days).*
3. *Live birth is defined as the complete expulsion or extraction from the mother's body of a newborn, regardless of the duration of pregnancy, who, after such expulsion or extraction, breathes or shows any other signs of life, such as heart activity, umbilical cord pulsation, or obvious voluntary muscle contractions, regardless of whether the umbilical cord has been cut or the placenta has been separated.*
4. *Stillbirth is defined as the complete expulsion or extraction from the mother's body of a fetus that occurred after the completion of the 22nd week of pregnancy, which, after such expulsion or extraction, does not breathe or show any other signs of life, such as heart activity, umbilical cord pulsation, or obvious voluntary muscle contractions.*

However, in cases of pregnancies ending in the child's death before birth, a significant proportion consists of miscarriages. It is estimated that over 80% of them are miscarriages before the 12th week of pregnancy. Most miscarriages occur before the 8th week. Miscarriages after the 14th week of pregnancy occur only in 2% of cases.¹⁰

Proposals *de lege ferenda* regarding the protection of nasciturus from prenatal FAS-related harm

During pregnancy, a woman should make every effort for the well-being of the developing child in her womb. Taking care of the health and life of the unborn child is *de lege lata* realized by the mother as her independent right to protect her own health. Proper care for the unborn child, conscious concern for the pregnancy, using diagnostic and medical services, appropriate nutrition, or something as obvious as abstaining from alcohol consumption during pregnancy are all manifestations of parental authority, which should lead to considerations regarding possible amendments to the Family and Guardianship Code.

²⁷ M. Pazdan, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, rozdz. XIV, nb 8–9.

In Polish legal doctrine, there are various concepts concerning the legal capacity of nasciturus. For the purpose of establishing an established compromise, it would be appropriate to define the legal definitions of live and stillbirth for civil law purposes.

Summary

Alcohol consumed by women during pregnancy easily crosses the placenta, irreversibly damaging the fetus²⁸. The harmfulness of such alcohol exposure depends, among other factors, on the dose, pattern, timing, and duration of exposure, fetal and maternal genetics, maternal nutrition, concurrent substance use, and epigenetic responses²⁹.¹⁵ Due to the serious lifelong social and economic consequences of FASD, it is essential to conduct intensified research in this area, with the aim of reducing stigma, improving the lives of individuals with FASD, and preventing new cases. Emphasizing the role of prevention and education, especially among women of reproductive age and younger, is extremely important. As the child's organism in the prenatal phase is closely dependent on the mother's body, the mother is directly responsible for its health and should make personal efforts to ensure the proper development of the unborn child during pregnancy. According to the doctrine, the child's interest should be considered in terms of the family's capabilities and characteristics to which it belongs. Parental care, especially by the mother, should focus on providing adequate nutrition and developmental conditions – related, among other things, to the woman's lifestyle – to protect the developing child from prenatal harm. The health and life of the child are entirely dependent on the decisions made by the pregnant woman. This paper demonstrates that the norm in Art. 446¹ clearly establishes the mother's responsibility for the harm caused to the fetus due to her alcohol consumption during pregnancy. However, this norm does not constitute an independent basis for liability but regulates the consequences of an unlawful act. For the norm in Art. 446¹ to apply, there must be a live birth. However, there is no legal definition of live birth in the Civil Code, which would ensure clarity and consistency of interpretation and provide protection for the rights and interests related to births and civil status of children.

---

²⁸ K.L. Jones, D. W. Smith, *Recognition of the fetal alcohol syndrome in early infancy*, „Lancet” 1973/2, s. 999–1001

²⁹ S. Popova, M. Charness, L. Burd, A. Crawford, E. Hoyme, R. Mukherjee, E. Riley, E. Elliott, *Fetal alcohol spectrum disorders*. “Nature Reviews Disease Primers” volume 9, Article number: 11 (2023).

Bibliography

- Young Min Hur, Jiwon Choi, Sunwha Park, Sarah Soyeon Oh, Young Ju Kim, *Prenatal Maternal alcohol exposure: diagnosis and prevention of fetal alcohol Syndrome* "Obstetrics & Gynecology Science" 2022;65(5), p.385–394.
- Kimber-Trojnar Ź., Marciniak A., Patro-Małysza J., Marciniak B., Mielnik-Niedzielska G., Leszczyńska-Gorzela B. *Programowanie płodowe*, „Ginekologia i Perinatologia Praktyczna” 2018 tom 3, nr 2, s. 58–63.
- Hande Nur OnurÖztürk, Perim Fatma Türker, Fetal programming: could intrauterin life affect health status in adulthood? *Obstetrics & Gynecology Science* 2021;64(6), p.473–483.
- Lemoine P., Harousseau H., Borteyru J. P., Menuet J. C. Historical Perspective Children of Alcoholic Parents—Observed Anomalies: Discussion of 127 Cases, "Therapeutic Drug Monitoring" 2003 (25), p.132–136 .
- Calhoun F, Warren K. Fetal alcohol syndrome: historical perspectives. „Neuroscience & Biobehavioral Reviews"2007 (31), p.168–71
- Hoyme HE, Kalberg WO, Elliott AJ, Blankenship J, Buckley D, Marais AS, et al., *Updated clinical guidelines for diagnosing fetal alcohol spectrum disorders*, "Pediatrics" 2016;138:e20154256.
- Mazurkiewicz J., *Nasciturus w prawie cywilnym i karnym*, „Palestra" 1973 17/11(191), s. 37– 43.
- Kurosz K., Środki ochrony nasciturusa przed ryzykowanymi zachowaniami matki w okresie ciąży, [w:] *Nasciturus pro iam nato habetur O ochronę dziecka poczętego i jego matki* , red. J. Mazurkiewicz, P. Mysiak, Wrocław 2017.
- Święciuch D., *Status prawny nasciturusa w polskim prawie cywilnym*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, Numer specjalny, s. 161–174.
- Kasprzyk P., *Dziecko martwo urodzone i jego rejestracja w USC. Zarys problematyki w prawie polskim*, [w:] *Dobro pojęmne jak krzywda. Prawna ochrona dziecka. Deklaracje a rzeczywistość*, red. J. Mazurkiewicz, P. Mysiak, K. Zagrobelny, Wrocław 2017.
- Jantowski L. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2023, art. 446(1). <https://sip.lex.pl/#/commentary/587923069/720509/balwicka-szczyrba-malgorzata-red-sylwestrzak-anna-red-kodeks-cywilny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> [dostęp: 16.07.2023].
- Lutkiewicz-Rucińska A. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak, LEX/el. 2023, art. 8. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587922587/720027/balwicka-szczyrba-malgorzata-red-sylwestrzak-anna-red-kodeks-cywilny-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> (dostęp: 2023-07-16 17:32)
- Sokołowski T. [w:] *Kodeks cywilny...*, t. 1, red. A. Kidyba, 2012, art. 8, nt 7; M. Pazdan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, rozdz. XIV, nb 9.
- Pazdan M. [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, red. M. Safjan, 2012, rozdz. XIV, nb 8–9.
- Popova S., Charness M., Burd L., Crawford A., Hoyme E., Mukherjee R., Riley E., Elliott E. Fetal alcohol spectrum disorders *Nature Reviews Disease Primers* volume 9, Article number: 11 (2023).
- Banyk M., *Status prawny dziecka poczętego na tle jego prawa do ochrony życia i zdrowia, wynagradzania szkód doznanych przed urodzeniem oraz ochrony dóbr osobistych matki*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM”, 2014, nr 4.
- Sokołowski T., [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 54.
- Majda R., *Komentarz do art. 8 Kodeksu cywilnego*, [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. LEX 2009.
- Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19.
- Sokołowski T., [w:] A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*. TOM I, s. 54–56.

Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 188–189.

Ziemiński B., Kuniewicz Z., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Poznań 2007, s. 75.

Jones K.L., Smith D.W., *Recognition of the fetal alcohol syndrome in early infancy*, „Lancet” 1973/2, s. 999–1001

TYTUŁ

Abstract: Fetal Alcohol Syndrome (FAS) is a congenital developmental disorder characterized by neurocognitive impairment, structural defects, and growth restriction, which are caused by prenatal exposure to alcohol. Due to the high global rate of alcohol use during pregnancy and the frequency of FAS in the general population, it is necessary to take preventive actions, such as a detailed assessment of alcohol drinking patterns in pregnant women and providing appropriate education about FAS by familiarizing them with its pathophysiology. Preventing FAS requires long-term care and a multidisciplinary approach. It is essential to emphasize that alcohol is a confirmed teratogen causing FAS, and there is no safe stage of pregnancy in which alcohol consumption would be safe, nor is there a known safe amount of alcohol to consume during pregnancy.¹ In Polish legal doctrine, there are various concepts regarding the legal capacity of the nasciturus; one of them allows the child to demand compensation for damages if it is born alive. However, Polish regulations do not include a legal definition of live birth. Therefore, a legal definition of live birth would be useful for a clear interpretation and protection of rights related to the birth and civil status of children.

Keywords: nasciturus, fetal alcohol spectrum disorders, fetal alcohol syndrome

Zofia Grabarczyk

Katarzyna Różańska

Studenckie Koło Naukowe „Weterynaria Sądowa”

Opiekun koła: dr Izabella Babińska

Wydział Medycyny Weterynaryjnej

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

WŁOS JAKO DOWÓD W SPRAWACH KARNYCH

Wstęp

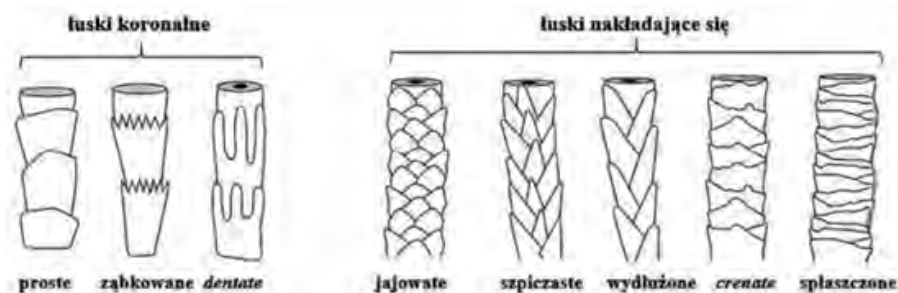
Włosy są powszechnie wykorzystywane jako dowód w sprawach karnych. Zwierzęta i ludzie łatwo tracą włosy, które mogą być przenoszone podczas popełniania przestępstw. Stanowią pomoc w ustaleniu kto jest sprawcą. W przeszłości sierść zwierzęca nie była brana pod uwagę jako dowód w sprawach karnych ani poddawana badaniom w laboratoriach. Obecnie sierść zwierząt jest wykorzystywana w kryminalistycznej analizie włosów, dzięki rozwijającym się systemom identyfikacji. Można odróżnić sierść zwierzęcą od włosów ludzkich oraz obszar ciała, z którego pochodzą. Włosy można określić jako nitkowate pasma wyrastające ze skóry ludzi, ssaków i niektórych innych zwierząt, które złożone są z białka keratyny. Włos zbudowany jest z łodygi i korzenia. Trzon, który często też jest określany jako łodyga, stanowi tę część włosa, która wystaje ponad powierzchnię skóry właściwej i naskórka. Przybiera on szeroką gamę różnych kształtów. W przekroju poprzecznym natomiast spotykany jest najczęściej kształt walca. Pod powierzchnią skóry znajduje się korzeń włosa, popularnie zwany cebulką.¹ W budowie trzonu włosa można wyróżnić następujące elementy składowe: otoczkę (kutikulę), korę oraz rdzeń. Wśród wymienionych elementów największe znaczenie diagnostyczne we względzie badań kryminalistycznych ma otoczka oraz rdzeń włosa.² W otoczce włosa jest obecna największa ilość keratyny nadającej mu mechaniczną wytrzymałość. Kutikula, która może być prosta, szpiczasta lub spłaszczona jest

---

¹ Yasser, A.A., Safwat, A., Ghallab, A. (2018). Hair histology as a tool for forensic identification of some domestic animal species. EXCLI Journal. Experimental and Clinical Sciences, s. 17

² Knecht, L. (2012). The use of hair morphology in the identification of mammals. W: J.E. Huffman, J.R. Wallace (red.), Wildlife Forensics: Methods and Applications. Chichester, UK: Wiley, s.34-37

najbardziej zewnętrzną warstwą budowy i przyjmuje różnorodne wzory, które stanowią bardzo ważny element podczas identyfikacji pochodzenia włosa. Wzory otoczki włosa są określane jako układ łusek. Dzieli się je na łuski koronalne i nakładające się. Wśród tych pierwszych wyróżnia się: proste (brzeży łuski stanowi prosta linia), ząbkowane (brzeży łuski przypominają drobne, ostre ząbki, które są ułożone blisko siebie) i dentate (brzeży łuski również przypominają ząbki, ale grubsze, mniej ostre i z przerwami). Łuski nakładające się można rozdzielić na: jajowate (swoim kształtem przypominają jaja kurze), szpiczaste (brzeży łuski przypominają tępo zakończony trójkąt), wydłużone (podobne do poprzednich, ale nieco szersze i dłuższe), crenate (krawędź jest karbowana, nieregularna), spłaszczone (łuski są szersze niż dłuższe). Schematycznie wzory otoczki zostały przedstawione na rycinie 1. Układy łusek zmieniają się wraz z długością włosa.

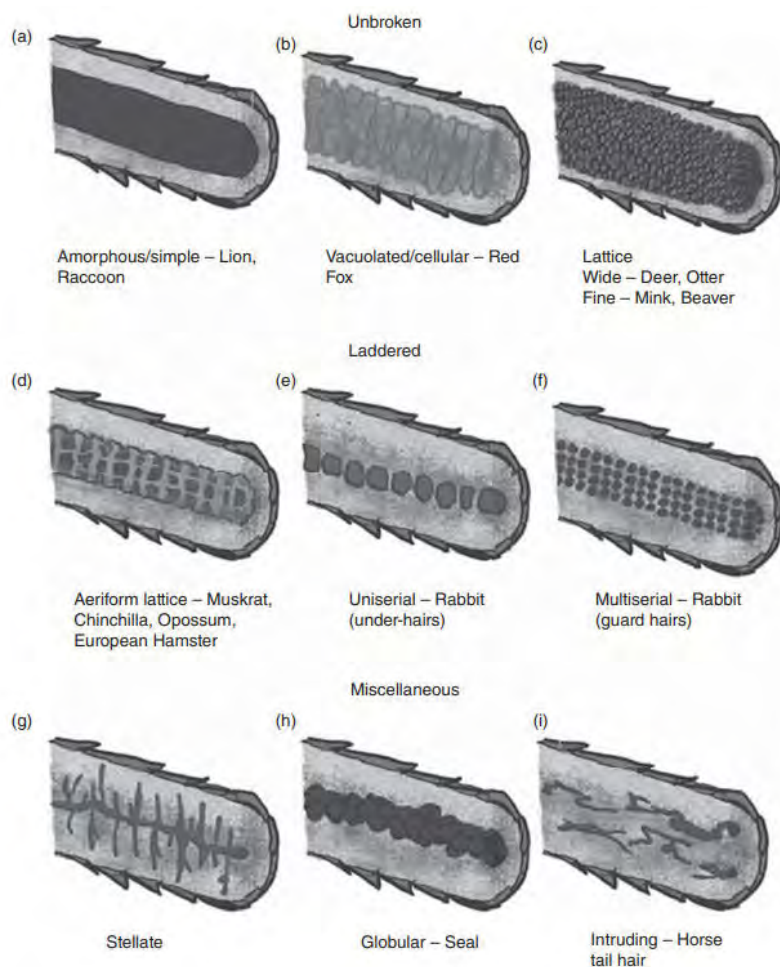
Rycina 1. Rodzaje i układ łusek

Źródło: Gharu, G., Trivedi, S. (2015). Hair cuticle scale patterns, medulla and pigment in Equidae. *Journal of Chemical, Biological and Physical Sciences*, 5(2).

Rdzeń jest drugim istotnym pod względem kryminalistycznym elementem strukturalnym włosów i stanowi najbardziej wewnętrzną warstwę. W przypadku większości zwierząt rdzeń jest ciągły i w odniesieniu do ogólnej średnicy trzonu szeroki. W celach identyfikacyjnych i porównawczych pod uwagę bierze się nie tylko sam wygląd rdzenia, ale również jego średnicę.³ Rdzeń może się znacznie różnić między gatunków, a nawet subtelne różnice mogą być między podgatunkami. Po pierwsze, rdzenie można sklasyfikować według ich rozmieszczenia jako nieprzerwane, przerwane (np. przerwane i pofragmentowane, co jest również widoczne w przypadku ludzkich włosów), drabinkowe lub różne. Następnie można je podzielić na kategorie według ich struktury (i szerokości, dla niektórych typów). Dalsza kategoryzacja rdzenia obejmuje formę krawędzi rdzenia, tj. sylwetkę krawędzi brzegów rdzenia, która może być pro-

³ Wandhare, P., Bhosale, M. (2017). Trichology: A science of hair examination in identification of dog breeds. *International Journal of Applied and Pure Science and Agriculture*, s. 3

sta, z frędzlami lub ząbkowana⁴ (rycina 2.). Kolejnym parametrem branym pod uwagę przy analizie rdzenia włosa jest frakcja rdzeniowa (MF), która to jest stosunkiem szerokości włosa do szerokości rdzenia. Szerokość zarówno trzonu włosa i rdzenia są mierzone w mikrometrach i mogą być porównywane jako charakterystyka ilościowa lub wykorzystywane do identyfikacji. Frakcja rdzeniowa może być wykorzystana do

Rycina 2. Struktury rdzenia widoczne w sierści zwierząt, wraz z przykładami zwierząt, które je wykazują

Źródło: David Bailey *Practical Veterinary Forensics*, CPI Group UK, Nosworthy Way 745 Atlantic Avenue Wallingford 2016, s. 74

⁴ Teerink, B.J. (1991) *Hair of West-European Mammals: Atlas and Identification Key*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, s. 20–23

wiarygodnego rozróżnienia psów i kotów.⁵ Nie bez znaczenia jest również rozkład pigmentu w sierści zwierzęcej, ponieważ może różnić się nie tylko na całej szerokości włosa, ale także dość znacznie wzdłuż jego długości. Długość, kolejność, kolor i liczba pasm może pomóc w identyfikacji różnych gatunków. Na przykład, sierść borsuka można odróżnić od sierści psa i lisa przede wszystkim na podstawie wyraźnego białego proksymalnego końca, czarnego trzonu i białej końcówki.⁶ Kształt korzenia oprócz dostarczenia informacji do identyfikacji, w którym stadium wzrostu jest włos (zostało to omówione w dalszej części artykułu), może mieć również specyficzne kształty, które są przydatne w identyfikacji gatunków. Przykłady obejmują: jelenie, u których cebulki mają kształt kieliszka do wina; konie, u których kształt jest wydłużony; krowy mają wydłużony, ale z rdzeniem obecnym w części korzeniowej; u psów występuje kształt łopaty; natomiast u kotów „pędzel” z włóknami.

Przydatne informacje można również wyczytać z cyklu życiowego włosa, ponieważ można w tym miejscu wyróżnić następujące po sobie trzy główne fazy: anagen (aktywna faza wzrostu z obecnością materiału jądrowego), katagen (przejściowy etap wzrostu z ograniczonym materiałem jądrowym) lub telogen (etap uspienia, gdzie włosy łatwo wypadają i nie mają materiału jądrowego). Każdą z tych faz charakteryzuje odmienny wygląd korzenia włosa (jest to tak zwana cebulka).⁷ Rycina 3 przedstawia wygląd cebulki włosa w zależności od fazy życiowej, w której aktualnie włos się znajduje. Rozpoznanie tych odrębności pozwala określić m.in., czy włos wypadł czy został wyrwany. Występowanie włosów w fazie anagenu oraz katagenu świadczy o ich wyrwaniu siłą, ponieważ naturalnie wypadają one tylko w fazie telogenu.⁸

Rycina 3. Poszczególne fazy w cyklu życiowym włosa

Źródło: Erdoğan, B. (2017). Anatomy and histology of hair. *Hair and Scalp Disorders*, s.22

⁵ Peabody, A.J., Oxborough, R.J., Cage, P.E. and Evett, J.W. (1983) The discrimination of cat and dog hairs. *Journal of Forensic Science Society* 23, s. 121–129

⁶ Moore, J.E. (1988) A key for the identification of animal hairs. *Journal of the Forensic Science Society* 28, s. 335–339

⁷ Gharu, G., Trivedi, S. (2015). Hair cuticle scale patterns, medulla and pigment in Equidae. *Journal of Chemical, Biological and Physical Sciences*, s. 5

⁸ Brunner, H., Coman, B. (1974). *The Identification of Mammalian Hair*. Melbourne: Inkata Press

Kolejną cechą morfologiczną sierści jest kształt zakończenia włosa. Wyróżnić można następujące formy korzenia: szpiczasty stożek, kwadratowy, ucięty, zaokrąglony, złamany. Sam włos posiada różnorodne kształty. Sierść może być: prosta, wygięta, falista, luźno-falista lub silnie skręcona. Mniej istotnym w kryminalistyce, ale dostarczającym też pewnych informacji jest też kora włosa. W tym przypadku zwraca się szczególną uwagę na takie elementy jak: kolor, odcień, gęstość pigmentu i jego rozmieszczenie, obecność lub brak ciał jajowatych, kształt oraz wielkość ziaren pigmentu, tekstura kory. Zwierzęta na ogół posiadają różne rodzaje włosów m.in.: wibrissy (wąsy), włos okrywowy, podszerstek, włos ochronny lub szczecina. Wibrissy znajdują się głównie w obszarze nozdrzy i kufy, są ogólnie grubsze niż inne włosy i są najgrubsze na końcu korzenia, jednak międzygatunkowe różnice w tym typie sierści oznaczają ograniczoną wartość dla identyfikacji i porównania. Istnieją jednak pewne wyjątki, takie jak wąsy tygrysa i lamparta, które wykazują różnice w przekroju poprzecznym.⁹ Włosy okrywowe są dłuższe niż inne włosy obecne w okrywie włosowej, ogólnie grube, proste z wydłużonymi końcówkami, mają niską, czy nawet ograniczoną wartość dla identyfikacji i porównania. Podszerstek jest to włosie zwykle krótsze i delikatniejsze niż inne włosy i wykazuje jednolitą grubość od nasady do końcówek. Może pomóc w identyfikacji gatunku, ale te włosy nie mają takiej samej wartości jak włosy ochronne. Włosy ochronne stanowią główną okrywę włosową, zwykle stanowią większość okrywy włosowej, są grubsze i dłuższe niż podszerstek, ale krótsze niż włosy okrywowe. Mają największe znaczenie w identyfikacji gatunków ze względu na obecną zmienność międzygatunkową i są najbardziej przydatne, podczas porównania między próbką kontrolną a badaną.¹⁰ Szczecina występuje głównie u takich zwierząt jak świnia domowa i dziki, są to generalnie grube włosy z rozwidlonymi końcówkami i nieobecnymi, wąskimi lub wystającymi rdzeniami, przekroje poprzeczne są zazwyczaj owalne, okrągłe lub podłużne.¹¹ Włosy są na ogół stabilnym materiałem dowodowym w środowiskach gdzie inne materiały biologiczne mogą ulegać zniszczeniu jednak w zależności od konkretnego przestępstwa oraz kiedy i gdzie sierść została znaleziona, sierść zwierzęca mogła podlegać wpływom zewnętrznym, takim jak np. wietrzenie. Jest to powód dla którego naukowcy medycyny sądowej częściej korzystają z tego rodzaju dowodów. Włosy mogą stanowić materiał dowodowy we wszystkich rodzajach spraw karnych, takich jak: zabójstwa, napadnięcia na tle seksualnym, przypadki nadużyć, podpalenia, nielegalne walki z udziałem

⁹ Partin, K. (2003) A microscopical study of exotic animal hair: Part 1. *Modern Microscopy Journal* (online), The McCrone Group. Available online at <https://www.mccrone.com/mm/a-microscopical-study-of-exotic-animal-hair-part-1> (accessed 24 September 2015)

¹⁰ Suzanski, T.W. (1988) Dog hair comparison: a preliminary study. *Canadian Society of Forensic Science Journal* 21, s. 19–28

¹¹ Deedrick, D.W. and Koch, S.L. (2000) Microscopy of hair (Part 1): a practical guide and manual for human hairs. *Forensic Science Communications* 2, 3. Available online at: https://www.fbi.gov/about-us/lab/forensicscience-communications/fsc/jan2004/research/2004_01_research01b.htm (accessed 21 September 2015)

psów, kogutów, kłusownictwo, rytualny ubój, przypadki okrucieństwa wobec zwierząt, nielegalny obrót produktami pochodzenia zwierzęcego (identyfikacja gatunków, w przypadku których istnieje zakaz dystrybucji ich futer, jest utrudniona wynika to z tego, że wiele zwierząt docelowo wykorzystywanych w przemyśle futrzarskim wykazuje znaczne podobieństwa fenotypowe do zwierząt, których dotyczą obostrzenia w handlu) oraz posiadania wyrobów odzwierzęcych chronionych konwencją CITES, a także import/eksport zagrożonych gatunków zwierząt i wiele innych.^{12,13} Sierść jest wykorzystywana w sprawach archiwalnych wynika to z faktu, że włos jest odporny na działanie czynników destrukcyjnych oraz nie poddaje się procesom rozkładu ciała. Jednakże w zależności od konkretnego przestępstwa oraz kiedy i gdzie sierść została znaleziona, sierść zwierzęca mogła podlegać wpływom zewnętrznym, takim jak wietrzenie powodujące zmianę cech morfologicznych, ale mimo to dostarczające dodatkowych informacji o sprawie. W niektórych przypadkach okrucieństwa, zwierzęta mogły być narażone na działanie źródeł ciepła, takich jak oparzenia papierosem, żelazkiem lub całkowite spalanie sierści włosów za pomocą przyspieszaczy. Próbkę włosów znalezione w pościeli, wyrzuconych obrożach i na miejscach zbrodni mogą wskazywać temperaturę, na które włosy były narażone. Inne czynniki środowiskowe, które powodują uszkodzenia włosów, takie jak zgniecenia, uszkodzenia przez owady i grzyby, mogą zmienić wygląd włosów, ale także potencjalnie zapewniają użyteczną dowodowo charakterystykę. Na przykład, włosy z rozkładającego się ciała mogą wykazywać pasmo rozkładu, tj. sekcja włosów leżąca poniżej powierzchni skóry ma ciemniejszy kolor ze względu na proces rozkładu.¹⁴ Różnorodność zastosowań częściowo wynika z łatwości przenoszenia włosów między osobnikami, między osobnikami i miejscami zbrodni oraz osobami i przedmiotami. Identyfikacja sierści zwierząt jest jedną z trudniejszych analiz podejmowanych przez naukowców sądowych wynika to przede wszystkim z następujących faktów: zmienność, która może istnieć w obrębie gatunku (Moore, 1988); różnice w terminologii stosowanej w kluczach do identyfikacji gatunków; subiektywny charakter analizy (żadna cecha w pojedynkę nie pozwala na identyfikację gatunku); oraz fakt, że włosy blisko spokrewnionych gatunków mogą wykazywać podobne cechy. Do identyfikacji gatunków i podgatunków służy pięć głównych cech: morfologia łusek, typ rdzenia, frakcja rdzenia frakcja rdzenia (MF), paski kolorów i kształt korzenia. Nomenklatura dla poszczególnych cech różni się w zależności od kluczy identyfikacyjnych i przewodników.

Wszystkie przykłady dotyczą włosów ochronnych, chyba że zaznaczono inaczej. Dowody w postaci włosów mogą dostarczyć informacji potrzebnych do ustalenia poten-

¹² David Bailey *Practical Veterinary Forensics*, CPI Group UK, Nosworthy Way 745 Atlantic Avenue Wallingford 2016, s. 63-66

¹³ Appleyard, H.M. (1960) *Guide to the Identification of Animal Fibres*. Wool Industries Research Association, Leeds, UK, s.56-60

¹⁴ Linch, C.A. and Prahlow, J.A. (2001) Postmortem microscopic changes observed at the human head hair proximal end. *Journal of Forensic Sciences* 46, s. 15-20

cialnych podejrzanych na podstawie koloru i rodzaju włosów ich zwierząt. Można też ustalić jakie choroby przebyło zwierzę oraz jakie produkty do pielęgnacji włosów zastosował u niego podejrzany. Włosy podobnie jak inne dowody, mają pewne ograniczenia. Brak uznania tych ograniczeń w przeszłości prowadził do pomyłek sądowych i do przeceniania wartość dowodów przez śledczych. Główne ograniczenia to m.in. subiektywność związana z mikroskopową analizą włosów i zmiennością wewnętrzną w cechach włosów obserwowanych u osobników. Znajomość tych ograniczeń nie podważa dowodów dotyczących włosów, ale umożliwia śledczym ich prawidłową interpretację. Wykorzystuje się dowody z włosów zwierząt z powodzeniem w rozwiązywaniu wielu przestępstw na przykład sierść psa domowego został przeniesiony od właściciela psa na ubranie ofiary przestępstwa podczas napadu. Informacje, które można uzyskać z sierści zwierzęcej są takie same jak w przypadku ludzkich włosów, chociaż niektóre z nich, takie jak pochodzenie etniczne, nie mają zastosowania. Analiza sierści w sprawach karnych koncentruje się przede wszystkim na identyfikacji gatunku, rasy zwierzęcia, jego pochodzenia, ale może również obejmować porównania między próbkami docelowymi i kontrolnymi. Oprócz tego, techniki analityczne mogą być stosowane do zadawania pytania dotyczące włosów, np. o obecność lub nieobecności narkotyków. Analiza włosów zazwyczaj rozpoczyna się od ogólnych obserwacji dotyczących liczby, stanu i położenia znalezionych włosów. Będzie ona również obejmować obserwacje makroskopowe, gdzie włosy są umieszczone na kontrastowym podkładzie, aby zaobserwować ogólne cechy, takie jak kolor, długość, profil trzonu i stan do zaobserwowania i może pozwolić na podzielenie próbek na mniejsze grupy. Profil wału może być czasami szczególnie przydatny przy identyfikacji gatunków; na przykład włosy jelenia mają charakterystyczny karbowany wygląd. Kolejnym etapem analizy jest użycie mikroskopów o dużej mocy w postaci mikroskopu złożonego (do zastosowania mikroskopii jasnego pola) lub mikroskopu porównawczego. Te drugie są szczególnie popularne, ponieważ składają się z dwóch mikroskopów o dużej mocy połączonych mostkiem, który umożliwia połączenie dwóch próbek, tj. kontrolnej i docelowej, które mogą być w tym samym czasie w tych samych warunkach. Mikroskopia jest prawdopodobnie najważniejszym etapem analizy, a jej zalety wynikają z tego, że jest to technika nieuszkodzająca znacznie badanego materiału, względnie szybka (ważna z punktu widzenia terminowości analizy), umożliwia powtarzanie pomiarów i jest niedroga (po początkowych nakładach), bo zawiera bardzo niewiele materiałów eksploatacyjnych.¹⁵ W niektórych sytuacjach można użyć mikroskopu polaryzacyjnego, wyposażonego w światło spolaryzowane. Zastosowanie tego typu mikroskopu pozwala na takie same obserwacje jak mikroskop złożony, ale pozwala również na pomiary jakościowe i ilościowe przy

¹⁵ Bahuguna, A. and Mukherjee, S.K. (2000) Use of SEM to recognise Tibetan antelope (Chiru) hair and blending in wool products. *Science and Justice* 40(3), s. 177–182; Boehme, A., Brooks, E., McNaught, I. and Robertson, J. (2009) The persistence of animal hairs in a forensic context. *Australian Journal of Forensic Sciences* 41(2), s. 99–112

użyciu płaskiego światła spolaryzowanego i między skrzyżowanymi biegunami (gdzie próbka jest umieszczona między dwiema foliami polaroidowymi). Choć nie jest regularnie używany przez analityków sierści zwierzęcej, to dostarcza dodatkowych informacji na temat właściwości optycznych włosów, takich jak ich kolory interferencyjne widoczne pod skrzyżowanymi biegunami. Ta właściwość została wykorzystana w analizie sierści zwierząt egzotycznych.¹⁶ Z kolei skaningowe mikroskopy elektronowe (SEM) wykorzystują wysokoenergetyczne elektrony do skanowania powierzchni włosów i mogą być używane po mikroskopii złożonej do tworzenia trójwymiarowych obrazów o wysokiej rozdzielczości przy bardzo dużych powiększeniach, umożliwiając scharakteryzowanie np. wzoru łusek, które są wyraźnie widoczne.¹⁷ Dalsze techniki analityczne mogą być wykorzystane, jeśli wymagane są dodatkowe informacje, takie jak analiza barwników lub leków. Współczesny świat nauki umożliwia wykorzystanie do przeprowadzenia badań nad włosami wielu technik badawczych są to między innymi: najmniej skomplikowana – analiza morfologiczna; wysokosprawna chromatografia cieczowa (HPLC) i chromatografia cienkowarstwowa (TLC) dla wyekstrahowanych barwników oraz testy radioimmunologiczne (RIA) i techniki chromatograficzne, takie jak chromatografia gazowa (GC), która jest wykorzystywana do analizy wyekstrahowanych leków; spektrometria ruchliwości jonów (IMS); analiza materiału genetycznego; spektrometria masowa MALDI-TOF czy technika FISH, co znaczy fluorescencyjną hybrydyzację in situ.¹⁸ Przygotowanie włosa do analizy nie jest złożonym procesem, ale wymaga przedsięwzięcia kilku kroków. Wszelkie próbki docelowe, a nawet próbki kontrolne, które są pokryte gruzem lub płynem ustrojowym, muszą być oczyszczone przed analizą. Można to zrobić poprzez delikatne przemycie wodą destylowaną i łagodnym detergentem, jeśli to konieczne. Rozpuszczalniki organiczne, takie jak alkohol izopropylowy lub aceton mogą być użyte do usunięcia tłuszczu i innych zanieczyszczeń powierzchniowych.¹⁹ Jeśli możliwa jest analiza DNA, włosy powinny być początkowo umieszczone w wodzie destylowanej, aby zapobiec zniszczeniu jądrowego DNA przez podłoże mocujące, takie jak Entellan lub Melmount. W celu uzyskania odlewów i odcisków powierzchni sierści zwierzęcia należy nałożyć cienką warstwę żelatyny, polioctanu winylu lub przezroczystego lakieru do paznokci na szkiełku mikroskopowym o jednolitej grubości. Próbkę włosa można następnie delikatnie umieścić w podłożu, pozostawiając koniec włosa poza

¹⁶ Partin, K. (2003) A microscopical study of exotic animal hair: Part 1. *Modern Microscopy Journal* (online), The McCrone Group. Available online at <https://www.mccrone.com/mm/a-microscopical-study-of-exoticanimal-hair-part-1> (accessed 24 September 201)

¹⁷ Bahuguna, A. and Mukherjee, S.K. (2000) Use of SEM to recognise Tibetan antelope (Chiru) hair and blending in wool products. *Science and Justice* 40(3), s. 177–182

¹⁸ Sebastian Karczmarczyk, Magdalena Gryziński Użyteczność identyfikacyjna sierści psa (*Canis lupus familiaris*) i kota (*Felis catus*) na podstawie wybranych cech budowy morfologicznej w aspekcie badań kryminalistycznych, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, 2019, s. 21–27

¹⁹ Ogle, R.R. and Mitosinka, G. (1973) A rapid technique for preparing hair cuticular scale casts. *Journal of Forensic Science* 18(1), s. 82–83

materiałem odlewniczym w celu łatwiejszego usunięcia i pozostawić do wyschnięcia. W przypadku, gdy używany jest PVA, dodatkowe szkiełko może być umieszczone na wierzchu włosów, a szkiełko z włosem należy delikatnie podgrzać do temperatury topnienia PVA a następnie pozostawić do ostygnięcia przed usunięciem włosów.²⁰ Włosy mogą być zrolowane, jeśli wymagany jest pełny wycisk, chociaż może to uszkodzić łądygę i nie zawsze jest odpowiednie, ponieważ osłona włosa zwierzęcego jest zwykle lekko spłaszczona w przekroju poprzecznym. Gdy podłoże jest całkowicie suche, włosy mogą być ostrożnie usunięte, a powstały odlew można obejrzeć pod mikroskopem świetlnym o dużej mocy i można określić zewnętrzny profil łuski. W celu uwidocznienia rdzenia można wykonać preparat rdzenia, który polega przede wszystkim na usunięciu powietrze obecnego w rdzeniu, aby umożliwić szczegółowy widok jego struktury. Osiąga się to poprzez infiltrację rdzenia ksylenem lub olejem parafinowym, który czyni go przezroczystym podczas oglądania pod mikroskopem. W celu wykonania takiego preparatu włosy są przycinane w różnych miejscach przy użyciu żyłki, tak aby ksylen mógł przedostać się do rdzenia. Proces ten może trwać nawet do trzech godzin. W przypadku, gdy zaistnieje konieczność sporządzenia trwałego preparatu, olej można zastąpić środkiem takim jak balsam kanadyjski. Produkcja tych szkiełek jest szczególnie przydatna dla lekko pigmentowanych włosów, ale z niektórymi wysoce pigmentowanych włosach, takich jak niektóre naczelnne i czarne niedźwiedzie, musi być dodatkowa obróbka kory, aby uczynić ją przezroczystą. Można to osiągnąć poprzez zanurzenie suchych włosów w nadtlenku wodoru i kilku kroplach roztworu amoniaku, aż do uzyskania pożądanej jasności. W analizie mikroskopowej włosów, równowaga istnieje między obserwacją całego włosa w celu zidentyfikowania gatunku i/lub wszelkiego podobieństwa oraz różnic między włosami kontrolnymi i badanymi. Do osiągnięcia tego, wymagane jest systematyczne podejście. Można wykorzystać arkusze dowodowe analizy, które zapewniają systematyczną metodę notowania istotnych cech, szkiców i komentarzy przy użyciu znormalizowanej terminologii. Arkusze analizy upraszczają porównanie i interpretację dowodów. W trakcie dochodzenia analityk może być zobowiązany do analizy kilku włosów, częściowych lub kompletnych skór, przedmiotu z miejsca zbrodni lub gotowego produktu, takiego jak futro lub czapka, dlatego też metody analizy muszą być adaptowalne, ale nadal rejestrowane w solidny i niezawodny sposób. Korzystne jest również dostarczenie szkiców i/lub fotomikrografów włosów. Szkice powinny obejmować wszystkie trzy obszary włosów (korzeń, trzon i końcówkę) i powinny być duże, wykonane tuszem, opatrzone adnotacjami oraz podpisane i opatrzone datą. Logiczne jest, aby osoba analizująca zaczęła od korzenia, przechodząc do obszaru trzonu, a następnie do końcówki, aby zidentyfikować wszelkie różnice w charakterystyce i obejrzeć cały włos. Każdy obszar może dostarczyć specyficznych informacji dla tego regionu i tak np. – korzeń może dostarczyć informacji o eta-

²⁰ Wildman, A.B. (1961) The identification of animal fibres. *Journal of the Forensic Science Society* 1, s. 115–119

pie wzrostu włosów, trzon – o pigmentcie, a końcówka o uszkodzeniu.^{21,22,23,24,25} Dla każdego z obszarów kory, rdzenia i naskórka istnieją szczególne obserwacje, które są uważane za przydatne do analizy włosów. W przypadku kory często odnotowywane są: kolor lub odcień, gęstość pigmentu, rozmieszczenie pigmentu, obecność bądź nieobecność ciał jajowatych. Przy rdzeniu określa się: rozmieszczenie lub typ rdzenia, zmętnienie rdzenia, wskaźnik rdzenia (MI) (średnica rdzenia), kształt brzegów rdzenia (proste, z frędzlami, ząbkowane).²⁶ Pracę analityków kryminalistycznych, którzy mogli się nie zetknąć, z niektórymi rodzajami sierści zwierzęcej wcześniej, ułatwiają atlasy włosów oraz prace badawcze. Niektóre z tych kluczy podają różne charakterystyki dla tego samego gatunku, ale należy się tego spodziewać, ponieważ od różnych podgatunków zostały pobrane próbki do produkcji kluczy, a zatem użycie kluczy jest przydatne w sytuacji, kiedy chce się zapoznać z różnymi możliwościami i zidentyfikować wszelkie różnice w interpretacji. Rozpiętość sierści zwierząt i ich mikroskopowych próbek jest ogromna i zaleca się dla analityka kryminalistycznego posiadanie próbek referencyjnych szerokiej gamy zwierząt do porównania.²⁷ Próbki mogą być uzyskane ze spraw, muzeów, ogrodów zoologicznych lub komercyjnych kolekcji, takich jak Arbidar Animal Hair and Fur Collection. W rzadkich przypadkach, sierść zwierzęca może być wykorzystana jako podstawowe źródło dowodów, ale częściej jest wykorzystane jako dowody potwierdzające, wstępnie przeanalizowane w celu uzyskania informacji wywiadowczych lub w celu uzasadnienia dalszej, bardziej kosztownej analizy.

Cel badań

Celem badań była analiza śladów biologicznych w postaci włosów zwierzęcych, rozpoczynająca się od obserwacji ogólnych, tj. liczba, stan, długość i powierzchnia włosów.

-
- ²¹ Deedrick, D.W. and Koch, S.L. (2004) Microscopy of hair (Part II): a practical guide and manual for animal hairs. *Forensic Science Communications* 6, 3. Available online at: https://www.fbi.gov/about-us/lab/forensicscience-communications/fsc/july2004/research/2004_03_research02.htm (accessed 21 September 2015)
- ²² Hilton, H. and Kutscha, N.P. (1978) Distinguishing characteristics of the hairs of eastern coyote, domestic dog, red fox and bobcat in Maine. *American Midland Naturalist* 100(1), s. 223–227
- ²³ Linacre, A. (ed.) (2009) *Forensic Science in Wildlife Investigations*. CRC Press, Boca Raton, Florida, USA. Linch, C.A. and Prahlow, J.A. (2001) Postmortem microscopic changes observed at the human head hair proximal end. *Journal of Forensic Sciences* 46, s. 15–20
- ²⁴ Locard, E. (1930) The analysis of dust traces. *American Journal of Political Science* 1, s. 276–298
- ²⁵ Petraco, N. (1987) A microscopical method to aid in the identification of animal hair. *The Microscope* 35, s. 83–92
- ²⁶ Teerink, B.J. (1991) *Hair of West-European Mammals: Atlas and Identification Key*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, s.20–23
- ²⁷ Wildman, A.B. (1954) *The Microscopy of Animal Textile Fibres*. Wool Industries Research Association, Leeds, UK, s 80–87

Zostały wykonane obserwacje makroskopowe, co umożliwiło ocenę cech, takich jak kolor, kształt trzonu i stan włosa. Kolejnym etapem analizy było badanie mikroskopowe.

Materiały i metody

Materiał do badań stanowiły włosy pozyskane od: konia, krowy, fretki, alpaki, owcy, świni, kota, psa, kozy i królika. Zwierzęta, od których udało się pozyskać materiał badawczy stanowiły własność indywidualnych hodowców oraz opiekunów zwierząt towarzyszących. Włosy zostały pozyskane w różny sposób w zależności od gatunku zwierzęcia, od którego pochodziły. W przypadku kota i psa sierść była wyczesywana, u krowy, konia, owcy, kozy, królika, świni, fretki zastosowano wycięcie włosów przy skórze. Pobrane zostało 20–30 włosów z różnych obszarów ciała zwierzęcia, o różnej długości i o różnym kolorze. Włosy były po pobraniu umieszczone we woreczkach strunowych. Wyjmowane były przy pomocy pęsety i umieszczone najpierw na kontrastującym podłożu, czyli ciemna sierść na jasnym, a jasna na ciemnym. Następnie poszczególne włosy każdego gatunku zwierzęcia były układane równoległe do siebie. Próbkę zostały zbadane dwiema metodami: z użyciem środka Entellan (Sigma Aldrich) oraz z zastosowaniem bezbarwnego lakieru do paznokci. W przypadku pierwszej metody naniesiono Entellan na szkiełko podstawowe. Następnie dodano 2 krople ksylenu i całość rozprowadzono kolistymi ruchami za pomocą pęsety, na tak przygotowane szkiełko naniesiono 4–5 jasnych pasm włosów ułożonych równoległe do siebie i przykryto szkiełkiem nakrywkowym. Przygotowany preparat był oglądany pod mikroskopem świetlnym Nikon Eclipse e200. W przypadku drugiej metody nałożono cienką warstwę lakieru do paznokci na środkową część czystego szkiełka podstawowego. Za pomocą pędzla przeczesano lakier do paznokci, w celu utworzenia równomiernej cienkiej warstwy. Umieszczono za pomocą pęsety jeden lub kilka jasnych pasm włosów na środkowej części szkiełka z lakierem do paznokci. Preparat był pozostawiony na około 10 minut aż lakier do paznokci stanie się lepki i suchy. Włos ze szkiełka usunięto za pomocą pęsety i umieszczono je pod mikroskopem. Obserwowano odlewy łusek przy użyciu obiektywów o małym powiększeniu (10x, 40x).

Wyniki

Rozróżnione zostały różne typy rdzenia i rodzaje komórek rdzennych lub brak występowania rdzenia w danym włosie, struktura komórek powłoczki oraz wygląd brzegu włosa. W przypadku poszczególnych zwierząt zaobserwowano: koń-komórki rdzenne są prostokątne, rozdzielone szerokimi, jaśniejszymi plamami, korzeń ma wydłużony kształt; krowa - komórki rdzenne są płaskie, korzeń jest również wydłużony, ale rdzeń jest obecny w części korzeniowej, świnia-komórki rdzenne są niewyraźne i wybitnie

ziarniste, ich wysokość przewyższa szerokość; kot-komórki rdzenne są ułożone w jeden lub kilka szeregów, brzeg włosa jest ząbkowany wzór łuski to regularna lub nieregularna mozaika, korzeń włosa przypomina pędzel malarski (ma widoczne włókienka); pies-komórki rdzenne są wysokie, prawie kwadratowe, mają gładkie brzegi, wzór łuski stanowi płatek diamentowy/ brylantowy szeroki, regularna mozaika, korzeń włosa przypomina łopatę; koza-komórki rdzenne są trójkątne; królik-komórki rdzenne są prostokątne, leżą w licznych podłużnych szeregach, wzór łuski stanowi podwójny szewron (V-kształt), owca-włosa są bezrdzenne, komórki powłoczki ułożone są jedna wewnątrz drugiej w postaci torebek i odstają.

Wnioski

Zróznicowanie włosów zwierzęcych i ich cech mikroskopowych jest ogromne. Na podstawie analizy włosów można określić do jakiego gatunku należą włosy, odróżnić je od włosów ludzkich oraz określić cechy charakterystyczne osobnika, od którego pochodzą.¹⁰ Zarówno metoda z użyciem środka Entellan i ocena rdzenia jak i z zastosowaniem bezbarwnego lakieru do paznokci, gdzie uwaga jest kierowana w stronę łuski włosa, są bardzo pomocne w identyfikacji włosów oraz łatwe i szybkie. Jednak pierwszeństwo w morfologii mikroskopowej ma badanie struktury rdzenia, ponieważ kora w wyniku obecności podłużnych, pomarszczonych komórek, które pod mikroskopem świetlnym wyglądają jak jednorodna masa bez żadnych szczegółów jest w mniejszym stopniu przydatna do identyfikacji gatunku zwierzęcia niż rdzeń składający się z pomarszczonych, martwych komórek dobrze widocznych pod mikroskopem.¹¹ Martwe komórki rdzenia i przerwy między nimi tworzą kilka wzorów, które są widoczne pod mikroskopem świetlnym bez problemu w przypadku jasnych odcieni włosów.^{12,13} Włosy ciemne muszą być wcześniej pozbawione pigmentu zawartego w korze poprzez umieszczenie w roztworze mieszaniny 70% nadtlenu wodoru i 30% amoniaku na 20-60 min. Skład komórkowy, struktura komórkowa, wzór, margines rdzenia i szerokość kory pozwalają zaklasyfikować przynależność gatunkową właściciela włosa. Nieco mniej informacji dostarcza łuska włosa, gdzie główną cechą jest wzór tworzony przez komórki kutykularne zgodnie z osią podłużną włosa, strukturą brzegów łusek i odległością między brzegami łusek.

Bibliografia

- David Bailey *Practical Veterinary Forensics*, CPI Group UK, Nosworthy Way 745 Atlantic Avenue Wallingford 2016, s. 63-79
- Appleyard, H.M. (1960) *Guide to the Identification of Animal Fibres*. Wool Industries Research Association, Leeds, UK, s.56-60

- Bahuguna, A. and Mukherjee, S.K. (2000) *Use of SEM to recognise Tibetan antelope (Chiru) hair and blending in wool products*. Science and Justice 40(3), s.177–182
- Boehme, A., Brooks, E., McNaught, I. and Robertson, J. (2009) *The persistence of animal hairs in a forensic context*. Australian Journal of Forensic Sciences 41(2), s. 99–112
- Brunner, H., Coman, B. (1974). *The Identification of Mammalian Hair*. Melbourne: Inkata Press
- Deedrick, D.W. and Koch, S.L. (2004) *Microscopy of hair (Part II): a practical guide and manual for animal hairs*. Forensic Science Communications 6, 3. Available online at: https://www.fbi.gov/about-us/lab/forensicscience-communications/fsc/july2004/research/2004_03_research02.htm (accessed 21 September 2015)
- Erdoğan, B. (2017). *Anatomy and histology of hair*. Hair and Scalp Disorders, 22
- Hilton, H. and Kutscha, N.P. (1978) *Distinguishing characteristics of the hairs of eastern coyote, domestic dog, red fox and bobcat in Maine*. American Midland Naturalist 100(1), s. 223–227
- Linacre, A. (ed.) (2009) *Forensic Science in Wildlife Investigations*. CRC Press, Boca Raton, Florida, USA.
- Linch, C.A. and Prahlow, J.A. (2001) *Postmortem microscopic changes observed at the human head hair proximal end*. Journal of Forensic Sciences 46, s. 15–20
- Linch, C.A. and Prahlow, J.A. (2001) *Postmortem microscopic changes observed at the human head hair proximal end*. Journal of Forensic Sciences 46, s. 15–20
- Locard, E. (1930) *The analysis of dust traces*. American Journal of Political Science 1, s. 276–298
- Moore, J.E. (1988) *A key for the identification of animal hairs*. Journal of the Forensic Science Society 28, s. 335–339
- Ogle, R.R. and Mitosinka, G. (1973) *A rapid technique for preparing hair cuticular scale casts*. Journal of Forensic Science 18(1), s. 82–83
- Oxford Dictionaries (2016) *Hair*. Available at: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/hair> (accessed 16 May 2016)
- Partin, K. (2003) *A microscopical study of exotic animal hair: Part 1*. Modern Microscopy Journal (online), The McCrone Group. Available online at <https://www.mccrone.com/mm/a-microscopical-study-of-exoticanimal-hair-part-1> (accessed 24 September 2015)
- Peabody, A.J., Oxborough, R.J., Cage, P.E. and Evett, J.W. (1983) *The discrimination of cat and dog hairs*. Journal of Forensic Science Society 23, s. 121–129
- Petraco, N. (1987) *A microscopical method to aid in the identification of animal hair*. The Microscope 35, s. 83–92
- Sarı and Arpacık (2018) *Morphological hair identification key of common mammals in Turkey*. Department of Wildlife Ecology and Management, Faculty of Forestry, Karadeniz Technical University, 61080 Trabzon, Turkey s.4594-4601
- Sebastian Karczmarczyk, Magdalena Gryziński *Użyteczność identyfikacyjna sierści psa (Canis lupus familiaris) i kota (Felis catus) na podstawie wybranych cech budowy morfologicznej w aspekcie badań kryminalistycznych*, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, 2019, s. 21-27
- Suzanski, T.W. (1988) *Dog hair comparison: a preliminary study*. Canadian Society of Forensic Science Journal 21, s. 19–28
- Teerink, B.J. (1991) *Hair of West-European Mammals: Atlas and Identification Key*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, s.20–23
- Wildman, A.B. (1961) *The identification of animal fibres*. Journal of the Forensic Science Society 1, s. 115–119
- Yasser, A.A., Safwat, A., Ghallab, A. (2018). *Hair histology as a tool for forensic identification of some domestic animal species*. EXCLI Journal. Experimental and Clinical Sciences, s.17

HAIR AS EVIDENCE IN CRIMINAL CASES

Abstract: The article discusses the usefulness and methods of animal hair testing in criminal cases. We paid special attention to the analysis leading to the identification of the animal species. In terms of animal crime, we deal with, among others, illegal fights involving dogs, roosters or pigs, intentional poisoning, poaching, cases of cruelty and import/export of endangered species. Analysis of hair evidence usually starts with general observations, i.e. number, condition and location, length and area of hair. Macroscopic observations are facilitated by placing the hair on a contrast medium, which allows the assessment of general characteristics such as color, length, shape of the shaft and condition of the hair. The next, and at the same time, the most important stage of the analysis is microscopic examination, often using a comparative microscope. Viewing the hair starts at the root, then the stem and the tip. Species identification using a microscope is based on five main characteristics: coat scale morphology, core type, core fraction, pigment distribution and root shape. The diversity of animal hair and its microscopic features is enormous, which is why keys for species identification have been developed. In hair examination, more advanced analytical techniques can be used depending on the case and the information we want to obtain. It can be an analysis of the content of dye, drugs, drugs, etc. Hair can provide information on the so-called. The personality profile of the suspect, e.g. you can find out about the color and type of hair, how they are cared for (e.g. what products are used for this purpose) and about diseases that leave their mark on them. Understanding the mechanisms of transmission and durability of animal hair is very important in determining the probative value of hair found at animal crime scenes. It enables e.g. determination of the time elapsed from the moment the hair was transferred to the crime scene until it was collected and secured as evidence.

Keywords: hair testing, evidence, species identification